

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN IRAK VE SURİYE’DEKİ MÜDAHALELERİNİN HUKUKİ
MEŞRUIYETİ (2015-2018)**

Doktora Tezi

BARANSEL MIZRAK

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN IRAK VE SURİYE’DEKİ MÜDAHALELERİNİN HUKUKİ
MEŞRUIYETİ (2015-2018)**

Doktora Tezi

BARANSEL MIZRAK

Danışman: PROF.DR. ALAEDDİN YALÇINKAYA

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Baransel MIZRAK

Anabilim Dalı : Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Tez Türü ve Tarihi : Doktora - 2020

Anahtar Kelimeler : Meşru Müdafaa Hakkı, Küresel Yönetişim Teorisi, Acizlik veya İsteksizlik Doktrini, Zaruriyet Doktrini, Koruma Sorumluluğu Doktrini.

ÖZ

Bu tezde Türkiye'nin gerçekleştirdiği Şah Fırat Operasyonu, Beşika Müdahalesi, Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı'nın uluslararası hukuka göre meşruiyeti konusu ele alınmaktadır. Türkiye, söz konusu müdahaleleri resmî olarak Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesinde ifadesini bulan meşru müdafaa hakkına dayanarak gerçekleştirdiğini açıklamıştır. 51. maddeye göre devletler, meşru müdafaa hakkına ancak kendilerine yönelik silahlı bir saldırı vukû bulduğunda başvurabilecektir. Tezde de terör örgütlerinin Türkiye'de gerçekleştirdiği saldırıların, 51. maddede öngörülen silahlı saldırı şartını karşılayıp karşılamadığı tartışmaya açılmaktadır. Ayrıca terör saldırıları üzerine gerçekleştirildiği belirtilen Türk müdahalelerinin ne derece sınırlı, amacına uygun ve terör örgütlerinin oluşturduğu tehdide yönelik olduğundan söz edilecektir. Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bu kriz karşısında gerekli ve makul önlemleri alamadığı görülmektedir. Bu durum karşısında BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alana kadar Türkiye'nin mevcut olanaklarla yaşanan tehdide karşı ne tür önlemler alabileceği de tezde incelenmektedir. Türk müdahaleleri meşru müdafaa hakkı temelinde açıklanırken, devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak olan meşru müdafaa hakkı konusunda Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın cevap veremediği sorunlara yanıt vermesi için ortaya konan "Acizlik veya İsteksizlik Doktrini", "Zaruriyet Doktrini" ve "Koruma Sorumluluğu Doktrini" çerçevesinde de Türk müdahaleleri açıklanmaktadır. Meşru müdafaa hakkındaki muğlaklıklar ve BM Güvenlik Konseyi sisteminin sorgulanır yapısı da dikkate alınarak tez çalışmasının örgüsü "Küresel Yönetişim Teorisi" üzerinden kurgulanmaktadır. Son olarak çalışmada uluslararası insancıl hukukunun Suriye iç savaşındaki yeri ve önemi değerlendirilmekte ve Türk müdahalelerinin meşruiyetine olan etkisi ele alınmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Baransel MIZRAK

Field: Political History and International Relations of the Middle East

Supervisor: Prof.Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Degree Awarded and Date: Ph.D - 2020

Keywords: Right of Self-Defence, Global Governance Theory, The Necessity Doctrine, Unwilling or Unable Doctrine and Responsibility to Protect.

ABSTRACT

This thesis examines the legitimacy of Operation Shah Euphrates, the Intervention of Bashliqa, the Operation Euphrates Shield, and the Operation Olive Branch in accordance with international law. Turkey has officially stated that it carried out these interventions in accordance with the right of self-defense based on Article 51 of the UN Charter. According to the Article 51, the right of self-defense for a state can be applied only if an armed attack occurs against it. This thesis will be discussed whether or not the attacks that took place in Turkey by terrorist organizations, is sufficient magnitude to satisfy the criteria of the ‘armed attacks’ as set forth in Article of 51. Furthermore, Turkish interventions that are claimed to have taken place on the basis of terror attacks will be evaluated on the extent of their limits, appropriateness and aim towards the threats posed by the terrorist organizations. In hindsight, the UN Security Council has failed to take the necessary and reasonable measures against the crisis that is threatening international peace and security. Under these circumstances, what kind of measures can be taken by Turkey against these threats by available means, until the UN Security Council takes the necessary measures, will also be examined. As the Turkish interventions are explained on the basis of the right of self-defense, they will also be evaluated within the framework of the “Doctrine of Unable and Unwilling” and the “Doctrine of Necessity,” as well as the “Doctrine of Responsibility to Protect,” in order to respond to the problems that the UN Charter is unresponsive to. Considering the ambiguities of the right of self-defense and the questionable nature of the working system of the UN Security Council, the structure of the thesis is constructed on the “Global Governance Theory”. Lastly, this study assesses the role and importance of international humanitarian law in the Syrian civil war and its impact on the legitimacy of the Turkish interventions.

ÖNSÖZ

2011 yılında başlayan Suriye krizi, bölgesel ve küresel olarak birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye ve Irak'ın yönetilemeyen alanlarında bulunan terör örgütlerinin silahlı olarak güçlenmesi, başta bölge ülkeleri olmak üzere uluslararası toplumun barış ve güvenliğini ciddi bir biçimde tehlikeye sokmuştur. Bu kriz karşısında BM Güvenlik Konseyi de daimi üyelerin mutabakata varamamasından dolayı yeterli önlemleri alamamıştır. Haliyle önemli bir güç haline gelen terör örgütlerinin saldırı ve tehditlerini gerekçe gösteren Türkiye, 2015-2018 yılları arasında Irak ve Suriye'de müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bu müdahaleleri ise Türkiye hukukun meşru müdafaa hakkından söz eden BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayandırmıştır. Ancak Irak ve Suriye yönetimleri başta olmak üzere birçok ülke Türkiye'nin bu müdahalelerine itiraz etmiştir. Esasında Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu müdahalelerin tartışmaya açılmasının en temel sebebi, devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkı için öngörülen yol ve yöntemlerin muğlak oluşudur. Dolayısıyla sadece Türkiye değil, diğer devletlerin de devlet dışı aktörlere karşı başvurduğu müdahalelerde bu tür tartışmalara sıklıkla rast gelinmesi mümkündür. Haliyle konunun bu tartışmalı tarafı tezde birçok teori, yaklaşım ve mahkeme kararına değinilmesini gerektirmiş ve çalışmanın sınırlandırılmasını zorlaştırmıştır. Yaşanan bu sına ve zorluklara rağmen, tez süreci bir o kadar da verimli geçmiş ve devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkıyla ilgili yaşanan güncel tartışmalara değinme fırsatımız olmuştur. Bu tez ile beraber Türk dış politikasını etkileyen/etkileyecek bu konuda daha fazla araştırma yapılmasına vesile olmak en temel arzumuzdur.

Bu vesileyle çalışmalarım esnasında değerli bilgi, birikim ve tecrübesi ile bana sürekli yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya'ya teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca destekleriyle her zaman arkamda duran validem Şahsenem Hanım başta olmak üzere tüm aileme şükran borçluyum.

İstanbul, 2020

Baransel MIZRAK

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	2
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1.1. Meşru Müdafaa Hakkı.....	9
1.2. Zaruriyet Doktrini	33
1.3. Küresel Yönetişim Teorisi.....	48
1.4. Koruma Sorumluluğu Doktrini	53
İKİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZM KARŞISINDA BAŞVURULABİLECEK MEŞRU	
MÜDAFAA HAKKI	72
2.1. Hukuki Bir Terim Olarak Terörizmin Kavramsal Tanımı Sorunu	72
2.2. Ülkelerin Teröre Karşı Meşru Müdafaa Haklarına Dayanarak Gerçekleştirebileceği	
Müdahalelerde Yaşanabilecek Sorunlar	80
2.2.1. Meşru Müdafaa İddiasıyla Bir Karşı Önlem Olarak Zararla Karşılık Kurumuna	
Başvurulması	86
2.2.2. Bir Devletin Terör Örgütüne Desteği ve Girdiği Sorumluluk	93
2.2.3. Terörizm Karşısında Meşru Müdafaa Hakkına Başvurulması ve Karşı Argüman	
Olarak BM Antlaşmasının 2/4. maddesinin Uygulanma Sorunu	105
2.2.4. Bir Ülkedeki Yönetilemeyen Alanlar ve Bu Yönetilemeyen Alanlardaki Devlet	
Dışı Aktörlere Karşı Başvurulabilecek Meşru Müdafaa Hakkı	112
2.2.5. 11 Eylül Sonrasında BM Güvenlik Konseyinin Teröre Karşı Mücadeledeki Bazı	
İnisiyatifleri ve Daimî Üyelerden Kaynaklı Cevap Verememe Sorunu	121
2.2.6. Devlet Dışı Aktörlere Karşı Yapılacak Meşru Müdafaa Eylemlerinde İnsancıl	
Hukukun Uygulanması ve Ev Sahibi Devletin Yapılacak Meşru Müdafaa Eylemine Rıza	
Verme Sorunu	131
2.3. Devlet Dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Terör Saldırıları ve Bunun	
Karşısında Alınabilecek Önlemler: Bethlehem Prensipleri	142
2.4. Başarısız Devletlerin Kontrolünde Olamayan Bölgelerdeki Soruna Bir Çözüm	
Önerisi: Acizlik veya İsteksizlik Doktrini	150
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: IRAK ÜLKESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN TÜRK	
MÜDAHALELERİNİN HUKUKİ MEŞRUIYETİ.....	172
3.1. PKK Terörü Nedeniyle Türkiye ve Irak Arasında İmza Edilen Antlaşmalar ve	
Türkiye'nin Sınır Ötesi Müdahalelerine Bir Bakış	172
3.2. ABD İşgalinin Bölgedeki Sonuçları ve Saddam Sonrası Irak'ın Başarısız Devlet	
(Failed State) Olma Yolunda İlerleyişi	178

3.3. DEAŞ Örgütünün Yükselişi, Hâkim Olduğu Bölgede Yaşanan İnsani Kriz, Bunların Türkiye'ye Etkileri ve Alınan Önlemler.....	184
3.4. Beşika Krizine Giden Süreç, Türkiye'nin Harekâtları ve Bağdat Yönetimi Tepkisinin Kökenleri	204
3.5. İşbirliğini Reddeden Irak'ın Egemen Bir Devlet Olarak Türkiye'ye Karşı Sorumluluğu ve Türk Tarafının Müdahale Gerekçeleri	213
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'DE TÜRKİYE'NİN YAPMIŞ OLDUĞU MÜDAHALELERİN HUKUKİ MEŞRUIYETİ.....	221
4.1. Suriye Olaylarının Gelişimi ve Türkiye'nin Tutumu.....	221
4.2. Suriye Krizinde Davet ile Müdahale Sorunu	241
4.3. Suriye'deki Türk Müdahaleleri	263
4.3.1. Şah Fırat Operasyonu.....	263
4.3.2. Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH).....	269
4.3.3. Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH)	280
4.4. ABD'nin Uluslararası Alanda Terör Örgütü Olarak Kabul Edilen PKK/PYD/YPG'ye Verdiği Destek ve Bunun Hukuki Sonuçları	300
4.5. Türkiye'nin Muhalif Güçlere Desteği ve Suriye Krizinde Üçüncü Tarafların Müdahaleleri.....	310
4.6. Türkiye'nin Rus SU-24 Uçağını Düşürmesi ve Olayın Hukuki Analizi.....	319
BEŞİNCİ BÖLÜM: IRAK İLE SURİYE'DE İŞLENEN SAVAŞ SUÇLARI VE ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK.....	328
5.1. Türkiye'nin Suriye'de Yapmış Olduğu Müdahalelerin Koruma Sorumluluğu (R2P) Doktrini Çerçevesinde Alınması Gereken Önlemlere Sağladığı Katkılar	328
5.2. Türkiye'nin Muhalif Güçlere Sağladığı Destek ve Bunun Hukuki Sorumluluğuna İlişkin Öne Sürülen Hususların Tahlili.....	343
5.3. Devlet Dışı Aktörlerin Suriye ve Irak'ta İşledikleri Savaş Suçları Nedeniyle Hukuki Sorumlulukları	371
5.4. Suriye'de Yaşanan Olaylar Karşısında Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi	389
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	402
EKLER.....	420
Ek 1- Avrupa'da Gerçekleştirilen Saldırıları	420
Ek 2-Ortadoğu'da Gerçekleştirilen DEAŞ Saldırıları	421
EK 3- Kuzey Irak'ta Gerçekleştirilen Operasyonlar	422
KAYNAKÇA.....	427

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Jus Ad Bellum ve Jus In Bello Tanımlamaları	57
Tablo 2: Türk Güvenlik Güçlerinin Gözaltına Aldığı ve Tutukladığı YTS Sayısı	197
Tablo 3: Vatandaş En Çok Sınır Dışı Edilen İlk 10 Ülke (2017)	202
Tablo 4: DEAŞ'ı Terör Örgütü Olarak Kabul Eden İlk Ülkeler	203
Tablo 5: Rejim Karşıtı Gruplar (2014).....	225
Tablo 6: PKK/TAK Tarafından Gerçekleştirilen Saldırıları.....	276
Tablo 7: Fırat Kalkanı Harekâtı Öncesi ve Sonrasındaki Nüfus Değişimi.....	279
Tablo 8: ABD'nin Terör Örgütü PKK/PYD'ye Verdiği Desteğin Kronolojisi	302
Tablo 9: Yıllara Göre Suriye'ye Yönelik Gerçekleştirilen Kalkınma Yardımları	338
Tablo 10: Suriye'de Savaşan İran'a Bağlı Güçler (2020)	387

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: 2017’de Irak’ta DEAŞ’ın Kontrol Ettiği Belirtilen Bölgeler.....	186
Şekil 2: DEAŞ’ın Türkiye’deki Saldırıları	193
Şekil 3: Türkiye’nin DEAŞ Terör Örgütüne Karşı Aldığı Bazı Önlemler	194
Şekil 5: Zeytin Dalı Harekâtı Öncesinde Suriye’deki Hâkimiyet Alanları	284
Şekil 6: Afrin’de Okutulan Bir İlkokul Kitabı.....	308
Şekil 7: Yıllara Göre Türkiye’de İlk ve Orta Eğitime Erişimi Sağlanan Suriyeli Öğrenci Sayısı	335
Şekil 8: Kızılay Toplum Merkezleri Aracılığıyla Suriyelilere Yönelik Yapılan Faaliyetler.....	337
Şekil 9: Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Türkiye'nin Oluşturmayı Planladığı Güvenli Bölge	371
Şekil 11: Roma Tüzüğüne Taraf Olan/Olmayan ve İmzalayan Ancak Onaylamayan Ülkeler..	390

KISALTMALAR

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

BM: Birleşmiş Milletler

DDA: Devlet Dışı Aktör

DEAŞ: Irak-Şam İslam Devleti (*Devlet'ül Irak ve's Şam*)

DKC: Demokratik Kongo Cumhuriyeti

FKH: Fırat Kalkanı Harekâtı

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

FYC: Federal Yugoslavya Cumhuriyeti

GK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

HTŞ: Şam Kurtuluş Heyeti (*Heyet Tahrir-el Şam*)

ICISS: Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*)

IKBY: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

İYKO: İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin

KDP: Kürdistan Demokratik Partisi

KİSK: Kitle İmha Silahları Komitesi

KSYÖ: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü

KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliği

MC: Milletler Cemiyeti

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

PYD: Demokratik Birlik Partisi (*Partiya Yekîtiya Demokrat*)

R2P: Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*)

SDG: Suriye Demokratik Güçleri

TAK: Kürdistan Özgürlük Şahinleri (*Teyrêbazê Azadiya Kurdistan*)

TDK: Türk Dil Kurumu

TEKK: Taliban-El-Kaide Komitesi

TMK: Terörle Mücadele Kurulu

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UAE: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

UHK: Uluslararası Hukuk Komisyonu

UIH: Uluslararası İnsancıl Hukuk

UKÖ: Uluslararası Kızılhaç Örgütü

UNAMID: Birleşmiş Milletler Afrika Birliği Darfur Misyonu

TDP: Türk Dış Politikası

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

YPG: Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri (*Yekîneyên Parastina Gel*)

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

YTS: Yabancı Terörist Savaşçılar

YUCM: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

ZDH: Zeytin Dalı Harekâtı

GİRİŞ

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye, Irak ve Suriye’de yaşanan krizlerle birlikte tarihinde ilk kez bu kadar büyük çapta müdahalelere girişmiştir. Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu bu müdahaleler uluslararası kamuoyunda birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Türkiye, terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiğini ifade ettiği bu müdahaleleri resmi olarak BM Antlaşması’nın 51. maddesinde öngörülen meşru müdafaa hakkı çerçevesinde yürüttüğünü açıklamıştır.¹

Bu tez ise Türkiye’nin 2015-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği Şah Fırat Operasyonu ve Beşika Krizi ile Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları ile sınırlandırılmıştır. Tezin temel sorusu ise 2015-2018 yılları arasında Türkiye’nin Irak ve Suriye’de gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerin meşru müdafaa hakkından bahseden 51. madde çerçevesinde ele alınıp alınamayacağıdır. Ancak Türkiye, 2015-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği müdahaleleri bir devlete karşı değil, devlet dışı aktörlere karşı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla tezde sorunsallaştırılan kısım da devletlerin terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlere karşı başvurabileceği müdahalelerde sınırın ne olduğu konusunda düğümlenmektedir. Öyle ki BM Güvenlik Konseyi’nin ilgili kararlarında üye devletlerin terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkına sahip olduğu ifade edilse de bu hakkın yol ve yöntemleriyle alakalı net bir malumat verilmemektedir. Haliyle bu sorunun çözümü noktasında BM kararları, BM raporları ve bazı mahkeme kararlarının yanında literatürde de bazı doktrinler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur.² Bu doktrin, yaklaşım ve mahkeme kararlarındaki ortam tutum ise saldırgan devlet dışı aktöre karşı

¹ BM Antlaşmasının 51. maddesi şu şekildedir: “*Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez*” United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html> (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019)

² BM karar ve raporlarına BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından oluşturulan Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeleri, BM Suriye Bağımsız Soruşturma Komisyonu raporları ve diğer BM Genel Kurul kararları örnek verilebilir. Doktrin ve yaklaşımları genel olarak zaruriyet doktrini, Acizlik veya İsteksizlik doktrini, yönetilemeyen alanlar ve Bethelem Prensipleri olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca tezde uluslararası insan hakları kuruluşlarının raporlarına da yer verilmektedir.

başvurulacak bir müdahalede, müdafaa hakkının olmazsa olmaz (*sine qua non*) koşulları olan “Gereklilik, Aciliyet ve Orantılılık” kriterlerine uygun davranılması halinde meşrulaşacağı yönündedir. Ayrıca ifade edilmelidir ki devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasının yol ve yöntemlerindeki muğlaklığının en temel sebeplerinden birisi de zayıf ve başarısız devletlerdeki yönetilemeyen alanlardır. Çünkü bu yönetilemeyen alanlarda bulunan devlet dışı aktörler, diğer devletlere karşı saldırılarını kısıtlamaya uğramaksızın gerçekleştirebilmektedir. Mağdur devlet saldırgan devlet dışı aktöre karşı meşru müdafaa hakkına başvurduğunda ise bu sefer bu aktöre ev sahipliği yapan devletin egemenlik itirazıyla karşılaşmaktadır.

Bu tartışmaya açılan sorunsallar ışığında devletlerin katı egemenlik düşüncesinin artık günümüzde geçerli olamayacağı ve terörizm tehdidine karşı kolektif güvenlik sisteminin uluslararası toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği varsayımıyla “Küresel Yönetişim Teorisi” üzerinden tezin örgüsü kurgulanacaktır. Söz konusu teori, terörizme karşı devletlerin tek başına mücadele edebileceği bir konumdan çıktığını ve uluslararası toplumun işbirliği içerisinde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bu teori, BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası hukukun bahsettiğimiz eksikliklerini tamamlamakta yetersiz kaldığını ve uluslararası toplumun iradesini daha iyi yansıtan bir mekanizmanın kurulması gerektiğini de tartışmaya açmaktadır. Kısaca bu tezle beraber kolektif güvenlik sisteminin sınırı aşan terör tehlikesine karşı yetersiz kaldığı izah edilmeye çalışılırken, küresel yönetim teorisinin de bu problematiği açıklamadaki gücü test edilmiş olunacaktır.

Bu kapsamda Türkiye’nin de 2015-2018 yılları arasında ev sahibi devletlerinin itirazına rağmen devlet dışı aktörlere karşı başvurduğu meşru müdafaa hakkının uygulanabilirliği mahkeme kararlarında ortaya konulan testlere göre ölçülecek; doktrin ve yaklaşımların bu konudaki değerlendirmeleri de yapılan analizlerde dikkate alınacaktır. Ayrıca Türkiye’de devlet dışı aktörlerin gerçekleştirmiş olduğu saldırıların 51. maddede öngörüldüğü gibi silahlı saldırı seviyesinde olup olmadığı ise İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere resmi otoritelerin ilan ettiği kantitatif verilere dayanılarak açıklanacaktır.

Tezde 51. madde ile alakalı literatürde yaşanan tartışmaların yoğunluğu da dikkate alınarak özellikle devlet dışı aktörelere karşı kullanılacak olan meşru müdafaa hakkının detaylandırılması önemli görülmüştür. Çünkü 51. maddede meşru müdafaa hakkına başvurmak için gereken silahlı saldırının ağırlık (*gravity*) detayından bahsedilmemiştir.³ “Silahlı saldırı” kavramının muğlaklığının yanında meşru müdafaa hakkı kapsamında silahlı saldırıya uğranıldığı kesinleşirse devlet dışı aktöre karşı başvurulması öngörülen meşru müdahalelerin nerede gerçekleştirilebileceği sorunu belirlemektedir. Bir diğer deyişle, Türkiye’nin DEAŞ ve PKK/YPG gibi terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının bulunduğu kabul ediliyorsa bu hakkını nerede ve nasıl gerçekleştirebileceği sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak olan meşru müdafaa hakkının usul ve yöntemleriyle alakalı olarak literatürde tartışılan ve uluslararası hukukçu Danie Bethlehem tarafından 16 madde halinde oluşturulan ‘*Bethlehem Prensipleri*’ine de yer verilmektedir. Bethlehem Prensipleri devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak olan meşru müdafaa hakkının yol ve yöntemlerindeki muğlaklığı gidermek amacıyla öne sürülmüştür. Türkçe tercümesinin de yapıldığı bu prensiplerde öngörülen hususlar, Türkiye’nin müdahaleleri bağlamında benzerlikler taşımasından ötürü incelenmesinde fayda görülmüştür.

Aynı şekilde destekleyici doktrinlerden biri olarak değerlendirdiğimiz acziyet veya isteksizlik doktrini saldırgan devlet dışı aktörleri barındıran ülkelerin, bu unsurlara uluslararası hukukun öngördüğü şekliyle engel olmamasını/olamamasını tartışmaya açmaktadır. Bu doktrine göre ev sahibi devletin rızası olmasa dahi toprağında bulunan mütecaviz devlet dışı aktör, saldırı ve tehditlerine devam ederse ve bu ev sahibi devlet yaşanan saldırıları durdurmakta aciz kalırsa, mağdur devlet saldırgan dışı aktöre karşı meşru müdafaa hakkına orantılı bir şekilde başvurabilecektir. Bununla ilgili başta Kuzey Irak operasyonları olmak üzere Türkiye’nin ve diğer ülkelerin bu doktrine dayanarak gerçekleştirdiği müdahalelerden söz edilecektir. Bununla beraber DEAŞ tehdidi üzerine Suriye’de operasyon gerçekleştiren Türkiye ve diğer ilgili ülkeler, BM Güvenlik Konseyi’ne mektup yollayarak operasyonlarını hukuken Acizlik veya İsteksizlik doktrinine dayanarak yürüttüğünü belirtmiştir. İkinci bölümde ele alınmasının daha

³ Konunun netliğe kavuşturulması için BM Genel Kurulu tarafından alınan 3814 sayılı ve 1974 Tarihli “*Saldırı’nın Tanımı*” kararı da dikkate alınmıştır.

makbul olacağı değerlendirilen bu doktrini ihtiva eden hususlar ve vereceğimiz örnek olaylar Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin hukuki meşruiyetinin daha net bir hüviyete kavuşmasına yardımcı olacaktır. Bir diğer destekleyici doktrin olarak değerlendirilen zaruriyet doktrini ise BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) 2001 yılındaki 53. oturumunda Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeleri'nde benimsenmiş ve mahkeme kararlarında bu doktrine atıfta bulunulmuştur. Bu taslak maddelerinin 25. maddesinde öngörülen zaruriyet doktrinine göre başvurulmuş kuvvet kullanımından kaynaklanan sorumluluk zorlayıcı sebep, acz ve zaruriyet (gereklilik) gibi nedenlerden ötürü ortadan kalkabilmektedir. Bu doktrine dayanılarak alınan örnek mahkeme kararları ışığında Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin UHK tarafından belirlenen bu kriterlere uygun olup olmadığı incelenecektir. Türkiye'nin müdahaleleri açısından temel meşruiyet gerekçesi olmasa da destekleyici olarak nitelendirdiğimiz koruma sorumluluğu doktrini de çalışmada ele alınacak konulardandır. Her ne kadar koruma sorumluluğu doktrininin işletilmesi BM Güvenlik Konseyi'nin uhdesindeki bir konu olsa da Türkiye'nin bu doktrin kapsamında destekleyici faaliyetlerinin bulunduğu söylenebilir. Bu kapsamda koruma sorumluluğu doktrini çerçevesinde insani krizlere karşı öngörülen “reaksiyon sorumluluğu, önleme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu” başlıkları altında Türkiye'nin müdahaleleri yoluyla Suriyeli nüfusa yönelik ne tür önlemler alındığından söz edilecektir.

Bununla beraber Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin hukuki dayanak noktası olan 51. madde çerçevesinde konu değerlendirilirken, teröre karşı başvurulmuş meşru müdafaa hakkında karşılaşılan güncel sorunlara da atıfta bulunmaktadır. Örneğin başarısız devletlerde üslenen terör örgütlerine karşı başvurulacak olan müdahalelerde ev sahibi devletin egemenlik ihlali itirazlarıyla karşılaşılması veya müdahaleler meşru olarak addedilse bile gereklilik, aciliyet ve orantılılık gibi şartların karşılanmaması durumunda sonuçların ne olabileceği literatürde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Ayrıca bir meşru müdahale gereklilik ve aciliyet şartlarını karşılasa da orantılı bir şekilde hareket edilmemesi halinde bir zararla karşılığa dönüşeceği ifade edilmektedir. Orantısız müdahaleler ise genellikle uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukukunun ihlal edilmesi sonucunda meydana gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin de gerçekleştirdiği müdahaleler yürütülürken insancıl hukuka aykırı hareket edildiğine dair

itiraz ve iddialar incelenecektir. Bunun neticesinde Türkiye'nin icra ettiği müdahalelerin zararlar karşılık kapsamında ele alınıp alınamayacağı konusunda çıkarımda bulunulması hedeflenmektedir.

Ek olarak BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı kararına (*Dostça İlişkiler Bildirisi*) göre devletlerin topraklarında barınan ve diğeri bir devlete tehdit oluşturan devlet dışı aktörlere hiçbir şekilde tolerans göstermemesi ve destek vermemesi gerekmektedir. Yine BM Güvenlik Konseyi de bu karara atıfta bulunarak 1373 sayılı kararı almış ve her bir devletin topraklarındaki terör faaliyetlerini engelleme görevi olduğunu teyit etmiştir. Dolayısıyla bu kararlar ışığında eğer ev sahibi devlet topraklarını kontrol edemiyorsa başta mağdur devlet olmak üzere uluslararası toplumla iş birliği içinde hareket etmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Ancak yine de bu hedeflenen iş birliği ortamı siyasi sebeplerden ötürü her zaman yakalanamamakta ve mağdur devletler tehdide karşı bireysel olarak harekete geçebilmektedir. Haliyle bu da devletlerarası ilişkilerde birtakım sorunlara yol açmaktadır. Türkiye'nin müdahaleleri açısından değerlendirilecek olan tüm bu hususlar esasında müdahale hukukunun çözüm bekleyen en önemli sorunlarından biridir. Bu vesileyle Türkiye'nin gerçekleştirdiğı müdahaleler özelinde teröre karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkının sınırları konusunda değerlendirmeler yapılırken, günümüz tartışmalarına da katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk iki bölümünde yukarıda bahsi geçen hususların incelenmesiyle Türkiye'nin gerçekleştirdiğı müdahalelerin teorik ve kavramsal altyapısı işlenmiş olacaktır. Üçüncü bölümde ise Türkiye ile Irak arasında gerginliğe neden olan Beşika krizi ele alınacaktır. İlk olarak Türkiye'nin Irak'ta gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler kısaca özetlenecektir. Daha sonra Beşika'da yaşanan askeri hareketlilik sonrasında iki ülkeyi karşı karşıya getiren krizin arka planı incelenecektir. Söz konusu gerginlik öncesinde DEAŞ terörüyle birlikte zor duruma düşen Bağdat hükümetinin yardım talebi üzerine Türkiye, Beşika kampına çeşitli yardımlar yapmış, yerel güçlere ve gönüllülere eğitim desteğı sağlamıştır. Ancak daha sonra Bağdat hükümeti Türk tarafıyla diyaloga girmeyi reddederek koşulsuz ve şartsız bir şekilde Türk askerinin çekilmesini talep etmiş, hatta bunu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır. Türkiye'nin Irak'tan gelen asker çekme talebine rağmen askerini bölgede tutmasının hukuki karşılığının yanında Türkiye'nin talep edildiğı gibi Irak topraklarından

askerini çekmesi durumunda Bağdat yönetiminin topraklarından kaynaklanan/kaynaklanacak olan saldırılarda ne tür bir sorumluluğunun oluşabileceği bu bölümde analiz edilecektir.

Dördüncü bölümde ise Suriye’de gerçekleştirilen Şah Fırat Operasyonu ile Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle Mart 2011’de Suriye’de olayların patlak vermesiyle beraber yaşanan gelişmelerden bahsedilirken, Türkiye’nin Suriye rejimi nezdinde almış olduğu inisiyatiflerden söz edilecektir. Daha sonra Suriye krizine müdahil olan tüm taraflar açısından sonuç doğurucu olduğu değerlendirilen Suriye’deki davetle müdahale konusundan bahsedilecektir. Davetle müdahale prensibi çerçevesinde eğer bir ülke içişleriyle alakalı bir sorun yaşarsa, başka bir ülkeyi kendi ülkesine davet etmesi mümkündür. Ancak davetle müdahalenin hangi durumlarda mümkün olabileceği hususu analiz edilecek ve iç savaş ölçeğine giren Suriye’de rejim dahil çatışan taraflara davetle müdahale kapsamında destek olunup olunmayacağı ele alınacaktır. Ayrıca bu başlık altında yapılan değerlendirmelerde Türkiye’nin muhaliflere desteğinin davetle müdahale kapsamında gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği de incelenecek, söz konusu desteğin içeriği ve kapsamına dair bilgiler verilecektir. Bu bölümde ayrıca Türkiye’nin Suriye’de meşru müdafaa kapsamında operasyonlar yapılabilmesi için 51. maddeye göre gereken ölçüde silahlı saldırıya uğrayıp uğramadığı da ele alınacaktır.

Ek olarak 1832 yılında meydana gelen Carolina Olayında meşru müdafaa hakkına başvurulabilmesi için yapılacak olan meşru müdafaa eyleminin “anilik, gereklilik ve orantılılık” standartlarına uygun olması gerektiği kabul edilmiş, o günden bu yana teamül kuralı olarak benimsenmiştir. Bu kriterlerin geçerliliği Nikaragua Davası başta olmak üzere Petrol Platformu Davası, Naulilaa Davası ve Nükleer Silah Tehdidi ya da Kullanımının Hukuka Uygunluğuna İlişkin Verdiği Danışma Görüşü gibi çeşitli mahkeme kararlarında da teyit edilmiştir. Bu kararlar dairesinde ele alınırsa silahlı saldırıya uğranılmasa da tehdide dair elle tutulur ve somut bir kanıt söz konusu ise mağdur adayı devletin kendisine saldırı gelmesini beklemeksizin bu standartlara uygun olarak meşru müdafaa hakkına başvurabileceği genellikle kabul görmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Türkiye’de gerçekleştirilen Suriye kaynaklı terör eylemlerinin diğer ülkelere göre ölçeği ve etkisi karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Daha sonra Suriye’nin

yönetilemeyen alanlarında bulunan ve önemli bir silahlı güce sahip terör örgütlerine karşı gerçekleştirilen Türkiye'nin icra ettiği müdahalelerin söz konusu standartlara ne kadar uygun olduğu değerlendirilecektir. Meşru müdafaa hakkı kullanılırken dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de başvurulacak eylemin orantılı olması ve cezalandırıcı bir mahiyet taşımaması gerektiğidir. Bu kapsamda Türkiye'nin anilik ve gereklilik kriteri açısından elinin çok kuvvetli olduğu ancak özellikle Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarının uluslararası insancıl hukuka ve uluslararası insan haklarına uygun olarak gerçekleştirmediği ve bu sebeple orantılılık kriterine uygun davranmadığı yönündeki itirazlar incelenecektir.

Beşinci bölüm ise bahsetmiş olduğumuz orantılılık kriteriyle alakalıdır. Öncelikle Türkiye'nin bahsi geçen koruma sorumluluğu doktrininin alt başlığı altında öngörülen 'reaksiyon sorumluluğu,' 'önleme sorumluluğu' ile 'yeniden inşa sorumluluğu' kapsamında yaşanan insani krize yönelik Türkiye'nin almış olduğu önlemler bu kısımda detaylandırılacaktır. Daha sonra Türkiye'nin müdahalelerini yürütürken muhaliflere vermiş olduğu desteğe ilişkin bilgiler verilecek ve oluşabilecek hukuki sorumluluğa dair değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ayrıca devlet dışı aktörlerin Suriye ve Irak'ta işlemiş olduğu savaş suçları nedeniyle uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukukuna göre oluşabilecek sorumluluğu ele alındıktan sonra Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kendi görev alanına giren suçların Irak ve Suriye'de yaşanmış olmasına rağmen neden harekete geçemediği de incelenecektir. Son olarak bu mahkemenin olası bir yargılamada yetkilendirilmesi halinde tarafların olası sorumluluğuna ilişkin çıkarımlarda da bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Meşru Müdafaa Hakkı

Meşru müdafaa kavramı belli tarihsel aşamaların sonucu olarak gelişmiş ve evrilmiş bir nosyon olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Her ne kadar 2. Dünya Savaşı ile beraber meşru müdafaa hakkı haricinde kuvvet kullanımı yasaklansa da tarihte savaş açmak bir hak olarak görülmüştür. Savaş açmak bir hak olduğu gibi devletlerin kendilerine yönelecek saldırılara karşı meşru müdafaaya başvurması da aynı şekilde bir hak olarak değerlendirilmiştir. Devletlerin savaşa ya kendi aralarındaki anlaşmazlıkları düzeltmek için ya da kendi topraklarında vuku bulan egemenlik ihlallerine karşı meşru müdafaalarını sağlayabilmek amacıyla başvurduğu görülmüştür.⁴

Meşru müdafaa hakkının kökeni incelendiğinde “Haklı Savaş Öğretisi (*just war*)” kavramının önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Bu kavram ilk olarak Antik Yunan ve Roma düşünürleri tarafından kullanılmıştır. Aristo bu konuda fikir beyan eden önemli düşünürlerinden birisidir. *Politics* adlı eserinde Sparta gibi şehir devletlerini eleştiren Aristo, savaşın kendisinin bir amaç olamayacağını ancak toplumlara daha iyi bir yaşam imkânı sağlamak üzere kullanılabilecek araçlardan birisi olabileceğini belirtmiştir. Aristo barış için kullanılabilecek savaş yönteminin 3 temel amaca hizmet etmesi gerektiğini söylemiştir. Bunları *kendi insanlarını köleliğe karşı korumak, tüm bireyleri ülke menfaatlerini korumak üzere liderlik etmeye teşvik etmek* ve son olarak *köleliğe mahkûm olan insanlar üzerinde hüküm kurabilmek üzere erkekleri savaşa hazır edebilmek* olarak belirtmiştir. Romalı düşünür ve devlet adamı Çiçero’da Aristo gibi savaşa barışı kurmak amacıyla başvurulabileceğini savunmuştur. Ayrıca Çiçero kuvvet kullanımına meşru müdafaa amaçlı olarak işgalci güçleri defetmek amacıyla başvurulabileceğini ifade etmiştir.⁵ Aynı şekilde Hollandalı hukukçu Grotius savaşı tarafların ilişkilerinin içinde olduğu hukuksal bir durum olarak tanımlamış ve meşru müdafaanın kuvvet kullanımı için en makul gerekçe olduğunu belirtmiştir.⁶ Grotius ayrıca meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için zorunluluk ve aciliyet koşullarının olması gerektiğini, tehlikenin

⁴ Murray Colin Alder, **The Inherent Right of Self-Defence in International Law**, Australia: Springer 2013, ss.1-2

⁵ Anthony C. Arend ve Robert J. Beck, **International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, London: Routledge 1993, s.13

⁶ Funda Keskin Ata, **Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış**, Mülkiye Dergisi, 38(3), 2014, s.83

gerçekleşmiş veya gerçekleşmeye yakın bir vaziyette olması gerektiğini ifade etmiştir. İtalyan hukukçu Gentili ise meşru müdafanın tüm varlıklara bahsedilmiş bir içgüdü olduğunu söylemiş ve saldırgana karşı silahlı saldırının tanrısasal hukuka uygun olduğunu ifade etmiştir. İsviçreli hukukçu Vattel ise meşru müdafanın devleti tüm haksız saldırılardan koruyabilecek bir hak olduğunu belirterek bu hakkın sadece bir tehdide veya sürmekte olan bir saldırıya karşı kullanılmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Vattel ayrıca haksız saldırı karşısında meşru müdafanın en kutsal görevlerden birisi olduğunu ifade etmektedir.⁷

Meşru müdafaa hakkıyla ilgili İslam düşüncesinde de önemli kıstaslar bulunmaktadır. Hac suresinin 39. ayetinde: “*Kendilerine savaş açılan (Müslümanlara) zulme uğramaları sebebiyle (misilleme olarak savaşa) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye kadirdir.*” ifadesi geçmektedir. Ayrıca İslam, savaş açılrsa dahi kadın, çocuk, rahip, çiftçi vb. gibi savaştan sivilin öldürülmesini yasaklamış ve Enfal Suresinin 61. Ayetinde görüldüğü gibi düşmanın barışa yanaşması durumunda barış yapılmasını istemiştir.⁸ Aynı şekilde Bakara Suresi 194. ayetinde: “*O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*”⁹ olarak geçmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere İslam savunma durumunda da meşru müdafaa hakkını yerlice kullanılmasını ve haksızlık derecesine vardırılmamasını emretmiştir.¹⁰ Yine Hac Suresinde 39. ayetinde: “*Kendilerine savaş açılan kimselere (kâfirlere karşı koymak için) izin verildi. Çünkü onlar zulme uğradılar. Şüphesiz Allah onları zafere ulaştırmaya kadirdir.*” ve 40. ayetinde: “*Onlar ‘Rabbimiz Allah’tır’ demelerinden başka bir sebep olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah’ın adı çok anılan mescidler elbette yıkılırdı. Şüphesiz Allah kendi (dini) ne yardım edene yardım edecektir. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, çok izetlidir (her şeye galiptir).*” ifadeleri geçmektedir. Burada “Kendilerine savaş açılan kimseler” ifadesinin lafzından Müslümanların zulme

⁷ Özhan Hancılar, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2004), ss.26-27

⁸ Ahmet Özdemir, **Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2008, s.96

⁹ Diyanet İşleri Meali (Yeni)

¹⁰ Özdemir, s.121

uğrayan taraf olduğu, zalim taraf olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu ayetin nazil olduğu dönemde Allah'ın varlığına ve Peygamberin de onun kulu ve elçisi olduğuna inandıkları için Müslümanlar yerlerinden edilmiş ve Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. Hicret eden Müslümanların Kureyş kabilesinden korunması için inen ayetin, diğer dine mensup kişilerin de dini özgürlüklerinin korunması hususuna önem atfettiği görülmektedir. Burada ek olarak Müslümanlara karşı gösterilen şiddete karşı önlem almak üzere güç kullanabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca İslam düşüncesinde meşru müdafaanın bir devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğu olarak da ele alındığı görülmektedir.¹¹ İbni Haldun *Mukaddime* adlı eserinde: “*Her devlet kendi kuruluşuna yardım eden ve devletini kuran kavim ve uruğlan ele geçirilen memleketin bölge ve sınırlarından kendilerine ayrılan bölgelere göndermeye mecburdur. Bunlar, memleketin kendilerine ayrılan bölgelerini düşmanların saldırmasından korurlar, devletin kanunlarını fiilen tatbik ederek vergileri toplarlar ve o ülkede fesat ve bozgunculuğa mâni olurlar.*” ifadesini kullanmıştır. Burada İbni Haldun bir devletin kendi gücüyle koruma altına alacağı topraklarda ülkesini düşmanlıklara ve saldırılara karşı engellemekle mükellef olduğuna işaret etmiştir.¹²

ABD ile İngiltere arasında yaşanan “*Caroline Olayı*”, meşru müdafaa hakkı konusunda verilecek en iyi örnek olaylardandır. 1832 yılında bu olay meydana geldiğinde Kanada İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı vermektedir. Bu savaş sürerken ABD ve İngiltere ilişkileri barış dönemindedir. ABD menşeli ve Caroline isimli geminin İngilizlere karşı Kanadalı direnişçilere yardım ettiği duyulmuştur. Bunun üzerinde 29 Aralık 1837 gecesinde adı geçen gemi İngilizlerce ele geçirilmiş ve içindeki ABD vatandaşları da İngilizlerce öldürülmüştür. Dahası gemi yakılarak Niagara Şelalesi'nden aşağıya atılmıştır. İngiliz tarafı yaptıkları bu saldırı eylemini meşru müdafaa ile bağdaştırmıştır. Buna karşın çıkan ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, İngiliz Özel Müzakereci Lord Ashburton'a yazdığı notada meşru müdafaaya başvurmak için durumun ivedi, başa çıkılmaz ve başka seçime imkân bırakmayacak derecede olması gerektiğini hatırlatmıştır. Bunun yanında meşru müdafaa kapsamında yapılacak olan müdahalenin zarar görüldüğü öne sürülen eylem ile orantılı olması gerektiğini belirterek, İngiltere'nin

¹¹ Wadeem Ahmad Qureshi, **The Use of Force in Islam**, Islamabad: National Book Foundation, 2017, s.94

¹² İbn Haldun, **Mukaddime-1**, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, Şark İslam Klasikleri, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 481, s.411

Caroline gemisine karşı gerçekleştirdiği eyleminin orantılı olduğunu ABD'ye kanıtlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yazışmalar sonucunda İngilizler, ABD'ye hak vererek özür dilemiştir.¹³ İngiltere Dışişleri Bakanı mevkidaşı Lord Ashburton'a ilettiği mektubunda bu talihsiz olayın çözümünün uluslararası hukukun temel prensiplerine tam uyum içinde gerçekleştiğini görmenin memnuniyet verici olduğunu ve devletlerin ülkesel bütünlüğüne saygının uygar devletlerin en temel özelliği olduğunu belirtmiştir. İngiltere hükümetinin de bu ilkelere büyük önem atfettiğini, sürdürülebilir bir dünya düzeni ve barış için bu ilkeleri destekleyeceğini ifade etmiştir.¹⁴ Caroline Olayı uluslararası hukuk literatüründe meşru müdafaa kavramının gelişiminde öncü olaylardan birisi olarak gösterilmektedir.

Meşru müdafaa kavramının gelişimine katkı sağlayan bir diğer olay ise 1873 tarihindeki “*Virginius*” olayıdır. Amerikan bandıralı *Virginius* gemisi o tarihlerde Küba'da İspanya'ya karşı yürütülen isyana yardımda kullanılmıştır. İspanyol kuvvetleri, açık denizde bu gemiyi yakalayarak Amerikan ve İngiliz vatandaşlarından oluşan toplam 53 mürettebat ve yolcuyu kısa bir askeri yargılama akabinde infaz etmiştir. İspanyol hükümeti söz konusu geminin ticari gemi olmadığı; korsanlık suçu işlediğini ve isyana askeri olarak destek verdiğini ifade ederek bu gemiye karşı meşru müdafaa hakkına başvurduğunu açıklamıştır. Ancak ABD ve İngiltere meşru müdafaa hakkının gemiyi durdurmayı ve mürettebatını tutuklamayı içerebileceğini ancak mürettebatı infaz etmenin meşru müdafaa hakkıyla ilgisi olmadığını açıklamıştır.¹⁵ Daha sonra yapılan görüşmeler sonucunda İspanya gemiyi ABD'ye iade etmeyi ve öldürmüş olduğu kişilerin ailelerine \$80,000 dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Öldürülen ailelere tazminat ödense de infazı gerçekleştiren İspanyol askerlerin cezalandırılması taahhüttü yerine getirilmemiştir.¹⁶ Yine de “*Virginius*” olayı neticesinde tarafların varmış olduğu mutabakatla meşru müdafaa hakkının sınırsız olmadığı ve belirli sınırlar dahilinde hareket edilebileceği konusunda örnek bir karar alınmıştır.

¹³ Baransel Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi** Cilt: 5 Sayı: 2, Ekim 2017, ss.121-122

¹⁴ The Caroline Case, **The Avalon Project**, Documents in Law, History and Diplomacy, http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp#ash1 (Erişim tarihi: 12.10.2017)

¹⁵ Kinga Tibori Szabo, **Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law**, The Amsterdam: Springer, 2011, s.76

¹⁶ *Virginius Affair*, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/event/Virginius-affair> (Erişim tarihi: 12.10.2017)

Birinci Dünya Harbi ile beraber yaşanan trajediler uluslararası toplumu kuvvet kullanımını peyderpey sınırlandıracak önlemler almaya yöneltmiştir. Ancak buna rağmen kesin bir çözüm sağlanamamış, Milletler Cemiyeti Misak'ına meşru müdafaa ile alakalı bir madde konulmamıştır. Ek olarak Milletler Cemiyeti devletlerin kuvvet kullanma hakkını tümüyle elinden almamış ve ilhak-ı hakkını da ortadan kaldırmamıştır. MC Misakı'nın tam olarak savaşı yasakladığını da söylemek mümkün görünmemekle beraber sadece devletlerin savaşa başvurma yetkilerini sınırlayarak bunu zorlama tedbirleriyle desteklediği görülmektedir. MC Misakı'nın meşru müdafaa hakkını tanıyan bir maddesi bulunmasa da Misak, devletlerin meşru müdafaayı öne sürülerek savaş açmasını veya savaş düzeyine varmayan düşük yoğunlukta kuvvet kullanmasını zımnen kabul etmektedir.¹⁷

Buna ilaveten kollektif güvenliği sağlamak amacıyla 15 Ocak 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti saldırgan devletlere karşı bazı tedbirler almayı öngörse de mağdur devletlerin meşru müdafaasını layıkıyla sağlayabilmesi için gereken desteği sağlayamamıştır. Bunun da etkisiyle kollektif güvenlik sağlama anlayışından 1920'lerde uzaklaşmış ve barış için gerekirse mağdur devletin meşru müdafaası hilafına düzenlemelerin yapılabileceği düşüncesi oluşmuştur. Sulh oluşacağı düşüncesiyle devletlerin toprak bütünlüklerinin ihlaline göz yumulmaya başlandığı bu dönemde meşru müdafaa olgusu önemini yitirmeye başlamıştır.¹⁸ Özellikle Fransa ile Almanya arasında imza edilen Locarno Antlaşmasında bu açık bir şekilde görülmüş ve Almanya'dan Batı sınırları için bir saldırmazlık güvencesi alınırken doğu sınırları için bu güvence alınmamıştır. Yani Fransa, Almanya ve Belçika arasında imza edilen bu antlaşma ile bu ülkeler kendi sınırlarını saldırılara karşı güvence altına almıştır. Alman Dışişleri Bakanı Stressman bu antlaşmada Birinci Dünya Savaşının galip devletlerinin temsilcileri olan meslektaşları Fransız Briand ile İngiliz Chamberlain'e Versay Antlaşması'nın doğuda revizyona gereksinimi olduğunu kabul ettirmiştir. Stressman burada Fransa ile Belçika arasındaki batı sınırının ve Ren bölgesinin askerden arındırılmasına rıza göstermiş ancak Doğu sınırlarında bunu yapmayı reddederek bu sınırların antlaşma taraflarınca da güvence altına alınmasını engellemeye muvaffak olmuştur. Esasında Almanya doğudaki

¹⁷ Hancılar, s.31

¹⁸ Nico Krisch, **Self Defence and Collective Security**, Max Planck Gesellschaft Zur Förderung Der Wissenschaften, 2001, s.405

devletlerle de hakemlik antlaşmaları yapmış, Milletler Cemiyetine girmeyi kabul ederek tüm anlaşmazlıkları barışçıl yollar ile çözmeyi yükümlenmiştir. Ancak tüm bu sözler kâğıt üzerinde kalmıştır.

Locarno Antlaşmasının imzalanması ise büyük bir coşku ile gerçekleştirilmiş ve bu antlaşmanın imzalanmasında rol alan üç dışişleri bakanı- Fransa'nın Aristide Briand, İngiltere'nin Chamberlain ve Almanya'nın Gustav Stresemann'ın Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür. Ancak kutlamalar yapılırken Fransız ve İngilizler antlaşmanın esasında Almanlar için bir diplomatik bir zafer olduğunun geç farkına varmıştır. Daha sonra Fransa kara kara Çekoslovakya ile Polonya'ya verdiği herhangi bir Alman saldırısı durumunda yardım etme taahhüdünü nasıl yerine getireceğini düşünmeye başlamıştır. Aslında Fransa bu siyasetiyle 1870'ten bu yana Almanya ile tek başına savaşma korkusunu daha da körüklemiş ve bu ülkeleri terk etme ya da kendi güvenliğini düşünme ikilemi içine düşmüştür. Her geçen gün Almanya Versay Antlaşması ile üstüne bağlanan zincirleri bir bir kırarken, doğu ülkelerine yapacağı saldırılara giden yol iyice açılmış ve Almanya gizliden silahlanmaya başlamıştır. Tabii o arada Fransızlar Almanlara karşı Milletler Cemiyeti nezdinde silahsızlanma konusunda akim kalan girişimlerde bulunmaya başlamıştır. İngilizlerde o ara Fransız inisiyatiflerine karşı hareketsiz kalmıştır.¹⁹

Bu arada önemli bir gelişme yaşanmış ve Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile Amerikan Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg aralarında savaşı tamamen kanun dışı ilan eden bir antlaşma imzalanmıştır. Birazda Fransızların zorlamasıyla kabul edilen bu pakt, bir saldırmazlık antlaşmasına dönüşmüştür. *Briand-Kellogg Paktı* (Savaşı Ulusal Siyasetin Bir Aracı Olarak Yasaklayan Antlaşma) olarak anılacak olan bu girişimde bütün dünya devletlerince böyle bir taahhüdün alınması ve savaşın kanun dışı ilan edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu pakt çerçevesinde savaş yasaklanmış ve meşru müdafaa'nın herhangi bir saldırı durumunda bir hak sayılacağı belirtilmiştir.²⁰ Ayrıca meşru müdafaa konusundaki Fransız rezervine ek olarak imzacı devletlerden birisi antlaşmadaki taahhütünden vazgeçerse diğerlerinin de otomatik olarak taahhütlerinden kurtulacağı

¹⁹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, ss.267-274

²⁰ Mehmet Sait Dilek, **Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 37 (Bahar 2013), ss.147-150

belirtilmiştir. Sovyet Rusya dâhil 46 devlet bu Pakta dâhil olmuştur. Sovyetler orijinal imzacılar arasında davet edilmeyince Sovyet Rusya'da *Briand-Kellogg Paktı* ile aynı amacı taşıyan ve kendi nüfuz bölgelerinden ülkelerin dâhil olduğu *Litvinof Protokolü*'nü imzaya açmıştır.²¹ Briand Kellogg Paktı'nın herhangi bir yaptırım gücü olmamış, sadece temenni belgesi mahiyetinde olan bir bildiriden öteye geçememiştir. Bu pakt sonrasında imzacı devletler meşru müdafaa kapsamında girişilecek olan savaşları meşru kabul edeceklerini ifade eden deklarasyonlar yayınlamışlardır. Fransa 14 Temmuz 1928'de yayınladığı deklarasyonda meşru müdafaa hakkına dayanarak savaşa başvurmamasını gerektirecek olan durumları kendisinin belirleyeceğini ilan etmiştir. Ayrıca ABD, meşru müdafaa hakkının Monroe Doktrini'ni korumayı da kapsadığını ifade ederken, Britanya İmparatorluğu'da barış ve güvenliğini etkileyecek her türlü tehdide karşı meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Görüldüğü üzere kendini korumak amacıyla başvurulacak kuvvet kullanımı, kuvvet kullanma yasağının istisnası sayılmıştır. Ayrıca *Briand-Kellogg Paktı'nın* meşru müdafaa hakkını tanımlamadığı da görülmektedir. *Briand-Kellogg Paktı'nın* meşru müdafaa hakkının kullanıma ilişkin bir yargısal mekanizma öngörmese de bu durumun sadece bu pakta özgü olmadığı, bütün uluslararası antlaşmalarda görüldüğü tespit edilmektedir. Antlaşma meşru müdafaa'nın ne olduğu ve hangi durumlarda kullanılabileceğini de belirtmemiştir. Antlaşma bu durumları daha çok devletlerin takdirine bırakmıştır. Bu durumun sakıncaları yavaş yavaş görülmeye başlanmış ve bazı devletler haksız kuvvet kullanımlarını meşru müdafaa çerçevesine sokmaya gayret etmişlerdir. Örneğin Japonya Mançurya'yı ve Almanya da Norveç'i meşru müdafaa hakkını ileri sürerek işgal etmiştir. Her ne kadar durum böyle olsa da Japonların meşru müdafaa iddiaları MC tarafından reddedilmiş ve bu kapsamda ele alınamayacağı açıklanmıştır. Japonya'da MC'nin Çin ile arasındaki sorunda söz sahibi olmadığını söyleyerek meşru müdafaa hakkını kullandığını savunmuştur.²²

1929'da patlak veren Büyük Buhran'ın özellikle Batı ülkelerinde işsizler ve evsizler ordusu yaratması, sektörel olarak büyük krizler yaşatması Almanya ve İtalya gibi revizyonist güçler açısından büyük bir velinimet olmuş ve ekonomik başarısızlıklarda kullanılan milliyetçi söylemler halkı inandırmada katalizör işlevi görmüştür. Alman

²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları, 2007 ss.222-223

²² Hancılar, ss.32-34

yayılmacılığı artarken Fransa'nın Doğu Avrupa ülkelerinde verdiği taahhütlerin kıymeti harbiyesi kalmamış Fransız etkisi bu bölgedeki ülkelerde kaybolmaya başlamıştır. Nazizm Almanya'da hortladıktan sonra etki alanını hızla artırmış, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da yeni rejimler ile Nazi Almanya'sı arasında özel ilişkiler tesis edilmiştir. Kurduğu bu özel ilişkilerle beraber Hitler silahının namlusunu *Lebensraum*²³ tasarılarında öne sürdüğü Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine doğru yöneltmiştir. Bunun sonucu olarak *Anschluss*²⁴ (1938), Çekoslovakya'nın ilhakı ve Polonya'nın işgali yaşanmıştır.²⁵ Hitler hızla işgallerini başlattığında İngiltere Başbakanı Chamberlain'in öncülüğünde 'Yatıştırma Politikası' yürürlüğe konulmuştur. Versay Antlaşması hükümlerinden her geçen gün yaptığı diplomatik manevralarla sıyrılmasını bilen Hitler, "ırk nazariyesi"ni tatbik etmiş ve Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etmiştir. Fransa ve İngiltere ise sadece protestolarla buna karşılık vermiştir. Tabii Hitler de başarılarını iyi bir propaganda malzemesi olarak kullanmasını bilmiş ve Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinde yaşayan 3,5 milyon Almanı öne sürerek bu toprakları ele geçirmiştir. İşte bu ortamda Münih Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta Chamberlain, büyük bir savaşı engelleme gayesiyle Almanya'nın milli birliğini tamamlama amacı taşıdığına inandığı; bununla sınırlı kalacağı yanılgısıyla Südetler bölgesinin Alman ilhakına, Çekoslovakya'nın meşru müdafaa ve egemenlik haklarını hiçe sayarak onay vermiştir. Hitler'in Südetler talebi yerine getirilirse Avrupa'da sulhun hâkim olacağına inanan Fransız ve İngilizlerin aksine Almanlar doğuda serbest bırakıldıklarına inanmıştır. Çekoslovakya'nın yeni hudutlarını kabule yanaşmayan Hitler, doğudaki ülkeleri işgale hazırlanmaya başlamıştır. Münih'te verilen sözünden 6 ay bile geçmeden Hitler 14 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya Devlet Başkanı'nı Berlin'e çağırarak uyguladığı baskı ve tehdit ile Çek devletini Hitler Almanya'sına katmıştır. Çekoslovakya akabinde Polonya devletine odaklanan Hitler, Polonya koridoru üzerinden Doğu Prusya'yı Almanya'ya birleştirebilmek için Danzing'in Almanya'ya devrini talep etmiştir. Bununla da sınırlı kalmayan Hitler Almanyası Litvanya'nın Memel Limanını da Almanya'ya katılmasını sağlamış ve Romanya'dan istediği tarzda iktisadi bir antlaşmayı kabul ettirmeyi başarmıştır. Almanya

²³ *Lebensraum*: Yaşam Alanı anlamına gelmektedir. Doğu Avrupa'da Almanya sınırları dışında yaşayan Alman azınlıkların Alman hâkimiyetine girmesi ve yeni topraklar işgal edilerek Alman nüfusunun bu topraklara yerleştirilmesini öngörmektedir.

²⁴ *Anschluss*: Avusturya'nın ilhakına verilen isim.

²⁵ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, Ankara: Dost Kitabevi, 2010, s.227

ile yakın münasebetler geliştiren Mussolini İtalya'sı da Arnavutluk'u ilhak ederek topraklarına katmaya başlamıştır.²⁶ Tabii bu arada Birinci Dünya Savaşında Almanya'dan koparılarak Polonya'ya devredilen, dil ve gelenek olarak Alman olan *Danzing* (günümüzde Gdansk) Milletler Cemiyeti egemenliğinde '*serbest kent*' statüsünü almıştır. Tabiatıyla bu Almanların sert tepkisini çekmiş ve Hitler siyasetinde önemli bir malzeme olma özelliğini korumuştur.²⁷ Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile beraber İngiltere'de Almanya'ya savaş ilan etmiş ve İkinci Dünya Savaşının yoğun dönemi başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan felaketler uluslararası toplumun kurdukları kolektif güvenlik sistemi aracılığıyla meşru müdafaa dâhil birçok hakkı kurumsallaştırma yönünde çabalamasına neden olmuştur. Elbette burada siyasi tarihten detayı ile bahsedilmeyecektir. Ancak meşru müdafaa kavramının BM Antlaşmasındaki haline evrilmesinde bu olayların önemi şüphesiz büyüktür.

Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Meşru Müdafaa

Birleşmiş Milletler Antlaşması MC Misakının aksine İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan acıların etkisiyle tek taraflı askeri müdahaleyi yasaklamış, bunun ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (GK) eliyle yapabileceğini öngörmüştür.²⁸ Antlaşmanın meşru müdafaa hakkını düzenleyen kısmı 51. madde de düzenlenmiştir. Madde şu şekildedir:

“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyinin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden

²⁶ Rıfkı Salim Burçak, **Siyasi Tarih Ders Notları**, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir 1976, ss.348-350

²⁷ Mustafa Aydın, **Danzing Sorunu ve Polonya Koridoru**, Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, ss.409-410

²⁸ Jutta Brunnée, The Security Council and Self-Defence Which Way to Global Security, *University of Toronto Faculty of Law*, <https://www.law.utoronto.ca/documents/brunnee/BrunneeSecurityCouncilSelf-Defence.pdf> (Erişim tarihi: 14.10.2017)

kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

Birleşmiş Milletler Antlaşması yürürlüğe girmesiyle beraber devletler, meşru müdafaa kapsamında başvurdukları kuvvet kullanımlarının bu maddeye uygun olmasına gayret etmişlerdir. İlgili madde, ilk aşamada herhangi bir saldırıya uğrayan devletin kendini korumaya yönelik önlemleri almasına müsaade ederken, alınan önlemlerle alakalı GK’ye derhal bilgi verilmesini öngörmüştür.²⁹ Konumuz bağlamında önemli olan bir diğer madde ise BM Antlaşmasının 2. maddesinin 4. fıkrasıdır. Bu madde şu şekildedir:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

Başka devletlerin egemenliğine veya bağımsızlığı hilafına yapılacak olan müdahaleleri reddeden bu madde, tüm BM üyeleri için geçerlidir. Bu maddeden anlaşılan meşru müdafaa hakkının 2/4. madde ile sınırlı ve amacına uygun bir şekilde uygulanabileceğidir. Dolayısıyla artık bir *Jus Cogens*³⁰ (Buyruk Kural) kuralı olarak kabul edilen 2/4. maddesi ile beraber devletlerin kuvvet kullanımı noktasında ya 51. maddeye ya da GK’nden alınacak bir yetkiye dayanmaları gerektiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç meşru müdafaa hakkının 2/4. maddenin bir istisnasını oluşturduğudur.³¹

Önceleri savaş açmanın bir hak olarak addedildiğini ifade etmiştik. Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla beraber askeri müdahalelerde makul bir sebep ve hukuki gerekçenin varlığı artık olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir şart olarak görülmeye başlanmıştır. BM öncesinde devletlere yapılan saldırılarda etkili bir zorlayıcı mekanizma bulunmazken, BM ile bu durum bir nebze olarak değişmiş, siyasi olsa da zorlayıcı tedbirler alabilen ve

²⁹ D. W. Greig, Self-Defence and the Security Council: What Does Article 51 Require? **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 40, No. 2, 1991, ss.366-367

³⁰ *Jus Cogens*: Buyruk Kural anlamına gelen bu terim uluslararası hukukta ihlal edilemeyecek olan kural ve prensipleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Buyruk kurala soykırım yasağı, köle ticareti, BM ilkelerine aykırı olarak kuvvet kullanımı vb. örnekler verilebilir. https://en.oxforddictionaries.com/definition/jus_cogens

³¹ Kedikli, s.11

BM üyelerinin egemenlik haklarına karşı bir tecavüz olması durumunda harekete geçen bir sistem oluşturulmuştur. Şüphesiz Birleşmiş Milletler sistemini Milletler Cemiyeti sisteminden ayıran en belirgin özellikte budur.³²

BM Antlaşmasıyla beraber meşru müdafaa hakkı eğer dar bir şekilde yorumlanması gerekecekse bu hakka sadece saldırı karşısında varlığını koruma (*self-preservation*) amacıyla başvurulabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla devletler kendi varlığına ve egemenliğine karşı tehdit oluşturan unsurlara müdahale etmesini de haliyle bir “içgüdü” olarak görmek gerekecektir.³³ 51. maddeye göre de meşru müdafaa için en önemli koşullardan birisi silahlı saldırıya uğramaktır. Her ne kadar silahlı saldırı şartı öne sürülse de buradan kastedilenin ne olduğu tam olarak izah edilmemiştir. Ancak BM Genel Kurulu’nun 3814 sayılı ve 1974 tarihli “*Saldırının (Tecavüzün) Tanımı*” kararının 3’cü maddesinde bu konu netliğe kavuşturulmaya çalışılmıştır.³⁴ Buna göre her türlü silahlı saldırı kuvvet kullanımı olarak addedilebileceği gibi her kuvvet kullanımı yasağının ihlali de bir silahlı saldırı olarak görülmeyebilecektir. Doğrudan veya dolaylı olarak başvurulabilecek olan silahlı saldırılar meşru müdafaa için şarttır. Bunun yanında 51. maddenin yalnızca silahlı saldırıya karşı meşru müdafaaya imkân verdiğini, olasılığa dayanan saldırılara müsaade etmediğini de eklemek gerekir. Ancak başta terörizm olmak üzere uluslararası uygulama ile desteklenen istisnai olan bazı durumlarda devletin hayati önem taşıyan ulusal menfaatlerine yönelik telafi edilemeyecek ağır sonuçlar doğuracak kanıtlanabilir saldırı tehditlerine karşı meşru müdafaada bulunabileceği ifade edilmektedir.³⁵ Ancak bu durum da manipülasyona açık olduğundan her zaman kabul edilmemektedir. İsrail’in Irak’ta bulunan Osarik Reaktörünü bombalaması buna örnektir. İsrail, Irak’tan kendilerine yönelik herhangi bir silahlı saldırı söz konusu olmamasına rağmen meşru müdafaa hakkını kullandığını öne sürerek saldırıda bulunmuştur.³⁶ İsrail Irak’ın kendisine karşı nükleer bir silah üreterek kullanma ihtimali üzerine bina ettiği bu

³² David K. Linnan, Self-Defense, Necessity and U.N. Collective Security: United States and Other Views, *Duke Journal of Comperative & International Law*, ss.58-59 <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1299&context=djcl> (Erişim tarihi: 14.10.2017)

³³ İbrahim Kaya, **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: USAK Yayınları, 2005, s. 186

³⁴ A/RES/3314, the Defination of Aggression, UN General Assembly, 14 December 1974

³⁵ Enver Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2007, s.56-57

³⁶ Eren Alper Yılmaz ve Orhan Irk, “Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı:2, 2015, ss.152-166

saldırısına karşı Irak yönetimi 1968 tarihli “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Sözleşme”ye taraf olduğunu söylemiş, reaktörün Uluslararası Atom Enerjisi Ajansına (UAE) kayıtlı olduğunu ifade ederek İsrail’in eyleminin ağır bir saldırı filli teşkil ettiğini savunmuştur. İsrail ise kendisini literatürde hala tartışılan ‘Önleyici Meşru Müdafaa’ hakkına dayandırarak savunmuştur. BM de reaktörün UAE tarafından denetlendiğini de dikkate alarak İsrail’in meşru müdafaa iddiasını reddetmiş ve kınamıştır.³⁷

Bununla beraber BM Antlaşmasının 2/4. maddesini ihlal edecek olan saldırgan devlete karşı GK, yine BM Antlaşmasının 39. maddesine uygun olarak barışı tehdit ettiği ve bozduğu tespitinde bulunabilecektir. Tabii uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla gerekli çabanın gösterilmemesi ve kuvvet kullanımını içermese de herhangi bir uluslararası hukuk kuralının ihlal edilmesi karşısında yine 39. madde çerçevesinde zorlama önlemlerine muhatap kalınması olasıdır.³⁸ 39. maddeye uygun olarak saldırgan devlete karşı önleme tedbirleri alan GK’nin kararı hilafına herhangi bir devletin eylemde bulunamayacağı 2/5. maddede bildirilmiştir. İlgili 2/5. madde şu şekildedir:

“Tüm üyeler, örgütün işbu Antlaşma gereği giriştiği tüm eylemlerde örgüte her türlü yardımı yaparlar ve Birleşmiş Milletler tarafından aleyhinde önleme ya da zorlama eylemine girişilen herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınırlar.”

Dolayısıyla BM saldırgan karşı zorlama önlemleri aldığında tüm üyelerin GK’ye gereken yardımı yapması gerekmektedir.³⁹ Bununla beraber saldırgan devletin askeri gücünün büyüklüğünü dikkate alan ve silahlı saldırıya maruz kalan mağdur devletin bazı diplomatik yolları denemesi mümkündür. Tabii barışçı yolları denemeye çalışan mağdur devletin bu tutumu uluslararası toplumun desteğini almasını kolaylaştıracak, bu destekle GK saldırgan devletin saldırısının sona ermesi adına daha hızlı bir şekilde harekete geçebilecektir. Diğer taraftan meşru müdafaa bir hak olmakla beraber çeşitli antlaşmalarla saldırgan devlete karşı bunun görev olarak düzenlenmesi mümkün olabilir. Yani imzacı olan taraf devletler üçüncü devletin herhangi bir saldırısına karşı meşru

³⁷ Anthony D’Amato, International Law and Political Reality, **Kluwer Law International**, Netherlands, 1995, s.247

³⁸ Keskin, s.46

³⁹ D.W. Bowett, **Self-Defence in International Law**, New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD, 2009, s.176

müdafaa haklarını ortaklaşa kullanmayı taahhüt edebilir.⁴⁰ Bu konu kolektif meşru müdafaa bölümünde daha detaylı ele alınacaktır.

BM Antlaşmasının 2/4. maddesinde ifade edilen kullanma yasağında sadece kuvvet kullanımının değil tehdidinin de yasaklandığı belirtilmektedir.⁴¹ Briand-Kellogg Paktı ile MC Misakında olmayan savaş teriminin tanımı BM Antlaşmasına da konulmamıştır. Ancak kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi, barışın bozulması, saldırı hareketi ve silahlı saldırı gibi terimler BM Antlaşmasında yerini bulmuştur. Ancak 2/4. madde yorumlanırken hangi kaidelere göre kuvvet kullanımının yasak olacağı meselesi açıklamaya muhtaç bir konu olarak görünüyor. Bir görüşe göre yasaklanan silah kullanımının olduğu, siyasi ve ekonomik baskının bu kapsamda ele alınamayacağını savunulurken, özellikle gelişmekte olan ülkeler ile eski SSCB ülkeleri ekonomik zorlamanın da 2/4. kapsamında ele alınabileceğini belirtmektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki herhangi bir ülkeye yapılacak eylemin kuvvet kullanma tehdidi kapsamında olup olmadığını saptamak GK'nin sübjektif yetkisine bağlı olan bir konudur. Hangi eylemlerin saldırı olduğu noktasında 1974 tarihli ve 3314 sayılı *Saldırının Tanımına İlişkin Genel Kurul Kararı* önemli olmakla birlikte kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinin sınırları konusunda net ve tatmin edici bir şey söylenmemektedir.

Bu arada tehdit altında olduğunu ve meşru müdafaa hakkına başvuracağını iddia eden devletler, kendisini haklı çıkaracak bir argüman ile savlarını desteklemek mecburiyetindedir. Örneğin Arnavutluk'un meşru müdafaa hakkını öne sürerek İngiliz gemilerine ateş etmesiyle açılan 1949 Korfı Boğazı Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı kararında İngiliz gemilerinin Korfı Boğazında atışa konumlanmış bir şekilde geçmesini hukuka aykırı bir davranış olarak değerlendirmiştir.⁴²

Yukarıda bahsettiğimiz 1974 tarihli Genel Kurulu kararının 3 maddesinin *f* ve *g* bendi meşru müdafaa hakkının uygulanabileceği alanlarla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre '*f*' bendinde ülke topraklarını başka bir devletin emrine vererek 3'cü bir devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına müsaade edilmesi yasaklanmıştır. '*g*' bendinde ise bir

⁴⁰ Hancılar, s.36

⁴¹ Judith Gardam, **Necessity, Proportionality and the Use of Force by States**, New York: Cambridge University Press, 2004, ss.141-142

⁴² Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 4, 1998, ss.35-38

devletin veya bir devlet adına diğer başka bir devlet toprağında ilgili kararda sözü edilen eylemlere varan fiillere veya silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami olan askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışması durumlarını meşru müdafaa gerektiren durumlar olarak sıralamıştır.⁴³ Buna örnek olarak Nikaragua kararı verilebilir. UAD *Nikaragua* kararında ABD'nin Nikaragua'da gerillaları eğitmek, silahlandırmak, finanse etmek, her türlü askeri desteği sağlayarak ilk bakışta (*prime facie*) ABD'nin kuvvet kullanmama ilkesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Kararda BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı kararına (*Dostça İlişkiler Bildirisi*) işaret edilerek kuvvet kullanma yasağının ihlal edildiği ve gerillalara verilen desteğin Nikaragua'nın egemenliğine ihlal teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca mahkeme ABD'nin kolektif meşru müdafaa hakkı gereği tehlike altında olduğuna inandığı El Salvador, Honduras veya Kosta Rika'ya yardım etme bahanesini de kabul etmemiştir. UAD, ABD'nin yardım için Nikaragua'nın bu ülkelere saldırıda bulunmuş olması gerektiğine hükmetmiştir.⁴⁴ Nikaragua davası örneğinde görülen bu tür dolaylı bir ihlal haricinde meşru müdafaa hakkının sağlıklı bir zeminde olabilmesi için meşru müdafaa sayılacak olan müdahalenin silahlı saldırıyı ve saldırganı hedef almasının şart olduğu ve gelecek olan saldırıları defetme amacı taşıması gerektiği sonucu çıkmaktadır.⁴⁵

Devletin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı hilafına veya BM Antlaşması amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanımının yasaklandığı 2/4. Maddesinde öngörülen yasağın kapsamı konusunda muğlaklıklar vardır. Yani öyle ki bir kuvvet kullanımının BM amaçlarıyla çelişmemesi, başka devletin toprak bütünlüğünü veya bağımsızlığını ihlal etmemesi ya da geçici olarak ihlal ediyorsa bu yasak kapsamı dışında kalıp kalamayacağı önemli bir tartışma konusu olarak belirmektedir. Buna örnek

⁴³ Söz konusu maddeler şu şekildedir:

“f: Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;

g: Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması”

Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html> (Erişim tarihi: 22.10.2017)

⁴⁴ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Meris, Judgement, **I.C.J. Reports** 1986, ss.118-119

⁴⁵ Ulaş Karadağ, Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2016, ss.171-186

olarak bir devlet vatandaşlarının bir ülkede yaşamsal olarak tehlike içinde olması durumunda o devletin vatandaşlarını korumaya hakkı olup olmadığı verilebilir. İsrail'in Uganda'nın *Entebbe* havalimanına kaçırılan uçakta bulunan İsrail vatandaşlarını kurtarmak ve iç savaşta bulunan Etiyopya'daki Etiyopyalı Yahudileri korumak amacıyla gerçekleştirdiği müdahale en çok verilen örneklerdendir.⁴⁶

Antlaşmaların ihlali gibi uluslararası hukukun yasakladığı eylemlerde karşı devletin kuvvet kullanma yoluna gidemeyeceği bir taraftan savunulurken, karşı görüşü savunanlar ise bu tür bir durumda BM amaçlarına aykırı değilse, diğer devletin toprak bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını ihlal etmiyorsa devletlerin kuvvete başvurma hakkının olabileceğini savunmaktadır. Bu bakış açısına göre vatandaşlarını korumak için veyahut insani mülahazalarla kuvvet kullanılabilir. Elbette bu tür bir durumda asıl sorun kuvvet kullanma eyleminin niteliğini, kuvvet kullanan devletin amacını ve niyetini nasıl belirleyeceğimiz noktasında düğümlenmektedir. Kısacası devletlerin bu tür bir kuvvet kullanma hakkı konusunda yol gösterici bir kıstası olmadığı için meşru müdafaa hakkı altında başvurulacak eylemin kötüye kullanma ihtimali bulunmaktadır. Bu tür bir geniş yorum zayıf devletlerin aleyhine olacağı için daha az tercih edilmektedir. Çünkü askeri yönden zayıf olan devletler büyük devletlerce hakları çiğnendiğinde ne kadar haklı bir nedene sahip olursa olsunlar kuvvet kullanma ihtimalleri çok azdır.⁴⁷

51. madde meşru müdafaa hakkının kullanılmasında GK olaya el atıncaya kadar mağdur devletlerin meşru müdafaa hakkını kullanacağını belirtse de saldırıya karşı gerekli önlemlerin alınmaması halinde mağdur ülke çok zor duruma düşebilecektir. Yaşanılacak olan tehdit değerlendirmesi neticesinde kuvvet kullanımının kesin olduğu veya ihlal edilmiş ya da ihlal edilme tehlikesi altında bulunan devletin hak ve değerlerini korumak amacıyla meşru müdafaa hakkının kullanılmasının mümkün olabileceği de ifade edilmektedir.⁴⁸ 1982 yılında İngiltere'nin kendisine ait olduğunu ifade ettiği Falkland Adacıklarının Arjantin tarafından işgal edildiğini ifade ederek GK'nin kararını beklemeksizin meşru savunma hakkını kullanmak için harekete geçmesi güzel bir örnektir. Tartışmalı olsa da Cezayir Savaşı esnasında Fransa'nın açık denizdeki gemilere

⁴⁶ Keskin, s.39

⁴⁷ Keskin, ss.40-41

⁴⁸ Sevin Toluner, **Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Mahmut R. Belik'e Armağan, 1993, s.398

el koyması, 1962 yılında ABD'ye herhangi bir saldırıda bulunmayan Küba'ya karşı kısmi abluka önlemleri ilan etmesi buna örnek olarak gösterilmektedir.⁴⁹

Meşru müdafaa konusunda önemli bir unsurun orantılılık olduğunu Caroline Olayını örneklendirerek ifade etmiştik. Ancak bu orantılılığın ölçütü konusu da muğlaktır. Mağdur devletler kendilerine karşı yapılan saldırıları saldırgan devletin egemenliğini ihlal pozisyonundan atana kadar devam edeceği şüphesizdir ancak devlet saldırıyı püskürtmesi akabinde saldırgan devletin sonradan yapma ihtimali olan saldırıları engelleme yönünde alacağı önlemler ne kadar BM Antlaşmasına uygundur? Burada aslında meşru müdafaadan kaynaklanan kuvvet kullanım gerekliliği (*necessity*) ile bu tehdide karşı orantılı (*proportionality*) arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Orantılılıkta ilk olarak meşru müdafaadan kaynaklanan kuvvet kullanımının meşru daire içerisindeki sınırlarını ve kuvvet kullanımının ne kadar gerekli olduğu belirlemek gerekmektedir. Tabii meşru müdafaaya dayanan kuvvet kullanımının gerekliliğinin değerlendirilmesinde de suiistimalle karşılaşılabilir. Bu münasebetle gereklilik- amaçlar noktasında mantıki bir gerekçelendirme kurmak çok önemlidir. Bu hakkın kullanılmasında önemli olan kaidelerden birisi de başka çarenin kalmamış oluşudur. Orantılılık kısmında da mağdur devlet saldırgan devlete karşı gereğinden fazla kuvvet kullanımına başvurursa hukuken ihlal sonucu doğabilir. Öyle ki mağdur devlet meşru müdafaa kapsamında başvuracağı kuvvet kullanımında çatışma hukukuna (*jus in bello*) ve özellikle uluslararası insancıl hukukunda belirlenen kaidelere uygun ve orantılı şekilde davranmaya ehemmiyet göstermelidir.⁵⁰

GK herhangi bir saldırgan ülkeye karşı barış ve güvenliği koruyabilmek için alınabilecek önlemlerde inisiyatif alabilecek en yetkili organdır. (24. madde) BM Antlaşmasının 39. maddesinde ise GK, barışın tehdit edildiğini veya bozulduğunu tespit ederek uluslararası barış ve güvenliğin korunabilmesi veya yeniden tesisi için kararlar alabilmektedir. Ancak GK yapacağı ihlal tespiti sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğuna kanaat getirirse dahi 41. veya 42. maddeler çerçevesinde saldırgan devlete karşı zorlayıcı tedbirler alma gibi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Bu

⁴⁹ Durmuş Tezcan, Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt: 49, Sayı:1, Ankara, 1994, ss.349-363

⁵⁰ David Kretzmer, The Inherent Right to Self-Defence and Proportionality in Jus Ad Bellum, **The European Journal of International Law** Vol.24, No:1, 2013, ss. 235-282

kapsamda ilk olarak saldırgan ve mağdur devletlere tavsiyelerde bulunmak suretiyle dostça girişim (*Good Offices*), arabuluculuk (*Mediation*), soruşturma (*Inquiry*) veya uzlaştırma (*reconciliation*) gibi barışçıl çözüm yollarını önerebilir.⁵¹ Ancak bu yollarında fayda göstermemesi durumunda saldırgan devlete karşı GK, 41. madde çerçevesinde silahlı kuvvetleri içermeyecek diplomatik, ekonomik veya ticari ne tür yaptırımlar uygulanabileceğini tartışabilir ve BM üyesi devletlere ilgili saldırgan devletlere karşı bu yaptırımları tatbik etmeleri çağrısında bulunabilir. Bu önlemlerde saldırgan devleti durdurmada etkisiz kalırsa 42. madde çerçevesinde hava, deniz veya kara kuvvetleri aracılığıyla saldırgan devlete karşı zorlayıcı her türlü önlemler alınabilecektir. Bu yaptırımlar güç gösterisi, abluka veya BM üyelerince yapılabilecek hava, kara veya deniz operasyonlarını da içerebilir. 43. maddede ise BM üyesi olan devletler uluslararası barış ve güvenliği korumak üzere alınacak olan önlemlerde GK ile gerekli müzakereleri yaparak GK'nin emrine vereceği kuvvetlerin sayısı, niteliği, hazırlık derecesi ve alabileceği yardımlar vb. unsurları içeren antlaşmalar yapacaktır. Bu yapılacak antlaşmalarla beraber GK emrinde sürekli bir askeri güç bulundurmuş olacaktır.⁵²

Müşterek Meşru Müdafaa

51. maddede devletin tek başına veya yardımını alacağı diğer devletlerle beraber meşru müdafaa hakkını kullanabileceği belirtilmektedir. Diğer devletleri yardıma çağırarak suretiyle yapılacak bu müdafaa şekli ile devletler ortaklaşa meşru müdafaa haklarını kullanabilirler. Bir saldırgan devletin aynı anda birden fazla devlete saldırması durumunda ise mağdur devletler ister ortaklaşa isterlerse ayrı olarak meşru müdafaa hakkına başvurabilir.⁵³

Müşterek meşru müdafaa denildiğinde akla gelen ilk örnek Kore Müdahalesidir. 1950-1953 yılları arasında Çin ve SSCB destekli Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısı üzerine gerçekleştirilen bu müdahale, 82 sayılı GK kararı üzerine barışın tekrar inşası için gerçekleştirilmiştir.⁵⁴ 1950 tarihli Kore müdahalesi BM Antlaşmasının 39, 41. ve 42. maddelerinin işletilerek müşterek olarak meşru müdafaa hakkının ilk kullanıldığı

⁵¹ Keskin, s.60

⁵² Hasan Turan, Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt IV / Sayı: 1 / Haziran 2002, ss.123-138

⁵³ Hancılar, s.80

⁵⁴ Bowett, s.178

müdahale olmuştur. Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgal etmesi üzerine başlayan bu savaşta Kuzey Kore'ye yönelik önlemler almak üzere üye devletlere çağrıda bulunulmuştur. Akabinde GK Türkiye'nin de aktif destek verdiği ABD öncülüğündeki birliklere Güney Kore'nin korunması için yetki vermiştir.⁵⁵ Ancak bu kararın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Komünist Çin'in GK'ye alınmaması gerekçesiyle GK toplantılarını boykot etmesini fırsat bilinenek alındığını not etmekte fayda vardır. Daha sonra SSCB alınacak olan her kararı engelleyecektir.

Konu ile alakalı yaşanan en iyi ikinci örnek Irak'ın Kuveyt'e saldırısıyla başlayan Birinci Irak Savaşıdır.⁵⁶ Irak saldırıyı gerçekleştirmeden evvel Kuveyt'e yönelik ciddi suçlamalarda bulunmuştur. Irak savaş öncesinde İran nüfuzunu kırma adına İran ile savaşa girdiğinde Kuveyt'ten almış olduğu borçlarının silinmesini talep etmiş, Kuveyt bu talebi reddedince iki ülke arasında gerginlik meydana gelmiştir. Ayrıca Saddam yönetimi Kuveyt'in petrol fiyatlarını sürekli düşürerek Irak'ı zarara soktuğunu ve kendisine ait olduğunu iddia ettiği Rumeyla bölgesinden Kuveyt'in petrol çıkardığını iddia etmiştir. Irak daha da ileri giderek tarihsel olarak Osmanlı döneminden bu yana Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu öne sürmüş, Irak'a bağlanması gerektiğini açıklamıştır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgale başlamıştır. Daha sonra GK harekete geçerek Irak'a karşı 41. madde çerçevesinde siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. 41. madde çerçevesindeki önlemlerin yetersiz olduğu anlaşıncı GK 660 sayılı karar gereği Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesini talep etmiş ve 678 sayılı karar ile de çekilmesi için son ikazını yapmıştır.⁵⁷ 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesiyle meşru Kuveyt Hükümeti ile iş birliği içinde GK almış olduğu kararları zorla uygulamak amacıyla 42. madde çerçevesinde askeri önlemler alınması kararını vermiştir. 16 Ocak 1991 tarihli harekâta hukukilik sağlayan bu kararlar beraber GK, krizin sona erdirilmesi için Irak'tan yerine getirmesini istediği birtakım şartlar öne sürmüştür. Irak iş birliğine yanaşmayınca da GK'nin yetkilendirmesiyle oluşturulan ABD öncülüğündeki 37 ülke, Irak'a karşı düzenlediği harekât sonucunda Irak güçlerini Kuveyt'ten çıkarmıştır. Bu

⁵⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 82,83, 84, 85 ve 88 Sayılı Kore Kararları, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml> (Erişim tarihi: 2.11.2017)

⁵⁶ Basra Körfez Krizi, Kuveyt Savaşı veya Birinci Irak Savaşı gibi isimlerle de anılmaktadır.

⁵⁷ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 660, 661 ve 670 Sayılı Körfez Krizi Kararları, <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Erişim tarihi: 2.11.2017)

müdahale ile birlikte BM'in hak ihlalleri durumunda sadece kınayan değil uygulayan bir kurum haline geldiği yorumları yapılmıştır.⁵⁸

Diğer taraftan BM Antlaşmasının 52, 53. ve 54'cü maddeleri de başlık bağlamında ele alınabilecek diğer maddelerdir. 52/1 maddesinde BM üyesi ülkelerin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla bölgesel antlaşmalar yapmak suretiyle örgütler kurabileceği ifade edilmektedir. 52/2. maddesinde ise bölgesel antlaşmalar yaparak örgütler kuran BM üyelerinin yerel uyuşmazlıklarını GK'ye getirmeden evvel, bölgesel antlaşmalar veya örgütler aracılığıyla barışçıl bir şekilde çözebileceği ifade edilmektedir. Keza bunun başarıyla sonuçlanması durumunda uyuşmazlığın GK'ye getirilmesine lüzum kalmayacaktır. GK bölgesel inisiyatifler alınarak bölgesel örgütlerin sorun çözücü faaliyetlerde bulunmasını desteklemektedir. Bölgesel örgütlerin uluslararası barış ve güvenliğin koruması yönündeki yapması gerekenler 53. maddede anlatılmıştır. Buna göre GK, isterse alınması gereken zorlama önlemlerini bölgesel antlaşmalar veya bölgesel örgütler yoluyla da uygulanmasını talep edebilir. Ancak GK'nin müsaadesi olmadan bölgesel örgütler zorlama önlemlerine başvuramayacaktır. Ayrıca GK'den zorlayıcı önlemler için izin almak vetoya tabi bir süreç gerektirdiği için uygulamada böyle bir karar almak zor görünmektedir. Bu münasebetle, bölgesel örgütler her zaman 51. maddeye atıfta bulunmaya dikkat etmektedir. Bunun nedeni GK'nden bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılmasında müsaade alınma zorunluluğunun olmamasıdır.⁵⁹ Bu arada bireysel meşru müdafaa kapsamında alınan önlemleri GK'ye bildirme zorunluluğu müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılmasında da geçerlidir. Ayrıca müşterek olarak kullanılacak meşru müdafaa hakkında da zorunluluk, orantılılık ve aciliyet koşullarına dikkat edilmesi önemlidir.

Müşterek meşru müdafaa hakkı saldırıya uğrayan devletin diğer devletlerden yardım talep etmesiyle oluşabilecek bir haktır. Üçüncü devletler tek taraflı karar alarak saldırıya uğrayan devlete yardım için gitmesi mümkün değildir. Ancak üçüncü devletin, saldırıya uğrayan devlete yapılan ihlalin kendisine de tehdit oluşturduğunu iddia ederek çeşitli önlemler alabileceği öne sürülmektedir. Bu tür durumda yine müşterek meşru

⁵⁸ Hüseyin Özer, 11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Doktora Tezi** Ankara 2010), ss.45-46

⁵⁹ Turan, ss.135-136

müdafaa hakkının kullanılamayacağı ancak kendisine gelen zararlar ölçüsünde üçüncü devletin bireysel meşru müdafaa hakkına başvurabileceği belirtilmektedir. Bunun yanında üçüncü devletin tek taraflı müdahalesi iki devlet arasındaki çatışmayı daha da kötüleştirme ihtimali söz konusu olabilir. Bu tür bir durumda üçüncü devletin işgalci devlet statüsüne dahi sokulma ihtimali bulunmaktadır.⁶⁰

Hem bireysel hem de müşterek meşru müdafaanın geleneksel bir uluslararası hukuk kuralı haline geldiğinin ifade edildiği Nikaragua davasında ise bireysel meşru müdafaada olduğu gibi müşterek meşru müdafaada da gereklilik ve orantılılığın önemli bir kaide olduğu belirtilmiştir. Müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılması için üçüncü taraf olan herhangi bir devletin mağdur devlet tarafından çağrılmasının önemli olduğunun altı çizilmiş, üçüncü devletin ancak bu şekilde soruna müdahil olabileceği belirtilmiştir. Ancak mahkeme gerçekleşmiş olan saldırılarda bireysel veya müşterek meşru müdafaanın kullanılabileceğine hükmetmişken, silahlı saldırı ihtimalini olduğu durumlar karşısında meşru müdafaa hakkının kullanılıp kullanılmayacağı konusunda bir görüş vermekten kaçınmıştır.⁶¹

Devletler meşru müdafaa haklarını koruyabilmek amacıyla diğer devletlerle ikili antlaşmalar yoluna da gidebilir. Devletler yapacakları bu antlaşmada herhangi birisine yapılan saldırıda topluca hareket etme yükümü altına girebilirler. Bu antlaşmalar iki veya ikiden fazla devlet arasında akdedilebilir.⁶² Örneğin 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB'ye yapılan Nazi saldırısına karşı İngiltere ve SSCB antlaşma yaparak Nazi Almanya'sına karşı ortak harekât kararı alması; 1953 yılında ABD-Güney Kore arasında ve yine ABD ile Japonya arasında 8 Mart 1954 yılında dışarıdan gelecek saldırılara karşı imzalanan karşılıklı yardım antlaşması bu konuda gösterilebilecek örneklerdendir. Ancak devletlerin birine yapılmış olan saldırı durumunda diğerine yükümlendiği yardıma gelme şartını yerine getirmemesi gibi bir durum söz konusu olursa ne olacaktır? Her ne kadar antlaşma gayet anlaşılır şekilde kaleme alınmış olsa bile saldırı durumunda yardıma gelecek olan devlete çıkarına göre her zaman bir takdir yetkisi verilmektedir. Nitekim antlaşmayı imzalamış olan devletler arasındaki siyasi atmosfer

⁶⁰ Hancılar, ss.81-82

⁶¹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Meris, Judgement, **I.C.J. Reports**, 1986, p.194

⁶² Hancılar, s.84

değişmiş olabilir veya aralarındaki münasebetlerde bir azalma yaşanmış olabilir. Bu durum karşısında devlet antlaşmayı imzaladığı devlete karşı yükümlülüğünü yerine getirmemeyi kendi ülkesinin çıkarları için daha doğru olacağına karar verebilir. Ancak antlaşmanın uygulanmaması mağdur olan devletin imzacı devleti suçlamasına neden olabilir. Her ne kadar imzacı devlet yükümlülüğünü yerine getirmemeyi çıkarına daha uygun görse de bu da ahde vefa ilkesi'nin (*Pacta Sunt Servanda*) bir ihlali sayılacak ve bu devlet uluslararası toplum nezdinde antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlet olarak anılacaktır. Dolayısıyla bu yapılan ikili antlaşmalar her zaman beklenen desteği sağlamayabilir. Çünkü bu tür antlaşmalar saldırgan devletlere karşı daha çok siyasi kararlılık duruşu mahiyeti taşır, yani askeri özelliğinden çok siyasidir.⁶³ Ancak her zaman bu durum geçerli değildir. Örneğin 1939 yılında imzalanan karşılıklı yardım antlaşmasındaki taahhütlerine uygun olarak İngiltere, Polonya'ya saldıran Nazi Almanyasına savaş ilanında bulunmuştur.

Askeri ittifak antlaşmaları çerçevesinde başvurulmuş meşru müdafaa hakkı da bir diğer değinilebilecek konudur. Askeri antlaşmalarda devletlerin birbirinden bağımsız ordularının oluşu ve bunlar arasında koordinasyon kurulması gerekliliği askeri ittifak antlaşmaları açısından bir sorun teşkil edebilmektedir. Yani antlaşmanın tarafı olan herhangi bir devlete olası bir yardım etme durumunda devletler arasındaki askeri birim, teçhizat, eğilim ve dil gibi farklılıklar saldırganlara karşı etkili ve koordinasyonlu bir meşru müdafaa yapmasını zorlaştırabilir. Dolayısıyla askeri bir ittifak kurulurken tarafların askeri olarak birbirlerinin ordularını ne kadar entegre ederse o kadar başarı sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bunu sağlamak için devletler ittifak antlaşmaları düzenleyebilmektedir.⁶⁴ Askeri ittifak çabaları kapsamında verilebilecek en iyi örnek NATO'dur. NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki süper gücün (ABD ve SSCB) mücadelesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış bir örgüttür. 4 Nisan 1949 tarihinde Washington Antlaşması ile kurulan NATO'nun en önemli maddesi 5. maddedir.⁶⁵ Söz konusu madde şu şekildedir:

⁶³ Yoram Disdein, **War, Agression and Self Defence**, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s.228

⁶⁴ Hancılar, ss.86-87

⁶⁵ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, Nato'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31, 2014, ss.209-225

*“Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.”*⁶⁶

Soğuk Savaş döneminde NATO’nun 5. maddesi ile beraber *casus foederis*⁶⁷ üzerine bina edilen güvenlik ve barışı sağlayabilmek amacıyla askeri ve stratejik planlar uygulamaya konulmuştur.⁶⁸ Bu planlar NATO ülkelerinin müşterek meşru müdafaa hakkının temelini oluşturmaktadır.⁶⁹ NATO kapsamında öngörülen müşterek meşru müdafaa hakkının bir benzeri de 1947 tarihinde Rio de Janeiro Paktı olarak bilinen Amerika İçi İkili Karşılıklı Dayanışma Antlaşmasıdır. (1947 Rio de Janeiro Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance) Antlaşmanın 3/1. maddesinde antlaşmanın tarafı herhangi bir ülkeye karşı yapılacak saldırının tüm Amerikan devletlerine yapılmış bir saldırı olarak addedileceği, BM Antlaşmasının 51. maddesinde öngörülen bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkına uygun olarak tarafların mağdur olan devlete yardım edeceği belirtilmiştir.⁷⁰

Bununla beraber garanti antlaşmaları yoluyla da devletler meşru müdafaa haklarını temin etme yoluna gidebilirler. Garanti antlaşmaları bir devletin egemenlik ve güvenliğini bir veya birden fazla devlet grubunca korunması için verilen taahhüttür. Bunun en güzel örneği 1960 yılında Türk ve Rum toplumlarının iradesine dayanarak

⁶⁶ Kuzey Atlantik Antlaşması, NATO, 4 Nisan 1949, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim tarihi: 02.11.2017)

⁶⁷ *Casus Foederis*: Bir ittifak antlaşmasının uygulanmasını gerektiren bir durum çıkması halinde ittifak antlaşmasına taraf olan devletlerin topyekün olarak harekete geçerek antlaşmanın uygulanmasını öngörür. <https://thelawdictionary.org/casus-foederis/> (Erişim tarihi: 02.11.2017)

⁶⁸ Özlük ve Özlük, s. 212

⁶⁹ Hancılar, s.88

⁷⁰ Disdein, s.229

ihdas edilen Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu antlaşmalarıdır. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran temel belgelerden birisi de Garanti Antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile *sui generis* (kendine özgü) ve uluslararasılaştırılmış bir Kıbrıs devleti kurulmuştur. Kıbrıs devletinin kuruluş temelini bozabilecek herhangi bir durum karşısında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a garantör ülkeler olarak müşterek veya anlaşarak, olmazsa bireysel olarak harekete geçme yükümlülüğü verilmiştir. Bu da müşterek meşru müdafaa hakkına başvurma'nın bir diğer yöntemidir.⁷¹

Ön Alıcı Meşru Müdafaa ile Önleyici Meşru Müdafaa Kavramları

Bu iki kavram 11 Eylül saldırılarından sonra çok tartışılmıştır.⁷² BM Genel Sekreteri Kofi A. Annan, *Tehditler, Sinamalar ve Değişimler Üst Düzey Panelinde* 51. Madde ile meşru müdafaa hakkındaki yorumunda devlete yönelen bir tehdidin çok yakın (*imminent*) ve geri döndürülemez olması gerektiğine işaret ederek bu şartların karşılanması durumunda devletin orantılılık ilkesine uygun şekilde meşru müdafaa hakkına başvurabileceğini ifade etmiştir. Devletin GK'ye gitmeksizin çok yakın ve uluslararası toplumca teyit edilmiş tehditlere karşı ön alıcı (*pre-emptive*) bir müdahale yapabileceği konusunda şüphe bulunmazken, yakın olmayan ancak belli çıkarımlar ve ihtimal üzerinden bir tehdidin varlığı iddia edilerek önleyici müdahaleye başvurulabilir mi? Bu soruya evet diyenlerin bir kısmı nükleer silahlar ile terör saldırısı yapabilecek olan devletlerin büyük felaketlere yol açmadan önleyici bir şekilde durdurulması gerektiği cevabını vermektedir. Ancak Genel Sekreter Annan eğer böyle bir durum söz konusuysa eldeki makul kanıtlarla GK'ye başvurulması gerektiğini ifade etmektedir. Eğer bir tehlike söz konusuysa askeri önlemlerden evvel mağdur devletin müzakere, caydırıcılık veya çevreleme politikasına başvurabileceğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Annan, tek taraflı bir önleyici müdahale yapmanın hukuka uygun olmayacağını savunmaktadır.⁷³ Bu arada Uluslararası Adalet Divanı da *Ön Alıcı Müdahale* konusunda Nikaragua davasında (1986)

⁷¹ Baransel Mızrak, Kıbrıs Sorununa İlişkin Türk Tezlerinin Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2015), s.39

⁷² Christine Gray, A Crisis of Legitimacy for the UN Collective Security System? **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol: 56, No: 1, 2007, ss.157-170

⁷³ Kofi A. Annan, **A More Secure World: Our Shared Responsibility**, United Nations Foundation, UN 2004, s.63

ve Petrol Platformu (2003) davasında bir görüş vermekten kaçındığını belirtmekte fayda vardır.

ABD ve İsrail her ne kadar *Ön Alıcı Müdahale* terimini kullansa da esasında Irak işgali örneğindeki gibi *Önleyici Müdahale* mahiyetinde olan doktrini savunmaktadır. İngiltere de Ön Alıcı Müdahaleyi desteklemektedir. 2017 yılında İngiliz Başsavcı Irak Savaşı konusundaki mütalaasında kuvvetin elle tutulur ve çok yakın tehditler için kullanılabileceğini ifade etmiş ve çok yakın silahlı saldırı olasılığı karşısında kuvvet kullanımının gerçekleştirilebileceği konusunda geniş bir mutabakatın olduğunu belirtmiştir. Bu arada BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ifadelerine ABD cevap vererek kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. ABD açıklamasında GK'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlamada kilit bir rol oynadığını ancak çatışmaları sonlandırmada, saldırı ve silahlanmanın yaygınlaşmasını engellemede sıklıkla başarısız kaldığını belirtmiştir. Bu münasebetle ABD, meşru müdafaa hakkının uluslararası barış ve güvenliği sağlamada çok önemli bir rol oynayacağı ifade etmiştir. Ayrıca ABD, Terör tehditlerine karşı alınacak olan önlemlerde kısıtlayıcı bir tutumun makul olmayacağını, buna göre teröristlerin nükleer bir tehdit oluşturmada bile devletlerin ilk olarak GK'nden izin alması gerekeceği ifade edilerek bunun ABD açısından kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. Ancak Avusturalya haricinde ABD'yi destekleyen hiçbir bir devlet çıkmamış, İngiltere bile salt önleyici müdahalenin kabul edilemeyeceğini ve belli bir yakınlıktaki tehdidin varlığının zaruri olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

Ön alıcı ve önleyici müdahale arasında hassas bir denge mevcuttur. Bush doktrininde olduğu gibi her ne kadar devlet elle tutulur bir tehdidin varlığını iddia etse de bulunmayabilir. Ya da iddia ettiği gibi uluslararası toplumu ikna ederek tehlikenin varlığını da kanıtlayabilir. Bu durumda gerçekten vuku bulması olası bir saldırının varlığını devlet kanıtlayabiliyorsa, tehdit ani, ezici ve seçime fırsat bırakmayacak derecede ise devlet kendisine saldırının olmasını bekledikten ve saldırı olduktan sonra kendisini müdafaa etmek zorunda değildir. Haliyle mağdur adayı devletin kendisine yönelen tehdide karşı ön alıcı müdahale yoluyla orantılı bir şekilde müdahalede

⁷⁴ Gray, ss.161-162

bulunabileceği değerlendirilmektedir.⁷⁵ O halde yapılacak olan müdahaleyi ‘Ön-Alıcı Müdahale’ (*Pre-emptive Intervention*) kapsamı altında değerlendirebiliriz. Burada tehlikenin hem ulusal güvenliği hem de uluslararası barış ve güvenliği ciddi şekilde tehdit ettiği yönünde önemli kanıtlara sahip devletin olası mağduriyetini engellemek amacıyla yapılabileceği meşru müdahaleden söz etmekteyiz. Ancak ifade ettiğimiz kanıt ve bulguların yetersizliği durumunda meşru müdafaa hakkı çerçevesinde bir müdahale bulunamayacaktır. Delil yetersizliği karşısında meşru müdafaa iddiasıyla yapılacak olan bu müdahalenin, ABD’nin Irak’a müdahalesi ile özdeşleşen Bush Doktrini’nden farkı kalmayacak, Irak’a yapılan ‘Önleyici Müdahale’ (*Preventive Intervention*) ile aynı kapsamda değerlendirilecektir. Dolayısıyla sadece ihtimale dayanan müdahalede uluslararası hukukun amir kuralı (*Jus Cogens*) olan kuvvet kullanmama ilkesinin ihlal edileceği sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir. Ancak söz konusu tehdidin sonradan telafisi zor olacak şekilde ağır olması ve egemenliği tehdit etmesi durumunda sınırlı ve amacına uygun şekilde meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi rahatlıkla söylenebilir. Bu durumun belirlenmesi tabiatıyla çok zordur. Subjektif değerlendirmelere konu olabilir. Dolayısıyla kesin ve kanıtlanabilir bulguların olması olmazsa olmaz (*sine qua non*) koşuldur.

1.2. Zaruriyet Doktrini

Uluslararası hukukta meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımından kaynaklanan sorumluluğun ortadan kalkmasında öne sürülebilecek bir diğer argüman ise ‘Zaruriyet Doktrini’dir. Zaruriyet doktrini 2001 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun (UHK) 53. oturumunda Devletlerin Sorumluluğu Maddeler Taslağı’nda benimsenen kararlarında yer almış ve BM Genel Kuruluna sunulmuştur. UHK bu taslağı hazırlarken temel görevlerinden olan uluslararası hukukun kodifikasyonunu sağlamayı ve BM maddelerinin eksik kaldığı yönleri tamamlamayı hedeflemiştir. Zaruriyet durumunu bir devletin ciddi ve ağır bir tehdit karşısında temel çıkarlarını korumak amacıyla almak zorunda kaldığı mecburi önlemler olarak ifade edebiliriz. Zaruriyet doktrini son dönemde 1990’lı yıllarda yapılan insani müdahaleler, 2000’li yıllarda vuku bulan terörizm ve son

⁷⁵ Demet Şefika Mangır, **Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Normlar ve Kuvvet Kullanımı**, Ankara: BigBank Yayınları, 2012, s.33

olarak UAD'ın Duvar Davasında⁷⁶ ön plana çıkmıştır. Tabii Macaristan ile Slovakya arasında görülen “*Gabčíkovo-Nagymaros Proje Davası*”nda zaruriyet doktrininin yer alması önemlidir.⁷⁷ Söz konusu davadan da bahsedilecektir.

Kuvvet kullanmadan kaynaklanan sorumluluğun onay, karşı önlemler, zorlayıcı neden, acz, zaruriyet (gereklilik) gibi nedenlerle de ortadan kalktığı UHK tarafından hazırlanan taslakta belirtilmiştir. İlk olarak UHK 1980 yılında yaptığı ilk okuma (*first reading*) ile taslak maddeleri onaylamış ve 2001 yılında maddeleri revize ederek tekrar yayınlamıştır. ‘Zaruriyet hali’ başlığı altındaki Taslak Maddelerinin 25. maddesi şu şekildedir:

1. “Eylem aşağıdaki gibi olmadıkça uluslararası bir yükümlülikle uyumlu olmayan bir eylemin yanlışlığını ortadan kaldırmak için bir devlet tarafından gerekçe olarak ileri sürülemez.
(a) Eylem bir devlet için ağır ve yakın bir tehlikeye karşı temel bir çıkarı korumada tek yol ise; ve
(b) Kendilerine karşı yükümlülüğün bulunduğu Devlet veya Devletlerin ya da bir bütün olarak uluslararası toplumun bir temel çıkarını ciddi olarak zedeliyorsa.
2. Her halükârda gereklik, yanlışlığı ortadan kaldırmada bir gerekçe olarak bir devlet tarafından ileri sürülemez eğer:
(a) Söz konusu uluslararası yükümlülük gerekliğin öne sürülmesi olasılığını dışlıyorsa, veya
(b) Devlet gereklik durumuna katkı yapmış ise.”

İlk okumada belirlenen maddeler ile saydığımız maddeler arasında çok bir farkın olmadığını belirtmek gerekir. Paragraf 1(b)’de belirtildiği üzere devletlerin sadece

⁷⁶ Bahsettiğimiz Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’nin 9 Temmuz 2004 tarihli “*İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşünde*’ İsrail’in işgal ettiği Filistin topraklarında duvar örmesinden doğan hukuksuzluğu Meşru Müdafaa veya Zaruriyet Doktrinine dayanarak meşrulaştıramayacağını ve bunun uluslararası hukuka aykırı olduğuna dair verdiği görüştür. “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory” **International Court of Justice (ICJ)**, Official Website, <http://www.icj-cij.org/en/case/131> (Erişim tarihi: 03.11.2017)

⁷⁷ Maria Agius, The Invocation of Necessity in International Law, **Netherlands International Law Review**, Volume 56, Issue 2, 2009, ss. 95-135

kendisine yönelik tehditleri değil, *erga omnes*⁷⁸ bir yükümlülük olarak uluslararası topluma yönelik tehditleri de kapsam dahiline alınmıştır. Paragraf 2(c)'de ise zaruret halinin oluşumuna katkı sağlayan devletin bu doktrini ileri sürerek bir eylemde bulunamayacağı belirtilmiştir. Diğer taraftan 2 (a)'da ifade edilen buyruk kurala karşı zaruriyet doktrininin kullanılamayacağı belirtilmiş ve bu durum taslağın 26. maddesinde⁷⁹ bir hüküm ile sabit tutularak tüm sorumluluk kaldırıcı haller için geçerli hale getirilmiştir. Buradan anlaşılan icra edilen kuvvet kullanımının buyruk kurala aykırı bir durum teşkil etmiyorsa hukukileşeceği yönündedir.

Diğer taraftan UHK'ye göre kuvvet kullanımı açısından meşru müdafaa zaruriyet halinden ayıran özellikler bulunmaktadır. Buna göre meşru müdafaa hakkından söz edebilmek için bir devletin silahlı saldırıda bulunması gerekmektedir. Ancak zaruriyet halinde başvurabilmek için eylemi bir devletin fiiline izafe edilme gibi bir mecburiyet yoktur.⁸⁰ Ayrıca zaruriyet doktrininde belli bir hukuka aykırı eylemin oluşması ve uluslararası bir yükümlülüğün ihlalinin beklenmesi gerekli değildir. Önemli olan nokta ağır ve çok yakın tehlikenin ortaya çıkmasıdır.⁸¹

UHK bu zaruriyet halini incelerken çok kapsamlı biçimde devlet uygulamaları, yargı kararları ve bilimsel doktrini değerlendirmiştir. Bunların bazılarında zaruriyet hali terimi hiç kullanılmamış ve hatta bazılarında meşru müdafaa bile varlığını koruma (*self preservation*) olarak kullanılmıştır.⁸²

UHK'ye göre zaruriyet hali için temel şart devletin asli çıkarlarının ağır ve yakın tehlikeden geçmesidir. Yine zaruriyet halinden bahsedebilmek için eldeki tüm imkânlar tüketilmelisi gerektiği ve sorunun çözümü adına herhangi bir yolun artık kalmamış olması gerektiği belirtilmektedir. Alınacak olan tek taraflı eylemlerden önce mağdur devlet tüm iş birliği mekanizmalarına başvurmalıdır. Zaruri olarak alınacak olan önlemler haricinde

⁷⁸*Erga Omnes*: Hukuken tüm devletler bakımından bağlayıcı kurallar.

⁷⁹ Madde 26-Emredici kurallara saygı: “Bu bağ’ın hiçbir hükmü, milletlerarası hukukun emredici bir kuralından kaynaklanan bir yükümlülüğe aykırı herhangi bir Devlet fiilinin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz.” Hakkı Hakan Erkiner, Tercüme- Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri- Responsibility of States - Responsabilité de l’État, <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner> (Erişim tarihi: 03.11.2017)

⁸⁰ Kaya, ss.185-186

⁸¹ Mızrak, s.114

⁸² Kaya, s.186

sınır aşılmamalı ve zaruri durumun sona erdiği vakitte etkinlikler artık son bulmalıdır. Netice itibariyle tehdidin büyüklüğü ve çok yakın olması durumu devletleri hemen karar almaya zorlayabilir. Devletler arasında tehdidin büyüklüğü ve ciddiyeti konusunda fikir ayrılığı mevcutsa, nasıl uzlaştırılacakları da önemli bir meseledir. UAD bu konuda devletlerin tek yanlı karar vermemesi gerektiğine işaret etmektedir. Ancak belirsizlik ve zaruri durumdan kaynaklanan tehlikenin boyutu dikkate alınarak devletlerin önlem alması da engellenmemelidir. UAD'a göre devletler elle tutulur ve inandırıcı bir kanıta sahipse, bunu diğer tarafa ve uluslararası topluma duyurabiliyorsa diğer tarafın itirazının mağdur olabilecek olan devletin zaruriyet haline başvurmasına engel oluşturmaz.⁸³ Dolayısıyla buradan anlaşılan, mağdur devletlerin kendilerini ani tehlide karşı kendini korumak amacıyla önlemler alabileceği sonucu çıkmaktadır. Diğer taraftan, zaruriyet doktrinine karşı eleştirilerinde olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Örneğin zaruriyet doktrini taslağının mimarı olan ve UAD'da hâkim olarak görev yapan Profesör Robert Ago zaruriyet doktrinini kendini koruma (*self-preservation*) kaynaklı bir hak olarak değerlendirmemiş, devletlerin esas çıkarları söz konusu olduğunda uluslararası sorumluluklarından kaçınabilmek için bir bahane bulması durumu olarak nitelemiştir.

Bununla birlikte zaruriyet durumu ile mücbir sebep (*force majeure*) arasında bir ayırım yapmanın zor olduğunu ifade etmek mümkündür. Her iki durumda da devletin dışardan kaynaklı faktörlerden dolayı uluslararası yükümlülüklerine aykırı hareket etmek zorunda kalması durumu söz konusudur. Aralarındaki fark zaruriyet durumunda devletin gönülsüz veya zorla eylem yapılması gibi bir durumun olmayışıdır. UHK, mücbir sebepte devletlerin istem dışı olarak uluslararası yükümlülüğünü ihlal ettiği; zaruriyet durumunda ise eylemin uluslararası yükümlülüklerle aykırı olduğu bilinerek yapıldığı ve elle tutulur bir gerekçeye sahip olunduğu için eylemin meşrulaştığını ifade etmiştir.⁸⁴ Diğer taraftan bir devletin diğer devlete karşı zaruriyet durumunu öne sürmesi için o devletin çıkarlarının diğer devletin çıkarına göre daha önemli ve ağır olması şarttır.

⁸³ Kaya, s.187 ve The Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungry/Slovakia) **International Court of Justice (ICJ)**, 25 September 1997, para 54

⁸⁴ Marie Christine Hoelck Thjoerneund, State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments, A. Von Bogdany and R. Wolfrum (Ed.), **The Netherlands: Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Volume 13, 2009 ss.423-479

Hazırlanan taslağın 25. maddesine bakıldığında devletlerin zaruriyet halini suiistimal etmemesi için de çabaladığı görülmüştür. Konu başlangıcında kısaca maddelerinden bahsettiğimiz gibi karşı karşıya kaldığı tehdidin ciddi ve yakın bir tehlike olması şarttır. Yani devlet kendi ve uluslararası toplum için ciddi tehdit barındırmayan durumlarda bu hakkı kullanamayacağı ifade edilmiştir. Bunun yanında UHK devletin oluşmasına katkı sağladığı zaruriyet hali içinde bu hakkı kullanamayacağını belirtmiştir.⁸⁵ Ancak burada hangi durumun zaruri olabileceği tartışmaya açılmış, UHK sivil nüfusun güvenliği ve çevrenin korunması amacıyla alınması gereken önlemleri zaruriyet doktrini çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Aslında UHK zaruri durumları kategorize etmenin doğru olmadığı, bunun belirli ve spesifik olaylara bağlı olarak gerçekleşeceğini belirtmiştir. Bu da ne ölçüde devletlerin, toplumların veya uluslararası camianın çıkarlarına dokunduğuna bağlı olarak değerlendirilebilecek bir durumdur.⁸⁶ Ancak bu sefer de UHK, bunun nasıl ölçüleceğini belirtmemiştir.⁸⁷

Ceza hukukunda '*actio libera in causa*' ilkesinde kişinin ayırt etme kudretini kendi isteği ile kaybetmesinden sonra yapacağı suç içerikli eylemlerden sorumlu olacağı belirtilmektedir. Bu ilkenin uluslararası hukukta uygulanması tartışmalı olsa da değerlendirmeyi hak etmektedir. Bu ilke gereği bir devlet önceleri bilerek ve isteyerek bir yetisini kaybetmesi durumunda yapacağı eylemlerden sorumluluğunun doğacağı ifade edilebilir. Öyle ki sonradan bir hukuksuz eylemi irade dışı ve istemeyerek yaptığını iddia eden devlet, bunu yapmasına neden olan şeye bilerek ve isteyerek neden olduysa sorumluluktan kaçamayacaktır. Yani kesin olmasa bile böyle bir hukuksuz durumun oluşabilme ihtimalini dahi öngörebilen devlet açısından sorumluluk doğabilecektir.⁸⁸ Tabii kasıtlı veya taksirli olarak da bu hukuka aykırı fiillerin işlenmesi ve ona göre sorumluluk derecesinin belirlenmesi mümkün olabilir.⁸⁹ Ancak her halükârda bu tür bir durumda devletin zaruriyet doktrinine başvurması mümkün gözükmemektedir. Nitekim

⁸⁵ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, *International Law Commission*, 2005, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (Erişim tarihi: 06.11.207)

⁸⁶ Christine, s.437

⁸⁷ Kaya, s.187

⁸⁸ Jens David Ohlin and Larry May, **Necessity in International Law**, New York: Oxford University Press, 2016, s.41

⁸⁹ Ufuk Toprak, Kasten Veya Taksirle Kusur Yeteneğinin Ortadan Kaldırılmasının Ya Da Azaltılmasının Alman Hukukuna Göre Ceza Sorumluluğuna Etkisi (Actio Libera in Causa Formülü), **TAAD**, Yıl:3, Sayı: 10, Temmuz 2012, ss.741-774

Taslak maddelerinin 2/b maddesinde öngörüldüğü üzere devletler katkıda bulunduğu hallerde bu doktrine başvuramaz.

UHK, zaruriyet haline ilişkin örneklerle bakarak devlet egemenliklerinin ihlal edilmesi durumunda zaruriyet doktrininin uygulanamayacağını belirtmiştir. Nitekim 1846'da Krakow'un Avusturya, 1908'de Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan, 1936 yılında Etiyopya'nın İtalyanlar tarafından ilhak edilmesi, Lüksemburg ve Belçika'nın işgal edilerek savaş amacıyla kullanılması olaylarında meşrulaştırma aracı olarak zaruriyet durumunun kullanıldığına işaret edilmiştir. Tüm bu örnekler ışığında bakılırsa yapılacak olan askerî harekât bir devletin ülkesel bütünlüğüne ve egemenliği hilafına yapılması durumunda bu saldırganlık kapsamına girecek ve *jus cogens*'e (buyruk kural) aykırılık teşkil edecektir. Ayrıca burada zaruriyet hali uygulanamayacağı gibi başka devletlerin egemenliğine karşı müdahaleleri yasaklayan BM Antlaşmasının 2/4. maddesi de ihlal edilmiş olacaktır. UHK ayrıca devletlerin başka bir devletin toprağında sadece sınırlı amaç ve gaye için bile olsa o devletin egemenliğinin ihlal edilmeyeceğini belirtmiştir. Ancak hangi eylemin gerçekten *Jus Cogens* kurala aykırılık gösterdiğinin belirlenmesi gibi bir sorun ortaya çıkmaktadır. UHK bir devlete veya o devletin vatandaşlarına saldırıda bulunacak kişilere veya örgütlere karşı diğer ülkenin toprağında müdahalede bulunmasını örnek olarak göstermektedir. Toprakları saldırı amacıyla kullanılan devlet diğer devlete karşı yapılan saldırıyı engellemeye muktedir değilse veya isteksiz ise- ki bu saldırı çoğunlukla terör saldırıları olabilmekte- o devlet topraklarında üstlenen saldırganla karşı mağdur devletin sınırlı ve amacına uygun olması şartı ile karşı müdahalede bulunması zaruriyet halinin kapsamında değerlendirilebileceğine işaret edilmektedir.⁹⁰ Ancak her halükârda bu durum çok hassas dengeler üzerine kuruludur. Örneğin belirli bir unsurun saldırı olasılığını zayıflatmak amacıyla kuvvet kullanımına örnek olarak İsrail'in 2006 yılında Hizbullah'a karşı gerçekleştirdiği müdahale verilebilir. Her ne kadar birçok devlet İsrail'in meşru müdafaası ve zaruriyet haline dayanarak bu müdahaleyi yaptığını ve haklı olduğunu savunsa da uluslararası toplum tarafından İsrail'in kuvvet kullanımının ölçsüz olduğu yönünde eleştiriler yapılmıştır. Dolayısıyla

⁹⁰ Kaya, s.189

yapılacak olan eylemin amaca uygun, orantılı ve karşıdaki devletin egemenliğine zarar vermeyecek şekilde uygulanmasının gerektiği ifade edilmektedir.⁹¹

İnsan hakları hukukunun ihlal edilmesi durumu da zaruriyet doktrini açısından ayrıca incelenebilir. UHK'ye göre zaruriyet durumu öne sürülerek insan hakları veya insancıl hukuk ihlal edilemeyecektir. Eğer zaruriyet gereği insan haklarında bir kısıtlamaya gidilecekse başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere insan hakları kuruluşlarının belirlediği 'orantılılık' ve 'olağanüstü hâl' durumları⁹² dikkate alınmalıdır. Bununla beraber ise bir devlet insan haklarını esaslı çıkarlarından (*essential interest*) birisi olarak öne sürülebilir. Bu hakkın ihlal edildiğini de iddia ederek zaruriyet hali durumunun olduğu iddiasıyla birtakım eylemlere girişebilir. Şüphesiz insan hakları uluslararası hukukta üstünlüklü bir haktır ve bu nedenle zaruriyet bağlamında da ele alınabilir. Nitekim insan hakları kurallarının çok önemli bir kısmı *erga omnes*⁹³ niteliktedir. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen *Furundzija* davasında *Erga Omnes* kavramı tüm uluslararası toplum üyelerinin uyması gereken yükümlülükler olarak belirlenmiş ve ihlali durumunda yine tüm uluslararası toplumun haklarının ihlal edileceği belirtilmiştir.⁹⁴ Dolayısıyla, birçok insan hakları kaideleri uluslararası toplumun en temel değerlerinden birisi olması nedeniyle *jus cogens* normlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada devletin esaslı çıkarlarının ihlal edildiği iddiasıyla zaruriyet haline başvurması durumu söz konusu olsa da iddia edilen esaslı çıkarların ne olduğu muammadır ve belirlenmemiştir. Bunun tersi duruma bakıldığında ise esaslı çıkarının ihlal edildiği iddiasıyla bir devlet, insan hakları yükümlülüklerini ihlal ederse bu durumda ne tür bir prosedür izlenecek o da muğlaktır ve risk içermektedir.⁹⁵ Örneğin, mülteci akınları karşısında devletlerin esaslı çıkarlarının ihlal edildiği iddiasıyla sınırlarını kapatması veya geri göndermeme ilkesine (*non-refoulement*) aykırı hareket etmesi durumunda zaruriyet doktrinin kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Şüphesiz böyle bir ihlalin yapılamayacağı 1951 tarihli BM Mülteci

⁹¹ Kretzmer, s. 266

⁹² Bunlar da bazı temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması söz konusu olmaktadır. İfade ve basın özgürlüğünün kısıtlanması, din özgürlüğü kısıtlamaları vb.

⁹³ *Erga Omnes*: Herkesin uymakla mükellef olduğu kurallar.

⁹⁴ Ryngaert, ss.79-98

⁹⁵ Ryngaert, s.93

Antlaşmasının 33. maddesinde de ifade edilmiştir. Kısaca zaruriyet durumu uluslararası insan haklarının ihlal edilmesinde değil korunmasında kullanılabilir. ⁹⁶

Ayrıca UHK taslağının 25. maddesinde belirtilen zaruriyet halinin bir yapılageliş kuralı oluşturup oluşturmadığı da tartışılmaktadır. UAD, devletlerin uluslararası yükümlülüklerine aykırı olabilecek davranışlarını engellemeye yönelik alınacak önlemlerin yapılageliş kuralı oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak UAD bu doktrinin yapılageliş kuralı olabilmesi içinde devlet uygulamaları ve *opinio juris* ⁹⁷ açısından da bir analiz yapmamıştır. UHK ise UAD'ın *Gabcikovo-Nagymaros Projesi* davasındaki değerlendirmelerini dikkate alarak taslağının 25. maddesini güçlendirmeye çalışmıştır. UHK buna göre devlet uygulamaları ve yargı kararlarına da bakarak zaruriyet halinin uluslararası yükümlülüklerine aykırı olabilecek davranışları engellemeye yönelik olarak kısıtlı şekilde uygulanabileceği ve bu görüşün taslağın 25. maddesiyle özdeşleştiğini belirtmiştir. ⁹⁸

Zaruriyet Doktrinine Örnek Oluşturabilecek Olaylar

Zaruriyet durumuna birçok olayda başvurulduğu görülmüştür. Bunları kısaca sıralamak gerekirse:

- 1) Geleneksel anlamada BM Antlaşmasına aykırı şekilde insani müdahalede bulunmasında,
- 2) Batı Şeria'da İsrail devletinin işgal ettiği Filistin devletinde savaş hukukuna (*jus ad bellum*) aykırı şekilde duvar inşa etmesinde,
- 3) Savaş hukukunun nükleer silah tehdidi veya kullanılması yoluyla ihlal edilmesinde, ⁹⁹
- 4) *Rainbow Warrior* meselesinin çözümü yönünde verilen hakem kararının ihlal edilmesinde,

⁹⁶ Ryngaert, s.84

⁹⁷ *Opinio Juris*: Devletlerin bir uygulamasının belli bir süre içinde örf ve âdet hukuku kuralı haline gelmesi

⁹⁸ Robert D. Sloane, On the Use and Abuse of Necessity in the Law of State Responsibility, **American Journal of International Law**, Volume: 106, Issue: 3, 2012, ss. 447-508

⁹⁹ Bunu UAD, devletin varlığının tehlikeye düşebilme durumuna karşı kullanılabilir olan meşru müdafaa hakkı olarak karakterize etmiştir. Ancak UAD devlet varlığının büyük tehlike altında kalması halinde nükleer silah yoluyla meşru müdafaa hakkına başvurulup başvurulamayacağıyla ilgili bir görüş vermemiştir. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, **I.C.J. Reports**, Advisory Opinion, 1996, s.263

- 5) Uluslararası ticaret anlaşmazlıklarında,
- 6) Uluslararası deniz hukukuna aykırı olarak yabancı gemilerin alıkonulmasında,
- 7) Önleyici savaş (*preventive war*) doktrininde yapılan kavramsal meşrulaştırmalarda,
- 8) Geleneksel hukukun parçası olan geri göndermeme ilkesine (*non-refoulment*) aykırı olarak mültecilerin sınırı geçmemesi için kapatılmasında, (Örneğin AB tarafından, Shengen vize rejiminin Libya, Tunus ve Arap Baharının vuku bulduğu ülkelerden gelen göç akını gerekçe gösterilerek askıya alınma önerisi)

durumlarında zaruriyet doktrinine başvurulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁰ Şimdi bu konu başlıklarına uygun bazı örnek olayları inceleyelim.

1995 yılında 50,000 Ruandalı mülteci ve yerli Burundili Burundi'nin kuzeyine yapılan silahlı saldırı sonrasında Tanzanya sınırına sığınmıştır. BM Mülteci Yüksek Komiserliğinden bir yetkili yaptığı açıklamada olanların eşi ve benzerinin olmadığını, önceleri yaptığı gibi insanlara sığınma hakkı vermek yerine Tanzanya'nın asker yığarak sınırı kapattığını ve mültecileri uzaklaştırdığını belirtmiştir. 1994 yılında 500,000 Ruandalı mülteciye ev sahipliği yapmanın kendisinde yarattığı baskı taze iken, Tanzanya yaptığı açıklamada tekrar bir mülteci akınına uğraması sonucu siyasetini değiştirdiğini belirtmiş ve yeni mülteci kabul etmenin ulusal güvenliği açısından riskler yarattığını, devletler ile arasını bozduğunu ve çevreye ciddi zararlar verdiğini savunmuştur. Tanzanya sınırı kapatarak uluslararası hukuktaki yükümlülüklerini zaruriyet durumunu gerekçe göstererek yerine getirmemiştir.¹⁰¹ İlk bakışta (*prima facie*) ihlal olarak görülen bu durum karşısında Tanzanya'nın ilk mülteci akınına uğradığında uluslararası toplumdan ne kadar destek aldığına bakmak yerinde olacaktır. Çünkü mültecilere bakma sorumluluğu uluslararası topluma verilmiş bir yükümlülüktür. Dolayısıyla Tanzanya'nın mültecilerin zor ve hayati durumuna rağmen sığınma hakkı tanımaması doğru olmamakla beraber, uluslararası toplumun da ne derecede Tanzanya'ya destek verdiğini de hesaba katmak gerekmektedir. Haliyle uluslararası toplumun yeterli desteği verdiği ölçüde Tanzanya'nın tutumunu sorguya açma hakkı vardır. Ancak her halükârda Tanzanya'nın

¹⁰⁰ Sloane, s.449

¹⁰¹ Janeth Apelles Chambo, The Principle Of Non-Refoulement in the Context of Refugee Operation in Tanzania, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yaounde Katolik Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve İşletme Anabilim Dalı, Kamerun, 31 Ekim 2005), s.49

da hayati riski bulunan mültecilere sığınma hakkını da vermesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye 3,5 milyonu aşkın bir Suriyeli mülteciye sığınma hakkı tanırken bu süreçte uluslararası toplumca kendisine verdiği sözler tutulmamış ve yeterli desteği alamamıştır. Dolayısıyla uluslararası toplum verdiği sözleri her zaman yerine getirmeyebilmektedir.¹⁰²

Zaruriyet doktrini açısından önem arz eden bir diğer olay ise 1997 yılında görülen Gabčíkovo-Nagymaros davasıdır. Bu dava 16 Eylül 1977 yılında Çekoslovakya ile Macaristan arasında imzalanan antlaşma ile yapılması planlanan barajın inşası ve işletilmesi ile ilgilidir. Çekoslovakya'nın dağılması sonrasında bu ülkenin halefi Slovakya olmuştur. Macaristan ise imzalamış olduğu bu antlaşmayı çeşitli nedenler öne sürerek 1989 yılında askıya almıştır.¹⁰³ Macaristan antlaşmayı sonlandırmada projenin çevreye verdiği zararların büyüklüğüne işaret ederek Macar devletinin esaslı çıkarlarının (*essential interest*) zedelendiğini ve bu haliyle UHK taslağının 33. maddesinde (yeni haliyle 25 md.) öngörülen zaruriyet haline de uygun olarak antlaşmayı sonlandırdığını açıklamıştır. Antlaşmanın Macaristan tarafından sonlanması tabii ki koşulların esaslı bir biçimde değiştiği (*rebus sic stantibus ilkesi*) iddiası da geçerli olmuştur. Mahkeme ise zaruriyet doktrinine başvurabilmek için bahsedilen durumun ani ve başa çıkılmaz bir hüviyette olması gerektiğini belirterek, Macar tarafının bahsettiği hususlarda muğlaklıkların olduğu ve mahkemeye sunduğu argümanların yetersiz olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mahkeme Macaristan'ın zaruriyet doktrinine başvurarak antlaşmayı feshetmesinin hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir.¹⁰⁴

Zaruriyet doktrinine verilebilecek bir diğer örnek ise “Torrey Canyon” olayıdır.¹⁰⁵ 118,285 ton ağırlığında petrol taşıyan Torrey Canyon, gemisi yaşadığı kaza sonrasında 50,000 ile 100,000 ton arasında ham petrolü denize dökmüştür. İngiltere'nin Güney sahilleri, İngiliz kanalı ve Fransa'nın Batı sahil şeridi boyunca deniz petrole boyanmıştır. Bunun yanında denizdeki yaşam neredeyse tükenme noktasına gelmiş ve çok sayıda kuş türü ölmüştür. Kısaca bölgedeki ekoloji tam anlamıyla bir felakete uğramış, ekonomi

¹⁰² Roman Boed, State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct, **Yale Human Rights and Development Journal**, Volume: 3, Issue: 1, ss.1-44

¹⁰³ The Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) Judgement of 25 September 1997, **International Court of Justice (ICJ)**, s.11

¹⁰⁴ The Gabčíkovo-Nagymaros Project, **ICJ Report**, 25 September 1997, ss.42-43

¹⁰⁵ Kaya, s.188

ciddi biçimde etkilemiş ve İngiliz hükümeti bu durum karşısında çaresiz kalmıştır.¹⁰⁶ Daha fazla petrolün denize akması için çareler arayan İngiliz hükümeti, gemiyi bombalama kararı almıştır. Burada daha büyük felaketleri önlemek adına bu eylem yapılmış ve ölçülü olarak değerlendirilmiştir. Yani geminin bombalanması ile beraber oluşabilecek daha fazla zararın önüne geçilmiş ve daha az bir zayıat verilmiştir. Bu haliyle İngiltere'nin bombalama eylemi ölçülülük kuralına uygun olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Bu olayda da UHK, olay esnasında gemi sahibinin kurtarma çabalarından vazgeçmesini bombalamaya verilen üstü kapalı rıza olarak kabul etmiştir. Her ne kadar gemi sahibi, geminin bombalamasına karşı çıksa da UHK, tüm yolları tüketen ve tek yol olarak bombalama ile daha fazla zararı engelleyen İngiltere'nin bombalama eylemini zaruriyet doktrini ile bağdaştırmıştır. Bu nedenle UHK ciddi ve yakın tehlike karşısında devletlerin son çare olarak açık denizlerde, dış uzayda ya da başka bir devletin yetkisi olan alanlarda bu tür önlemleri alabileceğini bildirmiştir. Benzer bir şekilde bir devletin diğer ülkede başlayan orman yangınının kendi ülkesine sıçrama olasılığına karşı ihtimaline karşı zaruriyet doktrini çerçevesinde önlemler alabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁸

Benzer bir durumun Türkiye içinde geçerli olduğu söylenebilir. PKK'ya karşı mücadelesinde Türkiye'nin Irak ülkesinde yapmış olduğu müdahalelerde zaruriyet doktrinini işletebileceği görülmektedir. Türkiye 1995 yılında GK'ye yazmış olduğu mektubunda hem Irak'ın egemenliğini hem de kendi egemenliğini düşündüğünü ancak Irak'ın kuzeyindeki otorite boşluğu nedeniyle terör odaklarına karşı kendi güvenliğini sağlama adına bazı zaruri önlemleri almak zorunda kaldığını ve bu önlemlerin hiçbir şekilde Irak'ın egemenliğine aykırı olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁹ Bu müdahaleler için 2007'de parlamentodan tezkere çıkarılmış ve yapılacak olan müdahalelere onay verilmiştir. Yapılan müdahalelere uluslararası toplumun tepkileri ise genelde sınırlı olmuş ve daha çok eylemlerin orantılı bir şekilde yürütülmesi çağrısında bulunulmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁶ Albert E. Utton, Protective Measures and the Torrey Canyon, **Boston Collage Law Review**, Volume 9 Issue 3, ss.613-632

¹⁰⁷ Utton, ss.624-625

¹⁰⁸ Kaya, s.188

¹⁰⁹ Letter dated 24 July 1995 from the Chargé d'Affaires of the Permanent Mission of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, UN Doc S/1995/605 (24 July 1995)

¹¹⁰ Nicholas Tsagourias, Necessity and the Use of Force: A Special Regime, I.F. Deker ve E. Hey (Eds), **Netherlands Yearbook of International Law**, Volume 41, 2010, ss.11-44

İsrail'in vatandaşlarını kurtarmak amacıyla başka bir ülkede gerçekleştirdiği operasyonun benzer bir örneği, Belçika'nın Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki operasyonunda da görülmüştür. Belçika 1960 yılında paraşüt birliklerini Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne indirerek bu ülkede rehin olarak tutulan Belçikalı ve diğer Avrupalıların kurtarılmasını amaçladığını açıklamıştır. Ancak Demokratik Kongo Hükümeti Belçika'nın iddialarını reddederek operasyonun Katanga bölgesinde ayrılıkçılığı kıskırtmak amacıyla yapıldığını açıklamış ve Belçika'nın saldırı eyleminde bulunduğunu belirtmiştir. GK'ye açıklamada bulunan Belçikalı Dışişleri Bakanı buna zaruriyet durumu gereği mecbur kaldıklarını söylemiş, harekâtın hem amaç hem de kapsam olarak çok sınırlı olduğuna işaret etmiştir. Demokratik Kongo ise zaruriyet halinin varlığını reddetmiştir. Bunun üzerine GK, Belçika'dan Katanga'daki birliklerini çekme çağrısında bulunmuş ve Demokratik Kongo'nun toprak bütünlüğüne verilen önemin altını çizmiştir.¹¹¹

Diğer olay ise Suriye krizi ile başlayan mülteci krizidir. Suriye'de iç savaşın başlamasıyla beraber milyonlarca Suriyeli savaştan kaçarak daha iyi bir yaşam imkânı bulabilmek için başta Avrupa olmak üzere başka ülkelere mülteci olarak gitmenin yollarını aramıştır. Bu krizin politik, ekonomik, hukuki ve sosyolojik etkileri sadece Ortadoğu'da değil, Avrupa'da da yaşanmıştır. Özellikle bu Paris ve Brüksel gibi AB şehirlerinde yaşanan terör saldırıları ve mülteci akınları ile sorun farklı bir boyuta taşınmıştır.¹¹² [\(Bkz. Ek-1\)](#) Mülteci sorununu çözebilmek için AB, çareyi Türkiye ile 'Geri Kabul Antlaşması'nı yapmakta bulmuştur. 18 Mart 2016 yılında imza edilen Türkiye-AB Geri Kabul anlaşması çerçevesinde:

- 1) 20 Mart 2016 itibariyle Türkiye'den Yunan adalarına geçecek tüm yeni düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iade edileceği,
- 2) Yunan adalarından alınacak her bir Suriyeli için, Türkiye'den de bir Suriyelinin AB'ye kabul edileceği,
- 3) Türkiye'den AB'ye deniz veya kara güzergahından gelebilecek düzensiz göçü engellemek için tüm önlemleri alınacağı,

¹¹¹ Kaya, s.190

¹¹² Kutluhan Bozkurt, Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2016, ss.337-408

- 4) Türkiye ile AB arasında gerçekleşen düzensiz göçün bitirilmesi veya büyük ölçüde azaltılması durumunda Gönüllü İnsani Yardım Programı'nın yürürlüğe gireceği,
- 5) Vize serbestisi yol haritası Türk vatandaşları için vize şartının en geç Haziran 2016 sonuna kadar bitirilmesine yönelik hızlandırılacağı ve Türkiye'nin kalan tüm gerekli yükümlülüklerini tamamlayacağı,
- 6) AB Türkiye ile yakın iş birliği içinde öncelikle mülteciler için ayrılan 3 milyar avronun kullanılmasını hızlandıracığı ve bu kaynakların tam olarak kullanılması sonrasında AB, 2018 yılının sonuna kadar 3 milyar avro'ya kadar ek fon sağlayacağı,
- 7) Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin güncellenmesine yönelik çalışmaların memnuniyetle karşılandığı,
- 8) Türkiye ile AB Konseyindeki Hollanda başkanlığında açılacak 33. fasıl ile katılım sürecinin yeniden canlandırılacağı ve diğer fasıllarında açılması için hazırlık çalışmalarının hızlandırılacağı,
- 9) Türkiye ile AB'nin Suriye içindeki insani durumun iyileştirilmesi için iş birliğinde bulunması

konularında antlaşmaya varılmıştır.¹¹³ Yapılan bu antlaşma uluslararası alanda çok ses getirmiş ve çok eleştirilmiştir. Özellikle söz konusu antlaşmayla beraber mültecilerin AB ülkelerine girişinin zaruriyet doktrini gereği engellenip engellenemeyeceği tartışılmıştır. Konuyla ilgili Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk Shengen Sisteminin zamana karşı yarıştığını, AB sınırlarının etkili şekilde kontrolünün sağlanmadan Shengen'in ayakta kalamayacağını ve panik olmadan acele edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁴ Ek olarak Türkiye ile yapılan antlaşmayla Shengen sisteminin topyekûn olarak çökmesinin de engellendiği belirtilmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı da yapılan antlaşmaya desteğini ifade etmiştir.¹¹⁵ Ancak alınacak mültecilerle ilgili de AB üyeleri arasında da bir

¹¹³ EU-Turkey Statement: Questions and Answers, **European Commission – Fact Sheet** www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-963_en.pdf (Erişim: 11.11.2017)

¹¹⁴ EU council president Donald Tusk says the EU's open border system could be about to collapse, **Independent**, 12 November 2015, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-council-president-donald-tusk-says-the-eu-s-open-border-system-could-be-about-to-collapse-a6731821.html> (Erişim: 12.11.2017)

¹¹⁵ Donald Tusk says EU migration crisis is 'never-ending', **Politico**, 13.04.2016, <https://www.politico.eu/article/donald-tusk-says-eu-migration-crisis-is-never-ending/> (Erişim tarihi: 12.11.2017)

mutabakatın olduğunu söylemek zordur. Hatta mültecileri paylaşımı konusunda AB ülkeleri birbirleriyle çatışma içine girmiş ve mültecilere yönelik nefret söylemi hızla artmıştır. Örneğin Macaristan Başbakanı mültecilerin bir zehir olduğunu ve tek bir mülteciye dahi ihtiyaçlarının olmadığını söylemiştir. Macar Başbakanının bu yaklaşımını birçok Avrupalı siyasetçi benimsemiş ve desteklemiştir.¹¹⁶

AB ile Türkiye arasında akdedilen bu antlaşmanın uluslararası hukuka aykırı olduğu ifade edilmektedir. 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin (*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme*) imzalanmasındaki temel amaç zulümden kaçan kişilere güvenli bir sığınma sağlanmasıdır. Bu bağlamda “güvenli üçüncü ülke” veya “güvenli sığınma ülkesi” kavramları sığınmacıların kendi seçtikleri bir yere gidebilmelerini değil, güvenli olabilecekleri ilk ülkeye vardığında koruma talep edebilmelerini öngörür. Bir ülkenin güvenli bir sığınma ülkesi sayılabilmesi için iki önemli şart bulunmaktadır. Birincisi ülkenin gerçek anlamda koruma sağlaması, ikincisi ise o ülkede birey hayatlarının veya özgürlüklerinin tehdit edildiği menşe ülkeye veya başka ülkelere gönderilmemesidir. Bu koşul *non-refoulement* yani geri göndermeme ilkesi olarak ifadesini bulmaktadır. Türkiye'nin ise güvenli ülke statüsünü elde edebilmesi için Cenevre Sözleşmeleri'ne koşulsuz olarak taraf olmasının gerektiği ifade edilmektedir. Öyle ki Türkiye 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi kısıtlama ile taraf olmuştur. Avrupa'dan gelenleri mülteci olarak kabul ederken, Doğu ve Afrika'dan gelenleri mülteci olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'ye iade edilecek olan sığınmacıların Doğu'dan gelenlerin oluşturduğu düşünülürse, bunlar Türkiye'de mülteci olarak tanınmayacak ve tam bir korumadan istifade etmeyeceklerdir. Dolayısıyla AB'den Türkiye'ye geri gönderilecek olan mülteciler açısından *non-refoulement* (iade edilememe) ilkesinin ihlal edileceği söylenebilir. Çünkü hali hazırda sığınma arayışında olan bir mültecinin mültecilik statüsü sığındığı ülkenin yargı makamlarınca netleştirilmeksizin geri gönderilmesi sakıncalı bir durum olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla Türkiye'nin doğudan gelen sığınmacılara yönelik

¹¹⁶“An Examination of the Legal Issues Surrounding the Migration ‘Deal’ Between the European Union and Turkey”, **Edinburg Peace and Justice Centre**, 4 October 2016, s.7, <https://peaceandjustice.org.uk/publications/legal-issues-surrounding-the-eu-turkey-migration-deal/> (Erişim tarihi: 12.11.2017)

¹¹⁷ Bozkurt, s.400

sağladığı hukuki sınıflandırmaya rağmen tüm AB ülkeleri açısından sonuç doğuracak şekilde Yunanistan'ın bir gecede alacağı kararla Türkiye'yi güvenli ülke olarak tayin etmesi tartışmalı bir durum yaratmıştır. Nitekim AB yasalarına göre de Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke sayılabilmesi için Cenevre Sözleşmeleri'ne bir coğrafi sınıflandırma koymaması gerekmektedir. (2013/32/EU yönergesi, 39 2(a). maddesi)¹¹⁸ Buna rağmen 20 Mart 2016 tarihli geri kabul antlaşmasıyla Türkiye'den yasadışı yollarla Yunanistan'a geçen mültecilerin iadesi, buna karşılık da Türkiye'den Suriyeli mültecilerin yasal yollardan AB'ye alınması öngören antlaşma imzalamıştır. Sırf bunun için Sığınma Prosedürleri Yönetmeliği'ne dayanarak Türkiye güvenli üçüncü ülke sınıflandırılmasına sokulmuştur. Çoğu kez Türkiye'yi insan hakları ve buna benzer konularda yerden yere vuran AB'nin, yaşanan mülteci akını karşısında Türkiye'yi hemen güvenli üçüncü ülke statüsüne sokması AB'nin gerektiğinde kendi ilke ve prensiplerine aykırı davranabileceğini göstermiştir.¹¹⁹ Hali hazırda Türkiye ile AB arasında yürütülen üyelik müzakerelerin doğal sonucu olarak vizelerin kaldırılmış olması gerekliliği açık bir vakıa iken Türkiye'nin de AB tarafından bunun siyasi araç olarak kullanılmasına müsaade etmesi de ayrıca sorgulanması gereken bir durumdur. Nitekim AB verdiği sözleri hala tutmamıştır, tutması da beklenmemektedir.

Dolayısıyla 20 Mart 2016 itibariyle Türkiye'den Yunan adalarına geçecek tüm yeni düzensiz göçmenlerin (*all new irregular migrants*) Türkiye'ye iade edilmesinin hem uluslararası hukuka hem de AB hukukuna aykırı olduğu söylenebilir. Gelecek tüm düzensiz göçmenlerin kolektif olarak geri yollanması gibi bir ifade şüphesiz hukuksuzdur ve geri göndermeme ilkesinin bariz bir ihlalidir.¹²⁰ Geri Kabul Antlaşması'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları açısından da sorunlu olduğu görülmektedir. AİHM, *Hirsi Jamaa ve Diğerleri / İtalya Davası*, *Büyük Daire Kararında*, M.S.S. / *Belçika ve Yunanistan Davası Kararında* ve *Elgafaji davasında* başvuranlara yönelik uygulanan toplu sınır dışı işleminin hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. AİHS ve

¹¹⁸ Directive 2013/32/EU of The European Parliament and of The Council of 26 June 2013, **Official Journal of the European Union**, s.81 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=en> (Erişim tarihi: 17.11.2017)

¹¹⁹ Yıldırım Turan ve Osman Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, **Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, Şubat 2017, ss. 47-56

¹²⁰ Steve Peers, The Final EU/Turkey Refugee Deal: A Legal Assessment, **Statewatch**, 18 Mart 2016, <http://www.statewatch.org/analyses/no-289-eu-turkey-legal-analysis.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2017)

mültecilere dair Cenevre Sözleşmesine göre iltica edenlere başvuru yapma hakkının verilmesi gereklidir. Haliyle sığınmacı/ilticacının başvurusu o ülkedeki yargı makamlarınca karara bağlanması gerekmektedir. Bu ülke mahkemesi karar verinceye kadar ilticacının o ülkede bulunması öngörülmektedir. Geri Kabul Antlaşması ise bunu engellemekte ve sığınmacıları direkt olarak Türkiye'ye geri yollamaktadır.¹²¹

Bu ifade edilenler ışığında AB'nin mültecileri almamak için zaruriyet durumuna başvuramayacağı rahatlıkla söylenebilir. Her şeyden önce insan hakları uluslararası hukukta sabit *erga omnes* haklardandır. Herkesin saygı duymak zorunda olduğu bu hak zaruriyet durumu öne sürülerek engellenemez. Hele ki sahip olduğu imkânlar dikkate alındığında sığınmacı olan bu kişileri korumaya muktedir olan AB, sığınmacıları yine kendi hükümetlerinin neden olduğu dini ve popülist saikleri bahane ederek engelleyemeyecektir.

1.3. Küresel Yönetişim Teorisi

Liberalizm teorisinden gücünü alan küresel yönetim teorisi globalleşme ile doğru orantılı olarak gündeme gelen bir teoridir. Bu teori, uluslararası ilişkilere sadece devlet merkezli bir şekilde yaklaşamayacağını; etkinliği ve gücü artan devlet dışı aktörlerin de yapılacak değerlendirmelerde dikkate alınmasının gerektiğini savunmaktadır. Kimi yazarlar küresel yönetim düşüncesinin 1970'ten sonra ağırlık kazandığını savunmaktadır. Buna sebep olarak ise bu tarihe kadar Soğuk Savaş'ın da etkisiyle devlet merkezli realist düşüncenin hakim olmasını göstermektedirler. Ancak 1970'lerden sonra dünyada yaşanan demokratikleşme eğilimi ve dünya ekonomisinin daha da liberalleşmesi bu teoriyle alakalı çalışmalara ilgiyi artırmıştır.¹²²

Küresel yönetim teorisi birçok uluslararası ilişkiler teorisinden etkilenmiştir. İdealizmdeki barış tesisi için kendi kaderini tayin hakkının sağlanması ve ticaretin geliştirilmesi; Liberalizm ve Neoliberalizmdeki insan haklarının teminat altına alınması ve bu alanda hukukun üstünlüğünü benimseyen yönetimlerin serbest piyasa ekonomisini

¹²¹ Bozkurt, s.403

¹²² Thomas G. Weiss ve Kevin V. Ozgercin, The Evolution Of Global Governance: Theory And Practice, Ursula Oswald Spring vd. (Eds), **Peace Studies, Public Policy And Global Security – Volume VII**, EOLSS Publications, 2008 ss.214-216

hakim kılması, Immanuel Kant’ın fikir babası olduğu “Demokratik Barış Kuramı”nda demokratik normların yaygınlaşması ve demokratik temsile dayanan yönetimlerin sayısının artırılması ve yaygınlaştırılması; “Uluslararası Entegrasyon Kuramları”nda ise devletler arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılığa artıran bütünleşme süreçlerini önelemesi hususları küresel yönetim teorisini etkileyen konulardır. Küresel yönetim teorisine göre bu teorilerin öngördüğü barışın sürdürülebilir bir şekilde tesisini sağlanması ancak etkin bir küresel yönetim ile mümkündür.

Tabii ki diğer teorilerin de küresel yönetim teorisini etkileyen sürdürülebilir barış olgusuna dair tespitleri dikkate değerdir. Örneğin Marksizm düşüncesinden beslenen yapısalcı yaklaşım, kapitalizm düzeninin gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına ivme kazandıracak şekilde yeniden dizayn edilmesinin barış inşası adına önemli olduğunu öne sürmektedir. Bu fikre göre küresel ekonomiye yön veren uluslararası finans kuruluşları gelişmiş devletlerin uhdesinden çıkarılmalı ve az gelişmiş ülkelerin de faydasına olacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu teoriye göre küresel ekonomideki zenginlik ve yetki dengesizliğinin giderilmesi küresel yönetimin daha demokratik bir yapıya kavuşmasına hizmet edecektir. Bu küresel yönetim vurgusu post yapısalcı bakış açısında da kendisini göstermiş ve uluslararası düzene hakim aktörler tarafından diğer ülkelere dayatılan barıştan ziyade çok taraflı ve çeşitli bir barış düzeninin oluşturulması gerektiği öngörülmüştür. Eleştirel kuram ise toplumlar arası kültür ve kimlik farklılıklarına yönelik hoşgörünün geliştirilmesine vurgu yapmakta ve bunun için de toplumlar arasındaki iletişim ve diyalogun artırılmasının gerektiğini savunmaktadır. Bununla ilgili olarak da küresel yönetim teorisi, ayrım gözetmeksizin tüm toplum ve az gelişmiş ülkelerin karar alma süreçlerinde söz sahibi olabildiği ve yine sivil toplum örgütlerinin karar alma mekanizmalarında aktif bir şekilde yer alabildiği bir süreci öngörmektedir.¹²³

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşların faaliyetlerini artırmasıyla beraber bu düşüncenin daha fazla güç kazandığı söylenebilir. Özellikle mülteci sorunları, gelir eşitsizliği, terörizm, sınır ötesi suçlar, gıda arzı, iklim

¹²³ Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi** Yıl:12 Sayı:23 Bahar 2013 ss.59-79

değişikliği, insan kaçakçılığı, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı vb. sorunların tek bir devletin ilgilenebileceği boyuttan çıkması küresel yönetim teorisince tartışmaya açılmıştır. Buna göre karşılıklı bağımlılığın da artmış olduğu günümüz dünyasında küresel yönetişimin bu sorunlara karşı daha kapsayıcı ve uluslararası toplumun ihtiyacına cevap verebilecek şekilde bir sistem ortaya koyması gerekmektedir.¹²⁴ Ancak uluslararası sisteme yeni katılım gösteren devletlerle birlikte, sivil toplumların da karar alma süreçlerine etkin bir şekilde dahil olmasının gerektiği ifade edilen bu küresel yönetim sisteminde, BM başta olmak üzere uluslararası örgütlerin bir reforma tabi tutulması gerektiği ifade edilmektedir.¹²⁵ Terörizm başta olmak üzere bahsi geçen tehditlere cevap verebilecek olan bu küresel yönetim sisteminin reform sürecinde ise şeffaflık, hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü, katılımcılık ve etkililik prensiplerinin dikkate alınması gerekecektir. BM başta olmak üzere uluslararası örgütlerde sağlanacak olan bu reformlar sayesinde kolektif güvenlik sistemi uluslararası hukuka bağlı ve hesap verilebilir bir niteliğe kavuşacak; belirli devletlerin veya zümrelerin hizmetinden çıkmış olacak ve belirli aktörlerin hukuk ihlallerinin cevapsız kalmasına son verilebilecektir. Burada temel olan katılımcılık açısından tüm halkların ve sivil toplum kuruluşlarının temsil edildiği kapsayıcı bir reform gerçekleştirmektir. Bu bağlamda küresel yönetim teorisinin en çok tartışmaya açtığı uluslararası örgüt Birleşmiş Milletler'dir. II. Dünya Savaşı'nın galip ülkelerinin öncülüğünde kurulan bu örgütün günümüzde uluslararası toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak olduğu ve dünya barışı için tadilinin ertelenemez bir mahiyette olduğu belirtilmektedir.¹²⁶ BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin diğer ülkelerin ve toplumların kaderini etki edecek şekilde elinde tutmaya devam ettiği veto güçlerinin, küresel sorunlarda sağlanması hedeflenen çözüm önerilerini de bu daimi üyelerin ulusal çıkarlarıyla uyumlu olması gerekliliği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca daimi üyeler aldıkları kararlarda açık ve şeffaf olmak zorunda olmadıkları gibi, aldıkları kararları denetleyecek bir yargı mekanizması da bulunmamaktadır.¹²⁷ Bu

¹²⁴ James N. Rosenau, Governance in the Twenty-first Century, **Global Governance**, Vol: 1, No: 1 (Winter 1995), ss.14-15

¹²⁵ Anthony McGrew, Liberal Internationalism: Between Realism And Cosmopolitanism, McGrew, A.G. and Held, D. (eds.) **Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance**. Cambridge:UK. Polity Press, ss. 267-289

¹²⁶ Sandıklı ve Kaya, ss.73-74

¹²⁷ Dimitris Bourantonis, **The History and Politics of UN Security Council Reform**, New York: Routledge, 2005, s.53

sistemin sürdürülebilir olmadığı ve diğer devletlerin yanında sivil toplum kuruluşlarının da dahil edilerek daha çoğulcu bir küresel yönetim sisteminin kurulması gerektiği rahatlıkla söylenebilir. Bu sayede tüm uluslararası toplumu ilgilendiren, bir diğer deyişle sınırı aşan küresel meselelerde daha yerinde, kapsayıcı ve amacına uygun kararların alınmasının mümkün olacaktır. Ayrıca ideal küresel yönetim açısından ise bahsi geçen ve sadece bir devleti ilgilendiren boyuttan çıktığı savunulan küresel problemler karşısında realizmin savunuculuğunu üstlendiği ve 372 yıl önce Vestfalya Antlaşması ile kabul edilen katı egemenlik anlayışı ile günümüzde devletlerin iç içe geçmiş olduğu problemlerinin çözilemeyeceğini de vurgulamak mümkün gözükmektedir.

Sivil toplum kuruluşları küreselleşmenin sağladığı imkanlarla toplumları belirli kampanyalar dahilinde mobilize edebilmekte ve uluslararası örgütler içerisinde söz sahibi olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları az gelişmiş ve çatışma mağduru olan ülkelere insani yardımın sağlanması, bu ülkelerde yaşanan yoksulluğa karşı sürdürülebilir kalkınma önerilerinin geliştirilmesi ve yaşanan insan hakları ihlallerinin izlenmesi konularında öncü bir rol oynamaktadır. Bu sebeple yeniden düzenlenmesi tartışılan küresel yönetim sisteminde sivil toplum kuruluşlarının işlevi göz önünde bulundurulmasında fayda bulunmaktadır.

Terörizm konusu ise küresel yönetim yaklaşımı tarafından en çok tartışmaya açılan konulardan birisidir. Bununla ilgili olarak terör örgütleri gibi illegal devlet dışı aktörlerin günümüzdeki BM sisteminin en temel sorunlarından birisi haline geldiği belirtilmektedir. Hali hazırda terörizme karşı BM uhdesinde gösterilen çeşitli çabaların mevcut olduğu söylenebilir. Ancak küresel barışı ciddi anlamda tehdit eden ve ağırlaşan terörizm ve silahlanma sorunlarına karşı BM'nin daha etkin önlemler almasının önemi ve gerekliliği gün be gün daha da artmaktadır. Bu gerçekliğe karşın terör tehdidinin aniliği, başa çıkılamazlığı ve ulusal egemenliği derinden etkileyebilen bir mahiyete bürünmüş olması çoğunlukla BM sisteminin bu sorunlara cevap verememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çabaların uluslararası toplumu daha iyi temsil eden bir küresel yönetim sistemi aracılığıyla yürütülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen ideal küresel yönetim yaklaşımı sayesinde silahsızlanmanın denetlenmesi ve terör örgütlerine karşı mücadelenin daha etkin ve müştereken yürütülmesinin daha kolay olacağı ifade

edilebilir.¹²⁸ Ayrıca terörizm ile mücadele, konvansiyonel silahların sınırlandırılması ve kitle imha silahlarının denetimi ve kontrolü için küresel yönetim süreçleri sonunda alınan kararların da bağlayıcı olması gerekmektedir. Bu kararların uygulanması için ise istisna göstermeksizin bütün ülkeler için geçerli bir yaptırım mekanizmasının kurulması şart görünmektedir. Ek olarak terörle mücadele kapsamında alınacak olan önlemler için objektif kıstasların belirlenmesi önemlidir. Bu kıstaslar ışığında devletlerin teröre karşı mücadelede ortak bir şekilde hareket etmesi somut çıktılarının elde edilmesine vesile olabilecektir.¹²⁹ Bu sebeple uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşüren terör örgütlerinin küresel yönetişimin gelecekteki en temel gündem maddelerinden biri olmaya aday olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bununla beraber küresel yönetişimin silahlı çatışmaların önlenmesi, durdurulması ve bu çatışmalara neden olan hususların çözüme kavuşturulması için yeterli, güvenilir ve etkili olmasının önemi hususla vurgulanmaktadır. Bunun için ise BM'nin barışı koruma hareketlerini yürütebilecek kendisine bağlı bir uluslararası güvenlik gücünü ihdas etmesi şart görünmektedir. Geçmiş yıllarda BM tarafından icra edilen BM barışı koruma operasyonları kapsamındaki insani müdahalelerdeki eksiklik ve yetersizliklerin de oluşturulacak olan küresel yönetişimde dikkate alınması gerekmektedir. Aynı şekilde oluşturulacak yeni küresel yönetim sisteminde BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasını krizlere daha acil ve kolay bir şekilde müdahale edebilen bir yapıda kurgulamak olmazsa olmaz bir şart olarak görünmektedir. Bununla birlikte yaşanan gerginlik ve çatışmaların çözüm sürecinde rol alacak aktörlerin seçim süreci ise BM Genel Kurul gibi uluslararası toplumun iradesini daha iyi yansıtan kurumlarca gerçekleştirilebilir. Çünkü küresel yönetişim çerçevesinde bu tür çok taraflı bir çözüm sürecinin yürütülmesi gerginlik veya çatışmanın tarafları üzerindeki baskıyı daha da çok artıracaktır. Bu tür bir önleyici diplomasi (*preventive diplomacy*), arabuluculuk ve yargılama araçlarının giderek yaygınlaştırılması ve diğer uluslararası örgütlerin de bu tür pratiklerde ihtisaslaşmasının öneminin gün geçtikçe daha çok artacağı ifade edilebilir. Küresel yönetişim aracılığıyla çok taraflı bir şekilde ele alınacak bu tür süreçler,

¹²⁸ Counter-Terrorism And Global Governance: Case Study, 11 dakika 40 saniye, Moskova: Coursera, 2018.

¹²⁹ Zhang Yuyan, Understanding Global Governance, **Journal of International Relations and Sustainable Development**, No. 7 (SPRING 2016), s.123

uluslararası sistemde güçlü olan aktörlerin inisiyatiflerine nazaran çok daha etkili sonuçlar verebilir.¹³⁰

Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden terörizm ve silahların denetlenmesi gibi sebeplerin yanında yoksulluk, ekonomik az gelişmişlik, siber suçlar, iklim değişikliği, insan haklarının ihlalleri ve gıda güvensizliği gibi sorunlarda da küresel yönetişimin daha bağlayıcı ve etkili kararlar alması gerektiği vurgulanmaktadır.¹³¹ Küresel yönetişimin ileri de daha sağlam temeller üzerinde ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi isteniyorsa, dünyadaki sürdürülebilir barışı etkileyen bu hususlarda daha caydırıcı, yapıcı ve etkin bir kabiliyette olmasına dikkat edilmesi gerekecektir.

1.4. Koruma Sorumluluğu Doktrini

Koruma sorumluluğu (R2P) kavramını 20. yüzyıldan günümüze kadar evrilen “İnsani Müdahale” kavramının bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Bu kavram üzerinde mutabık kalınan bir tanımlama bulunmamakla beraber egemen bir devletin veya uluslararası bir örgütün başka bir devletin egemenlik alanı içerisine farklı ölçeklerde ve insani amaçlarla karışması olarak tanımlamak mümkün görünmektedir.¹³² İnsani müdahale kavramı ise aynı şekilde tek bir tanımı olmayan bir kavramdır ve esas itibarıyla bir devletin topraklarında yaşanan katliam, soykırım, etnik temizlik gibi durumlarda ne yapılması gerektiğini tartışmaya açmaktadır. Ancak bir tanımlama yapmak gerekirse bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt tarafından temel insan haklarına yönelik yapılan ihlallerin ve kitlesel ölümlerin durdurulması ve sonlandırılması amacıyla herhangi bir devletten müsaade alınmaksızın saydığımız suçları işleyen unsurlara yönelik olarak kuvvet kullanılması olarak ifade edilebilir. Şüphesiz ekonomik veya diplomatik vb. yaptırım türlerinden ayrı olarak askeri güç kullanılması konuyu esas itibarı ile tartışmaya açmış ve güç sınırlarının neye göre veya nasıl olabileceği noktasında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak 1994 yılında Avrupa Parlamentosu insani sebeplerle yapılacak olan müdahalelere ilişkin verdiği kararda insani müdahaleyi

¹³⁰ Sandıklı ve Kaya, ss.74-76

¹³¹ Rosenau, s.19

¹³² İzzettin Artokça, Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu ve Afrika Kıtasındaki Uygulamaları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, Ankara, 2015), s.6

bir devlet vatandaşlarının sahip olduğu insan haklarının, başka bir devlet veya devletler grubu tarafından, kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi yoluyla korunması olarak tanımlamıştır.¹³³ Yapılacak olan insani müdahalede taraf veya taraflar özellikle kuvvet kullanımının insani amaçlı olduğunu ifade ederek eylemin non-partizan ve ahlaki nitelikte olduğunu; stratejik veya çıkarıcı bir amacının olmadığını söyleyerek meşrulaştıracaktır. Bu özelliğiyle insani müdahale kavramı tartışmalı biçimde normatif bir varsayım üzerine kuruludur. Ancak müdahale iddiasında bulunacak olan taraf, meşrulaştırma iddialarını hukuki olarak belirli bir kaide veya kurala dayandırmayabilmektedir. Haliyle bu iddiaların tartışmalı ve sübjektif bir mahiyeti bulunmaktadır. Keza 2003 Mart’ında ABD’nin Irak’a karşı yaptığı askeri müdahaleyi ‘*Irak’ı Özgürleştirme Harekâtı*’ olarak tanımlaması bir tesadüf değildir. Ancak insani çabalar ve siyasi faaliyetler birbirinden tarafsızlık ve bağımsızlık yönüyle ayrılmak zorundadır. Bu sebeple, yapılacak olan insani müdahaleleri belli bir siyasi önlemler altında dizayn etmenin doğru olmadığı ifade edilmektedir. Nitekim sonradan bahsedeceğimiz üzere “İnsani Müdahale”nin, “Koruma Sorumluluğu” olarak kavramsallaştırılmasında rolü olan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) 2001’de yayınladığı raporda, özellikle insani yardım kuruluşlarının karşı çıkmasıyla ‘İnsani’ (*humanitarian*) lafzının militarize edilmesi olasılığına binaen kullanmayı tercih etmemiştir.¹³⁴

Diğer taraftan insani müdahaleyi diğer müdahale türlerinden ayıran en önemli özelliklerden birisi de devletin veya devletlerin kendi vatandaşı olmayan kişileri kurtarmak üzere müdahalede bulunmasıdır. Yaşanan kitlesel insan hakları ihlallerinin, şiddet eylemlerinin veya ölümlerin olması durumunda müdahaleye konu olan devlet, bu ihlalleri engelleme yönünde yetersiz olması durumunda insani müdahale tartışmaya açılacaktır. Ancak söz konusu müdahalenin içeriği, yoğunluğu ve çapı hakkında uluslararası düzlemde bir görüş birliği olmamakla beraber yaşam hakkının ihlali, işkence yasağı ve en temel insan haklarının ihlal edilmesi ve bunların kanıtlanması halinde söz konusu olabileceği anlaşılmaktadır. İnsani müdahale amacıyla yapılacak kuvvet

¹³³ Naim Demirel, Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 1, Yıl: 2013, ss.152-172

¹³⁴ Aidan Hehir, **Humanitarian Intervention- An Introduction**, United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2010, ss.12-13

kullanımı için gerekli şartların ve koşulların oluşması için yine bahsettiğimiz ihlallerin çok büyük ve engellenemez boyutta olması da şarttır. Burada mühim olan ihlallerin tekil olarak değil, sistematik bir şekilde işlenmesidir.¹³⁵

Koruma sorumluluğunda tarihsel çerçevenin tam anlamı ile oturması için ilk başlarda kısaca bahsettiğimiz Haklı Savaş (*just war*) doktrininin tekrar kısaca incelenmesinde de fayda görülmektedir. Her ne kadar kısıtlı olarak atıfta bulunulsa da insani müdahale ve koruma sorumluluğu gibi kavramların kökeni ortaçağlara dayanan bu doktrine uzanmaktadır.¹³⁶ Haklı Savaş doktrininin 5. yüzyılda yaşayan St. Augustine Hippo dönemine kadar gittiği de belirtilmektedir. Bu doktrin 12. yy'da Thomas Aquinas tarafından sistematikleştirildiği ve İslam kaynaklarında da konu edildiği görülmektedir. Aquinas yanında Francisco de Vitoria, Hugo Gratius ve Emer de Vattel gibi düşünürlerinde bu doktrinin gelişmesinde katkısı olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde haklı savaş doktrini daha çok teolojik alanda kendisine yer edinmiştir. Augustine ve Aquinas'ın da Hristiyanlıkta savaşa meşru biçimde başvurup başvuramayacağı sorusunu tartışmaya açmıştır. Ancak modern dönemde sekülerizmin daha ön plana çıkması ile teolojik bakış açısı önemini yitirmeye başlamıştır. Teolojik yaklaşımlar Haklı Savaş Doktrini'ni etkilemiş olmasına rağmen Orta Çağ'da şövalyelerin masum ve zayıfları koruma görevi yani savaş dışı bireyleri koruması fikri ile ayrı bir önem kazanmıştır.

Avrupa'da seküler ve reformasyon hareketlerinin ortaya çıkışı ile dini bölünmeler yaşanmış ve din adına haklı savaşın açılacağı belirtilmiştir. İyi doğallı bir insanın savaş açma ve toprak işgal etme gibi bir derdi olmayacağı ve kişilerin açtıkları savaşlarla tanrının isteklerini yerine getirmeyi gaye edinmesi gerektiği ifade edilmiştir. St. Augustine, iyi niyetin ve haklı nedenin olması durumunda Kral'ın adaleti sağlamak ve barışı korumak amacıyla savaş açabileceğini belirtmiştir. Eğer bu savaş meşruiyeti kabul edilmiş bir güç tarafından haklı nedenlere dayalı olarak yapılıyorsa ve sonucunda barışın gerçekleştirilmesi hedefleniyorsa bu haklı savaş olarak nitelendirilebilir. St. Augustinus'tan 900 yıl sonra Thomas Aquinas'ta haklı savaş belli ilkeler üzerine

¹³⁵ Sercan Reçber, "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2015), s.49

¹³⁶ Özden Oral, "An Analysis of the Responsibility to Protect: The Arab Perception of the Nato Intervention in Libya as Represented in Al-Jazeera and Asharq Al Awsat", (Unpublished Master Thesis, Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences, Department of International Relations, İzmir, 2016) s.5

oturtmuştur. Aquinas, tanrının kanun koyduğu ve normlar oluşturduğu sistemde savaşların günah olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Aquinas’a göre savaşın haklı nedene dayanması için üç temel ölçüte uyması gerekmektedir. Buna göre savaş doğru kişi ya da devlet tarafından haklı bir nedene dayanılarak iyi niyetli şekilde açılmalıdır. Haklı neden ölçütü ise savaşla birlikte adaletin sağlanmasıdır. İyi niyet ölçütü ise savaşın ortaya çıkışını ve savaşın gidişatındaki olayların ardında yatan ana niyeti sorgulamaktadır. Bu meşru otorite, haklı neden ve iyi niyet ölçütünün yanında Aquinas, haklı nedene dayanan savaşa direnç gösterenlerin toplumda çekişmeleri ortaya çıkardığı ve bu sebepten ötürü de günah işlediklerini ifade etmiştir. Grotius ise haklı savaşta birçok nedenin olduğunu söylemektedir. Bunların başında ülke vatandaşlarının yaşamlarına ve özel mülkiyetlerine kastedilmesidir. Ek olarak Gratus, devletlerin vatandaşlarına karşı suç işleyenleri cezalandırmak için toplumdan yetki aldığını belirtmiştir. Bu nedenle devletin tebaalarının saldırıya uğraması durumunda güç kullanımı dâhil tüm önlemleri alma yetkisi bulunmaktadır. Gratus, tiranlığın hâkim olduğu ve halka yönelik saldırıların olduğu komşu devletlere müdahale edilmesini yasal olarak kabul etmiştir.¹³⁷

Esasen Haklı Savaş doktrinde iki kategori bulunmaktadır. Bunlardan birisi *Jus Ad Bellum* (Savaşın Meşruluğu/Savaş Yapma Hakkı), diğeri ise *Jus in Bello* (Savaş Hukuku)’dur.¹³⁸ Aşağıda Richard Miller tarafından belirtilen tabloda bu iki kategorinin tanımlamaları yapılmıştır:

¹³⁷ Artokça, ss.10-14

¹³⁸ Mona Fixal ve Dan Smith, Humanitarian Intervention and Just War, **Mershon International Studies Review**, Vol. 42, No. 2 1998, ss.283-312

Tablo 1: *Jus Ad Bellum* ve *Jus In Bello* Tanımlamaları

Jus Ad Bellum	Tanımlama
<i>Doğru otorite</i>	Yalnızca meşru otoritenin savaş açma yetkisi bulunmaktadır.
<i>Haklı sebep</i>	Ancak haklı sebebin olması durumunda öldürücü silahlar kullanılabilir.
<i>Doğru niyet</i>	Savaş esnasında sadece sebep ve amaçların haklılığı değil, sebeplere verdiğimiz cevap ile amacın yerine getirilmesinin ardında yatan saikler de adil olmalıdır.
<i>Son çare</i>	Savaşa ancak tüm yollar tüketilmesi durumunda başvurulabilir.
<i>Orantılılık</i>	Savaşın zarardan çok fayda getireceğine emin olunmalıdır.
<i>Makul umut</i>	Amacın başarılabileceğine yönelik dayanağın kuvvetli olması gerekmektedir.
<i>Görelî adalet</i>	Hiçbir devlet tam bir adaletle sahip olduğunu iddia edemez.
<i>Açık bildiri</i>	Kuvvete başvurmadan evvel açık bir şekilde bunun belirtilmesi gerekmektedir.
Jus in Bello	Tanımlama
<i>Ayrımcılık</i>	Savaş dışı olanlara ayrıcalık ve koruma sağlanmalıdır.
<i>Orantılılık</i>	Askeri eylemlerin zarardan çok fayda getirmesi gerekmektedir.

Kaynak: Mona Fixal ve Dan Smith, Humanitarian Intervention and Just War, **Mershon International Studies Review**, Vol. 42, No. 2 1998, ss.283-312

Yukarıda belirtilen tanımlamalar haricinde savaşın sonlandırılması ve barış antlaşmalarının yapılmasının da (*jus post bellum*) konu bağlamında önemli bir yeri bulunmaktadır. Buna göre yapılacak olan antlaşmaların taraflar açısından makul olması gerektiği ifade edilmiş ve savaş galibi tarafın bu antlaşmaları mağlup tarafa karşı intikam aracı olarak kullanmaması gerektiği belirtilmiştir. Bunun gelecekteki barış ortamının tekrar tehlikeye girmemesi adına şart olduğunun altı çizilmiştir. Yani savaşan taraflar arasında yapılacak olan barış antlaşmasının temel insan haklarına ve haklı savaş

düşüncesine uygun olması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre savaş sonrasında yapılacak olan antlaşmayla sosyo-ekonomik alanda başta olmak üzere sivillerin her türlü yaptırımdan muaf tutulmasının önemi vurgulanmaktadır. Saldırgan taraf liderlerinin ise savaş suçlarından ötürü yargılanması değerlendirilebilecektir. Liderlerin yanında tüm savaşan galip ve mağlup taraf askerlerinin de işlemiş olduğu savaş suçlarından ötürü yargılanması gerekmektedir. Yenilen tarafın daha sonra ayakları üzerinde durabileceği ölçüde vergilerin ve tazminatın alınması; savaş sonrasında da devlet içerisinde kurumların reforme edilme kapasitesinin oluşturularak insan hayatı için gereken minimum demokratik standartların belirlenmesi önemlidir.¹³⁹

1815 yılında gerçekleştirilen Viyana Kongresi ile Avrupa devletleri arasındaki sınırlar yeniden belirlenmiş ve anarşik bir durumun tekrar oluşmaması adına güç dengesi oluşturulmuştur. Bu sayede devletlerin egemenliğine yönelik müdahaleler olabildiğince sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kongrede diğer devletlerde yaşanan insani krizlere de ilgi çekilmeye başlanmıştır. Esasen siyasi mi insani mi olduğu tartışılabilen müdahalelerin kökeni de bu döneme dayanmaktadır.

Bununla beraber 19. yüzyılda uluslararası müdahaleye yeni bir boyut kazandıran insani müdahale kavramının William Edward Hall tarafından literatüre kazandırıldığı belirtilmektedir. Bu kavram genel olarak bir devletin hâkimiyeti altındaki sivilleri katliam veya can kaybı tehlikesinden korumak için diğer devletlerin gerçekleştirdiği müdahaleler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca liberal düşünceye göre devletlerin kuruluşundaki temel felsefe kendi vatandaşlarının haklarını koruma altına almaktır. Buna göre halkını koruma altına alamayan ülkede gerçekleştirilecek insani müdahalenin bu ülkedeki despotluğu, tiranlığı ve zulüm yönetimini engellemesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu yönetim meşrulaşacaktır.¹⁴⁰ Ancak bu durumun suiistimale açık olduğu görülmektedir. Örneğin, Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmak isteyen ve iç karışıklık yaratmak isteyen Batılı güçler, Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği müdahalelerini Bab-ı Ali'nin gayrimüslim tebaasına karşı iyi davranmadığı ve zulmettiği gerekçesine dayandırmıştır.¹⁴¹

¹³⁹ Hehir, s.24

¹⁴⁰ Artokça, ss.18-19

¹⁴¹ Sagah Tekin, İnsani Müdahale ve Libya'nın Geleceği, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, SDE Analiz, Nisan 2011, s.8

Bu arada uluslararası toplum, insani müdahaleler esnasında uygulanacak kuralları da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Uluslararası Kızılhaç Örgütü (UKÖ) kurulmuş, ilk Cenevre Sözleşmesi (1864) ve hemen akabinde Lahey Sözleşmesi (1899) imza edilmiştir.¹⁴² Birinci Dünya Savaşı akabinde yaşanan katliamlar sonrasında savaşların engellenebilmesi amacıyla 10 Ocak 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur. MC Misakının 10-16. maddelerinde savaş ilanından önce devletlerin anlaşmazlıklarını MC önüne getirmesi şart koşulmuştur. Ancak bu şartlar da yerine getirilmemiş; Almanya, Japonya, SSCB ve İtalya gibi revizyonist devletler misaka aykırı olarak kuvvet kullanımında bulunmuşlardır. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile beraber uluslararası arenada realist düşünce daha hâkim olmuş; insan hakları gibi savaşın ahlakiliğini değerlendiren normlardan ziyade devletlerin çıkarları ve egemenliği ön plana çıkarılmıştır.¹⁴³ İkinci Dünya Savaşının ardından kurulan Birleşmiş Milletler örgütü ise devlet egemenliğine saygı ve içişlerine karışmazlık ilkelerini benimsemiştir. Bu ilkeler etrafında devletlerin savunma amacı taşımayan tüm kuvvet kullanım eylemleri yasaklanmış ve buna karşı önleyici hukuki tedbirler alınmıştır. Ayrıca BM insanlığa karşı işlenen suçlar ile savaş suçlarını aynı kategoride ele almıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş döneminde daha çok meşru müdafaa hakkı öne çıksa da iki kutuplu dünyanın sona ermesi ile beraber insani müdahale kavramı daha çok tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalar genellikle dekolonizasyon süreci ile beraber bağımsızlığını alan üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan problemlerle gündeme gelmeye başlamıştır. Bu ülkelerde yaşanan etnik gerilimler, iç çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar, açlık ve fakirlik gibi meseleler insani müdahalenin gündemde aktif bir şekilde tutulmasında rol oynamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki çalışmaları da yadsınamayacak şekilde artış göstermiştir.¹⁴⁴ Esasen bu müdahalelerde yaşanan tartışmalar yapılacak olan eylemin ne kadar insani amaçlı olacağı noktasında düğümlenmektedir. İnsani müdahaleler sadece baskıcı rejimlerin neden olduğu insani krizlerden dolayı değil iç çatışmalar, ülkelerin bölünmesi, devlet mekanizmalarının işlemez hale gelişi sonucunda da gündeme gelmektedir.

¹⁴² Artokça, s.20

¹⁴³ Hehir, s.32

¹⁴⁴ Tekin, s.8-9

İnsani müdahalelerin en temel gayelerinden birisi de insani yardımın sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu yardımlar sağlanırken ev sahibi devletin egemenlik ve iç işlerine karışmazlık gibi sebepleri öne sürülerek yardımları engelleyemeyeceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde insani krize neden olan hükümete karşı da yine egemenlik ve içişlerine karışmazlık ilkesine göre müdahale edilemeyeceğini iddia etmek zor görünmektedir. Örneğin UAD Hâkimi Christopher Greenwood bu konuda “*Kendi vatandaşını katleden hükümete ve anarşi içine düşmüş bir devlete karşı uluslararası hukukun askeri müdahaleyi yasakladığını iddia etmenin savunulabilir bir yanı bulunmamaktadır*” görüşünü paylaşmaktadır. Kimi yazarlar da yapılması hedeflenen insani müdahalenin tek taraflı olmasının sakıncalı ve suiistimale açık olabileceğini; bu tür insani müdahalelerin meşruiyetinin güçlü olması için çok taraflı olarak gerçekleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ancak yine de gelişmekte olan devletler kendi egemenlikleri ve bağımsızlıkları konusunda hassasiyet göstermekte ve çok taraflı da olsa insani müdahalelere karşı çıkmaktadır.¹⁴⁵

BM Antlaşmasının 55/c.¹⁴⁶ ve 56. maddelerinde¹⁴⁷ ise insan hakları ve temel özgürlüklerin tüm dünyada saygı görmesi için çabalanması ve bunun için uluslararası toplumun iş birliği içinde hareket etmesi öngörülmektedir. Nitekim bu anlamda yaşanacak bir yetersizlik uluslararası barış ve huzuru da çoğu kez etkilemektedir. Örneğin GK, 17 Mart 1992 tarihli ve 746 sayılı kararında Somali’de yaşanan insani krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirterek insani gerekçelerle Somali’ye müdahale edilebileceği kararını almıştır.¹⁴⁸ 1990’lı yıllardan sonra bu sebeple insani krizin yaratmış olduğu güvenlik sorunun etkisiyle liberal değerler ve evrensel haklar uluslararası ilişkilerde daha da ön plana çıkmış, devletlerin kendi vatandaşlarına karşı sorumluluğunun olduğuna yönelik değerlendirmeler sıklıkla yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda 1990’lı yıllarda yaşanan Ruanda ve Srebrenitza soykırımlarının da insani

¹⁴⁵ Şaban Kardaş, Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice, **Perception- Journal of International Affairs**, June-July 2001, Volume: VI, Number: 2, ss.1-25

¹⁴⁶ 55/c madde: Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.

¹⁴⁷ 56 madde: Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle iş birliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler.

¹⁴⁸ S/RES/746, *UN Security Council*, 17 March 1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/746> (Erişim tarihi: 30.11.2017)

müdahale kavramını destekleyen ve karşı çıkanlar için önemli bir test alanını oluşturmuştur.¹⁴⁹

Bazı GK daimî üyelerin itirazına rağmen birtakım insani krizler karşısında uluslararası toplumun verdiği tepkiler de dikkate alınarak insani müdahalelerin yapıldığı görülmüştür. Örneğin GK'nin 1199 sayılı kararında Kosova'da üye devletlerin askeri güçle müdahil olunabilineceğine ilişkin bir ifade bulunmamasına rağmen NATO, saldırgan Yugoslavya güçlerine karşı tam ölçekli bir operasyona girmiştir. GK her ne kadar 42. madde çerçevesinde bir operasyon kararı almasa da yine GK'nin Kosova krizinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği yönündeki görüşü temel alınarak müdahalenin gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bu örnek ışığında sınır ötesini aşan iç çatışmaların ve insani krizlerin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdidinin artması dikkate alınarak bu tür insani krizlerin karışmazlık ilkesinin artık bir istisnasını oluşturması gerektiği yönünde görüşler dile getirilmektedir. Bu nedenle GK'nin de sınırı aşan ve kitlesel olarak insan haklarının ihlal edildiği durumlarda müdahale izni verme yetkisi sorgulanmakta ve GK'nin hukuki ve yapısal limitleri tartışmaya açılmaktadır.¹⁵⁰

İnsani müdahale prensibi Nijerya iç savaşı boyunca Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nde (UKÖ) doktor olarak görev yapan Bernand Koucher tarafından daha da geliştirilmiştir. Yaşanan katliamlar karşısında Kızılhaç Komitesi'nin sesini yükseltmesini engelleyen tarafsızlık ve ihtiyat karşısında harekete geçen Kouchner, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nü kurmuştur. Bu örgüt ulusal egemenlik kısıtlamaları olmaksızın insani ihtiyaçların oluşması durumunda bu insanlara yardım edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kısacası egemenlik bahanesiyle bir yerdeki insani drama karşı müdahale etme sorumluluğunun engellenemeyeceğini belirtmiştir.¹⁵¹ Bu nedenle GK'de insan hakları ihlallerini çoğunlukla uluslararası barışa tehdit olarak nitelendirmiş ve uluslararası güç kullanımı yönünde kararlar almıştır. Bunun yanında NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ise GK'nin yetkilendirmesi olmadan insani gerekçelerle yapılmıştır. Bu operasyon Rusya Federasyonu ve Çin tarafından kınansa da BM Genel Kurulu'nda

¹⁴⁹ Melissa Labonte, **Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention: Lessons for the Responsibility to Protect**, New York: Routledge, 2013, s.28

¹⁵⁰ Kardaş, ss.27-28

¹⁵¹ Alex De Waal, No Such Thing as Humanitarian Intervention, *Harvard International Review*, 21 March 2007, <http://hir.harvard.edu/article/?a=1482> (Erişim tarihi: 30.11.2017)

kınanmamıştır. Kosova operasyonu GK yetkilendirmesi alınmaksızın yapılması nedeniyle hukuki olmayan ancak insani gerekliliklerle yapılması sebebiyle meşru bir harekât olarak değerlendirilmiştir.¹⁵² Kosova müdahalesi sonrasında insani müdahale kavramı üzerinde daha da fazla durulmaya başlanmış ve birçok yazar bu tür müdahaleleri meşru görmüştür. Özellikle müdahale öncesinde yapılan barışçıl çözüm yollarının da akim kalması ve yaşanacak katliamların neredeyse kesinlik kazanması bu uygunluk görüşünü güçlendirmektedir. Ancak insani müdahalenin suiistimal edilebilir özelliği de bulunduğu net kurallara ve kaidelere dayandırılması önemli görünmektedir.

İnsani müdahalenin gerekliliğini savunan kesimce bazı şartlar oluşturulmuştur. Buna göre müdahil olunması istenen ülkede devlet organlarınca doğrudan veya dolaylı biçimde sistematik ve ağır bir şekilde insan hakları/insancıl hukuk ihlallerinin işlenmesi gerekmektedir. Eğer böyle bir durum söz konusu ise GK içerisinde konunun ele alınabileceği ve burada da çözüm mümkün olmazsa Barış İçin Birlik (*Uniting for Peace*)¹⁵³ kararı çerçevesinde BM Genel Kurulu'na başvurulabileceği öngörülmektedir. Ayrıca zorlama tedbirleri öncesinde uyuşmazlığın çözümü adına siyasi ve diplomatik çözüm yollarının tüketilmiş olması şarttır.¹⁵⁴ Bu çabalar da yetersiz kalırsa yapılacak olan müdahalenin kesinlikle insani sınırlar içerisinde kalması ve mümkün olduğu ölçüde minimum kayıpla yürütülecek şekilde icra edilmesi insani müdahalenin en kritik yanlarından birisini oluşturmaktadır. Tabii müdahale esnasında sivillerin hedef alınmaması ve insancıl hukuk kurallarına riayet edilmesi çok önemlidir.¹⁵⁵

İnsani Müdahaleyi Kurumsallaştırma Çabası: Koruma Sorumluluğu Doktrini

Soğuk savaş sonlarında insan hakları ile ilgili hassasiyetler daha çok ön plana çıksa da hala devletlerin içişleriyle ilgili bir mesele olarak görülmekteydi. Sivil nüfusa karşı işlenen savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım suçları ve saldırı

¹⁵² Tekin, s.9

¹⁵³ Birleşmiş Milletler Genel Kurul'un 377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli "Barış İçin Birleşme" Kararı, *BM Enformasyon Merkezi* UNIC-Ankara, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf (Erişim tarihi: 30.11.2017)

¹⁵⁴ *Barış İçin Birlik Kararı*: Bu kararda Güvenlik Konseyi'nde barışın korunmasına ilişkin karar alınması yönünde tıkanıklık yaşanır ve güvenliğin tesis edilmesi için acilen bir eylem ortaya koymak gerekirse Genel Kurul'un inisiyatif alabileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda Genel Kurul 3 Kasım 1950 tarihinde 377 (V) sayılı Barış İçin Birlik Kararı almıştır. Levent Ersin Orallı, *Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu*, **Tesam Akademi Dergisi**, 1/1 Ağustos 2014 ss. 102-127

¹⁵⁵ Demirel, ss.167-168

suçlarını engelleme gayesiyle uluslararası toplum, bu aşamadan sonra devlet otoritesinin sorumluluğunu tartışmaya açmış ve bu tür suçların engellenmesi adına ne tür önlemlerin alınabileceğini tartışmıştır. Haliyle yapılabilecek insani müdahalenin daha münasip bir çerçeveye oturtulması hasıl olmuştur.

İnsani müdahale kavramının kurumsallaştırma çabaları sonucunda ortaya atılan ‘Koruma Sorumluluğu’ kavramının, Francis Deng’in 1990’lı yıllarda Afrika’da yaşanan çatışmaların yönetimi konusundaki çalışmalarından esinlendiği ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Uluslararası aktörlerin Afrika’daki eylemlerini meşrulaştırmak üzere teori geliştirdiğini ifade eden Deng ve çalışma arkadaşları çalışmada, devlet kontrolünün aksine sorumluluğun egemenliğin özünü oluşturduğunu ve egemen devletlerin vatandaşları için asgari yaşam standartlarını sağlamakla mükellef olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁷

Her ne kadar insan hakları soğuk savaştan sonra uluslararası hukukun en önemli konularından birisi haline gelse de özellikle insani müdahale altında gelişmekte olan veya başarısız olan devletlere yapılan müdahalelerin içişlerine karışma mahiyetinde bir askeri müdahaleye dönüşmesi konu hakkındaki en büyük çekinceyi oluşturmuştur.¹⁵⁸ Bu nedenle uluslararası toplum hem bu çekinceyi ortadan kaldırmak hem de insan haklarını içişlerine karışmamazlık ilkesinin istisnası olabilmesini sağlamak için inisiyatifler almaya başlamıştır. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler 2005 Dünya Zirvesinde 170’ten fazla ülkenin temsilcisi bir araya gelmiştir. Bu ülkeler uluslararası kalkınma ve güvenlik konularındaki hedeflerine olan bağlılıklarını yinelerken, zirve sonucunda eğer hükümetler kendi vatandaşlarını korumada başarısız olursa yetkinin uluslararası topluma geçeceğini belirtmiş, BM vasıtasıyla uluslararası toplumun soykırımdan veya katliamlardan mağdur bireyleri koruyacağı ve gerekli önlemleri alabileceği karara bağlanmıştır. Ayrıca antlaşma ile eğer barışçıl çözüm yolları yetersiz kalırsa GK vasıtasıyla kolektif eylemlerde bulunulabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁹ Devletlerin egemenlik

¹⁵⁶ Anne Orford, **International Authority and the Responsibility to Protect**, New York: Cambridge, 2011, s.13

¹⁵⁷ Francis M. Deng ve diğerleri, **Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa**, Washington: Brookings Institution Press, 1996, s.1-2

¹⁵⁸ Funda Keskin, Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 6, No:21, 2009, s.91

¹⁵⁹ Alicia L. Bannon, The UN World Summit and the Question of Unilateralism, **The Yale Law Journal**, Vol: 115, No: 5, 2006, ss.1157-1165

zırhını zayıflatan bu girişim koruma sorumluluğu doktrini (R2P) ile bir kavramsal çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Tabii bütün bunların öncesinde R2P lafzı resmi mecrada ilk kez Kanada Hükümetinin liderliğinde Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*) tarafından hazırlanan raporda kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1999 yılında gerçekleştirilen BM Genel Kurul'un 54. oturumunda BM Genel Sekreteri Kofi Annan, bir Ruanda Soykırımının daha yaşanmaması için üye devletlere insani müdahale konusunda konsensusa varmaya davet etmiştir.¹⁶⁰ Bu çağrı esasen tartışmalı olan insani müdahale kavramının kuralcı bir çerçevede değerlendirilmesinin tetikleyicisi olmuştur. Söz konusu çağrıya Kanada Hükümeti “Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu”nu (ICISS) kurarak cevap vermiştir.¹⁶¹ Aralık 2001 tarihli raporunda ICISS, devletlerin anlaşılan klasik anlamdaki katı egemenlik anlayışını reddetmiş ve egemenlik haklarının yanında bu hakları kullanma yetisini de tartışmaya açmıştır. Buradaki anlayışa göre devletler sahip oldukları egemenlik ile beraber halkına karşı sorumluluk sahibi de olmaktadır. Eğer bir devlet egemenliğin getirmiş olduğu sorumluluğu kullanarak ülkesindeki bireyleri korumakta başarısız olursa ve bu başarısızlık ağır insan hakları ihlallerine yol açarsa uluslararası toplumun R2P doktrini çerçevesinde harekete geçmesi gerekecektir. Ayrıca ICISS raporunda, BM Genel Kurulu'na R2P'nin temel ilkelerini benimsemesi, GK daimî üyelerinin veto hakkına başvurmaması ve uzlaşma yollarını araması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁶²

2006 yılında GK'nin 1674 sayılı kararıyla oy birliği ile kabul edilen bu doktrin için eski BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon R2P doktrininin sözde değil özde bir doktrin haline getirme meselesinin kendi sekreterliği dönemindeki en önemli köşe taşlarından birisi olacağını belirtmiştir. Zamanla bu doktrin ağır insani krizlerde de önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiş ve İnsan Hakları Konseyi Başkanı olan Jodie Williams, Darfur'daki krizde bu doktrine atıfta bulunarak Sudan devletinin kendi vatandaşlarını

¹⁶⁰ Cristina Gabriela Badescu, **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights**, New York: Routledge, 2011, ss.3-4

¹⁶¹ A. Füsün Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XV, Yıl: 2011, ss.101-124

¹⁶² Ümmühan Elçin Ertuğrul, Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XX, Yıl: 2016, Sayı: 2, ss.441-470

korumada başarısız olduğunu belirtmiştir. GK ise Afrika Birliği ve BM'in ortak misyonu olan UNAMID'nun (*Birleşmiş Milletler-Afrika Birliği Darfur Misyonu*) kuruluşunda bu doktrine atıfta bulunmuş, eski BM Genel Sekreterleri Kofi Annan ile Ban Ki-Moon Kenya'daki seçimlerden sonra vuku bulan çatışmaların diplomatik çözümünde bu doktrine başvurmuştur. Dolayısıyla bu doktrinel yaklaşıma her geçen gün daha fazla ilgi ve alaka duyulduğu görülmüş ve çözümü zor olan sorunlarda başvuru en önemli enstrümanlardan birisi haline gelmiştir.¹⁶³

ICISS'in R2P'ye ilişkin Aralık 2001 tarihli raporu incelendiğinde doktrine ilişkin iki temel prensibin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki devletin vatandaşlarını koruma yükümlülüğünü yerine getirmesidir. Bu da egemenlikten doğan bir sorumluluk olarak ifadesini bulmuştur. İkinci olarak ise devletin halkını korumakta başarısız kalması veya baskı uygulaması, isyan hareketleri ve iç savaş gibi nedenler dolayısıyla nüfusun ciddi zararlar görmesi ve devletin bunu engellemekte isteksiz veya yetersiz olması durumunda karışmamazlık ilkesi (*the principle of non-intervention*) tartışmaya açılabilir ve yetki uluslararası koruma sorumluluğuna bırakılabilir.¹⁶⁴ Nitekim söz konusu raporda müdahale hakkı (*right to intervene*) yerine koruma sorumluluğu (*responsibility to protect: R2P*) ifadesine yer verilmesi önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca mezkûr rapora göre insani kriz durumunda R2P'de üç aşamalı bir mesuliyet söz konusudur. Bunlar önleyici sorumluluk (*responsibility to prevent*), reaksiyon sorumluluğu (*responsibility to react*) ve yeniden inşa sorumluluğudur (*responsibility to rebuild*). Bu üç unsura 2005 tarihli Dünya Zirvesi bildirisinde de yer verilmiştir.¹⁶⁵ Bu üç sorumluluğu biraz daha açmak gerekmektedir.

Önleyici sorumluluk (*responsibility to prevent*) mesuliyeti bir müdahaleye lüzüm kalmaksızın kalkınma yardımı, arabuluculuk ve barış gücünün yerleştirilmesi gibi önlemlerle krizin önünün alınmasından ve müdahaleden evvel tüm yolların tüketilmesinden bahsetmektedir.¹⁶⁶ Ayrıca kitlesel katliamların engellenmesi adına BM

¹⁶³ Alex J. Bellamy, The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention, **Royal Institute of International Affairs**, Vol: 84, No: 4, 2008, ss.615-639

¹⁶⁴ The Responsibility to Protect, **International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS)**, Ottawa: International Research Centre, 2001, s.11

¹⁶⁵ Pınar Gözen Ercan, R2P: From Slogan to an International Ethical Norm, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Volume 11, No: 43, (Güz 2014), ss.35-52

¹⁶⁶ James Pattison, **Humanitarian Intervention Who Should Intervene?** New York: Oxford University Press, 2010, s.13

ve insani yardım kuruluşlarının erken uyarı kabiliyetini artırmasının ve gelişmiş inceleme mekanizmalarının (*fact finding mechanism*) kurulmasının önemli olacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁷ ICISS raporuna göre önleyici sorumluluk R2P'nin en önemli kısmıdır. Çünkü müdahaleye gerek kalmaması adına çatışmaya neden olan temel unsurların derhal elimine edilmesini öngörmektedir. Ayrıca ICISS, GK'ye krizlere sebebiyet veren unsurları tespit ederek müdahil olması ve daha öncü bir rol oynaması çağrısında bulunmuştur. Siyasi, ekonomik, hukuki ve askeri alanlarda olabilecek sorun kaynakları ICISS'ın çatışmayı direk önleme konusundaki tavsiyelerinin temel noktasını oluşturmaktadır.¹⁶⁸ Bu anlamda soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara yönelik devletlerin elinden gelen tüm gayreti göstermesi gerektiğine işaret edilmektedir. Ayrıca zayıf ve başarısız devletlerin topraklarında krizler vuku bulmadan önce önleme kapasitesinin artırılmasına yönelik uluslararası toplumun bu devletlere yardımcı olması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Zayıf ve başarısız devletlerin yanında işgal altında da insani krizlerin bu doktrin çerçevesinde ele alınabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin Gazze'de kitlesel bir katliam söz konusu olmasa da İsrail tarafının uyguladığı abluka açık bir kolektif cezalandırma yöntemi olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla katliamların veya insani krizlerin oluşmasını beklemeden evvel uluslararası toplumun bahsedilen önleyici sorumluluk çerçevesinde harekete geçmesi gerekmektedir.¹⁷⁰

Reaksiyon Sorumluluğu (*responsibility to react*) ise uygun araçlarla insani krize yönelik cevap verilmesini öngörür. Uygun araçlar arasında yaptırım, uluslararası yargılama, acil durumlarda askeri müdahale sayılabilir. İlk aşamada suç işleyenlere karşı askeri olmayan, askeri veya yargı yöntemleriyle yaptırım uygulanması gibi bir hedef söz

¹⁶⁷ Orford, s.136

¹⁶⁸ Alex J. Bellamy, Conflict Prevention and the Responsibility to Protect, **Brill Publishers**, Global Governance, Vol: 14, No: 2, (April-June 2008), ss.389–392

¹⁶⁹ Hanne Cuyckens ve Philip De Man, The Responsibility to Prevent, Julia Hoffmann ve Andre Nolkaemper (Eds) **Responsibility to Protect: From Principle to Practice**, Amsterdam: Pallas Publications, 2012, ss.111-123

¹⁷⁰ Pınar Gözen Ercan, Responsibility to Protect and Inter-State Crises: Why and How R2P Applies to the Case of Gaza, **The International Journal of Human Rights**, Cilt 19, No.8, 2015, ss.1098-1111

konusudur.¹⁷¹ Tabii harekete geçerken bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiği de ICISS raporunda belirlenen kıstaslarla anlatılmıştır. Bunlar: ¹⁷²

- **Doğru Amaç** (*Right Intention*): Müdahale aşamasındaki öncelikli amaç, insanların ıstıraplarının durdurulması ve sona erdirilmesidir.
- **Son Çare** (*Last Resort*): Askeri müdahaleden önce kuvvet kullanımı içermeyen tüm barışçıl yolların kullanılması ve tüketilmesi gerekmektedir. 2005 zirvesinde de kuvvet kullanımı kısmı BM Antlaşmasının 42. maddesi ruhuna uygun şekilde formüle edilmiştir.
- **Orantılılık** (*Proportional Means*): Gerçekleştirilecek olan askeri müdahalenin ölçeği, süresi ve yoğunluğu hedeflenen insani krizi durdurma amacına uygun şekilde olabildiğince minimum seviyede tutulması gerekmektedir.
- **Olumlu Gelişme Beklentisi** (*Reasonable Prospects*): Yapılması planlanan müdahalenin ıstırabı önlemede ve bitirmede makul bir başarı şansı olmalı, yani müdahale sonrasındaki durum öncesindeki durumdan daha kötü olmamalıdır.

Yeniden İnşa Sorumluluğu (*Responsibility to Rebuild*) ise R2P'nin bir diğer prensibidir. Bu prensip askeri müdahale gerçekleştirilmesi akabinde gerçekleştirilen iyileştirme, yeniden yapma, müdahale zararlarının devam etmesini durdurma ve önüne geçme sorumluluğudur.¹⁷³ Kısaca Yeniden İnşa Sorumluluğu müdahale sonrasında gerek insani durumu gerekse sosyal şartları öncekisinden daha iyi hale getirme adına alınabilecek tüm inisiyatiflerdir.

Bu prensiplerin yanında ICISS askeri bir müdahalenin meşru bir yönetimce yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yönetimden kasıt esasında GK'dir. Ancak ifade edilmelidir ki bu doktrinin kurulmasında etkili olan nedenlerden birisi de GK daimî üyelerinin veto hakkından kaynaklanan tikanıklıktır. Bu sebeple GK'nin müdahale gerektiren durumlara ivedi şekilde önlemler alması gerektiği belirtilmiş ve 5 daimî üyenin hayati çıkarları söz konusu olmadıkça veto güçlerini kullanarak, insani koruma sağlayacak müdahaleleri engellememeleri çağrısında bulunulmuştur.¹⁷⁴ Aksi takdirde

¹⁷¹ Ertuğrul, ss.452-453

¹⁷² Arsava, ss.107-108

¹⁷³ Ertuğrul, s.458

¹⁷⁴ Badescu, s.5

GK'nin geçmişteki insani felaketlerde olduğu gibi hareketsiz kalması durumunda etik ve siyasi otoritesinin itibar kaybına uğrayabileceği ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Ek olarak 2005 zirvesinde de her bir devletin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik kıyım ve insanlığa karşı suç teşkil edebilecek saldırılardan koruma yükümlülüğü olduğu teyit edilirken, uluslararası toplumun da uygun ve münasip yollarla devletlerin koruma yükümlülüğünü yerine getirmelerine ve erken uyarı kabiliyetini güçlendirmelerine yardım etmeleri çağrısında bulunulmuştur.¹⁷⁶

R2P doktrini zamanla gelişme gösterirken bir yandan da insan hakları ve insani güvenlik alanına yeni aktörler ve mekanizmalar sisteme dâhil olmuştur. Tabii bu aktörler içerisinde 1993 yılında kurulan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1994 yılında kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve hepsinden önemlisi 1998 yılında Roma statüsünün imzalanmasıyla oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç Derneği Federasyonları hiç olmadığı kadar insani krizler karşısında çok daha aktif bir pozisyonda bulunmaya başlamıştır. Özellikle STK'ların artan aktivizmi, geniş kitlelere ulaşılarak insan hakları meselesini öncelikli gündem maddesi olmasını sağlamaktadır.¹⁷⁷ Ancak gelişen bu normatif değerler ve inisiyatifler her ne kadar artış gösterse ve GK'nin daimi üyeleri üzerinde bir baskı temayülü oluşsa da "R2P doktrini esasen tıkanıklığa neden olan statükonun ve kuralların biraz daha makyajlanarak tekrarlanmasından başka bir şey değildir".¹⁷⁸ Bu kapsamda BM Antlaşmasının VII. bölümü çerçevesinde alınabilecek olan önlemler açıktır ve devletler her türlü askeri müdahaleyi sadece meşru müdafaa olması olması kaydıyla ve ancak GK olaya el atıncaya dek gerçekleştirebilecektir. Sonrasındaki karar ve inisiyatif hakkı sadece GK'nin uhdesindedir. Fakat GK'ni *raison d'état* (*ulusal çıkar*) aracı olarak gören daimî üyeler, yeni dünya düzeninin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir formül geliştirememişlerdir. Özellikle NATO'nun GK onayı alınmaksızın yaptığı Kosova'daki insani müdahale ile bu

¹⁷⁵ Arsava ss.109-110 ve ICISS, 2001, ss.11-12

¹⁷⁶ 2015 World Summit Outcome, **United Nations General Assembly**, Sixtieth Session, 24 October 2005, s.30

¹⁷⁷ ICISS, ss.3-4

¹⁷⁸ Ertuğrul, s.442

sistemsal tıkanıklığa karşı bir direnç oluşturulmuş, her geçen gün uluslararası toplumun beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda işlemeyen bu düzen hilafına itirazlar yükselmeye başlamıştır.¹⁷⁹

Bununla birlikte devletlerin salt olarak içişlerine karışmazlık ilkesini öne sürerek vatandaşlarına karşı insancıl/insan hakları hukukuna aykırı uygulamalarda bulunamayacağı gündemde tutulmaya devam edilmektedir. Artık objektif statü yaratan bu kural, her devletin uyması gereken bir kural haline geldiği söylenebilir. Bu doğrultuda alınan kararlar insan hakları ihlallerinde ve krizlerde erkenden karar alma kabiliyetinin artırılması ve güçlendirilmesi ön plana çıkarılmış ve ihlalci devlet üzerinde kamuoyu baskısının oluşturulması hedeflenmiştir.¹⁸⁰

Kabul edilmelidir ki R2P doktrini sorunun özünde esaslı bir değişikliği beraberinde getirmemiş ve literatürde fazlasıyla abartılmış bir doktrindir. Elbette ifade ettiğimiz yenilikleri getirdiğini göz ardı etmek haksızlık olacaktır. Örnein insan haklarına ve insancıl hukukun geliştirilmesi yönündeki çabalarla beraber Westphalian düzeninin getirmiş olduğu katı egemenlik düşüncesi yerine devletlerin kendi vatandaşlarına karşı egemen bir ülke olarak sorumluluklarının bulunduğu benimsenmesine katkılar sağlamıştır. Ancak yine de insani krizlere karşı tam anlamıyla cevap verebildiğini söylemek şimdilik zor görünmektedir.

Ek olarak R2P doktrininin 4 önemli suça (soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar) karşı önlemler içerdiği kabul edilse de bu suçların işlenmesi halinde ne tür yol ve yöntemlerin izleneceğine dair muğlaklıkların bulunduğu görülmektedir. Bu muğlaklıklardan hareketle BM Genel Sekreteri 2009 yılında “Koruma Sorumluluğunun Uygulanması” (*Implementation of the Responsibility to Protect*) adlı bir rapor yayınlamıştır. Sadece R2P’ye odaklanan ilk BM dokümanı olma özelliği taşıyan bu raporda bu doktrinin olası istismarının engellemesi ve BM stratejilerine ve standartlarına tam uygun biçimde uygulaması gerektiği belirtilmiştir.¹⁸¹ Ayrıca raporda uluslararası toplumun devletlerin koruma kapasitelerini artırmaları yönünde ihtiyaç duyulan yardımı

¹⁷⁹ Aidan Hehir, *The Responsibility to Protect as Apotheosis of Liberal Teleology*, Aidan Hehir and Robert Murray (Eds), “**Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention**”, Palgrave Macmillan, 2012, ss.34-57

¹⁸⁰ Hehir, *The Responsibility to Protect as Apotheosis of Liberal Teleology*, s.37

¹⁸¹ Gözen Ercan, s.43

sağlamalarının gerekliliği bildirilmiş ve bir devletin halkını korumada yetersiz kaldığı durumlarda uluslararası toplumun GK ile iş birliği içinde ve BM Antlaşmasına uygun olacak şekilde etkin bir şekilde ve zamanında gereken önlemleri alması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda 3 önemli sütun belirlenmiştir. Bunlar, devletin koruma sorumlulukları (*the protection responsibilities of the state*), uluslararası yardım ve kapasite geliştirme (*international assistance and capacity building*) ile zamanında ve etkili cevap vermedir (*timely and decisive response*).¹⁸² Bu rapor sonrasında Genel Sekreter Ban Ki Moon iki rapor daha yayınlanmıştır. Bunların ilki olan “Erken Uyarı, Değerlendirme ve Koruma Sorumluluğu-2010” (*early warning, assesment, and the responsibility to protect*) isimli raporda doktrin çerçevesinde etkili bir önleyici mekanizma için gerekli iyileştirmelere odaklanmıştır. İkinci rapor ise “Koruma Sorumluluğunun Uygulanmasında Bölgesel ve Alt-Bölgesel Düzenlemelerin Rolü-2011” (*the role of regional and sub-regional arrangements in implementing the responsibility to protect*) isimli rapordur. Bu raporda ise Genel Sekreter her bir bölgenin adım adım toplumlarını koruma yönünde önlem alması gerektiğini, bu sayede her geçen yıl yaşanan kitlesel vahşet suçlarında azalma olabileceğini belirtmiştir. Bu 2011 raporunda Annan, diğer BM raporlarında olduğu gibi R2P’nin bağlayıcı değil, önleyici özelliğine atıfta bulunmaya gayret etmiştir.¹⁸³ Bu yaklaşımın tüm devletler tarafından benimsenmesiyle bir teamül kuralı haline dönüşmesi ve bunun için çabalanması çok kıymetlidir. Bu sayede, insani krizler karşısında uluslararası toplumun çağrılarına cevap vermeyen GK, daha fazla baskı altına alınabilecektir.

Sonuç olarak itiraf edilmelidir ki R2P geleceğe yönelik umut veren bir doktrin olsa da bugün çok etkili bir kavram değildir ve GK’nin R2P doktrini çerçevesinde aldığı 1973 sayılı Libya kararından sonra bile tam manasıyla kendisini meşrulaştıracak bir zemin bulamamıştır.¹⁸⁴ Bu müdahalede R2P’de öngörülen insan hakları ve güvenliğin sağlanması amacının dışına çıkıldığı ve müdahalenin rejim değişikliği ile sonuçlandığı

¹⁸²UN General Assembly Sixty-third session, Agenda items 44 and 107, 12 January 2009, <http://responsibilitytoprotect.org/implementing%20the%20top.pdf> (Erişim: 01.12.2017)

¹⁸³ Gözen Ercan, s.444

¹⁸⁴ Orford, s.22

ifade edilmiştir.¹⁸⁵ Libya'daki bu uygulama başarısızlığı R2P doktrinine zarar vermiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere uluslararası toplumda bu doktrine karşı bir önyargı oluşmuştur. Ayrıca Libya'da ICISS'ın belirttiği müdahalelerin zarardan çok fayda getirme kuralına da uygun hareket edilmediği görülmüş, ülkedeki iç savaş daha da tırmanmış ve insani dram daha da kötü hale gelmiştir. Libya vakası şüphesiz Kosova savaşı sonrasında R2P doktrini konusunda oluşan olumlu intibaaya çok zarar vermiştir. Her ne kadar Libya müdahalesi kendi vatandaşlarına karşı katliama girişen devletlere bir cevap ve zafer niteliğinde gösterilse de kendi insanına karşı daha büyük suçlar işlemiş olan Suriye rejimine karşı R2P doktrini çerçevesinde hala bir karar alınamamıştır. Çünkü Suriye'de iç savaş sona erecek bu karar, yine GK daimi üyelerinin ulusal çıkarları için araçsallaştırdığı veto hakları sebebiyle çıkmamaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Simon Adams, Libya and the Responsibility to Protect: Results and Prospects, *Global Policy Journal*, 28 Mart 2014, <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/28/03/2014/libya-and-responsibility-protect-results-andprospects> (Erişim: 01.12.2017)

¹⁸⁶ Robert W. Murray, Conclusion: The Responsibility to Protect after Libya, Aidan Hehir and Robert Murray (Eds), **Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention**, Palgrave Macmillian, 2012, ss. 222-228

İKİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZM KARŞISINDA BAŞVURULABİLECEK MEŞRU MÜDAFAA HAKKI

2.1.Hukuki Bir Terim Olarak Terörizmin Kavramsal Tanımı Sorunu

Korku, tehdit, yasa dışılık gibi olguları çağrıştıran terör ile terörizm kavramları anlam olarak farklı hüviyete sahiptirler. Fransızca'da *terreur* anlamına gelen 'terör' sözcüğü Latince *terrere* kelimesinden türemiştir. Latince psikolojik olarak korku durumundan bahseden bu kelime, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde ise "yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma" anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁸⁷ Terörizm ise yine TDK'ya göre "bir siyasi davayı zorla kabul ettirmek için karşı tarafa korku salacak, cana ve mala kıyacak davranışlarda bulunma" olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁸ Her iki kavram da birer şiddet türü olsa da farklı anlamlar taşımaktadır. Şiddet terörizmin hem gayesi hem de ön şartı olmakla beraber, TDK tanımında da görüldüğü gibi terörizmi tamamlayan şiddette siyasi bir amaç bulunmaktadır. Terör, şiddet yoluyla yaratılan korku ortamından ve bu ortamın yarattığı şiddet eyleminden bahsetmektedir.¹⁸⁹ 14. yüzyılda Fransızca ve İngilizce dillerine dâhil olan terörizm kelimesi, 18. yüzyıldaki Fransız devriminde Jakobenler tarafından uygulanan ve sindirici bir yönetim biçimi olan '*terör yönetimi*' ile literatürdeki yerini sağlamlaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşında da bu kavram kullanılmış ve Nazi Almanyası'nın hâkimiyetindeki Avrupa topraklarında bir terör yönetimi uygulamıştır. Almanyayla birlikte Stalin Rusyasında da halka karşı terör yönetimi kurulmuştur. Zamanla terörizm devlet dışında da uygulama alanı bulmaya başlamış, 19. yüzyıl sonlarında Çar Rusyasındaki devrimciler ve anarşistler terörist olarak anılmaya başlanmıştır. Rus Bolşeviklerin sahip oldukları güç de devrimci bir terör olarak tanımlanmış ve terörizm, sınıf çatışmasında bir araç olarak kullanılmıştır.

1914 yılında Avusturyalı Arşidük Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisinin saldırısı neticesinde öldürülmesi de bir terör eylemi olarak görülmüştür. Bununla beraber 1940'larda Yahudi grupların İsrail'in kurulması amacıyla yaptıkları eylemler de

¹⁸⁷ Ahmet Hamdi Topal, Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2004, s.7

¹⁸⁸ 'Terör' tanımı, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_karsilik&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a36e27198ac18.41400779, (Erişim Tarihi: 01.12.2017)

¹⁸⁹ Topal, s.8

terörizme örnek olarak gösterilmektedir. Terörizm, soğuk savaşla birlikte ideolojik bir mahiyet kazanmıştır. Gelişmiş devletlerin kendileri üzerindeki baskısı sosyalist ve gelişmekte olan ülkeler tarafından emperyalistlerce uygulanan devlet terörü olarak tanımlanmıştır. Terörizm dekolonizasyon sürecinde sömürgeci güçlere karşı mücadele yürüten savaşçılar için kullanıldığı gibi bir ülkeye müdahale etmek amacıyla bahane olarak da kullanılmıştır. SSCB'nin terörist olarak nitelendirdiği Afgan mücahitlere karşı savaşmak üzere Afganistanı işgal etmesi buna örnektir. Daha sonra dünya gündemine dini aşırılığın girmesiyle terörizm tekrar yeni bir formata kavuşmuştur. Buna en fazla katkı sağlayan örgütlerden birisi El Kaide olmuştur. Irak ve Suriye'de DEAŞ'ın din adına gerçekleştirdiğini iddia ettiği vahşi eylemler dini aşırılıkla terörizmin birlikte anılmasına neden olmuştur. Bu tür örgütler hedeflediği ülkelerde çeşitli saldırılar, suikastlar ve uçak kaçırma olaylarına karışmıştır. Hatta bu terör örgütlerinin kimyasal veya nükleer silahları elde ederek hedefe koydukları bir ülkeye saldırıda bulunma ihtimalleri terörizm tehlikesini en azından söylemsel bazda farklı bir noktaya getirmiştir.

Bununla birlikte İsrail'in Sabra ve Şatilla katliamında Falanjist milislere destek vererek sivil nüfusun katliamına neden olması;¹⁹⁰ Myanmar'da ordunun Arakanlıları sistematik bir şekilde katlederek yerinden yurdundan etmesi ve Arakanlı kadınlara sistemli bir şekilde tecavüz edilmesi devletlerin de terör yöntemlerinin uygulanmaya devam ettiğini göstermektedir.¹⁹¹

Bununla beraber tarih boyunca artan terör eylemleri zamanla uluslararası hukukun önemli bir konusu haline gelmeye başlamıştır. Bu konudaki ilk girişim 1926 yılında Romanya'dan gelmiş ve Milletler Cemiyetine '*Terörizmin Bastırılmasının Evrenselleştirilmesi için Uluslararası Sözleşme*' önerisini sunmuştur. Ancak bu sözleşmeye yeteri kadar ilgi gösterilmemiştir. 1934 yılında ise Yugoslavya Kralı Aleksandar ile Fransa Dışişleri Bakanı Barthou'nun Marsilya'da Hırvat milliyetçilerince gerçekleştirilen suikast sonucu öldürülmesine rağmen Milletler Cemiyeti'nin etkili

¹⁹⁰ Ben Saul, **Defining Terrorism in International Law**, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss.2-3

¹⁹¹ Sally Kantar, The Myanmar Military's Legacy of Impunity, *Foreign Affairs*, 14.12.2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/burma-myanmar/2017-12-14/myanmar-militarys-legacy-impunity> (Erişim tarihi: 14.12.2017)

önlemler alamaması, bu örgütün teröre karşı mücadele için yeterli kapasitede olmadığı yorumlarına neden olmuştur.¹⁹²

Akabinde 1937 yılında Cenevre’de ‘*Terörizmin Önlenmesi ve Bastırılmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi*’ ile sadece bir devlet tarafından onaylanan ‘*Terörizm Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesi*’ imza edilmiştir. Ancak Soğuk Savaşla beraber terör faaliyetlerinin hızlı artışı bu alanda devletleri daha fazla iş birliği antlaşmaları yapmaya sevk etmiştir. Bu dönemde sıkça görülen uçak kaçırma eylemleri sonucunda havayolu güvenliğine ilişkin yapılan antlaşmalar, deniz seyir güvenliği, uluslararası üst düzey isimlerin korunması, terörist eylemlerde patlayıcıların kullanılmasının önlenmesi, nükleer madde ve silahların güvenliği gibi alanlarda işbirlikleri geliştirilmeye başlanmıştır. BM’de almış olduğu kararlarla tüm üyeleri uluslararası terörizmin çeşitli biçimlerine karşı uluslararası antlaşma, sözleşme ve protokollere taraf olmaya çağırıştır. Şüphesiz 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye karşı gerçekleştirilen terör saldırısıyla da uluslararası terörizmin yol açabileceği büyük zararlara dikkat çekilmesi bahsettiğimiz antlaşma, sözleşme ve protokollerin sayısının artmasında önemli rol oynamıştır.¹⁹³ Özellikle son dönemde DEAŞ terörünün vuku bulmasıyla uluslararası şiddet eylemleri artmış ve terörizm öncelikli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Ayrıca iletişim çağının arttığı ve insanlar arasındaki münasebetlerin daha da kolaylaştığı bu dönemde teröre karşı mücadele farklı bir aşamaya geçilmiştir. Terörle mücadele bu özelliğiyle sadece bir devleti değil, tüm devletleri ilgilendiren bir mahiyete büründüğü gibi devletlerin kolektif olarak teröre karşı mücadele etmesinin önemi kat be kat artmıştır.¹⁹⁴

Diğer taraftan terör ve terörizmin tam bir tanımını yapmanın önemli bir zorluk barındırdığı açıktır. Bunda da terör ve terörizm kavramlarının siyasi, hukuki, sosyo-ekonomik ve felsefi açıdan subjektif bir niteliğe sahip olmasının etkisi olmuştur. Bununla beraber devletlerin farklı siyasi çıkar önceliklerine sahip olması da tanımlamanın

¹⁹² Murat Saraçlı, Uluslararası Hukukta Terörizm, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** Cilt: XI, Sayı: 1-2, 2007, ss.1049-1078

¹⁹³ Sançar Sefer Süer, Uluslararası Hukukta Terörizmin Finansmanının Önlenmesi, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2008), ss.12-13

¹⁹⁴ Mızrak, Türkiye’nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, s.112

farklılaşmasında rol oynamaktadır. Örneğin devletler belli zamanlarda farklı çıkarlara sahipse, ilgisiz ve kasıtsız eylemleri de terörizm içerisinde değerlendirebilmektedir.¹⁹⁵

Terörizmin tek bir tanımını yapmanın gerekli olup olmadığı konusunda literatürde tartışılmaktadır. Terörizmin tek ve genel kabul görmüş tanımının yapılmamasının terörle mücadeleye zarar verdiğini düşünen yazarlar, kesinlikle belli ve net bir tanımın yapılmasının gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁶ Bu yazarlara göre suç işleyen devletlerin ya da terörizm suçu işleyen bireylerin adalet önüne çıkarılmasını sağlayacak ortak bir terörizm tanımının yapılamaması önemli bir sorundur. Bu nedenle devletlerce terör faillerine siyasal sığınma hakkı verilmemesini, yargılanmalarını ya da isteyen ilgili devletlere iade edilmelerini öngören ve terörizmin sadece belli suçlarına karşı iş birliği imkânı veren sözleşmeler imza edilmiştir.¹⁹⁷ Ben Saul da bir tanımlama yapılmazsa siyasi ve toplumsal mecrada başkalarını suçlamada terörizm kelimesinin suiistimal edilebileceğini savunmuştur. Ayrıca belli bir tanımın yapılmasının kötülöklere yol açabilecek aşırılıkları da sınırlayabileceğini, bu sayede toplumların o yapıcı tanıma tatmin edici şekilde duygusal ve normatif bir bağ kurabileceğini belirtmiştir. Ek olarak Saul, bir devletin haksız olarak yapacağı terör suçlamalarına karşı yapılacak olan tanımlamanın bir koruma sağlayabileceğini de belirtmiştir.¹⁹⁸ Bir tanımlama yapılması gerektiğini savunanların yanında yapılacak bir tanımlama ile terörizm tehlikesinin sınırlanmaması gerektiğini düşünen yazarlar da mevcuttur. Bu kesim pratikte böyle bir tanımlama yapmanın imkânsız olduğunu ve bu yönde bir çaba göstermenin mantıklı olmadığını öne sürmektedir.¹⁹⁹ Bu konuda Rosalyn Higgins, bir tanımlama yapma yönündeki çabaların başarısızlığa mahkûm olduğunu söylemiştir. Higgins, bir tanımlama yapmak yerine daha pragmatik davranarak üzerinde sorunu tüm yanlarıyla ele alan ve üzerinde mutabık kalınan bir normlar bütününün oluşturulmasının daha isabetli olacağını söylemiştir.²⁰⁰

¹⁹⁵ Topal, s.23

¹⁹⁶ Fatma Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005) s.11

¹⁹⁷ Sertaç H. Başeren, İnsan Hakları ve Terörizm, İnsan Hakları ve Güvenlik içinde, **Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Yayın No.1, 2001, ss. 195-224

¹⁹⁸ Saul, s.22

¹⁹⁹ Topal, s.25

²⁰⁰ Rosalyn Higgins, The General International Law of Terrorism, Rosalyn Higgins and Maurice Flory (Eds) **Terrorism and International Law**, Routledge, London 1997, ss.1-14

Terörizm tanımlamalarının yapılmasında halkların kendi kaderini tayin hakkına yönelik gösterdiği tutumun da etkili olduğu belirtilmektedir. Siyasal ve ideolojik bir ilke olarak kendi kaderini tayin hakkının kökeni 18. yüzyıldaki bireylerin eşitliğini ve yönetenler arasında sosyal bir sözleşmenin varlığını savunan felsefi görüşe kadar uzanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında Wilson ve Lenin gibi devlet adamlarının savunuculuğunu üstlendiği bu ilke, Milletler Cemiyeti Misakında da kendine yer bulmuştur. Ancak bu dönemde siyasi bir önerme olarak öne çıkan bu ilke bu sefer BM Antlaşması'nın 1/2. maddesi ile 55. maddesinde daha açıklayıcı ve net bir hüviyete kavuşmuştur. BM Antlaşmasının XI. ile XII. bölümlerinde muhtar olmayan ülkelerle vesayet rejimi altındaki ülkelerin kendi kendini yönetme kabiliyetini kazanmaları ve bağımsızlıklarına daha da yaklaşabilmeleri adına sömürgeci güçlere tam olarak sorumluluklarının ne olduğu net olmayan vazifeler verilmiştir. BM Antlaşması ile beraber kendi kaderini tayin hakkı sadece işlevsel bir hak değil, BM'in gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlardan birisi olarak da belirlenmiştir.

BM Antlaşmasının yanında 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1975 Helsinki Nihai Senedi, 25 Haziran 1993 Viyana Bildirisi gibi belgelerde de kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmiştir. Ancak bu belgelerde bu haklardan bahsedilirken hangi halkları kapsadığı net olarak anlatılmamıştır.²⁰¹ BM Genel Kurulu'nun 1974 tarihli "*Saldırının Tanımı*" başlıklı kararında kendi kaderini tayin hakkının ve milli bağımsızlık hareketlerinin saldırı suçu kapsamı dışında tutulduğu görülmüştür. Yine 1970 tarihli Uluslararası Hukuk Prensiplerine ilişkin bildirge de yabancı devlet topraklarında düzensiz askeri gruplarca yapılabilecek şiddet eylemleri yasaklanmakla beraber milli bağımsızlık hareketlerine verilen desteğin teşvik edildiği ifade edilmiştir. Yine savaş zamanında muharebe dışı bulunan bireylerin ve varlıkların korunmasına ilişkin 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek olarak oluşturulan 1977 tarihli I. Protokol'de milli bağımsızlık mücadelelerinin meşruiyeti ve konumu güçlendirilmiştir. Burada tartışmaya açılan konu bahsettiğimiz milli mücadeleye hangi halkların dahil edilebileceğidir. BM, bir yandan terörizmi mahkûm ederken diğer taraftan da milli bağımsızlık savaşlarına destek verdiğini ilan

²⁰¹ Taşdemir, s.14

etmektedir. Ancak milli mücadele esnasında başvurulacak olan şiddet eylemi ile terör eylemleri arasındaki ayrımın zor olabildiği de ifade edilmektedir.

Bununla beraber milli bağımsızlık hareketlerinin terörizm olarak nitelendirilmeyeceği ancak bu hareketlerin de terörizmi araç olarak kullanamayacağı belirtilmektedir. Diğer taraftan da teröristler söylemsel bazda kendi kaderini tayin hakkını öne sürerek uygulamış olduğu terör yöntemlerini meşrulaştırma yoluna da gidebilmektedir. Sömürgecilik mücadelesi yürüten devletlerde bile alakasız gruplar yapmış olduğu eylemlerini milli bağımsızlık mücadelesi ile özdeşleştirmeye çalışarak kamuoyunda destek kazanmaya çalışmışlardır.²⁰² Diğer taraftan 1973 yılında Genel Kurul'da kabul edilen 3070 sayılı karar ile sömürgeci ve ırkçı rejim altında yaşayan halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanabileceği, bağımsızlık mücadelesinin meşru ve uluslararası hukuk ilkeleri ile de tamamen uyumlu olduğu belirtilmiştir.²⁰³ Yine 1974 Genel Kurulun “*Saldırının Tanımı*”na İlişkin Kararın 7. maddesinde “*Bu tanımdaki hiçbir şey, özellikle madde 3, BM Antlaşmasından doğan BM Antlaşmasına uygun olarak Devletlerarasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Hakkında Uluslararası Hukuk İlkeleri Deklarasyonunda işaret edilen bu haktan kuvvet kullanarak mahrum edilen halkların özellikle sömürge ve ırkçı rejimler ya da başka şekillerdeki yabancı üstünlükleri altındaki halklara kendi kaderini tayin, özgürlük ve bağımsızlık haklarına ya da bu hakların bu sonuç için mücadele etme ve BM Antlaşmasının ilkelerine ve yukarıda belirtilen Deklarasyona uygun olarak destek arama ve alma hakların zarar vermez.*”²⁰⁴ Buradan kendi kaderini tayin hakkı için mücadele eden toplulukların üçüncü devletlerden yardım alabileceği anlaşılmaktadır. Fakat bu desteğin ne tür bir destek olduğu, bunun kuvvet kullanımını da içerip içermediği konusunda bir muğlaklığın olduğu görülmektedir. Bununla beraber çoğu Batılı olan devlet BM forumlarında ulusal kurtuluş hareketlerinin kuvvet kullanma yetkisine itiraz ederek, ulusal kurtuluş hareketlerinin meşru kuvvet

²⁰² Emre Öktem, Uluslararası Hukukta Terörizm, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 3 (5), 2004, ss.133-147

²⁰³ Topal, s.35

²⁰⁴ Taşdemir s.21 ve General Assembly Resolution 3314, 29th Session, Article 7, syf. 144, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 04.12.2017)

kullanma yetkisi veren bir uluslararası örf ve âdet hukuk kuralının oluşmadığını öne sürmüştür.²⁰⁵

BM Genel Kurulunun tutumu bu konuda önemli bir değişim göstermiş, 1985 yılında kendi kaderini tayin hakkının önemini teyit ederek, bağımsızlık mücadele hareketlerinin ‘*BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge*’ ruhuna uygun olması gerektiği bildirilmiştir.²⁰⁶ Bu bildirgede kendi kaderini tayin hakkını kullanacak olan halkların destek aramaya hakkı olduğu ve desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak buna mükabil halkların parçası olduğu devlette eşit hakları varsa; kendi geleceğini tayin ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkları temsil eden bir yönetim bulunuyorsa; bu bildirgenin egemen devletlerin toprak bütünlüğünü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da teşvik ediyormuş gibi de yorumlanamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla burada özellikle sömürge yönetimi altında yaşayan halkların özgürlüğüne atıfta bulunurken, hali hazırda yaşamış olduğu devletler içerisinde siyasi olarak temsil edilen ve aynı devlet içerisinde diğer halklarla aynı haklara haiz olan halklar için bu ilkenin işlerliğinin olmayacağına işaret edilmiştir.²⁰⁷

Ayrıca BM Genel Kurulu 1987 yılında tekrar toplanarak 42/159 sayılı kararı almıştır. Bu karar terör kapsamında ele alınacak olan gruplarla, baskı altındaki toplumların meşru özgürlük hakkı arasındaki ayrımın tanımını yapmaya çalışmıştır. Mez-kûr kararda terörizm kınanmış, kolonyal ve yabancı tahakkümü altındaki halkların kendi kaderini tayin hakkının olduğuna vurgu yapılmıştır.²⁰⁸ Sadece temenni belgesi mahiyetinde olan bu tasarı akabinde BM Genel Sekreteri, üyelere uluslararası terörizme karşı mücadele etmeleri çağrısında bulunmuş, kolonyal, ırkçı ve yabancı rejimlere

²⁰⁵ Taşdemir, s.21

²⁰⁶ Myra Williamson, **Terrorism, War and International Law**, London: Ashgate Publishing Company, 2009, s.56

²⁰⁷ Declaration on Principles of International Law Friendly Relations and Cooperation Among States In Accordance with the Charter of the United Nations, **UN Audiovisual Library of International Law**, 2011, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dpilfrscun/dpilfrscun_ph_e.pdf (Erişim 03.12.2017)

²⁰⁸ A/RES/42/159, General Assembly, 9 December 1985

1970’lerde olduğu gibi atıfta bulunmaksızın terörizmi kınamıştır.²⁰⁹ Buradaki temel sorun kendi kaderini tayin hakkı ile terörizm arasında kurulan tehlikeli bağıdır. Bu bağlamda birçok örgüt -ki birçoğu özel durumlarına göre değerlendirilmesi gerekir- yapmış olduğu eylemlerini bu hakkın varlığına ve meşruluğuna dayandırmıştır. Ancak bu durum karşısında birçok devlet meşru müdafaa hakkının halklara değil devletlere verildiğini iddia etmiştir. Buna cevap veren SSCB başta olmak üzere Doğu Bloku ülkeleri ulusal kurtuluş hareketleri tarafından gerçekleştirilen kuvvet kullanımının meşru olduğunu savunmuştur. Bu devletlerin dayandıkları hukuki dayanarak ise BM Antlaşmasının 51. maddesinde ifadesini bulan “meşru müdafaa” hakkı olmuştur. Bu ülkelerin nazarında sömürgecilik devamlı bir silahlı saldırı teşkil etmektedir. Dolayısıyla eldeki imkanlar ölçüsünde bu saldırıya karşı meşru müdafaa hakkına başvurulmalıdır. Örneğin Hindistan aradan geçen 450 yıllık süreden sonra kendisine ait olduğunu iddia ettiği Portekiz sömürgesi altındaki Goa’yı 1961 yılında ilhak etmesini, gecikmiş meşru müdafaa hakkının yerine getirilmesi olarak nitelemiştir. Bu nedenle Hindistan bu ilhak eyleminin BM Antlaşmasının 2/4. maddesinde ifadesini bulan kuvvet kullanma yasağını ihlal etmediğini savunmuştur. Bu iddialar uluslararası toplumca kabul edilmese de SSCB’nin vetosu nedeniyle GK’de Hindistan’ı kınayan bir karar alınamamıştır.²¹⁰

Kolonyal dönemden kalma ülkelerin çoğu kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu sürecin hepten sona erdiğini söylemek zordur. Çünkü kendi kaderini tayin hakkı Filistin, Batı Sahra ve Tibet meselelerinde sürekli gündeme gelmektedir. Ancak artık bu talep sömürge yönetimi altındaki toplumların kendi kaderini tayin hakkı değil, işgal atındaki toplumların kendi kaderini tayin hakkı olarak benimsetilmeye başlanmıştır. Bu nedenle uluslararası hukuk artık işgal altındaki toplumların kendi kaderini tayin talepleri kapsamında kullanılacak kuvvet kullanım durumları ile bir devletin egemen olduğu toprak parçasındaki isyancıların bir hükümete karşı kuvvet kullanımında bulunmalarına farklı şekilde muamele etmektedir. Eğer işgalci devlet kendi kaderini tayin hakkına haiz bir ülkeyi işgal altında bulundurur ve bu ülkeye karşı kuvvet kullanımında bulunmaya devam ederse bu uluslararası hukukun açık bir ihlali olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan her ne kadar kendi kaderini tayin hakkı

²⁰⁹ Williamson, ss.56-57

²¹⁰ Taşdemir, ss.16-17

iddiasını kullansa da bir devletin toprak bütünlüğünü bozabilecek bir isyan hareketi derhal güç kullanılarak bastırılabilir. Bu da uluslararası hukukun ülkesel bütünlüğü koruma yönünde egemen devletlere bahsettiği doğal bir haktır.²¹¹ Elbette bu durumu vaka bazlı olarak değerlendirmekte fayda görünmektedir. Örneğin, İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi BM'in birçok kararında hukuksuz ilan edilmiştir. 9 Temmuz 2004 yılında UAD'ın İsrail'in Filistin'in işgal ettiği topraklarında duvar inşa etmesi olayına verdiği danışma görüşünde, duvarın inşa edildiği toprakları '*işgal altındaki topraklar*' ve İsrail'i de '*işgalci devlet*' olarak tanıması ve uluslararası toplumun Filistin topraklarındaki İsrail işgalini istikrarlı bir şekilde kınaması önemlidir. Şüphesiz Filistin halkı toprakları işgal altında olan ve kendi kaderini tayin hakkına sahip toplumlar arasındaki en öncül örneklerdendir.

Bununla beraber terörizmin doğrudan sebebi olarak karşımıza çıkabilen etnik bölücülüğün de konu bağlamında önemli bir yeri vardır. Azınlıkta olan toplumlar, baskın olan toplumlarca tahakküm altına alındıkları iddiasıyla eşit haklar kazanabilmek ve bağımsız bir devlet kurabilmek amacıyla mücadele yöntemi olarak teröre başvurabilmektedir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinin ulusal kurtuluş savaşları adı altında birçok ülke içerisindeki ayrılıkçı ve bölücü gruba destek verdiği bilinmektedir. O dönemde atılan tohumların bugün etnik problemlere neden olacak şekilde filizlenmesi engellenememiştir.²¹² Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ, Moldova'ya bağlı Transdinyester, Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki Fergana Vadisi anlaşmazlığı, Ukrayna'ya bağlı Kırım ve yine Ukrayna'nın doğusundaki Donesk merkezli etnik çatışmalar bu kapsamda verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır.²¹³

2.2.Ülkelerin Teröre Karşı Meşru Müdafaa Haklarına Dayanarak Gerçekleştirebileceği Müdahalelerde Yaşanabilecek Sorunlar

Terörle mücadele özellikle soğuk savaşın sona erdiği günlerden bu yana önemli bir değişim sürecinden geçmiştir. Evvelde bahsettiğimiz gibi uluslararası ilişkilerin konusunun salt devletlerarasındaki ilişkiler boyutunu aşması, uluslararası örgütlerin artan

²¹¹ Saul, s.75

²¹² Topal, s.38

²¹³ Bianchi, s. 328

önemi, devletlerin dahi bütçelerini aşan güce sahip çok uluslu şirketler, sınırı aşan halklar arasındaki sosyal, kültürel ve finansal ilişki ağları düzenin 1945 yılında imza edilen BM Antlaşmasının dönemine göre köklü biçimde değişikliğe uğradığını göstermektedir.²¹⁴

BM Antlaşmasının 2/4. maddesi başka devletlerin ülkesel bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı hilafına başvurulacak olan kuvvet kullanımını yasaklamıştır. Ancak egemenlik sınırlamasından doğan bu yasak, terör gruplarına ev sahibi yapan ve bu grupları engellemeyen veya engelleyemeyen devletlerin topraklarında bir mağdur devletin teröre karşı alacağı önlemleri kısıtlar mı?²¹⁵ Bu soruya cevap olarak kimi yazarlar devletlerin siyasal bağımsızlığı ve ülkesel bütünlüğüne yönelik kuvvet kullanımını içermeyen ve teröre karşı sınırlı ve geçici müdahalelerde söz konusu maddenin ihlal edilmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü teröre karşı yapılacak olan bu müdahaleler toprak kazanmayı, devlet ülkesini işgal etmeyi ve hükümeti devirmeyi amaçlayamayacaktır.²¹⁶ Nitekim 12 Eylül 2001 tarihli GK'nin 1368 sayılı kararıyla terör eylemlerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdidi karşısında devletlere tüm araçlarla ve uluslararası hukuka uygun biçimde mücadele etme hakkı tanınmıştır.²¹⁷ Dolayısıyla bu kararlar terörizm karşısında kendilerini koruma (*self-preserve*) noktasında devletlere gerekli önlemleri almasına fırsat verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Ancak ifade edilmelidir ki bu durum ancak ve ancak terörizme müsamaha gösteren veya ülkesinde egemenliğini tam olarak tesis edememesinden ötürü diğer ülkede oluşacak terör saldırılarının önüne geçemeyen devletler içindeki müdahaleler için söz konusu olabilecektir. Bu konuda net bir kurallar bütünü olmaması yine teröre karşı başvurulacak olan müdahalenin ne ölçüde ne kapsamda ve hangi durumlar karşısında yapılabileceği gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Çünkü her ne kadar başka ülkedeki terörist unsurların hedeflendiği iddia edilse de müdahale edilen ülkenin bölgesel egemenliği bu durumdan etkilenmektedir. Bu sorunsalın içerisinde müdahale esnasında ulusal hukuk, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk gibi önemli kurallara riayet de söz konusu olunca konu çok

²¹⁴ Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyet", s.112

²¹⁵ Greg Travalio and John Altenburg, Terrorism, State Responsibility, and the Use of Force, **Chicago Journal of International Law**, Volume: 4, Number: 1, Article: 9, 2003, ss.97-119

²¹⁶ Taşdemir, s.124

²¹⁷ S/RES/1368 (2001), *UN Security Council*, 12 September 2001, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/sc1368.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2017)

boyutlu bir hal almaktadır. Dolayısıyla en son seçenек olarak başvurulabilecek müdahale ve kuvvete başvurma hakkı (*jus ad bellum*) konusunda dar bir yorum tekniğine gidilebilir. Çünkü ifade edildiği üzere konu ile alakalı olarak uluslararası toplumun tam anlamıyla benimsediği bir teamül kuralı yoktur ve suiistimale açık bir hali bulunmaktadır.²¹⁸ Ancak her halükarda tehdit ve saldırılarına karşı da uluslararası toplumun meşru müdafaa hakkı kullanabileceğine dair bir kabul artık söz konusudur. Dolayısıyla son çare olarak başvurulabilecek kuvvet kullanımı noktasında gerekli şartların oluşması halinde kanıtlanabilir ani tehlide (*imminent threat*) karşı meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi değerlendirilmektedir. Nitekim BM Antlaşmasının 2/4. maddesi “*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler’in Amaçları ile bağdaşmayacak biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar*” şeklindedir. Mezkûr maddede ifadesini bulan “*bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı ve BM amaçlarıyla bağdaşmaz herhangi şekilde*” ibareleri bize bu konuda yol göstermektedir. Dolayısıyla terörizm karşısında devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygılı olarak o devletin yönetilemeyen alanlarında terörist unsurlara karşı yapacağı sınırlı, orantılı ve amacına uygun müdahalelerin uygun olacağı anlaşılmaktadır.²¹⁹ Ayrıca BM Antlaşmasının 1/1. maddesinde belirtilen “*uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve boşa çıkarmak*” lafzına uygun olarak daha fazla mağduriyeti engelleyebilmek ve terörizmin neden olabileceği adaletsizliğin önünü almak için kuvvet kullanımı meşrulaştırılabilecektir.²²⁰ Ancak bu hakkın kullanılabilmesi için terör saldırısına uğranılmış olması veya terör tehdidinin ani, başa çıkılmaz ve ifade edildiği üzere geri döndürülemez derecede yakın olması (*imminent threat*) gerekmektedir.

Konuyla ilgili UAD’ın davalarında saldırıların boyut ve etki kriterine yönelik değerlendirmeler mevcuttur. Bu değerlendirmelerden 51. maddede öngörülen şekliyle bir eylemin meşru müdafaa hakkını doğurabilecek ölçüde silahlı saldırı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusunda çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır.

²¹⁸ Christian J. Tams, The Use of Force Against Terrorist, **The European Journal of International Law (EJIL)**, Vol: 20 No: 2, 2009, ss.359-397

²¹⁹ Taşdemir, s.125

²²⁰ Mızrak, s.113

Örneğin UAD Nikaragua Davasında sınır olayları ve isyancılara silah ve lojistik desteğinin silahlı saldırı teşkil etmeyeceğini ancak kuvvet kullanmama yasağının (2/4 md) ve içişlerine karışmazlık ilkesinin (2/7 md) ihlali kapsamında değerlendirilebileceği yönünde karar almıştır.²²¹ Yine UAD, Nikaragua davasında silahlı saldırı seviyesinde olmayan bir eylemin mağduru olan devletin karşı orantılı önlemler (*propotionate countermeasures*) alabileceğini belirtmiş, ancak bu seferde önlemlerin kuvvet kullanımı içerip içermeyeceği konusunda net bir hüküm vermemiştir. Ancak burada zorlayıcı olmayan (*non-forcible*) önlemlerden bahsedilme ihtimali yüksektir.²²²

Bununla beraber UAD'ın verdiği karardan devlet dışı aktör (DDA) saldırılarının da kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini anlamak zor görünmektedir. Fakat BM'nin ve uluslararası toplumun tutumu incelendiğinde DDA'ların saldırılarının da silahlı saldırı kapsamına sokulacağı yönünde temayülün oluştuğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.²²³ Ayrıca bir DDA'nın terör eylemlerinde eğer bir devletin desteği söz konusu ise o devlete de atfedilmesi durumu söz konusu olabilir. Bu desteğin ölçüsüne göre sorumluluğunun kapsamı da değerlendirilebilir. Konuyla alakalı olarak UAD Nikaragua Davasındaki “*Etkili Kontrol*” testi önemlidir. Davada devletlerin herhangi bir DDA'nın eyleminden sorumlu tutulabilmesi için o aktör üzerinde etkili biçimde kontrol tesis etmiş olması gerektiği ifade edilmiştir. Kararda devletin tam bir sorumluluğunun oluşması için sadece lojistik ve bağımlılığa dayalı ilişkiden daha fazlası gerekmektedir. Bu durumla alakalı olarak Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddelerinin (*Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) 8. maddesinden de bahsedilebilir. Söz konusu maddede bir grup kişinin yapmış olduğu eylemler bir devletin emri ve kontrolü altında yapılıyorsa o devletin sorumlu olacağı belirtilmiştir. Ayrıca devletlerin kendi ülkelerinde bireylerin gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemlerden kendi kontrolü altında yapılmadığını öne sürerek kaçınması da söz konusu olabilir. Ancak bireyler hukuka aykırı eylemleri bu devletin kendi egemenliğinin

²²¹ Andrew Garwood-Gowers, Self-Defence Against Terrorism in the Post – 9/11 World, **OUT Law & Justice Journal**, Vol: 4 No: 2, 2004, ss.167-184

²²² Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America), **ICJ Report**, 1986, s.117

²²³ Dinstein, War, Aggression and Self Defence, s.214

olduğu topraklardan gerçekleştiriyorsa o devletin de sorumluluğunun oluşabileceği değerlendirilmektedir.²²⁴ (Taslak 9 maddesi)

Burada bir devlete karşı hukuka aykırı bir eylem neticesinde sorumluluğun oluştuğu iddia edilse de yapılan her ihlal 51. madde çerçevesinde müdahalede bulunulmasını gerektirecek ağırlıkta olmayabilir. Yani 2/4. maddenin ihlal edildiği iddia edilse de her bu madde ihlal edildiğinde 51. madde çerçevesinde müdahalede bulunacak diye bir durumda söz konusu olmayabilir. Örneğin UAD Nikaragua kararında ABD'nin Nikaragua'ya müdahalesinin 51. madde çerçevesinde silahlı saldırı olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda bahsedilen etkili kontrol testine göre inceleme yapmıştır. Değerlendirme sonucunda ABD eyleminin sınırlı olduğunu ve bir silahlı saldırı çerçevesinde değerlendirilemeyeceği sonucuna varılmıştır. Ancak bu karar literatürde eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirilere göre UAD, bu kararıyla silahlı saldırı düzeyinde olmayan ancak düşük yoğunluktaki ve küçük ölçekli çatışmalara zımni olarak rıza göstermektedir.²²⁵

Bununla beraber UAD'ın Nikaragua davasında silah veya lojistik destekler sağlanmasının silahlı saldırı teşkil etmeyeceğine yönelik kararı da eleştiri konusu olmuştur. Fakat UAD'ın Nikaragua kararındaki bu görüşünü belirtirken genel olarak mı benimsediği yoksa sadece bu özel durumdaki silah, lojistik, finansman gibi desteklerin silahlı saldırıya ulaşp ulaşmadığını mı kastettiği net değildir. Bu konuyla alakalı olarak Yoram Disdein, düzensiz birliklerin, silahlı çetelerin veya teröristlerin yapmış olduğu saldırıların kimisinin vur kaç tekniği ile gerçekleştirildiği ve bu ufak saldırıların silahlı saldırı sayılması için belli bir eşiği geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre bu yapılan saldırıların her birini ayrıca değerlendirmeyip, birlikte düşünerek yeterli ağırlığa (*sufficient gravity*) ulaşp ulaşmadığı dikkate alınmalı ve ona göre silahlı saldırı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Bu arada Disdein, UAD'ın Nikaragua kararına da değinmiş ve kontraların ABD tarafından desteklenmesinin silahlı saldırı yerine geçmeyeceği görüşünü paylaşmıştır.²²⁶

²²⁴ Williamson, Terrorism, War and International Law, ss. 154-155

²²⁵ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.159

²²⁶ Disdein, ss.182-183

Meşru müdafaa iddiasıyla başvurulmuş bazı askeri müdahale örneklerinden söz edilebilir. Örneğin, İsrail'in 1985 yılında Tunus'ta bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün karargâhına saldırıda bulunmasının gerekçesini teröre karşı meşru müdafaa hakkını kullanması olarak nitelendirmiştir. Ancak bu durum GK tarafından kabul görmemiş ve kınanmıştır. Ayrıca 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerinin bombalanması üzerine ABD, Sudan ve Afganistan'a füze saldırısında bulunmuştur. Bu saldırıları ABD hukuken meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ancak birçok devlet bu tür durumlarda devletlerin egemenliğine aykırı girişimlerde bulunulmaması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Yani diğer deyişle, ABD'nin tek taraflı eylemlerden kaçınması gerektiği ifade edilmiştir. Yine 1986 yılında ABD askerlerinin Berlin'deki bir gece kulübünde saldırıya uğrayarak öldürülmesi sonrasında ABD Trablus'u bombalayarak meşru müdafaa hakkını kullandığını ifade etmiştir. Ancak bu iddia çoğu ülke tarafından reddedilmiş ve Libya'ya yapılan saldırının gereklilik ve orantılılık açısından sorunlu olduğu açıklanmıştır.²²⁷

Saldırı vuku bulmadan ön alıcı (*pre-emptive*) bir meşru müdahalenin yapılabilmesi için tehdidin “*ani, ağır, başka seçime fırsat bırakmayan ve devletin düşünmeye fırsat tanımayacak şekilde*” olması gerekmektedir. Geleneksel uluslararası hukuka göre meşru müdafaa hakkına başvurulurken gereklilik (*necessity*), anilik (*immediacy*) ve orantılılık (*proportionality*) şartlarının ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda meşru müdafaa hakkına başvurulurken “gereklilik” kriterinin sağlanması için tüm barışçıl yolların tüketilmiş olması gerekmektedir. Buna ek olarak meşru müdafaa kapsamında cevap verilecek olan tehlikenin boyutuna göre uygun ve orantılı bir şekilde cevabın verilmesi çok önemlidir. Bu şartların gerekliliği UAD'ın Nikaragua Davası, Petrol Platformu Davası, ayrıca Nükleer Silah Tehdidi ya da Kullanımının Hukuka Uygunluğuna ilişkin verdiği danışma görüşünde de teyit edilmiştir.²²⁸

²²⁷ Micheal Byers, Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September, **International and Comparative Law Quarterly**, Volume 51, Issue 2, 2002 ss.401-414

²²⁸ Sikander Ahmed Shah, War on Terrorism: Self Defence, Operation Enduring Freedom, and the Legality of U.S. Drone Attacks in Pakistan, **Washington Global Studies Law Review**, Volume: 9, Issue: 1, 2010, ss.77-127

Son olarak teröre karşı nefsi müdafaa hakkı kullanılırken karşılaşılabilecek sorunlara istinaden en azından 3 önemli şartın sağlanmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunlardan ilki devletin uğradığı terör saldırısının silahlı saldırı seviyesinde olmasıdır. İkincisi yapılan terör saldırılarının bir devlete karşı atfedilebilirliğidir. Üçüncüsü ise terör saldırılarına karşı başvuru meşru müdafaa eyleminin acil, gerekli ve orantılı olmasıdır. Öncelikle birincisinde belirtilen silahlı saldırı boyutunda olması ölçütünün neye göre hesaplanacağı net değildir. Bu konuyla alakalı etraflı değerlendirmelerimiz ilerleyen bölümlerde yapılacaktır. İkincisinde ise DDA'nın saldırılarını bir devlete karşı atfedilebilir olması gerektiği şartı El Kaide ve son olarak DEAŞ terörü örneğinde görüldüğü üzere artık bir faktör olma özelliğini yitirmiştir. Bunda da terör örgütlerinin bir devlet desteği olmasa da teknolojik imkanlarla birlikte saldırı düzenleme kabiliyetinin artmasının etkisi şüphesiz büyüktür. Son olarak üçüncüsünde meşru müdafaa hakkı kullanılırken aciliyet, gereklilik ve orantılılık şartlarına uygun hareket edilip edilmediğinin denetlenmesi sorunu bulunmaktadır. Bununla alakalı subjektif değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu şartlarla alakalı açıklamalar da bu başlık altında yapılacaktır.²²⁹

2.2.1. Meşru Müdafaa İddiasıyla Bir Karşı Önlem Olarak Zararla Karşılık Kurumuna Başvurulması

Devletlerin meşru müdafaa hakkına başvururken uyması gereken gereklilik, aciliyet ve orantılılık gibi sınırlamalardan bağışık tutularak teröre karşı zararlar karşılık (*reprisal*) kurumuna da başvurup başvuramayacağı tartışılmaktadır.²³⁰ Genel olarak yapılan değerlendirmelerde BM Antlaşmasının uyuşmazlıkların barışçıl biçimde yürütülmesi gerektiğini düzenleyen 2/3. maddesi ile kuvvet kullanma yasağından bahseden 2/4. maddesi hükümlerine atıfta bulunularak BM Antlaşmasının askeri zararlar karşılığı yasakladığı belirtilmektedir.²³¹ Buna ek olarak BM Genel Kurul tarafından kabul edilen 24 Ekim 1970 tarihli BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge'de

²²⁹ Garwood-Gowers, s.6

²³⁰ Zararla karşılık bir devletin başka bir saldırgan devlet tarafından uğradığı uluslararası hukuka aykırı bir fiiline karşı yine uluslararası hukuka aykırı bir biçimde cevap vermesi olarak tanımlanabilir.

²³¹ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.120

“Devletler kuvvet kullanımını içerecek şekilde zararlar karşılık eylemlerinde bulunmaktan sakınmakla mükelleftir.” şeklinde karar alınmıştır. Peki, meşru müdafaa ile zararlar karşılık arasındaki fark nedir? Öncelikle meşru müdafaa devletin güvenliği, esaslı çıkarları ve ülkesel bütünlüğünü korumak üzere yapılmaktadır. Zararlar karşılık ise herhangi bir çıkarın ihlali karşısında başvurulmaktadır. Zarara uğrayan mağdur devletin cevaben zararlar karşılığına başvurması doğru bulunmayan bir yöntemdir. Ancak zararlar karşılık yöntemiyle verilecek orantılı cevabın da hukukileşebileceği öne sürülmektedir. Bir görüşe göre de bu zararlar karşılık değil, meşru müdafaa olarak kabul edilmektedir.²³² Meşru müdafaa kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinin asıl olacağı belirtilebilir. Ayrıca zararlar karşılığın cezalandırıcı bir mahiyeti bulunurken, meşru müdafaa temel amaç savunmadır. Yine zararlar karşılıkta fiiller arasında zaman açısından yakınlık aranmazken, meşru müdafaa zaman açısından yakınlık önemlidir. Buna ek olarak zararlar karşılığına başvurulması için mağdur devletin zarar düzeltme talebinin yerine getirilmemesi gerekirken, meşru müdafaa için böyle bir koşul bulunmamaktadır.²³³ Konuyla alakalı örnekler vermek yerinde olacaktır.

1951’de Mısır’ın Süveyş kanalında İsrail gemilerinin geçişine engel olması ve yaptığı eylemi meşru müdafaa ile savunması üzerine GK’deki İsrail temsilcisi Eban meşru müdafaa için iki önemli koşulun olduğunu belirtmiştir. İlk olarak meşru müdafaa için silahlı saldırının vuku bulmuş olması gerektiğini ifade etmiştir. İkinci olarak da konuyla ilgili GK’nin harekete geçmesinin şart olduğuna işaret etmiştir. Mısır tarafı ise buna karşı sessiz kalmıştır. GK ise ateşkes antlaşmalarının daimî karakterine atıfta bulunarak, Mısır’ın ateşkes antlaşmasını bozmaya yönelik eyleminde bir hak iddia edemeyeceği ve gemilerin alıkonularak aramasının meşru müdafaa kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıklamıştır.²³⁴ Ancak İsrail, yaptığı meşru müdafaa’nın bu dar yorumundan zamanla uzaklaşmış ve geniş yorumunu benimseyen eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Örneğin ABD’nin de desteğini alan İsrail, her bir terör saldırısının münhasıran ağırlığının silahlı saldırı kapsamına girip girmediğini değerlendirmek yerine

²³² Derek Bowett, Reprisals Involving Recourse to Armed Force, **The American Journal of International Law**, Vol: 66, No: 1, 1972, ss. 1-36

²³³ Süleyman Dost ve Zehra Korkmaz, Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararlar Karşılık ve Bazı Uygulamalar, **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Yıl: 2015, ss.111-157

²³⁴ Bowett, s.5

istikrarlı olarak topraklarında vuku bulan saldırı serisinin tümünü dikkate alarak (*cumulative effect*) bir değerlendirmede bulunmaya çalışmıştır. Öyle ki İsrail saldırıların toplamının kendisinde yol açtığı zararları silahlı saldırı kapsamında değerlendirebileceğini savunmuştur.²³⁵ İsrail'in kümülatif etki (*cumulative effect*) teorisini Filistin topraklarında yapmış olduğu ve uluslararası toplumca kınanan eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla kullandığı görülmektedir. İsrail'in başvurduğu bu kümülatif etki teorisinin meşru müdafaa kavramına önemli bir perspektif kazandırdığı söylenebilir. Ancak kendisine Filistin tarafından aralıklı fakat kümülatif etkisi dikkate alındığında meşru müdafaa hakkına başvurmak için yeterli olduğunu iddia ettiği saldırılara karşı eylemlerinin orantısız olduğu görülmüş ve İsrail, GK ile uluslararası toplumun kınamalarından kurtulamamıştır. Bu kapsamda GK, İsrail'in Filistin'e karşı yapmış olduğu saldırıları kınamış ve meşru müdafaa kapsamında değerlendirmemiştir. Bu durumda İsrail'in saldırıları meşru müdafaa değil, zararlar karşılık olarak değerlendirilebilecektir. Çünkü İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği eylemlerin nefsi müdafaa amaçlı olmadığı, orantısız olduğu ve cezalandırıcı mahiyette olduğu görülmektedir.²³⁶

Konu ile alakalı bahsedilebilecek bir diğer örnek ise 1928 yılında Portekiz ile Almanya arasında görülen *Naulilaa Davası*'dır. Davanın konusunu oluşturan olay Alman yetkililerin o ara Portekiz sömürgesi olan Angola'ya yanlışlıkla girmesi ve Portekizlilerin de yanlış anlama sonucu ateş ederek 3 Almanı öldürmesiyle başlamıştır. Buna cevaben Alman birlikleri Angola'daki Portekizlilere ait liman ve mevkileri bombalamıştır. Bunun üzerine iki taraf anlaşarak bir mahkemenin kurulmasına karar vermiştir. Mahkeme kararında Almanlar tarafından verilen karşılığın hukuka uygun olmadığını çünkü Portekizlilerin ateş açmasının tamamen yanlış anlaşılardan kaynaklandığını belirtmiş ve bu haliyle Portekiz'in uluslararası hukuku ihlal etmediğine hükmetmiştir. Ayrıca Mahkeme, Alman hükümetinin eylemine başvurmadan önce Portekiz'den zararının tazmini için herhangi bir talepte bulunmadığına dikkat çekmiştir.²³⁷ Dolayısıyla davada Almanya'nın Afrika'daki Portekiz sömürge topraklarına saldırısının hukuki olabilmesi

²³⁵ Garwood-Gowers, s.7

²³⁶ Bowett, ss.5-7

²³⁷ Micheal J. Kelly, Time Warp to 1945-Resurrection of the Reprisal and Anticipatory Self-Defence Doctrines in International Law, **Journal of Transnational Law & Policy**, Vol: 13, No:1, 2004, ss.1-36

için 3 koşulu yerine getirmiş olması gerektiği belirtilmiştir. İlk olarak yapılacak zararlar karşılık eylemi saldırgan devletin hukuksuz eylemine yönelik olmalı ve amacından sapmamalıdır. İkinci olarak mağdur olan devlet zorlama önlemlerine başvurmadan evvel saldırgan devletten zararlarının tazmin edilmesini talep etmelidir. Üçüncü olarak ise zararlar karşılığa hukuksuz olan eyleme yönelik ve orantılı olarak başvurulması gerekmektedir.²³⁸

Meşru müdafaadan ziyade zararlar karşılık olarak değerlendirilebilecek bir diğer olay ise 1985 yılında İsrail'in Tunus'a yaptığı saldırıdır. İlk olarak İsrail, Kıbrıs'ta 3 İsraillinin öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Lübnan'daki üslerine saldırmıştır. Daha sonra İsrail Hava Kuvvetleri, 1 Ekim 1985 tarihinde FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Tunus Hammam-Plage'de yer alan karargâhına saldırıda bulunmuş ve bu saldırı sonucunda çoğu Tunuslu çocuk ile kadından oluşan 100'den fazla sivil yaralanmış veya hayatını kaybetmiştir. İsrail Savunma Bakanı Yitzak Rabin açıklamasında saldırının Larnaka'da öldürülen 3 İsrailli için yapıldığını ve teröristlerin nerede olursa olsun İsrail'in hisminden kurtulamayacağını söylemiştir.²³⁹ Tunus hükümeti ise GK'yi derhal toplantıya çağırarak ve İsrail'in saldırgan eyleminin Tunus'un ülkesel bütünlüğüne, egemenliğine ve bağımsızlığına karşı yapılan açık bir saldırı olduğunu belirtmiş ve bunun BM Antlaşması ile uluslararası hukukun ihlali olduğunu ifade ederek sert bir şekilde kınamıştır. O zamanlar GK'nde İsrail'in temsilcisi olan Benjamin Netanyahu ise yapılan saldırıyı terörizme karşı başvuru olan meşru bir mükabele olarak nitelemiştir. İsrailli yetkililer yapılan saldırıyı 'olayların toplamı teorisi' (*accumulation of events*) ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. İsrail tarafı eylemin İsrailli sivillere yapılan önceki saldırı silsilesinin dikkate alınarak düşünülmesi gerektiğini söyleyerek bunun tamamen meşru savunmaya yönelik bir eylem olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca İsrail bunu bölgesel ve uluslararası terörizme karşı yapılan savaşın bir parçası olarak görülmesi gerektiğini de ifade ederek, Tunus'u FKÖ'nün küresel terör kampanyasını yürüttüğü yeni üstlenme bölgesi olarak nitelendirmiştir. Ek olarak İsrail her ülkenin kendi ülkesinden başka ülkelere özellikle sivillere karşı yapılan terör saldırılarını engellemekle mükellef olduğunu belirterek Tunus'u suçlamıştır. İsrail'e göre

²³⁸ Kretzmer, The Inherent Right to Self-Defence and Proportionality in Jus Ad Bellum, s.251

²³⁹ Williamson, Terrorism, War and International Law, s.248

Tunus FKÖ'ne yardım ve yataklık yapmakta, yapılacak olan terör saldırıları için teröristlere hareket serbestisi sağlamaktadır. Dolayısıyla yapılan saldırının Tunus'a karşı olmadığı ancak ev sahibi ülkenin yaptığı yardımın da sorumluluğunu çekmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁴⁰ Tunuslu diplomatlar ise İsrail'in olayların toplamı teorisi yoluyla yaptığı meşru müdafaa gerekçelendirmesini reddederek İsrail'in Tunus'a karşı bir eylemde bulunabilmesi için Tunus'un İsrail'e saldırıda bulunmuş olması gerektiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak Tunus, FKÖ'nün Tunus'ta bulunma nedenini '*Ortadoğu Barış Süreci'nin* bir sonucu olduğunu söyleyerek savunmuştur.²⁴¹ ABD ise İsrail'in yaptığı eylemi eleştirmiş ancak GK'nde Büyükelçi Vernon Walters devam eden terör saldırıları ve onlara karşı önlem alma hakkının meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Bağlantısızlar Hareketine mensup ülkeler, İsrail'in yaptığı eylemi, "*barbarca, soğukkanlı ve kati surette meşru olmayan*" bir saldırı olarak nitelemiş ve BM sözleşmesinin VII. bölümü çerçevesinde egemenlik ihlali yapan İsrail'e karşı gerekli yaptırımların uygulanması gerektiğini savunmuştur. Batılı ülkeler arasından ise Danimarka, İngiltere ve Avusturalya İsrail eyleminin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiş, Avrupa Topluluğu da İsrail'in Tunus'un egemenliğini ihlal ettiğini açıklamıştır.²⁴²

Zararla karşılık eylemine verilen bir diğer örnek ise 1986 yılında ABD'nin Libya'ya karşı gerçekleştirdiği saldırıdır. Bu saldırının 2 saldırıya cevaben yapıldığı görülmektedir. Nisan 1986'da Berlin'deki *La Belle* adlı gece kulübüne yapılan bombalı saldırı sonucu 2 ABD askeri ve 1 Türk hayatını kaybetmiştir. Bundan yaklaşık olarak 8 ay sonra, Aralık 1988'de Amerikan menşeli *Pan Am Havayolları*'na ait bir sivil uçağı bombalanmış, bunun sonucunda 243 yolcu ölmüş ve 16 mürettebatın tümü hayatını kaybetmiştir. Uçağın parçaları İskoçya'nın Lockerbie kasabasına düşmüş ve o sıra yerde bulunan 11 kişi daha yaşamını yitirmiştir. Söz konusu olay daha sonra *Lockerbie olayı* olarak anılacaktır. Bu iki olayla alakalı olarak çeşitli iddialar öne sürülmüştür. Amerikan istihbaratı Libya'nın söz konusu saldırıların arkasında olduğunu ve La Belle saldırısı ile ilgili Berlin ve Trablus arasında bir iletişim kurulduğunu tespit ettiklerini iddia etmiştir.

²⁴⁰ Jan Kittrich, **The Right of Individual Self-Defence in Public International Law**, Berlin: Logos Verlag, 2008, s.77

²⁴¹ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.129

²⁴² Kittrich, s.78

Libya'nın gerçekleştirdiği iddia edilen saldırılara karşı meşru müdafaa iddiasıyla ABD Hava Kuvvetleri, Libya'ya karşı hava saldırısında bulunmuştur. Bu saldırı sonucunda 36 sivil öldürülmüş ve 93 sivil yaralanmıştır. Bunun yanında birçok Büyükelçilik de saldırılar neticesinde zarar görmüş ve Libya lideri Kaddafi'nin evlat edindiği 1 yaşındaki kızı da saldırılar neticesinde hayatını kaybetmiştir.²⁴³ ABD Libya'nın saldırıda parmağı olduğuna dair kanıtının şüpheyne mahal bırakmayacak şekilde kesin olduğu, istihbarat raporlarında Amerikan diplomatlarına saldırı planı da dâhil, Libya'nın diğer uluslararası terörizm olaylarına karıştığı yönünde bağlantılarının olduğunu iddia etmiştir. Bu kanıt ve bağlantılar sonucu Başkan Reagan, Libya'ya saldırı emrini verdiğini açıklamıştır. ABD'nin BM'deki Büyükelçisi Vernon A. Walters ise açıklamasında müdahaleyi meşru müdafaa kapsamında ele almıştır.²⁴⁴

Burada Büyükelçinin ABD vatandaşlarına karşı Libya'nın tekrar yapması olası saldırılarını da engellemek amacıyla caydırıcı bir müdahalede bulunulduğunu açıklaması önemlidir. Yani burada gelecekte yapılması olası bir saldırının engellendiği varsayımıyla hareket edilmiş ve bu yolla Libya'ya karşı yapılan ABD saldırısının meşruiyeti desteklenmeye çalışılmıştır. Bununla beraber ABD, Libya'nın kendisine karşı BM Antlaşmasının 2/4. maddesini ihlal ettiği ve Libya'ya karşı gerçekleştirilen ABD saldırısının da BM Antlaşmasının 51. maddesine göre meşru olduğu öne sürülmüştür. Yani ABD burada olayları bir bütün olarak ele aldığını söyleyerek devam eden terörist eylemlerin silahlı saldırıya ulaşabileceğini iddia etmiştir. Bu nedenle ABD, tekrar bir saldırı olmasını beklemeden önleyici meşru müdafaa hakkını kullanabileceğini savunmuştur. Bununla birlikte Başkan Reagan bir konuşmasında Libya'ya karşı yapılan saldırıyla Libya'nın terörizmi ihraç etme kapasitesini ortadan kaldırılacağını ve Kaddafi'ye davranışlarını düzeltme fırsatı vereceğini iddia etmiştir. Libya ise saldırı ile hiçbir alakası olmadığını ifade ederek asıl terörizmin ABD yönetimine hayır diyen Libya'lı çocukları öldürmenin olduğunu; aksine ABD'nin gerçekleştirdiği saldırısıyla birlikte Libya'ya 51. madde çerçevesinde kendisine meşru müdafaa hakkı verdiğini açıklamıştır. Yapılan bu saldırı GK'de de tartışılmış ve İngiltere, İsrail, Güney Afrika ve

²⁴³ Adam Dolnik, Justice Beyond Questions? Military Responses to International Terrorism and Just War Theory, *Perspectives*, No: 18, 2002, ss.21-39

²⁴⁴ Jeffrey Allen McCredie, The April 14, 1986 Bombing of Libya: Act of Self-Defence or Reprisal, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume: 19, Issue: 2, ss.215-242

Kanada hariç, ABD'nin müttefikleri bu eylemi onaylamamış ve saldırının meşruluğu konusunda kararsızlık göstermiştir. Bunun yanında Yunanistan, Hollanda, Batı Almanya, Belçika, Fransa, İspanya ve İtalya gibi ABD müttefiki ülkeler yapılan Amerikan saldırısını eleştirmiştir. SSCB, Doğu Bloku ülkeleri, Arap ülkeleri, Çin, Afrika Birliği ve Bağlantısızlar hareketi ise ABD'yi kınamıştır.²⁴⁵ Konuyla alakalı olarak Kaddafi rejiminin terörü desteklediği gerekçesiyle askeri bir harekâtla cezalandırılmasının caydırıcı bir etkisinin olmadığı, aksine Kaddafi rejimini terörizmi daha da fazla destekleme yönünde teşvik ettiği yönünde eleştiriler yapılmıştır.²⁴⁶ Ayrıca ABD'nin aldığı tedbirleri gereklilik ve orantılılık dairesi içerisinde almadığı belirtilmiştir. Bu saldırılar gelecekte yapılacak olan saldırıların habercisi olduğu varsayımıyla hareket edilse de ABD, Libya'nın saldırıların arkasında olduğunu kanıtlayamamıştır. Bu gerekçeyle ABD'nin Libya'ya gerçekleştirdiği saldırısını meşrulaştıramayacağı belirtilmiştir. Bununla beraber ABD Libya'nın dünyanın değişik yerlerindeki Amerikan hedeflerine karşı yeni bir saldırı hazırlığı içinde olduğunu iddia etmiş ancak somut ve elle tutulur deliller ortaya koyamamıştır. Nitekim kendisine karşı saldırıda bulunulacağına dair elinde somut deliller olsa bile direk o devletin başkentini bombalamak yerine ABD'nin kendisini savunacak şekilde uygun tedbirler alması gerektiği ifade edilmektedir.²⁴⁷

Buna ek olarak terörizm karşısında devletler karşılaştığı uyuşmazlığı 33. maddede ifadesini bulan barışçıl çözüm yolları ile halledemezlerse konuyu GK'ye sunmak suretiyle çözerler. Bununla birlikte eğer bir devlet kendisine yönelik kanıtlanabilir acil tehditlerin olduğunu iddia ediyorsa, GK müdahale edene kadar uluslararası hukuka uygun olarak önlemler alması da mümkündür. Ancak bu yollara başvurmaması nedeniyle ABD'nin tehdide karşı ön alıcı (*pre-emptive*) değil, önleyici (*preventive*) bir müdahalede bulunduğu ve bu haliyle Amerikan saldırısının bir zararla karşılık eylemi olduğu kanaati oluşmaktadır. Ayrıca tehlikenin aniliği (*imminent*), barışçıl çözüm yollarına başvurmak için zaman kısıtının olup olmadığı ve hayati bir tehlikeye karşı önlem alma gibi bir durumunun olup olmadığı masaya yatırıldığında ABD tarafını haklı çıkaracak bir sonuç elde edilemediği ifade edilmektedir. Nitekim 1949 yılındaki *Korfu Kanalı Davası*'nda

²⁴⁵ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss.124-125

²⁴⁶ David J. Whittaker, **The Terrorism** Reader-Second Edition, New York: Routledge, 2001, s.81

²⁴⁷ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.126

UAD, meşru müdafaaaya ancak ve ancak ciddi ve elle tutulur bir tehdidin varlığı karşısında başvurulabileceğine işaret etmiştir. Örneğin 1962’de ABD’nin Küba’yı karantina altına alarak SSCB’nin nükleer füzeleri yerleştirilmesini engellemesi ve 1967 yılında İsrail istihbarat servisinin Mısır’ın kendisine karşı saldırı yapmak üzere hazırlık yaptığı yönünde ciddi ve elle tutulur bulgular üzerine ordusunun müdahale de bulunması, meşru müdafaa kapsamında orantılı olarak gerçekleştirildiği ifade edilen eylemlerdir.²⁴⁸

Genel olarak ifade edilenler dikkate alınırse terörizm karşısında zararlar karşılığa başvurulması mümkün görünmemektedir. BM organları da çeşitli deklarasyonlarında ve kararlarında bu yasağı destekleyici kararlar alarak zararlar karşılık kurumunu düzenli bir şekilde reddetmektedir ve barışçıl yöntemler önermektedir. Nitekim BM Genel Kurulu da almış olduğu kararlarda zararlar karşılığa başvurulmaması gerektiği yönünde çağrılarda bulunmuştur. Ek olarak GK de kararlarında meşru müdafaa esasına dayanarak haklılaştırılmaya çalışılan ancak tehdidi engellemeden ziyade cezalandırıcı bir mahiyeti bulunan zararlar karşılık eylemlerini kınamıştır. Nitekim terörizme sponsorluk yapan devlete yönelik başvurulacak zararlar karşılık eylemi o devleti caydırmayabilecek; intikam amaçlı daha fazla saldırılarda bulunması için o devletin terör örgütlerine destek vermeye devam etmesine sebebiyet verecektir. Bu da haliyle devletler arasında çatışmaların daha da tırmanmasıyla sonuçlanacaktır. Nitekim “zararlar karşılığında amaç cezalandırmak olduğu için, ayırım gözetmeyen bir zararlar karşılık politikasını benimsemek, teröristlerin bozulmuş değer sistemlerini kabul etmeyle eş değer olacaktır”.²⁴⁹

2.2.2. Bir Devletin Terör Örgütüne Desteği ve Girdiği Sorumluluk

Devletlerin terör örgütlerine destek vermemesi gerektiği konusunda uluslararası toplumun çabaları Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla beraber artış göstermiştir. 10 Aralık 1934 yılında Marsilya’da Macar topraklarında faaliyetlerde bulunan bir terör örgütünün Yugoslavya Kralını öldürmesine müteakip Milletler Cemiyeti Konseyi devletlerin siyasal saiklerle herhangi bir terör örgütünü topraklarında barındırmayacağını ve tolere edemeyeceğini belirten bir karar almıştır. Aynı şekilde *Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılması Hususunda 1937 Tarihli Sözleşme*’nin 1/1.

²⁴⁸ Gregory Francis Intocchia, American Bombing of Libya: An International Legal Analysis, **Case Western Reserve Journal of International Law**, Volume: 19, Issue: 2, 1987, ss.177-215

²⁴⁹ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss.122-123

maddesinde devletlere diğer ülkelerdeki terör örgütlerini desteklememeye, teşvikten kaçınmaya ve terörü destekleyebilecek faaliyetlere topraklarında müsaade etmemeye yönelik çağrıda bulunulmuştur. BM'nin kurulma aşamasında ise DDA'lara yönelik önlemlerin alınması gerektiği konusunda Çin'den ilginç bir öneri gelmiştir. 1944'te ise Dumbarton Oaks Konferansı'nda meseleyle ilgili olarak Çin tarafı, bir devletçe başka bir devletin ülkesinde akınlar düzenleyen silahlı gruplara destek sağlanmasının da yasaklanmasını ve bu gruplara her türlü yardımı ev sahibi devletin engellemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çin temsilcisi söz konusu DDA'ların ev sahibi ülke tarafından engellenmemesi ve saldırılarını sürdürmesi halinde bunu saldırı kapsamında değerlendirilmesini de tavsiye etmiştir. Ancak bu Çin önerisi kabul görmemiştir.²⁵⁰

Ulaşım ve iletişim gibi teknolojik alanlarda yaşanan değişimin terörü nasıl etkilediği malumdur. Yaşanan terör saldırılarının göreceli olarak yükselmesi devletleri gerekli tedbirleri almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda bireylerin dahi diğer devletler üzerinde gerçekleştirmiş olduğu zararlı eylemlerin bir devlete izafe edilip edilmeyeceği sorunu da konu bağlamında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası terörizme verdikleri destek ve bu desteği veren devletlere karşı ne tür cevabın verilebileceği önemli bir husustur. Devletlerin teröristler ile olan ilişkisinin derecesi, yeri ve zamanı açısından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilir.²⁵¹ Bu sınıflandırmayı Daniel L. Byman'ın yapmış olduğu şekliyle aktif ve pasif destek olarak ayırmak mümkündür. Byman, aktif destek olarak terörist gruplara destek vermenin üç şekilde olabileceğini söylemiştir. İlk olarak örgütün devletin bir maşası gibi hareket ettiği durumlar için doğrudan kontrol sınıflandırmasını yapmıştır. Bu sınıflandırmada terörist örgüt, destekçi devletin tam kontrol ve himayesi altındadır. Haliyle bir terör örgütü bir devletin tam kontrol ve hakimiyeti altındaysa terör örgütünün yapacağı saldırılar mağdur devlet tarafından 51. madde çerçevesinde değerlendirilebilecektir. Bu durum UAD'ın Nikaragua Davasında'da açıkça teyit edilmiştir.²⁵²

²⁵⁰ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi, ss.148-149

²⁵¹ Topal, s.74

²⁵² Travalio, ss.144-160

Doğrudan olmasa da terörist gruplarla kendi devletin çıkarlarını maksimize etmek için iş birliği yapması yani koordinasyon halinde olması da terör örgütlerine doğrudan desteğin bir diğer türü olarak ifade edilmiştir. Burada devlet doğrudan olmayan bir destekle kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Terör örgütü burada bir nevi taşeron örgüt hüviyetindedir. Bu terör örgütüne verdiği destekle beraber destekçi devlet, BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı *Dostça İlişkiler Bildirisinde* belirtilen ve her bir devletin diğer devlet üzerinde iç karışıklık veya terörizmi teşvik edecek tutumlarda bulunmaması veya kendi topraklarından terör faaliyetlerinin yürütülmesini tolere etmemesi gerektiği kuralına aykırı davranacaktır. İleride de bahsedilecek olan bu karar tasarısı, BM Antlaşmasının 2/4. maddesini detaya kavuşturan, resmi bir açıklama mahiyetindedir. Dolayısıyla bu sınıflandırmaya göre terörizme teşvik veya toleransı bulunan bir devlet, bu eylemi nedeniyle 2/4. maddeyi ihlal etmiş olacağı rahatlıkla belirtilebilir. Son olarak düzenli aralıklarla taktiksel iş birliğine gitmek veya gelecekte yapılabilecek olası işbirlikleri için bir kanal oluşturarak bağ tesis etmek de terör örgütlerine doğrudan destek sınıflandırması altında ele alınmıştır.

Bu saydığımız 3 aktif destek türü haricinde terör örgütlerine pasif yolla destek vermenin de mümkün olacağı belirtilmiştir. Pasif destekte devletlerin kendi topraklarında bulunan terör örgütlerinin faaliyetlerine göz yumarak vermiş olduğu destekten bahsedilmektedir.²⁵³ Örneğin, devletlerin topraklarında bulunan terör örgütlerinin para toplama ve örgütlere adam kazanma faaliyetlerini kasti olarak tolere etmesi veya ülkesinde bulunan terör örgütlerinin faaliyetlerine kendi çıkarlarına hiçbir zararı olmadığı için dikkate almaya dahi lüzum görmemesi pasif destek kapsamında değerlendirilebilir.²⁵⁴ Bununla birlikte kimi devletin mekanizmaları terör örgütlerini

²⁵³ Aktif desteğin yanında pasif desteğe karşı da uluslararası toplumun birlikte mücadele yürütmesinin çok önemli olduğunu not etmekta fayda görülmektedir. Örneğin 11 Eylül saldırılarında El-Kaide örgütünün Almanya'da adam kazanma ve para toplama faaliyetleri görmezden gelinmiş, Suudi hükümeti de birçok Suud ailesi mensubunun El-Kaide'ye vermiş olduğu finansal desteği engellememiştir. Her ne kadar bu ülkeler El-Kaide'ye destek vermediğini savunsa da pasif davranışları El-Kaide'nin büyümesine hizmet etmiştir. Söz konusu terör örgütünün faaliyetleri sadece Batı'ya değil, İslam dünyasına da büyük zararlar vermiş, bu örgütün yapmış olduğu saldırılar İslamofobi'nin artmasına sebebiyet vermiştir. Bryman, *Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*, ss.219-220

²⁵⁴ AB ülkelerinin PKK mensubu kişilerin para toplama ve faaliyetlerde bulunma serbestisi tanınması da bu kapsamda değerlendirilebilir.

durdurmak için yeteri kadar gücü ve kabiliyeti olmayabilir.²⁵⁵ Bu da pasif destek kapsamında ele alınmaktadır.²⁵⁶

Saldırgan devletlerin terör örgütlerine vermiş olduğu destekle mağdur devletin terör örgütünün sahip olduğu lojistik imkânlarını ortadan kaldırma, söylemlerini ve davalarını itibarsızlaştırma yoluyla yenmesini geciktirebilir. Bunun yanında bazı devletlerin terör örgütlerine ya da bağımsızlık taraftarlarına vermiş olduğu destekler, topyekûn bir savaşa giden yolu da açabilir.²⁵⁷ Buna ek olarak devletler bölgesel veya uluslararası politika hedefleri adına komşu devleti zayıflatmak için terör örgütlerini destekleyebilir ve bu sayede yapacağı daha büyük eylemlerin başarılı olma olasılığını artırmaya çalışabilir. Devletler bunun yanında halkının belli bir kesiminin duyduğu sempatiden dolayı da herhangi bir örgüte müdahil olmaya cesaret edemeyebilir. Çünkü harekete geçmesi geçmemesinden daha maliyetli olma olasılığı onu caydıracaktır.²⁵⁸ Ancak her halükarda ev sahibi ülke, kendi topraklarını diğer ülkelere karşı yapılacak saldırılarda kullanılamayacaktır.²⁵⁹ Bu tür bir saldırı halinde ev sahibinin sorumluluğu oluşacak, düşmanca tavır sergileyen birey veya grupları yargılamak ve cezalandırmakla mükellef olacaktır.²⁶⁰

Diğer taraftan devletler teröre karşı olduklarını beyan etseler de bu devletler, terörizme karşı fiilen sorumluluklarını yerine getirmeyebilir ve teröristlere ülkelerinde seyahat ve faaliyet serbestisi tanıyabilir. Bu tür devletler doğrudan terörizm destekçisi

²⁵⁵ Bazı Batılı devletlerin terör örgütü olarak gördüğü Hizbullah'ın Lübnan ordusu tarafından engellenememesi bu destek türüne verilen bir örnektir.

²⁵⁶ Daniel L. Byman, The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism, **The Saban Centre of Middle East Policy at the Brookings Institution**, Analysis Paper, No: 16, 2008, ss.3-4

²⁵⁷ Daniel L. Byman, **Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism**, Cambridge: Cambridge Press, 2005, ss.4-5

²⁵⁸ Tal Becker, **Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility**, Oxford: Hart Publishing, 2006, ss.241-242

²⁵⁹ Maria Flemme, Due Diligence in International Law, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Lund, Faculty of Law, 2004), s.36

²⁶⁰ Bununla ilgili teamül kuralının oluştuğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu kuralın hatta BM antlaşmasının öncesine dayandığı dahi görülmektedir. ABD ile İngiltere arasında görülen Alabama Davası bu anlamda verilebilecek bir örnektir.

Alabama Davası: ABD iç savaşı sırasında İngiltere'nin isyancı Güneyliler için inşa ettiği Alabama gemisinin savaş esnasında Kuzey'e vermiş olduğu zarar nedeniyle ABD İngiltere'yi sorumlu tutmuştur. Daha sonra mesele iki devlet arasında tahkime sunulmuş ve ABD davayı kazanmıştır. ABD İngiltere'den 15,500,000 \$ tazminat kazanmıştır. Dolayısıyla bir devletin diğer devlete karşı silahlanan veya donatılan unsurları engelleme yükümü olduğu ve bununla sorumlu olacağı belirtilmiştir. **Alabama Claims**, United States History, <https://www.britannica.com/event/Alabama-claims> (Erişim Tarihi: 10.01.2018)

olarak nitelendirilmese de terörizme karşı harekete geçmemeleri o devleti teröristler nezdinde önemli bir sığınak haline getirebilir. 1996 yılında alınan Kongre kararında da bu tür devletlerin belirlenmesi noktasında ABD Başkanına yetki vermiş ve silah satışlarında ambargo uygulanması öngörmüştür.²⁶¹ Yunan terör örgütü 17 Kasım Devrimci Örgütü'nün (ELA) ABD'ye karşı gerçekleştirmiş olduğu terör saldırıları ABD'de çok büyük rahatsızlığa neden olmuştur. Bu örgütün ABD'lilere karşı terör saldırılarını gerçekleştirilmeye devam etmesi üzerine ABD, diplomatlarının güvenliğini üst seviyeye çıkarmıştır. Ancak buna rağmen NATO üyesi olarak Yunanistan, ABD ile tam bir iş birliği içinde hareket etmemiş ve sorumluları cezalandırma yönünde pasif kalmıştır. Sadece bu olaylar açısından değil, Yunanistan'ın genel olarak da teröristlere karşı toleranslı tavrı dikkat çekmiştir. ABD'nin yanında Türkiye'ye karşı da eylemlerde bulunan terör örgütlerine kucak açan Yunanistan, DHKP-C'li teröristlere sığınma vermesi ve hatta ABD protestosuna rağmen ofis açmalarına müsaade etmesi gerginliği daha da artırmıştır. Bunun yanında PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ın Yunanistan Nairobi Büyükelçiliğinde tutulması ve burada yakalanması Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkileri de gerginleştirmiştir. Ancak bu tutumuna rağmen Yunanistan'a bir ambargo uygulanmamıştır.²⁶²

Devlet destekli terörizmin boyutu her geçen gün büyürken, buna karşı uluslararası toplum yeterli tedbirler alamamış ve sağlıklı bir yaptırım mekanizması ortaya koyamamıştır. Bu durum doğal olarak mağdur adayı veya kötü niyetli devletlerin bireysel olarak hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Oysa bu durum karşısında yapılması gereken teröre destek veren devletlere karşı alınacak önlemlerin tek devlete bırakılmaması; kolektif güvenlik sisteminin öncü bir rol oynayarak yaşanabilecek mağduriyet veya suiistimalleri engellemesidir. Hangi devletin ne ölçüde teröre destek verdiğini belirlemek şüphesiz zorlu bir süreci gerektirmektedir. Ancak bu sürecin büyük bir gayret ile yürütülmesi daha büyük problemlerin çıkmaması adına zaruri görünmektedir.²⁶³ Çünkü bu tür suçların belirlenememesi nedeniyle mağdur devletler, teröristleri veya teröre destek

²⁶¹ Anthony H. Cordesman, **Terrorism, Asymmetric Warfare and Weapons of Mass Destruction: Defending the U.S. Homeland**, Washington: Greenwood Publishing Group, 2002, s.45

²⁶² Paul R. Pillar, **Terrorism and U.S. Foreign Policy**, Washington: Brookings Institution Press, 2001, ss. 179-180

²⁶³ Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.56

veren devletleri bireysel olarak cezalandırma girişiminde bulunmaktadır. Bu da daha büyük sorunlara sebebiyet verebilmektedir.

Devletlerin terörizm nedeniyle bireysel olarak cezalandırma girişiminde bulunmasına verilecek en güzel örneklerden birisi de kısaca değindiğimiz *La Belle ve Lockerbie Olaylarıdır*. Söz konusu olaylar neticesinde ABD olayların arkasında Libya'nın bulunduğu iddiasıyla GK kararı olmaksızın bireysel olarak aldığı kararla Libya'ya saldırıda bulunmuş ve bunu meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir. GK'nin 7 yıllık yaptırımları sonrasında Libya tarafı uzlaşma yolunu arayarak Lockerbie olayının uluslararası hukuka uygun olarak çözümünü talep etmiş, yaşanan sivil kayıplardaki sorumluluğu üstüne aldığını ve mağdurlara tazminat ödeyeceğini içeren mektubunu GK'ye yollamıştır. Esasında Libya lideri Kaddafi, tazminat ödenmesindeki en büyük amacın GK'nin yaptırımlarını kaldırmak olduğunu belirtmiş ve Libya'nın sorumlu olduğunu kabul etmeme adına mektup kasten muğlak yazdırmıştır.²⁶⁴

Diğer bir örnek ise Irak'a karşı 1993 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen saldırıdır. Kuveyt ziyareti sırasında Irak tarafından ABD Başkanı Bush'a yönelik bir suikaste planlandığı iddiasıyla 26 Haziran 1993 yılında ABD, Basra Körfezindeki savaş gemilerinden Irak İstihbarat Merkezine füze saldırısı düzenlemiştir. ABD eylemini 51. maddede belirtilen meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştirdiğini belirtmiş ve buna Başkan Bush'u öldürmeye yönelik girişimde bulunan Irak hükümetinin komplosunun neden olduğu açıklanmıştır.²⁶⁵ Irak'ın böyle bir suikast girişiminde bulunmasının en büyük nedeni olarak 1990-1991 yılında ABD önderliğinde yapılan Körfez Savaşında Irak'ın almış olduğu yenilgiye karşılık Başkan Bush'tan intikam alma isteği gösterilmiştir. Olay Başkan Bush Kuveyt'i ziyaret ettiği sırada Kuveyt Hükümeti'nin bir terör eylemi planlandığını tespit ederek 16 Iraklı ve Kuveytli şüpheliyi tutuklamasıyla başlamıştır. Kuveyt Savunma Bakanlığı yetkililerine göre failler Bush'a yönelik 3 suikast planı düzenlemiştir. İlki Başkanın Kuveyt'e varmasıyla havaalanında

²⁶⁴ Kimberley N. Trapp, Holding States Responsible for Terrorism before the International Court of Justice, **Journal of International Dispute Settlement**, Vol: 3, No: 2, 2012, ss. 279-298

²⁶⁵ Robert F. Teplitz, Taking Assassination Attempts Seriously: Did the United States Violate International Law in Forcefully Responding to the Iraq Plot to Kill George Bush, **Cornell International Law Journal**, Volume: 28, Issue: 3, Article:1, 1995, ss.570-608

bir arabaya yerleştirilen uzaktan kumandalı bombanın patlatılması, ikincisi Bush'un fahri doktora unvanını alacağı yere yakın bir yerde bulunan bombalı bir aracın patlatılması, üçüncüsü ise intihar bombacısı olan bir kişinin üzerindeki bomba ile Bush'un yakınına gelerek kendisini havaya uçurarak eylemde bulunması planlanmıştır. Akabinde Kuveyt, failerin yakalandığını ve Irak hükümetiyle bağlantılı olduğunu açıklamıştır. Başkan Bush'un selefi Başkan Clinton ise olayın soruşturulması için istihbarat yetkililerini Kuveyt'e yollamıştır. İstihbarat yetkilileri yaptıkları soruşturmada Başkan Clinton'a planlanan terörist saldırının Irak hükümetiyle alakalı olduğu raporunu sunmuştur. Yapılan incelemelerde kullanılması planlanan bombaların daha önce Iraklı terörist gruplara yapılan operasyonlar sonucu elde edilen bombalar ile aynı olduğu tespit edildiği açıklanmıştır. Ayrıca bu bombaların diğer hiçbir terörist grup tarafından da kullanılmadığı vurgulanmıştır. Faileri ABD'li istihbaratçılar da sorgulamış, Irak İstihbarat Servisi adına çalıştıklarını ve bombaların da kendilerine Bush'un öldürülmesi amacıyla temin edildiğini itiraf ettikleri iddia edilmiştir. Bunun üzerine danışmanları ile beraber Irak'taki potansiyel hedefleri değerlendiren Başkan Clinton, Bush'a suikast planının yapıldığı söylenen Irak İstihbarat Servisi binasının vurulması talimatını vermiştir. Buranın seçilmesinde sivil kaybın daha az olabileceği beklentisinin yanında Irak'ın psikolojik ve operasyonel olarak demoralize olabileceği düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak yapılan saldırı sonucu 3 ev yok edilmiş, 8 sivil öldürülmüş ve en az 12 kişide yaralanmıştır. ABD Başkanı Clinton ise sivil kayıplardan üzgün olduğunu ancak Irak hükümeti tarafından eski ABD Başkanı Bush'a karşı yapılması hedeflenen suikastın tüm Amerikalılara karşı yapıldığını belirtmiştir.²⁶⁶ Uluslararası alanda bu eylem 1986 yılında Libya'nın bombalanmasında olduğu gibi kınanmamış ve ABD'nin meşru müdafaa iddiaları çoğunlukla uygun bulunmuştur. ABD'nin olağanüstü toplantıya çağırdığı GK'nde ABD'nin temsilcisi Madeleine Albright, Bush'a yönelik yapılan suikast girişiminin ABD'ye kendini savunma hakkı verdiğini söylemiş ve delilleri Konseye sunmuştur. Albright yapılan saldırının orantılı ve Bush'a suikast düzenleyenlere yönelik olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Albright, yapılan saldırıyla Irak'ın teröre yönelik desteğini ortadan kaldırmanın ve tekrar yapılacak muhtemel saldırıların bu sayede caydırılmasının hedeflendiğini söylemiştir. Konsey toplantısına katılması için izin verilen

²⁶⁶ Teplitz, ss.570-608

Irak temsilcisi Hamdoon ise ülkesinin Bush’a bir suikast planı yapmadığını ve bu iddianın Kuveyt hükümetince uydurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ABD’nin araştırma yapmaksızın ve delile sahip olmaksızın Irak’ı cezalandırmasının uluslararası hukukun ihlali olduğunu belirtmiştir.

Burada ABD yönetiminin ifadelerinden terörist eylemlerin silahlı saldırı boyutuna ulaştığı ve meşru müdafaa hakkının önleyici eylemlerde bulunma hakkını içerdiği şeklinde yorumlandığı anlaşılmaktadır.²⁶⁷ GK’de Fransa, Japonya, Macaristan, İngiltere ve Rusya Federasyonu Irak’a karşı gerçekleştirilen ABD eyleminin meşru müdafaa hakkına uygun olduğunu belirtmiştir. Bağlantısızlar Hareketine mensup ülkeler arasında Cape Verde, Pakistan, Venezuela, Fas ve Cibuti ise ABD’ye desteğini iletmış, sadece Çin ABD eylemi hakkında endişeleri olduğunu ifade etmiştir.

Bu olay literatürde de tartışılmış ve meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanmıştır.²⁶⁸ Birçok yazar bu eylemin zararlar karşılık eylemi olduğu söyleyerek hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan meşru müdafaa için gereken silahlı saldırının olmadığından dolayı böyle bir saldırının yapılamayacağı da ifade edilmektedir. Ayrıca ABD eyleminin gelecekte oluşabilecek tehditlere veya saldırılara karşı önleyici bir önlem olduğunun belirtilmesi uluslararası hukuka ne kadar uygun olduğu da tartışmaya açılmıştır.²⁶⁹ Ancak gelecekte oluşabilecek saldırılara yönelik alınabilecek olan bu önlemlerde başvurulmuş ve *anticipatory self-defence* diğer deyişle *pre-emptive self defence* kavramına uygun hareket edilmediği de söylenebilir. Daha çok ön alıcı değil (*pre-emptive*) önleyici (*preventive*) vuruş çerçevesinde alınabilecek olan bu eylemde oluşabilecek olan saldırının ani (*imminent*) olması şartı bulunmaktadır. Ancak ABD tarafının kendisine karşı oluşacak saldırının ani diğer deyişle her an oluşabileceğine ilişkin savunmasının yetersiz olduğu görülmektedir.²⁷⁰

²⁶⁷ Bu yaklaşım terör saldırılarına maruz kalan devletin başka çare kalmaması durumunda söz konusu saldırıları engelleme, teröristleri ele geçirme ve vatandaşlarını kurtarma adına kuvvet kullanma hakkına sahip olduğunu söyleyen ABD Dışişleri Bakanı George Schultz tarafından doktrine edilmiş ve bu ‘Schultz Doktrini’ olarak anılmıştır. Topal, s.220

²⁶⁸ Jan Kittrich, **The Right of Individual Self-Defence in Public International Law**, Berlin: Logos Verlag Berlin GmbH, 2008, ss.139-141

²⁶⁹ Topal, s.224

²⁷⁰ Mızrak, ss.110-111

Bir diğerk örnek olay ise ABD'nin Kenya ve Tanzania Büyükelçiliklerine karşı gerçekleştirilen saldırılar ve ABD'nin bunlara tepkisidir. ABD'nin 7 Ağustos 1998 tarihinde Kenya ve Tanzania'daki Büyükelçiliklerine karşı gerçekleştirilen bombalı saldırı sonucu 200'ü Kenyalı, 12'si Amerikalı olmak üzere 213 insan hayatını kaybetmiş ve yaklaşık olarak 4,000 kişi yaralanmıştır. Bu büyük terör olayının yaşandığı aynı sabah Tanzania'nın başkenti Darüsselam'da bir intihar bombacısı kendisini patlatarak 11 kişinin ölümüne ve 85'inin de yaralanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 20 Ağustos 1998 tarihinde ABD, yapılan bu terör saldırıları ile iltisakının olduğunu iddia ettiği Afganistan ve Sudan'daki bazı hedeflere Tomahawk füzeleriyle saldırılarda bulunmuştur. ABD, Afganistan'da vurduğu kampın Bin Ladin yandaşları tarafından kullanılan bir terör kampı olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca ABD, elde ettiği bulgulara göre bu kampın teröristlerin silahlandırılması ve eğitilmesinde kullanıldığını açıklamıştır. Sudan'ın kuzeydoğusunda vurulan hedefte ise Bin Ladin adına kimyasal silahların yapıldığı iddia edilmiştir. ABD Başkanı yaptıkları eylemlerle ABD'ye karşı ani tehditlerin berteraf edildiğini söylemiştir. Bununla beraber Amerikan istihbarat raporlarına göre Bin Ladin örgütünün yapılan terör saldırılarıyla bağlantısının olduğunu ve daha fazla saldırılar düzenleneceğine yönelik delillerin olduğu öne sürülmüştür. Akabinde ABD, GK'yi bilgilendirerek yapılan eylemlerin meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirildiğini ve ABD'nin bu hakkına kendisine yapılan bir dizi saldırı sonrasında başvurduğunu söylemiştir. Ayrıca yapılan bu eylemlerin Kenya ve Tanzania'daki terör saldırılarından sonra yapıldığı ve saldırıların devamını engellemenin amaçlandığı ifade edilmiştir. Ek olarak ABD tarafı, Sudan ve Taliban rejiminin birçok kez uyarıldığını ve bu rejimler nezdinde yürütülen iş birliği taleplerinin de karşılık bulmadığını öne sürmüştür.²⁷¹ Amerikan eylemlerinin Afganistan ile Sudan'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokmadığını ve toprak işgali gibi bir amacının bulunmadığını söyleyerek, bu eylemlerin 2/4. maddeye aykırılık teşkil etmediğini savunmuştur. ABD ayrıca, müdahaleleriyle Afganistan ve Sudan'ın siyasi sistemini değiştirmeyi veya siyasal bağımsızlığını tehdit etmeyi hedeflemediği; eylemlerinin sadece terör odaklarına yönelik olduğunu söyleyerek ve müdahalelerin meşru olduğu açıklamıştır.²⁷²

²⁷¹ Szabo, Anticipatory Actionin Self-Defence Essence and Limits under International Law, ss.218-219

²⁷² Gregory M. Travalio, Terrorism, International Law and the Use of Military Force, **18 Wisconsin International Law Journal**, 145, 2000, ss. 97-119

Ayrıca ABD, 1998 Büyükelçilik saldırılarından ötürü yakalanarak yargılanan ve hüküm giyen Wadih El Hage'nin bir zamanlar Ladin'in yardımcısı olduğunu söylemiştir. Bu da ABD tarafından Büyükelçilik saldırılarının arkasında El Kaide'nin olduğunu delili olarak gösterilmiştir. Sudan'da gerçekleştirilen ABD saldırısı ise tartışma yaratan bir diğer saldırdır. ABD, saldırı gerçekleştirilen ilaç fabrikasının El Kaide ile bağlantılı olduğunu ve ilaç değil kimyasal silah üreten bir yer olduğunu iddia etmiştir. Ancak ABD'nin kimyasal silah üretildiği iddiasında bulunduğı yerin Sudan'ın en büyük ilaç üreticisi olan bir şirkete ait olduğu ve hatta tesisin Dünya Sağlık Örgütü tarafından düzenli olarak ziyaret edildiğı açıklanmıştır. Ayrıca Amerikalı bir mühendis, fabrikanın ilaç üreten bir yer olduğunu ve kimyasal silah üretimiyle hiçbir ilgisinin olmadığını söylemiştir. Daha sonra ABD bu iddialarından vazgeçmiş, o yerin ilaç ürettiğini ve koruma altında olduğunu bilmediklerini açıklamak zorunda kalmıştır. ABD o fabrikayı satın alan Salah İdris'in de El Kaide ile bağlantısının olduğunu kanıtlayamamıştır. Sudan ise kendisine yapılan saldırının daha önce hiçbir uyarı yapılmadan gerçekleştirildiğini ve ABD'nin ileri sürdüğü delillerin zayıf olduğunu açıklamıştır. Hatta Sudan ABD iddialarının araştırılması GK'ye bir soruşturma komisyonunun kurulma önerisini getirmiştir. Ancak GK'de ABD'nin ağırlığını koyması nedeniyle öneri GK gündemine getirilmemiştir. Daha sonra ABD, Sudan'da yapılan saldırının yanlış istihbarata ve bilgiye dayandığını itiraf etmiştir.²⁷³ Yapılan bu saldırıya İngiltere, Almanya, Avustralya, Yeni Zelanda ve İsrail desteğini ifade ederken, Fransa ile İtalya tam desteklerini ifade etmese de ılımlı yaklaşmış, Rusya, Çin, Pakistan, Libya ile Irak yapılan saldırıyı kınamıştır.²⁷⁴

İfade edilmelidir ki ABD'nin Büyükelçiliklerine yapılan saldırı 51. madde çerçevesinde değerlendirilirse bir silahlı saldırı olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir. Genel itibariyle de ABD'nin yaşadığı bu saldırılardan meşru müdafaa hakkına başvurabileceğı kabul edilmektedir. Ancak ABD yapılan saldırı ile beraber müdahale hakkının doğduğunu iddia edilse de ortaya koyduğu kanıtların elle tutulur ve doğrulanabilir olması şarttır. Dolayısıyla ABD'nin Sudan'a gerçekleştirmiş olduğu saldırısı nedeniyle Sudan'ın egemenliğini ihlal ettiğini söylemek mümkün

²⁷³ Topal, s.233

²⁷⁴ Szabo, s.219

gözükmektedir. Kaldı ki Sudan yönetimi Ladin'i 1996 yılında ülkesinden sınır dışı etmiştir. Sudan buna ek olarak Büyükelçilik saldırısına karıştığı şüphelenilen 2 kişiyi tutuklamıştır. Hatta Sudan'ın iki şüpheli hakkında ABD tarafına bilgi de verdiği ortaya çıkmıştır. Genel olarak da Sudan'ın diğer devletlere saldırıda bulunan terör örgütlerinin kendi ülkesinde barınmaması için gereken özeni gösterdiği ve bu konuda hassas davrandığı ifade edilmektedir. Ancak ABD Sudan'a yaptığı saldırıdan sonra Sudan yönetimi, bu kişileri serbest bırakmıştır.

Afganistan'da ise Taliban'ın El Kaide'yi desteklediğine dair ABD iddiaları genellikle kabul görmüştür. Fakat burada da Taliban yönetiminin El Kaide'yi desteklediğine dair iddialarını GK önüne getirmeksizin ABD'nin tek taraflı olarak Afganistan'a saldırıda bulunması eleştirilmiştir. ABD'nin bu şekilde tek taraflı olarak Afganistan'a müdahalede bulunması El Kaide'nin Taliban desteğini aldığına dair Amerikan tarafında yeterli kanıtın olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁷⁵ Hatta ABD'nin Afganistan'daki El Kaide faaliyetleri konusunda Taliban yönetimi ile diyaloga girmemesi de eleştirilmiştir. Çünkü ABD saldırısından evvel Taliban'ın Afganistan topraklarındaki El Kaide faaliyetlerinden rahatsızlık duymaya başlamış olduğu ifade edilmektedir. Hatta bir görüşe göre bu rahatsızlığın ciddi boyutta olduğu, Taliban'ın Bin Ladin'i teslim etme ya da ülkedeki faaliyetlerini engelleme yönünde bir girişim başlatma yönünde istekli olduğu bile iddia edilmiştir. Ancak ABD saldırısının bu durumu değiştirdiği ve ABD'ye kin duyan Taliban liderlerinden Molla Ömer'in tüm dünya birleşse bile kanlarıyla Usame Bin Ladin'i savunacaklarını söylediği öne sürülmüştür.²⁷⁶

BM Antlaşmasının 51. maddesinde belirtilen silahlı saldırı ifadesinin DDA'yı da kapsayıp kapsamayacağı tartışmalı bir konu olduğu ve BM Antlaşmasının hazırlık çalışmalarını da dikkate almak suretiyle bir inceleme yapılırsa DDA'ları de kapsadığını anlamının zor olduğunu daha önce ifade etmiştik. Ancak gerek 11 Eylül sonrasında GK'nin almış olduğu 1368 ve 1373 (2001) sayılı kararları gerekse UAD'ın Nikaragua kararı teröre karşı meşru müdafaa hakkının kullanılıp kullanılamayacağı konusunda bize yol göstermektedir. 1368 sayılı kararda terörizme destek veren devletlere karşı meşru

²⁷⁵ Topal, ss.240-241

²⁷⁶ Byman, s.202

müdafaa hakkının bulunduğu ifade edilmişti. Nikaragua davasında da UAD, DDA'ların yaptığı saldırı eylemlerinin o aktörü destekleyen devlete izafe edilip edilmeyeceği noktasında olumlu görüş vermiş ve saldırı altındaki devletin 51. madde çerçevesinde meşru müdafaa hakkını kullanabileceğine hükmetmiştir. Buna göre bir devlet adına yollanan silahlı örgütler ve gruplar, düzensiz veya paralı askerlerin yapmış olduğu saldırılar silahlı saldırı seviyesinde ise mağdur devlet meşru müdafaa hakkını kullanabilecektir. Ancak UAD kararında isyancılara verilecek olan silah, lojistik destek veya diğer yardımların '*silahlı saldırı*' seviyesinde olmayabileceğini de eklemiştir. UAD teorik olarak devlet destekli örgütler ile devlet desteği olmayan örgütler arasında ayırım yapmıştır. UAD, devlet destekli DDA eyleminin silahlı saldırı teşkil edebileceğini ancak devlet desteği olmayan DDA'ların silahlı saldırı teşkil etmeyebileceğini belirtmiştir. DDA eylemlerinin silahlı saldırı teşkil edip etmeyeceği sorunu UAD'ın Duvar Davası'nda almış olduğu tavsiye görüşünde de gündeme gelmiştir.²⁷⁷ Bu davada İsrail, işgal ettiği Filistin topraklarında kurmuş olduğu duvarı 51. madde çerçevesinde değerlendirerek, bunu haiz olduğu nefsi müdafaasını sağlamaya yönelik bir eylem olarak nitelendirmiştir. Ayrıca İsrail eyleminin GK'nin almış olduğu 1368 (2001) ile 1373 (2001) sayılı kararlarında belirtilen terörizme karşı önlemler alınması çağrısı ile de uyumlu olduğunu iddia etmiştir. Ancak UAD, 51. maddeye göre bir devletin diğerine yapacağı silahlı saldırı durumunda meşru müdafaa hakkını kullanılabileceğine ve İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarında meşru müdafaa iddiasıyla duvar kurmasını 51. madde ile meşrulaştıramayacağına hükmetmiştir. Ek olarak bu tavsiye görüşünde UAD, İsrail'in eylemini GK'nin almış olduğu 1368 ve 1373 sayılı kararlarıyla bağdaştırmasına cevap vererek, söz konusu kararlarla Duvar Davasını oluşturan konunun hüviyeti itibarıyla farklı olduğunu kararını vermiştir.²⁷⁸

Devlet destekli terörizmin evrensel olarak benimsenmiş kesin bir tanımı olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Bir devletin terörizme ideolojik nedenlerle destek vermesi söz konusu olabilir. Ya da bir devlet savaşa girmek yerine daha ekonomik olacağı düşüncesiyle bir terör örgütüne destek vererek hedefindeki ülkeyi yıpratmayı

²⁷⁷ Williamson, Terrorism, War and International Law, ss. 152-153

²⁷⁸ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, **International Court of Justice (ICJ) Official Website**, Para 139 <http://www.icj-cij.org/en/case/131> (Erişim tarihi: 03.01.2017)

veya cezalandırmayı da amaçlayabilir. Şüphesiz bu tür destekler uluslararası hukukta yasaklanan eylemlerdir. BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun Devlet Sorumluluğuna İlişkin Taslağının 8. maddesinde bu duruma atıfta bulunmaktadır. Daha önce de kısaca değindiğimiz Taslağın 8. maddesinde bir kişi veya grubun bir devlet adına veya onun kontrolü altında bir eylem yaparsa o devletin sorumlu olacağı belirtilmiştir.²⁷⁹ Ancak teröre destek verdiği açık bir şekilde tespit edilen bir devletin BM Antlaşmasına göre ne tür bir sorumluluğunun olabileceği konusunda fikir beyan edebilmek de tespiti her zaman kolaylıkla yapılamayabilmektedir. Bununla ilgili uluslararası mahkemelerin bazı yol gösterici kararları mevcuttur. Örneğin UAD, Nikaragua kararında saldırgan devletin DDA üzerindeki hâkimiyetine göre sorumluluğunu belirlemek üzere etkili kontrol standardı belirlenmiştir. Bu derecenin ölçüsüne göre de saldırgan devlete karşı mağdur devletin 51. madde çerçevesinde ne tür önlemler alabileceği tartışılmıştır. Bununla alakalı *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası* ve *Bosna Soykırım Davası*'nda konuyla ilgili verilen hükümler her ne kadar birbirleriyle tam uyuşmasa da desteğin türü ve ölçeğine göre ne tür bir sorumluluğun oluşacağıyla ilgili kararları önemlidir. Bu mahkeme kararları ve uluslararası hukuka aykırı fiillerin devletlere isnat edilme durumu ileri ki bölümlerde de incelenecektir.

2.2.3. Terörizm Karşısında Meşru Müdafaa Hakkına Başvurulması ve Karşı Argüman Olarak BM Antlaşmasının 2/4. maddesinin Uygulanma Sorunu

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının kurulmasından evvel meşru müdafaa'nın evrilerek günümüze kadar geçtiği tarihi süreçlerden kısaca çalışmamızın başlarında bahsetmiştik. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 1945 yılında San Francisco'da tasarlandığında temel amaçlardan birisinin de Kellog-Briand Paketi'nin devletler arasındaki kuvvet kullanımına getirdiği sınırlamayı tüm uluslararası toplum için geçerli ve bağlayıcı hale getirmektir.²⁸⁰ Bu antlaşmanın sadece bir kurum kurmaktan ibaret bir belge olmadığı, norm yaratan bir belge de olduğu ifade edilmektedir. Bu antlaşmanın en

²⁷⁹ Jackson Nyamuya Maogoto, War on the Enemy: Self-Defence and State-Sponsored Terrorism, *Melbourne Journal of International Law*, Cilt: 4, 2003, ss.406-438

²⁸⁰ Briand-Kellog Paketi'nin 1. maddesi şu şekildedir: "Yüksek Âkit taraflar milletlerarası uyumsuzlukların çözümü için savaşa başvurmayı red ve takbih ettiklerini ve birbirleriyle ilişkilerinde savaşı milli siyasetin bir aracı olarak görmekten vazgeçtiklerini milletleri adına resmi surette beyan ederler" Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul: Beta Yayınları, s.105

önemli maddelerinden birisi olan 2/4. maddesi²⁸¹ devletlerarasındaki münasebetleri şekillendiren önemli antlaşma maddelerindendir.²⁸² Öncelikle söz konusu madde de savaş kelimesinin kullanılmadığı kuvvet kullanımı ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla buradan savaşa varmayan eylemlerde de bu yasağın geçerli olduğu anlaşılmakta, devlet içindeki çatışma durumlarını antlaşma kapsamının dışına çıkarıldığı görülmektedir. Ancak kapsam dışında kalma durumu devletin ülkesinde belli bir bölümünde daimî olarak kontrolünü kaybetmemiş olması kaydıyla geçerli olabileceği ifade edilmektedir. Yani uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda herhangi bir tarafa destek verilmemesini ve tarafsız kalınması gerektiğini savunan görüşler bulunmaktadır.²⁸³ Bu konu davetle müdahale kısmında etraflı bir şekilde incelenecektir.

2/4. madde savaş seviyesine varsın varmasın salt kuvvet kullanımını ve kuvvet kullanım tehdidini yasaklamaktadır. UAD'ın *Nükleer Silah Kullanımı veya Tehdidinin Hukuka Uygunluğu*'na ilişkin vermiş olduğu tavsiye görüşünde 2/4. maddeden bahsederken sadece kuvvet kullanımının değil, kuvvet kullanımı tehdidinin de aynı şekilde yasaklandığını teyit etmiştir.²⁸⁴ Ayrıca BM Antlaşmasının 2/3. maddesinde: “*Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışı yollarla çözerler.*” hükmü BM Antlaşmasının 2/4. maddesinden ayrı düşünülmemelidir. Öyle ki 2/4. madde kuvvet kullanım yasağı öngörürken 2/3. madde bir nevi uyuşmazlığın olduğu tarafların barışı tehlikeye sokmayacak şekilde davet etmektedir.

BM Antlaşması üye ülkelerin 2. Dünya Savaşı esnasında Mihver devletlerini oluşturan ülkelere karşı girişeceği kuvvet kullanma eylemlerine cevaz vermiştir. (53. ve 107. madde) Artık savaş durumu sona erdiğinden bu durumda BM Antlaşmasına göre BM üyesi devletlere sadece iki durumda kuvvet kullanım hakkı tanınmaktadır. Birincisi BM Antlaşmasının 39. maddesi çerçevesinde GK'nin alabileceği askeri tedbirler, ikincisi

²⁸¹ BM 2/4. maddesi şu şekildedir: “*Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.*” United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945

²⁸² Taşdemir, Uluslararası Terörizm Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.100

²⁸³ Müge Kınacıoğlu, The Principle of Non-Intervention at the United Nations: The Charter Framework and the Legal Debate, **Center for Strategic Research (SAM)**, Perceptions, Summer 2005, ss.15-39

²⁸⁴ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1996, p.38

ise meşru müdafaa kapsamında (51. madde) devletlerin bireysel olarak alabileceği önlemlerdir.²⁸⁵

Bununla beraber 2/4. maddede başka devletlere karşı girişilecek olan kuvvet kullanma eylemlerinin devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik olması durumunda uluslararası hukuka aykırı olacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu bağlamdan yola çıkılırsa devletlerin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal amacı taşımayan, terörü kendisine hedef olarak belirleyen, sınırlı ve amacına uygun müdahalelerin hukuken uygunluk kazanabileceği çıkarımında bulunmak mümkün müdür? GK, ilgili kararlarında da belirttiği üzere terör uluslararası toplum için sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle uygun araçlarla mücadele etme sorumluluğu devletlere bahsedilmiştir.²⁸⁶ Özellikle kendi ülkesindeki toprakları koruma bakımından aciz olan ülkelere gelebilecek terör saldırılarına karşı mağdur devletlerin müdahil olmasının 2/4. maddeye aykırılık teşkil etmeyeceği kanaati literatürde yaygın olarak hakimdir. Ek olarak 51. madde çerçevesinde nefsi müdafaa hakkının kullanılması için mağdur olma ihtimali yüksek olan ve elinde somut kanıtlar olan devlet, terör saldırısına uğramayı beklemek zorunda olmadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle 51. madde de belirtilen silahlı saldırıya uğrama şartı terör tehdidinin de evrildiği günümüz şartlarına uygun bir şekilde yorumlanması gerekeceği söylenebilir. Çünkü yönetilemeyen alanlarda faaliyet gösteren DDA'lardan gelen saldırı ve tehditlerden ötürü mağdur olan devletin, ön alıcı meşru müdafaa (*anticipatory/pre-emptive self defence*) hakkını tehlike ölçüsünde kullanması gerekebilir.²⁸⁷ Bu aşamadan sonra meşru olan müdahalenin meşruiyet sürekliliği için dikkat edilmesi gereken husus insancıl hukuk kurallarıdır. Diğer taraftan terör odaklarına karşı gerçekleştirilecek olan müdahale amacından saparak teröre destek olan bir hükümeti devirmeyi amaçlarsa o devletin bağımsızlığına karşı bir müdahale olarak da değerlendirilebilir. Nitekim ABD'nin Irak'ı işgal ederek Saddam'ı devirmesi bunun en önemli örneğidir. Uluslararası toplumca kabul görmeyen bu harekâta ABD, Saddam yönetimindeki Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve terörizme destek sağladığı ve uluslararası topluma karşı büyük bir tehlike oluşturduğunu iddia etmiştir.

²⁸⁵ Dinstein, ss.80-82

²⁸⁶ Taşdemir, Uluslararası Terörizm Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.124

²⁸⁷ Travalio, s.153

Eğer bir devletin terör örgütünü desteklediğine inanılıyorsa ilk önce barışçıl yollar aranır, bunda başarı sağlanamazsa konu GK'nin dikkatine sunulur. Akabinde devlet gerçekten terör örgütünü desteklediği somut bir şekilde kanıtlanıyorsa 39. madde çerçevesinde durum tespiti yapılır. Daha sonra 41. madde çerçevesinde ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanır. O da yetersiz kalırsa 42. madde çerçevesinde askeri önlemler görüşülür. Fakat ABD Irak'ta bu süreci işletmeden direkt olarak işgale girişmiştir. Özellikle bazı müttefik ülkelerin bu işgale yönelik sert eleştirileri ve GK'de İngiltere haricinde diğer ülkelerin olumsuz tutumu ABD'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun üzerine GK'de daimî veto hakkı bulunan bir devlet olarak ABD'nin, BM sisteminin artık ihtiyaçlara cevap veremediğini ifade etmesi kendisini garip bir duruma sokmuştur. Dolayısıyla tek taraflı ve varsayım dayanan eylemlere sıcak bakılmamaktadır. Bu nedenle her türlü meşru müdafaaya dayanan eylemin amacına uygun ve orantılı bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Aksi taktirde bu tür tek taraflı ve varsayım dayanan eylemlerin 2/4. maddede belirtilen kuvvet kullanma yasağı kapsamında ele alınması gerekecektir. Çünkü 2/4. madde de lafzı geçen '*BM amaçlarıyla bağdaşmaz herhangi bir şekilde*' kuvvet kullanmanın yasaklandığının belirtilmesindeki amaç BM Antlaşmasının 1/1. maddesinde öngörülen uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmekle alakalıdır.²⁸⁸ Bu sebeple GK yetkilendirilmesi olmayan ve meşru müdafaaya dayanmayan her türlü kuvvet kullanma eylemini uluslararası hukukun yasakladığı söylenebilir.

Bu arada 39. maddede²⁸⁹ geçen barışa karşı tehdit ifadesi ile 2/4. madde de geçen kuvvet kullanma tehdidi ifadesinin karıştırılmaması gerekmektedir. Bir devletin diğerine yapacağı 2/4 maddenin ihlali olan kuvvet kullanma tehdidi, GK tarafından 39. madde çerçevesinde barışa karşı tehdit olarak addedilebilir. Fakat GK bunu her zaman yapmak zorunda değildir. Çünkü barışa karşı tehdit durumlarının analizi gayet esnek ve net olmayan bir süreçtir. GK iç savaşları, daha küçük çatışmaları ya da insan hakları ihlallerini barışa karşı tehdit olarak görmeyebilir. Ancak sınırı aşan insani krizlerin

²⁸⁸ Tams, s. 362

²⁸⁹ 39. madde: "Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır", Charter of the United Nations, 24 October 1945

meydana geldiği ve önlenemediği yerlerde GK'nin derhal olaya müdahale etme vazifesi vardır. Örneğin Haiti'de 1993-1994 yıllarında yaşanan iç karışıklıkta GK almış olduğu 841 sayılı kararla uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği sonucuna varmıştır.²⁹⁰ Meşru Haiti hükümetinin bir cunta tarafından düşürülmesini GK '*eşi benzeri görülmemiş ve istisnai bir durum*' olarak nitelemiş ve bu sorunun devamının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini açıklamıştır. Akabinde 940 sayılı GK kararı ile ABD öncülüğünde çok uluslu bir kuvvet oluşturulmuş ve süreç kan dökülmeden halledilmiştir.²⁹¹ Ancak diğer taraftan da BM ilgili kuruluşlarınca Arakan'da Myanmar ordusunun Müslümanlara karşı soykırıma ve etnik temizliğe varan uygulamalarda bulunulduğunu tespit etmiş olmasına rağmen, GK'de krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine yönelik bir karar Çin vetosu nedeniyle alınamamıştır.²⁹² Bu da GK'nin siyasi yapılanmasının uluslararası topluma vermiş olduğu müzminleşmiş zararlardan sadece birisidir.

Dinstein, 51. maddenin devletlere sadece kendilerine yönelik saldırılarda bulunulması durumunda meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği kuralının kasti olarak getirildiğini söylemektedir.²⁹³ BM antlaşmasında bu tür bir dar yorum tekniğine gidilmesi yoluna gidilmesi gayet normal karşılanmalıdır. Çünkü 2. Dünya Savaşı sonrasında milyonlarca insanın hayatını kaybetmiş ve devletler sosyo-ekonomik olarak büyük kayıplara uğramıştır. Buna ek olarak terörizmin o dönemde revaçta olmaması ve terör örgütlerinin devlet egemenliği ihlaline yol açacak kadar eylemlerde bulunmaması 51. maddenin dar yorumlanmasını gerektirmiştir. O dönemde bu her ne kadar anlaşılır karşılaşılsa da günümüzde teröre karşı mücadelede yine 51. maddeye göre gereklilik, orantılılık ve aciliyet gibi faktörler dairesinde konunun tekrar değerlendirilmesi hasıl olmuştur. Çünkü uluslararası toplum zaman geçtikçe devlet egemenliğini tehlikeye sokan bu tehdit karşısında BM Antlaşmasının ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle teamül kuralını önceleyerek, terör karşısında meşru müdafaa haklarının olduğu konusunda mutabık kalmıştır. Bunda ise 11 Eylül saldırıları gayet belirleyici olmuştur. 11 Eylül

²⁹⁰ S/RES/841 (1993), Security Council, the Situation in Haiti, 16 June 1993

²⁹¹ Dinstein, s.252

²⁹² 24 saatte 35 binden fazla Arakan Müslümanı Bangladeş'e kaçtı, **BBC Türkçe**, 5 Eylül 2017 <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41160284> (Erişim tarihi: 20.01.2018)

²⁹³ Dinstein, s.166

saldırılarından sonra GK’de alınan kararlarla terörizme karşı meşru müdafaa hakkının olduğu teyit edilmiştir. Sadece devletlere saldırının gerçekleşmesi durumunda meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği 51. madde de açıkken, bu kararlar beraber artık devletlerin egemenliğini ihlal edecek kadar eylemlerde bulunan terör örgütlerine karşı da meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği kabul edilmiştir. Ancak terör örgütlerine karşı da meşru müdafaa hakkını kullanılması için saldırıya uğranılması gerekir mi? Burada bir saldırı vuku bulmasa da bir tehlike (*terör tehlikesi*) müdahale edilmediği takdirde açık, başa çıkılamaz ve geri döndürülemez şekilde tehlike yaratacaksa, o vakit devletlerin terör odaklarına karşı müdahale haklarının doğacağı iddia edilmektedir. Ancak devletlerin tehlike halinde meşru müdafaa hakkına başvurup başvuramayacağı konusunda literatürde derin görüş ayrılıklarının olduğu da sır değildir. Çünkü tehlikenin anılığı karşısında meşru müdafaa hakkına dayanan müdahaleler ne kadar makul karşılanırsa karşılanırsın bunun suiistimal edilebilirliğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları meydana geldiğinde GK kararında öngörülmemiş olmasına rağmen ABD’nin El Kaide ile savaş adı altında Taliban Afganistan’ına müdahalede bulunması önemli tartışmalar yaratmıştır. Yaşanan tartışmalar arasında ABD’ye yapılan saldırının silahlı saldırı olarak değerlendirilip, değerlendirilmeyeceği; yabancı bir devletin toprağında yuvalanan El Kaide gibi devlet dışı bir aktörün yapmış olduğu saldırının o yabancı devlete karşı müdahaleyi meşrulaştırıp meşrulaştırmayacağı; o yabancı devlet/rejim (*Taliban*) El Kaide’ye destek verse bile bunun ABD’ye Taliban rejimini alaşağı etme hakkı verip vermeyeceği gibi birçok sorular akıllara takılmıştır.²⁹⁴

Ayrıca uluslararası toplumca tasdiklenmiş ve süregelen bir insancıl hukukun ihlali söz konusu ise ve ev sahibi devlet bunu engellemede yeterli kapasiteye sahip değilse, bu ihlallerden kaynaklanan bir güvenlik tehdidine maruz kalan devlet bu durumu ayrıca değerlendirmek zorundadır. Özellikle yapılan ağır insan hakları ihlalleri neticesinde milyonlarca insan kendi ülkesine sığınmıyor ve kontrolsüz göç nedeniyle terör saldırılarına maruz kalıyorsa mağdur devlet açısından bu önlem almaya değer bir durum olarak değerlendirilecektir. Bu kapsamda kuvvet kullanımına başvurmak için belirli zaruri durumların oluşması şarttır. Bu zaruri durumlar oluşsa dahi devlet, meşru müdahale

²⁹⁴ Gilbert Guillaume, Terrorism and International Law, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol: 53, No: 3, July 2004, ss. 537-548

kapsamında yapacağı eylemlerden sorumludur. Bu eylemlerde müdahale edilen ülkenin siyasi bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünün etkilenmemesi ve müdahale esnasında orantılı hareket edilmesi önemlidir. Orantılı hareket edilmemesi halinde BM antlaşmasının 2/4. maddesine göre mağdur devlet, kendisini kabahatli bir pozisyonda bulması gibi bir risk söz konusu olabilecektir.²⁹⁵

Diğer taraftan başarısız bir devletin toprağında üstlenen ve toprak kontrolünde bulunan terör örgütlerince diğer devletlere karşı gerçekleştirilen terör saldırılarına yönelik başvurulacak meşru müdafaa hakkının, o terör örgütünü saldırı kapasitesi azaltılana kadar devam edeceği söylenebilir.²⁹⁶ Nitekim saldırı bitmesi durumunda artık karşı önlemlerinde sonlanacağını iddia etmek teröre karşı mücadelede sürdürülebilir bir davranış olmayacaktır. Alınacak bu önlemler tek taraflı müdahaleyi yasaklayan 2/4. maddeye aykırılık taşımayacağı gibi, 51. madde de belirtilen ve devletlerin bireysel ve kolektif meşru hakkına haiz olduğunu öngören ibare ile bütüncül bir şekilde dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Öyle ki bu madde ortaya konulurken GK, 7. bölüm çerçevesinde harekete geçene kadar o devletin haiz olduğu meşru müdafaa hakkını kullanabileceği öngörülmüştür. Çünkü mağdur devletin teröre karşı sahip olduğu nefsi müdafaa haklarını kullanabilmek için GK tarafından 7. bölüm çerçevesinde önlemler alınmasını beklemesi o ülke üzerinde daha fazla zayıyata yol açabilir. Dolayısıyla devletler GK'nin alması gereken önlemlere kadar bahsettiğimiz kriterler dairesinde meşru müdafaa haklarını kullanmak zorundadır. Şüphesiz bu durum 11 Eylül saldırıları sonrasında GK kararlarında da belirtilmiş ve terörizm en sert şekilde kınanarak uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle mağdur devletler nefsi müdafaa hakkını kullanabilmek için GK kararının çıkmasını beklemek zorunda değildir. Buna ek olarak orantılı ve amacına uygun bir müdahalede bulunan mağdur devlete karşı başarısız devletin, 2/4. maddeyi öne sürerek engellemesi pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü mağdur devletin bu tür bir müdahalede bulunmasının en temel sebebi başarısız devletin ülkesinde bulunan terör örgütünün saldırıları ve tehditlerini engelleyememesidir. Tabii ki mağdur devlet, başarısız devletle diyalogu önceleyerek işbirliğine girmeyi tercih etmelidir. Ancak başarısız devletin diyaloga girmeyi reddetmesi veya saldırı tehlikesi

²⁹⁵ Dinstein, s.85

²⁹⁶ Thomas M. Franck, Terrorism and the Right of Self-Defence, **The American Journal of International Law**, Vol: 95, No:4, October 2001, ss.839-843

karşısında etkili önlemler alamaması mağdur devletin uygun önlemler almasını engellemeyecektir. Bununla beraber mağdur devlet alacağı meşru müdafaaaya dayanan önlemlerinde açık uçlu bir şekilde hareket edemeyecektir. Müdahalenin orantısız olması halinde mağdur devlet başarısız devlete karşı 2/4. maddeyi ihlal edebilir ve 39. madde çerçevesinde de GK tarafından saldırgan devlet statüsüne sokulabilir. Dolayısıyla mağdur devlet sadece saldırı ve tehlike ölçüsünde meşru müdafaa hakkına başvurabilecektir.

Dolayısıyla başarısız veya kendi toprağını koruyamayan devletlerden gelebilecek olan saldırıların bitmesi sonrasında da meşru müdafaa hakkının biteceğini yorumlamak mümkün gözükmemektedir. Mağdur devlet, söz konusu terör örgütünün saldırı kapasitesini değerlendirmesi ve ona göre tedbirler alması icap edebilir. Nitekim BM Antlaşmasının hazırlık çalışmalarında da (*travaux preparatoires*) bunun aksine yorumlanabilecek bir yaklaşım yoktur.²⁹⁷

2.2.4. Bir Ülkedeki Yönetilemeyen Alanlar ve Bu Yönetilemeyen Alanlardaki Devlet Dışı Aktörlere Karşı Başvurulabilecek Meşru Müdafaa Hakkı

Öncelikle yönetilemeyen alanlardan kaynaklı sorunların yeni olmadığını belirtmekte fayda vardır. Devletlerin egemenliğini kullanamadığı başıboş bölgelerden kaynaklı problemler, 1980’li yıllardan itibaren terör sorununun ağırlaşmasıyla birlikte uluslararası ilişkilerin önemli bir gündem maddesi olmayı başarmıştır.²⁹⁸ Pakistan ile Afganistan arasında federatif yönetime tabi aşiret bölgeleri ile Somali’nin güney bölgeleri devlet yönetiminin tam anlamıyla sağlayamadığı yerlerdendir. Amsterdam Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olan tarihçi William van Schendel’in 2002 yılında ilk kez tespitinde bulunduğu Güneydoğu Asya’da yer alan “Zomia” adındaki yönetilemeyen alan, Tibet, Çin’e ait Doğu Türkistan bölgesinin kuzey ve kuzeydoğu bölgeleri, Keşmir, Nepal ve Myanmar’ın birçok bölgesi, Bhutan, Laos, Bangladeş, Afganistan, Pakistan, Tacikistan ve Kırgızistan’da bulunan bazı bölgeler yönetilemeyen alanlar içerisine dâhil

²⁹⁷ Tadashi Mori, The Right of Self-Defence in the Travaux Préparatoires of the United Nations Charter, Tadashi Mori (Ed) **Origins of the Right of Self-Defence in International Law**, Brill/ Nijhoff, 2018, ss. 181–231

²⁹⁸ Andrew J. Taylor, Thoughts on the Nature and Consequences of Ungoverned Spaces, **SAIS Review of International Affairs**, 36 (1), 2016, ss.1-9

edilmektedir.²⁹⁹ Bununla beraber Dünya Bankasının verilerine göre devletler içerisinde yer alan bu yönetilemeyen bölgeler önemli bir uluslararası mesele olmaya devam etmektedir.³⁰⁰

Hoisington, yönetilemeyen alanları 3 sınıfa ayırmıştır. Bunlar tartışmalı (*contested*), yetersiz (*incomplete*) ve terk edilmiş (*abdicated*) alanlardır. Tartışmalı alanlar (*contested*); DDA'lerin ülke hükümetinin meşruiyetini reddederek herhangi bir grup, klan, aşiret veya muhalif gruba bağlılık yemini etmesiyle oluşturduğu hakimiyet bölgeleridir. Tartışmalı yönetimler için Suriye'nin kuzeyinde bulunan PKK/YPG terör örgütü ile Mindanao ve Kolombiya'da belirli bölgelerde hakimiyet kuran silahlı örgütler örnek olarak gösterilebilir. Bu bölgelerde yerel milisler veya kuvvetler hükümet kontrolünü kırmayı ve kendi devlet-vari oluşumlarını kurmayı hedeflemektedir. Hatta bu örgütler devlet otoritesi bulunmaksızın illegal faaliyetlerini rahatça yürütmek için bağımsızlık hülyaları dahi kurabilmektedirler. Yetersiz alanlar (*incomplete*) ise topraklarında otoritesini layığıyla kuramayan, halkına hizmet götürmeyen ve götürmek içinde gereken kaynağa sahip olmayan yönetimlere ait alanlardır. Yetersiz alana ise Afgan ile Pakistan sınır bölgesi, Kuzey Kafkasya veya Meksika – Guatemala sınırı örnek verilebilir. Devletler bu yerlerde hâkimiyetini kurabilmek için yeterli kaynaklardan yoksundurlar. Bu bölgedeki yerel yetkililer ya yetersizdir ya da suç örgütleri ile iş birliği içindedirler. Terk edilmiş alanlar (*abdicated*) ise hükümetle arası iyi olmayan, varlığının sadece masraf getirdiğinin düşünüldüğü, güvenlik, düzen, altyapı vb. zaruri hizmetlerinin sağlamadığı ve genellikle azınlıkların yaşadığı mahrumiyet bölgeleridir.³⁰¹ Terk edilmiş alanlara ise Suudi Arabistan merkezi hükümetinin bölgesel aşiretlere bıraktığı sınır bölgeleri veya Kuzey Kafkasya'da yönetimin etkin olmadığı bazı yerler örnek olarak gösterilebilir.³⁰²

Yönetilemeyen bölgeler sorunu devletlerin başarısızlığından veya dış etkenlerden dolayı oluşabilmektedir. Bazı durumlarda devlet yönetmeye istekli olmayabilir veya

²⁹⁹ Matthew Hoisington, International Law and Ungoverned Space, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Fletcher School, Tufts Üniversitesi, Boston 2012), ss.2-3

³⁰⁰ Worldwide Governance Indicators, **World Bank**, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports> (Erişim tarihi: 01.04.2018)

³⁰¹ Hoisington, s.32

³⁰² Rabasa ve diğerleri ss. 17-18

yönetme kabiliyetinden yoksun da olabilir. Bu tür bir durumda devletlerin uluslararası örgütlerden, aşiretlerden veya yerel siyasilerden belli bir bölgenin yönetimini devralmasını istemesi mümkün olabilir veya devlet egemenliğini tam sağlayabilme adına yerel ve resmi olmayan aktörlere de yetki verebilir. Karşılaşılabilecek bu yönetim biçimleri yönetimsizlik, kötü yönetim, alternatif yönetim, tartışmalı ya da zayıf yönetim olarak da adlandırılabilir. Bununla beraber devletin hâkim olamayıp da yönetimi yerel aşiret veya örgütlere terk etmesinin uluslararası hukuk açısından problematik bir durum yarattığını belirtmekte fayda vardır. Bu durum karşısında yine esas muhatap devletin kendisi olacaktır. Bu problemler de genellikle DDA'ların yönetim için yeterli kapasiteye, meşruiyete ve yeterli bir siyasi iradeye sahip olmamalarının yanında fazla ideolojik olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bunun yanında bir başarısız ülkenin yönetilemeyen alanını kontrol eden DDA'ların, özerklik veya bağımsızlık iddialarında bulunma ihtimali o devletin egemenliği açısından tehlikeli sonuçları olacaktır. Ancak bu yapılar her ne kadar kendilerini meşru olarak nitelendirse de uluslararası hukukun bir süjesi olamazlar. Meşruiyetleri halk tarafından seçilmediği için yoktur.³⁰³ Bu bölgeler iyi yönetilemeyen, kötü yönetilen veya suiistimale açık bölgeler olarak da sınıflandırılabilir. Çünkü bu bölgeler illegal grupların faaliyetlerini gerçekleştirmek için en çok tercih ettiği yerlerdendir.

Yönetilemeyen alanlar son döneme kadar ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun dikkatini bu kadar cezbetmemiştir. Örneğin 90'lı yıllarda Güney Amerika'nın yönetilemeyen bazı bölgelerinde ABD, kendi ülkesini de doğrudan etkileyen uyuşturucu ticaretine karşı müdahalelerde bulunmuştur. Ancak ABD'nin tek taraflı müdahaleleri bu ülkelerde rahatsızlığa neden olmuştur. Ancak 11 Eylül sonrasında yönetilemeyen alanlar uluslararası kamuoyunun daha da fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle Amerikalı ulusal güvenlik uzmanları, ABD'nin ulusal güvenliğine tehdidin devlet yönetimi ve kontrolü olmayan alanlardan geldiğini söylemeye başlamıştır. Bu uzmanlara göre teröre karşı savaşın temelinde yönetilemeyen alanlar yatmaktadır. Yönetilemeyen

³⁰³ Hoisington, ss.16-17

alandanda terörizm olmasa da mülteci, hastalık veya açlık gibi sebeplerden ötürü de insani krizlerin çıkması mümkün olabilmektedir.³⁰⁴

Toprakları üzerinde tam bir egemenlik tesis edemeyen ülkeler, iyi niyetli olsa ve yeterli kabiliyete sahip olmasa da ülkesinden kaynaklanacak olan ihlal ve şiddet eylemlerinden ötürü sorumluluğunun oluşacağı ifade edilmişti.³⁰⁵ Ev sahibi devlet saldırı yapmış gibi kabul edilmese de mağdur devletle iş birliğinde bulunması şarttır. Bununla ilgili 19 Aralık 2005 tarihinde görülen UAD'ın *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası* 'ndan ayrı görüş belirten Hâkim Kooijmans, bir devlet topraklarının bir bölümünde veya tamamında hâkimiyet kuramıyorsa ve bu bölgelerden komşu devlete karşı silahlı bir saldırı gerçekleştirildiyse, her ne kadar mezkûr saldırılar topraklarını kontrol edemeyen ev sahibi devlete atfedilemese de 51. maddede öngörülen silahlı saldırı kapsamında değerlendirilebilir. Bu durumda mağdur devlet ev sahibi devletin saldırıları engellemeye yeterli gücünün olmayışını da dikkate alarak meşru müdafaa hakkına başvurabilecektir. Aksini iddia etmek makul bir yaklaşım olmayacaktır.³⁰⁶ Dinstein'e göre de nasıl bir devletin bir başka devlete saldırısı durumunda meşru müdafaa hakkı söz konusuysa aynı şekilde bir devletin toprağından başka bir devlete silahlı saldırı da bulunan terör örgütlerine karşı da meşru müdafaa hakkı vardır. Özellikle ev sahibi devlet, mekanizmalarının işlerliğini kaybetmiş bir başarısız devlet ise bu devlet uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmede zorluk yaşayabilir. Bu da terörizm, insan hakları ihlalleri ve sefalet gibi sorunların yaşanmasına neden olacak, komşu devletler başta olmak üzere -her ne kadar egemenlik açısından itirazlar olsa da- mağduriyet yaşayan devletlerin müdahil olmasını gerektirebilecektir. Dinstein bu durumu hukukun ülke dışında uygulanması (*extraterritorial law enforcement*) olarak açıklamaktadır.³⁰⁷

³⁰⁴ Angel Rabasa and John E. Peters, Understanding Lack of Governance, Angel Rabasa, Steven Boraz, Peter Chalk, Kim Cragin, Theodore W. Karasik, Jennifer D. P. Moroney, Kevin A. O'Brien and John E. Peters, (Eds) **Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks** Santa Monica, RAND Corporation 2007, ss.1-2

³⁰⁵ Hoisington, s.26

³⁰⁶ Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, Seperate opinion of Judge Kooijmans, **ICJ Report**, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf> s.150 (03.04.2018)

³⁰⁷ Dinstein, s.216

Başarısız devletin topraklarından uluslararası güvenliği tehdit eden eylemlerin azaltılması adına o devletin güvenlik kapasitesinin artırılması uluslararası toplum açısından tercih edilen yöntemdir. Bu aşamadan sonra uluslararası toplum, başarısız devletin topraklarında tekrar kontrolü sağlayabilmesi için bu ülkedeki güvenlik kapasitesinin geliştirilmesine odaklanacaktır. Ancak bu seferde diğer devletler başarısız devletin kapasitesinin geliştirilmesini kendi çıkarları açısından makul görmeyebilir. Haliyle bu konunun manipüle edilmesi gibi bir risk de söz konusudur. Bu tür bir durumda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu olan GK'nin kararlı davranması gerekecektir.³⁰⁸

Devletin toplum üstünde nüfuzunu kullanamadığı ve devlet organlarının vazifesini yerine getiremediği durumlarda hükümet, başkenti ve diğer önemli şehirleri haricinde yönetimi etkili bir biçimde üstlenmesi ziyadesiyle zordur. Böyle bir durumda toplum, devletin yargı mercileri yerine yerel aşiret liderlerine, mollalara veya diğer önde gelen kişilere itibar edebilecektir. Ya da yönetilemeyen alanlardaki halka devletin sunması gereken sağlık hizmeti veya diğer sosyal hizmetleri isyancı/asi gruplar sunabilir. Ayrıca yönetilemeyen alanlar devletlerin dağ, orman veya çöl gibi yönetilmesi zor alanları olabilir. Bu alanlar genellikle ekonomik olarak zayıf ve az nüfuslanmış, merkezi hükümetin etkinliğini daha da artırabileceği devlet yatırımlarından nasibini pek almamış yerler olabilmektedir. Bu bölgelerdeki silahlı grupların varlığı ve bu grupların kendine getiri sağlayan illegal faaliyetleri o devletin egemenliği ve yönetimini önemli derecede erozyona uğratmaktadır.³⁰⁹ Zapt edilemeyen bu silahlı çete ve gruplar, o bölgedeki halkı tehdit edebilir, vergi adı altında para toplayabilir veya illegal faaliyetlerine girmeye zorlayabilir. Devletin etkisiz kaldığı bu tür durumlarda oradaki halk, devleti etkisiz bir unsur olarak görmeye başlayacak ve devletin itibarı zamanla yok olacaktır.

Bir ülkedeki yönetilemeyen alanlarda bulunan suç şebekelerinin ve terör örgütlerinin varlığı sadece ev sahibi ülkenin değil çevre ülkelerin de egemenliğine tehdit oluşturabilir. Terör örgütleri ile suç şebekelerinin devletin düşmanlaştırılması söylemleri, lojistik ve fiili ihtiyaçlarının benzerliği, finansal ve para aklama ağları yönüyle çıkar

³⁰⁸ John Yoo, **Fixing Failed States**, Californiya: Berkeley Law Repository, 2011, s.95

³⁰⁹ Anna Holzscheiter, Discourse as Capability: Non-State Actors' Capital in Global Governance, **Millennium**, 33 (3), 2005, ss.723-734

birliktelikleri bulunabilmektedir.³¹⁰ Genellikle yönetilemeyen alanlarda faaliyetlerini yürüten bu terör örgütlerine veya suç örgütlerine karşı yeteri kadar uluslararası toplumun iş birliği içinde bulunduğunu söylemek zordur. PKK terör örgütü bu anlamda önemli bir örnektir. Irak ve Suriye gibi yönetilemeyen alanlarda silahlanan PKK'ya karşı Avrupa ülkeleri yeteri kadar önlem almamaktadır. Hatta Avrupa'nın barış ve güvenliğine de büyük bir tehdit oluşturmalarına rağmen birçok Avrupa ülkesi PKK'ya yönelik pasif desteğini sürdürmektedir. Avrupa Parlamentosu'nun Europol'e dayandırarak yayınlamış olduğu bir rapora göre PKK Avrupa uyuşturucu trafiğinin önemli bir kısmını yönetmekte; insan kaçakçılığı, gasp, kara para aklama, silah ve sigara kaçakçılığı, taklit pul ve banknotlar, kan ürünleri gibi yasa dışı faaliyetlerde bulunmaktadır. Rapora göre PKK, söz konusu uyuşturucu ağı sayesinde yıllık 500 milyon avro gelir elde etmektedir.³¹¹ Ek olarak PKK tarafından kaçırılan çocuklara da Avrupa'daki kamplarda terörist olmaları için ideolojik eğitim verildiği ifade edilmiştir. Konuyla alakalı bir İsviçre gazetesi, İsviçre'deki kampların bu tür eğitimler için kullanıldığını haber yapmıştır.³¹² Bununla beraber PKK'ya destek sağlamayan Avrupa'daki Kürt ailelerin de tehdit edildiği ifade edilmektedir.³¹³ Yönetilemeyen alanlarda faaliyet gösteren bu tür terör örgütlerinin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünün yurtdışından geldiği bilinmektedir. PKK da gelirinin önemli bir kısmını Avrupa'daki illegal faaliyetlerinden elde etmektedir. PKK sadece silahlı faaliyetlerde bulunduğu Irak ve Suriye'nin değil, Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerinin de egemenliği ve toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit unsuru olmayı sürdürmektedir.

Globalleşme ile beraber devlet kontrolünün azaltılarak ticaretin artırılması, sınırların kaldırılması ve para akışının hızlandırılması gibi olguların gelişmiş devletler açısından fayda getirdiği savunulsa da gelişmekte olan devletler için aynısını söylemek bazen zor olabilmektedir. Bu devletler fayda getirebilmesi için bürokratik kurumların

³¹⁰ Rabasa ve John E. Peters, ss.8-11

³¹¹ Europe's Crime-Terror Nexus: Links between terrorist and organised groups in the European Union, **European Parliament, Directorate-General For Internal Policies**, Brussels, 2012, s.51-52

³¹² PKK-Terrorlager in der Schweiz? **Blick**, 30.09.2018, <https://www.blick.ch/news/schweiz/bundesanwaltschaft-hat-straftverfahren-eroeffnet-pkk-terrorlager-in-der-schweiz-id68415.html> (Erişim 22.10.2018)

³¹³ TRT World, terör örgütü PKK'nın Avrupa'daki faaliyetlerini belgeselle ortaya çıkardı, **TRT Haber**, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/trt-world-teror-orgutu-pkknin-avrupadaki-faaliyetlerini-belgeselle-ortaya-cikardi-352176.html> (Erişim 22.04.2018)

kurumsallaşma sürecini tamamlaması ve adalet sisteminin belli bir seviyeye gelmesi gerekmektedir. Bu konuda belirli bir seviyeye gelemeyen başarısız devletlerde yaşanabilecek iç karışıklıkların kontrol edilmesi, içerisinde çok zorlu bir süreci barındırmaktadır. Bu devletlerin yönetilemeyen topraklarında barınan terör örgütleri, iletişim teknolojilerini iyi bir şekilde kullanabilecek, para akışının rahat oluşundan veya globalleşmenin getirmiş olduğu yeniliklerden azami derecede istifade edebilecek ve o devlet içerisindeki istikrarsızlığı daha tehlikeli bir hale getirebilecektir. Dolayısıyla bu devletlerin yeterli derecede demokratik olgunlaşmalarını ve hukukun üstünlüğü anlamında ilerleme kaydetmelerini sağlamadan gelişmiş devletlerin kendi düzenlerini bu devletlere dayatmaları adil bir yaklaşım olmayacaktır.³¹⁴

Yönetilemeyen alanların sınırında bulunan mağdur aday ülkelerin yaşayabileceği güvenlik kaygılarına ve gelebilecek saldırılara istinaden o alanda bulunan tehlide yönelik önlemler alması ilk bakışta (*prime facie*) meşru müdafaa kavramı çerçevesinde ele alınabileceği değerlendirilmektedir.³¹⁵ Bununla beraber mağdur ülke tarafından tehdidin bertaraf edilmesi sonrasında tekrar oluşma ihtimali olan tehditlere karşı yönetilemeyen alanda ev sahibi ülkenin egemenlik ve toprak bütünlüğüne zeval vermeksizin uluslararası toplum ile iş birliği içerisinde, o ülkenin meşru hükümetiyle birlikte güvenlik ve bürokratik kapasitesini artırmak üzere iş birliği yapılabilecektir. Bu tür bir durumda bazı sorunların çıkması muhtemeldir. Bu sorunları güvenlik, kalkınma, ekonomi ve insan hakları olarak 4 kategoride incelemek mümkündür. Bu sorunlar arasında güvenlik unsuru yönetilemeyen alanlar içerisinde en çok odaklanılan taraftır. Yönetilemeyen alanları mesken tutan illegal aktörler herhangi bir yaptırıma tabi tutulmaksızın bulundukları yerlerden faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle güvenlik yönünden mağduriyete uğrayan ülkeler yönetilemeyen alanlarda yapacakları müdahaleyi buna bağlayarak meşrulaştırabilmektedir. Kalkınma problemi ise bir diğer karşılaşılan problemdir. Bir görüşe göre kalkınma açısından yönetilemeyen alanda ev sahibi devletin katı bürokrasine maruz kalınmayacağından orada yaşayan mağdur toplumlara ulaşım

³¹⁴ Phil Williams, Here Be Dragons: Dangerous Spaces and International Security, Anne L. Clunan and Harold A. Trinkunans (Eds) **Ungoverned Spaces- Alternatives to State Authority in an Era of Softened Sovereignty**, California: Stanford University Press, 2010, ss.34-56

³¹⁵ Robert I. Rothberg, The Failure and Collapse of Nation-States, Robert Rothberg (ed.) **When States Fail: Causes and Consequences**, Princeton: Princeton University Press, 2003, ss.1-49

daha kolay olacak ve kalkınma projeleri daha rahat bir şekilde yürütülebilecektir. Ancak bu çok zayıf bir ihtimaldir. Nitekim örneği de yoktur. Ayrıca insan hakları açısından yönetilemeyen alanlardaki toplumun uluslararası korumaya sahip olabileceği ifade edilmektedir. Ancak sözü edilen bu korumanın nasıl sağlanacağı muallaktır ve çoğunlukla da başarılı olunduğu söylenemez. Yani ifade özgürlüğü ve demokratik yönetim hakkının sağlanması bir tarafa, *Jus Cogens* olarak belirtilen ve tüm devletlerin uymak zorunda olduğu buyruk kurallar arasında sayılan zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleden insanların korunması görevi de bu bölgelerde tam olarak uygulanmayabilmektedir. Normal şartlarda devletlerin koruyamadığı ülke topraklarında yaşanacak krizlere karşı sorumluluğun uluslararası topluma geçeceği ifade edilmektedir. (bkz. R2P) Ancak yönetilemeyen bu alanlarda uluslararası topluma geçecek olan bu yetkinin kapsamının ne olduğu konusundaki sorulara BM sisteminin cevap verememesi uluslararası toplumu umutsuzluğa itmektedir. Ekonomik açıdan da yönetilemeyen alanlar dünya ile irtibatı kesilen yerler olması hasebiyle liberal ekonomik sistemde sorunlu bölgeler olarak gösterilmektedir. Bu bölgeler bulunduğu coğrafya için ekonomik açıdan önemli bir istikrarsızlık unsuru olacak; yatırım, iş birliği ve ticaretin gelişmesini engelleyecektir.

Diğer taraftan yönetilemeyen alanlarda *de jure* olarak devletin organı olmayan örgütlerin uluslararası hukuk açısından bir süje olmayacağı konusunda hiçbir şüpheye mahal yoktur. DEAŞ örneğinde görüldüğü gibi yönetilemeyen alanlarda bulunan örgütlerinin -ki bunlar çoğunlukla terör örgütlerinden oluşmakta- faaliyetleri uluslararası barış ve güvenliği etkileyebilecek seviyeye gelebilmektedir. Nitekim kolektif güvenlik sisteminin bu tür tehditlere etkin bir şekilde cevap verememesi de eleştirilen bir durumdur. Çünkü hali hazırda yönetilemeyen alanlarda konuşlanmış terör örgütlerini durdurabilecek çok az enstrüman bulunmaktadır.³¹⁶ Ancak yönetilemeyen alanlarda hakimiyet kuran terör örgütleri gibi DDA'ların yetkili unsur olamayacağı konusu önemlidir. Yönetilemeyen alanlarda terör örgütlerinin engellenememesine ve yaşanan saldırılara rağmen mağdur devlet, ev sahibi devleti tarafından egemenlik ihlali suçlamalarına maruz kalabilir. Bu tür bir duruma karşı yönetilemeyen alanlar mefhumu mağdur devletin elini güçlendirecek bir argüman olarak öne sürülebilir. İleriki

³¹⁶ Hoisington, ss.60-62

bölümlerde bahsedilecek olan Acizlik veya İsteksizlik doktrininin de temelini oluşturacak bu fikre göre ev sahibi ülkenin egemenlik hakları saklı tutulmak koşuluyla o yönetilemeyen alanda bulunan terör örgütünün saldırısına uğrayan mağdur devletin kendisini müdafaa edebileceği savunulmaktadır. Mağdur devlet açısından asıl hedef kendisine saldıran DDA'lardır. Hele ki bu DDA bir terör örgütüyse ve uluslararası alanda da terör örgütü olarak tanınıyorsa, bu yapılacak müdahalenin meşruiyetine daha fazla katkı sağlayacaktır. Ev sahibi devlet eğer topraklarını koruyamıyor ve topraklarından gelecek olan saldırılar karşısında pasif kalıyorsa yönetilemeyen alanlardan gerçekleşen/gerçekleşecek saldırılardan sorumlu olacağından mağdur devletin gerçekleştireceği sınırlı ve yerinde olan müdahalelere karşı çıkması kendisini sorunlu bir pozisyona sokacaktır. Mağdur devlet tehdidi kanıtlayabilirse kuvvet kullanımı açısından sınırlı ve ev sahibi devletin ülkesel egemenliğine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde DDA'ya müdahale ediyorsa bu hukuka uygunluk kazanacağı ifade edilmektedir. Bu yoruma devletlerin egemenliğini erozyona uğratabileceği endişesiyle karşı çıkmak mümkün olabilir. Buradaki kritik nokta mağdur devletin meşru müdafaa hakkına orantısız bir şekilde başvurusudur. Örneğin bir ülkenin terör örgütü tarafından işgal edilmiş kısmında bulunan terör örgütünün saldırılarına rağmen mağdur devletin müdahalesini ev sahibi devletin egemenlik hakkını öne sürerek engellediği düşünölsün. Bu durum bir nevi ev sahibi devlet tarafından uluslararası hukukun o terör örgütünün mağdur devlet hilafına ölkede varlığını sürdürmesinde bir hukuki araç olarak kullanılması anlamını taşıyacaktır.³¹⁷ Normal şartlarda terör örgütünün konuşlandığı ev sahibi ülkenin meşru hükümeti mağdur olan ülkenin hükümetiyle iş birliği yapması beklenir. Ev sahibi devletin tehdidin mağdur ölkeye zarar vereceği bilincinde olmasına ve engelleyememesine rağmen mağdur devletin meşru müdafaa kapsamında alacağı önlemlere karşı çıkması alınacak olan orantılı ve amacına uygun önlemleri engelleyemez.

³¹⁷ Malcolm Jorgensen, Ungoverned space: US request to join fight in Syria carries legal risks, **The Sydney Morning Herald**, <https://www.smh.com.au/opinion/ungoverned-space-us-request-to-join-fight-in-syria-carries-legal-risk-20150826-gj7wxm.html> (Erişim tarihi 22.04.2018)

2.2.5. 11 Eylül Sonrasında BM Güvenlik Konseyinin Teröre Karşı Mücadeledeki Bazı İnisiyatifleri ve Daimî Üyelerden Kaynaklı Cevap Verememe Sorunu

GK uluslararası teröre karşı yürütülen mücadelede tartışmaların merkezinde olan bir kurum olagelmış ve terörizm ile ilgili almış olduğu kararlarla bu mücadelenin yürütülmesine katkılar sağlamıştır. 1990'lardan itibaren özellikle de ABD'nin inisiyatif almasıyla GK, terör eylemlerine yönelik ekonomik yaptırım kararları almıştır. Bu yaptırım kararları terörizmi destekleyen devletlerin tutumunu değiştirmek amacıyla alındığı ifade edilmiş ve kısmen başarılı da olunmuştur. Bu tür inisiyatifler ayrıca teröre karşı uluslararası toplumun birlikte sorunları çözmesi yönünde sınırlı da olsa farkındalığın artmasına hizmet etmiştir.

51. maddeye göre mağdur devlet GK müdahil olana kadar meşru müdafaa hakkına başvurabilecektir.³¹⁸ Saldırgan tarafa karşı önlem almak üzere müdahil olan GK'nin, BM Antlaşmasına göre belirli prosedürleri yürütmesi gerekmektedir. Bu kapsamda saldırgan tarafa karşı 39. madde çerçevesinde durum tespiti yapan GK, 41. maddede de ekonomik ilişkilerin yanında demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini öngörmektedir. Bu yeterli olmazsa 42. maddede alınabilecek askeri önlemlerden söz edilmektedir. Ancak 42. maddeye başvurmadan önce 41. maddenin önceliklendirilmesi, girişilecek ekonomik ve siyasi yaptırımların daha etkin hale getirilmesinin daha etkili olabileceği ifade edilmektedir. 1998'de Nairobi ile Darusselam'da terör eylemleri gerçekleştirenlerin Üsame bin Ladin'in örgütüne mensup kişilerin olduğu ve bu kişilerin Afganistan'da Taliban yönetiminin himayesinde olduğu bulgusu üzerine GK, bir dizi karar almış ve 1267 sayılı kararıyla Taliban yönetiminin daha önce alınan El Kaide konusundaki kararlara uymamasının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği bildirilmiştir. Bu doğrultuda GK 1267 sayılı kararla Taliban yönetiminden Bin Ladin'in yargılanmak üzere teslim edilmesi talep edilmiştir. Bunun gerçekleştirilmesi için Taliban hükümeti üzerine birtakım yaptırımlar yürürlüğe konmuştur. Taliban üzerinde uygulanacak olan bu yaptırımları sağlamak ve denetlemek

³¹⁸ Chantal De Jonge Oudraat, the United Nations and the campaign against terrorism, **Disarmament Forum 1** (2004), ss.29-37

amacıyla 1267 Komitesi (Taliban-El-Kaide Komitesi) (TEKK) kurulmuştur. 11 Eylül öncesi ve sonrası alınan kararlarla Komite'nin yetkileri ve görev alanı genişletilerek Taliban'a uygulanacak yaptırımlarda istisnalara karar ve yetki vermek, yasak kapsamına sokulacak Taliban/El Kaide uçakları ve fonlarını belirlemek, devletlerin aldığı önlemlere ilişkin bilgi almak, ihlallerle ilgili kendisine sunulan bilgileri değerlendirmek ve bunları GK'ye rapor etmek gibi görevler verilmiştir. 19 Aralık 2000 tarihinde de alınan 1333 sayılı kararla bin Ladin ile El-Kaide'nin mal varlığının dondurulması, Taliban kontrolündeki Afgan topraklarından kalkan ve buralara inmek isteyen uçakların yasaklanması, Taliban rejimine silah ambargosunun konulması ve üst düzey Taliban yetkililerine seyahat yasağının getirilmesi kararı verilmiştir. Bu kararların uygulanmasını denetlemek amacıyla izleme grubu ve yaptırımları uygulama destek takımı kurulmuştur.³¹⁹ GK bu iki kararla birlikte terörizme karşı kanun koyucu vasfının pekiştirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki bahsi geçen ve 2001 yılında yürürlüğe giren 1373 sayılı karardır. Bu karar BM Antlaşmasının 7. bölümü çerçevesinde alındığından tüm BM üyeleri açısından bağlayıcılığı bulunmaktadır. İkincisi ise 2004 yılında yürürlüğe giren 1540 sayılı karardır. Bu kararda ise GK tüm devletleri nükleer kimyasal ve biyolojik silahları veya onların ulaştırılması için gereken araçları geliştirme, edinme, üretme, sahip olma, nakletme, transfer etme veya kullanmaya teşebbüs eden DDA'lara her çeşit yardımı sağlamaktan kaçınma yükümü yüklenmiştir. Ek olarak bu silahların yaygınlaşmasını ve özellikle terör amaçlı olarak DDA'ların eline geçmesini engellemek amacıyla üyelerin hukuki ve siyasi tüm etkili önlemleri almakla mükellef olduğu belirtilmiştir.³²⁰ 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan bu güvenlik anlayışının bir sonucu olarak DDA'ların bu tür silahlara erişmesi, bunları edinmesi, bulundurması ve kullanma olasılığı uluslararası toplum açısından şüphesiz büyük riskler barındırmaktadır. Bu tasarı kapsamında Kitle İmha Silahları Komitesi (KİSK) (*Weapons of Mass Destruction Committee-WMDC*) ihdas edilmiştir. Bu komite söz konusu tasarıdaki hususları incelemek ve denetlemekle görevlendirilmiştir. Komite'nin başkan ve yardımcıları GK tarafından atanmaktadır. Komitenin görevi, DDA'ların silahları geliştirip bunlara sahip olmalarını engellemeye çalışmaktır. Ancak devletlerin nükleer

³¹⁹ Kaya, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, ss.97-98

³²⁰ S/RES/1540, *UN Security Council Resolution*, 2004, <https://www.un.org/disarmament/wmd/sc1540/> (Erişim 01.06.2018)

silahlara sahip olması nedeniyle yapılabilecek işlemlerle ilgili KISK'in yetki sahibi olmadığı belirtilmektedir.³²¹

BM Antlaşmasının 25. maddesinde BM üyelerinin GK'nin almış olduğu kararları peşinen kabul ettiği ve uygulamaya koymakla yükümlü olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde BM Antlaşmasının 24 (1). maddesi şu şekildedir: “*Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyine bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler.*” Bu madde ile de GK'nin evrensel kanun koyucu vasfı teyit edilmiştir. Söz konusu maddelerin dil ve içerik yönüyle incelendiğinde belirli ve spesifik bir görev tanımının olmadığı, ucu açık bir tanımlamanın tercih edildiği görülmektedir. Bu da GK'nin her ne kadar evrensel bir kanun koyucu vasfını teyit etse de bu hakkın konu bakımından (*ratione materiae*) limitinin tam olarak belirlenmemesi GK üyelerinin antlaşma için kurgulanan düzenin dışına çıkma tehlikesini ortaya çıkarmıştır.³²² Ayrıca BM Antlaşmasının 29. maddesinde GK'nin kendi faaliyetlerini daha iyi yürütebilme adına yardımcı organlar oluşturabileceği belirtilmiştir. KISK inisiyatifi de bu bağlamda ele alınabilir.

Bahsedilebilecek bir diğer inisiyatif ise Terörle Mücadele Kurulu'dur. (TMK) (*Counter-Terrorism Committee*) – (CTC) GK'nin 11 Eylül sonrasında 1373 sayılı kararı ile ortaya koyduğu prensipler ışığında teröre karşı küresel ölçekte yürütülecek olan mücadelede yardımcı kuruluş olan TMK'ye üye devletlerin aldığı önlemleri izleme ve raporlama görevi verilmiştir.³²³ Birleşik Krallık Büyükelçisi Jeremy Greenstock, TMK'nin belirli bir devlete yönelik olarak kurulmadığını, 1373 kararında belirtilen yükümlülükleri yerine getirmelerinde yardımcı olmak ve iş birliğini artırmak amacıyla kurulduğunu belirtmiştir.³²⁴ Ayrıca Greenstock, devletlerden gelecek olan raporlar

³²¹ Kaya, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, ss.116-118

³²² Luis Miguel Hinojosa Martinez, The Legislative Role of the Security Council in Its Fight against Terrorism: Legal, Political and Practical Limits, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol: 57, No: 2, April 2008, ss. 335-336

³²³ Counter-Terrorism Committee, *UN Security Council* <https://www.un.org/sc/ctc/about-us/frequently-asked-questions-faqs/> (Erişim tarihi: 03.06.2018)

³²⁴ 2004 yılında da 1535 sayılı karar ile de oluşturulan Terörle Mücadele Komitesi İcra Direktörlüğü (the Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED)) ise 1373 sayılı karara ek olarak, terör eylemlerine teşvik edilmenin yasaklanması hakkındaki 1624 sayılı kararın ve yabancı terörist savaşçılara

çerçevesinde terörizme karşı devletlerin kapasitesinin geliştirilmesinde yardımcı olunacağına işaret etmiştir. TMK tarafından üye devletlerden etkili icra mekanizmaları oluşturmaları talep edilmiş ve 1373 sayılı kararda devletlerden beklenen etkili ve koordineli icra mekanizmalarını oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Ek olarak TMK'nin kurulmasıyla üye devletlerin terör faillerini yargı karşısında çıkarmada gerekli istihbarat ve yargısal iş birliği içerisinde girmelerine yardımcı olunması; uluslararası, bölgesel ve yerel örgütlerin terörle mücadelede iş birliği yapmalarında koordinasyon işlevi görmesi öngörülmüştür. TMK'nin 191 üye devletten gelen raporlar çerçevesinde önemli derecede faydalı işler ortaya koyduğu ifade edilmektedir.

1373 sayılı kararda devletlerin terör eylemlerini finanse edenlere ve bulaşanlara yönelik sert tedbirler alınması istense de aynı karardan terör eylemi ve terörizmden kastettiklerinin ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Bu haliyle 1373 sayılı karar bir tanımlama yapmayarak üye devletlere kendi yasal mevzuatları çerçevesinde bir tanımlama yapmalarına izin verdiğini söylemek mümkündür. Terörle mücadele edilirken insan haklarının korunması mevzusu da bir diğer önemli meseledir. Bu kapsamda TMK, diğer organizasyonlarında insan haklarının korunmasının denetlemesi noktasında iş birliği yapmasının önemine işaret etmiştir.³²⁵ Ayrıca 1368 ve 1373 sayılı GK kararlarında öngörüldüğü üzere bu kurumların çalışmalarında DDA'lardan gelecek saldırılar karşısında da meşru müdafaa hakkına başvurulabileceğinin tasdik edildiğini not etmekte fayda vardır.³²⁶

BM Antlaşmasının 7. bölümünde uluslararası toplum adına GK'nin alabileceği önlemler sıralanırken, hali hazırda dünyaya yayılmış ve tehlikesi sürekli hale gelen terör tehdidinin bu seviyeye geleceği şüphesiz tahayyül edilmemiştir. Uluslararası toplum GK'nin sahip olduğu ancak kendi ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu yetkileri haricinde farklı alternatifler üzerinde çalışsa da yol ve yöntemlerle alakalı tam anlamıyla görüş birliğine vardığını söylemek zordur. Bu nedenle teröre karşı müdahaleler daha çok tek

karşı koyma ve şiddet içeren aşırılığa karşı koymayla ilgili olan 2178 sayılı kararın denetlenmesi, kolaylaştırılması ve artırılması konularında da görevlendirilmiştir. <https://www.un.org/sc/ctc/> (Erişim tarihi: 03.06.2018)

³²⁵ Jane E. Stromseth, The Security Council's Counter-Terrorism Role: Continuity and Innovation, *American Society of International Law*, Vol: 97, April 2-5, 2003, ss.40-45

³²⁶ Ahmad Qureshi, *Just War and Emerging Challenging in an Age of Terrorism*, Islamabad: National Books Foundation, 2017, ss.140-141

tarafli kuvvet kullanimlari yoluyla yapilabilmektedir. 1970 ve 1980'lerde Güney Afrika'nin sınırdaki bazı komşu ülkelere gerçekleştirdiği operasyonlar veya ABD'nin 1986 yılındaki Libya saldırısı bu anlamda ele alınabilecek olaylardır. Bu devletler yaptıkları eylemleri 51. madde çerçevesinde değerlendirerek meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ancak 51. madde çerçevesinde ele alınan eylemlerin önemli bir çoğunluğunun uluslararası toplumca kabul edilmediğini not etmekte fayda görülmektedir. 1985 yılında İsrail'in Tunus'ta FKÖ'nün karargâhına yapmış olduğu askeri müdahale GK tarafınca reddedilmiş, İsrail'e diğer devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi çağrısında bulunulmuştur. Ancak genel itibariyle İsrail'in yaptığı hukuksuz uygulamalara karşı GK sadece kınamakla yetinmiş, ABD'nin de veto etkisiyle bu ülkeye BM Antlaşmasının 41. maddesi dahi işletilememiştir. Bu da uluslararası toplum içinde adaletin sağlanamamasında GK daimî üyelerinin veto ipoteği altında kalınmasının bir sonucudur.³²⁷

Teröre karşı meşru müdafaa eylemlerinin GK tarafından daha çok kısıtlı yorum tekniği kullanılarak ele alınmasının, DDA'lardan gelen saldırılar karşısında uluslararası toplumu savunmasız bir duruma sokulabileceği öne sürülmektedir. 51. madde çerçevesinde bir devletin DDA saldırısına maruz kalması durumunda GK, gerekli önlemleri alana dek kendini savunma hakkının bulunduğu doğrudur. Ancak alınması gereken bu önlemlerde UAD'ın Nikaragua kararında görüldüğü gibi bir devlete atıf şartı aranmaktadır. Dolayısıyla başarısız devlet özelliği gösteren ve topraklarını kontrol edemeyen ülkelerde DEAŞ gibi terör örgütlerinin ortaya çıkması ve bu örgütlerin gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinde herhangi bir devlete atıfta bulunulmasının zorluğu günümüz uluslararası hukukunu yeni bir çıkmaza sokmuştur. Nikaragua davasında da belirtilen etkili kontrol şartına göre bir yorumda bulunulursa başka bir devlet tarafından yeterli derecede kontrol edilmeyen ve desteklenmeyen terör örgütlerine karşı mücadele sürecinin bireysel olarak devletlerce nasıl yürütülebileceğiyle ilgili muğlaklığın olduğu görülür. Doğal olarak yeni tehditler karşısında GK tarafından uluslararası topluma tehdit oluşturduğu tasdiklenen DDA'lara karşı meşru müdafaa hakkını biraz daha geniş bir şekilde yorumlama yönünde temayül belirlemiştir. Diğer taraftan nefsi müdafaa hakkının gereğinden fazla geniş yorumlanması bu hakkın suiistimal edilmesinin de yolunu

³²⁷ Tams, s.367

açabilecektir. Bu durum karşısında GK'ye önemli roller düşmektedir. Uğranılan terör saldırılarının 51. maddede belirtilen “saldırı eşiği”ni (*threshold*) geçip geçmediği sorunu da belirebilmektedir. Dolayısıyla her bir olayı hususen incelemek gerekmektedir. Örneğin İsrail'in kendisine yönelen ancak eşiği geçmeyen saldırıları bir bütün olarak değerlendirmesini (*accumulation theory*) GK kabul etmemiştir. Ancak burada İsrail'in Filistin'de işgalci olduğu da dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Çünkü GK'de İsrail savlarının kabul görmemesi kendisinin Filistin'de işgalci bir güç olması ve kendisine yönelen saldırıları uluslararası toplumun genel itibarıyla Filistin'in bağımsızlık mücadelesiyle alakalı görmesinden kaynaklanmaktadır.³²⁸ Dolayısıyla Suriye'nin yönetilemeyen alanlarından Türk topraklarına aralıklarla ve istikrarlı olarak hem GK hem de uluslararası toplumca terör örgütü olarak kabul edilen DDA'lar tarafından gerçekleştirilen sızma ve saldırılar, İsrail'in meşru müdafaa hakkını doğurduğunu iddia ettiği saldırılarla bir tutulması mümkün gözükmemektedir. Türkiye'nin bölgedeki eylemlerinin meşruiyet gerekçesi GK tarafından global ve eşi benzeri görülmeyen bir tehdit olarak nitelendirdiği DEAŞ ile uluslararası alanda terör örgütü olarak kabul edilen PKK ve türevleri olan YPG/PYD gibi örgütlerle mücadeleye dayanmaktadır. Türkiye'ye Suriye ve Irak'tan yönelen tehdit ve saldırılar aralıklarla gerçekleşse de süreklilik (*continuity*) ve anılık (*immediacy*) özellikleri bulunmaktadır. Bilindiği üzere bu iki şart, meşru müdafaa hakkının kullanılması için gereken önemli şartlardandır.

GK'nin uluslararası toplum adına kanun koyucu bir vasfı bulursa da teamül hukukunun oluşmasında Genel Kurul'un çok daha önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek mümkündür. Örneğin 1373 sayılı GK kararında uluslararası toplumdan teröre karşı alınması beklenen önlemler, çok öncesinde Genel Kurul tarafından zaten alınmıştır. Ek olarak aynı kararda belirtilen yükümlülükler 9 Aralık 1999 tarihli *Terörizm Finansmanının Engellenmesi için Uluslararası Sözleşme* başlıklı ve 54/109 sayılı kararda ortaya konulmuştur.³²⁹ GK, 1373 sayılı karar ile beraber terörizm konusunda genel ve daimî bir yükümlülükler bütünü oluşturmuştur. Bu karar tüm devletlere yerel hukuk

³²⁸ Tams, s. 365-370

³²⁹ A/RES/54/109, UN General Assembly, New York, 9 December 1999, <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDGS/Volume%20II/Chapter%20XVIII/XVIII-11.en.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

düzenlerinde teröre karşı gerekli yasal önlemleri alma yükümlülüğü koşturmaktadır.³³⁰ Bu kararın kitlesel imha silahlarına erişiminin engellenmesi konusundaki çağrısı da önemlidir.³³¹ Buna göre DDA'ların kitlesel imha silahlarına erişmesi, edinmesi, bulundurması veya kullanması olasılığına ilişkin üye devletlere önlem alınması çağrısında bulunulmuştur. Bununla ilgili olarak KİSK kurulmuş ve bu komisyonla DDA'ların oluşturduğu risklere karşı alınabilecek önlemlerle ilgili BM Antlaşmasının eksik kaldığı yanlar doldurulmaya çalışılmıştır. GK bu karar ile birlikte tüm devletlere terörist örgütlere karşı gereken önlemleri alma yükümlülüğü getirmiştir. Terör örgütleri, suç örgütleri (mafya), kurtuluş hareketleri, bağımsızlık hareketleri, ayrılıkçı örgütler ile devlet içinde olmakla beraber o devletin yasal yetkisini aşan ve faaliyet gösteren kontgerilla gibi örgütler, bunların yönetici ve üyeleri de bahsi geçen kararın kapsamı içindedir. Bunlar haricinde bu DDA'ların nükleer, kimyasal ve biyolojik silahları elde etmesine yarayan; bunların dizaynını, geliştirilmesini, üretilmesini ve kullanımında ya da bir yerden bir yere ulaştırılmasında kullanılan materyallere sahip olmasının engellenmesi de karar metnine dahil edilmiştir.³³²

GK bahsettiğimiz TEKK, TMK ile KİSK gibi komiteler yardımıyla terörle mücadelesinde önemli aşamalar kaydetmeye çalışmıştır. Ancak devletlerin subjektif olarak terör mensubu olarak tayin ettikleri şahısları komite listelerine dâhil etmeye çalışması birtakım sorunlar yaratmıştır. Nitekim terör ve terörizm kavramlarının tanımlanmasında ve kriterlerinin belirlenmesinde sorunların yaşandığı, listeye ekleme yapmak için kullanılan gerekçelerin geçerliliği noktasında sorunların olduğu *BM Analitik Destek ve Yaptırımları İzleme Birimi* tarafından da kabul edilmektedir. Örneğin devletler anlaşmazlık içinde bulundukları kişileri El-Kaide ile ilişkili göstererek listeye önermeye çalışmaktadır. Bu devletler özellikle İslami aşırılığa karşı mücadeleyi fırsat bilerek muhalif gördükleri kişilere karşı yaptıkları yıldırma eylemlerini bu şekilde meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Rusya'nın Çeçen direniş lideri ve Çeçen İçkerya Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Komutanı Şamil Basayev'i bu liste içerisinde sokmaya çalışması bu bağlamda önemli bir örnektir. Bu da terör ve terörist tanımının manipüle

³³⁰ Martinez, ss.341-343

³³¹ S/RES/1373 (2001), *UN Security Council*, 28 September 2001, https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2018)

³³² Kaya, ss.117-118

edilebilirliğinin önemli bir sonucudur. Terörü tanımlamaksızın onunla mücadele etmek demek bir nevi konuyu devletlerin sübjektif değerlendirmeleri ve bakışına terk etmekle eş değer bir durum yaratmaktadır. Bu hem devletlerin bunu suiistimaline yol açacak hem de istenmeyen insan hakları ihlaline yol açabilecektir.³³³ Fakat GK'nin terör tanımını yapmasa da alternatif olarak bir çalışma tanımı (*working defination*) yapmasının mümkün olduğu ve bunun bağlayıcı değil yön gösterici olabileceği ifade edilmektedir. Özellikle GK kararıyla yukarıda belirttiğimiz komitelere verilmesi öngörülen raporlarda, devletlerin bu çalışma tanımına dikkat ederek hareket etmesinin daha faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu alanda komitelerin birden fazla oluşu ve görev alanlarının örtüşmesi de eleştirilen bir diğer taraftır. Birden fazla komite yerine tek komite olmasının daha isabetli olabileceği değerlendirilmektedir.³³⁴ Ayrıca GK'nin 1373 sayılı kararın uygulanması amacıyla oluşturduğu TMK'nın, sınır ötesi terörizmin denetlenmesi ve kontrol edilmesinde yeterli kaynağa ve kabiliyete sahip olmaması da eleştirilmektedir. En önemlisi TMK'da 1373 sayılı karara uymayan devlere karşı nasıl bir müeyyide uygulanacağına dair bir mekanizma da bulunmadığını not etmekte fayda vardır.³³⁵

GK'nin etkinliği konusunda eleştirilen konulardan birisi de teröre karşı savaş ile insan haklarının korunması arasındaki dengeyi sağlamada başarısız olmasıdır. GK'nin aldığı 1373 sayılı karar ile beraber yukarıda saydığımız önlemlerin dünya barışı için bir takım yan etkiler doğurduğu muhakkaktır. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD önderliğinde yürütülen teröre karşı mücadelede güvenlik ve insan hakları arasındaki ilişkinin nasıl hiçe sayıldığı ve ne denli tamiri zor yaraların açıldığına şahit olunmuştur. Afganistan, Irak, Filistin ve Çeçenistan gibi birçok meselede, teröre karşı savaş adında yürütülen eylemlerin esasında terörizmin daha çok yuvalanmasına ve devlet terörünün daha da artmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Bu anlamda GK daimî üyelerinin teröre karşı mücadelenin yürütülmesindeki samimiyet testinden sınıfta kaldığı rahatlıkla söylenebilir. Örneğin evrensel yasama organı olan GK'nin daimî üyelerinden birisi olan ABD'nin uluslararası hukuktaki sorumluluklarından kaçınabilmek amacıyla Irak savaşında işlediği suçlardan ötürü Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Antlaşması'ndan imzasını

³³³ Kaya, ss. 121-123

³³⁴ Hilde Haaland Kramer ve Steve A. Yetiv, The UN Security Council's Response to Terrorism: Before and after September 11 2001, **Political Science Quarterly**, Vol: 122, No: 3, Fall 2007, ss. 409-432

³³⁵ Kramer ve Yetiv, ss.426-427

geri çekmesi ve diğer ülkeleri de bunu yapmaya çağırması en hafif tabiriyle evrensel yasamanın daimî bir üyesinin en büyük garabetini oluşturmuştur. Elbette uluslararası hukuka göre devletlerin bir mahkemeye taraf olması onların egemenlik uhdesindeki bir konudur. Ancak Irak savaşında işlediği suçlardan korunabilmek için ABD'nin mahkeme yetkisini tanımaması ve diğer devletleri de –kimisi şantaj yoluyla- suç işleyen askerlerini yargılanmaması için ikili anlaşmaya zorlaması ABD'nin şahsi çıkarları için GK'yi kullandığını gösteren örneklerden sadece birisidir. Bunlarla da yetinmeyen ABD yönetimi “*Hague Invasion Clause*” isimli bir yasa tasarısını Kongre'den geçirterek, Irak'ta savaş suçu işleyen askerini yargılamaya kalkan ülkelere askerlerini kurtarmak amacıyla askeri operasyon yapma yetkisi almıştır. Başta Hollanda olmak üzere birçok ABD müttefiki bu tasarıya sert tepki gösterse de değişen bir şey olmamıştır.³³⁶ Kendisinin öncü olduğu teröre karşı savaş ile beraber ABD, desteğini aldığı diğer ülkelerle teröre karşı savaş adı altında özgürlükleri ve hakları ciddi bir şekilde kısıtlamış, bundan en büyük zararı siyasi sığınmacılar ve mülteciler görmüştür. Demokrasi ve özgürlük konusunda örnek olması beklenen Batılı ülkelerin başarısızlığı üçüncü dünya ülkelerinin hukuka aykırı girişimlerde bulunmasını daha da teşvik etmiştir. Nitekim bu süreçte üçüncü dünya ülkelerindeki rejimlerin ülkelerindeki muhalif ve insan hakları savunucusu sivil topluma karşı hukuksuz yargılamalarda bulunduğu ve bunun sayısında ciddi bir artışın kaydedildiği ifade edilmektedir.³³⁷

Ek olarak teröre karşı savaşta “Medeniyetler Çatışması” (*Clash of Civilization*) senaryoları ağırlık kazanmış ve Müslümanlar ile Batı arasında nefret tohumlarının atılması sağlanmıştır. GK ABD öncülüğünde teröre karşı mücadele etme yönündeki faaliyetlerine devam ederken, terörizm için bulunmaz bir velinimet olan çaresiz insanların hayatını daha iyiye taşımak ve zayıf devletlerin iç huzursuzluğu gidermek gibi teröre karşı daha etkili yöntemleri denemede yetersiz kalmıştır. Bunun yerine alınan önlemler başta Müslüman ülkeler olmak üzere insanları daha da yabancılaştırmış, ülkelerin hassasiyetini göz önüne almayan, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik altyapısı olmayan bu

³³⁶ U.S.: 'Hague Invasion Act' Becomes Law **Human Rights Watch**, 3 Ağustos 2002, <https://www.hrw.org/news/2002/08/03/us-hague-invasion-act-becomes-law> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

³³⁷ Democratic Decline in Developing Countries, **Voice of America**, 20 May 2018, <https://editorials.voa.gov/a/democratic-decline-developing-countries/4390291.html> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

politikalarla teröre karşı mücadelede yeterince yol katedilememiştir. Örneğin ABD’li diplomat olan Daniel Benjamin terörizme neden olan unsurların sıralamasını yapmış ve bunları otoriter yönetim, eğitim sisteminin bozukluğu, şiddet kültürü, ekonomik kriz ve nüfus patlaması olarak sıralamıştır.³³⁸ Benjamin’in işaret ettiği bu nedenlerin uluslararası terörizme neden olduğu ve bunlara karşı önlemler alınmasında yaşanan gecikmelerin sürdürülebilir barışın sağlanmasını da geciktirdiği değerlendirilmiştir.³³⁹

Bununla beraber GK uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden birçok soruna daimî üyelerden kaynaklı olarak cevap verememektedir. Örneğin Filistin meselesinde ABD’nin vetoları nedeniyle İsrail’in işgaline karşı GK aktif bir rol oynayamamaktadır. Filistin devletinin toprakları her geçen gün İsrail tarafından işgal edilirken ve hatta bu işgal uluslararası toplumca sert bir şekilde kınanmışken, ABD’deki Trump yönetimi işgal altındaki Doğu Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyarak Büyükelçiliğini oraya taşıma kararı almıştır. GK, Aralık 2016’da Obama’nın çekimser kalması sonucu İsrail’in Filistin topraklarında inşa ettiği yerleşim yerlerini kınayan karar almıştır. Ancak buna rağmen Trump yönetiminin desteğiyle İsrail, GK kararına uymayacağını ilan etmiş ve uymamıştır. Uymadığı içinde kendisine 41. veya 42. madde çerçevesinde herhangi bir müeyyide uygulanmamıştır.³⁴⁰ Trump’ın Kudüs kararından sonra ABD vetosuyla tıkanan GK’nde karar almak zorlaşınca Türkiye ile Yemen tarafından hazırlanan ve 21 Aralık 2017 tarihli 10/22 sayılı Genel Kurul tarafından kabul edilen kararla, Kudüs’ün statüsünü, karakterini veya demografik yapısını değiştirme niyetindeki kararların yasal bir etkisi olmadığı belirtilmiş ve nihai statüsüne BM kararları çerçevesinde yürütülecek müzakereler sonucunda karar verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca BM Genel Kurul’unda üye tüm devletlere "*Kudüs’te diplomatik misyon kurmaktan kaçınma*" çağrısı yapılmıştır.³⁴¹ İsrail’in Gazze gösterileri sonrasında da göstericilere karşı uyguladığı orantısız şiddet sonucu 120 insanın hayatını kaybetmesi, 14 bine yakın Filistinlinin

³³⁸Daniel Benjamin, “Terrorism and International Organizations, *United Nations and Global Security*, An Initiative of the United Nations Foundation, http://www.unglobalsecurity.org/pdf/Benjamin_paper_terrorism.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2018)

³³⁹ Kramer ve Yetiv, s.428

³⁴⁰ Bahey El Din Hassan, War on Terrorism’ – War against Human Rights, *the Cairo Institute For Human Rights Studies*, <http://www.spokesmanbooks.com/Spokesman/PDF/78Hassan.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

³⁴¹BM Genel Kurulu’nun en önemli Kudüs kararları, **BBC News Türkçe**, 21 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42440136> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

yaralanmasından sonra tekrar GK’de ABD vetosuyla kabul edilmeyen ve Filistin halkı için koruma isteyen tasarı, Türkiye’nin girişimleri ve Cezayir’in desteğiyle BM Genel Kurulu’nda görüşülmüştür. Filistinlilere koruma isteyen bu tasarı da 120 olumlu, 8 olumsuz 45 çekimser oyla kabul edilmiştir.³⁴²

Kısacası GK’nin daimî üyelerinden kaynaklı yaşanan sorunlardan ötürü geciken adaletin bedeli ağır olabilmektedir. Sistemin özüne dokunmaksızın bu tür hukuksuzlukların son bulmayacağı; müzminleşen çoğu sorunun daimî üyelerin ülke çıkarlarına dokunduğu taktirde çözülmesinin kısa ve orta vadede mümkün olmayacağı görülmektedir.

2.2.6. Devlet Dışı Aktörlere Karşı Yapılacak Meşru Müdafaa Eylemlerinde İnsancıl Hukukun Uygulanması ve Ev Sahibi Devletin Yapılacak Meşru Müdafaa Eylemine Rıza Verme Sorunu

Terörle mücadele esnasında insan hakları hukukuna ve insancıl hukuka uygun davranılması mücadelenin meşruiyeti açısından çok önemli şartlardandır. Silahlı çatışmalarda başvurulacak olan meşru müdafaa eylemlerinde bu husus olmazsa olmaz (*sine qua non*) şarttır ve dikkat edilmemesi durumunda mücadelenin meşruiyetini yitirme riski bulunmaktadır.³⁴³ Terörle mücadele ile insan hakları ve insancıl hukuk arasında dengenin kurulmasının çok önemli olduğu açık bir vakıa olmakla beraber, bu süreçte bazı sınamalarla da karşılaşmak mümkün olabilir. Bilhassa topraklarını koruyamayan devletlerde icra edilecek sınır ötesi yapılan operasyonlarda sahanın çok iyi bilinme gerekliliği, terör örgütlerinin müdahale esnasında sivil nüfusu kalkan olarak kullanma ihtimali ve altyapıların tahribata uğrama tehlikesi meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devletin karşılaşılabileceği olası sınamalardandır.³⁴⁴ Ancak sahadaki gerçeklikler ne olursa olsun uluslararası insancıl hukukun (UİH) uygulanması gereklidir. Diğer taraftan DDA’ler söz konusu olunca meselenin tartışmalı mahiyeti bir kat daha artmaktadır. Çatışmalarda uluslararası insancıl hukukun uygulanmasıyla ilgili iki önemli düzenleme bulunuyor: İlki 1899 ile 1907 yıllarında imza edilen Lahey Sözleşmeleri, diğeri de savaş

³⁴² Filistin tasarısı BM Genel Kurulu’ndan geçti, **TRT Haber**, 14 Haziran 2018, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/filistin-tasarisi-bm-genel-kurulundan-gecti-369955.html> (Erişim tarihi: 15.06.2018)

³⁴³ Fatma Taşdemir, İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılmış Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C: XVI, Sayı: 1, 2012, s.106

³⁴⁴ Kaya, s.194

mağdurlarını korumak amacıyla oluşturulan Cenevre Sözleşmeleri'dir. Bu antlaşmaların zamanla evrilmesi ve yeni perspektifler kazanmasıyla UİH'in oluşumuna giden yol açılmıştır. Nitekim UAD'ın danışma görüşü verdiği Duvar Davasında savaş olsun olmasın UİH'in her çatışmada uygulanması gerektiğini belirtilmiştir. Bu kuralların uygulanması savaşan tarafların bu kurallara bağlı kalıp kalmayacağını ilan etmesine de bağlı değildir. Ancak DDA'ların yaptıkları fiillerden kaynaklı olarak UİH açısından sorumlu tutulmaları devletlerde olduğu kadar çok görülen bir durum değildir.

Topraklarını kontrol edemeyen devletlerde faaliyetlerde bulunan DDA'ların insani krize neden olan eylemlerine karşı önlem alma sorumluluğun ilk uluslararası toplumun temsilcisi sıfatıyla GK'ye geçeceği ifade edilmektedir. Ancak GK gerekli önlemleri almada başarısız olursa sorumluluğun bu illegal faaliyetlerden zarar görme olasılığı olan sınır ülkelerine geçmesi tartışılabilir. Ancak sınır ülkeleri de egemenliklerini tehlikeye sokan bu örgütlerle mücadele ederken insancıl hukukun bazı prensiplerine özen göstermek mecburiyetindedir. Bunlardan birincisi fark gözetme (*the principle of distinction*) diğeri ise orantılılıktır (*the principle of proportionality*).³⁴⁵ Fark gözetme şartında sivillerin ve onlara ait olan mal ve mülklerinin silahlı çatışmalar esnasında korunması, askeri hedef ile sivil hedef ayrımının yapılmasından bahsedilmektedir. Askeri ve sivil hedef ayrımını yapamayacak kadar yeterli imkânı olmayan devletlerin kuvvet kullanmaması gerektiği belirtilmektedir. Orantılılık kuralı ise karşıdaki askeri hedefe gereğinden fazla kuvvet kullanılmasını yasaklamaktan söz etmektedir. Bu daha çok savaşan tarafların sebep olabileceği gereksiz acıların engellemeye yöneliktir. Fark gözetme ve orantılılık şartı silahlı çatışmalarda ve savaşlarda dikkat edilmesi gereken bir unsur olup, uluslararası hukuk'ta belirtilen ve Cenevre Sözleşmelerinde de ifadesini bulan buyruk kurallardandır (*jus cogens*).³⁴⁶

Burada önemli bir diğer konu ise yapılacak olan müdahalelerde terör örgütü mensuplarının UİH kapsamındaki haklarının ne olduğudur. Ancak bundan önce terörizmin ve mensuplarının kim olduğunun tanımlanması sorunu UİH'in

³⁴⁵ Marco Alberto Velasques-Ruis, The Principle of Distinction And Proportionality Under The Framework Of International Criminal Responsibility, **Int. Law: Rev. Colomb. Derecho Int.** no.14 Bogotá Jan. /June 2009, ss.16-40

³⁴⁶ Qureshi, ss.192-194

uygulanmasında karışıklıklara sebebiyet vermektedir. O vakit bir devletin başka bir başarısız devletin topraklarında bulunan terör örgütlerine karşı başvuracağı kuvvet kullanımında ne denli UİH'in uygulanacağı tartışılabilir.

Öncelikle bir terör örgütü mensubunun öldürme fiilini işlemesiyle bu fiilden ötürü kendisine çeşitli sorumluluklar atfedilebilir. Örneğin bir örgüt mensubu bir fiili işleyebilir, onun üstü ona öldürme talimatını verebilir veya bir diğer mensup onun öldürme fiiline yardım ve yataklık yapabilir. Fiili işleyen kişiye başka bir örgüt mensubu öldürme tekniğini göstermiş ya da o kişiyi o fiili işlemesi için teşvik etmiş olabilir. Hatta dışarıdan farklı çevrelerce o örgüte hibe veya farklı yöntemlerle yardımlar da verilebilir. Kısaca bir devlet vatandaşlarının öldürülmesi olayı karşısında sadece öldüren faili değil, geniş çerçevedeki olaya yardım ve yataklık yapan bir grubu da terörist listesine alabilir.³⁴⁷ Görüldüğü üzere bu kadar karmaşık düzlemde bir devletin terör mensuplarını tespiti ve yakalaması gayet zorlu bir süreçtir. Ancak terör mensuplarının tespitinin yapılması durumunda işledikleri savaş suçlarından ötürü “Evrensel Yargı Prensibi” (*the principle of universal jurisdiction*) kapsamında tüm devletleri bu kişileri yakalaması ve yargılaması mümkündür.³⁴⁸ Nitekim devletler bu süreci yürütürken dikkat etmesi gereken hususlar *Dördüncü Cenevre Sözleşmesi*'nin 4. ve 33. maddelerinde belirtilmiştir.³⁴⁹ 4. ile 33.

³⁴⁷ Gerald L. Neuman, Humanitarian Law and Counterterrorist Force, *EJIL*, Vol: 14, No: 2, 2003, ss.283-293

³⁴⁸ Universal Jurisdiction, *International Justice Resource Center*, <https://ijrcenter.org/cases-before-national-courts/domestic-exercise-of-universal-jurisdiction/> (Erişim: 15.07.2018)

³⁴⁹ Madde 4: Temel Güvenceler:

“1. Özgürlükleri sınırlandırılmış olsun olmasın, muhasamata doğrudan katılmayan ya da katılmaya son veren tüm kişilerin kişiliklerine, şereflerine, kanaatlarına ve dini ibadetlerine saygı gösterilmesini isteme hakları vardır. Her türlü durumda herhangi bir aleyhte ayırım gözetilmeksizin her türlü yerde insanca muamele göreceklidir. Kimsenin hayatta kalmaması emrinin verilmesi yasaktır.

2. Yukarıdaki hükümlerin genel niteliğine hâlel gelmeksizin 1. Fıkra da belirtilen kişilere karşı yapılan aşağıdaki davranışlar her zaman ve her yerde kesinlikle yasaktır:

a) Kişilerin canına, sağlığına fizik ya da manevi varlığına karşı şiddet, başta cinayet ve işkence gibi acımasız muameleler, sakatlama ya da her hangi bir bedensel ceza türü olmak üzere;

b) Toplu cezalandırmalar;

c) Rehine alınması;

d) Terörist eylemler;

e) Kişinin onuruna yönelik saldırılar, özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü muameleler, tecavüz, fuhşa zorlama ve çeşitli hayasız saldırı biçimleri;

f) Kölelik ve her türlü köle ticareti;

g) Yağmalama;

h) Yukarıdaki eylemlerden herhangi birinin yapılacağına dair tehditte bulunma.

3. Çocuklara gerek duydukları yardım ve bakım sağlanacaktır özellikle de:

a) Dini ve ahlaki eğitim dâhil olmak üzere, ebeveynlerinin ya da ebeveynlerinin olmadığı durumlarda bakımlarından sorumlu kişilerin istekleri doğrultusunda eğitim alacaklardır;

maddelere ilaveten 2. ek protokolde de belirtildiği üzere çatışmalarla iltisakı bulunmayan kişilerinde terörle mücadelede zarar görmesi yasaklanmıştır. Burada esas amaç sivil nüfusun terörle mücadele yürütülürken zarar görmesini engellemek ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi ifadesiyle oluşabilecek bir devlet teröründen de korumaktır.

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin 2 No'lu Protokol bu anlamda çok önemlidir. Bu protokolün 13. maddesi uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda sivil nüfus arasında yayılabilecek terörü yasaklamaktadır.³⁵⁰ Bu madde bir askeri operasyon yürütülürken UIH'in emrettiği temel prensiplerdendir. UIH'in herhangi bir askeri kazanımı olmayan askeri eylemleri yasakladığını da not etmekte fayda bulunmaktadır. UIH kuralları bir çatışmada taraflar ister saldırgan ister nefsi müdafaasını yapan taraf olsun eşit bir biçimde uygulanmaktadır. Ek olarak ele geçirilen düşmanın insani muameleye tabi tutulması gerektiği öngörülmekte ve 3. Cenevre Sözleşmesi gereği yetkili bir mahkemenin karar almak üzere oluşturulması gerektiği belirtilmektedir. Savaş esiri olamayacak şahıs ve siviller ise 4. Cenevre Sözleşmesiyle korunmakta ve düşman vatandaşı statüsü verilmektedir. Bu kişilerin silahlanması veya suç işleme ihtimaline karşı

b) Geçici olarak birbirinden ayrılmış ailelerin birleştirilmesini kolaylaştırmak için gerekli tüm uygun tedbirler alınacaktır;

c) Henüz on beş yaşını doldurmamış çocuklar silahlı kuvvetlerce veya silahlı gruplarca silahaltına alınmayacak ve muhasamata katılmalarına izin verilmeyecektir;

d) Bu maddenin on beş yaşın altında çocuklara getirdiği özel koruma alt paragraf c hükümlerine rağmen doğrudan düşmanca davranışlara katılmaları ve yakalanmaları durumunda kendilerine uygulanacaktır;

e) Gerekli görüldüğü ve mümkün olan her durumda ebeveynlerinin ya da bakımlarından yasa veya gelenekler uyarınca birinci dereceden sorumlu olan kişilerin rızası olması koşuluyla çocukları geçici olarak düşmanlıkların sürdüğü bölgelerden alarak ülke içinde daha güvenli bir bölgeye götürmek ve güvenliklerinden ve selametlerinden sorumlu bir kişinin refakatinde olmaları için tedbirler alınacaktır.”

Madde 33: “Himaye gören hiçbir şahıs, bizzat işlemediği bir cürümden dolayı tecziye edilemez. Kolektif cezaların tatbiki keza diğer bilcümle tehdit ve tedhiş tedbirlerinin ittihası memnudur.

Yağma memnudur.

Himaye gören şahıslara ve mallarına karşı misilleme (reprisal) tedbirleri memnudur.”

12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, **Galatasaray Üniversitesi ve ICRC**, <https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim: 15.07.2018)

³⁵⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek II Protokol, “13 Madde: Sivil halkın korunması

- Sivil halk ve sivil kişiler askeri operasyonlardan kaynaklanan tehlikelere karşı genel korumadan yararlanır. Bu korumayı etkin kılabilmek için her koşulda aşağıdaki kurallar dikkate alınacaktır.
- Ne sivil halk ne de sivil kişiler saldırı hedefi olmayacaktır. Birincil amacı sivil halk arasında dehşet yaymak olan şiddet hareketleri ya da tehdidi kesinlikle yasaktır.
- Siviller, doğrudan düşmanlıklara katıldıkları süre dışında bu bölümde sağlanan korumadan yararlanırlar.” 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, **Galatasaray Üniversitesi ve ICRC...**

yerel kanunlar çerçevesinde tutukluk halleri sürdürülebilir. Bu tutukluluk halleri haklarında çıkacak yargı kararına kadar sürmesi mümkündür. Çatışmalarla ilgisi olmayan kişilerin hakları bahsettiğimiz Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. Maddesi³⁵¹ gereği koruma altına alınması ve ulusal/uluslararası insancıl hukuk kuralları ışığında durumlarının değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁵²

Savaşan tarafların durumunun yanında sınır devletine yapılacak olan müdahalede ev sahibi devletin tutumu da önemlidir. Terör odaklarına karşı müdahalede bulunmak üzere başka devletin topraklarına girilmesi durumunda terör örgütü ile yapılacak mücadele esnasında ev sahibi devleti ile de çatışma riski bulunmaktadır. Bu durumda ev sahibi devlete yapılan müdahale ile ilgili bilgi verilmesi ve sivil vatandaşların korunması konusu öncelikli bir hal alacaktır. Haliyle ayırım gözetme ilkesi gereği (*the principle of distinction*) meşru terör hedeflerine karşı yapılacak müdahalelerde sivil nüfusa karşı olabilecek istenmeyen zararların oluşmaması için gerekli önlemlerin alınması öngörülmektedir.³⁵³ Ayrıca ev sahibi devletin teröristlere yardım ve yataklığının olduğu bilinse dahi UİH, sivil nüfusun her halükârda korunmasının zaruri olacağını belirtmektedir.

Bununla beraber 3. Cenevre Sözleşmesine göre “yasadışı savaşçılar” (*unlawful combatants*) olarak ifade edilen grup içerisinde terör grupları da dahil edilebilecektir.³⁵⁴ Bu savaşçılar kendilerini diğer savaşçılardan ayırt edebilecek üniforma giymemekte, belli bir mesafeden kendilerinin asker olduklarını gösteren bir işaret (bayrak gibi) bulundurmamakta ve yine görünür biçimde silah taşımamaktadır. Ayrıca bu savaşçıların belirli bir emir komuta zincirine sahip olmadığı ve savaş hukukuna uygun hareket etmediği tanımlaması yapılmaktadır. Ancak kıyafet, açık silah gösterme vb. gözle görülür olma şartlarını Suriye’de DEAŞ ve PKK/PYD gibi terör örgütlerinin de sağladığı ve yasal olmayan savaşçılarda görülmeyeceği iddia edilen emir komuta zincirinin de artık

³⁵¹ International Committee of the Red Cross (ICRC), <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/c525816bde96b7fd41256739003e636a/a4e145a2a7a68875c12563cd0051b9ae> (Erişim: 15.07.2018)

³⁵² International Humanitarian Law and Terrorism: Questions and Answers, *International Committee of the Red Cross (ICRC)*, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/faq/terrorism-faq-050504.htm> (16.07.2018)

³⁵³ Gardam, s.14

³⁵⁴ Unlawful Combatants” tanımı, *International Committee of the Red Cross (ICRC)*, <https://casebook.icrc.org/glossary/unlawful-combatants> (Erişim: 15.07.2018)

görüldüğü müşahade edilmektedir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen bazı şartları karşılaması bu iki terör örgütünün meşruiyet kazandığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bu sözleşmeye göre savaş esiri (*Prisoner of War-POW*) statüsünden faydalanmak için operasyonların savaş hukuku ve teamüllerine göre yapılması gerektiği belirtilmiştir.³⁵⁵ Bu nedenle DDA'lar fiillerini savaş hukuku ve teamülleri dışında yürütmeleri durumunda savaş esiri statüsünden faydalanmasının da mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü siviller üzerinde korku yaratmak ve ayırım gözetmeksizin saldırılarda bulunmak terör örgütlerinin en önemli özelliklerindendir.

Diğer taraftan bir devletin bir grubu subjektif bir değerlendirme sonucunda terörist olarak nitelendirmesi o grubu terörist yapmayacağı gibi, o devletin o gruba POW statüsü haricinde muamele etmesi de uluslararası hukuka uygun olmayacaktır. Eğer bu devlet insani olmayan bir muamelede bulunursa sorumlusunun oluşabileceği belirtilmektedir. Gereksiz acı vermeme yükümü UİH'in tüm taraflar için geliştirmiş olduğu bir kaidedir. Ek olarak o grubun en azından uluslararası toplumca terör örgütü olduğunun kabul edilmesi çok önemli bir kıstastır. Ancak her halükârda esir olan ve POW statüsünde olmayan her tür grup veya askerin UİH'un öngördüğü insanca muamele kuralından faydalanması gerektiği belirtilmektedir. Bununla beraber terör mensuplarının yargılanması ve cezalandırılması süreciyle ilgili zorlukların yaşanması da mümkündür. Her yönüyle mağdur devletin suçluların cezalandırılmasını etraflı bir incelemeye tabi tutarak ve olabildiğince aksaklığa mahal vermeyecek şekilde yürütmesi gerekmektedir.

Bununla beraber terör örgütlerinin eline geçirebileceği her türlü silah mağdur devlet hilafına bir taktik avantaj sağlayacaksa o devletin söz konusu terör örgütüne karşı müdahalede bulunması mümkündür. Eğer mütecaviz terör örgütüne yapılacak olan müdahalenin ev sahibi devlete haber verilmesi halinde gecikme yaşanacak kadar aciliyeti söz konusuysa, yapılacak olan müdahale terör örgütüne yönelik olarak hızlı, orantılı ve caydırıcı amaç taşımak zorundadır.³⁵⁶ Ancak diğer taraftan ev sahibi devlet,

³⁵⁵ “3. Cenevre Sözleşmesine göre bu statüdeki kişiler insani müdahaleye mazhar olacaklar ve onur kırıcı bir muamele görmeyeceklerdir. Sağlık hizmetlerinden ve diğer sivil haklardan da etnik, cinsiyet, dini veya siyasi vb farklılık gözetmeksizin tüm esirlerin faydalanması gerektiği ifade edilmiştir.” Part II- General Protection of Prisoners of Wars, Article 13-16, *International Committee of the Red Cross*, s.97, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/375?OpenDocument>

³⁵⁶Neuman, ss.293-294

yönetilemeyen alanlardaki terör gerçeğine ve sınır komşusunun uğradığı zarara rağmen müdahale için rıza göstermeyebilir. Özellikle Suriye örneğinde görüldüğü gibi insani krizin bir sınır ülkesine etkisinin olmaması işten bile değildir. Ağırlaşan insani kriz karşısında sınır ülkeleri kendi ülkelerine sığınan mültecileri de uluslararası hukukun amir kuralı olan geri göndermeme ilkesi (*non-refoulement*) gereği geri gönderemeyecektir. Haliyle sınır ülkesi mülteci krizinin kendi ulusal istikrarına yapacağı olumsuz etki nedeniyle çeşitli önlemleri alma ihtiyacı hissedebilir. Tabii ki yol ve yöntemleri tartışmalıdır. Bu sadece bir insani yardım şeklinde veya insani krize neden olan terör odaklarına karşı yapılacak müdahale ile ilgili de olabilir. Ev sahibi devletin izin vermediği hallerde sınır ülkesi uğradığı sürekli silahlı saldırılardan kaynaklanan ulusal güvenlik tehditlerinin yanında terör örgütlerinin neden olduğu insani krizlere de çözüm bulunmasını kendi esaslı çıkarlarıyla bağdaştırabilir. Ancak harekete geçmeden evvel mağdur devletin bireysel olarak insani krize sebebiyet veren ve kendisini sürekli biçimde tehdit eden bu tehlikelere karşı GK'ye başvurması gerekecektir. GK'nin tehdide cevap verememesi ve bu hareketsizliğin mağdur devlete verdiği zararı daha da çok artırması halinde GK, müdahil olana dek amacına uygun ve orantılı bir şekilde müdahale bulunmayı değerlendirilebilir. Ancak GK etkisiz kalsa da her halükârda alınan önlemlerle alakalı olarak derhal BM ve uluslararası toplumun bilgilendirilmesi gerekecektir.

Elbette devletler egemen birer oluşum olarak kendi toprakları içerisinde vuku bulacak iç çatışma durumunda başka bir devletten destek alma yoluna başvurma hakkına sahiptir. Ancak destek aldığı devlet ile ev sahibi devlet güvenlik ve insancıl hukuk arasındaki dengeyi sağlayamayarak kendi vatandaşlarının güvenliğini bilerek ve isteyerek tehlikeye atarsa bu da UİH ihlaline yol açabilecektir. Bu duruma ek olarak ev sahibi devletin yönetemediği alanlarda terör örgütlerinin sivillere karşı suç işleyebilir. Eğer GK'de krize karşı önlem alamıyorsa ev sahibi devletin mağdur devlet ile işbirliği halinde bulunması önemlidir. Ek olarak ev sahibi devlet yaşanan krizin sebeplerinden birisi ise mağdur devlet büyük bir sınamayla karşı karşıya kalmış olacaktır. DDA'lar ile birlikte insancıl hukuk ihlalleri yaparak insani kriz oluşmasında pay sahibi olan ev sahibi devletin hükümeti ile işbirliği imkânı yoksa mağdur devlet o ev sahibi devletin egemenliği ve toprak bütünlüğüne halel getirmeyecek şekilde terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkına başvurmasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

Yapılacak olan müdahalede tabii ki gereklilik, aciliyet ve orantılılık kriterlerine uygun şekilde gerçekleştirilecektir. Bu aşamadan sonra mağdur devlet, yönetilemeyen alanlardaki müdahalelerini UİH'in çizdiği sınırlar çerçevesinde gerçekleştirmesi gerekecektir.

UAD'ın Tadic davasında ayırım gözetmeksizin yapılacak saldırıların sadece uluslararası çatışmalara değil, iç çatışmalara da uygulanabileceği ve sivillere karşı yapılacak olan orantısız müdahalelerden kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinde de ifadesini bulduğu üzere yapılacak olan müdahaleler sonucu yaralananların veya savaş dışı kalmış olanların (*hors de combat*) insanca muamele görmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Uzun süren çatışmalarda mal ve mülklerin gereksiz tahribatının ve el konulmasının hukuksuz olduğuna da işaret edilmiştir.³⁵⁷ Siviller ile muhاریplerin birbirinden ayırt edilmesi gerektiği ve sivillere yönelik ayırt etmeksizin yapılan saldırıların yasaklandığı da Cenevre Sözleşmelerinde açıkça belirtilmiştir. Siviller arasında terör yayma amacı güden tüm eylemlerin açıkça yasaklanmaktadır. (II. Protokol, 2. Paragraf 13. madde ile I. Protokol, 2 paragraf 51. madde)³⁵⁸ UİH'ta aşağıda sayılan eylemler terör eylemleri olarak addedilmektedir:

- ✓ Sivillere ve sivil nesnelere saldırı (I. Protokol m. 51/2 ve m. 52, II protokol m.13)
- ✓ Ayırt edici olmayan saldırılar (I. Protokol m.51/4)
- ✓ İbadethanelere saldırı (I. Protokol m. 53; II. Protokol m.16)
- ✓ Tehlikeli materyaller içeren fabrika ve tesislere saldırı (I. Protokol m. 56, II. Protokol M.15)
- ✓ Rehine alma (I. Protokol m. 75; Ortak 3. madde; II. Protokol m. 4/2b)
- ✓ Savaşmayan veya savaşmayı bırakmış kişilerin öldürülmesi (I. Protokol m. 75; Ortak 3. Madde; II. Protokol m. 4/2a)³⁵⁹

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz ve teröristlerin etkisiz kalması durumunda gereksiz acı vermeme yükümü haricinde, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ek 1 no'lu protokolün 51

³⁵⁷ Neuman, ss.297-298

³⁵⁸ I. Ek Protokol'ün Uluslararası Silahlı Çatışmaları, II Ek Protokol'ün ise Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmaları konu etmektedir.

³⁵⁹ Uluslararası İnsancıl Hukuk, Sorularınıza Cevaplar, *Türk Kızılayı ve ICRC*, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf s.43 (Erişim tarihi: 20.07.2018)

(2). Maddesinde de sivillere karşı terörizmin yasaklandığı belirtilmiştir. Buradan mağdur bir devletin düşman tarafa yönelik müdahalesi sivillere yönelik olmadıkça yasaklı olmayacağı anlaşılmaktadır.³⁶⁰ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen Tadic davasında sivil nüfus içerisinde terör korkusunu yaymanın Ek I. Protokolün 51. maddesi ve mahkeme statüsünün 3. maddesi gereği hukuksuz sayılacağı ifade edilmiştir.³⁶¹ Hem ulusal hem de uluslararası çatışmalarda UİH kurallarının uygulanması amacıyla devletlerin teamül kuralı gereği yükümlülüğünün olduğu belirtilmektedir.³⁶² Nitekim 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesinin ortak 1. maddesinde Lahey imzacısı olan tüm devletlerin her halükarda sözleşmeye riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt ettiği belirtilmektedir.³⁶³ Bu maddenin artık tüm devletlerin uymakla yükümlü olduğu bir kural haline dönüştüğünü (*Erga Omnes*) ifade etmek mümkündür. Yarı-Anayasal (*quasi-constitutional*) bir hüküm olarak kabul edilebilecek olan ortak 1. madde gereği Cenevre Sözleşmesinin uygulanmasında devletlerin önlemler alınması gerektiği belirtilse de bunun yol ve yöntemleri hakkında bizlere malumat verilmemektedir.³⁶⁴ Ancak mağdur devletin iç savaşın tarafı olan ve insancıl hukuk ihlallerinin bir parçası haline gelen ev sahibi devletin hükümeti ile işbirliği yapmaktan çekinmesini, bir erga omnes kural olarak kabul edilen ortak 1. madde çerçevesindeki yükümlülüklerinde aramak mümkündür. Bu madde çerçevesinde insancıl hukuka riayet edilmesi ve ettirilmesi gerekmektedir. İnsancıl hukuku ihlal ettiği kanıtlanmış olan bir hükümetle işbirliğinde bulunarak hareket etmek mağdur devlet açısından sakıncalı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Savaş ve barış zamanındaki kurallar birbirinden ayrılabilir. Savaş zamanında devletlerin ani tehdidin (*imminent threat*) varlığına bakmaksızın mücadele içinde olunabileceği, düşman tarafın ise yakalanırsa çatışmanın sona ermesine dek

³⁶⁰ Jean Marie Henckaerts ve Louise Doswalt Beck, **Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules**, ICRC, Cambridge Press, 2005 New York, ss. 8-9

³⁶¹ Henckaerts ve Beck, ss.10-11

³⁶² UNESCO, <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001870/187089TURB.pdf> (Erişim tarihi: 17.07.2018)

³⁶³ Söz konusu madde şu şekildedir: “Yüksek Akit Taraflar işbu Sözleşmeye her halikârda riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt ederler” Uluslararası Kızılhaç Örgütü, <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (Erişim tarihi: 17.07.2018)

³⁶⁴ Carlo Focarelli, Common Article 1 of the 1949 Geneva Conventions: A Soap Bubble?, **The European Journal of International Law**, Vol 21, No: 1, 2010, ss. 125–171

yargılanmak üzere tutukluluğunun devam ettirilebileceği ifade edilmektedir.³⁶⁵ Ancak Cenevre Sözleşmeleri silahlı çatışmadan kastedilenin ne olduğunu anlatmamıştır. Uluslararası Kızılhaç Örgütü (UKÖ) bu hususta görüş vererek savaş veya barış zamanında kuralların çatışmaların yoğunluğuna göre değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Ek olarak UKÖ, çatışmaların yoğunluğu kıstasına ek olarak silahlı çatışmaların düzenliliği ile karşılıklı tarafların kuvvetlerinin organize olup olmadığını da dikkate almayı tavsiye etmektedir.³⁶⁶ Silahlı bir isyancı hareket, yeteri kadar organize ve şiddetli ise genellikle silahlı çatışma kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ancak bu konulan kıstaslarda ülke içi siyasi çatışmaların ele alındığı anlaşılmakta olup, terör örgütlerinin organize örgütler kapsamında kabul edilip edilmeyeceğinden söz edilmemektedir.³⁶⁷

Cenevre Sözleşmelerinde terörle ilgili değinebileceğimiz bazı maddeler mevcuttur. Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1977 tarihli I No’lu Protokol’ün 51 (2). maddesi: “*Sivil halk ve bireysel siviller saldırı hedefi olmayacaktır. Ana amacı sivil halk arasında terör yaymak olan şiddet hareketleri ya da tehditleri yasaktır.*” İbaresini geçerken yine 1977 tarihli II. Protokol’ün 4 (2/d-2/h) maddelerinde uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda terörizm ve tehdidin yasaklandığı belirtilmektedir. Uluslararası olmayan çatışmalarda terörist fiillerin yasaklanması Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. maddesine kadar götürülmekte ve yukarıda bahsettiğimiz terörle mücadelede insancıl hukukun uygulanmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu konuya örnek olarak *1997 Tarihli Terörist Bombalamaların Önlenmesine Dair Sözleşme*, *1999 Tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme* ve *2002 Tarihli Terörizme Karşı Inter-Amerikan Sözleşmesini* sıralamamız mümkündür. Bu sözleşmelerde de insancıl hukuk ilkelerinin uygulanmak suretiyle terörle mücadelenin yürütülebileceği belirtilmiştir.

Teröristlerin silahlı çatışmalarda taraf olabilmesi mümkün olmasa da DEAŞ ve PKK/YPG tehdidi örneğinde görüldüğü gibi terörist örgütün bir devlet topraklarının önemli bir bölgesini işgal ederek devlet kurduğunu iddia etmesi ve uluslararası toplumun

³⁶⁵ Hali hazırda ABD’nin 11 Eylül sonrasında terörle savaşta olduğunu ifade ederek konuyu suiistimal etmesinin örnekleri mevcuttur.

³⁶⁶ 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 2/1. maddesi ve 1977 tarihli I No’lu Ek Protokol’ün 1/3. maddesine göre bir silahlı çatışmanın varlığından bahsedebilmek için savaş ilanına gerek yoktur. Bir çatışmanın belli bir seviyede olmasının yeterlidir.

³⁶⁷ Kenneth Roth, *The Law of War in the War on Terror*, **Foreign Affairs**, Vol. 83, 2004, ss. 2-5

güvenliğini tehlikeye sokması yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, teröristlere karşı insancıl hukukun uygulanması gerekliliği eleştirilmektedir. Hatta UİH'in teröristlere fazla alan tanıdığı savunulmaktadır. Bu nedenle hali hazırdaki UİH ilkelerinin yeni dünya düzenine ayak uydurmada zorlandığı, teröre karşı yeni ve daha tutarlı bir silahlı çatışmalar hukukunun ortaya konması gerektiği ifade edilmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmelerini yürürlükten kaldırmadan teröre karşı mücadeleyi daha etkin kılan yeni bir kurallar bütününün oluşturulabileceği belirtilmektedir.³⁶⁸ Terörle mücadeleyi etkin kılmak amacıyla bu kapsamda alınan 1373 sayılı GK karar, devletlerin terör saldırılarına karşı devletlerin meşru müdafaa hakkının olduğunu teyit etse de çok fazla bir yenilik getirmediği görülmektedir. Ancak her halükârda devletler nefsi müdafaa hakkını kullanırken, teröre karşı mücadele de UİH kurallarına tabidir. Nitekim birçok GK kararında da terörle mücadele kapsamında alınan tüm tedbirlerin uluslararası hukuk hükümleriyle uyumlu olması gerektiği belirtilmiştir.³⁶⁹

Yukarıda bahsettiğimiz hususlar ışığında kısaca şunları belirtmek mümkün görünmektedir. Başarısız devletlerin terörizmden mağdur olan devleti mağduriyetine rağmen teröre karşı gerçekleştirdiği müdahalelerde işgalci ilan etmesi, konuyla alakalı olarak BM'ye şikâyetle bulunması veya teröristlere karşı müdahalede bulunan mağdur devletin askeri personeline karşı tacizde bulunması söz konusu olabilir. Hatta ev sahibi devletin mağdur devlete saldırıda bulunulması için DDA'ya yardım etmesi gibi bir durumda da yaşanabilir. Her ne kadar ev sahibi devlet yönetilemeyen alanlarda mağdur devletin yapacağı sınırlı ve amacına uygun meşru müdafaa eylemlerini onaylamasa da mağdur devlet ev sahibi devletin almış olduğu önlemlerle alakalı olarak 2/1. maddede ifadesini bulan devletlerin egemen eşitliği ilkesi gereği ev sahibi ülke hükümetini bilgilendirmesi ve mümkün olduğu kadar iş birliği içinde hareket etmek üzere çaba göstermesi gerekmektedir. Ancak bundan sonuç alınamaması ve saldırı ile tehditlerin devam etmesi durumunda GK nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmalıdır. Buradan da yeterli sonuç alınamaması (GK'nin karar alamaması/tıkanması) durumunda yönetilemeyen alandan gelen terör tehdidinin hızlı bir şekilde bertaraf edilmesini mağdur devlet kendi imkanlarıyla yürütmek zorunda kalacaktır. Ayrıca yönetilemeyen alanlardan

³⁶⁸ Saeed Bagheri, Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: XVIII, Sayı: 3-4, 2014 ss.899-921

³⁶⁹ Bagheri, ss.908-909

kaynaklanan tehdidin ölçüsü ve başta BM olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşların yönetilemeyen alanlardan kaynaklanan bir insani krizin vuku bulduğunun tespiti önemlidir. Bu meşru müdafaa hakkına başvurması için aciliyet ve gereklilik şartının sağlanıp sağlanmadığı konusunda yol gösterici olacaktır. Eğer gerekli şartlar da oluştuysa, mağdur devlet tarafından yapılacak müdahaleyle bölgedeki durumun eskisinden daha iyi hale getirilmesi, müdahalenin meşruiyetine katkıda bulunacaktır.

2.3.Devlet Dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Terör Saldırıları ve Bunun Karşısında Alınabilecek Önlemler: Bethlehem Prensipleri

Devletlerin DDA'lerden gelebilecek olan saldırılara karşı ne tür önlemler alınabileceği literatürde hala bir tartışma konusudur. BM Antlaşmasının bu konuda yol gösterici olmaması ve yetersiz kalması üzerine mahkeme kararları, BM kararları, doktrinel yaklaşımlar, devlet uygulamaları gibi uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarına başvurulmuştur. Örneğin Bush yönetiminin hazırladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde uluslararası barış ve güvenliğe karşı ortaya çıkan tehditler ışığında meşru müdafaa hakkının tehditlerin anılığı de dikkate alınarak tekrar tartışılması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda ABD hükümetine ani tehditlere karşı önleyici bir şekilde askeri müdahalede bulunmak için açık bir uluslararası iş birliğinin oluşturulması için çalışma tavsiyesinde bulunulmuştur. 2004 yılında ise İngiliz Lordlar Kamarası'nda hükümetin ön alıcı silahlı saldırıların 51. maddede ifadesini bulan meşru müdafaa çerçevesine sokulup sokulamayacağı, sokulacaksa da hangi durumlarda başvurulabileceği görüşülmüştür. Başsavcı Lord Goldsmith, meşru müdafaa kavramının Caroline Olayına kadar devam eden bir sürecin ürünü olduğuna işaret etmiş ve bu hakkın BM Antlaşması ile kazanılan bir hak olmadığının altını çizmiştir. Bu kapsamda Goldsmith, İngiliz hükümetinin meşru müdafaaya yönelik uygulamalarının yakın ve ani saldırılara yönelik olabileceği ancak uzak olan tehditlere karşı kuvvet kullanımına yetki verilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Goldsmith oluşabilecek ani saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için iki önemli şartın oluşması gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki meşru müdafaa için askeri müdahaleye son çare olarak

başvurulması, ikincisi ise tehdit seviyesi kadarınca ölçülü olarak karşı müdahalenin yapılmasıdır.³⁷⁰

Bu gelişmeler ışığında uluslararası hukukçu Danie Bethlehem, DDA'lara karşı devletlerin meşru müdafaa kapsamında ele alabileceği önlemlerle alakalı 16 maddelik bir kriterler bütünü oluşturmuştur. Bu kriterlerin tartışmalar yaratacağının da farkında olan Bethlehem, tehditler karşısında anilik (*imminence*) ölçüsünün ne olduğu konusunda literatürde mutabık olunmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde DDA'ler içerisinde de silahlı saldırı düzenleyebilecek derecede tehdit oluşturanlara karşı müdahale hakkının oluşabilmesi için gerekenlerin ne olduğunun da muğlak olduğunu işaret etmiştir. Ayrıca bu tür bir muğlaklığın sorunların çözümünde önemli bir engel teşkil ettiğini; devletlerin tehditlere karşı kuvvet kullanımına başvurmada zor kararlar almak zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu durumun sadece ABD, İngiltere ve diğer Batı devletleri için geçerli olmadığı, Kolombiya'dan Kenya'ya ve Türkiye'ye kadar bir dizi devletin aynı sorundan muzdarip olduğunu söylemiştir. Nitekim 11 Eylül saldırılarıyla birlikte GK'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarında DDA'lara karşı da meşru müdafaa hakkının bulunduğunu tasdiklenmiştir. Bethlehem de oluşturmuş olduğu bu prensiplerde *jus in bello*'dan (*çatışma hukuku*) ziyade *jus ad bellum*'a (*savaş yapma hakkı*) odaklanacağını belirtmiştir. Bu vesileyle bu prensiplerde hali hazırda devam eden askeri müdahaleler değil, meşru müdafaa hakkını kullanmada gerekli olan eşiğin ne olduğu irdelenecektir. Söz konusu Bethlehem prensipleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Devletlerin, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilecek yakın ya da fiili silahlı saldırılara karşı nefsi müdafaa hakkı vardır.
2. Nefsi müdafaa amacıyla başvurulacak olan silahlı eyleme, yakın ya da fiili silahlı saldırıyı ele almak için makul bir şekilde, başka hiçbir etkin yolun bulunmadığı durumlarda ve ancak son çare olarak başvurulabilir.
3. Nefsi müdafaa amaçlı başvurulacak silahlı eylemler yakın ya da fiili silahlı saldırılara yönelik olmalı ve karşı karşıya kalınan tehditle orantılı olmalıdır.
4. “Silahlı saldırı” kavramı hem münferit saldırıları hem de sürekli silahlı faaliyetlerin uyumlu bir modelini gösteren bir dizi saldırıyı içermektedir. Münferit

³⁷⁰Danie Bethlehem, Principles Relevant to the Scope of a State's right of Self-Defence Against an Imminent or Actual Armed Attack by Non-State Actors, *AJIL!* 769, 775–77 (2012) Google Scholar, s.3

saldırılarla saldırılar dizisi arasındaki fark, meşru müdafaa içeren müdahalenin gerekliliği ve bu tür müdahalenin orantılılığı ile ilgili dikkate alınacak hususlarla ilgili olabilir.

5. Yakın veya fiili olsun, düzenli bir saldırı dizisinin devam eden silahlı bir eylem teşkil ettiği konusunda bir değerlendirmenin yapılabilmesi için bu saldırılarda tehdit edenlerin veya işleyenlerin birlikle hareket ettiklerine yönelik makul ve nesnel bir dayanağın bulunması şarttır.
6. Silahlı saldırının planlanmasında, tehdidinde ve işlenmesinde iş birliği içinde hareket eden ve bu saldırılara maddi destek sağlayanların, bu saldırının gerçekleşmesinde doğrudan pay sahibi olduğu söylenebilir.
7. Nefsi müdafaa amaçlı başvurulacak silahlı eylem, silahlı saldırı eylemlerini planlayan, tehdit eden veya silahlı saldırıyı gerçekleştirenlere karşı olabilir. Bununla beraber meşru müdafaa eylemi saldırıların gerçekleşmesi için gerekli maddi desteği sağlamak suretiyle doğrudan rol oynayan ve bu rolü oynadıklarına dair güçlü, makul ve nesnel dayanak olanlara karşı da başvurulabilir.
8. Silahlı bir saldırının “yakın” (*imminent*) olarak kabul edilip edilmeyeceği şu ilgili durumların tamamı dikkate alınarak yapılır:
 - a) Tehdidin doğası ve yakınlığı,
 - b) Saldırı olasılığı,
 - c) Öngörülen saldırının, devam eden silahlı bir eylemin uyumlu bir silsilesinin parçası olup olmadığı,
 - d) Saldırının muhtemel ölçeği ve yatıştırıcı eylemin yokluğundan kaynaklanabilecek olan yaralanma, kayıp veya hasarın bulunması,
 - e) Nefsi müdafaa eylemi kapsamında üstlenilecek olan fiili eylemle beraber çok taraflı yaralanma, kayıp ve hasarın azaltılması gibi diğer durumlar beklenir. Bir saldırının nereden gerçekleşeceğine veya saldırının mahiyetine dair belirli bir kanıt bulunmasa da eğer silahlı saldırının yakın olduğu sonucuna varabilmek için makul ve objektif bir kanıt söz konusuysa bu meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için gerekli silahlı saldırının yakın olduğu sonucunu değiştirmeyecektir.

9. Devletler topraklarının diğer devletlere ve çıkarlarına karşı devlet dışı aktörlerin planlı, tehdit edici, eylemli veya silahlı saldırılarına maddi destek sağlayacak şekilde kullandırmamaları amacıyla tüm makul adımları atmakla mükelleftirler.
10. Aşağıdaki paragraflarda dikkate alınarak, bir devlet diğer devletin rızasını almaksızın topraklarında veya diğer devletin (üçüncü devlet) yetki alanındaki devlet dışı aktörlere karşı meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanamaz. Rızayı alma gerekliliği BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşmasının VII. bölümü çerçevesinde silahlı kuvvet kullanımı yetkisinin olduğu veya benzer etkiye sahip diğer ilgili ve geçerli yasal hükümlerin mevcut olduğu durumlarda söz konusu olmayacaktır. Onayın gerekmesi durumunda, onayın alınması adına tüm makul iyi niyet çabalarının gösterilmesi gerekmektedir.
11. Üçüncü devletin devlet dışı aktörle gizli iş birliği yaptığı veya ev sahibi devletin devlet dışı aktörün silahlı faaliyetlerini etkin biçimde kısıtlamaya yanaşmadığı sonucuna varmak için makul ve objektif bir temel varsa; yakın veya fiili silahlı bir saldırıya yönelik makul ölçüde, mevcut etkili olan araçlarla cevap vermek üzere devletin meşru müdafaa amaçlı olarak harekete geçmek zorunda kalabileceği zaruri nitelikli bir durumda rızanın alınması gerekliliği şartı uygulanmayacaktır. Bir işbirlikçi veya barınak ülkesi olunması durumunda ise bu devletin devlet dışı aktörün silahlı faaliyetlerine yardım ve yataklığının derecesi; işbirlikçi ve barınakçı ülkeye karşı da dâhil olmak üzere nefsi müdafaa müdahalesinin gerekliliği ve bu eylemin ölçülülüğü dikkate alınacaktır.
12. Rızanın alınması gerekliliği üçüncü devletin devlet dışı aktörün faaliyetlerini etkili bir şekilde kısıtlamada yetersiz kaldığına dair makul ve objektif bir temel bulunması durumunda uygulanamayacaktır. Haliyle yakın veya fiili silahlı saldırıya yönelik makul bir şekilde mümkün olan etkili araçlarla cevap verme durumu söz konusu değilse devletin kendini savunma amaçlı olarak hareket geçme zarureti bulunmaktadır. Bu tür durumlarda önceki gerekliliklere ek olarak rızanın alınmasının meşru müdafaa eyleminin etkinliğini bariz şekilde azaltacağına yönelik güçlü, makul ve objektif bir temelin olması; ayrıca açığa çıkarma, geciktirme, harekete geçmede yetersiz olunması veya başka nedenden dolayı alınacak rızanın silahlı saldırı riskini artırması; gelecekteki saldırılara davetiye çıkarması veya diğer benzeri durumlar, devletleri zarureten ve bağımsız

olarak meşru müdafaa hakkına başvurmayaya itecektir. Bahsedilen rıza arayışı harekete geçmede isteksiz olan ev sahibi devlet için makul ve etkili bir harekete geçme planını kabul etmesine ve kendi yetki alanında bulunan topraklarda faaliyet güden devlet dışı aktörün faaliyetlerini çözmeye yönelik eylemde bulunmasına fırsat vermelidir. Söz konusu devletin makul ve etkili bir planı kabul etmemesi veya reddetmesi ve harekete geçmemesi halinde bu o devleti yardım ve yataklık yapan devlet pozisyonuna sokabilir.

13. Verilecek olan rıza stratejik, opsiyonel, kapsamlı, *ad hoc*, açık veya zımni olabilir. İlgili husus meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanımında bulunulacak ülkenin yetkisi dâhilinde olduğu topraklarda rızasının alınmasında temsil(leri) veya yürütücü yetkisi gözetilerek makul olunması gerekmektedir. Sadece geçmiş kabulün temel alınmasına dayalı rızanın ima edilmesine karşı aksi ispat edilebilir bir karine bulunmaktadır. Geçmiş kabulün her durumda rıza vermek için yeterli olup olmadığına bakarken, kabulün geçmişte bir itirazın açık bir şekilde beyan etmenin ve uygun görüldüğü şekliyle hareket etmenin makul olup olmadığı veya itiraz etmeyi engelleyecek zorlayıcı bir nedenin bulunduğunu düşünmek için bir sebebin olmadığına dair durumlar dâhil olmak üzere tüm ilgili hususlar dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır.
14. Bu prensipler BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşmasında yer alan kuvvet kullanmaya ilişkin uygulanabilir kararları veya kolektif olarak başvurulabilecek meşru müdafaa eylemleri dâhil olmak üzere uluslararası teamül hukukunun kuvvet kullanımı ve devletlerin nefsi müdahale hakkına ilişkin uygulanmalarına hiçbir şekilde hâlel getirmez.
15. Bu prensipler, hiçbir meşru müdafaa hakkına hâlel getirmeyecek şekilde devletin veya onun zorunlu menfaatlerinin yakın veya fiili bir saldırının hedefi olabileceği diğer durumlarda da uygulanabilecektir.
16. Bu prensiplerin alakalı olabilecek herhangi bir yanlışlığın engelleneceği veya hafifletilebileceği bir durumda uygulanmasına hâlel getirilemez.³⁷¹

Yukarıdaki 1. maddede devletlerin devlet dışı aktörler tarafından yapılacak yakın veya fiili silahlı saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının olduğu ifade edilmiştir. 10.

³⁷¹ Bethlehem, ss.6-8

maddede ise DDA'lere karşı kuvvet kullanımı durumunda o DDA'nın üstlendiği devletin izninin alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak tartışma yaratan madde 11. maddedir. Bu maddede üstlenilen devlet iş birliğine yanaşmazsa ve DDA'yı destekliyorsa rızanın alınmasının gerekmeyeceği; topraklarını üst olarak kullandıran devletin saldırgan olan DDA'nın yapmış olduğu saldırılardan ötürü sorumlu olacağının altı çizilmektedir. Yine çalışmamızı büyük ölçüde ilgilendiren 12. maddede devletin toprağını koruyamaması durumunda da mağdur devletin DDA'nın silahlı saldırılarına karşı önlem alabileceğine işaret edilmiştir. Buradan DDA'nın saldırılarını yapmasında kabahati bulunmayan ev sahibi devletin izni alınmadan söz konusu hedefe yönelik müdahalede bulunabileceği anlaşılmaktadır. Bu maddedeki bir diğer kritik nokta ise rızanın alınmasının meşru müdafaa eyleminin etkinliğini bariz şekilde azaltacağına yönelik güçlü, makul ve objektif bir temelin olması durumudur. Burada ev sahibi devletin kasti olarak mağdur devletin kendisini savunmasını sürüncemede bırakması da söz konusu olabilir veya teknik ve siyasi nedenlerden dolayı da izninin alınması mağdur devletin mağduriyetini iyice artırabilir. Söz konusu prensiplerden anlaşılan bu tür durumda mağdur devletin sınırlı ve amacına uygun olarak tehdidin bertaraf edilmesine yönelik müdahalede bulunmasının mümkün olabileceğidir. Ancak müdahalede bulunacak mağdur devletin egemenlik haklarını yeterince kullanamadığı ve topraklarında kontrolünü sağlayamadığı durumlarda müdahalede bulunulması mümkündür.³⁷² Dolayısıyla ev sahibi devlet başarısız devlet özelliği gösteriyor ve topraklarını koruyamaması neticesinde özellikle komşu devletlerinin mağduriyet yaşamasına neden oluyorsa, egemenlik gerekçesini öne sürerek mağdur devletin müdahalesini engellemeye çalışsa da bu mağdur devletin ölçülü ve amacına uygun şekilde DDA'ya müdahalesini engellemeyecektir. Peki DDA'nın saldırgan faaliyetlerine rağmen ev sahibi devletin egemenlik suçlamasıyla mağdur olan devletin kendisini savunmasını engellemesi durumunda ne olacak? 13. maddede belirtildiği üzere bu tür davranışın makul olup olmadığı ve zorlayıcı bir nedenin olup olmadığına bakmak önemlidir. Daha sonra ev sahibi devletin talebi üzerine mağdur devlet müdahaleden vazgeçer ve tekrar mağdur devlet ev sahibi devletinin topraklarından kaynaklanan bir saldırıya uğrarsa bu 2/4. maddenin ihlalini teşkil edecek ve ev sahibi devlet saldırgan durumuna düşecektir. Bu maddede sadece kuvvet kullanımının değil,

³⁷² Dire Tladi, The Nonconsenting Innocent State: The Problem with Bethlehem's Principles 12, *The American Journal of International Law*, Vol: 107, No: 3, July, 2013, ss. 570-576

kuvvet kullanım tehdidinin de yasaklandığını hatırlatmakta fayda vardır. Yaşamaya devam ettiği saldırı tehdidi karşısında mağduriyet yaşayan devletin 2/4. madde ile ayrı düşünemeyeceğimiz 51. madde gereği meşru müdafaa hakkını kullanılabileceği düşünülmektedir. Elbette meşru müdafaa kapsamında yapılması hedeflenen müdahalenin sınırları her bir olay özelinde ayrıca incelenmelidir. Caroline standartlarında belirtilen tehdidin aniliği, orantınlılığı ve gerekliliği kriterlerinin sübjektif değerlendirmelere tabi oluşu bu konuda suistimale açık bir durumda yaratabilmektedir. Ancak her halükârda aniliğin terör saldırısı ile desteklenmesi veya yönetilemeyen alanlarda saldırının gerçekleşeceğine yönelik kamuoyunun ikna edecek bir kanıtın bulunmasının önemli olduğu; kanıtın varlığı halinde DDA'ya karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasında bir sakıncanın olmayacağı değerlendirilmektedir.³⁷³

Bethlehem prensipleri 51. maddede bir devletin sadece devletlerden değil, DDA'lerden gelecek olan saldırılara karşı da meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği ön kabulüyle oluşturulmuştur. Her iki durumun da artık uluslararası toplumca geçerliliğini koruduğunu akılda tutarak, öncesinde bahsettiğimiz UAD'ın Nikaragua kararında bir devlet adına hareket eden silahlı gruplar, paralı askerler veya düzensiz silahlı birliklerin gerçekleştirdiği eylemlerinin 'silahlı saldırı' kapsamında ele alınabileceğinin anlaşıldığı ve etkili kontrol standardı (*effective control*) nispetinde DDA'nın eylemlerinin devlete de isnat edilebileceğini belirtmiştik. Nikaragua davası yanında *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası*'nda Uganda'nın meşru müdafaa iddiasıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) topraklarındaki müdahalesinde DKC'nin doğrudan veya dolaylı olarak Uganda'ya yapılan saldırılara müdahil olduğuna dair elle tutulur bir kanıtın bulunmadığına ve Uganda'ya saldırıda bulunan kuvvetlerin DKC adına hareket etmediğine hükmetmiştir. UAD kararlarından görüldüğü üzere bir devlete isnat edilemeyecek olan saldırılarda DDA'nın silahlı saldırı gerçekleştirdiği iddiasıyla o devlete karşı yapılacak eylemlerin bu mahkeme tarafından uygun görülmediği anlaşılmaktadır.³⁷⁴ Ancak UAD burada her ne kadar DDA'nın saldırılarında bir devlete isnat edilebilirlik arasa da başarısız devlet özelliği gösteren ülke topraklarında üstlenen

³⁷³ Daniel Bethlehem, Not By Any Other Name: A response to Jack Goldsmith on Obama's Imminence, *Lawfare*, 7 April 2016, <https://www.lawfareblog.com/not-any-other-name-response-jack-goldsmith-obamas-imminence> (Erişim tarihi: 18.10.2018)

³⁷⁴ Tladi, s.572

ve bilhassa komşu devlete saldırılarda bulunan DDA'ye yönelik alınabilecek önlemlerle alakalı bir öngörüsü veya işaret ettiği bir durumun olmadığı görülmektedir. Haliyle bunu Suriye ve Irak topraklarında yaşanan yönetim boşluğuyla ortaya çıkan DEAŞ gibi DDA'ün saldırılarında UAD'ın Nikaragua ve Kongo kararlarında olduğu gibi devlete isnat edilebilirliğini aramasının isabetli olmayacağı, özellikle DEAŞ sonrasındaki şartlara göre güncellenmesinin gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu ihtiyacı gören Bethlehem'in oluşturduğu prensiplerin buna bir atıf vardır. Yani buna göre saldırganlık gösteren DDA'ları engellemede aciz kalan ya da saldırılarda sorumluluğu bulunmayan devletlerin acziyeti de dikkate alınarak özellikle yönetilemeyen alanlardan saldırılarda bulunan bu DDA'lara karşı mağdur devletin amacına uygun ve orantılı şekilde müdahil olma hakkının olabileceği söylenebilir. Burada kastedilen tabii ki mağdur devletin meşru müdafaa hakkını devletin egemenliği ve toprak bütünlüğü üstünde tutmak değildir. Devletlerin topraklarında egemenlik haklarını tam olarak kullanabildiği durumlarda o topraklarda bulunan DDA'lardan gelebilecek saldırılar karşısında müdahalede bulunulması için ev sahibi devletin rızasının alınması gerekir. Devlet bu rızayı vermemekte direnir ve bu da mağdur devletin mağduriyetini daha da artırır, ifade ettiğimiz üzere ev sahibi devletin tutumu uluslararası hukuka aykırılık oluşturacaktır. Bethlehem'in 11. maddesinde işaret ettiği üzere devletlerin topraklarında üstlenen DDA'nın saldırganlık faaliyetlerini engellememesi ve GK'nin bu durumu engellemeye yönelik müdahalesinin gecikmesi veya içerisindeki siyasi anlaşmazlıklardan ötürü alamaması halinde mağdur devletin ani tehdide karşı gerekli önlemleri almaktan başka çaresi kalmayacaktır. Ek olarak Bethlehem prensiplerinin 5. maddesinde düzenli bir saldırıda tehdit edenlerin veya işleyenlerin birlikte hareket ettiklerine dair makul ve nesne bir dayanak varsa saldırının devam eden bir saldırı mahiyetinde olabileceğine işaret edilmiştir. Bununla alakalı olarak PYD/YPG'nin PKK terör örgütü ile organik bağına rağmen ayrı tutulmaya çalışılması dikkate alalım. PKK'nın yönetici militan kadrolarının PYD/YPG'yi yönettiklerine dair kanıtların açık olduğu bilinmektedir. Hem PKK hem de PYD/YPG ideolojik olarak da aynı söylemlere ve yaklaşımlara sahip olduklarını saklamaya hiçbir beis görmeksizin açıklayabilmektedir. Bethlehem Prensiplerinin 5. maddesi kapsamında bir değerlendirme yapılırsa PKK ile PYD/YPG'nin ayrı örgüt olarak değerlendirilse dahi işbirlikçi taraf olarak YPG'ye karşı Türkiye'nin başvuracağı meşru

müdafaa hakkında bir değişiklik yaratmayacağı sonucu çıkmaktadır. Aynı şekilde 7. maddenin de bu yaklaşımı destekler bir mahiyette olduğu görülmektedir.

11 Eylül saldırıları münasebetiyle alınan GK'nin 1368 ile 1373 sayılı kararlarında direkt olarak topraklarında etkin kontrol sağlayamayan devletlerden gelecek tehditlerle alakalı bir ibare bulunmamaktadır. Ancak her ne kadar topraklarına sahip çıkamayan devletler hakkında bir ibare bulunmasa da 1373 sayılı karar tasarısında uluslararası toplum teröre karşı etkin bir şekilde iş birliği yapmaya çağrılmaktadır. Nitekim 1373 sayılı karar, 1970 tarihli ve 2625 sayılı Genel Kurul kararına atıfta bulunarak, her bir devletin topraklarındaki terör faaliyetlerini engelleme görevi olduğunu; diğer ülkeleri bilgi alışverişi yoluyla terör faaliyetleri hakkında birbirlerini uyarması gerektiğini; terörü finanse eden, planlayan, destekleyen ve ev sahipliği yapan diğer devletlerin uygun araçlarla engellenmesi gerektiği açıkça belirtmektedir.³⁷⁵ Dolayısıyla terör örgütlerine karşı mücadelede en temel yol diyalogtur. Diyalogun işlerliğini yitirmesi ve GK'nin karar alamadığı durumlarda mağdur devlet tüm çareleri tüketmiş olacak ve müdahale seçeneği gündeme gelecektir. Nitekim Bethlehem prensiplerinde de buna işaret edilmektedir.

2.4.Başarısız Devletlerin Kontrolünde Olamayan Bölgelerdeki Soruna Bir Çözüm Önerisi: Acizlik veya İsteksizlik Doktrini

Acizlik veya isteksizlik doktrini 11 Eylül sonrasında ciddi bir şekilde tartışmaya açılan bir doktrin olmuştur. Bu doktrin ev sahibi devletlerin kendi topraklarında bulunan DDA'ların saldırını engelleyememesi veya isteksiz olması nedeniyle mağdur devletin ev sahipliği yapan devletin rızası olup olmamasına bakmaksızın saldırgan DDA'lara karşı meşru müdafaa iddiasıyla eylemde bulunup bulunamayacağını tartışmaya açmaktadır. Yani bu doktrinde sorunsallaştırılan kısım esasında aciz veya isteksiz kalan devletlerin topraklarından kaynaklanan tehlikeler karşısında mağdur devletin alabileceği önlemlerin yol haritasında düğümlenmektedir.

Bazı devletler topraklarını tam anlamıyla kontrol edememeleri nedeniyle çeşitli terör örgütleri için önemli bir barınma merkezi haline gelebilir. Ya da topraklarını kontrol için yeterli askeri kuvvete ve teknolojik imkânlara sahip olmaması nedeniyle bu devlet,

³⁷⁵ S/RES/1373, UN Security Council Resolution, 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement> (Erişim 01.06.2018)

topraklarındaki terör örgütü faaliyetlerini engelleyemeyebilir.³⁷⁶ Bu tür bir durumda ev sahibi devletin uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak tehlike altındaki mağdur adayı devletlerle işbirliği içine girmesi gerekmektedir. Ayrıca ev sahibi devlet böylesine bir tehlike karşısında GK'ye başvurabilir, herhangi bir devleti veya bölgesel/uluslararası teşkilatı yardım amacıyla ülkesine de davet edebilir. Her halükârda ev sahibi devletin başka devletin mağduriyet yaşamaması için kendisinden beklenen gerekli gayreti göstermesi şarttır.³⁷⁷ Örneğin 1977 yılında meydana gelen Mogadişu uçak kaçırma olayı sonrasında Somali hükümeti Batı Almanya'dan yardım talep etmiştir. Yani tehlikelere karşı müdahalede yetersiz kalınması halinde bir devletten yardım istenebilecektir. Ancak yardım talep edilmeksizin de bir diğer devlet, çıkarının zedelendiğini öne sürerek ev sahibi devletine müdahil olabilmektedir. İsrail'in Uganda'da yaptığı Entebbe rehine kurtarma operasyonu buna bir örnektir.

Ayrıca ev sahibi devletin ölüm tehlikesine maruz kalan kişileri kurtarmak istememesi veya kurtaracak gücünün olmaması halinde de başka devletlerin izinsiz olarak o devlet içinde kurtarma operasyonuna girişmesinin hukuka uygun olmadığı ifade edilmektedir. Her ne kadar bu tür operasyonların hukuka uygun olmadığı belirtilse de buyruk kural'a (*jus cogens*) aykırı nitelikteki bir ihlal de olmadığı belirtilmektedir.³⁷⁸ Çünkü burada mağdur devletin zarureten kuvvet kullanma nedenini hususi olarak incelemek gerekir.

³⁷⁶ "11 Eylül sonrasında gelişen olaylar ve devlet dışı aktörlerin güç kazanması meşru müdafaa hakkı anlayışının daha da esnetilmesine neden olmuştur. Thomas Weiss ürettiği "Yeni Savaş" teriminde klasik türdeki savaş anlayışının yeni bir transformasyondan geçtiği, çatışmaların kanunsuz ve parazit ekonomik davranışlar sergileyen, küçük silahlar ve diğer düşük teknoloji donanımlarını kullanan ve yardım kuruluşlarını hedef alan, sivillere saldıran devlet dışı aktörlerle başlatıldığını belirtmektedir. Ayrıca Weiss, bu örgütlerin finansmanında da artışın yaşandığı ve bu savaştaki birincil kurbanların siviller olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda devlet dışı aktörlerin eylemlerinin devletlere atfedilmesindeki ısrar özellikle DEaş terör örgütünün ortaya çıkışıyla zayıfladığı görülmüştür. Burada devlet dışı aktörün oluşturduğu tehdit ve buna karşı kuvvet kullanımının gereklilik (necessity) paradigması çerçevesinde ele alınması ve ani bir tehdidin ortaya çıkmasıyla birlikte son çare olarak başvurulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Ancak itiraf edilmelidir ki söz konusu isteksizlik ve acizyet doktrininin sınırlarının net olmaması ve hangi durumlarda başvurulabileceğinin açıklamasının da olmayışı bilhassa Bağlantısız Hareketine mensup ülkelerce benimsenmemesine neden olmuştur. Bu ülkeler bu doktrini diğer güçlü devletlerin kendi ülkelerinde askeri müdahaleleri kolaylaştırmak için hukuki bir kılıf bulmaya çalışması olarak nitelendirmiştir." Thomas G. Weiss, **Humanitarian Intervention: Ideas in Action** Cambridge: Polity Press, 2007, s.72 ve Mızrak, "Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti", s.116

³⁷⁷ Topal, ss.64-65

³⁷⁸ Taşdemir, "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi", ss.63-64

Bununla beraber Acizlik veya İsteksizlik doktrini değerlendirilmesi yapılırken devletlerin üçüncü taraflardan yardım istemeye zorlanamayacağını da altı çizilmelidir. Çünkü bir devleti diğer devletten yardım istemeye zorlamak o devletin egemenliğine aykırı bir fiildir. Ancak ev sahibi devletin topraklarındaki yönetilemeyen alanlardan kaynaklı olarak bir tehlike söz konusu ise ve mağdur devlete yönelik saldırılar vuku buluyorsa bu iki devlet 2/3. maddede ifadesini bulduğu üzere barışçıl yollarla meseleyi çözmek zorundadır. Ev sahibi devlet, egemenlik haklarını öne sürerek mağdur devletin iş birliği tekliflerini reddedemez. Tabii ki mağdur devlete yönelen mütecaviz saldırıların ölçüsü de tartışılmalıdır. Çünkü gelecek saldırıların silahlı saldırı eşiğini geçmiş olması da önemli bir kıstastır.³⁷⁹

Bu doktrini öne sürerek yapılacak olan müdahalelerde hangi yolların izlenmesi gerektiğine dair literatürdeki tartışmalara değinilebilir. İsteksizlik ve acizyet doktrinine başvururken Deeks, meşru müdafaada önemli bir şart olan gereklilik, orantılılık ve anilik şartlarının karşılanması gerektiğini aksi taktirde müdahalelerin meşrulaşamayacağını belirtmiştir. Tehdidin aniliği ve başa çıkılamazlığı durumunda devletin meşru müdafaa hakkını GK müdahale edene kadar kullanmaya hakkı olduğuna işaret eden Deeks, bunun meşru olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁰ Buna ilave olarak Deeks müdahalede bulunacak olan devletin şu koşulları sağlaması gerektiğini belirtmiştir:

- a) DDA tarafından saldırıya uğrayan mağdur devletin tek taraflı olarak müdahalede bulunacağı ev sahibi devletin iznini ve iş birliğini öncelikli olarak sağlamaya çalışmalıdır.
- b) Ev sahibi devletten söz konusu tehdide müdahil olmasını istemeli ve süre tanımalıdır.
- c) Ev sahibi devletin tehdit bölgesindeki kapasitesinin ve kontrolünün değerlendirilmesi yapılmalıdır.
- d) Ev sahibi devletin tehdidin giderilmesine yönelik önerisi değerlendirilmelidir.
- e) Mağdur devlet ev sahibi devletiyle olan önceki münasebetleri değerlendirilmelidir.³⁸¹

³⁷⁹ Britta Sjöstedt, *Applying the Unable/Unwilling State Doctrine- Can a State Be Unable to Take Action?* Anne Peters, Christian Marzsen (Eds) **Self-Defence Against Non-State Actors: Impulses from the Max Planck Trialogues on the Law of Peace and War**, Max Planck Institute, MPIL Research Paper Series, No:2017-07, ss.36-42

³⁸⁰ Deeks, ss.494-496

³⁸¹ Deeks, s.490

Deeks meseleye devletlerin tarafsızlığı açısından da yaklaşmıştır. 1907 Lahey Sözleşmesine göre tarafsızlıkta devletlerin belirli yükümlülükleri bulunmaktadır. Buna göre savaşan devletin tarafsız devlet toprağına herhangi bir silahlı gücünü sokması veya savaşçı toplaması v.b. eylemler yasaklanmaktadır. Ancak tarafsız devletin de savaşçı unsurları ülkesine sokmaması ve kendi ülkesinden diğer ülkelere karşı saldırılarda bulunulmasına müsaade etmemesi gerekmektedir. Deeks, eğer devlet burada tarafsızlık görevini tam olarak yerine getiremezse, diğer deyişle aciz veya isteksiz davranırsa tehdit unsurlarının mağdur devlete karşı bu toprakları kullanması mümkün hale gelebilecektir. Bu durumda Deeks, mağdur devlet açısından Acizlik veya İsteksizlik doktrininin yol gösterici olacağı; tarafsız devletin acizyetinden dolayı tarafsızlık görevini yerine getiremediğinden mağdur devletin kendisine zarar veren unsurlara karşı müdahalede bulunabileceğini ifade etmektedir.³⁸² Ayrıca Deeks, eğer tehdit savaşan tarafın güvenliğine karşı ani bir tehdit oluşturuyorsa, tarafsız devletin tarafsızlığına zarar veren bu unsura karşı mağdur devletin harekete geçebileceğini belirtmektedir. Bunun da uluslararası hukukta yerleşmiş bir kural olduğunu iddia etmektedir.³⁸³

Dinstein de bir ev sahibi devletin ülkesinde yuvalanmış bir terör örgütünün bir diğer ülkeye gerçekleştirebileceği saldırılara karşı gerekli önlemleri alması gerektiğini; eğer terör örgütünü durdurmaya gücü yetmiyorsa ve aciz kalıyorsa mağdur devletin o ülke içerisindeki terör örgütlerine karşı 51. madde kapsamında meşru müdafaa hakkına başvurabileceğini belirtmiştir. Ancak Dinstein, söz konusu müdahalenin saldırgan örgüte karşı ve amacına uygun bir şekilde yürütülmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.³⁸⁴

Gareeth Williams ise devletin bir DDA'dan gelecek saldırıya karşı meşru müdafaa hakkının olduğu kabul ediliyorsa, mağdur devletin DDA'dan gelen saldırı karşısında müdahale hakkını nerede kullanacağını sormuştur. Williams'a göre eğer DDA yönetilemeyen alanları kullanarak bir saldırı gerçekleştiriyorsa, bundan ev sahibi devletin sorumlu olacağı kaidesiyle hareket ederek ilk aşamada ev sahibinin müdahaleden önce rızası alınacaktır. O aşamada ev sahibi devlet, ülkesindeki saldırgan olan DDA'yı

³⁸² Deeks, ss.498-500

³⁸³ Selami Kuran ve Hande Gür, Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaa "İsteksiz veya Âciz" Doktrini: Suriye ve DAESH Örneği, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 1, ss. 57- 88

³⁸⁴ Dinstein, ss.215-216

önlemede isteksiz veya aciz ise hem ev sahibi devlet hem de mağdur devlet önemli bir sınamayla karşı karşıya kalacaktır. Bu durumda mağdur devletin DDA'ya müdahalede bulunabilmesi için ev sahibi devleti nezdinde tüm yolları tüketmiş olması gerekir. Örneğin 1985 yılında Kıbrıs'ta 3 İsrail vatandaşının öldürülmüş olması nedeniyle Tunus'ta bulunan FKÖ unsurlarına yönelik İsrail'in hava saldırısı sivil kayıplarla sonuçlanmış ve bu GK tarafından kınanmıştı. Bu eylem uluslararası toplumca uluslararası hukuka ve BM Antlaşmasına aykırı olduğu ilan edilmişti. Bu olay karşısında İsrail'in Tunus makamları nezdinde tüm yolları tüketmiş olup olmadığı sorgulanmış, tüketmiş olsa dahi Tunus'un izni olmaksızın bu ülkeye yaptığı saldırının BM Antlaşmasının 2/4. maddesine aykırılık teşkil edeceği ifade edilmiştir.³⁸⁵

Tibori-Szabo ise Acizlik veya İsteksizlik doktrininin muğlaklığı ve devlet uygulamalarının azlığı konuyu tartışmalı hale soktuğunu belirterek devlet uygulamaları ile ilgili şunları ifade etmiştir: 1) Uluslararası hukuk DDA'yı kontrol eden, yönlendiren ve yollayan devlete karşı meşru müdafaa hakkını şüpheyi yer bırakmayacak şekilde desteklemektedir. 2) Yollamasa veya kontrol etmese de önemli ölçüde destek sağlayan devletlerin topraklarında bulunan DDA'ya karşı meşru müdafaa hakkı kullanılabilir. 3) DDA'ya sınırlı desteği bulunan ve ev sahipliği yapan devletin ülkesinde meşru müdafaa hakkı kullanımı tartışmalıdır. 4) Devletin DDA ile bir bağının bulunmadığı bir ülkede DDA'yı durdurmada isteksiz veya aciz olan devletin ülkesinde meşru müdafaa hakkının kullanıp kullanılamayacağı tartışmalıdır.³⁸⁶

Söz konusu maddelerin DDA eylemlerinin bir devlete atfedilmesi gereği fikriyle oluşturulduğu görülmektedir. Bu maddeler oluşturulurken de özellikle UAD kararlarının da dikkate alınarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İfade edilen maddelerden DDA'yı durdurmada aciz ve isteksiz olan ve saldırgan DDA ile bağı olmayan ev sahibi devletin rızası hilafına mağdur devletin söz konusu DDA'nın silahlı saldırı seviyesine varan saldırısı karşısında önlem almasının mümkün olmadığı kanaatinin elde edilmesi mümkün gözükmemektedir. Burada sorunsallaştırılan kısım mağdur devletin meşru müdafaa kapsamında yapacağı müdahalesinde ev sahibi devletin rızasının olmaması durumudur.

³⁸⁵ Gareth D. Williams, *Piercing The Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the 'Unwilling or Unable' Test*, **The University of New South Wales Law Journal**, Vol.36 No.2, 2013, ss.619-641

³⁸⁶ Tibori-Szabo, ss.85-86

Tibori-Sazbo'ya göre rızasızlık durumunda da yapılan meşru müdafaa eylemi ev sahibi devletine karşı değil, saldırgan DDA'ya karşı gerçekleştirileceğinden bu eylemi ev sahibi devletin egemenliğine aykırı olarak nitelemek mümkün gözükmemektedir. Yani mağdur devlet, ev sahibi devletin mağduriyetine yol açan saldırıyı engellemesine problem çıkaracağından eminse ve ani tehdide karşı müdahil olmaması durumunda daha fazla mağduriyet yaşaması söz konusu olacak ise ev sahibi devletin izin vermemesi mağduriyete yol açan durumun giderilmesine engel olmayacaktır. Tabii ki yapılan eylem meşru müdafaa şartları olarak gereklilik, aciliyet ve orantılılık şartlarına uygun şekilde gerçekleşecek ve ev sahibi devletin egemenliğine zarar veremeyecektir.³⁸⁷ Ev sahibi devlet diğer taraftan istekli ama aciz ise mağdur devlet kendisine yönelmesi muhtemel saldırıları defetmek üzere uluslararası kamuoyunu da tehdit konusunda ikna etmeye çalışmalıdır. Ev sahibi devletin rızası olsun olmasın yapılacak müdahale konusunda diyalog halinde olunması istenmeyen sonuçların oluşmaması adına önemlidir.³⁸⁸

İsteksizlik durumuna örnek verilebilecek olay *İran Rehine Krizi*'dir. UAD'a taşınan bu krizde İranlı öğrencilerin ABD Büyükelçiliği personeli alıkoyması süresince İran devletin ihmalinin olup olmadığı tartışmaya açılmıştır. Mahkemeye göre rehine krizinin İran devleti tarafından planlanmadığı öne sürülse de sonraki aşamalarda İran, ABD Büyükelçiliğini korumak için kendisinden beklenen gayreti göstermemiştir. Bu da İran devletini Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi gereği sorumlu kılmıştır.³⁸⁹

Bir diğer örnek ise Lübnan'ın topraklarında yeteri kadar kontrol gücüne sahip olamaması nedeniyle güneyinden İsrail'e karşı meydana gelen saldırılardır. Lübnan'ın güneyinde yeteri kadar devlet kontrolünün olmayışı ve buradan İsrail'e yönelen saldırılara karşı İsrail devletin meşru müdafaa hakkının olduğu ifade edilmektedir. Ancak İsrail bu saldırılara cevaben yapmış olduğu ve nefsi müdafaa hakkına dayandığı müdahalelerin amacına uygun olmadığı ve mütecaviz unsurlara karşı gerçekleştirilmediği belirtilmiştir. Çünkü İsrail'in Lübnan'ın güneyindeki müdahalelerinin olması gerekenin

³⁸⁷ Tibori-Szabo, ss.89-90

³⁸⁸ Jutta Brunnee ve Stephen J. Toope, Self-Defence Against Non-State Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law? **British Institute of International and Comparative Law (ICLQ)**, April 2018, Vol: 67, April 2018, ss. 263-286

³⁸⁹ Travalio, s.153

üstünde ve orantısız bir şekilde gerçekleştirilmesi sonucu birçok sivilin hayatını kaybettiği ve sivil altyapının zarar gördüğü belirtilmiştir. Dolayısıyla mağdur devlet tarafından saldırgan DDA'ya karşı başvurulacak amacına uygun ve sınırlı müdahaleler yerinde görülse de nefsi müdafaaya dayandırılacak olan müdahaleler ev sahibi devletin egemenliğine saygılı ve orantılı olduğu ölçüde meşrulaşabilecektir.³⁹⁰

11 Eylül sonrasında GK'nin aldığı 1368 ve 1373 sayılı kararlarda teröristlere karşı nefsi müdafaa hakkının kullanılabilceği belirtilmiştir. Ancak isteyerek/istem dışı terör örgütlerine yardım ve yataklık yapan devletlerin de nefsi müdafaa kapsamında hedef haline getirilip getirilemeyeceği konusu hala tartışmalıdır. ABD, 11 Eylül saldırısı sonrasında Taliban rejimini El Kaide'ye destek vermekle ve Afganistan topraklarını El Kaide tarafından kullanılmasına göz yummakla suçlamıştır. Daha sonra ABD, giriştiği '*Sonsuz Özgürlük*' operasyonu neticesinde Taliban rejimine son vermiştir. Bu her ne kadar terör örgütüne ev sahipliği yapan devlet içerisinde DDA'ya karşı meşru müdafaa eylemi yapılacağı konusunda bir teamül kuralı oluştuğu sanılsa da çoğu devletin bu konudaki ısrarlı reddi böyle bir teamülün oluşmasını engellemiştir. Başvurulabilecek meşru müdafaa eylemi sadece 51. maddede belirtilen "saldırı" kriterinin karşılanması akabinde tartışılabilir. Ancak ABD müdahalesinin temel gayesi El Kaide iken, Amerikan güçleri amacın dışına çıkarak Taliban rejimini yıkana kadar müdahaleyi devam ettirmiş ve bu bir meşruiyet tartışmasına yol açmıştır.

11 Eylül olaylarının yıl dönümünde de Rusya, Çeçen isyancıların Gürcü topraklarından Rusya'ya sızmalarda bulunduğunu açıklayarak meşru müdafaa iddiasıyla Gürcistan'a girmiştir.³⁹¹ Rusya GK'ye yolladığı mektubunda, devletlerin topraklarında kontrolü sağlayamaması ve terör tehditlerine karşı isteksiz veya yetersiz oluşlarının teröre karşı mücadeleyi karmaşık hale getirdiğini ifade etmiştir. Gürcü halkıyla iyi ilişkileri olduğunu söyleyen Rusya, Gürcü devletin Çeçen isyancılar tarafından yapılan saldırıları durdurmada isteksiz davrandığını belirtmiştir. Rusya'nın iddiaları ABD'nin Afganistan'daki iddiaların çok ötesine geçmiş, ABD'nin müdahalesinde Taliban yönetiminin aktif desteğine yönelik bir atıf varken Rusya Gürcü yönetimine bir atıfta dahi

³⁹⁰Travalio, s.151

³⁹¹ Roy Allison, **Russia, the West, and Military Intervention**, Oxford: Oxford University Press, 2013, ss.102-103

bulunmamış ve isteksizliğini öne sürerek Gürcü topraklarına girmiştir. Rusya'nın iddiaları İsrail'in Lübnan'ın kontrol edemediği topraklarından kendisine yönelik silahlı gruplarca saldırılar olduğu nedeniyle Lübnan topraklarına saldırıda bulunmasıyla benzerlik göstermektedir.³⁹² İsrail'de Rusya'ya benzer biçimde Lübnan'daki Hizbullah'ın ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kendisine yönelik yaptığı saldırıları Lübnan devletinin engellemede yetersiz kaldığını belirtmiştir. Arap Ligi, Çin, İran, Küba ve Venezuala haricinde tüm GK üyesi ülkeler (Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Kanada, Danimarka, Yunanistan Guatemala, Peru, Slovakya, Türkiye, İngiltere ve ABD) İsrail'in Hizbullah'a karşı kendisini korumaya hakkı olduğunu belirtmiştir. BM Genel Sekreteri ile AB'de İsrail'in Hizbullah saldırılarına karşı kendisini korumaya hakkı olduğunu açıklamıştır.³⁹³ Buna ek olarak Türkiye'nin Kuzey Irak'tan sürekli sızarak kendisine karşı saldırılarda bulunan PKK'yı Bağdat yönetiminin engelleyemediğini ifade ederek, PKK'ya karşı müdahaleler gerçekleştirmiştir.³⁹⁴ Türkiye'nin Irak ile karşılıklı olarak yaptığı sınır ötesine yönelik antlaşmalar çerçevesinde yürüttüğü müdahaleler, Körfez savaşı sonrasında Irak'a karşı Türkiye'nin GK'nin 986 sayılı kararına destek vermesinden ötürü sekteye uğramıştır. Öncesinde teröre karşı Türkiye'nin müdahalesine ses çıkarmayan ve destek veren Irak, sonrasında Türkiye'nin Irak topraklarında yaptığı eylemlere karşı çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine 2 Ocak 1997 tarihinde Türkiye GK'ye sunduğu mektupta Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölgenin terör odaklarınca suiistimal edilerek Türkiye'ye karşı kullanıldığını, bunun hem Türkiye'nin güvenliği hem de bölgesel barış ve istikrarı tehlikeye soktuğunu belirtmiştir. Bu gerekçeyle Türk hükümeti güvenliğini, sınırlarını ve vatandaşlarını koruma adına tüm gerekli önlemleri alacağını; ayrıca yaşanan can ve mal kayıpları nedeniyle de tazmin hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir.³⁹⁵ Türkiye Kuzey Irak'taki hareketleri nedeniyle GK'den bir kınama almamıştır.³⁹⁶ Türkiye'nin özellikle 2007-2008 yıllarında Kuzey Irak'taki PKK

³⁹² Kinga Tibori-Szabo, The Unwilling or Unable Test and the Law of Self Defence, Christophe Paulussen, Tamara Takacs, Vesna Lazic, Ben Van Rompuy (Eds), **Fundamental Rights in International and European Law**, The Hague: Springer, 2016, ss.73-97

³⁹³ Tibori-Szabo, s.84

³⁹⁴ Ashley S. Deeks, Unwilling or Unable?: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defence, **Virginia Journal of International Law**, Volume: 52, Number:3, ss.483-487

³⁹⁵ Identical Letters Dated 3 January 1997 from the Permanent Representative of Turkey to the UN addressed to the Secretary General and to President of the Security Council, 3 January 1997, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/39012/S_1997_7-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim tarihi: 12.09.2018)

³⁹⁶ Deeks, s.527

unsurlarına karşı gerçekleştirdiği operasyonlarında İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'a karşı gerçekleştirdiği operasyonlarda olduğu gibi ilkten uygun, ancak sonradan orantısız olması gibi bir eleştiri genel itibariyle gelmemiş, sadece AB Türkiye'nin kendi vatandaşlarını korumaya hakkı olduğunu ancak orantılı şekilde müdahalelerini gerçekleştirmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur.³⁹⁷ Ek olarak ABD de Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu müdahaleleri kısa ve amacına uygun olması gerektiğini belirterek açık bir hukuki pozisyon almaktan imtina etmiştir.³⁹⁸ Irak ise PKK'nın eylemlerini kınamış ve PKK ile aralarında iş birliğinin olmadığını söylemiştir. Her ne kadar Irak ilk aşamada müdahalenin egemenliğini ihlal ettiğini ifade etse de kendisi de bir Kürt olan Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani 2008 yılında sınırlı ve geçici olan Türk müdahalesinden memnuniyet duyduğunu açıklamıştır.³⁹⁹

Bir diğer örnek ise Kolombiya'nın Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri'ne (FARC) karşı başlattığı mücadeledir. Kolombiya, Devrimci Silahlı Güçleri'ne (FARC) karşı Ekvator sınırını geçerek müdahalede bulunması üzerine Ekvator, Kolombiya'yı protesto etmiştir. Kolombiya ise hükümetinin Ekvator devletinin egemenliğini ihlal etme gibi bir amacının olmadığını, sadece meşru müdafaa hakkını kullandığını açıklamıştır. Ancak Kolombiya'nın bu savunması Ekvator ve Amerikan Devletleri Örgütü tarafından kabul görmemiştir. Bu arada Kolombiya'yı sadece ABD'nin desteklediği görülmüştür.⁴⁰⁰ Tabi burada Kolombiya'nın yaptığı müdahale öncesinde Ekvator ile ne derecede müzakerelerde bulunduğu ve rızasını almaya çalıştığı önemli hususlardır. Çünkü Ekvator'un, Suriye'nin aksine zayıf veya başarısız bir devlet olarak değerlendirilen bir devlet olmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Roma Tüzüğü'nün 17. maddesinde bir taraf devlet, mahkeme konusuna giren cezanın gerçekçi olarak infazında aciz ve isteksiz ise Mahkeme'nin söz konusu devletin aciz ve isteksiz olduğuna karar verme yetkisine sahiptir. Bahsi geçen devletin verilecek adaleti geciktirmesi, bağımsız ve adil bir şekilde yargılama yapmaması durumunda mahkemenin söz konusu devletin

³⁹⁷ Tibori-Szabo, ss.84-85

³⁹⁸ Turkey must end Iraq Raid – Bush, **BBC World**, 28 February 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7268345.stm> (Erişim tarihi: 12.09.2018)

³⁹⁹ Turkey urges PKK to end struggle **BBC World**, 1 March 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7272184.stm> (Erişim tarihi: 12.09.2018)

⁴⁰⁰ Tibori-Szabo, s.85

yeterliliğini ölçme yetkisinin olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda bir taraf devletin isteksiz ve aciz olduğu konusunu belirlemede mahkemenin de rolünün olabileceği görülmektedir.⁴⁰¹ Ancak Acizlik veya İsteksizlik doktrini kapsamında gerçekleştirilecek meşru müdafaa eylemlerinin uluslararası ceza hukukundan doğduğunu iddia etmekte zordur. Roma statüsünü tanıyan devletlerin yanında GK tarafından herhangi bir devlet içindeki suçları yargılama yetkisi verilmesi durumunda UCM'nin, suç işleyenlerin ceza infazında söz konusu ülkenin aciz veya isteksiz olduğunu belirlemeye yetkisi bulunmaktadır. (Md. 17/2) Williams, 3. taraf olarak GK'nin bu kriteri mağdur devlet adına belirlemesinin daha isabetli olacağını ifade etmektedir. Ancak bunun da objektif bir değerlendirmeye sonuçlanmasını kimse garanti edemeyecektir. Diğer taraftan UCM'nin bir devletin aciz veya isteksiz oluşunu belirlemesi uzun süre alabileceğinden, meşru müdafaa hakkının kullanılmasını gerektiren sebebin aciliyetine göre (*immediacy*) hareket edilmesi gerekebilecektir. Bu nedenle UCM'nin bu kritere sağlayabileceği katkının sınırlı olacağı görülmektedir.⁴⁰²

UAD, “2005 Kongo’daki Silahlı Faaliyetler Davası” ve “2004 İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusunda Vermiş Olduğu Danışma Görüşü”nde mağdur devletin ülkesinde gerçekleşen silahlı saldırıda ev sahibi devletinin bir bağlantısı yoksa izni alınmadan yapılacak olan müdahalelerin hukuksuz sayılacağı belirtilmiştir.⁴⁰³ Söz konusu kararların 11 Eylül sonrasında verildiği dikkate alınırsa UAD’ın hala bir devletin ülkesinde sadece o devletin rızasının alınarak eylemde bulunulabileceğini kabul etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴ Ancak bu kararları ev sahibi devletinin ülkesinde bulunan ve kontrol edemediği saldırgan aktörlere karşı kuvvet kullanımını yasaklayan görüş olarak yorumlamak zor görünmektedir. Burada esas olanın ev sahibi devlete karşı kuvvet kullanımının yasaklandığıdır. Terör örgütleri gibi DDA’ların burada kastedilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁵ Yani öyle ki ev sahibi devletinin

⁴⁰¹ Rome Statute of the International Criminal Court, ICC, 17 July 1998, https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf ss.12-13

⁴⁰² Williams, ss.638-639

⁴⁰³ Kuran ve Gür, ss.59-60

⁴⁰⁴ Dawood I. Ahmed, Defending Weak States Against the ‘Unwilling or Unable’ Doctrine of Self-Defense, **Journal of International Law & International Relations**, 9.1, April 2013, ss.1-46

⁴⁰⁵ Uganda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti arasında görülen davada ayrı görüş belirten Hâkim Simma, Uganda’nın devlet dışı aktörlere karşı başlatmış olduğu hareketinin ilk aşamalarında limit dahilinde hareket ettiği ancak Kisangani Havaalanının işgaliyle başlayan ve DKC topraklarını işgal eden Uganda’nın eyleminin büyüklüğü ve süresi dikkate alındığında bunun meşru müdafaa hakkıyla bağdaştırılamayacağını

kendi topraklarından mağdur devlete yönelen ihlalleri engelleme yönünde çabası ve gayreti varsa, ev sahibi devletiyle iş birliği yapılmadan bir müdahalenin gerçekleştirilmesinin hukuka uygun olmayacağı ifade edilmektedir. Ancak saldırılar devam ediyor ve ev sahibi devlet iş birliğinden de imtina ediyorsa veya acizse o vakit mağdur devletin müdahaleden başka bir çaresinin kalmayacağı anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶

Eylül 2014'te ABD bu doktrine atıfta bulunmak suretiyle GK'ye bir mektup yazmıştır. ABD mektubunda bir devletin kendi topraklarından gelebilecek terör tehditlerini engellemede aciz veya isteksiz kalması durumunda, mağdur devletlerin bireysel veya kolektif olarak meşru müdafaa hakkına başvurabileceğini ifade etmiştir. Ancak ABD'ye yönelik ani bir tehdidin olup olmadığı konusu uluslararası hukuk uzmanlarınca tartışma açılmış ve El Kaide'nin kolu olan Horasan Grubu için bu tehlikenin varlığı yer yer kabul edilse de DEAŞ için ani bir tehdidin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.⁴⁰⁷ Ayrıca Suriye topraklarında ABD'nin DEAŞ'e karşı gerçekleştireceği müdahaleleri Şam ile koordinasyon yapılmadan gerçekleştirmesi halinde saldırganlık olarak değerlendireceği açıklamasına Obama yönetimi, Suriye rejiminin onayını almaya ihtiyaç duyulmadığı cevabını vermiştir. ABD'nin Pakistan'da gerçekleştirdiği Bin Ladin operasyonunu da Pakistan'ın onayı olmaksızın yaptığını söylemesi dikkat çekicidir.⁴⁰⁸ Bu da Acizlik veya İsteksizlik doktrininin her ne kadar tartışmalı olsa da ABD uygulamalarında yerini aldığını göstermektedir.⁴⁰⁹

DEAŞ'e karşı mücadele için oluşturulan koalisyonun üyelerinden Bahreyn, Ürdün, Katar, Suudi Arabistan ve BAE Acizlik veya İsteksizlik doktriniyle ilgili bir görüş beyan etmemiştir.⁴¹⁰ Bu ülkelerin Bağlantısızlık Hareketi üyesi olmaları ve Türkiye'nin

vurgulamıştır. Hâkim Kooijmans da bu görüşü paylaşmıştır. Separate Opinion Of Judge Sîmma, **ICJ Report**, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-05-EN.pdf> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴⁰⁶ Kimberley N. Trapp, Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self – Defence against Non-State Terrorist Actors, **The International and Comperative Law Quarterly**, Vol. 56, No:1, 2007, s.147

⁴⁰⁷ U.S. Invokes Iraq's Defense in Legal Justification of Syria Strikes, **New York Times**, 23 September 2014, <https://www.nytimes.com/2014/09/24/us/politics/us-invokes-defense-of-iraq-in-saying-strikes-on-syria-are-legal.html> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴⁰⁸ White House won't commit to asking Congress for Syria strike, **The Hill**, 25.08.2014, <https://thehill.com/policy/defense/215905-white-house-wont-commit-to-asking-congress-for-syria-strike> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴⁰⁹ Ryan Goodman, International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria, *Just Security*, 28 August 2014, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴¹⁰ Brunnee ve Toope, ss.269-270

Irak'a gerçekleştirdiği sınır ötesi harekâtlarını istikrarlı biçimde kınamaları, Acizlik veya İsteksizlik doktriniyle ilgili tutumlarında çekimser bir yaklaşım sergilemelerine neden olmuştur.⁴¹¹ Bununla beraber 2006'da İsrail'in Lübnan'a Hizbullah'ı gerekçe göstererek gerçekleştirdiği saldırılarda Acizlik veya İsteksizlik doktrinine atıfta bulunması, Arap Devletleri Ligi'nin de bu doktrini açık bir şekilde reddetmesine neden olmuştur.⁴¹² İngiltere de Kasım 2014 tarihinde GK'ye yolladığı mektupta DEAŞ saldırılarına uğrayan Irak'ın kolektif meşru müdafaasını sağlanmak üzere ABD öncülüğünde gösterilen uluslararası çabalara destek olduğunu ve DEAŞ hedeflerine karşı yapılacak saldırılara tam destek verdiğini belirtmiştir.⁴¹³ Ayrıca İngiliz hükümeti, Ağustos 2013'te Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığını ve insani gereklilikten ötürü de Suriye'deki müdahalelerin meşrulaştığını öne sürmüştür.⁴¹⁴ Dönemin Başbakanı David Cameron, meşru Irak hükümetinin çağrısı üzerine Suriye'den Irak topraklarına karşı gelen tehditleri bertaraf etmek üzere hareket ettiklerini belirtmiş ve Esed rejiminin Irak'a yönelen DEAŞ tehdidini engellemede aciz ve isteksiz olduğuna işaret etmiştir.⁴¹⁵ Ancak İngiliz hükümetinin sonraki açıklamalarında Acizlik veya İsteksizlik doktrinine değinilmemiş ve GK'ye yolladıkları 3 Aralık 2015 tarihli mektupta 2249 sayılı GK kararına uygun olarak gerekli ve orantılı eylemlerde bulunduklarını ifade etmişlerdir.⁴¹⁶ Aynı şekilde bazı Arap devletlerinin DEAŞ'e karşı gerçekleştirilen askeri müdahalelere katkı sağlarken, Acizlik veya İsteksizlik doktrinine başvurmadan kaçındığı görülmüştür.

13 Kasım 2015 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen DEAŞ saldırısı sonrasında alınan 2249 sayılı GK kararında DEAŞ'ın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu belirtilmiş ve tüm devletlerden DEAŞ'e karşı gerekli önlemleri almaları

⁴¹¹ Kevin Jon Heller, Do Attacks on ISIS in Syria Justify the "Unwilling or Unable" Test?, *Opinio Juris*, <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

⁴¹² Kuran ve Gür, s.75

⁴¹³ S/2014/851, the UK Letter to Security Council, 26 November 2014, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_851.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴¹⁴ Luise Arimatsu ve Micheal Schmitt, The Legal Basis for the War against Isis Remains Contentious, *The Guardian*, 6 October 2014, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/oct/06/legal-basis-war-isis-syria-islamic-state> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴¹⁵ PM statement responding to FAC report on military operations in Syria, **UK Government Official Website**, <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-responding-to-fac-report-on-military-operations-in-syria> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴¹⁶ S/2015/928, the UK Letter to Security Council, 3 December 2015 (Erişim tarihi: 23.09.2018)

çağrısında bulunmuştur.⁴¹⁷ Fransa 8 Eylül 2015 tarihinde GK'ye gönderdiği mektupta Irak'taki müdahalelerini Bağdat'ın yardım talebi üzerine yaptığını, Suriye'deki müdahalelerini ise 51. madde çerçevesinde gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Ancak Fransa'nın meşru müdafaa hakkını bireysel olarak mı veya kolektif olarak mı kullandığı konusunda bir yorum yapmaması dikkat çekmiştir.⁴¹⁸ Kanada ise Suriye'de Irak'ın kolektif meşru müdafaa çağrısına ve 51. maddeye uygun olarak gerekli ve orantılı müdahalelerde bulunduğunu açıklamıştır. GK'ye yollanan mektupta söz konusu tehdidin sadece Irak'a değil Kanada ve Kanadalılara da yönelik olduğunu belirtilmiş, ülkesindeki tehdidi engellemede isteksiz veya aciz olan ülkelerde devletlerin meşru müdafaa hakkını kullanması gerektiği vurgulanmıştır.⁴¹⁹ 9 Eylül 2015 tarihinde Avusturalya'da Kanada'nın kullandığı benzer ifadeli bir mektubu GK'ye sunmuştur.⁴²⁰ Ancak Kanada'da iş başına geçen Justin Trudeau hükümeti Kanada'nın tüm hava operasyonlarını durdurmuş ve Acizlik veya İsteksizlik doktrini ile ilgili bir görüş beyan etmemiştir.⁴²¹

Rusya'nın ise tutumu ayrıca incelenmeye değerdir. Suriye krizinden önce Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, ulusal hükümetlerin terör tehditlerine karşı isteksiz veya aciz oluşunu terörle mücadeleye karşı etkili bir mücadelenin yapılamama sebebine bağlamıştır. Bu bağlamda Gürcistan ile sınırdaki durumun alarm seviyesinde olduğuna da işaret etmiştir. 31 Temmuz 2002'de Rus Dışişleri Bakanlığı, Pansksisi Vadisi'ndeki terörizmi engelleme konusunda Gürcü otoritelerinin müteaddit kereler dünya kamuoyuna söz vermesine rağmen Çeçen direnişçilere karşı önlem almada bir kez daha isteksiz ve aciz kaldığını açıklamıştır. Ancak aynı Rusya Suriye krizi ile beraber bu doktrine olumsuz yaklaşımaya başlamıştır. 11 Eylül 2014 tarihindeki açıklamasında Rus Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin GK kararı ve Suriye rejiminin rızası olmaksızın Suriye'ye müdahalede bulunmasını saldırganlık olarak nitelendirmiş ve uluslararası hukukun ihlal edildiğini açıklamıştır. 19 Eylül 2014 tarihinde BM nezdindeki Rus Büyükelçisi de

⁴¹⁷ Brunne ve Toope, s.271

⁴¹⁸ S/2015/745, UN Security Council, 9 September 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_2015_745.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴¹⁹ S/2015/221, UN Security Council, 31 March 2015, <http://undocs.org/S/2015/221> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴²⁰ S/2015/693, UN Security Council, 9 September 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_2015_693.pdf (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴²¹ Brunne ve Toope, s.274

DEAŞ'e karşı gerçekleştirilecek olan müdahalelerin egemen devletlerin rızasıyla veya GK kararıyla gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak Rusya'nın Acizlik veya İsteksizlik doktrini konusundaki düşüncesinin siyasi çıkarlarıyla doğru orantılı olarak değişim gösterdiği görülmektedir.⁴²² Almanya ise 10 Aralık 2015 tarihli mektubunda Suriye'deki müdahalelerin Suriye devletini değil, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturan DEAŞ'i hedef aldığını ve 51. maddeye uygun olarak Almanya'nın kolektif meşru müdafaa hakkına başvurduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Alman tarafı BM üyesi ülkelere DEAŞ'a karşı müdahil olma çağrısının yapıldığı 2249 sayılı GK kararına atıfta bulunarak, Suriye devletinin DEAŞ'ın işgali altındaki topraklarını etkin şekilde kontrol edemediğine işaret etmiştir. Bu bağlamda Suriye devletinin rızası olmasa da 51. maddeye uygun olarak Suriye topraklarından kaynaklı saldırılara uğrayan devletlerin meşru müdafaa kapsamında gerekli önlemleri alabileceği belirtilmiştir.⁴²³ Belçika da Almanya'nın gönderdiği mektuba benzer bir mektubu 9 Haziran 2016 tarihinde GK'ye iletmıştır.⁴²⁴ Danimarka, Hollanda ve Norveç 51. madde çerçevesinde aldıkları önlemleri 2249 sayılı GK kararıyla bağıntılamış ancak Almanya ile Belçika kadar spesifik olarak bir tutum sergilememiştir.⁴²⁵

Öncelikle Almanya ile Belçika'nın mektuplarında belirttiği hususlar dikkate değerdir. Bu iki devlet, Suriye devletinin DEAŞ kontrolündeki Suriye topraklarında yeterince kontrolünün bulunmadığı ve bu nedenle 2249 sayılı GK kararına uygun olarak meşru müdafaa hakkına başvurabileceklerini savunmuşlardır. İki ülkenin de müdahalelerini gereklilik (*necessity*) unsuruna dayandığı görülmektedir. Ayrıca, bu ülkelerin mektuplarında ABD tarafından dillendirilen Acizlik veya İsteksizlik doktrini açıklamasının biraz daha kısıtlı halini tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin ise konuyla alakalı tutumu Irak ile ilişkilerinde yoğun bir biçimde kendini göstermiştir. Türkiye GK'ye birçok kez yolladığı mektupta, Irak'ın kuzey bölgesinde beslenen PKK teröründen dolayı zarar gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca

⁴²² Elena Chachko ve Ashley Deeks, Who is on Board with “Unwilling or Unable? **Lawfare**, Monday, October 10, 2016, <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable> (Erişim tarihi: 26.09.2018)

⁴²³ S/2015/946, *UN Security Council*, 10 December 2015, <http://undocs.org/S/2015/946> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴²⁴ S/2016/523, *UN Security Council*, 9 June 2016, <http://undocs.org/S/2016/523> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

⁴²⁵ Brunne ve Toope, s.272

Türkiye, 1991 yılından bu yana Irak'ın, bu bölgede kuramadığı hakimiyeti nedeniyle uluslararası hukuka göre sorumluluğu olan topraklarını terör amacıyla kullandırılamama yükümlülüğünü yerine getiremediği ifade etmiştir. Bu şartlar altında Türkiye'nin güvenliği için 51. madde çerçevesinde meşru önlemleri almasının Irak egemenliğine aykırı olacağını söylemenin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca komşu bir ülke, sürekli olarak terör örgütünden gelen saldırıları engelleyemiyorsa, saldırılara karşı meşru müdafaa hakkına başvurmanın gerekeceği belirtilmiştir. Yapılan askeri müdahalelerin de zaman açısından sınırlı olduğu ve konuyla ilgili dünya kamuoyuna açıklamada bulunulduğu belirtilmiştir.⁴²⁶ Irak ise Türkiye'yi şikâyet etmek amacıyla 1996 yılında GK'ye tekrar başvurursa da bundan bir sonuç elde edememiş ve konu hiçbir şekilde GK'nin gündemine girememiştir.⁴²⁷ 2 Temmuz 1996 tarihinde Türkiye, müdahalelerinin Irak'ın egemenliğini ihlal ettiği iddialarına dair GK'ye yolladığı cevabi mektupta, Irak'ın kendi topraklarını Türkiye'ye karşı yapılan terör saldırılarında kullanılmasına engel olmadığını ve bu nedenle 24 Ekim 1970 tarihli *BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirgesi*'ndeki devletlerin topraklarını diğer devletlere karşı terör saldırılarında kullanılmasına müsaade etmemesi gerektiği kararına uygun davranmadığını belirtmiştir. Söz konusu mektupta Türkiye, sürekli olarak Irak topraklarından Türkiye'ye ve vatandaşlarına karşı saldırılar yaşandığı ve Irak makamlarıyla iletişime geçilerek yaşanan saldırıların engellemesinin talep edildiği hatırlatılmıştır.⁴²⁸

1996 yılında Huzuru Temin Harekâtı (*Operation Provide Comfort*) sonrasında GK'ye yollamış olduğu mektupta Irak, ABD öncülüğünde kurulan güvenli bölgenin Irak'ı işgal anlamına geldiğini ve gerçekleştirilen Türk müdahalelerinin de hukuksuz olduğunu belirtmiştir. Ancak yine Türkiye, Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü

⁴²⁶ S/1995/605, UN Security Council, 24 July 1995, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/43377/S_1995_605-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim tarihi: 26.09.2018)

⁴²⁷ Funda Keskin, Turkey's Trans-Border Operations in Northern Iraq: Before and After the Invasion of Iraq, *Research Journal of International Studies*, Issue: 8, November, 2008, s.68

⁴²⁸ Buna ilaveten Türkiye mektupta Suriye'nin de PKK terörüne yardım ve yataklık yaptığı, bunun sadece iyi komşuluk prensibine aykırı olmayacağını, ayrıca 9 Aralık 1994 tarihli 49/60 sayılı Genel Kurul'un Uluslararası Terörizmin Elimine Edilmesine Yönelik Tedbirler Hakkında Deklarasyonu (Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism) ile 22 Aralık 1995 tarihli ve 50/186 sayılı "İnsan Hakları ve Terörizm" (Human Rights and Terrorism) deklarasyonuna da aykırı olduğu belirtilmiştir. S/1996/479, UN Security Council, 1996, http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/41261/S_1996_479-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim tarihi: 26.09.2018)

ihlal etmediğini ve Irak'tan gerçekleşen terörist sızmaların engellenmesi amacıyla geçici olarak müdahalelerde bulunduğunu açıklamıştır. GK nezdinde benzer girişimlerin Irak tarafından 1997 yılında da yapıldığı görülmüştür. 16 Haziran 1997'de GK'de Irak, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki faaliyetlerine karşı sessiz kalındığı ve çifte standardın uygulandığını açıklamıştır. Buna karşı Türk tarafı yine meşru güvenlik kaygılarının olduğunu ve müdahalelerini vatandaşlarını korumak için yaptığını söyleyerek cevap vermiştir. Yine 1997'de Türkiye BM Genel Kurul'unda Irak'a karşı verdiği cevapta Kuzey Irak'ta yaşanan *de facto* yönetim boşluğuna işaret ederek terör unsurlarının Türk topraklarına karşı saldırılar gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Türkiye'ye yönelik Irak suçlamalarının, o dönemde GK tarafından özellikle Saddam'a yönelik antipati nedeniyle gündeme dahi alınmadığı görülmektedir.⁴²⁹

Acizlik veya İsteksizlik doktrini çerçevesinde ele alınırsa 24 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye'nin 51. maddeye atıfta bulunarak GK'ye yolladığı mektup önemlidir. Türkiye söz konusu mektubunda Suriye rejiminin kendi vatandaşlarına karşı başlatmış olduğu kanlı savaştan söz etmiş ve Suriye nüfusunun %10'nuna ev sahipliği yaptığının altını çizmiştir. Mektupta Suriye'deki durumun Türkiye'yi direkt olarak etkilediği ve Suriye topraklarından kaynaklanan saldırılar neticesinde 158 Türk vatandaşının (o zamanki rakamlara göre) hayatını kaybettiği belirtmiştir. Ayrıca DEAŞ'ın oluşturduğu ani tehdidin büyüklüğünün 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı GK kararlarınca da teyit edildiği ve Suriye rejiminin bu tehditleri engellemede isteksiz ve aciz olduğu ifade edilmiştir. Bu tehdidin Türkiye'nin güvenliğini ve vatandaşlarının hayatını tehlikeye attığı da hatırlatılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin de 51. maddeye göre haiz olduğu meşru müdafaa hakkını sahadaki partnerleriyle iş birliği içinde ve orantılı olarak Suriye'deki DEAŞ unsurlarına karşı kullandığını belirtmiştir.⁴³⁰

ABD ise acizlik veya isteksizlik doktrinine dayanarak bölgede gerçekleştirdiği tüm müdahaleleri Irak'ın yardım çağrısına bağlamıştır. Ancak Irak Acizlik veya İsteksizlik doktrinini istikrarlı bir şekilde reddetmektedir. Dolayısıyla Suriye devletinin egemenliğini sağlayamadığı ve aciz kaldığı bölgelerden Irak'ın kendisine yönelen

⁴²⁹ Keskin, ss.68-69

⁴³⁰ S/2015/563, UN Security Council, 24 July 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_2015_563.pdf (Erişim tarihi: 27.09.2018)

tehditlerin engellenmesine yönelik bir Amerikan yardımını talep etmesi bir paradoks barındırmaktadır. Dolayısıyla teknik olarak ABD ile Irak'ın yaklaşımlarının birbirleriyle uyuşmadığı görülmektedir. Diğer taraftan Suriye rejimi kendi topraklarındaki DEAŞ tehdidine karşı önlem alamasa da ABD ile koordinasyon içerisinde hareket edebileceği çağrısını yapması ve izinsiz bir şekilde Suriye topraklarında ABD müdahalesinin olması durumunda bunun saldırganlık olarak addedeceğini ifade etmesi ABD'nin müdahalelerinin meşruiyetini azaltacağı yorumlarına neden olmuştur.⁴³¹ Bu nedenle Suriye rejiminin DEAŞ hedeflerine karşı mücadelede aciz kalsa da isteksiz olduğu konusu soru işaretlerine neden olmaktadır. Diğer taraftan Suriye rejiminin iş birliği konusunda hazır olduğunu deklare etmesinin tamamen dünya kamuoyunu kendi tarafına çekmek amacıyla yapmış olduğu taktiksel bir girişim olduğu ve rejimin operasyonlara dâhil olmasının DEAŞ tehdidini elimine etmede yetersiz kalacağı iddia edilse de bazı gözlemciler rejim desteğinin alınmasının önemli olabileceğini öne sürmektedir.⁴³² Bununla birlikte ABD'nin Suriye'de müdahalelerde bulunması için yeteri kadar çıkarlarına aykırı bir saldırının olmadığı ifade edilse de ABD, müttefiklerine karşı yapılan terör saldırılarına işaret etmiş ve GK'nin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu ifade edilen DEAŞ terörüne karşı önlemler alınması çağrısının olduğunun altını çizmiştir. ABD de bu DEAŞ tehdidinin aniliği karşısında ön alıcı meşru müdafaa hakkını kullanabileceğini açıklamıştır.⁴³³ ABD esasında Irak devletinin yardım çağrısına atıfta bulunmaktadır. Nitekim Irak'ın Acizlik veya İsteksizlik doktrinini istikrarlı bir biçimde reddetmektedir. Dolayısıyla Acizlik veya İsteksizlik doktrinini kabul ederek ABD'yi kolektif meşru müdafaası için çağırdığı tartışmalı olan Irak'ın kendi toprakları içinde ve Suriye sınırı boyunca kendi ulusal güvenliği açısından oluşabilecek ani tehditlere karşı yapılacak Amerikan müdahalelerinin herhangi bir meşruiyet sorununun bulunmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ek olarak Suriye'den Irak topraklarına karşı gelebilecek terör saldırılarının aniliği, başa çıkılamaması ve başka seçime imkân

⁴³¹ Jennifer Daskal, Ashley Deeks ve Ryan Goodman, Strikes in Syria: The International Law Framework, *Just Security*, <https://www.justsecurity.org/15479/strikes-syria-international-law-framework-daskal-deeks-goodman/> (Erişim tarihi: 25.09.2018)

⁴³² Ryan Goodman, International Law on Airstrikes against ISIS in Syria, *Just Security*, <https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (29.09.2018)

⁴³³ Ashley Deeks, U.S. Airstrikes Against ISIS in Syria? Possible International Legal Theories, *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/us-airstrikes-against-isis-syria-possible-international-legal-theories> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

bırakmaması halinde de sadece tehlikeyi bertaraf etme amaçlı olarak Irak'ın ABD'den sınırlı bir destek isteyebileceği söylenebilir. Fakat Suriye'de geniş çaplı bir operasyonun yapılması için ABD'nin Suriye rejiminden onay alması gerektiği iddia edilmektedir. Ancak buna cevaben de ABD, DEAŞ ile Horasan Grubu'nun ABD ile müttefiklerine karşı büyük saldırılarda bulunduğu ve tehdidin aniliğinin devam ettiğini öne sürmektedir. Ek olarak ABD tarafı, Suriye rejimi ile terör gruplarının sivil halka karşı saldırılarını engellemede Amerikan müdahalelerinin engelleyici bir rolü olduğu savunmaktadır. Dolayısıyla ABD, Esed rejimi⁴³⁴ ile girişilecek bir koordinasyonun Esed'in kendi halkına karşı giriştiği katliamlara katkı sağlamak anlamına geleceğini düşünmektedir. Bu yüzden uluslararası barış ve güvenliğe karşı büyük tehlike arz eden DEAŞ'e karşı koalisyon kurarak kolektif bir şemsiye altında müdahalede bulunmak, ABD açısından daha isabetli görülmüştür.⁴³⁵ Ancak bu müdahaleler meşru olarak kabul edilse dahi ABD'nin bu müdahalelerinin hukuka uygunluğunu denetleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu tabii sadece ABD değil, tüm taraflar için geçerlidir.

BM Genel Sekreteri Ban ki-Moon ise Suriye rejiminin ağır insan hakları ihlalleri işlediğini ifade ederek, yapılan müdahalelerin rejim kontrolünde olmayan yerlerde gerçekleştirildiğini ve orada bulunan radikal grupların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.⁴³⁶ Peki, Suriye rejimi isteksiz olmadığını kanıtlasa bile, acizlik faktöründe de iyi niyetli olduğunu Rusya'yı davet etmesiyle ispat etmiş sayılır mı? Bir görüşe göre eğer hükümet bir halk ayaklanması ile uğraşıyorsa ve bu iç savaş eşliğini aştıysa hiçbir tarafa desteğin verilmemesi gerekmektedir. Bu yüzden Rusya ve İran'ın Suriye rejimine uluslararası insancıl hukuku ihlal edecek şekilde verdiği destekle bu kuralı ihlal ettiği ifade edilmektedir. Eğer iç savaş eşliğini aşan ve halkına karşı katliamlarda bulunan bir tarafa destek verilemeyeceği düşüncesinden hareket edilirse, Rusya'nın DEAŞ unsurlarından ziyade terörist olarak nitelendirdiği ılımlı muhaliflere

⁴³⁴ 'Esat, Esad, Eset, Esed' gibi farklı isimlerle anılan Suriye Rejimi lideri Beşşar Esed için Esed ismi tercih edilecektir. Bu tercihimizde 2012 yılında Türk Dil Kurumunun yaptığı çalışma sonucunda Beşşar Esed olarak kullanılmasının daha uygun olacağı görüşü etkili olmuştur. TDK'da Beşşar Esed dedi, **Anadolu Ajansı**, 03.04.2012, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/tdk-da-bessar-esed-dedi/374520>

⁴³⁵ Claus Kreß, The Fine Line Between Collective Self-Defence and Intervention bu Invitation: Reflections on the Use of Force against 'IS' in Syria, *Just Security*, 17 February 2015, <https://www.justsecurity.org/20118/clauss-krebs-force-isil-syria/> (Erişim tarihi: 30.09.2018)

⁴³⁶ Ban Ki-moon's Speeches, **UN News Centre**, 23 September 2014, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2014-09-23/remarks-climate-summit-press-conference-including-comments-syria> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

yönelik saldırılarda bulunması, insan hakları örgütlerinin Rusya'nın hava saldırılarında yaşanan altyapı ve sivil kayıplara vurgu yapması Rusya'nın pozisyonunu da sorunlu bir hale sokmaktadır.⁴³⁷ Kısaca kanlı iç savaşın bir tarafı olarak rejimin meşruiyetinin tartışmalı olduğu ifade edilen bu konjonktürde, yine aciz olduğu aşikâr olan rejimin özellikle Rusya, İran, Hizbullah ve gibi diğer DDA'ları davet ederek aciz olmadığını ispat etmesi mümkün gözükmemektedir. Konuyla alakalı olarak davetle müdahale sorunu kısmında detaylı açıklamalarda bulunulacaktır.

Suriye rejiminin kontrol etmede aciz kaldığı tehdit bölgelerde Türkiye'nin terör gruplarına karşı gerçekleştirdiği müdahaleleri, rejimle beraber gerçekleştirmesi durumun aciliyeti dikkate alınırca mantıklı bir seçenek gibi görünmemektedir. Ayrıca Türkiye'ye sığınan mültecilerin önemli bir kısmı Suriye rejiminin saldırılarından kaçan Suriyelilerin oluşturduğu ifade edilmektedir. Doğrudan krizin müsebbiplerinden birisi olan rejimle iş birliği içinde hareket etmek hem siyaseten hem de hukuken eleştirilebilecek bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla Suriye rejiminin veya Suriye muhalefetine kontrol edemediği Suriye topraklarının DDA'lar tarafından terör üssü olarak kullanılması ve buralardan Türkiye'ye saldırılar düzenlenmesi müdahalelerin yapılmasını gerekli kılmıştır.⁴³⁸ Diğer türlü esaslı ve ani bir tehdit olmadıkça uluslararası hukuka göre ev sahibi devletin meşru hükümetinden rıza alınması gerekecektir. Ancak yönetilemeyen alanlardan gelebilecek saldırılardan direkt olarak zarar gören ülke, tehlikenin aciliyeti ölçüsünde önlem alabilecektir. Fakat ev sahibi devletin topraklarındaki saldırılara rağmen mağdur devletin terör örgütlerine karşı önleyici müdahalelerini engellemeye çalışması bu devletin problemlili bir pozisyona sokacaktır. Bir saldırı gerçekleşmesine rağmen ev sahibi devlet, mağdur devletin mağduriyetini engellemeye yönelik gayret göstermezse sorumluluğunun oluşacağını söylemek mümkün gözükmemektedir.(BM 2/4. maddesinin ihlali) Daha öncesinde kısaca bahsettiğimiz 2006 yılındaki İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği operasyon bu bağlamda önemli durmaktadır. Hizbullah'ın Lübnan merkezi hükümetindeki etkinliğinin yanında Lübnan topraklarının önemli bir bölümünde

⁴³⁷ Russia committing war crimes by deliberately bombing civilians and aid workers, says Amnesty International, **The Independent**, 21 February 2016, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-civilians-war-crimes-amnesty-international-a6887096.html> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

⁴³⁸ Micheal Lewis, What Does the "Unwilling or Unable" Standart Mean in the Context of Syria?, *Just Security*, 12 September 2014, <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/> (Erişim tarihi: 30.09.2018)

kontrolünün olması İsrail tarafından Lübnan'ın aciz ve isteksiz olduğu düşüncesine yol açmıştır. Bu durum GK'de Lübnan hükümetine Hizbullah'ın hâkim olduğu bölgelerde etkinliğini artırması çağrısına neden olmuştur. Bu sebeple İsrail'in Lübnan'a operasyonunu çoğu ülke meşru olarak nitelendirmiştir. Sonradan İsrail operasyonlarının şiddetli bir şekilde eleştirilmesinin nedeni bu operasyonların orantısızlığından kaynaklanmaktadır. Bu örneğin yanında Pakistan devletinin hâkimiyeti dışındaki topraklarda bulunan militanlara karşı ABD'nin gerçekleştirdiği operasyonlar, 2006 yılında Etiyopya'nın terör örgütleri kontrolü altında bulunan Somali topraklarındaki operasyonları ve 2013 yılında Mali'de Fransa'nın El Kaide örgütüne yönelik operasyonları da devletlerin terör örgütlerini engellemede aciz olmaları nedeniyle zımnî veya açıktan destek talep etmeleri üzerine yapılan müdahaleler de örnek olarak gösterilebilir.⁴³⁹

Suriye rejiminin kendi halkına karşı insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal ettiği gerçeği de dikkate alınırsa, devlet egemenliğinin mi yoksa insancıl hukukun mu ön plana alınması gerektiği tartışılabilir. Koruma sorumluluğu doktrini ile devlet egemenliği yerine insancıl hukukun önceleneceği düşüncesi ortaya atılsa da bunun yol ve yöntemleri GK'nin alacağı kararlarla sınırlandırılmıştır. Hatta insani yardımların götürülmesi bile Suriye rejiminin egemenliği sorunsalına takılmakta ve insani yardıma muhtaç olan Suriyelilere gerekli en temel yardım sağlanamamaktadır. Şüphesiz insani yardım konusunda BM'nin etki ve yaptırım gücünü daha da artırması, insani yardıma muhtaç olan insanlara iletilecek olan yardımlarda egemenlik engelinin ortadan kaldırması gerekmektedir. İnsani yardımda devletlerin egemenliği prensibi gereği iç savaşın doğrudan müsebbibi olan rejimle iş birliği yapılması sistemin en büyük paradokslarından oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü gibi BM kuruluşlarının 30 milyar dolar değerindeki insani yardım desteğinin Esed rejiminin kontrolüne verildiği ifade edilmektedir. Rejimin bu yardımları kendisine yönelen yaptırımları delmede ve kontrol edemediği alanlarda kontrolünü saldırı yoluyla tekrar tesis etmede kullandığı iddia edilmektedir.

⁴³⁹ Hakimi, ss. 9-16

Konuyla alakalı olarak rejim de tutumunu açık bir şekilde dile getirmiştir. BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin (İYKO)⁴⁴⁰ Suriye'ye gerçekleştireceği yardımlarla alakalı Suriye rejimi, BM Genel Kurulu'nun İnsani Acil Yardımlarının Koordinasyonunun Güçlendirilmesine İlişkin 46/182 sayılı kararına atıfta bulunarak yardımların sadece kendisinin rızası ile gerçekleştirilebileceğini söylemiş ve İYKO'ya tüm faaliyetlerini Şam merkezli olarak yürütmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁴¹ (3. ve 4. Madde) Suriye Dışişleri Bakanlığı insani yardımların Şam merkezli olarak yürütülmesi talebinin yanında, yapılması istenen yardımlarda tüm insani yardım kuruluşlarının Suriye Kızılayı ile anlaşma yapmasını şart koşturmuştur. Suriye'deki saha ziyaretlerinin yapılması ve programlar düzenlenmesi de ancak rejim kontrolündeki Suriye Kızılay'ının izni dâhilinde yapılabilmektedir. Dolayısıyla Suriye rejiminin kontrolünün bulunmadığı bölgeler de dahil olmak üzere insani yardımlarda kendisinden bağımsız hiçbir oluşuma müsaade etmediği ve tarafsız birçok nitelikli kişinin insani yardım kuruluşlarından el çektirildiği ifade edilmektedir. Hatta insani yardım kuruluşlarından birçok tarafsız ve bağımsız kişinin tutuklandığı, işkenceye uğradığı ve hatta öldürüldüğü de belirtilmektedir. İnsani yardıma ciddi şekilde muhtaç olan Suriyelilere yardımın bu yüzden sadece Türkiye veya Ürdün üzerinden sağlandığı belirtilmektedir. GK'nin 2165 sayılı kararıyla yardım faaliyetlerinin engellenmesinin uluslararası insancıl hukukuna aykırı olduğu belirtilse ve Suriye'de insani yardımın egemenlik sorunsalına takılmadan götürülmesi kararı alınsa da BM kuruluşları yine de Şam'ı es geçmemeye ve Şam merkezli olarak yardım faaliyetlerini yürütmeye çalışmaktadır.⁴⁴² Buradan insani krizlerde aciz ve isteksiz olan başarısız devletlerin insani yardımlar konusunda ayrı bir kurala tabii tutulmasına ihtiyacın hâsıl olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴³ Bu doktrin kapsamında tartışmaya açılması gereken en önemli konulardan birisinin de bu olduğu düşünülmektedir.

⁴⁴⁰ OCHA: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

⁴⁴¹ A/RES/46/182, UN Security Council, 19 December 1991, <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm> (Erişim tarihi: 27.09.2018)

⁴⁴² S/2165, UN Security Council, 14 July 2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2165> (Erişim tarihi: 27.09.2018)

⁴⁴³ Annie Sparrow, How UN Humanitarian Aid Has Propped Up Assad, *Foreign Affairs*, September 20, 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2018-09-20/how-un-humanitarian-aid-has-propped-assad?cid=int-lea&pgtype=hpg> (Erişim tarihi: 27.09.2018)

Sonuç olarak Suriye ve Irak'taki DEAŞ terörü karşısındaki uluslararası toplumun tutumu da dikkate alınırsa Acizlik veya İsteksizlik doktrininin bir *opinio juris*⁴⁴⁴ kuralı (teamül hukuku) haline gelmediği ifade edilebilir.⁴⁴⁵ Ancak önceden de uygulama örneklerine rastlanılan ve güç kazanan bu yeni doktrinin bir teamül kuralı olabilmesi için zamana ihtiyacın olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca geleneksel uluslararası hukuk kurallarını gerekçe göstererek topyekûn bir şekilde bu doktrini reddetmek yerine uluslararası toplum güvenliğinin iç içe geçtiği günümüz dünyasında artık ihtiyacın hâsıl olduğu bir alan olarak addedip, tartışmaya açmak daha isabetli olacaktır. Ancak daha uygun ve makul hale getirilebilecek olan bu doktrinin bir teamül kuralı olması da bahsettiğimiz kolektif güvenlik sisteminde ihtiyaç duyulan değişiklik olmadan sakıncalı olacak, tartışmalar kuvvet kullanım yasağından bahseden BM Antlaşmasının 2/4. maddesi ile meşru müdafaa hakkından bahseden 51. madde dairesinde ele alınmaya devam edilecektir.

⁴⁴⁴*Opinio juris*: Devletlerin bir uygulamasının örf ve âdet hukuku kuralı haline gelmesi, Cornell Law School [https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_\(international_law\)](https://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_(international_law)) (Erişim tarihi: 27.09.2018)

⁴⁴⁵ Brunne ve Toope, s.278

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: IRAK ÜLKESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN TÜRK MÜDAHALELERİNİN HUKUKİ MEŞRUIYETİ

3.1. PKK Terörü Nedeniyle Türkiye ve Irak Arasında İmza Edilen Antlaşmalar ve Türkiye'nin Sınır Ötesi Müdahalelerine Bir Bakış

Türkiye'nin sınır dışı operasyonlarının nedeni olan PKK, 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Fis Köyünde kurulmasından sonra ilk kez sesini 15 Ağustos 1984 tarihinde gerçekleştirilen Eruh ve Şemdinli jandarma karakolu baskısıyla duyurmuştur. 1980 ile 1984 tarihleri arasında geri çekilme döneminde PKK, Maoist konsept temelli 'uzun süreli halk savaşı' düşüncesiyle Türk ulusal güvenliğini hedef almıştır. Askeri ve siyasi olarak PKK, 3 konsept üzerine metodolojisini inşa etmiştir. Bunlardan askeri stratejisini Mao'cu, siyasi stratejisini ise Stalinist bir çerçeveye sokmuştur. PKK bu iki stratejik konseptin hukuki boyut ve gerekliliğini ise Lenin ve Sartre'nin teröre dair savunmalarından esinlenerek oluşturmuştur. PKK lideri Öcalan, terör yöntemini Lenin ve Sartre'nin fikirleri ile doğru orantılı olarak baskıdan kurtulma ve özgürleşme adına askeri gerekliliklere yol açan meşru bir eylem olarak görmüştür.

Türkiye ilk PKK saldırılarının akabinde siyasi ve sosyal tedbirleri de dâhil ederek farklı mücadele stratejileri geliştirmiştir.⁴⁴⁶ 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe sonucu Kürt vatandaşlara karşı yapılan muameleler, PKK'nın büyümesi ve gelişmesine giden yolu açmıştır. Darbe akabinde Kürt vatandaşlar içerisinde yurt dışına ayrılan veya faili meçhul cinayete kurban gidenler olmuştur. Suriye'ye gidenler eğitim kamplarında PKK adına militanlaşırken, Batı'ya gidenler ise Türkiye'deki Kürtlerin baskı gördüğünü anlatmaya başlamıştır. Önemli bir süre Şam'da bulunan Abdullah Öcalan PKK'yı buradan yönetmiştir.⁴⁴⁷ Özellikle Suriye ve Irak'ın yer yer PKK'ya destek vermesi de PKK sorununun dış politikaya yansımaya neden olmuştur. Özellikle Özal'ın neoliberal bir ekonomik büyüme stratejisini yürürlüğe sokması kendisini bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya itmiştir. Bu doğrultuda Başbakan Özal, ekonomik ilişkilerin bölge içi sorunların çözümünde yardımcı olacağı düşüncesiyle ekonomi temelli bir dış politika gütmeye çalışmıştır. Irak ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği de engelleyebilmek

⁴⁴⁶ Sercan Semih Akutav ve Davut Ateş, Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 3, Yıl: 2013, ss.109-146

⁴⁴⁷ PKK nasıl kuruldu ve güçlendi? **Al Jazeera Türk**, 26 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/son-buyuk-zafer-kutul-amare> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

amacıyla bu iki ülkeyle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Irak ile sıcak takip anlaşması ve Suriye ile de su paylaşım anlaşması yapılmıştır. Ancak bu pozitif girişimlere rağmen bu ülkelerde PKK faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum ilişkilerde güvensizliğe neden olmuş ve Türkiye'nin bölgeye bakışı güvenlik temelli olmaya devam etmiştir. Tabii İran-Irak savaşının başlaması ve Irak Kürtlerinin Bağdat'a karşı isyan etmesi de Türkiye açısından önemli gelişmeler olmuştur.⁴⁴⁸

Temmuz 1983'te PKK, Kuzey Irak'ta Mesut Barzani ile *Dayanışma İlkeleri* imzalamıştır. Bu ilkeler kapsamında Barzani, faşist ve Kürt halkının düşmanı olarak nitelendirdiği Türkiye'ye karşı PKK'yı desteklediğini ilan etmesi, Kuzey Irak'ta PKK'nın siyasi, ekonomik ve askeri anlamda önemli bir manevra alanı kazanmasına neden olmuştur. Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik PKK saldırıları kayda değer biçimde artmıştır. Ayrıca PKK'nın Kuzey Irak bölgesinde "cephe gerisi" tabirini kullanacak kadar aktif hale gelmesi Türkiye'yi daha fazla önlemler almaya itmiştir. O günden bu yana Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik operasyonlar düzenlemektedir. [\(Bkz. Ek-3\)](#) Kuzey Irak'ta yapılan bu operasyonların hukuka uygunluğu konusunda uluslararası alanda tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye ise bu operasyonları ikili antlaşmalardan doğan sıcak takip hakkı ve BM Antlaşmasının 51. maddesine dayanarak gerçekleştirmiştir.

Türkiye ile Irak arasında sınır güvenliğiyle ilgili imza edilen antlaşmaların konumuz bağlamındaki en önemli kısımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:⁴⁴⁹

5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşmasındaki İlgili Maddeler:

Madde 6: *'Taraflar bir veya birkaç silahlı kişinin sınır muntıkasında yağmacılık veya eşkıyalık yapmak maksadıyla girişecekleri hazırlıklara, sahip oldukları bütün vasıtalarla karşı koymayı ve bunların sınırdan geçmelerine mani olmayı karşılıklı olarak taahhüt ederler.'*

Madde 7: *11. maddede zikredilen yetkili memurlar sınır muntıkasında yağmacılık veya eşkıyalık yapmak için bir veya birkaç silahlı kişinin hazırlıklarda bulunduklarını haber aldıklarında ihmal etmeden birbirlerini haberdar edeceklerdir.*

⁴⁴⁸ Bayram Sinkaya, *Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi*, **Adam Akademi**, 2011, ss.86-87

⁴⁴⁹ Akutav ve Ateş, ss.129-132

Madde 9: ‘Silahlı bir veya birkaç kişi sınır muntıkasında bir cinayet veya cürüm işledikten sonra diğer sınır muntıkasına ilticâ ederse oranın, bu kişileri silahları ve yağma ettikleri eşya ile birlikte, uyruğu bulunduğu tarafa teslim etmesi mecburîdir.’

Madde 12: Türkiye ile Irak memurları diğer taraf uyruğundan olup, kendi toprakları üzerinde bulunan aşiret beyleri, şeyh veya öteki azaları ile resmî veya siyasi mahiyete sahip her türlü haberleşmeden kaçınacaklardır. Taraflar sınır muntıkasında diğer devlet aleyhine yönelmiş hiçbir propaganda teşkilâtına ve topluluğuna izin vermeyeceklerdir.⁴⁵⁰

Bu maddelere ilaveten 13 maddede iki ülkenin karşılıklı olarak sınır meselelerinden kaynaklanacak sorunları çözmek üzere eşit sayıda memurdan mürekkep bir ‘Daimi Hudud Komisyonu kuracağını öngörmüştür. Bu maddelerden normal şartlarda da komşu ülkeye karşı yapılacak olan saldırılarda o ülkenin sorumlu olacağı kaidesinin altı çizilmiş ve saldırganlık gösteren kişilerin uyruğunun bulunduğu tarafa teslim edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

29 Mart 1946 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması:

Bu antlaşma da 1926 tarihli antlaşmada olduğu gibi Irak ile Türkiye arasındaki sınır güvenliğinin ve iş birliğinin sağlanmasına yönelik birtakım taahhütlerden oluşmaktadır. Bu antlaşmanın 6 numaralı Ek Protokolündeki Hudut Protokolü kısmında bulunan 1. madde şu şekildedir: ‘Taraflar, iki memleket arasındaki hududun her iki yanında 75’er kilometrelik bir bölgede çıkacak ve hudut münasebetlerinin ahengini bozacak mahiyetteki her türlü olay ve anlaşmazlığın çözülmesini sağlamak hususunda anlaşmışlardır.’

11. Madde: “Hudut bölgelerinin öteki tarafın güvenlik ve ülke bütünlüğüne karşı yöneltilecek hareketler için kullanılmasına, her birinin kendi toprağında kendi takdirine bırakılan uygun tedbirlerle karşılıklı olarak engel olmayı taahhüt ederler.”

12. Madde: “Yetkili hudut makamları hudut bölgesinde öteki Tarafın rejimine veya güvenliğine karşı yönetilen eylemlerde bulunmak amacıyla bir veya birkaç şahıs tarafından hazırlıklar yapıldığını öğrendikleri takdirde hemen birbirlerine haber

⁴⁵⁰ Uluslararası Anlaşmalar Veritabanı, Dışişleri Bakanlığı, <http://ua.mfa.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12.08.2018)

verecekler ve bu hususta elde edebilecekleri bütün bilgileri birbirlerine bildireceklerdir. Adı geçen makamlar, her ne mahiyette olursa olsun, ülkeleri içinde işlenen ve faillerinin öteki tarafa sığınmaları imkânı bulunan bütün haydutluk eylemlerini karşılıklı olarak birbirlerine bildireceklerdir. İki memleketten her birinin makamları gerek bu eylemlerin önüne geçmek, gerek faillerin hududu aşmalarını önlemek için bütün faydalı tedbirleri alacaklardır; bu hususta alınacak tedbirler lüzumunda hudut toplantılarında oybirliğiyle kararlaştırılacaktır.”

14. Madde: “Anlaşan Taraflar, hududu tek veya topluca hareket eden silâhlı şahısların taarruzlarına karşı devamlı olarak korumak için her cins tabanca ve rövelverler dâhil olmak üzere silâh veya harb mühimmatı taşıyan her şahsın huduttan içeri girmesini önlemek için bütün faydalı tedbirleri almayı taahhüt ederler. Bu hususta alınacak bütün tedbirler veya yasamalar öteki Tarafa bildirilecektir.”

Bu maddelere ilaveten 16. maddede her türlü haydutluk faaliyetinde bulunan faillerin ilgili makamlarca derhal tutuklanması ve zararların karşılanması için bütün tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir. Bu maddeler de iki ülkenin sınırlarına sahip çıkması ve gelebilecek tehlikelere karşı sorumluluklarının bulunacağına ilişkin yükümlülükleri içermektedir.⁴⁵¹

15 Ekim 1984 tarihli Türkiye-Irak Güvenlik Protokolü:

Bu anlaşmadan evvel Irak ile Türkiye arasında Şubat 1983 tarihinde “*Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması*” imza edilmiştir. Bu antlaşmada iki devlet de birbirlerine önceden haber vermek koşuluyla birbirlerinin topraklarında “sıcak takip” hakkı⁴⁵²

⁴⁵¹ Türkiye İle Irak Arasında İmza Edilen Dostluk Ve İyi Komşuluk Andlaşması İle Bu Andlaşmaya Ek Protokol Ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Kanun, TBMM Kanunlar ve Kararlar, **Resmî Gazete İlanı** : 12. IX.1947, Sayı: 6705, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (Erişim tarihi: 12.08.2018)

⁴⁵² Sıcak Takip Hakkı (*Hot Pursuit*): 1958 Açık Deniz Sözleşmesi 23. madde ile 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 111. maddesinde düzenlenen Sıcak Takip Hakkı uluslararası deniz hukuku kuralları arasında yerleşik olarak bulunan kurallardan birisidir. Bu kurala göre sıcak takip bir yabancı gemi kıyı devletinin içsularında, kara sularında ve bitişik bölgesinde bir hukuki düzenlemesini ihlal etmesi durumunda başlamalıdır. Ev sahibi devletin gemi ve uçaklarıyla kuralları ihlal eden yabancı gemiyi bahsettiğimiz deniz alanlarından başlamak suretiyle takip etme hakkı bulunmaktadır. İhlali gerçekleştiren gemiye uygun şekilde dur uyarısında bulunmalı, kesintisiz devam etmeli ve başka devletin karasularında sona ermelidir. 1983 Deniz Hukuku Sözleşmesinin 111 (2). maddesine göre takibin kıt’a sahanlığı üzerindeki tesisleri çevreleyen güvenlik bölgeleri dahil olmak üzere münhasır ekonomik bölge ve kıt’a sahanlığında, sahildevletinin kanunlarına aykırı bir durum söz konusu olursa *mutatis mutandis* (şartlara

tanıyordu. Türkiye bu antlaşmayla PKK'ya karşı yapacağı operasyonların hukuki altyapısını düzenlemiş oluyordu. 10 Mayıs 1983 tarihinde Hakkâri Uludere'de 3 Türk askerinin PKK militanlarınca şehit edilmesi üzerine TSK tarafından 26 Mayıs 1983'te 7000 askerin katıldığı bir operasyon başlatılmış ve Türk Irak'ta yer alan Zaho ile Amediye arasında kalan bölgeye 5 kilometre kadar girilmiştir. Aynı esnada Irak ordusu da güneyden kuzeye doğru operasyon yapmıştır. TSK'nın Kuzey Irak'ta yapmış olduğu bu operasyon sonucu Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) kampları zarar görmüştür. Bunun üzerine KDP, Bağdat'ın kendilerine karşı savaşta yetersiz kaldığını, dikkatini İran ile savaşa yoğunlaştırdığından Kürt direnişini kırabilmek için Türkiye'den askeri destek aldığını ileri sürmüştür. Ayrıca TSK harekâtlarının KDP üslerini vurmaya amaçladığını ve bunun Kürt kurtuluş hareketine karşı düzenlenmiş bir komplo olduğunu öne sürmüştür. Türk müdahaleleri üzerine Barzani/KDP Öcalan'a iş birliği önermiş ve "*KDP-PKK Dayanışma İlkeleri*" adı altında bir protokol imzalanmıştır.⁴⁵³

Türkiye terörizm kapsamında Irak ve Suriye ile ilişkilerini artırmak amacıyla atılımlarına devam etmiştir. Bu doğrultuda dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ile Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztörün Bağdat'ı ziyaret etmiş ve 15 Ekim 1984'te yapılan protokol sonucunda Irak, Türkiye'ye kendi topraklarından itibaren 5 km boyunca sıcak takip yapma hakkı tanımıştır. Bu antlaşma Türkiye'nin 1986 ve 1987 yıllarında bölgeye yaptığı sınır ötesi operasyonları hukukileştiren bir belge olmuştur. Türkiye'nin PKK kamplarına yönelik düzenlediği operasyonlarda zarar gören KDP, 1985 yılında PKK ile ilişkilerini askıya almış ve 1987 yılındaki Dayanışma Antlaşmasını lağvetmiştir. Bu aşamadan sonra da KDP, Türkiye ile yakınlaşmaya çalışmış ve Barzani, PKK'nın Türkiye ile ilişkilerinde sorun çıkardığını açıklamıştır. Hatta Barzani, kendi içlerinden PKK'lı olduğunu söyleyenleri kendilerine düşman sayacağını söylemiştir.

göre) uygulanacağı belirtilmiştir. Yusuf Aksar, **Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2015, s.75

⁴⁵³ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, Irak ve Suriye'yle Sorunlu İlişkiler, Baskın Oran (Ed) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler**, Yorumlar, Cilt: 1, 6 Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 129-148

KDP, Talabani ve İran ile de görüşmeye başlamış ve KYB ile ortak eylemleri artırmayı öngören bir protokol imzalamıştır.⁴⁵⁴

1991 Körfez Savaşından sonra Saddam, Irak'taki isyancı Kürtlere karşı operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlar sonucu bir güvenlik bunalımı ortaya çıkmış ve Kürt sığınmacılar Türk sınırına akın etmiştir. ABD Başkanı Bush 10 Nisan 1991 tarihinde açıklama yaparak, 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı GK kararı uyarınca Irak'ın 36. Paralelin kuzeyindeki topraklara yönelik her türlü askeri faaliyetin yasaklandığını ilan etmiştir. Bu açıklama Türkiye açısından da bir nevi riskli bir durum yaratmış ve Kuzey Irak hukuki olarak (*de jure*) Irak'a ait olsa da fiili olarak (*de facto*) devletsiz hale gelmiştir. Söz konusu karardan da güç alan PKK unsurları, Irak ordusunun bölgeden uzaklaştırılmasını da fırsat bilerek Türkiye'ye karşı saldırıları artırmıştır. Nitekim 1992 ile 1995 yılları arasında, Türkiye'ye yönelik PKK saldırılarının kayda değer biçimde arttığı görülebilir. Türkiye bu durum karşısında operasyonlarını sıklaştırma gereği duymuş ve operasyonlarını hukuken meşru müdafaa hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir.⁴⁵⁵

Öncelikle I. Körfez Savaşı sonrasında yapılan müdahalelerde Irak ile yapılan önceki antlaşmaların destekleyici bir mahiyetinin bulunduğunu ifade etmemiz mümkündür. O dönemde PKK'nın Kuzey Irak'taki aktif varlığı, I. Körfez Savaşı sonrasında oluşan güvenlik boşluğu ve Irak ile girişilen tüm diyaloga rağmen saldırıların devam etmesi dikkate alınırsa Türk tarafı açısından başvurulacak başka çarenin kalmadığını göstermektedir. Dolayısıyla PKK terörüne karşı tüm yollar tüketildiği için meşru müdafaa için gereken “gereklilik” şartının karşılandığı görülmektedir.⁴⁵⁶ Irak topraklarından gerçekleşen saldırılar üzerine meşru müdafaa hakkına başvurulduğu dikkate alınırsa yine meşru müdafaa için bir diğer şart olan “aciliyet” şartının da karşılandığı ifade edilebilir. Çünkü söz konusu saldırıların süreklilik arz etmesi aciliyet şartını destekleyen bir unsurdur. Bu nedenle Irak'ın kuzeyine yapılmış olan müdahalelerin amacına uygun, kısa süreli, sınırlı ve geçici özellik taşıdığı ifade edilebilir.

⁴⁵⁴ Berkan Öğür, Zaman Baykal ve Ali Balcı, PKK, Güvenlik ve İşbirliği, **ORMER (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi)**, Rapor No: 2014/01, Ağustos 2014, s.21

⁴⁵⁵ Akutav ve Ateş, s.133

⁴⁵⁶ Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, s.121

(Bkz. Ek-3) Nitekim eski Irak Devlet Başkanı Celal Talabani'nin Türk operasyonlarının sınırlı ve geçici özellik taşıdığını ifade etmesi bu durumu desteklemektedir. Buna ek olarak meşru müdafaa hakkına başvurulurken karşıdaki devlete bildirme yükümlülüğünün olduğu belirtilmektedir. Ancak aciliyet karşısında bunu uygulamamak meşru müdafaa hakkına başvurmayı engelleyen değil, zayıflatan bir durumdur.⁴⁵⁷

Bu arada Kürt halkının desteğinden yoksun olan PKK militanlarının 'Gerilla' statüsüne sokulması da hukuki anlamda konunun bir diğer problematik yanını oluşturmaktadır. 1977 I. Ek Protokol'ün 44. maddesi gereği ilan edilmemiş bir savaşın tarafı olarak kanunen savaştan statüsüne sokulmayan gerilla hareketleri, amblem ve açıkta silah taşıması koşuluyla kanuni olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁴⁵⁸ 43. madde meşru olarak savaştan statüsündeki silahlı birliklerin emir komuta zincirinin sorumluluğunu üstlenebilecek biçimde ast-üst hiyerarşisine sahip ve organize edilmiş silahlı birlikler olması gerektiği belirtilmektedir. Cenevre Sözleşmelerinde gerilla birlikleriyle alakalı olarak bu birliklerin hiyerarşisinin bulunması gerektiği, grubun uzaktan tanınabilen bir işaret taşıması gerektiği, silahlarını açıktan taşıması gerektiği, savaş hukukuna, örf ve adetlerine uygun operasyon yapması gerektiği ve terör yöntemlerine başvurmaması gerektiği bildirilmiştir.⁴⁵⁹ Dolayısıyla buradan terör yöntemlerini benimsemiş ve sivillere karşı orantısız saldırılarda bulunan PKK'nın gerilla statüsünde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı sonucu çıkmaktadır.

3.2. ABD İşgalinin Bölgedeki Sonuçları ve Saddam Sonrası Irak'ın Başarısız Devlet (*Failed State*) Olma Yolunda İlerleyişi

ABD, uluslararası hukuk açısından illegal olduğu belirtilen "Irak'a Özgürlük Operasyonu"nu 20 Mart 2003'te başlatmış ve bu savaş Irak'ta yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Savaş sonunda geçici bir Irak yönetiminin kurulması için mutabık kalınmış, demokratik ve federal bir Irak'ın kurulduğu ilan edilmiştir. ABD öncülüğünde başlatılan bu süreçte Saddam döneminden farklı olarak tüm Iraklı grupların yönetimde temsil edileceğinin izlenimi verilmiş ve bu doğrultuda Şii, Sünni, Arap ve Kürt gruplara

⁴⁵⁷ Akutav ve Ateş, ss.137-138

⁴⁵⁸ Hakan Taşdemir, Ruhsar Müderrisoğlu, Hicran Tülüce, "12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1 No'lu Protokol (I. Ek Protokol)" Kamu-İş; C:7, S:2/2003, s.4

⁴⁵⁹ Akutav ve Ateş, s.120

dayandırılan bir idari yapı kurulmuştur. Ancak bu idari yapıda Türkmenlerin diğer gruplarla ele alındığı bir temsiliyet öngörülmüştür.⁴⁶⁰ Özellikle Fransa, Almanya ve Rusya başta olmak üzere birçok ülke ABD'nin müdahalesinin uluslararası hukuk açısından meşrulaştırılamayacağını açıklamış ve ABD'nin ilgili GK kararlarını anlamına uygun bir biçimde okumadığı belirtilmiştir.⁴⁶¹ Ayrıca Bush yönetimi teröre karşı savaşta kendisini dünyanın polisi olarak tayin etmiş ve global ölçekte teröre karşı savaşta olduğunu belirterek eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Kendileri ile iş birliği yapmayan ülkeleri de suçlayan Bush yönetimi, teröre yardım eden ülkelerin müdahale edilerek durdurulması gerektiğini açıklamıştır. Irak da bu siyasetin kurbanlarından biri olmuştur. Bush Doktrini olarak kavramsallaştırılan bu yaklaşıma göre ABD artık coğrafi pozisyonunun getirdiği bir güvenliğe sahip değildir. Teröristlere ve terör devletlerine bulundukları her yerde önleyici müdahalelerde bulunulması gerekmektedir. Ayrıca Bush yaptığı açıklamada Saddam rejiminin kitle imha silahlarına sahip olduğu ve Usame Bin Ladin ile iş birliği içinde bulunduğunu öne sürmüştür. Bush yönetimi ek olarak Saddam'ın uluslararası teröristlerin destekçisi olduğunu ve bu teröristlerle sıkı bağlarının bulunduğunu iddia etmiştir.⁴⁶²

Bush Doktrinine hâkim olan tek taraflılık (*unilateralism*) ve önleyici savaş (*preventive war*) siyaseti sadece dünyadaki istikrarı bozmasına neden olmamış İslamofobinin de yükselişine neden olmuştur. ABD'nin Irak ile ilgili olan takıntısı, demokratik rejim değişimleri (*democratic regime change*) sloganı ve Afganistan savaşından arta kalan problemler ABD'nin bazı Avrupalı müttefikleriyle sorunlar yaşamasına neden olmuştur. ABD-Avrupa gerginliği Almanya, Belçika ve Fransa gibi ülkelerin Irak'la savaşa şiddetle karşı çıkmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Halbuki geriye bakıldığında ABD'nin 11 Eylül sürecinde NATO antlaşmasının 5. maddesini işletmesi Avrupalıların desteğiyle mümkün olabilmiş; ortak medeniyeti ve değerleri paylaşan devletler olarak Avrupa ülkeleri arasında ABD'nin yanında mücadele edilmesi yönünde

⁴⁶⁰ Ferhat Pirinççi, 2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü** İkinci Ortadoğu Semineri: Düünden Bugüne Irak, Fırat Üniversitesi Basımevi, Cilt: II, 2004, s.1

⁴⁶¹ John Yoo, International Law and the War in Iraq, **Berkeley Law Scholarship Repository**, Vol: 97, 2003, ss.564-655

⁴⁶² Syeda Fizzah Ali, International Law Human Rights and the Iraq War, **Pakistan Horizon**, Pakistan Institute of International Affairs, Vol: 62, No: 2/3, 2009, ss. 63-75

bir güdü oluşmuştu. Ancak taraflar ABD'nin Irak konusunda gösterdiği tutuma karşı çıkmaya başlamış ve NATO, Irak meselesinde müttefik ülkelerin ayrıştığı bir mecra olmaya başlamıştır.⁴⁶³ Bu olay ani bir tehdidin (*imminent threat*) yokluğuna rağmen önleyici müdahale yoluyla başka bir ülkenin işgal edilmesi karşısında uluslararası toplumun tepkisini yansıtan önemli bir örnektir. Bununla birlikte BM'in söz konusu müdahaleye onay vermemesi ve işlenilen savaş suçlarına rağmen Uluslararası Ceza Mahkemesi başta olmak üzere sorumluların hesap vermesinin engellenmesi uluslararası toplum nezdinde Amerikan imajının tamir edilemeyecek şekilde yara almasına neden olmuştur. Yapılan müdahalenin sadece Irak açısından değil bölge ülkeleri açısından da önemli güvenlik, ekonomik ve siyasi sonuçları olmuştur.

Savaş sonucunda Irak'ta rejim değişiminin sağlanarak ABD'ye yakın, istikrarlı ve meşru bir devletin kurulması hedeflenmiştir. Ancak savaş sonucunda isyan hareketleri yoğunluk kazanmış, mezhepsel ve etnik olarak toplumsal fay hatları arasındaki uçurum derinleşmiştir. Bunun sonucunda çıkan iç çatışmalar Irak'ı tam bir karmaşaya sokmuştur. Ancak yapılan müdahalede en çok fayda sağlayan grup, İran yanlısı Şii gruplar ve Kürtler olmuştur.⁴⁶⁴ Irak'a yapılan saldırılardan sonra Irak tam bir başarısız devlet haline dönüşmüş, Irak topraklarında terör faaliyetleri hızla artış göstermiştir. Afganistan işgalinden sonra Irak işgalinin yaşanmasıyla El Kaide hücreleri daha dağınık ve bağımsız hale gelmiş, liderlerinden aldıkları talimatlarla eylemlerini daha da artırmışlardır. Bununla beraber Irak işgaliyle gıda, temiz su, ilaç ve diğer yaşamsal maddelerin tedarikinde büyük zorluklar yaşanmış ve özellikle hastaneler, yollar, elektrik santralleri gibi sivil altyapılar büyük oranda tahribata uğratılmıştır. Ekonomi de felç olmuş ve kamu hizmetleri neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Bunların doğal sonucu olarak isyan, sabotaj ve terörizm artık Irak'ta yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bunun üzerine 31 Mart 2003'te ABD, Irak'ta planlanandan daha uzun kalacağını ilan etmiştir.⁴⁶⁵

Savaşın etkilerinden bir diğer önemlisi de Batı'ya karşı gerçekleştirilen saldırılarda yaşanan artıştır. 2016 Global Terrorism Index raporuna göre son 16 yılda

⁴⁶³ Ali, ss. 68-69

⁴⁶⁴ Raymond Hinnebusch, The American Invasion of Iraq Causes and Consequences, **Perceptions**, Spring 2007, ss.9-27

⁴⁶⁵ Youssef Bassil, The 2003 Iraq War: Operations, Causes, and Consequences, **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, IOSR Journal of Humanities and Social Science (JHSS), Volume: 4, Issue: 5, Nov. –Dec. 2012, ss. 29-47

terörizm için en kötü yıl 2014 yılı olmuş ve 93 ülkede gerçekleşen terör saldırıları sonucu 32,765 kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı şekilde 2006 yılından bu yana ABD’de yaşanan ve 156 kişinin hayatını kaybettiği terör odaklı saldırıların birçoğu ‘yalnız kurt’ (*lone wolves*) denilen ve bireysel olarak saldırılarda bulunan teröristlerden gelmiştir. Irak işgali sonucu ABD’nin Baas rejimini tamamen tasfiye etmesiyle birlikte başıboş kalan kadroların yanında küstürülen Sünni aşiretlerin de desteğini aldığı belirtilen DEAŞ terör örgütü, Irak’ta sığınak bularak diğer ülkelere karşı önemli terör saldırılarında bulunmuştur. DEAŞ sadece Irak’la sınırlı kalmamış, Suriye’de de önemli oranda toprak kontrol etmeyi başarmış ve devlet kurduğunu ilan etmiştir. Bu örgütün faal olduğu dönemde bile DEAŞ iddiasıyla yapılan saldırıların önemli bir çoğunluğu direkt olarak DEAŞ ile bağlantısı olmayan ve ‘yalnız kurt’ olarak ifade edilen kişilerce gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁶

Bunlara ilaveten ABD’nin GK yetkilendirmesi olmaksızın Irak’a savaş açması dünya kamuoyunun uluslararası hukuka olan inancını da zayıflatmıştır. Fransa, Almanya ve Rusya gibi ülkelerin BM temsilcileri Irak’a BM yetkilendirmesi olmaksızın açılan savaşın bir saldırı eylemi olacağını, kesin ve açık bir biçimde nefsi müdafaa eylemi ile bağdaştırılamayacağını açıklamıştır. Birçok STK ve gazete tarafından, Irak savaşıyla beraber insan haklarının ciddi anlamda ihlal edildiği belirtilmiş; Saddam’ın ülkedeki izlerinin kolay kolay silinmediği, savaşta bankaların ve müzelerin yağmalandığı ifade edilmiştir. Bilhassa 2006-2007’de mezhepsel çatışmalarda önemli bir artış yaşanmış, 2011 yılında Bağdat, Diyala ve Kuzey Irak’ın belli bölgelerinde neredeyse her gün saldırılar gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁷ Bununla beraber Saddam döneminde komuta kademesinin çoğunluğunu oluşturan Sünniler ve asker olarak görevli olan Şiiler arasında uyumun bulunduğu, Şiilerin mezheplerini ön plana çıkarmadığı ve İran savaşı da dâhil kahramanca ülkelerini savunduğu belirtilmektedir. Ancak Irak savaşı sonrasında Baas kadrolarının lağvedilmesiyle beraber bu durumun ortadan kalktığı ve önceden bahsettiğimiz gibi işsiz kalan bazı Baaslı komutanların DEAŞ saflarına katıldığı öne sürülmüştür. Buradan direk olarak Baas rejimi kadrolarının DEAŞ’in oluşumunda rol aldığı anlaşılsa da önemli bir etkide bulunduğunu ifade etmek mümkün

⁴⁶⁶ *Global Terrorism Index 2016*, Institute for Economics & Peace, s. <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf> s.35

⁴⁶⁷ Bassil, s.39

gözükmektedir. Samuel Helfont ile Micheal Brill, Hoover Enstitüsünde bulunan Baas Partisi arşivlerinde yapmış oldukları araştırmada Saddam'ın veya Baas Partisi'nin İslamcı, selefi veya vehhabiliğe sempati duyduğunu gösteren bir delilin bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Yapılan araştırmalar dikkate alındığında Saddam yönetiminde dini yönden ziyade milliyetçiliğin ön planda olduğu ve dini politikalara sadece rejimin konsolidasyonunu sağlamaya yönelik başvurulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸ Amerikalıların Sünnileri devlet yönetiminden el çekmelerini sağlaması ve Şiiler ile Kürtlerden müteşekkil bir güvenlik gücünü oluşturması Sünnilerde bu gücün mezhepsel bir güvenlik gücü olduğu izlenimini yaratmıştır.⁴⁶⁹ Bu mezhepsel ayrılıklar Irak'ta bir Iraklılık bilincinin oluşmasını engellemiş ve neo-con'ların en önemli amaçlarından biri olduğu söylenen İsrail'in güvenlilikleştirilmesi hedefi doğrultusunda potansiyel bir Arap tehdidinin saf dışı bırakıldığına inanılmıştır. Ancak ABD yönetiminin umduğu gibi pozitif sonuçlarının olduğunu söylemek zor görünmektedir. İsrail ile işgal altındaki Irak arasında kalan Suriye rejimi İran ile safları sıklaştıran bir pozisyona bürünmüştür. Amerikalılar Suriyelileri Irak savaşındaki muhalefetleri nedeniyle cezalandırmak istemiştir. Bu kapsamda ABD, Suriye askerinin bulunduğu Lübnan'dan askerini çekmesi için Şam'a baskı uygulamıştır. Lübnan Başbakanı Hariri'nin suikastı sonrasında Batı'nın da desteğini alan ABD, Suriye'yi Lübnan'dan çıkarmaya muvaffak olmuştur. Ancak yine de Suriye ile İran, Hizbullah kartını oynamaya devam etmiştir. 2006 yazında İsrail, Suriye ve İran desteğini alan Hizbullah'ı ortadan kaldırma operasyonuna girişmiş ancak küçültücü bir yenilgiye uğramıştır. Hizbullah bu galibiyet sonrasında Lübnan'da gayet güçlenmiştir. Dolayısıyla her ne kadar Irak'ın işgale uğraması İsrail lehine bir gelişme olarak değerlendirilse de oluşan Şii eksen, Ortadoğu'da İsrail ile ABD karşıtı bir militanlığın artmasına neden olmuştur. Hatta bu Şii eksen kendine Suriye'ye sahip çıkan, Irak ve Hamas'ın isyanına aktif bir şekilde destek veren ve ABD ile İsrail'e karşı direnişi önceleyen bir vazife üstlenmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Amatzia Baram, "Saddam's ISIS, *Foreign Affairs*, April 8, 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2016-04-08/saddams-isis> (Erişim tarihi: 09.08.2018)

⁴⁶⁹ Hinnebusch, ss.19-20

⁴⁷⁰ Samuel Helfont and Micheal Brill, Saddam's ISIS? *Foreign Affairs*, January 12, 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2016-01-12/saddams-isis> (Erişim tarihi: 09.08.2018)

Irak savaşının bir diğer sonucu ise *de facto* bağımsız bir Kürt devletinin kuruluşudur. Iraklı Kürtlerin öncesinde de Irak'ın kuzeyinde hâkimiyet kurabilmek ve en azından özerklik elde edebilmek için yaptığı mücadeleler söz konusuydu. Amerikan işgali sonrasında Kürtler bu işgale destek vermiş ve ABD de Kürtlerin özerk bir devlet kurmasına yeşil ışık yakmıştır. Kürt devletinin kuruluşu şüphesiz Türkiye başta olmak üzere İran ve Suriye'de tepkiyle karşılanmış ve kendi Kürt nüfuslarından da benzer taleplerle gelebileceği yönünde endişelere neden olmuştur.⁴⁷¹

Irak savaşından sonra mülteci akını da komşu ülkeler açısından önemli bir güvenlik riski oluşturmıştır. Ülkelerinden kaçan 200-300 bin mülteci Türkiye başta olmak üzere sınır ülkelerine sığınmıştır. Irak'taki istikrarsızlıktan istifade eden terör gruplarının savaştan sonra Irak'taki faaliyetleri ise hız kazanmış, koalisyon güçlerine saldırılarda bulunmuş, koalisyonun alıkoyduğu ve işkence ettiği birçok kişi bu örgütlerin kucağına düşmüştür. Savaş sonrasında Irak adeta terör örgütlerinin beslendiği en önemli ülkelerden birisi haline gelmiştir. Şüphesiz sivil altyapının saldırıya uğraması ve okulların da bu saldırılardan nasibini alması okulsuz kalan gençlerin terör örgütlerine katılmasını kolaylaştırmıştır. Temiz içme suyu ve yiyecek tedarikinde yaşanan sorunlar, kolera salgını ve solunum yetmezliği gibi hastalıkların da yayılmasına sebebiyet vermiştir. Irak'taki sağlık merkezlerinin yatakları, ambulansları, ekipmanları yağmalanmış; ağzına kadar dolan hastanelerde hasta kabul edilememiş ve ciddi anlamda doktor ve hemşire eksikliği yaşanmıştır. Kısaca Irak'ta halkın yaşam şartları artık tahammül edilemeyecek seviyeye gelmiştir.

Irak savaşının bölge ve dünya açısından bir diğer sonucu da petrol fiyatlarının yükselmesidir. Savaş ile beraber Irak'tan temin edilen petrolde aksamalar olduğundan fiyatlar gözle görülür biçimde artış göstermiştir. Bununla beraber Irak'taki petrol üzerinde etnik ve mezhepsel bir mücadele de başlamıştır. DEAŞ'ın Irak'tan atılması sonrasında Bağdat Yönetimi ile Erbil Yönetimi arasında Kuzey Irak'taki doğal

⁴⁷¹ The Kurdish Question: New Dynamics & Future Prospects, **Al Jazeera Centre for Studies**, <http://studies.aljazeera.net/en/events/2017/12/kurdish-question-dynamics-future-prospects-171227082220982.html> (Erişim tarihi: 09.08.2018)

kaynakların geliri konusunda bir gerginlik çıkmıştır.⁴⁷² Hali hazırda da tam anlamıyla sorunun çözüldüğünü söylemek zor görünmektedir.

3.3.DEAŞ Örgütünün Yükselişi, Hâkim Olduğu Bölgede Yaşanan İnsani Kriz, Bunların Türkiye’ye Etkileri ve Alınan Önlemler

2014 yılı itibariyle DEAŞ terör örgütü, Irak ile Suriye’de ele geçirdiği topraklarda uyguladığı yöntemlerle dünya kamuoyunda adından söz ettirmeye başlamıştır. Bu örgüt Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)⁴⁷³ olarak ilan edilmeden önce çeşitli isimlerle anılmıştır. 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan’da Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş, 2001 yılında ise Irak’ın Kuzeyine gelmiştir. Bu süreç içerisinde ABD güçlerine karşı savaşmıştır. Bu örgüt Batı işgalini sonlandırmayı ve Irak’ı Sünni İslamcı bir rejime dönüştürmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. 2004 yılında söz konusu örgüt El-Kaide ile bağlantısını devam ettirmiş ve Irak El Kaidesi ismini almıştır. Haziran 2006’da Zerkavi’nin bir hava saldırısı ile öldürülmesinden sonra Ebu Eyyup el-Mısri bu örgütün başına getirilmiştir. El-Mısri Irak el-Kaidesi, Mücahit Şura Meclisi ve son olarak Irak İslam Devleti olarak anılan örgütte yöneticilik yapmıştır. Ancak Ebu Ömer el Bağdadi ile beraber ABD-Irak ortak operasyonu ile öldürülmüş, Ebu Bekir el-Bağdadi örgütün başına getirilmiştir. Bu esnada örgüt, Suriye iç savaşıyla beraber Suriye’de önemli bölgeleri ele geçirmeyi ve kendisine biat eden toplulukların sayısını artırmayı başarmıştır.⁴⁷⁴ Özellikle ABD’nin Irak’tan çekilmesiyle tekrar güçlenmeye başlayan örgüt, El Bağdadi’nin önderliğinde 8 Nisan 2013 tarihinde Irak ve Şam İslam Devleti ismiyle kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak El Kaide bu ilanı tanımamış ve El Kaide ile DEAŞ organik bağı koparmıştır. 29 Haziran 2014 tarihinde ise sözde halifelğin kurulduğunu ilan etmiştir.⁴⁷⁵

DEAŞ petrol yataklarının olduğu bölgeleri de ele geçirmesiyle önemli ölçüde zenginleşmiş ve hakim olduğu bölgelerde sert bir şekilde yorumladığı şeriat kanunlarını uygulamaya başlamıştır. DEAŞ, Irak’ta gücünü her geçen gün artırmış ve Diyala, Bağdat,

⁴⁷² Bassil, ss.40-41

⁴⁷³ “İŞİD, İD, ISIL, ISIS, IS, DAİŞ, Daeş, Daesh, Da’esh” gibi farklı isimlerle anılan bu örgüt için Deaş ismi tercih edilecektir.

⁴⁷⁴ ISIS, **History**, <https://www.history.com/topics/21st-century/isis> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁴⁷⁵ Şemsettin Erdoğan ve Ergün Deligöz, “Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Mayıs, Cilt: 14, Sayı:1, 2015, ss.5-37

Kerkük, Selahattin, Anbar ve Nineva gibi şehirlerin belirli bölgelerini ele geçirmiştir. DEAŞ ele geçirdiği bu bölgelere bir devlet gibi sözde valiler atamıştır. Ek olarak El Bağdadi'ye bağlı olarak çalışan iki yardımcı, bir kabine, Irak ile Suriye'den sorumlu olan yöneticilerin yanında askeri, savunma, güvenlik, istihbarat, yargı, maliye ve medya konseylerinin de dahil edildiği devletvari bir organizasyon kurulmuştur. Ancak söz konusu örgütün yapısıyla ilgili farklı kaynaklardan değişik bilgilere rastlamak mümkündür.⁴⁷⁶ DEAŞ kurmuş olduğu bu halifelige tüm Müslümanların itaat etmesini istemiştir. DEAŞ günde 2 milyon dolar gelir elde ettiği petrol yataklarının işletilmesi, çeşitli alanlarda yaptığı ticaret ve hatta ele geçirdiği devlet ekipmanlarını satmaya kadar gelir kalemlerini çeşitlendirmeye başlamıştır. Bununla beraber örgüt içinde soygun, şantaj, mallara el koyma, yabancı savaşçılardan gelen bağışlar ve antika yağmacılığının da yaygın olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ele geçirilen topraklardan geçen kamyonlardan ve yerel halktan vergiler toplanmıştır. DEAŞ'ın insanların kaçırılması ve karşılığında fidye istenmesi yöntemini de benimsediği ifade edilmektedir.⁴⁷⁷ Fransız Dış İstihbarat Servisi'nin verilerine göre DEAŞ'ın toplam geliri 2 milyar dolara kadar ulaşmıştır. Dünyanın en zengin terör örgütü haline gelen DEAŞ, çoğunlukla kontrol ettiği topraklardaki doğal kaynaklardan gelirini elde etmiştir.⁴⁷⁸

DEAŞ Irak'ta da büyük topraklar ele geçirmiştir. Ele geçirilen topraklarda kolektif ceza olaylarının yaşandığı BM tarafından raporlanmıştır. Gerçekleştirilen DEAŞ uygulamaları neticesinde serbest dolaşıma getirilen kısıtlamalar, tahliyeler, zorla geri dönüşler, cinsel sömürü ve şiddet gibi sebeplerden dolayı birçok insan yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. BM Irak İnsani Yardım Koordinatörü Lise Grande'ye göre 2014 yılından 2017'ye kadar Irak'ta 5,4 milyondan fazla insan yaşadıkları yeri terk etmek durumunda kalmıştır.⁴⁷⁹

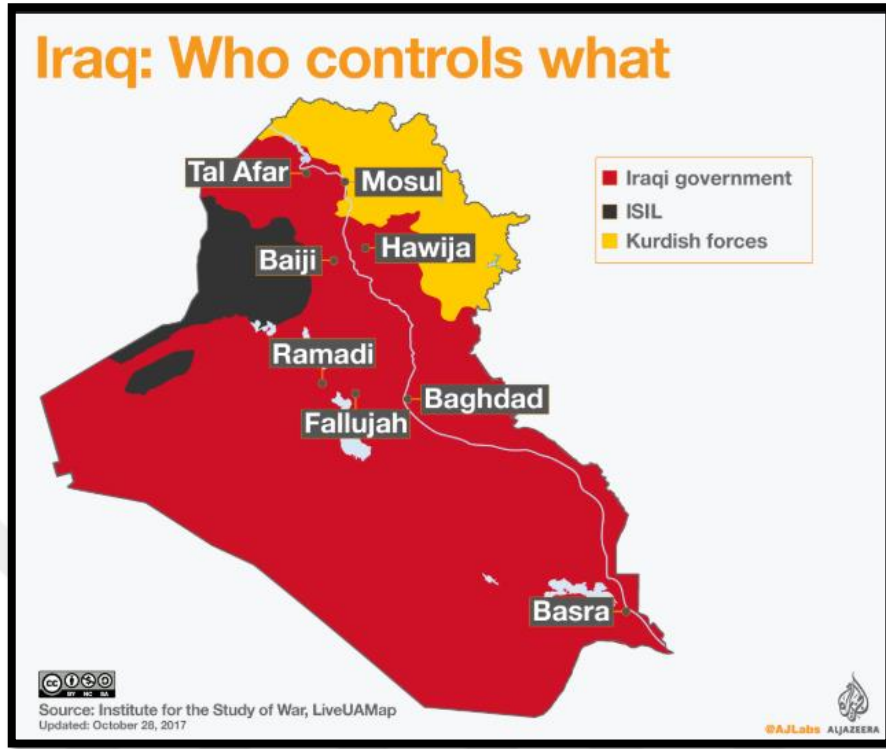
⁴⁷⁶ Wes Cooper, The Unanticipated Threat of ISIS: Rise, Growth, and Stability, **Towson University Journal of International Affairs**, Volume: XLIX, Number: 1, 2015, ss.47-54

⁴⁷⁷ Islamic State of Iraq and Al Sham (ISIS) Narrative, **National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism**, September 21, 2015, <http://www.start.umd.edu/baad/narratives/islamic-state-iraq-and-al-sham-isis> (Erişim tarihi: 13.08.2018)

⁴⁷⁸ The Financing of the 'Islamic State' in Iraq and Syria, **Directorate-General for External Policies, European Parliament's Committee on Foreign Affairs**, 11 September 2017, Belgium, s.9

⁴⁷⁹ UN concerned for safety of more than five million displaced in northern Iraq, **UN News**, 9 October 2017, <https://news.un.org/en/story/2017/10/568122-un-concerned-safety-more-five-million-displaced-northern-iraq> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

Şekil 1: 2017’de Irak’ta DEAŞ’ın Kontrol Ettiği Belirtilen Bölgeler⁴⁸⁰

Kaynak: Battle for Mosul: Who controls what, **Al Jazeera**, 16 Jul 2017
<https://www.aljazeera.com/news/2017/7/16/battle-for-mosul-who-controls-what> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

DEAŞ ilan ettiği sözde devletin idamesini halk desteğini alacak şekilde dizayn etmeye çalıştığı ve bu doğrultuda idari tedbirlere ve bürokratik yapılanmalara giriştiği ifade edilmektedir. Halkın desteğini alabilme adına hâkimiyetinde bulunan topraklarda her türlü sosyal hizmeti ücretsiz olarak sunduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda da bu tür hizmetleri sağlayacak örgüt kurumlarının oluşturulması adına büyük bir gayret sarf edilmiştir.

Diğer taraftan da sosyal alandaki kontrolünü “Hisbah” adı verilen ahlak polisleri aracılığıyla sağlayan DEAŞ, alkolden, ticarete, kumardan, uyuşturucuya ve kadınların kılık kıyafetlerine kadar denetimler yapmış ve uygun şekilde davranmayanlara en ağır şekilde cezalar vermiştir. 2014 yılında kurulduğu ifade edilen DEAŞ mahkemelerinin kırbaç,

⁴⁸⁰ Battle for Mosul: Who controls what, **Al Jazeera**, 16 Jul 2017
<https://www.aljazeera.com/news/2017/7/16/battle-for-mosul-who-controls-what> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

sakat bırakma ve idam gibi ceza uygulamalarının bulunduğu belirtilmektedir. Ele geçirilen Rakka'daki şehir meydanı, DEAŞ yasalarına karşı gelenlerin infaz edildiği alan olarak bilinmektedir. Ayrıca ellerine silah alması da yasaklanan kadınlara, militanlara ilk yardım, yemek pişirme, hemşirelik ve dikiş işleri gibi görevler verilmiştir. Bu üstlendikleri görevlerle iyi cihat eşleri/gelinleri olarak adlandırılmışlardır. Kız çocuklarının erken evliliğine (9 yaş gibi) önem verildiği, kadınların dünyevi bilimleri öğrenmesinin gerekli olmadığı ve yalnızca dini eğitim almalarına izin verildiği belirtilmektedir.

DEAŞ'e sempati duyan grupların ise sadece Irak ve Suriye'de bulunmadığı görülmüştür. Nijerya'da Boko Haram, Lübnan'da Özgür Baalbek Sünniler Tugayı, Mısır'daki Ensar Beytül Makdis, Filipinler'deki Ebu Seyyah ve Libya'daki Ensar el Şeriat gibi gruplar DEAŞ lideri El-Bağdadi'ye bağlılık yemini etmişlerdir.⁴⁸¹ Yine Libya'da ve özellikle Derna şehrinde daha öncesinde mevcut bulunan aşırı gruplar, DEAŞ'e bağlılık yemini etmiştir. Bunun üzerine DEAŞ lideri El-Bağdadi, bir emirlik kurması için Yemenli bir militanı Libya'ya yollamıştır. DEAŞ'in Derna'da kendi polisini, vergi sistemini ve mahkemelerini kuracak seviyeye geldiği ve Libya yönetiminin buralarda varlık gösteremediği ifade edilmektedir.⁴⁸²

DEAŞ'in büyümesinde etkili olan faktörlerden birisi de teknolojik imkânları en iyi şekilde kullanmasıdır. İnternette aktif bir şekilde rol oynayan DEAŞ, bilhassa sosyal medya aracılığıyla birçok insanı ağına düşürmeyi başarmıştır. Örgüt özellikle toprak kaybına uğradığı zamanlarda bile sosyal medya yoluyla başarılı bir propaganda politikası güdebilmiştir.⁴⁸³ İnternet üzerinden yaptığı yayınlarla sadece insan kazanmayı değil, yayınladığı şiddet görüntüleri yoluyla düşmanlarını korkutmayı ve hâkimiyetinde bulunan insanları korku yöntemiyle sindirmeyi hedeflemiştir.⁴⁸⁴ DEAŞ askeri üstünlük kadar söylem üstünlüğü noktasında da internetteki faaliyetini artırmaya önem vermiştir.

⁴⁸¹ Dolunay Şenol ve diğerleri, Işid: Küresel Bir Terör Örgütü, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2, Elâzığ 2016, ss.277-292

⁴⁸² Işid Libya'da nasıl güçlendi? **BBC News Türkçe**, 19 Şubat 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150218_isid_libya_derna (Erişim tarihi: 15.08.2018)

⁴⁸³ Islamic State/Da'esh Using Social Media, Extortion to Retain Might after Military Setbacks, Territory Loss, Top Counter-Terrorism Official Tells Security Council, **UNSC**, 8 Şubat 2018, <https://www.un.org/press/en/2018/sc13202.doc.htm> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

⁴⁸⁴ Şenol ve diğerleri, s.286

Özellikle örgütün yayınladığı Dabiq, Rumiya, Konstantiniyye ve En-Nebe dergileri ile yeni topraklar geçirme arzusunun yanında gerçekleştirdiği şiddet eylemlerine yüklediği kutsal anlamları da okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca bu yayınlar yoluyla DEAŞ sempatisanlarına terör eylemlerine katılmaları için çeşitli taktikler sunulmaktadır. Bu yayınların yanında video prodüksiyonlarında da benzerine rastlanmamış ölçüde bir alıntı ve kurguyla yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlarda da düşmanlara karşı tehdit yöneltmekte ve örgüt elemanlarına terör eylemleri yapmaları çağrısında bulunmaktadır. DEAŞ'ın güç gösterisinde bulunmak için kayıt altına almaya özen gösterdiği görüntüleri düzenli olarak yayınlamaya özen gösterdiği belirtilmektedir. Bu sayede DEAŞ destekçisi olsa da olmasa da izlenebilir bir kurgunun geliştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵ DEAŞ'ın yazılı ve görsel yayınların yanında sosyal medya hesapları, bloglar ve akıllı telefon uygulamalarından da faydalandığı görülmektedir.⁴⁸⁶

DEAŞ'ın savaş stratejisinde intihar saldırılarının da önemli bir yeri vardır. Çoğunlukla güvenlik güçlerine karşı işlenen intihar saldırılarında sivillerin zarar gördüğü gözlenmektedir. DEAŞ'ın intihar saldırıları sonucu %60 oranında sivilin öldüğü veya yararlandığı ifade edilmektedir. Bu saldırıların yaygınlaşmasında ise şehitliğin bir cazibe aracı olarak kullanıldığı, Irak ve Suriye'de DEAŞ'ın intihar saldırılarına dahil olmak için birçok kişinin sırada beklediği söylenmektedir. Hatta intihar eylemlerine katılabilmek için DEAŞ mensuplarının kendi aralarında yarıştığı ve eylemcileri seçen emirler nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmektedir. Ancak DEAŞ, intihar saldırılarında bulunmak isteyen yeni mensuplarına savaş alanında kendisini kanıtlama şartı koşmaktadır. DEAŞ terör örgütünün sadece yetişkinleri değil çocukları da intihar eylemcisi olarak eğittiği ifade edilmektedir. Kullanılan bu çocuklara yönelik 2015 yılında 'Hilafetin Yavruları' isimlendirmesinde bulunulduğu görülmektedir. Bu çocuklar alınan eğitim kamplarında asker ve intihar eylemcisi olarak eğitilmiş ve bu eğitim kamplarındaki çocukların görüntüleri DEAŞ'ın gelecek nesli isimlendirmesiyle DEAŞ'a bağlı medya

⁴⁸⁵ Yenal Göksun ve Emin Salihi, DEAŞ'ın Medya Stratejisi, **SETA Yayınları**, SETA Rapor, İstanbul, 2018 ss.10-12

⁴⁸⁶ Laura Stampler, How ISIS Uses Social Media to Their Advantage, *TeenVogue*, 6 Şubat 2017, <https://www.teenvogue.com/story/how-isis-uses-social-media-to-their-advantage> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

unsurlarına servis edilmiştir. BM İnsan Hakları Konseyi de DEAŞ'ın çocuklara eğitim adı altında askeri eğitim verdiğini ve başta intihar eylemciliği olmak üzere çatışmalarda aktif olarak kullandığını açıklamıştır. Aynı şekilde Irak Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu da 2014-Mayıs 2015 tarihleri arasında yaklaşık olarak 1000 çocuğun intihar eylemcisi olarak yetiştirildiğini belirtmiştir. Bu intihar saldırılarının ise daha çok işgalci olarak tanıtılan ABD güçleri, Batılı güçler ve DEAŞ'ın mürted olarak nitelendirdiği ve kendi ideolojilerini benimsemeyen farklı mezheplerdeki (Şii, Nusayri vb gruplar) toplulukları hedef aldığı görülmüştür.⁴⁸⁷

DEAŞ'ın Irak'ta gerçekleştirdiği en büyük katliamlardan birisi de “2014 Speicher Katliamı”dır. Bu katliam esnasında DEAŞ'ın iddiasına göre en az 1700 asker infaz edilmiştir. Ancak kimliği teşhis edilen sayının daha az olduğu belirtilmektedir. İnfaz edilen kişilerin Speicher Kampı olarak da bilinen Tikrit Hava Akademisindeki Hava ve Kara Harp Okulu öğrencileri olduğu ifade edilmektedir. Bu arada, öldürülenlerin özellikle Şiilerden seçildiği ve Sünni aşiretlerin de katliama yardımcı olduğu iddiaları Irak siyasetini karıştırmıştır. Ancak Sünnilerin de DEAŞ saldırısına uğradığı, katliam esnasında Sünnilerin birçok Şii'nin kaçmasına yardım ettiği öğrenilmiştir. Irak'ta meselenin tartışılması sadece Şiilik ve Sünnilik boyutuyla sınırlı kalmamış, Şii-Kürt gerginliğine de dönüşmüştür. Bu gerginliğin yüksek olmasında da daha çok Bağdat-Erbil arasında Kerkük başta olmak üzere bazı tartışmalı bölgelerin aidiyeti konusunda yaşanan krizin etkisi olmuştur. Dönemin Irak Başbakanı Maliki, Speicher katliamının sebebini oradaki komutanın Kürt kökenli olmasına bağlamış ve Mesut Barzani'den aldığı talimat ile katliama izin verdiğini iddia etmiştir. Kimisi bunu Irak Ordusunun başarısızlığını örtmek için Maliki'nin fırsat kollamaya yer araması olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁸

Musul şehri DEAŞ tarafından ele geçirildiğinde 150.000 insanın yerlerinden yurtlarından kaçmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. DEAŞ militanlarının kaçan sivillerin çantalarını aradığı, değerli para veya altın gibi tüm ziynet eşyalarına el koyduğu

⁴⁸⁷ Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, **Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı**, Rapor, Temmuz 2017, ss.25-27

⁴⁸⁸ Camp Speicher massacre: Retracing the steps of Isis's worst-ever atrocity, **Independent**, 6 Kasım 2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-speicher-massacre-isis-islamic-state-tikrit-air-academy-iraq-a8040576.html> (Erişim tarihi: 21.08.018)

belirtilmiştir.⁴⁸⁹ DEAŞ'ın Musul'da gerçekleştirdiği katliam bilançosunun ise 6.539 kişi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹⁰ DEAŞ her geçen gün katliamlarına bir yenisini eklerken siyasi ve akademik camiadan da tepkiler yükselmeye başlamıştır. Soykırım alanında dünyanın en geniş akademisyen ağına sahip Uluslararası Soykırım Bilim Adamları Derneği, ABD Kongresi ile Avrupa Parlamentosuna yazdığı mektupta DEAŞ'ın yaptığı saldırıların Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine aykırılık teşkil ettiğini vurgulamış ve DEAŞ eylemlerinin soykırım olarak tanınması çağrısında bulunmuştur. Aynı şekilde 25 Kasım 2015 tarihinde 21 insan hakları organizasyonu dönemin ABD Başkanı Obama'ya mektup yazarak DEAŞ'ın yaptığı suçların soykırım olarak tanınmasını talep etmiştir. Mektupta DEAŞ'ın sadece Yezidilere karşı değil, Hristiyanlara, Şii Müslümanlarına, Türkmenlere, Şabaklara ve kâfir ve dinsiz olarak nitelendirdiği diğer tüm dini gruplara karşı da soykırım suçunu işlediği belirtilmiştir. ABD Kongresi, Avrupa Parlamentosu, Birleşik Krallık ve Kanada Meclisleri de DEAŞ'ın soykırım suçu işlediğine yönelik yasa tasarısı geçirmiştir. Bu minvalde DEAŞ eylemlerinin soykırım suçu teşkil ettiğine ilişkin uluslararası toplumda bir uzlaşının olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle söz konusu suçların bahsi geçen akademisyenlerin ilgili bildirisinde ifade ettiği gibi Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk edilebileceği değerlendirilmektedir. Ancak Irak ve Suriye bu mahkemeye taraf olmadığından, konunun GK'ye sevki gerekecektir. GK'den kaynaklanan bir sorun nedeniyle UCM'ye de konunun sevk edilememesi halinde, BM Genel Kurulu kararıyla ve Irak hükümetiyle beraber iş birliği içinde Kamboçya Uluslararası Özel Mahkemesine benzer bir yapıda mahkemenin kurulabileceği ifade edilmektedir.⁴⁹¹

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayınladığı raporlarda da DEAŞ'ın yapmış olduğu savaş suçları gözler önüne serilmiştir. Rapora göre DEAŞ'ın yanında hükümet yanlısı militanlar da suikastlar düzlemiş, halkın mal ve mülklerine saldırılarda bulunmuş

⁴⁸⁹ ISIS militants 'performing MASS EXECUTIONS' on Iraqi civilians trying to flee Mosul, **Express**, 9 Nisan 2017, <https://www.express.co.uk/news/world/789684/ISIS-Mosul-battle-mass-executions-civilians-Iraq-war-coalition-forces-jihadis> (Erişim tarihi: 21.08.018)

⁴⁹⁰ List of massacres in Iraq, **IPFS**, https://ipfs.io/ipfs/QmXoyvizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/List_of_massacres_in_Iraq.html (Erişim tarihi: 21.08.018)

⁴⁹¹ Gregory Stanton, ISIS is Committing Genocide, **Genocide Watch- Alliance Against Genocide**, 15.10.2015, ss.2-4, <http://genocidewatch.net/2015/10/15/isis-is-committing-genocide-2/> (Erişim tarihi: 21.08.2018)

ve adam kaçırma olaylarına karışmıştır. 2014-2016 yılları arasında çatışmalar neticesinde 3,2 milyon Iraklı yerlerinden olduğu; 3 milyondan fazla çocuğun eğitim hizmetlerine ulaşamadığı; sağlık, yemek ve temiz su gibi hizmetlerde önemli aksamaların görüldüğü belirtilmiştir. Raporda, 17 Temmuz 2015 tarihinde 115 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan Khan Bani Saad (Bağdat'ın Kuzeyi) saldırısında ve 13 Ağustos 2015 tarihinde Bağdat'ın Sadr şehrinde gerçekleşen Jamila Market saldırısında 67 kişinin yaşamını yitirdiği bildirilmiştir. Yine Irak medyasına göre 2014-2016 yılları arasında 2,070 kişi Ninova şehrinde DEAŞ tarafından infaz edilmiştir. Kurbanlar arasında yerel meclis mensubu, polis ve asker gibi birçok kişinin bulunduğu, DEAŞ'e bağlılık yemini etmeyen veya Irak hükümetiyle iş birliği yaptığı düşünülen aşiret liderlerinin ve güvenlik güçlerinin de bulunduğu bildirilmiştir. Yine 1 Temmuz 2015'te Musul'un Jubur Kabilesinden 22 kişi infaz edilmiştir. Ayrıca 10 Mayıs 2015 tarihinde DEAŞ'ın Sincar ve Tel Afer'daki 20 Kürt savaşçıyı öldürdüğü açıklanmıştır. DEAŞ infazını gerçekleştirdiği kişilerin İslam hukukuna aykırı davrandığını, homoseksüel olan, Allah'a küfreden ve büyücü olan kişilerden oluştuğu belirtilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporunda DEAŞ'ın çocukları da intihar saldırılarında kullandığı belirtilmiştir. Anbar eyalet meclis üyesi Farhan Muhammad'e göre DEAŞ 400 çocuğu kaçırmıştır. Bununla beraber DEAŞ ile savaşan ve çoğu Şii olan militanların Sünni bölgelerinde insan haklarına ve UİH'e aykırı eylemlerde bulunduğu belirtilmiştir. Şii ve Sünni Türkmenlerin yaşadığı Amerli ile bazı Sünni bölgelerinde Irak kuvvetlerinin ve Şii militanların demografıyı değiştirmeye çalıştıklarının altı çizilmiştir. Kürt Peşmerge Güçleri de 47 köyün Şii güçlerince yağmalandığı, yakma ve yıkma gibi eylemlerle sistematik bir şekilde yok edildiğini açıklamıştır.

Söz konusu raporda ayrıca sivillerin güvenli bölgelere gitmesi merkezi hükümet, Peşmerge ve DEAŞ tarafından engellendiği bildirilmiştir. Özellikle Felluce ve Musul DEAŞ tarafından ele geçirildiğinde kimsenin şehirlerden kaçmasına izin verilmediği; kaçanların ancak sağlık sorununu göstererek, rüşvet vererek veya infaz edileceği korkusuyla ailesini geride bırakarak kaçtığı belirtilmiştir. Buna ek olarak özellikle Yezidi kadın ve kız çocuklar DEAŞ tarafından köleleştirilmiş ve her türlü cinsi istismara uğramıştır. Irak Parlamentosu Yezidi Milletvekili Vian Dakhili tarafından verilen bilgiye göre Eylül 2015'ine kadar 2,000 Yezidi kadın ve kız çocuğunun DEAŞ'ın elinden kaçtığı

ancak 5,200'ünün DEAŞ'ın elinde tutsak kalmaya devam ettiğini belirtmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü de DEAŞ üyelerinin elindeki Yezidi kadın ve çocukların sistematik olarak tecavüze ve cinsel saldırıya uğradığını; DEAŞ üyeleriyle evliliğe zorlandığını kanıtladıklarını açıklamıştır. Rapora göre sadece Yezidi değil, Müslüman kadınlarda DEAŞ eliyle evliliğe zorlanmış, hapsedilmiş ve evlenmeyi kabul etmeyenler infaz edilmiştir.⁴⁹²

DEAŞ'ın uluslararası insan haklarına ve uluslararası insancıl hukuka aykırı eylemleri, başta BM olmak üzere tüm uluslararası kuruluşları alarma geçmiştir. Özellikle Türkiye, Avrupa ve Ortadoğu'da artan terör saldırıları, DEAŞ'e karşı alınacak önlemlerin aciliyetini ortaya koymuştur. (Ek 1, 2 ve 3) TSK ise Türk sınırına kadar gelen DEAŞ'ın Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu saldırılar ve saldırı tehditleri üzerine meşru müdafaa kapsamında müdahalelerde bulunmuştur. Türkiye'nin yaşadığı kayıplarla alakalı olarak *TRDiplomacy'nin* aşağıda hazırladığı özet tablo verilebilir:

⁴⁹² Human Rights Watch Report, **Iraq**, January 2016, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_chapter_iraq_pdf.pdf (Erişim tarihi: 21.08.2018)

Şekil 2: DEAŞ'ın Türkiye'deki Saldırıları

Kaynak: DEAŞ, TRDiplomacy, http://trdiplomacy.com/tr/kategori/deas_15 (Erişim tarihi: 21.08.2018)

Özellikle 2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti Musul Başkonsolosluğu mensubu 49 kişinin rehin alınması akabinde ilerleyen DEAŞ saldırıları ve tehdidi sonraki yıllarda Türkiye içine taşınmıştır.⁴⁹³ 1 Ocak 2017 tarihinde Reina saldırısında 39 kişinin katledilmesinden sonra ise Türk güvenlik güçleri, DEAŞ'a karşı ilk geniş çaplı operasyonu gerçekleştirmiştir. 5 Şubat 2017 tarihinde 29 ilde eş zamanlı ve koordineli gerçekleştirilen baskınlarda yüzlerce adreste arama yapılmış ve 763 kişi DEAŞ örgütüne üye veya irtibatlı oldukları şüphesiyle gözaltına alınmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü de DEAŞ'ın sansasyonel eylemlerle eleman devşirmeyi istediğini ve propaganda

⁴⁹³ Türkiye'nin DEAŞ ile çok boyutlu mücadelesi, **TIMETURK-Analiz**, 24.05.2016, <https://www.timeturk.com/analiz-turkiye-nin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi/haber-151856> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

faaliyetleriyle Türkiye'yi hedef haline getirdiğini açıklamıştır. DEAŞ'ın Irak, Suriye, Libya, Mısır ve Afganistan gibi ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hizipleşmelerden faydalanmak, istikrarsızlık unsuru olabilecek unsurları kışkırtmak ve otorite krizi yaratmak gibi amaçlarının bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁴ Verilen istatistiki veriler ışığında düşünüldüğünde Irak ve Suriye hariç tutulursa dünya'da DEAŞ teröründen en fazla zarar gören ülkenin Türkiye olduğunu belirtmek mümkündür. Türk güvenlik güçlerince gerçekleştirilen operasyonlarla DEAŞ terörünün 2017 sonlarında önemli ölçüde elimine edildiği söylenebilir. Ancak Türkiye'de "yalnız kurt"ların veya DEAŞ'ın olası uyuyan hücrelerinin risk oluşturmaya devam ettiği belirtilmektedir. DEAŞ'e karşı alınan bazı önlemlerle ilgili İçişleri Bakanlığı'nın verileri baz alınarak oluşturulan aşağıdaki tablo verilebilir:

Şekil 3: Türkiye'nin DEAŞ Terör Örgütüne Karşı Aldığı Bazı Önlemler

Kaynak: DEAŞ, TRDiplomacy, http://trdiplomacy.com/tr/kategori/deas_15 (Erişim tarihi: 21.08.2018)

⁴⁹⁴ Murat Yeşiltaş ve Rıfat Öncel, Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesinde İç Cephe, SETA Perspektif, Sayı: 166, Şubat 2017, ss.1-2

Türkiye'ye yönelik sınırdan da DEAŞ saldırıları gerçekleştirilmiş, özellikle Hatay, Kilis ve Gaziantep şehirlerine Suriye tarafından katyuşa roketleri fırlatılmıştır. Bunlara ek olarak yaptığı saldırıları meşrulaştırabilmek amacıyla DEAŞ, Türkiye Cumhuriyeti Devletini “tağut”, vatandaşları ve kamu görevlilerini ise “kâfir” olarak nitelendirmiştir. Türkiye’de toplumsal fay hatlarını tetikleyebilecek alanlarda da intihar eylemleri düzenlemiştir.⁴⁹⁵

DEAŞ Türkiye’deki gazetecilere karşı da suikastlar gerçekleştirmiştir. El Cezire haber ajansından İbrahim Abdülkadir ve Firaz Hamadi ikamet ettikleri Şanlıurfa’da 30 Ekim 2015 tarihinde boğazları kesilerek infaz edilmiş ve DEAŞ, sosyal medyadan yayınladığı video ile olayı üstlendiğini açıklamıştır. Bununla beraber Naji Aljarf isimli bir diğer gazeteci de Gaziantep’te 28 Aralık 2015 tarihinde başından vurularak öldürülmüştür. Muhammed Zahir El Şarkart isimli bir diğer gazeteci de Gaziantep’te DEAŞ tarafından infaz edilmiştir.⁴⁹⁶

24 Eylül 2014 tarihinde GK tarafından alınan 2178 sayılı kararda yabancı terörist savaşçıların (YTS) transit geçişleriyle alakalı olarak yaşanan artışın endişe verici boyutta olduğu ifade edilerek çatışmaların yaşandığı sınır ülkelerinin bundan olumsuz bir şekilde etkilenebileceği, sadece sınır ülkelerinin değil tüm üyelerin terör tehdidi altında olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle tüm üye ülkelerin bu transit geçişleri engelleme adına yerel hukuka, uluslararası hukuka ve uluslararası insancıl hukuka uygun biçimde tüm etkin ve aktif önlemleri alması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁹⁷ Söz konusu kararın 7. bölüm kapsamında alındığı dikkate alındığında tüm BM ülkeleri için bağlayıcı olduğu görülmektedir. 2178 sayılı karar 11 Eylül sonrasında alınan 1373 sayılı GK kararı sonrasında alınan en kesin ve dolaysız ifadeli karardır. 2170 sayılı GK kararında da YTS olduğundan bahsedilse de YTS’ler DEAŞ ile El Kaide yanlısı olarak belirtilmişti. Ancak YTS’lerin hızla güç kazanması üzerine 2178 sayılı karar alınmış ve konu daha etraflıca incelenerek

⁴⁹⁵ Türkiye’nin DEAŞ Terör Örgütü ile Mücadelesi, **TRDiplomacy**, 07 Temmuz 2017, http://trdiplomacy.com/tr/kategori/deas_15 (Erişim tarihi: 16.08.2018)

⁴⁹⁶ Türkiye’nin DEAŞ ile Mücadelesi, **Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı**, Rapor, Temmuz 2017, s.45

⁴⁹⁷ S/2014/2178 UN Security Council, 24 September 2014, <http://unsscr.com/files/2014/02178.pdf> (Erişim tarihi: 17.08.2018)

tanımlanmıştır.⁴⁹⁸ Bu kapsamda üyelerden tüm YTS'lerin terör örgütlerine katılımını ve organize olmalarının engellenmesini; seyahat etmelerini, teçhiz edilmelerini ve faaliyetlerinin finanse edilmesinin durdurulmasını; yargı önüne getirmek suretiyle yeterli düzeyde cezalandırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması istenmiştir. Ayrıca kararda üyelerden birbirlerinin havayollarında bulunan kişilerin ismini diğer ülkeye vererek bilgilendirme yapması talep edilmiştir. Bu sayede BM, “*kara listesinde*” bulunan kişilerin tespitinin sağlanması ve YTS'lerle ilgili idari ve adli tedbirlerin daha kolay alınmasını hedeflemiştir. Sınır güvenliği açısından da kimlik ve seyahat belgelerinde karşılaşılabilecek sahteciliğin önlenmesi için gereken tüm tedbirlerin alınması istenmiştir. Öte yandan kararın giriş paragrafında YTS'lere ait sosyal iletişim vasıtalarının yakından takip edilerek internet özgürlüğünün suiistimal edilmemesi adına tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Bahsi geçen tüm önlemlerin ise insan haklarına uygun şekilde alınabileceğinin altı çizilmiştir.⁴⁹⁹

Uluslararası kamuoyunda DEAŞ'e katılmak üzere Türk sınırını kullanan YTS'lerin Suriye ve Irak'a geçtiğini ve Türkiye'nin de buna üstü kapalı olarak rıza gösterdiği iddia edilmiştir. Ancak resmi veriler incelendiğinde Türkiye üzerinden DEAŞ bölgelerine geçmeyi planlayan YTS unsurlarının engellenmesinde de Türk güvenlik güçlerinin önemli bir rolünün bulunduğu rahatlıkla anlaşılabacaktır. Nitekim Türkiye YTS konusunda en çok etkilenen BM üyesi ülkelerden birisidir. Özellikle dil ve vize serbestisi nedeniyle Orta Asya ve Rusya vatandaşı YTS'ler Azerbaycan ile Gürcistan üzerinden Türkiye'ye gelerek Suriye'ye geçmek için girişimde bulunmuştur.⁵⁰⁰ Bu rotaya ek olarak;

1. Havayoluyla İstanbul (Sabiha Gökçen ve Atatürk Havalimanları) ve Antalya üzerinden karayoluyla,
2. Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden karayoluyla,

⁴⁹⁸ Tanımlamanın orijinali şu şekildedir: “*are individuals who travel to a State other than their States of residence or nationality for the purpose of the perpetration, planning, or preparation of, or participation in, terrorist acts or the providing or receiving of terrorist training, including in connection with armed conflict*”

⁴⁹⁹ Süleyman Özer, Yabancı Terörist Savaşçılara İlişkin BM Güvenlik Konseyi Kararlarının (UNSC R.2178) Kavram ve Kapsamı, **Adalet Dergisi**, Sayı: 52, 2015, ss.2-3

⁵⁰⁰ S/2015/338; S/2015/683; S/2015/975, Implementation of Security Council Resolution 2178 (2014) by States affected by Foreign Terrorist Fighters, United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED), A Compilation of the three reports, s.105

3. Çok az da olsa deniz yoluyla YTS'lerin İzmir ve Mersin gibi şehirleri kullandığı görülmüştür.

YTS'lerin özellikle karayolunu kullanarak çatışma bölgelerine yakın olan Gaziantep, Hatay, Adana ve Şanlıurfa gibi şehirlere gitmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğünün verdiği bilgilere göre YTS'ler yakalanmama adına alternatif güzergâhlar kullanmıştır. Bu kişiler Türkiye'ye geliş amaçlarını ise turistik veya iş amaçlı olarak beyan ettikleri bildirilmektedir. Türkiye'nin çatışma bölgesine yakınlığı da dikkate alındığında uluslararası alanda işlevsel ve hızlı bir istihbarat ağının olması Türkiye açısından bir kat daha önem kazanmaktadır. Çünkü kaynak ülkelerin kendi vatandaşı olan YTS'lerle ilgili Türkiye gibi sınır ülkelerine istihbarat sağlamaması halinde bu kişiler genellikle illegal yollardan bölgeye giriş yapmakta ve sahte dokümanlar kullanabilmektedir. Dolayısıyla YTS'lerin tespit edilmesi içinde birçok zorluğu barındıran bir süreçtir. Bu nedenle uluslararası toplumun Türkiye gibi kriz bölgelerine sınır olan ülkelerle iş birliği yapması çok önemlidir. Sadece sınır ülkelerinin değil kaynak ülkelerinin de kendi ülkelerindeki YTS'lere karşı mücadele etmesi teröre karşı daha etkin bir mücadele için şart görünmektedir.

Tablo 2: Türk Güvenlik Güçlerinin Gözaltına Aldığı ve Tutukladığı YTS Sayısı

Emniyet + Jandarma	2017 Yılı	2018 Yılı	2011-2017 Toplam
Gözaltı	2.179	3.515	9.350
Tutuklu	650	1.428	3.069

Kaynak: Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, **Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı**, Rapor, Temmuz 2017, s.45

Buna ek olarak İçişleri Bakanlığı'nın 2017 rakamlarına göre DEAŞ terör örgütü ile iltisaklı olan 12 derneğin kapatıldığı, 2.564 sosyal medya hesabına da erişiminin durdurularak adli işlem sürecinin başlatıldığı bildirilmiştir. Türkiye'nin 2014 yılı ile 2016 yılı arasında DEAŞ'e yönelik politikasının daha da sertleşmesiyle Türkiye'ye karşı DEAŞ'in de saldırgan tavrının arttığı görülmüştür. Bu anlamda DEAŞ'in yayın organı olan Dabiq'ın Türkiye'ye karşı tehdit ve nefret dilinin yoğunlaştırması dikkat çekmektedir.

2015 yılının ilk aylarında Türkiye'nin muhalif güçlere (Fetih Ordusu) destek vermiş ve muhalif güçler İdlib şehrinde Esed rejimi hilafına ilerlemiştir. Ancak bu DEAŞ

açısından tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü kontrol ettiği bölgelerde DEAŞ, Sünni gruplara ya imha ya da kendi taraflarını seçmek gibi 2 uç alternatif sunmuştur. Dolayısıyla muhalif grupların başarı kazanmaları Sünnilerin muhalifleri desteklemelerine neden olacağından muhaliflerin ilerlemeleri DEAŞ açısından önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu haliyle DEAŞ tarafından Türkiye'nin hedef tahtasına yerleştirilmesine ve düşman olarak tanımlanmasına neden olmuştur. DEAŞ ve El Kaide'ye karşı ABD desteğiyle kurulan ve Sünni savaşçılardan oluşan grupları DEAŞ, 'sahva' yani bir ihanet ordusu olarak görmektedir. Sünniler için başvurulacak tek yer olarak kendisini gösteren DEAŞ, "tağut" olarak nitelendirdiği Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerce desteklenen muhalifleri "sahva" olarak adlandırmaktadır. Türkiye de Dabiq gibi DEAŞ yayınlarında "Sahva'nın destekçisi" rolü ile anılmaktadır. PKK/PYD-YPG'yi de Komünist ve mürted olarak gösteren DEAŞ, bu politikasıyla PKK karşıtı olan kitleler arasında sempati kazanmayı amaçlamıştır. Ayrıca PKK ile ilgili olarak DEAŞ, bu örgütün Türk ve Amerikan kuklası olduğunu ve onlardan yardım aldığını iddia etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile ilgili olarak da DEAŞ "seküler" İslamcı nitelendirmesinde bulunmaktadır.⁵⁰¹ Ayrıca Dabiq dergisi tağut olarak nitelendirdiği NATO üyesi Türkiye'den destek alan grupların İslamcı genç kitleler nezdindeki imajını bozma amacı taşımıştır. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile Suriye Ulusal Koalisyonunun karar alma merkezlerinin Türkiye'de olması da Dabiq'ta eleştirilmiş, Türkiye'nin Katar ve Suudi Arabistan'la birlikte mürted üçlüsü oluşturan ABD ajanı bir aktör olduğu ifade edilmiştir. Bu yayın organı Türkiye tarafından desteklenen Fetih ordusunun İdlib'te ele geçirdiği yerleri şeriata uygun bir şekilde yönetmediğini ifade etmiş ve Türkiye'ye din karşıtı seküler bir imaj çizilmiştir. Ayrıca Dabiq yayınlarında Türkiye'ye NATO haçlılarıyla aynı cephede bulunan bir aktör olarak tasvir edilmiştir. Yayınlarında ayrıca ÖSO ve Nusra Cephesi'nin tağut olarak nitelendirdiği Türkiye ile Katar tarafından desteklendiği ifade edilmiş ve Türkiye açık bir düşman haline dönüştürülmüştür.⁵⁰²

⁵⁰¹ Murat Yeşiltaş, Ömer Behram Özdemir, Rıfat Öncel, Sibel Düz, Bilgehan Öztürk, Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin Daış ile Mücadelesi, **SETA Yayınları**, SETA Rapor, İstanbul, 2016, ss.19-22

⁵⁰² Yeşiltaş ve diğerleri, ss.24-25

Dabiq ile beraber DEAŞ'ın Türkçe dergisi olan Konstantiniyye de Türkiye'ye yönelik tehdit söyleminde bulunan bir diğer dergidir.⁵⁰³ Dergideki Konstantiniyye ismiyle Daeş'in kendisine İstanbul'un fethi hedefi koyduğu; jeopolitik ve coğrafi hedeflerinin olduğu anlaşılmaktadır. Dergide: *"Her zulmün sonu geleceği gibi, sizin de sonunuz yaklaşmaktadır. Rabbimizden bu konudaki en büyük isteğimiz bize zulmedenleri bizim elimizle cezalandırmasıdır. Yüce rabbimizden bize İstanbul ve diğer yerlerin fethini ve konuyla ilgili müjdeyi bize nasip etmesini temenni ediyor ve sabırla bu konudaki ribatımıza devam ediyoruz."* ifadeleri geçmektedir. Dolayısıyla söz konusu dergide İstanbul'un gerçek anlamda Müslümanlarca fethedilmediği ve kendilerince fethedileceğine inandıkları görülmektedir.⁵⁰⁴ Ayrıca: *"İslam Devleti, Türkçe diline yönelik yaptığı yayınları artırmaya ve buna daha bir önem vermeye başlamıştır. Özellikle gerek devletimiz içinde yaşayan ve İslam devletinin ciddi bir sayısını teşkil eden Türkçe konuşan kardeşlerimizin ve gerekse yurt dışında yaşayan Türkçe konuşan kardeşlerimizin taleplerine cevap vermek için İslam devleti ciddi performans harcamaktadır. El Hayat medyanın Türkçe masası; Türkçe konuşan kardeşlerimizin istediği yayınları yayınlamaya, akıllardaki yanlış ve eksik bilgileri gidermeye, İslam devletinde yaşayan Türk kardeşlerimizi tanıtmaya devam etmektedir..."* ifadeleri geçmektedir. Özellikle DEAŞ'ın Türkçe konuşan kardeşlerimiz lafzıyla Türkçe konuşan bireylere ulaşmak, Türk halkına yönelik amaç ve eylemlerini meşrulaştırmak ve yeni katılımlara zemin sağlama amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.

DEAŞ PKK'yı din karşıtı bir komünist olarak görmektedir. Tağut olarak gördüğü Selahattin Demirtaş ile HDP'yi ise zulüm ve tehdit olarak değerlendirmekte ve Türkiye'deki siyasi iktidarın bu din dışı örgütle iş birliği içinde olduğunu iddia etmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı da hedef alan DEAŞ, kafir ile iş birliği yapan bir yöneticiye itaat edilemeyeceğini ve Erdoğan'ın dini söylemlerinin bir aldatmaca olduğunu öne sürmüştür. Yayında ayrıca ateist Kürtler ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iş birliği içinde olduğu iddia edilmiştir. DEAŞ, Türkiye'deki laik cumhuriyet sistemini de eleştirmiş, Atatürk'e hakaretlerde bulunmuş, din ve devlet işleri ayrımının

⁵⁰³ Konstantiniyye Dergisi, <https://archive.org/search.php?query=subject%3A%22Konstantiniyye%22> (Erişim tarihi: 18.08.2018)

⁵⁰⁴ Konstantiniyye'nin Fethi, Sayı: 01, Yıl: 2015, **Konstantiniyye**, <https://www.pdf-archive.com/2017/12/10/konstantiniyye1/konstantiniyye1.pdf> (Erişim tarihi: 18.08.2018)

bir aldatmaca olduğunu belirterek Allah'ın hükümlerinin tümüyle geçerli olması gerektiğini ve bu hükümlerin tüm hayatı kuşattığını açıklamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) fotoğrafının verildiği bir resmin altına da: *“beşerin çıkardığı kanunların egemen olduğu Türkiye, kâfir beldesi!”* ifadeleri kullanılmıştır. Diyanet ile ilgili olarak da: *“...İslam dinini saptırmak için kurulan bu kurumu İslam'ın en büyük düşmanı olan tağut Atatürk'ün kurdurtmuş olması, bu kurumun hainliğini ve amacını başka hiçbir delile gerek kalmadan ortaya koymaktadır. İslam dinine en büyük zararı vermiş bu tağutun Diyanet'i kurmasındaki amaç, insanları gerçek İslam'dan uzaklaştırmak ve İslam dinini, yeni getirmiş olduğu laiklik dinine uydurmaktır... Anayasada belirtildiği gibi Diyanet'in asıl amacı İslam dinini laiklik dinine uydurmaktır... Bu hain kurum kurulduğu günden beri Türk halkını İslam'dan uzaklaştırmak için çalışıp durdu. Asıl itibarıyla müteaddiyin olan bir halkı bir asır içinde dinsizleştirdi ve dinine değer vermeyen bir halk haline getirdi”* ifadeleri kullanılmıştır. Yayında demokrasi, laiklik ve parti gibi uygulamaları da yerden yere vuran DEAŞ, bunların şeriatı kaldırmak için birer kılıftan ibaret olduğu ifadelerini kullanmıştır.⁵⁰⁵

Nihai kertede DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik söylem ve yayınlarına bakıldığında Türkiye açısından ciddi bir ulusal güvenlik tehdidi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin savaşmak amacıyla Suriye'ye gelen YTS'lerin geri dönmek için kullanacakları güzergâhın başında Türkiye gelmektedir. Ayrıca Türkiye'den de 2100 kişinin DEAŞ'e katıldığı ifade edilmektedir. Bu rakama ailelerin dâhil edilmediği dikkate alındığında sorunun boyutu daha da katmanlaşmaktadır. Önceden de belirtildiği gibi DEAŞ, Türkiye'ye birçok kez füze saldırılarında bulunmuş ve bu saldırılarda en çok siviller zarar görmüştür. DEAŞ sadece Suriye sınır bölgesinden değil, Irak'ta bulunan Türk askeri kampına da birçok kez saldırılarda bulunmuştur. Hükümet, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri dahil tüm devlet kurumlarına karşı tehdit söylemi geliştiren DEAŞ, Türkiye'yi kaos temelli bir çatışma ortamına çekmek istemiş ve özellikle Suriye'de sıkıştığı alanda üzerinde oluşan Türk baskısını kırmak istemiştir.

⁵⁰⁵ Emir Türkoğlu, Küresel Bir Terör Örgütü Olarak İsid'in Dijital Dergi Kullanımı: Konstantiniyye Üzerine Bir İnceleme, *Erciyes Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2017, ss.167-170

2017 itibariyle Türkiye'ye yönelik terör tehdidinde niteliksel olarak değişim olmasa da niceliksel olarak bir azalma gerçekleşmiştir. Yine münferit olarak adam kaçırmaya, sınırdan silah ve mühimmat geçirme, ateşli silahlarla Türk askerine saldırma ve terör örgütlerinin sınırın bir diğer tarafına mensuplarını geçirmeye çalışma gibi girişimlerin yaşandığı görülmüştür. Bununla beraber kaynak ülkelerinin yeteri kadar iş birliği yapmayışından ötürü YTS'ler konusunda Türk tarafında önemli bir iş yükü birikmiştir. Örneğin Suriye'ye gitmek üzere Türkiye'ye gelen ve geri dönüş biletleri olmayan; yalnızca kamuflaj malzemeleriyle gelen İsveç vatandaşı iki kişi Türk güvenlik güçlerince yakalanmış ve İsveç'e geri yollanmıştır. Bu sefer yine aynı kişiler 8 gün sonra Yunan Kos Adasından botla yola çıkarak Türkiye'ye deniz yoluyla gelmiş ancak güvenlik görevlilerince tekrar yakalanmıştır. Aynı şekilde Brüksel Zeventem Havalimanı ve Maalbeek metro istasyonu bombalı saldırısının faili olan İbrahim El Bekrewi'nin 11 Haziran 2015'te Türkiye'ye giriş yaptığı, 14 Haziran 2015'te ise Gaziantep'te polis tarafından yakalanarak İstanbul Atatürk havalimanından Hollanda'ya geri yollandığı tespit edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Belçika'da yaşanan terör saldırısının failleriyle ilgili 14 Temmuz 2015 tarihinde Belçika tarafına nota ile bilgi verdiklerini ancak bu kişilerin yine de serbest bırakıldığını açıklamıştır.⁵⁰⁶ Erdoğan, El-Berewi'nin YTS olduğuna dair uyarı notunun Hollanda otoritelerine de bildirildiğini ifade etmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen yine aynı kişinin 11 Ağustos 2015'te bu kez Antalya Havalimanından Türkiye'ye giriş yapmaya çalıştığı ve 25 Ağustos 2015'te tekrar sınır dışı edildiği öğrenilmiştir. Bu tür yüzlerce vakanın olduğu ve Avrupa başta olmak üzere diğer ülkelerin Türk makamlarının uyarılarını yeterince dikkate almadığı ifade edilmektedir. Ancak Türk tarafının bu inisiyatiflerine rağmen popülist söylemlerin zirve yaptığı Batı siyasetinde ve medyasında YTS'lerin Suriye'ye geçişinin engellenmediği eleştirilerine devam edilmektedir.⁵⁰⁷ Nitekim İçişleri Bakanlığının verdiğimiz rakamlarına göre çatışma bölgesine gitmeye kalkışan 99 ülkeden 4.957 kişi sınır dışı

⁵⁰⁶ Erdoğan: Belçika'yı uyarmıştık! **Eurovizyon**, 24 Mart 2016, <http://www.eurovizyon.co.uk/gundem/erdogan-belcika-yi-uyarmistik-h42820.html> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

⁵⁰⁷ Murat Yeşiltaş, Türkiye'nin DEAŞ ile Çok Boyutlu Mücadelesi, *Anadolu Ajansı*, 24.05.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi/577528> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

edilmiş, 146 ülkeden 53.781 kişiye ise Türkiye'ye giriş yasağı konmuştur.⁵⁰⁸ Türkiye tarafından en fazla vatandaş sınır dışı edilen ülkeler aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Vatandaş En Çok Sınır Dışı Edilen İlk 10 Ülke (2017)

SINIR DIŞI EDİLEN / DEPORTATION INFORMATION			
AB ÜYESİ İLK 10 ÜLKE / TOP 10 EU COUNTRIES		İLK 10 ÜLKE / TOP 10 COUNTRIES	
UYRUĞU / NATIONALITY	TOPLAM TOTAL	UYRUĞU / NATIONALITY	TOPLAM TOTAL
FRANSA / FRANCE	252	RUSYA / RUSSIA	804
ALMANYA / GERMANY	133	ENDONEZYA / INDONESIA	435
BİRLEŞİK KRALLIK / UNITED KINGDOM	106	TACİKİSTAN / TAJIKISTAN	308
İSVEÇ / SWEEDEN	55	IRAK / IRAQ	278
BELÇİKA / BELGIUM	37	FRANSA / FRANCE	254
AVUSTURYA / AUSTRIA	31	AZERBAYCAN / AZERBAIJAN	252
DANİMARKA / DENMARK	23	FAS / FAS	183
HOLLANDA / HOLLAND	22	MISIR / EGYPT	150
BULGARİSTAN / BULGARIA	21	SUUDİ ARABİSTAN / SAUDI ARABIA	141
İSPANYA / SPAIN	21	ALMANYA / GERMANY	133
DİĞER / OTHER	71	DİĞER / OTHER	2.019
TOPLAM /TOTAL	772	TOPLAM /TOTAL	4.957

Kaynak: Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Rapor, Temmuz 2017, ss.1-80

Bununla birlikte Türkiye DEAŞ'ı ilk olarak terör örgütü ilan eden ülkeler arasında yer almaktadır. Bununla ilgili aşağıdaki tablo verilebilir:

⁵⁰⁸ Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Rapor, Temmuz 2017, ss.1-80

Tablo 4: DEAŞ'ı Terör Örgütü Olarak Kabul Eden İlk Ülkeler

Ülke	Tarih
1. Türkiye ⁵⁰⁹	Ekim 2013
2. Avusturalya	Mart 2014
3. Suudi Arabistan	Mart 2014
4. İngiltere	Haziran 2014
5. Endonezya	Ağustos 2014
6. Birleşik Arap Emirlikleri	Ağustos 2014
7. Almanya	Eylül 2014
8. Kanada	Eylül 2014
9. Malezya	Eylül 2014
10. Mısır	Kasım 2014
11. Rusya	Aralık 2014
12. Hindistan	Aralık 2014
13. Kırgızistan	Mart 2015
14. Pakistan	Ağustos 2015

Kaynak: DEAŞ'ı Terör Örgütü Olarak Kabul Eden İlk Ülkeler, **TRDiplomacy**, http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuerkiye-deasi-teroer-oerguetue-ilan-eden-ilk-uelkeler-arasindaydi_959 (Erişim tarihi: 18.08.2018)

Türkiye bölgede bulunan terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiği güvenlik operasyonlarının yanında YTS ile mücadele ve terör finansmanının önlenmesi konularında adım atmaya başlamıştır. Ek olarak Türkiye, YTS'ler ile mücadele kapsamında uluslararası platformlardaki girişimlere de katılım göstermekte ve öncülük etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Terörizmle Mücadele Küresel Forumu bünyesinde aktif rol üstlenmekte ve DEAŞ'le Mücadele Uluslararası Koalisyonu (DMUK) çerçevesinde 5 çalışma grubundan olan Yabancı Terörist Savaşçılar çalışma grubunun da eş-başkanlığını Kuveyt ve Hollanda ile birlikte Eylül 2014'ten beri yürütmektedir. Ayrıca DEAŞ terörünün finansman kaynaklarının da önlenmesi ve adli tedbirlerin alınması amacıyla uluslararası düzeydeki farklı platformlara etkin katılım sağlamaktadır.⁵¹⁰

Ek olarak 2013'te Türkiye 6415 sayılı *Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun*'u⁵¹¹ kabul etmiş, BM Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Uluslararası Sözleşmenin hükümlerinin iç hukukla bağdaştırılması için Terörle Mücadele

⁵⁰⁹ Türkiye DEAŞ'ı ilk terör örgütü ilan eden ülkelerden birisidir. 3 Haziran 2014'te ise Türkiye el-Nusra'yı El-Kaide ilişkili terör örgütü listesine dahil etmiştir. ABD ise DEAŞ'ı Irak El-Kaide'si olarak ilan ettiğini söylemektedir.

⁵¹⁰ Türkiye'nin Yabancı Terörist Savaşçılarla Mücadelesi, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa (Erişim tarihi: 18.08.2018)

⁵¹¹ Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, **Resmî Gazete**, Kanun No: 6415, Kabul Tarihi: 07.02.2013 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130216-3.htm> (Erişim tarihi: 18.08.2018)

Kanunu’nda düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda sadece Türkiye’ye yönelik eylemlerle sınırlı kalmaksızın BM tarafından belirlenen eylemlere fon sağlanması ve toplanması, terörizmi finanse eden kişi, kuruluş ve organizasyonların mal varlıklarının dondurulmasına dair işlemler Maliye Bakanlığı uhdesine devredilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin diğer devletlerle karşılıklılık esasına (*reciprocity*) dayanarak terörizmin finansmanını sağlayan kişi ve tüzel kişiliklere karşı işbirliği yapması kabul edilerek, yasa ile hüküm altına alınmıştır. Ayrıca BM kararıyla listelenen kişi, kuruluş veya organizasyonlara dair malvarlıklarının dondurulmasının Bakanlar Kurulu kararıyla derhal yapılacağı bildirilmiştir.

Türkiye’nin sadece kaçakçılık ve sınır kontrollerini daha da sıklaştırmasıyla bile DEAŞ’ın milyonlarca dolarlık ekonomik kayba uğradığı belirtilmektedir. Türk güvenlik güçlerinin 2011—2016 yılları arasında sınırda 5,5 milyon litre kaçak akaryakıt, 4 ton esrar, 1,6 milyon adet uyuşturucu hap ele geçirdiği söylenmektedir. Sadece 2015 yılında kaçakçılara karşı yapılan operasyonlarda 318 kişiye işlem yapıldığı ve 773 bin litre akaryakıtın ele geçirdiği ifade edilmektedir. YTS’lerin kendi arasındaki para akışı noktasında ise Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) ile terör örgütlerine para aktarımının önlenmesi amacıyla çok taraflı bilgi ve iş birliğini öngören EGMONT⁵¹² arasındaki iş birliğinin gözle görülür şekilde artırıldığına altı çizilmiştir. Bu doğrultuda terör örgütleriyle bağlantılı 247 kişi ve 74 kuruluşun mal varlığı dondurulmuştur.⁵¹³

3.4. Beşika Krizine Giden Süreç, Türkiye’nin Harekâtları ve Bağdat Yönetimi Tepkisinin Kökenleri

1983 yılında terörle mücadele kapsamında Bağdat ile Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması imza edilmiş ve bu anlaşma doğrultusunda Türkiye’ye 10 kilometreye kadar kara operasyonu yapma hakkı tanınmıştı. Ancak 1988-1991 yılları arasında Saddam Hüseyin yönetimi Türkiye’nin Irak topraklarında PKK’ya karşı bir operasyon yapmaması yönünde tutum geliştirse de yapılan görüşmelerden sonra 1991 yılında PKK’ya karşı sınır ötesi operasyonları başlatılmıştır. Söz konusu Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması

⁵¹² Egmont, terör finansmanı ve kara para aklama gibi konularında uzmanlık ile bilgi paylaşımını öngören ve 164 finansal istihbarat kuruluşundan oluşan bir kuruluştur. Türkiye’nin de MASAK yoluyla üye olmuştur. <https://egmontgroup.org/> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

⁵¹³ Yeşiltaş, Türkiye’nin DEAŞ ile Çok Boyutlu Mücadelesi, **Anadolu Ajansı**, 24.05.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi/577528> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

Saddam sonrası süreçte de geçerliliğini korumaya devam etmektedir.⁵¹⁴ Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile olan ilişkilerinin de bölgedeki PKK sorununa önemli etkilerinin olduğu ifade edilebilir. 2006 yılında PKK terörünün bitirilmesine yönelik Türkiye, ABD ve Irak arasında kurulan “Üçlü Mekanizma” kapsamında PKK'nın Kandil'den tasfiyesine yönelik somut bir adımın atılamadığı görülmüştür. IKBY Türkiye'ye baskıda bulunarak Üçlü Mekanizmaya kendilerinin de katılmaması durumunda PKK'ya karşı sonuç elde etmelerinin zor olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine 2009'daki Erbil toplantısına Kürt yönetiminin katılımına Türkiye yeşil ışık yakmıştır. Bu süreç içerisinde IKBY ile ikili diyalog artırılmıştır. Hatta Dışişleri ve İçişleri Bakanları seviyesinde Erbil'e ziyaretlerde bulunulmuş ve IKBY ile PKK sorunu görüşülmüştür. 21 Aralık 2009 tarihinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay üçlü mekanizma kapsamında Bağdat ve Erbil ile görüşmeler yapmış ancak kısa vadede hemen sonuç alınamayacağı açıklanmıştır. Kürt liderler Barzani ile Talabani'nin Mahmur ve Kandil'e yapılacak operasyonlarla bölgenin PKK'dan arındırılmasına yardım etmeleri durumunda, Kürtler arasında itibar kaybına uğramaktan çekindikleri bildirilmiştir.⁵¹⁵ Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinin 2007 yılının ikinci yarısı itibariyle değişikliğe uğradığı görülmüş ve gergin ilişkiler yerini iş birliğine bırakmaya başlamıştır. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı Gül, Kürtlerin de Türkmenler gibi akraba olduğunu söylemiştir.

Ekim 2007'de Türk askerinin Irak sınırına gönderilmesi değerlendirilmiş ve Türkiye'nin Irak ile ABD'li yetkililerden etkili önlemler almasını istemesiyle iş birliği süreci ivme kazanmaya başlamıştır. İlk aşamalarda Türkiye tarafı Kürt tarafını es geçerek Bağdat ile görüşmeyi tercih etse de sonrasında iş birliği imkanları artmaya başlamıştır. Washington ise PKK'nın sınırdaki hareketleriyle ilgili Türkiye'ye istihbarat sağlamıştır. Kürt tarafı ise PKK'nın tedarik hatları üzerinde çeşitli kısıtlamalar uygulamaya başlamıştır. 2006 yılında başarısız kalan koordinasyon girişimi sonrasında 2007'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Washington'a bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaretinde Erdoğan, kurulacak olan yeni mekanizmanın PKK konusunda önemli adımlar

⁵¹⁴ Ali Semin, Beşika Krizi ve Türkiye – Irak İlişkilerinin Geleceği, **Bilgesam Analiz** Ortadoğu No: 1275, 31 Aralık 2015, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160103391275.pdf> (Erişim tarihi: 28.08.2018)

⁵¹⁵ Ali Semin, Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı, **Bilgesam**, Bilge Strateji Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, 2011, ss.193-194

atabileceğini dile getirmiştir. 2007 yılında Irak Başbakanı Nuri el Maliki, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'yı ziyaret etmiş, iki ülke arasında terörizm ve suçun önlenmesi konularında ortak mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Yapılan mutabakat anlaşmasıyla beraber güvenlik anlaşması yenilenmiş ve Irak'ta hem PKK'ya hem de diğer terör örgütlerine karşı iş birliğinin yapılacağı belirtilmiştir. Aynı şekilde 2008'de de Irak ile Türkiye arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin kurulması kararı alınmıştır.⁵¹⁶ Türk güçleri, kampta bulunan Peşmerge, Sünni Arap ve Türkmen güçlerini eğitmeye başlamıştır.⁵¹⁷ Beşika kampı ise 2014 yılında DEAŞ terör örgütünün bölgede üstünlük kazanmaya başlaması üzerine Irak Başbakanı İbadi'nin Ankara ziyaretindeki özel talebi üzerine kurulmuştur.⁵¹⁸ Türkiye ve Irak arasında işbirliği artarken Bağdat yönetiminin izniyle “Duberdan Askeri Kampı” da yapılan anlaşma çerçevesinde Mart 2015'te kurulmuştur. Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Aralık 2015'te Beşika kampında Türk güvenlik güçleri tarafından 2441 kişinin eğitildiği ve Irak makamları ve IKBY ile konuyla ilgili iş birliğinin sürdüğü açıklamıştır.⁵¹⁹

Türkiye'nin Başbakan Maliki'yi Irak'ı bir arada tutacağı düşüncesiyle desteklemiş olduğu ve karşıt olan gruplardan da Talabani ile Maliki'yi desteklemelerini talep ettiği öne sürülmüştür. Ancak 2009 yılı itibarıyla Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler yavaş yavaş sıkıntılı bir sürece girmeye başlamıştır. Nedenleriyle alakalı olarak çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Örneğin 2010 yılında Türkiye'nin laik ve milliyetçi bloğu oluşturan İyad Allavi liderliğindeki El – Irakiye'yi desteklediği iddia edilmiş ve bu parti seçimleri kazanmıştır. Maliki ise güç paylaşımı yoluyla da olsa Başbakanlık koltuğunda oturmaya devam etmiştir. Türkiye'nin bu partiyi desteklediğine dair iddialar Kürt ve Şii liderlerce tepkiyle karşılandığı ifade edilmektedir. Seçim sonrasında Maliki'nin üstündeki İran etkisi iyice artmış ve Maliki Şii ile Sünniler arasında gerginlik oluşturabilecek Şii temelli bir siyaset izlemeye başlamıştır. Beşika krizine giden sürecin

⁵¹⁶ Demet Şenbaş, **Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası**, Transnational Press London, London, 2018, s.104

⁵¹⁷ Semin, Beşika Krizi ve Türkiye – Irak İlişkilerinin Geleceği, *Bilgesam*, Aralık 2015, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160103391275.pdf> (Erişim tarihi: 28.08.2018)

⁵¹⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı İbadi'nin talebi nedeniyle kuruldu, **Anadolu Ajansı**, 12.12.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-basika-kampi-ibadinin-talebi-nedeniyle-kuruldu/489706> (Erişim tarihi: 28.08.2018)

⁵¹⁹ Dışişleri Sözcüsü Bilgiç: Başika'da Irak'ın bilgisi dâhilinde 2 bin 441 kişi eğitildi, **Hürriyet**, 08.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/disisleri-sozcusu-bilgic-basikada-irakin-bilgisi-dahilinde-2-bin-441-kisi-egitildi-40024320> (Erişim: 08.09.2018)

kriz tohumlarının da bu dönemde atıldığını belirtmemiz mümkün gözükmektedir. Bu dönemde Maliki yönetimi, ağırlıklı olarak Şii'lerden oluşan bir kadroyu işbaşına getirmiş ve bu kadronun İran etkisi altında olması Türkiye ile ilişkileri etkilemiştir. Özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle beraber İran ile Türkiye arasında rekabetçi bir görüntü ortaya çıkmıştır. Maliki yönetimini ise Şii eksenli politikalarının her birine yenisini eklemesi Irak toplumunun diğer kesimlerindeki rahatsızlığı daha da çok artırmıştır. Özellikle Maliki'nin İran güdümündeki Haşdi Şabi gibi gruplarla işbirliği içinde çalışması söz konusu rahatsızlığı daha da derinleştirmiştir.

Bu durum karşısında da Türkiye'nin Kürdistan Demokratik Partisi ile daha yakın diyaloga girdiği iddia edilmiştir. Diğer bir varsayım ise İran'ın büyük etkisinde olan Irak'ın Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye'yi güvenilir bir müttefik olarak görmemesidir. Ayrıca aşırı Şii gruplar tarafından Sünnilere ait bölgelerin DEAŞ'ten geri alınması sonrasında bu grupların Sünnilere yönelik tutumundan Türkiye'nin endişesinin olduğu görülmüştür. Bununla ilgili olarak Türkiye'nin Bağdat yönetimi tarafından Şii grupların mezhepçi tutumuna karşı Sünnilere bir güvence verilmediği yönündeki eleştirisinin, Ankara-Bağdat arasındaki ilişkileri daha da gerdığı öne sürülmüştür.⁵²⁰ Buna ilaveten Ankara'ya yönelik Maliki yönetiminin olumsuz tutumunun kaynağına ilişkin bir takım iddialar öne sürülmüştür. Maliki'nin mezhepçi politikaları sonucunda ülkedeki kontrolünü kaybetmesinin yanında Irak'ın bölünmüş ve parçalanmışlığını giderebilmek amacıyla çareyi Türkiye üzerinden milliyetçilik furyası yaratmakta bulduğu iddia edilmiştir. Dolayısıyla bu amaçla suni bir Beşika krizinin yaratıldığı öne sürülmüştür.

2009 yılında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Erbil'de IKBY Başkanı Mesut Barzani'yle görüşmesi ile Türkiye-IBKY ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan'ın eşlik ettiği, işadamları ile gazetecilerin de dâhil olduğu büyük bir heyetle yapılan ziyarette PKK'nın etkinliğinin zayıflatılması, demokratik açılım ve ticari ilişkiler görüşülmüştür. Barzani bu görüşmede PKK'nın çizgisini benimsemediklerini ve Davutoğlu'nun dış politika açılımını övdüğü

⁵²⁰ Hüseyin Sevinç ve Uygur Öztürk, Irak'ta Bulunan Yabancı Askeri Unsurlar Bağlamında Başika Krizi, **Sobider Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 15, Ekim 2017, ss.572-588

görülmüştür.⁵²¹ Daha sonra Barzani de Türkiye’yi ziyaret etmiş, MİT Müsteşarı da dâhil birçok Türk yetkili ile görüşmüştür. Bu dönemde Iraklı Kürtlerle gelişen ilişkilerin iki temel özelliğinin olduğu görülmektedir. İlki PKK terörünün bitirilmesi ve zaman geçtikçe daha da önemi artan dış ticaretin geliştirilmesidir. Türkiye zamanla Kuzey Irak’ı sosyal ve ekonomik anlamda kendisine hızla entegre ederken, bölgedeki Türk inşaat şirketlerinin önemli ihaleler aldığı ve ticaretin neredeyse Türkiye’den yönlendirilmeye başlandığı görülmüştür. Toplam orana bakıldığında bölgede faal olan yabancı şirketlerin neredeyse 2/3’ünü Türk menşeli şirketlerin oluşturduğu görülmüştür.⁵²² Tabii Türkiye, Kuzey Irak ile ilişkileri hızla artırmaya devam ederken önemli bir gelişme yaşanmış ve dönemin Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Haşimi’nin ‘terörist faaliyetler’ iddiasıyla tutuklanması istenmiştir. Haşimi hakkında yurtdışı yasağı konulduğu ve birtakım cinayetlerle de iltisakının olduğu açıklanmıştır. Başbakan Maliki’nin Sünni lidere yönelik bu hamlesi Irak’taki mezhepsel bölünmeyi iyice derinleştirmiştir.⁵²³ O sıra IKBY ile Bağdat arasında petrol gelirleri ve yetki paylaşımı konusunda da kriz bulunuyorken, Haşimi’nin IKBY’e sığınması Barzani ile Maliki’nin arasını iyice açmıştır.⁵²⁴ IKBY’deki üst düzey yetkililer, daha sonra Irak dışına çıkan Haşimi’yi Barzani-Maliki gerginliğinin nedeni olarak göstermiş ve Haşimi’den Kuzey Irak’a geri dönmemesini istemiştir.⁵²⁵ Şii yetkilileri öldürmek için bir ölüm timini görevlendirmesi de dâhil 150 suçtan yargılanan Haşimi’ye idam cezası verilmiştir. Ancak Haşimi Kuzey Irak’tan sonra Türkiye’ye sığınmış ve bu sefer de Haşimi, Türkiye ile Irak arasında gerginliğe sebebiyet vermiştir.⁵²⁶

Haşimi yaptığı bir röportajda Maliki’nin Türkiye’yi kendisine kucak açması nedeniyle içişlerine karıştığı yönündeki suçlamasına cevap vermiştir. Haşimi Irak’ta

⁵²¹ Davutoğlu, ‘Açılım’ı görüştü, **Cumhuriyet**, 31 Ekim 2009, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/96184/Davutoglu_Acilim_i_gorustu_.html (Erişim tarihi: 30.08.2018)

⁵²² Yusuf Ziya Bölükbaşı, 2002’den Günümüze Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi, **Bölgesel Çalışmalar**, Cilt: 1, Sayı: 1, Yaz 2016, ss.197-200

⁵²³ “Sünni Lidere Tutuklama Emri”, **Aljazeera Türk**, 19 Aralık 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-lidere-tutuklama-emri> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

⁵²⁴ Mızrak, Türkiye’nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, s.119

⁵²⁵ “Haşimi Dönmezse Kriz Çözülür”, **Yeni Şafak**, 9 Mayıs 2012, <https://www.yenisafak.com/roportaj/hasimi-donmezse-kriz-cozulur-382178> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

⁵²⁶ Türkiye’ye Sığınan Haşimi’ye İdam Cezası, **Radikal**, 10.09.2012, <http://www.radikal.com.tr/dunya/turkiyeye-siginan-hasimiye-idam-cezasi-1099787/> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

Türkiye ile iyi geçinen tüm siyasilerin İran'ın hedefi olduğunu belirterek, Maliki'nin olanlarla ilgili İran parmağı olasılığına değinmeden '*İran bize karışmıyor ama Türkiye'den kaygılıyım*' diye cevap verdiğini belirtmiştir. Haşimi, İran'ın Suriye'yi kaybetme ihtimaline karşı Irak'ta kontrolü iyice ele almak istediğini ve aktif bir şekilde siyasetine hâkim olmaya çalıştığını söylemiştir.⁵²⁷ Tabii bu gelişmenin yanında Türkiye'nin IKBY ile yoğun ilişkilere girmesi, Maliki tarafından dikkatle izlemeye alınmış ve eleştirilmiştir. Bağdat ile Erbil arasında Kerkük şehrinin statüsü, doğalgaz-petrol yasası, Kürt yönetimi sınırlarını koruyan Peşmergelerin maaş ödemelerinin Irak İçişleri Bakanlığınca karşılanmaması gibi sorunlar patlak vermiştir. Bu sorunlar arasında Türkiye'nin IKBY ile kurduğu iyi ilişkiler, Bağdat tarafından Ankara'nın Erbil ile birlikte hareket ettiği şeklinde algılanmıştır.⁵²⁸

DEAŞ ve PKK terör örgütlerinin yanında Irak'ta yaşanan mezhepsel gerilimin de Türkiye açısından bir endişe unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Bağdat yönetiminin bölgedeki kontrolü ele almadığından, Şii milis gücü Haşdi Şabi gibi örgütlere dayanması ve bu tür örgütlerin İran tarafından maddi, askeri, lojistik ve operasyonel olarak desteğe sahip olması Türkiye tarafından endişeyle karşılandığı ifade edilmiştir. Haşdi Şabi içerisinde yer alan bazı aşırı Şii grupların varlığından sadece Türkiye'nin değil, Iraklı Şii milliyetçilerinin de rahatsız olduğu belirtilmektedir. Hatta toplumun önemli bir kısmının bunu İran işgali olarak gördüğü de söylenmektedir. Haşdi Şabi örgütünün Irak ordusuyla tam anlamıyla koordinasyon içerisinde hareket etmemesi, kendi flama ve bayrağıyla savaşması ve sadece kendi liderlerinden emir alması bu endişeleri daha da artırmıştır. Bu gruplarda bulunan bazı aşırı fraksiyonların operasyonlar yürütürken Şii olmayan kesimi rahatsız edecek şekilde mezhepsel söylem ve işaretleri kullandığı da anlatılmaktadır. Bu örgütün ya da bu örgütün ismiyle hareket eden bazı çetelerin hırsızlık, gasp, adam kaçırmaya, haraç alma gibi eylemlere karıştığı ifade edilmektedir.⁵²⁹ Diğer taraftan Haşdi Şabi'nin içerisinde önemli bir Türkmen gücünün bulunduğu ve bu Türkmen güçlerinin

⁵²⁷ Bizde İstikrar Yoksa Türkiye'de de Olmaz, **Milliyet**, 24.12.2011, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/bizde-istikrar-yoksa-turkiye-de-de-olmaz-1480000/> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

⁵²⁸ Ali Semin, Irak'taki Maliki Krizini Dikkatli Okumak, **Bilgesam**, 20 Haziran 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/1120/-irak%E2%80%99taki-maliki-krizini-dikkatli-okumak/#.W4hPTegzY2x> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

⁵²⁹ Bilgay Duman, Irak'ta tartışmalı yeni aktör: Haşdi Şabi, *Al Jazeera Türk Görüş*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/irakta-tartismali-yeni-aktor-hasdi-saabi> (03.19.2018)

Türkiye'ye gayet müzahir olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla topyekûn olarak Haşdi Şabi'nin İran güdümündeki bir örgüt olduğuna karşı çıkan yazarlarda mevcuttur. Bu sebeple söz konusu örgüt içerisindeki grupların iyi bir şekilde analiz edilmesi ve ona göre bir değerlendirmenin yapılması gerektiği ifade edilmektedir.⁵³⁰ Özetle Irak'taki mezhepsel çatışmalara sebebiyet veren/verecek hususlar Türkiye tarafından yakından takibe alınmış ve bölgedeki dengelerin bozulmaması adına ilgili makamlar nezdinde çabalar gösterilmiştir.

Arap Baharıyla Ortadoğu'da derinleşen etnik ve mezhepsel bölünme TDP'yi de etkilemiştir. Suriye iç savaşı ile bölgede yaşanan mezhepsel ayrışma, Türkiye ile IKBY'nin birbirleriyle yakınlaşmasına neden olmuştur. Görünürde Tahran, Bağdat ve Şam ittifakına karşı Barzani ile Türkiye'nin ittifak kurduğu şeklinde yorumlanmıştır. IKBY'nin Türkiye ile sınırı haricinde her tarafı Şii blokuyula sarılması da IKBY'nin Türkiye'den başka alternatifinin olmadığını göstermiştir. Irak'taki Türkmen unsuru da Bağdat ile Ankara arasındaki bir diğer kriz konusunu oluşturmuştur. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 1 Ağustos 2012 tarihli Erbil ziyareti sonrasında Kerkük'ü ziyaret etmesi, Maliki yönetimiyle bir kriz çıkarmıştır. Hatta gerginlik Iraklı bir siyasinin Davutoğlu'nun tutuklanması gerektiği açıklamasına kadar varmıştır.⁵³¹ Davutoğlu'nun Kerkük'ü ziyaret sebebinin ideolojik ve mezhepsel sebeplerden dolayı aralarında 26 gruba bölünen Türkmenler arasındaki ayrılığı bitirmek ve İran-Maliki ittifakı nedeniyle güçlenen eksene karşı bir güç odağı oluşturmak olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu iddialar bir tarafa Türkiye'nin bölgede yaşanan DEAŞ terörü sonucunda Türkmenlerin yaşadığı sorunların ve mağduriyetlerin engellenmesine yönelik daha aktif bir politika gütmek istediği kesindir. Bu kapsamda Türkiye, DEAŞ tarafından saldırıya uğrayan Türkmenlere yönelik yardım faaliyetleri IKBY ile anlaşma yapılarak daha da artırılmıştır.⁵³²

Beşika'da Türk askerinin varlığına Bağdat yönetiminin sert bir şekilde tepki vermesinin kökenlerine baktığımızda sebeplerin bundan daha da fazla olduğu görülüyor. Erbil ile Bağdat arasında 2 Aralık 2014 yılında imzalanan petrol anlaşması gereği, Kürt

⁵³⁰ Halil Ülker, Türk Dış Politikasında Mezhepçilik ve Haşdi Şabi Örneği, **Uluslararası Beşerî Bilimler Ve Eğitim Dergisi (İİJH)**, Cilt 5, Sayı 9, ss.293-309

⁵³¹ Irak'tan Davutoğlu'na sert tepki, **Hürriyet**, 03.08.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iraktan-davutogluna-sert-tepki-21131035> (Erişim tarihi: 31.08.2018)

⁵³² Bölükbaşı, ss.202-203

yönetiminin Kerkük petrolü de dâhil 550 bin varil petrolü Bağdat üzerinden ihraç etmesi karar bağlanmıştır. Bunun karşılığında da Bağdat, Erbil'e %17'lik bütçe payı ile memur maaşlarının ödenmesi sözünü vermiştir. Ancak Bağdat anlaşma şartlarını yerine getirmeyince Erbil-Bağdat hattı gerilmiştir. DEAŞ sorununun da vuku bulmasıyla göç dalgasıyla mücadele eden ve ekonomik olarak dar boğaza giren IKBY, Türkiye'den memur maaşlarını ödemek üzere 500 milyon dolar borç para istemiştir. Petrol satışı noktasında da IKBY artık Bağdat'tan ayrı hareket edeceği ve ekonomik olarak bağımsızlık kazanmak için çalışacağını açıklamıştır.⁵³³ Türkiye de bunun üzerine Kuzey Irak petrolünü bağımsız şekilde ihraç edilmesini sağlayan Kerkük-Ceyhan boru hattını 2014 yılında bitirmiştir. Petrolün Ceyhan'daki büyük bir rafineriye boru hattı ile taşınacağı ve uluslararası piyasaya aktarılacağı açıklanmıştır. Bunun üzerinde Irak Hükümeti Sözcüsü Ali Al-Debbağ, petrol ve gazın tüm Iraklılara ait olduğunu ve elde edilecek gelirin tüm Iraklıların temsilcisi olan hükümetin kasasına girmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Debbağ, Türkiye'nin toprakları üzerinden ruhsatı olmayan Irak petrolünün ihracatına müsaade etmemesi gerektiğini belirtmiş, IKBY'den Türkiye'ye petrol ihracatının illegal olduğunu açıklamıştır. Türkiye üzerinden yapılacak olan ihracatın IKBY'nin daha da güçlenmesine ve bağımsız hareket etmesine neden olabileceği ihtimali Bağdat yönetiminin rahatsızlığına neden olmuştur. Bu tür bir anlaşmanın Erbil-Bağdat arasındaki petrol krizini daha da derinleştireceği ve zamanla Iraklı Sünni Arapların da tepkisini çekebileceği değerlendirilmiştir.⁵³⁴

Her şeye karşın beklenildiği gibi Türkiye - IKBY ilişkileri çok da iyi düzlemde ilerlememiştir. İlk olarak IKBY'nin Suriye'nin kuzeyinde ve Türkiye'nin sınırında bulunan Ayn el-Arap ya da Kobani olarak anılan şehirde PKK/YPG'ye yollamak istediği yardım Türkiye-IKBY arasında gerginliğe sebebiyet vermiştir. Batıdan gelen baskı, bölgeden gelen 200 bin civarındaki mülteci akını ve PYD lideri Salih Müslim'in Türkiye'ye gelerek Türk yetkililerle görüşmeler yapması sonrasında Türkiye, Kuzey

⁵³³ Kürt petrolü ile 'bağımsızlık' sinyali, **DW Türkçe**, 11.07.2015, <https://www.dw.com/tr/k%C3%BCrt-petrol%C3%BC-ile-ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k-sinyali/a-18578389> (Erişim tarihi: 31.08.2018)

⁵³⁴ Ali Semin, Bağdat-Erbil Arasında Petrol Krizi ve Türkiye, *Bilgesam*, 27 Temmuz 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/1116/-bagdat-erbil-arasinda-petrol-krizi-ve-turkiye/#.W4qPROgZY2x> (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Irak'taki Peşmergelerin Kobani'ye geçişine müsaade etmiştir.⁵³⁵ IKBY Başkanı Barzani, Maliki hükümeti değiştikten ve yerine Haydar el-İbadi geldikten sonra da bağımsızlık söylemlerini artırmış ve referandum çağrısı yapmaya başlamıştır. Bu tür söylemler Türkiye-IRBY ilişkilerinin iyice gerginleşmesine ve Ankara tarafından sert açıklamaların yapılmasına neden olmuştur.

Türkiye bu arada Irak'taki DEAŞ tehdidinin ağırlaşması ve yaşanan mülteci akınının artması üzerine daha etkin önlemler alma gereği duymuştur. Musul'daki Türk Konsolosluk yetkililerinin DEAŞ tarafından rehin alınması ise Türkiye'nin harekete geçmedeki kararlılığını daha da güçlendirmiştir. 2014 yılında Musul'un DEAŞ tarafından kolaylıkla ele geçirilmesi Bağdat'ın izlediği yanlış politikaların bir sonucu olarak görülmüştür. Bu arada Bağdat yönetimi bazı Sünni politikacılar teröre destek verdiği iddiasıyla tutuklanmaya başlamıştır. Bu tutuklamalar Irak'taki mezhepsel gerginliği daha da artırmıştır. Mezhepsel gerginliğin ülke içinde daha da artmasıyla DEAŞ, Irak'ta topraklar ele geçirmeye başlamış ve Iraklı askerler DEAŞ'e karşı savaşmaksızın Musul'u terk etmiştir.

Yaşanan yönetim boşluğu karşısında Türkiye'de İran güdümlü ve mezhepçi olduğu ifade edilen Haşdi Şabi yerine, Haşdi Vatan unsurlarının Musul'a girişini desteklemiştir. Kendi sınırının bir diğer ucunda kontrol edilemeyen ve bölgede büyüyen DEAŞ tehdidini engellemek amacıyla Türkiye, Beşika kampında bulunan Peşmerge ve Haşdi Vatani unsurlarına eğitim vermeye devam etmiş ve bu kampı asker sevk ederek güçlendirmeye çalışmıştır.⁵³⁶ Ancak Irak Temsilciler Meclisi, Türk askerinin Beşika'daki faaliyetlerini kınayarak GK'yi konuyla alakalı olarak toplantıya çağırmıştır. Irak Başbakanı Haydar el-İbadi ise yaptığı açıklamada Türk askerinin Kuzey Irak'tan çekilmesini talep etmiş ve Beşika'daki Türk varlığını Irak'ın içişlerine müdahale olarak nitelendirmiştir.⁵³⁷ Türkiye bu tepkilere cevap vermiştir. Başbakan Binali Yıldırım Irak'ta 63 ülkeden askerin olduğunu belirterek, Musul'un DEAŞ'ten temizlenmesi amacıyla ABD, İran ve aşiretlerden oluşan milis güçleriyle çalışmanın yapıldığına işaret etmiştir.

⁵³⁵ Bölükbaşı, s.205

⁵³⁶ Sevinç ve Öztürk, s.578

⁵³⁷ Türkiye ile Irak arasında gerilim, **DW Türkçe**, 05.10.2016, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ile-irak-aras%C4%B1nda-gerilim/a-35963635> (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Tüm bunlar yapılırken operasyonun yaklaştığı bu günlerde Irak'tan anlaşılmaz bir tepkinin geldiğini ve PKK'nın barındığı Irak topraklarında Bağdat yönetimi bir tedbir almazken, Türkiye'nin oradaki varlığına takılmasının iyi niyetli bir yaklaşım olmadığını söylemiştir.⁵³⁸ Türk Dışişleri Bakanlığı ise Türkiye'nin ulusal güvenliğine karşı tehdit olarak gördüğü DEAŞ ile mücadelesinde kararlı bir tutum sergilediğini ve koalisyonun çabalarına aktif bir şekilde destek verdiğini açıklamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Irak'tan kaynaklanan terör saldırıları sonucu binlerce vatandaşını kaybettiğinin altını çizerek, Türkiye'nin Irak'taki mezhepçi yaklaşımlar nedeniyle yaşanan istikrarsızlığın doğrudan etkisinde kalan bir ülke olduğu belirtilmiştir. Bunlara rağmen Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü, egemenliğini, istikrarını ve güvenliğini gerektiğinde büyük siyasi ve ekonomik bedelleri üstlenmeyi göze alarak en kuvvetli şekilde savunduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber Türk Dışişleri Bakanlığı, Irak'a Türk topraklarından kaynaklanan hiçbir tehdidin olmadığını vurgulayarak, Irak Temsilciler Meclisi'nin söz konusu kararında ifade edilen TBMM tezkeresini Türkiye ve Irak'ta terörün bu kadar can aldığı bir dönemde yeni bir tasarrufmuş gibi göstermesine tepki göstermiştir. Söz konusu kararın 2007 yılında neşet eden PKK terörü üzerine kabul edildiğini hatırlatılmıştır. Türkiye'nin terör örgütlerine karşı öz savunma hakkını kullanmak suretiyle gerçekleştirdiği mücadelede olduğu gibi ortak geleceği paylaştığı Irak'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması konusundaki tutumunu devam ettireceği de yapılan açıklamada ifadesini bulmuştur.⁵³⁹

3.5.İşbirliğini Reddeden Irak'ın Egemen Bir Devlet Olarak Türkiye'ye Karşı Sorumluluğu ve Türk Tarafının Müdahale Gerekçeleri

Türkiye'nin Beşika'daki askeri varlığının en temel sebebi DEAŞ terör örgütüne karşı mücadeleyi kaybeden Bağdat yönetiminin davetine dayanmaktadır. Söz konusu davet münasebetiyle Iraklı güçlere eğitimler sağlayan Türk güçlerinin kimi verilen rakamlara göre 2.000 peşmerge ile 3.000 eski Musul valisi Nuceyfi'ye bağlı Haşdi Vataniye içerisinden 3.000 Musulluyu eğittiği ifade edilmektedir. Bu eğitilen Iraklı güçler, DEAŞ ile mücadelede Musul Ulusal Muhafız birliğinin çekirdek kadrosunu teşkil

⁵³⁸ Yıldırım: Başika'da Türk varlığı devam edecek, **BBC Türkçe**, 6 Ekim 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37568785> (Erişim tarihi: 01.09.2018)

⁵³⁹ Irak Temsilciler Meclisi'nin 4 Ekim 2016 Tarihinde Aldığı Karar Hk., **T.C. Dışişleri Bakanlığı** http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-4-ekim-2016_-irak-temsilciler-meclisi_nin-4-ekim-2016-tarihinde-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 01.09.2018)

etmiş ve özellikle Musul'un güvenliğinde önemli bir rol oynamıştır. Bu arada Haşdi Şabi içerisinde bulunan bazı mezhepçi grupların Sünnilerin yoğun bir şekilde bulunduğu bölgelere girerek taşkınlık çıkarma ihtimalleri Türkiye'nin ABD ve Iraklı yetkilileri uyarmasına neden olmuştur.⁵⁴⁰ Irak'ta bahsedilen iç siyasi anlaşmazlıkların üstüne bu durumun yaşanması, İran'a daha da yaklaşan Bağdat hükümetiyle gerginliğe neden olmuştur.

Bu arada önemli bir gelişme yaşanmış, Aralık 2015'te DEAŞ unsurları tarafından Beşika üssüne saldırıda bulunulmuştur. Bu saldırı neticesinde biri subay olmak üzere Iraklı iki kişi şehit düşmüş, dört TSK personeli yaralanmış ve yaralılar Türkiye'ye tahliye edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı ise kampın güvenliği konusunda dile getirdikleri endişenin ne kadar yerinde olduğunu ve buraya koruma gücü konuşlandırılmasının ne kadar önemli olduğunu anlaşıldığını açıklamıştır.⁵⁴¹ Bu üssün varlığından rahatsız olan DEAŞ'ın bölgeye yönelik artan tacizleri ve Bağdat yönetiminin bu üssün güvenliğini temin edecek durumda olmayışı Türkiye'nin bölgeye güvenlik personeli sevk etmesine sebebiyet vermiştir. Buna Bağdat yönetimi tepki göstermiş, hatta Irak Temsilciler Meclisi bölgedeki Türk askerini işgalci ilan etmiştir. Daha sonra mesele BM Güvenlik Konseyi'nin 18 Aralık 2015 tarihli ve 7586 sayılı toplantısında tartışılmıştır.

Söz konusu toplantıda Irak Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Kuzey Irak'a Irak Federal Hükümeti'nin izni olmaksızın askeri güç sevk ettiğini ve bu girişimin Irak'ın egemenliğine aykırı olduğunu belirtmiştir. Irak Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Irak topraklarındaki bu eylemiyle BM Antlaşmasının 2 maddesini ihlal edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılacak her türlü anti-terör girişiminin Irak'ın izni dâhilinde yapılması gerektiğini, Irak'ın egemenliğine karşı yapılacak olan ihlalin, diğer ülkelerin toprak bütünlüğü ve güvenliğine karşı ihlalin yapılmasına da yol açabileceğini belirtmiştir. Bakan, Türkiye'nin Irak'ta izinsiz bulunan güçlerinin geri çekilmesi için tüm diplomatik kanalları kullandıklarını ve karşılıklı olarak görüşmeler gerçekleştirdiklerini ifade

⁵⁴⁰ Soner Doğan, Yaklaşan Musul Operasyonu ve Türkiye'nin Tutumu, İNSAMER, 13 Ekim 2016, https://insamer.com/tr/yaklasan-musul-operasyonu-ve-turkiyenin-tutumu_378.html#_ftn8 (Erişim tarihi: 01.09.2018)

⁵⁴¹ Başika/Zelikan Eğitim Kampının Bulunduğu Bölgeye Yapılan Saldırı Hk. **Türkiye Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/no_-310_-16-aralik-2015_-basika_zelikan-egitim-kampinin-bulundugu-bolgeye-yapilan-saldiri-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 01.09.2018)

edilmiştir. Bu kapsamda Iraklı bakan, Türk işgalinin ve illegal harekâtının kınanmasının, Türk güçlerinin derhal ve koşulsuz bir şekilde geri çekmesini; Türkiye'nin mezhepsel ve etnik gerilimleri artırabilecek bu tür tek taraflı eylemlerden kaçınması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁴²

Irak tarafına cevaben Türk Büyükelçisi ise sözlerine Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği konusundaki Türkiye'nin hassasiyetinden ve çabalarından söz ederek başlamıştır. Türk hükümetinin hali hazırda Türkiye'ye sığınan 500.000 Iraklının her türlü ihtiyacını karşıladığını ve Irak'a insani yardımın götürülmesine devam edildiğinin altını çizmiştir. Büyükelçi, sürdürülebilir bir şekilde Irak'ta yaşanan trajedinin giderilmesinin ancak DEAŞ'ın yenilmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiş ve DEAŞ işgalinin Musul'da baş göstermesinden bu yana Irak'a askeri yardımların yollandığına işaret etmiştir. Bu yardımların birisinin de Beşika kampına yapıldığı ve bu kampta da Irak'tan gelen talep üzerine yerel güçlere ve gönüllülere eğitim verildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu eğitilen güçlerin Musul ulusal güçlerinin temelini oluşturacağı ve DEAŞ'ın hızlı bir şekilde yenilmesine yardım edeceğini söylemiştir. Yapılan tüm faaliyetlerle ilgili Irak makamlarıyla iletişimin sağlandığı, Beşika kampına artan tehditlerden ötürü buraya ilave güçlerin yollanmasına karar verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca sevk edilen asker sayısının abartıldığı, Türkiye'nin gerginliği engelleme adına Beşika'ya daha fazla güç yollamayı derhal durdurduğunu ve Beşika'daki asker sayısının revize edileceğini söylemiştir. Irak'ın uluslararası arenaya meseleyi gündeme getirmesinin Beşika'daki askerini risk altına soktuğunu, 16 Ocak tarihinde DEAŞ'ın buraya saldırıda bulunması sonucu 2 Iraklının hayatını kaybettiği, 4'ünün de yaralandığını ifade etmiştir. Mezku saldırı sonucu 4 Türk askerinin de yaralandığını belirten Türk temsilci, bu saldırıların Beşika'daki askeri varlığını güçlendirmedeki gerekçeyi oluşturduğunu ifade etmiştir. Ek olarak Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun meslektaşına bölgedeki askeri personeli koruyabilecek kadar güçlerinin olup olmadığını da sorduğuna işaret edilmiştir. Türkiye'nin sadece DEAŞ değil, PKK tarafından da saldırıya uğradığı ve bu terör örgütünün merkez üstlerinin Irak toprakları içinde yer alan Kandil'de bulunduğu

⁵⁴² Irak'ın bu doktrini alenen kabul etmeyişi Tibori-Szabó, Türkiye'nin Irak topraklarından Türk topraklarına gerçekleşen saldırılar karşısında zımnen karşı müdahale serbestisi kazandığı şeklinde yorumlanma ihtimalinden çekinmesine bağlamıştır. Tibori-Szabó, s.93

hatırlatılmıştır. Büyükelçi, Irak makamlarından her seferinde bölgede kontrollerinin bulunmadığı cevaplarını aldıklarını, eğer Irak tüm topraklarında tam egemenlik kurduğunu ifade ediyorsa, o zaman Irak topraklarından gelebilecek terör saldırılarını engellemesini de beklemeye haklarının olacağını belirtmiştir. Ancak hem DEAŞ hem de PKK'nın Irak hükümetinin kontrol etmediği alanlardan Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeye devam ettiğini ve bu tehditlere karşı Türk tarafının meşru müdafaa hakkını kullanabileceği ifade edilmiştir.⁵⁴³

Hukuki olarak buradaki temel husus Irak makamlarının davetiyle bölgedeki Iraklı güvenlik güçlerine eğitim sağlayan Türkiye'nin, yine Irak makamlarının davetini geri çekmesiyle ne tür bir tutum sergilemesi gerektiğidir. Çünkü her ülke başka bir ülkeyi davetle müdahale doktrini çerçevesinde ülkesine davet edebildiği gibi davetini geri de çekebilir. Geri çekilmesi halinde davet edilen devletin tüm güçlerini en kısa sürede geri çekmesi şarttır. Nitekim bu UAD'ın "Silahlı Faaliyetler Davası"nda da teyit edilmiştir. Ancak Bağdat yönetimi bölgedeki TSK personelinin güvenliğini sağlamak üzere bir garanti vermemiştir. Nitekim bölgedeki askeri varlığı da dikkate alınırsa Bağdat yönetiminin oradaki TSK personelinin zamanında ve güvenli geçişini dahi garanti edecek durumda olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen Türkiye, tepki üzerine asker sevkini hemen durdurmuş ve asker sayısında azaltmaya gideceğini açıklamıştır. Fakat Türkiye'de terör saldırıları gerçekleştiren PKK ve DEAŞ terör örgütlerinin bu güvenlik boşluğunu doldurma ihtimali ve bölgedeki ani tehdidin (*imminent threat*) varlığı orada bulunan Türk askeri için bir güvenlik tehlikesi oluşturmuştur.⁵⁴⁴ Dolayısıyla Beşika üssünde bulunan askeri unsurlarının güvenliği Bağdat yönetimi tarafından sağlanana kadar Türkiye'nin bölgeye orantılı bir şekilde askeri güç sevk etmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktayken, Türkiye böyle bir tercihte bulunmamıştır.⁵⁴⁵

⁵⁴³ S/PV.7589, UN Security Council, 18 December 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_pv_7589.pdf (29.09.2018)

⁵⁴⁴ Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, s.117

⁵⁴⁵ Nico Krish, The Rise and Fall of Collective Security: Terrorism, US Hegemony, and the Plight of the Security Council, in Christian Walter, Siliya Vöneky, Volker Röben Frank Schorkopf (Eds), **Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security versus Liberty?** Springer -Verlag Berlin Heidelberg, 2004, s.841

Irak'ın yoğun ısrarıyla beraber Türk askerinin geri çekilmesinden sonra Irak topraklarından tekrar saldırı gelmesi halinde Irak'ın Türkiye'ye yönelik hukuki sorumluluğunun ne olabileceğine ilişkin de çeşitli düzenlemeler mevcuttur. BM Genel Kurulu kabul etmiş olduğu 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 sayılı '*Dostça İlişkiler*' bildirisinde üye devletlerin topraklarında terör örgütlerini barındırmaması ve diğer ülkelere saldırıda bulunmak üzere topraklarını kullandırmaması gerektiği bildirilmiştir.⁵⁴⁶ BM Antlaşmasının 2/4. maddesinin bir nevi resmi yorumu olarak değerlendirilebilecek bu bildiriye göre ülkelerin topraklarındaki terör örgütlerinin diğer ülkelerin egemenliği ve güvenliğini tehdit edebilecek faaliyetlerine müsaade etmemesi, göz yummaktan kaçınması ve gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Şüphesiz BM Genel Kurulunca kabul edilen bu karar, terörün önlenmesi ve devletlerin bu konuda daha aktif olması gerekliliği noktasında bir örf adet kuralının oluşmasında gerekli olan 'genel inancı' (*Opinio Juri veya opinio juris sive necessitatis*) sağlamaktadır. Bununla beraber 1368 ve 1373 sayılı GK kararlarının yanı sıra, 14 Eylül 2005 tarihli ve 1624 sayılı GK kararında da terör eylemi gerçekleştireceğine dair elle tutulur bilgi ve belge bulunan terör örgütlerinin, kendilerine sığınacak bölge oluşturmalarına müsaade edilmemesinin ve bu örgüt mensuplarının yakalanarak hemen adalete teslim edilmesinin gerektiği bildirilmiştir.⁵⁴⁷

Bu düzenlemelere göre Türkiye'nin terörist unsurlara karşı müdahalesini egemenliğine ihlal gören ve ülkesini terk etmesini talep eden Irak'ın, kendi topraklarından Türkiye'ye yönelen terörist saldırılarına ve faaliyetlerine izin vermemesi gerekeceği anlaşılmaktadır. Bu uluslararası hukukun egemenliğe haiz olmaları münasebetiyle devletlere bahsetmiş olduğu bir yükümlülüktür. Aksi halde mağdur devlet, kendisine yönelen tehdit ve saldırı durumunda iş birliği yapmayan, terörü engellemekte yetersiz ve aciz kalan ev sahibi devletini sorumlu tutabilecektir. Haliyle gereken işbirliğini göstermemesi nedeniyle Irak tarafı, her ne kadar kendisi sebep olmasa da terör

⁵⁴⁶ C. Augustus Martin, *The New Era of Terrorism: Selected Readings*, California: Sage Publications, 2004, s.238

⁵⁴⁷ S/RES/1624 (2015), Security Council, 14 September 2005, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1624%20%282005%29 (Erişim tarihi: 09.01.2019)

örgütlerinin gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği saldırıları engelleyememesi, BM Antlaşmasının 2/4. maddesi açısından aykırılıklar oluşturacaktır.

Şurası da bir gerçektir ki mağdur devletin bir diğer devlette konuşlanmış olan terör örgütüne karşı yapacağı müdahalede, ev sahibi devletin egemenlik haklarından dolayı iznini alması gerekmektedir. İzinsiz biçimde yapılacak müdahaleler hukuken sorumluluk doğurabilecektir.⁵⁴⁸ Ancak Irak'ın egemenlik haklarını tam olarak uygulayamadığı yönetilemeyen alanlardan gelecek tehdit ve saldırılara karşı Türkiye ile iş birliği yapmamasından dolayı zaruriyet hali işletilecek; amacına uygun ve sınırlı müdahalelerle Türkiye'nin kendisini koruması söz konusu olabilecektir. Nitekim 20 Kasım 2015 tarihli ve 2249 sayılı kararında GK, DEAŞ ve diğer El Kaide bağlantılı örgütlerin kontrolündeki yerlerde üyelere gereken tüm tedbirleri alarak terörist faaliyetlerin engellenmesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye'ye karşı yapılan terör saldırıları da kınanmış ve Türkiye'nin mağdur ülke olduğu bu kararla teyit edilmiştir. Ayrıca söz konusu kararda tüm ülkelere uluslararası hukukun kendilerine tanıdığı yetkiye dayanarak DEAŞ kontrolündeki bölgelerde gereken tüm önlemleri alma ve bu terör örgütlerinin işlediği suçları engelleme çağrısında bulunulmuştur.⁵⁴⁹ Haliyle uluslararası toplumda buradaki terör örgütlerine karşı mücadele edilmesi yönünde bir beklenti oluşmuştur. Söz konusu kararda mağdur olarak teyit edilmesiyle Türkiye'nin Irak'taki yönetilemeyen alanlarda meşru müdafaa kapsamında müdahalede bulunmak için "gereklilik" (*necessity*) ve aciliyet (*imminence*) şartının oluştuğu söylenebilir.⁵⁵⁰ Daha önceleri DDA'ların yaptığı saldırılara karşı diğer ülkelerde müdahalelerde bulunulmasını başta GK olmak üzere uluslararası toplumun reddedildiğini ifade etmiştik. Ancak GK'nin kınadığı müdahaleler incelenirse genellikle meşru müdafaa hakkının en önemli şartlarından biri olan orantılılık şartına uymayan müdahaleler olduğu görülür. Dolayısıyla zarar ölçüsüne göre değerlendirilebilecek olan meşru müdafaa hakkının zararla karşılığa dönüşmemesi adına gerekli önlemlerin alınması önemlidir. Beşika'da Türk askerinin varlığı süresince zararlar

⁵⁴⁸ René Värk, Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force, **ENC Proceedings**, Volume: 14, 2011, s.75

⁵⁴⁹ S/2015/2249, *UN Security Council*, 20 November 2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_res_2249.pdf (Erişim tarihi: 05.09.2018)

⁵⁵⁰ Brunnee ve J. Toope, Self-Defence Against Non-State Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law? ss.264-265

karşılık kapsamında değerlendirilebilecek bir fiilin olmadığı ve Irak tarafının da bununla alakalı bir eleştirisinin bulunmadığı görülmektedir.⁵⁵¹

Türkiye'nin bölgede kendisine yönelik tehdidin aciliyeti ve gerekliliğine katkı sağladığı değerlendirilen bir diğer husus ise Irak'ın Sincar bölgesindeki PKK tehdididir. İkinci bir Kandil olma potansiyelini gösteren Sincar'daki PKK varlığına dair Türkiye Irak makamları nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu terör örgütünün bölgede güç kazanmaya başladığına işaret etmiştir. Ancak DEAŞ terörünü fırsat bilen PKK, Irak'taki kırılğan yapıdan istifade ederek bilhassa Irak-Suriye sınırındaki Sincar bölgesinde varlığını artırmaya çalışmıştır. Ancak o sıra DEAŞ terör örgütü ile meşgul olan Bağdat yönetiminin imkan ve kabiliyeti dikkate alındığında Sincar'daki PKK tehdidine karşı önlem alması pek mümkün gözükmemiştir.

Buna ilaveten Musul'da ele geçirilen ve DEAŞ tarafından Türkiye'ye karşı saldırılarda kullanılan silahların ABD tarafından Irak ordusuna hibe edilen silahlardan olduğu anlaşılmıştır.⁵⁵² Bu süreç içerisinde Musul ve Telafer'de DEAŞ işgalinden kaçan Iraklılar mecburen Türkiye'ye sığınmıştır.⁵⁵³ Dolayısıyla Irak'ın önlemede yetersiz kaldığı terör tehdidi ve insani kriz karşısında Türkiye'nin terör odaklarına karşı gerçekleştireceği müdahalelerin aciliyetinin artmış olduğu görülmektedir.⁵⁵⁴ Beşika müdahalesi kapsamında gerçekleştirilen askeri sevkıyatı da bu aciliyetin getirmiş olduğu bir zorunluluk olarak görmek mümkündür. Irak tarafı da bölgedeki yeterli güvenlik gücünün bulunmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla Irak'ın bu konudaki tepkisini daha çok egemenlik hassasiyetinden kaynaklanan bir siyasi duruş olarak görmek mümkündür.

Netice olarak söz konusu kriz çok fazla uzun sürmemiş, BM nezdinde Türkiye ve Irak temsilcileri arasında konuyla alakalı istişareler arttırılmış ve arada bir yumuşamanın olduğu görülmüştür. Hatta Irak hükümeti konunun değerlendirilmesi için o dönemde uçak krizinin yaşandığı Rusya aracılığıyla GK'ye konuyu getirmişti. Ancak sonradan Irak temsilcisi çelişkili davranarak bunu yalanlamış ve Türkiye'nin bölgeden çekilmesi için

⁵⁵¹ Tams, s.367

⁵⁵² DEAŞ'tan ABD silahları çıktı, **HürHaber**, 30.08.2017, <https://www.hurhaber.com/deas-tan-abd-silahlari-cikti-342631.html> (Erişim: 08.09.2018)

⁵⁵³ Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, ss.119-120

⁵⁵⁴ Brunnee ve Toope, s.264

GK gündemine konuyu sunmadıklarını açıklamıştır. BM Güvenlik Konseyi ise konuyu gündeme getirmeye gerekli görmeyerek iki tarafın diyalog ile sorunu çözmesi gerektiğini bildirilmiştir.⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nden istediğini alamadı, **Hürriyet**, 09.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-guvenlik-konseyinde-turkiye-toplantisi-40024611> (Erişim: 08.09.2018)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'DE TÜRKİYE'NİN YAPMIŞ OLDUĞU MÜDAHALELERİN HUKUKİ MEŞRUIYETİ

4.1. Suriye Olaylarının Gelişimi ve Türkiye'nin Tutumu

2010 yılında Tunus'ta baş gösteren isyan hareketlerinin Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelere sıçramasıyla Arap Baharı'nın bu denli Arap Kışına dönüşeceği düşünülmemiştir. Eski ABD Başkanı Obama Arap Baharı'nı tarihi bir fırsat olarak nitelendirmiş, bu eylemlerin dünyanın olması gerektiği gibi iyi olmasına hizmet edeceğine inandığını açıklamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da bölgede yaşanacak transformasyonun Washington'un "güvenlik, barış, istikrar ve demokrasi"nin geliştirilmesi için Ortadoğu'da izleyeceği politikaların uygun ilerlemesine hizmet edeceği mesajını vermiştir. Hatta bazıları bu hareketlerin diktatörlüklerin alaşağı olmasını sağlayacağı ve bölgede demokrasinin sağlamlaşmasıyla El Kaide gibi aşırı örgütlerin fikir savaşını kaybedeceğini öne sürmüştür.⁵⁵⁶ Ancak demokrasi beklentileri yaşanan kayıplar karşısında yerini hayal kırıklıklarına bırakmıştır. Gösteriler neticesinde çok sayıda insan hayatını kaybetmiş veya mülteci durumuna düşmüştür. Özellikle Suriyeli mülteci akınlarının da etkisiyle sadece bölgesel değil global ölçekte de popülizm artmış, demokrasi beşiği dediğimiz ülkelerin bile demokratik olmayan uygulamalara girişmesine sahne olmuştur. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri terörizm ve radikalizmin kendi ülkelerine sirayet edebileceği varsayımı ile mültecileri bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmiş ve sınırları kapatmanın yollarını aramıştır. Bu tür popülist söylemler sadece AB ülkelerinin iç siyasetinde görülmemiş, kendi aralarında da mülteci sorununa yönelik yaklaşımın ne olabileceği konusunda büyük anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Bu yaşanan siyasi anlaşmazlıklar AB ülkelerindeki seçimlere de yansımış, milliyetçi söylemlere sahip partiler iş başına geçmiştir.⁵⁵⁷ Bu durum sadece AB için geçerli olmamış, ABD'de Trump ve hatta Brezilya'da aşırı sağcı Jair Bolsonaro gibi liderlerin seçilmesine giden yolu açmıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ Seth G. Jones, "The Mirage of the Arab Spring", *Foreign Affairs*, January/February 2013 Issue, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2012-12-03/mirage-arab-spring> (Erişim tarihi: 03.11.2018)

⁵⁵⁷ Alberto Martinelli, *Populism on the Rise: Democracies Under Challenge?* **The Italian Institute for International Political Studies (ISPI)**, Milano, 2016, ss. 9-10

⁵⁵⁸ Brezilya başkanlık seçimlerini kazanan aşırı sağcı Jair Bolsonaro hangi politikaları savunuyor? **BBC News Türkçe**, 29 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46013775> (Erişim tarihi: 03.11.2018)

Arap Baharı'nın tek ve kıymetli görülebilecek sonucu Arap gençlerinin demokrasi ve özgürlük konularında farkındalığının ve bilincinin artmış olmasıdır. Ortadoğu'daki birçok rejim her ne kadar tekrar kontrolü ele alsada önceki dönemlerin aksine Arap gençleri artan özgürlük ve onurlu yaşam taleplerini daha açık bir şekilde dillendirme kültürü kazanmıştır.⁵⁵⁹

Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ilk olarak Mart 2011'de Suriye-Ürdün sınırında bulunan Dera şehrindeki gösterilerle başlamıştır. Suriye'deki olayların şiddet olaylarına evrilmesinin kökenlerine bakıldığında Suriye rejiminin başlangıçta aldığı sert önlemlerin önemli bir etkisinin olduğu görülür. Tunus ile Mısır'da başlayan "Arap Baharı" protestoları neticesinde Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in görevden çekilmesini telefonda görüşen Dera şehrindeki iki kadın doktorun: "*Mübarek gitti, darısı bizim başımıza... inşallah bizimki de başımızdan gider*" şeklindeki konuşmaları Suriye İstihbarat Servisi Muhaberat tarafından dinlenmiş ve bu iki kadın gözüaltına alınmıştır. İçeride örtüleri açılan ve saçları tıraş edilerek evlerine gönderilen bu kadınlar, her türlü aşağılamalara maruz kalmıştır. Bu durumu hazmedemeyen kadınların yakını olan gençler sokaklardaki duvarlara rejim karşıtı yazılar yazmış, yaşları 18'i bile bulmayan 10-15 yaşlarındaki gençler gözüaltına alınmıştır. Nusayri olduğu belirtilen rejim mensubu bir görevli, çocukları almaya gelen aşiret reislerini "*Çocukları unutun, yerine yenilerini yapın eğer tekrar istemeye gelerseniz bu defa bu çocukların annelerini de getirteceğim buraya...*" diyerek kovmuştur. Bu tür muamelelerden sonra aşiretlerin gençleri ve bölgenin ahalisi tepki göstermek için sokaklara dökülmüş ve "*Suriye halkı aşağılanamaz*" sloganlarını atarak çocukların serbest bırakılmasını talep etmiştir. Güvenlik güçleri ise protestocuların üzerine açtığı ateş sonucu 4 sivil hayatını kaybetmiştir. Bu protestolar kısa sürede Lazkiye ve Tartus gibi şehirlere de sıçramıştır.⁵⁶⁰ Büyüyen protesto gösterileri karşısında güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesine neden olsa da halk gösterilerde bulunmaya devam etmiştir. Halkın inatçı direnişi karşısında Suriye rejimi ayaklanmaları yatıştırmak için bazı önlemler aldığını ilan

⁵⁵⁹ Maha Yahya, The Middle East's Lost Decades, *Foreign Affairs*, November/December 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2019-10-15/middle-east-lost-decades> (Erişim tarihi: 13.11.2019)

⁵⁶⁰ 2011-2017... Suriye'de 6 yılda neler oldu? **Basın İlan Kurumu**, 3 Şubat 2017, <http://www.bik.gov.tr/2011-2017-suriyede-6-yilda-neler-oldu/> (Erişim tarihi 03.11.2018)

etmiştir. Memurların maaşlarında artış, olağanüstü hal kanunun kaldırılmasının görüşülmesi ve yeni siyasi partilerin ihdas edilmesi bunlardan bazılarıdır. Nitekim Suriye Devlet Başkanı Esed, 48 yıllık olağanüstü halin kaldırıldığını ve bu kapsamda Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin ilga edildiğini açıklamıştır. Ayrıca Suriye anayasasında barışçıl gösterilerin en temel insan hakkı olduğuna yönelik düzenlemeyi içeren kararname de çıkarılmıştır.⁵⁶¹ Ancak Esed'in bu çabaları halkı yatıştırmaya yetmemiş, rejim sert önlemler almaya devam etmiştir. İsyancıların hızlanması ve sivil kayıpların artmasıyla özellikle Esed ordusunda görev alan ancak rejimin halka yönelik tutumu karşısında saf değiştiren ordu mensupları belli bir süre sonra Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ismiyle ülkedeki ilk muhalif grubu teşkil eden yapılanmayı kurmuştur.⁵⁶²

Obama yönetimindeki ABD, Suriye'de güvenlik güçlerince gösterici halka karşı gerçekleştirilen saldırılardan ötürü 6 üst düzey Suriyeli ve 2 İranlı yetkilinin mal varlığının dondurulduğunu açıklamıştır. Ek olarak İran'ın Suriye istihbaratına olan desteğine işaret edilerek sivillere karşı saldırılarda bulunan Suriye rejim güçlerine İran'ın destek verdiği ifade edilmiştir. Kasti olarak Suriye Devlet Başkanı Esed bu yaptırımlardan güvenlik güçlerini dizginleyebileceği umuduyla muaf tutulmuştur. Ancak sivil kayıpların artması neticesinde Esed'e de yatırım uygulanacağı açıklanmıştır.⁵⁶³ Suriye rejiminin saldırılarının durmaması üzerine Ağustos 2011'de ABD Başkanı, 13582 sayılı Başkanlık Kararnamesini açıklamıştır. Bu kararnameye göre Suriye rejiminin mal varlıklarının dondurulduğu, Amerikalı şirketlerin Suriye ile iş yapmasının yasaklandığı, Suriye menşeli petrol ve petrol ürünlerinin alım ve ticaretinin durdurulduğu ilan edilmiştir.⁵⁶⁴ Yaşanan sivil katliamlara bir tepki de Avrupa Birliği'nden gelmiş, Suriye gelirinin yaklaşık 4'te 1'ini oluşturan ve daha çok Fransa, Almanya, İtalya ve Hollanda'ya ihraç edilen petrolün ithalatının yasaklandığı açıklanmıştır. Bu yaptırım kararları ilan

⁵⁶¹ Syrian Civil War Fast Facts, **CNN Library**, 3 May 2018, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html> (Erişim tarihi: 03.11.2018)

⁵⁶² Ufuk Ulutaş ve diğerleri, Sınırları Aşan Kriz: Suriye, **SETA Analiz**; Mart 2015, Sayı: 120, İstanbul, 2015, s.8

⁵⁶³ Syria's president, Bashar al-Assad, becomes US target for sanctions, **The Guardian**, 18 Mayıs 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/may/18/bashar-assad-target-us-sanctions-syria> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

⁵⁶⁴ Syria Sanction Program, **U.S. Department of the Treasury**, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/syria.pdf> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

edildiğinde BM tarafından da 2200 kişinin rejim güçleri tarafından öldürüldüğü açıklanmıştır.⁵⁶⁵ Yaptırımlara rağmen katliamların durmaması üzerine AB, Suriye Merkez Bankasının işlemlerini kısıtlamış, gerçekleştirilen katliamlarda parmağı bulunan kişilerin malvarlığını dondurarak seyahat yasağı koymuştur.

BM İnsan Hakları Örgütü de Suriye’de gerçekleştirilen katliamlar nedeniyle alarma geçildiğini ve insan hakları örgütlerinin hedef alındığı açıklamıştır.⁵⁶⁶ Bu arada ABD Türkiye’nin de yaptırımlara katılması yönünde çağrıda bulunmuştur. Fakat rejimle iyi ilişkilerin verdiği güvenle Esed’ı ikna edebileceğine inanan Türkiye, akim kalan diplomatik girişimlerini sürdürmüştür. Haziran 2011 itibariyle Türkiye sınırına kaçan Suriyelilerin sayısı her geçen gün hızla artmış ve bu durum Ankara’nın Şam’a tepki göstermesine neden olmuştur. Suriye ordusundan ayrılan ve muhaliflerin safına geçen Albay Riyad Esad ve bir grup Suriyeli subay Temmuz 2011 tarihinde Özgür Suriye Ordusunu (ÖSO) kurulduğunu ilan etmiştir. Akabinde muhaliflere katılan Mustafa Şeyh’in komutanlığını yaptığı Yüksek Askeri Konsey, ÖSO’nun operasyonlarını düzenleyen birim olarak kendini göstermeye başlamıştır. Ancak başlangıçtan beri Tuğgeneral Şeyh ile Albay Esad arasında silahlı birimlerin komutanlığı ile ilgili bir çekişmenin yaşandığı ve bu çekişmenin ÖSO açısından güç kaybına neden olduğu ifade edilmiştir. Bu aşamadan sonra daha çok Suriye muhalefetine tek ses haline getirilmesi için çabalar gösterilmiştir. Özellikle ABD başta olmak üzere muhalifleri destekleyen ülkeler, bu çabaları yetersiz kalmıştır. Hatta aksine her bir ülke tek sesli bir muhalefetin oluşturulması yerine kendilerine yakın ideolojik grupları desteklemiş, bu da muhalefet içerisindeki ayrılıkları ve liderler arası çekişmeden kaynaklı itaatsizlikleri artırmıştır. Diğer ülkelerin muhalefet içerisindeki ayrılıkları derinleştiren bu destekleri Suriye devrimine gölge düşüren sebeplerden birisini oluşturmaktadır. Hatta muhalif komutanlardan Tuğgeneral Şeyh, Telegraph’a vermiş olduğu demeçte kendilerini desteklemede acele edilmemesi durumunda teröriste dönüşeceklerini ifade etmesi

⁵⁶⁵ EU bans imports of Syrian oil over crackdown, **The Independent**, 2 September 2011, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/eu-bans-imports-of-syrian-oil-over-crackdown-2348154.html> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

⁵⁶⁶ World pressure grows on Syria, **CNN World**, 24 September 2011, <https://edition.cnn.com/2011/09/23/world/meast/syria-unrest/index.html> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

çarpıcıdır.⁵⁶⁷ 2014 itibariyle Suriye'deki rejime karşı ayaklanan güçleri şu şekilde sıralamak mümkün gözükmemektedir:

Tablo 5: Rejim Karşıtı Gruplar (2014)

Suriye Ordusundan Ayrılan Askerlerin Kurduğu Yapılar
1) Yüksek Askeri Konsey (YAK)
2) Suriye Ulusal Ordusu
3) Suriye Devrimi Ortak Askeri Komutanlığı
İslamcı ve Diğer Silahlı Gruplar
1) Nusra Cephesi (Cephetu Nusra Li Ehli Şam)
2) Irak-Şam İslam Devleti Örgütü (Devlet-Ül Irak Veş Şam El İslamiyye)
3) Tevhid Tugayı (Liva Tevhid)
4) Ahraru Şam Tugayı (Ketaib Ahraru Şam)
5) Faruk Tugayları (Ketaib Faruk)
6) Sahabe Tugayları (Ketaib Sahabe Fi Şam ve Rifihe)
7) Razi Şehitleri Tugayları (Ketaib Şüheda Razi)
8) İslam Tugayı (Liva İslam)
9) Guta Tugayları (Ketaib Guta)
10) Şam'ın Kurtuluşu Tugayı (Liva Tahrir Şam)
11) Ulusal Birlik Tugayları (Ketaib Vahde Vataniye)
12) Suriye Devrimi Şehitleri (Şuhada Sevra Suriya)
13) Şam Ordusu Tugayları (Ketaib Ceys Şam)
14) Devrimci Askeri Konsey (Meclis Askeri Sevri)

⁵⁶⁷ Syria: leader of rebels warns they might 'turn into terrorists', **The Telegraph**, 09 November 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9668169/Syria-leader-of-rebels-warns-they-might-turn-into-terrorists.html> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

15) Rükneddin Şehitleri Tugayları (Ketibe Şüheda Rükneddin)
16) Fatih'in Torunları Birliği (Tecemmü Ahfadu Fatih)
17) Türkmen Özgürleri Tugayları (Ketaib Ahrar Turkmen)
18) Sultan I. Selim Tugayı (Liva Sultan Selim)
19) Salahaddin Tugayları Birliği (İttihad Ketaib Salahaddin)
20) Salahaddin Eyyubi Tugayı (Liva Salahaddin Eyyubi)
21) Huran Özgürleri Birliği (Tecemmü Ahrar Huran)

Kaynak: Suriye’de silahlı muhalafet, **Al Jazeera Türk**, 10 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

2011’de GK’ye sunulan ve rejim tarafından yapılan insan hakları ihlallerini sert bir şekilde kınayan tasarı, Çin ve Rusya vetolarıyla engellenmiştir. Suriye’nin kınanması engellenirken, BM de yaptığı açıklamada hayatını kaybeden insan sayısının 2700’e ulaştığını bildirmiştir.⁵⁶⁸ Bu arada rejim, kasti olarak cezaevlerinde bulunan 260 radikal tutukluyu serbest bırakmıştır. Söz konusu tutukluların El Kaide’nin kolu olan El Nusra ile DEAŞ örgütüne katıldığı ve bu örgütlerin güçlenmesine önemli katkılar sağladığı ifade edilmektedir.

Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 6 Nisan 2011’de Katar ve Bahreyn ardından Şam’a giderek Devlet Başkanı Esed ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile görüşme gerçekleştirmiştir. Davutoğlu, mezkûr görüşmede olağanüstü halin kaldırılması ve reform sürecinde Türkiye olarak her türlü desteğin sağlanması gibi konulara değinildiğini ifade etmiştir. Türkiye Suriye rejimini ikna etme girişiminde bulunurken, Batı’nın Suriye ile ilişkini gözden geçir baskısı altında bu süreci yürütmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Türk hükümeti, Batı ülkeleri tarafından açıklanan yaptırımlara rağmen rejimi ikna edebilmek umuduyla girişimlerini sıklaştırmıştır. Türk tarafı, Şam’a en üst düzeyde ziyaretlerde bulunarak uyarı ve tavsiyelerini dile getirmiş, olayın daha da kötüleşmesini engelleme adına ikili görüşmelerde bulunmuştur. Dönemin Başbakanı Erdoğan,

⁵⁶⁸ Russia and China veto draft Security Council resolution on Syria, **UN News**, 4 October 2011, <https://news.un.org/en/story/2011/10/390412-russia-and-china-veto-draft-security-council-resolution-syria> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

Suriye’de yaşanan sorunların Türkiye açısından bir iç politika meselesi olduğunu ifade etmiştir. Suriye ile müşterek çalışmalarından bahseden Erdoğan, son olayların ardından Esed ile gün aşırı telefonla görüştüklerini belirtmiştir.⁵⁶⁹ Bu arada MİT Müsteşarı Hakan Fidan ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Kemal Madenoğlu da Şam’a giderek, Türkiye’nin reform için her türlü desteği ve katkıyı sağlamak istediği mesajını iletmiştir. Suriye basını da Türkiye’nin Suriye’ye 180 milyon avro tutarında kredi vereceğini iddia etmiştir.⁵⁷⁰

Mülteci ve Batı baskısına rağmen Türkiye biraz daha Suriye ile ilişkileri sürdürmeye devam edecektir. 2 Mayıs 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suriye’deki reformların gerçekleşmesi ve halkın meşru taleplerinin karşılanması için çalıştıklarını belirterek, oluşabilecek göç dalgasına karşı gerekli tedbirleri aldıklarını söylemiştir. Söylemlerine bakıldığında Erdoğan’ın Esed’in reform yapacağına yönelik umudunu koruduğu görülmektedir. Erdoğan bir açıklamasında Esed’in reform yanlısı olduğunu ancak diğer aktörlerin gönülsüz olması nedeniyle sonuç alınamadığını belirtmiştir. Yine Türk tarafına göre Suriye’de halkın çoğunluğu rejim ile Esed’ı ayrı değerlendirmekte, rejim konusundaki olumsuzlukları Esed’in halledebileceğine inanmakta ve ona destek vermektedir.⁵⁷¹ Davutoğlu’nun da açıklamalarında Esed’a yönelik güvenin olduğu hissedilebilir. Davutoğlu, Beşar Esed’in Bin Ali, Mübarek, Kaddafi gibi bir önceki nesilden olmadığını, çevrede son derece saygı uyandıran, halkı tarafından sevilen bir lider olduğunu söylemiş; Tunus ateşinin başladığı gün bütün Arap toplumunda seçim olsaydı Tunus, Mısır, Yemen ve Libya’daki liderlerin yönetimden gideceği ancak Beşar Esed’in kazanabileceğini açıklamıştır. Zamanında reformlar yapsaydı Suriye’nin bölgede rol model ülke olabileceğini de söyleyen Davutoğlu, reformlar konusunda Esed’in irade eksikliği taşımadığını düşündüğünü belirtmiştir.⁵⁷² 25 Mayıs’ta ise New York Times’a Davutoğlu, Beşar Esed’in krizin sonlanması ve halkın

⁵⁶⁹ Fatma Anıl Öztop, **Türk Dış Politikası Yapım Sürecinde Karar Birimlerinin Etkileri**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, Ağustos 2016, s.400

⁵⁷⁰ MİT Müsteşarı Şam’da, **Hürriyet**, 29.04.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mit-mustesari-sam-da-17664271> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁷¹ Nebi İmiş, Suriye 2011, **Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi**, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_257_300.pdf s.274

⁵⁷² Davutoğlu: Suriye’de Görmek İstedğimiz Reform, **Haberler.com**, 27 Mayıs 2011, <https://www.haberler.com/davutoglu-suriye-de-gormek-istedigimiz-reform-2757320-haberi/> (Erişim tarihi: 11.11.2018)

kalbini kazanabilmesi için bir şok terapi uygulaması gerektiğini yönünde bir demeç vermiştir.⁵⁷³ Davutoğlu bu yaklaşımını Haziran 2011’de de sürdürmüş ve Suriye’de genel af ilan edilmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir.⁵⁷⁴

Bu arada 30 Mayıs 2011’de Suriye muhalefeti Antalya’da toplantı gerçekleştirmiş, Türkiye’nin muhalefete karşı engelleyici değil kolaylaştırıcı bir tutum takınması Şam’ın Ankara’yı eleştirmesine neden olmuştur. Ancak o arada Suriye rejiminin Türkiye’yi dinlemediği, her geçen gün saldırılarını arttırdığı ve Türk sınırına sığınan insan sayısının da doğru orantılı olarak artmaya devam ettiği görülmüştür. Türkiye’de bu durum karşısında rejime yönelik baskısını peyderpey artırma yoluna gitmiştir. Haziran ayında Beşşar Esed’in kardeşi Mahir’in komuta ettiği Suriye Ordusunun Cisir Eş Şuğur’da katliam yapacağı iddialarının ardından birçok Suriyeli Türk sınırına sığınmıştır. Sığınanların sayısı 2.500’ü bulmuş ve çadır kentler kurulmuştur. Bölgede bazı silahlı örgütlerinde bulunduğu ve bu örgütlerin halka yönelik saldırılarda bulunduğu belirtilmiştir. Suriye Devlet Televizyonu, bölgeden kaçanlarla yaptığı röportajları yayınlarak Cisir Eş Şuğur’daki silahlı grupların ve muhaliflerin çok sayıda insanı öldürdüğünü ve öldürdükleri insanları da Asi Nehrine attıklarını iddia etmiştir.⁵⁷⁵ Kısa süre sonra sığınanların sayısı 10.000’i aşmıştır. Erdoğan ise yaşananlar akabinde yaptığı açıklamada “*Maalesef Esed ailesi özellikle de Mahir Esed insani davranmıyor*” değerlendirmesini yapmıştır. Üç gün önce Esed’le konuştuğunu belirten Erdoğan, “*Görüntüler ortada iken Esed bana farklı şeyler söyledi. Biz Suriye’deki gelişmelere daha fazla sessiz kalamayız. İyi ilişkiler ilel ebet süremez*” ifadesini kullanmıştır.⁵⁷⁶ Bu arada Suriye’nin Şam’daki Büyükelçiliği önünde Türkiye’de gerçekleştirilen seçim gecesinde Türkiye aleyhine protesto gösterisi düzenlenirken, Dera kentinde de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’a destek gösterisi düzenlenmiştir.⁵⁷⁷ Ankara, diplomasi trafiğini

⁵⁷³ Turkey Calls for Syrian Reforms on Order of ‘Shock Therapy’, **New York Times**, 25 May 2011, <https://www.nytimes.com/2011/05/26/world/europe/26turkey.html> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁷⁴ Öztıp, s.401

⁵⁷⁵ Binlerce kişi sınırda, **Aksam**, 10 Haziran 2011, <https://www.aksam.com.tr/guncel/binlerce-kisi-sinirda-46758h/haber-46758> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁷⁶ Erdoğan: Esed ailesi insani davranmıyor, **Timeturk**, 10.06.2011, <https://www.timeturk.com/tr/2011/06/10/erdogan-Esed-ailesi-insani-davranmiyor.html> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁷⁷ Dera’da Erdoğan’a destek gösterisi, **Sabah**, 15.06.2011, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/06/15/derada-erdogana-destek-gosterisi> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

bir yandan yürütürken, diğer taraftan da Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerle ilgili tüm imkanlarını seferber etmiştir. Dışışleri Bakanlığı mülteci akınına karşı bir sınırlandırma girişiminde bulunmayacaklarını, olaya daha çok insani açıdan yaklaşıldığını belirterek yoğun bir insan akışına karşı hazırlıklı olduklarını açıklamıştır. Ancak sayının beklenenin üzerine çıkması durumunda BM'den yardım talep edilebileceğini bildirilmiştir.⁵⁷⁸

Suriye ordusu Humus ve Hama'da askeri operasyonlar düzenlemesi sonucu 250 kişinin hayatını kaybetmesi üzerine Türkiye Esed'e destek veren söylemlerini yavaş yavaş kesmeye başlamıştır. Hama'daki kargaşa nedeniyle de Erdoğan: *Biz bir daha Hama Humus yaşamak istemiyoruz. Bunu da özellikle söyledik. Bir Hama katliamını Suriye bir daha görmemeli, yaşamamalı, bu konuda çok titiz olmalısınız, hassas olmalısınız. Bunun hatırlatmasını yaptık. Böyle bir şey tekrar yapılacak olursa Suriye bunun altından zor kalkar diye düşünüyorum. Çünkü o zaman ister istemez insanlık tabii ki burada tavrını koyacaktır. Türkiye olarak biz üzerimize düşeni yapmak durumunda kalacağız*" ifadelerini kullanmıştır. Erdoğan'ın açıklamaları üzerine Suriye Dışışleri Bakanı Velid El Muallim, Türkiye'nin Suriye Büyükelçisi ile görüşmüş ve Erdoğan'ın sözlerinden rahatsızlık duyduğunu ileterek tepki göstermiştir. Ancak Erdoğan'ın açıklamasından aylar sonra Ramazan ayının ilk gününde Suriye ordusu ilk Humus, sonra Hamaya girerek bir diğer operasyon düzenlemiştir. Bu operasyon neticesinde yüzlerce gösterici ölmüştür. Her ne kadar Türkiye ve uluslararası toplum buna sert bir tepki gösterse de Suriye rejimi bu isyanı iç işi olarak değerlendirecek ve askeri yolla bastırma yolunu sürdürecektir.⁵⁷⁹ Yaşanan olaylar karşısında 31 Temmuz 2011'de Türkiye Dışışleri Bakanlığı yaptığı açıklamasında *"Türkiye, dost ve kardeş Suriye halkının haklı ve meşru taleplerinin karşılanması için vaat edilen reformların en yakın zamanda hayata geçirilmesini, meseleye diyalog yoluyla ve barışçı yöntemlerle çözüm bulunmasını temenni etmekte ve bu amaçla sabırla beklemekteydi. Ancak, Suriye'de maalesef şiddet olaylarının ve can kayıplarının artarak devam ettiğini görmekteyiz. Humus, Deyr Ez Zor, Daraa'da devam eden ve bu sabah da, olayların başladığı tarihten bu yana şiddetten uzak durma ve*

⁵⁷⁸ İmiş, ss.275-276

⁵⁷⁹ Veyssel Ayhan, Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Şam Ziyareti: Beklentiler ve Restleşmeler, **ORSAM**; 07.08.2011, <http://orsam.org.tr/tr/disisleri-bakani-davutoglu-nun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler/> (Erişim tarihi: 11.11.2018)

*Yönetim ile diyalog çabasında olma gayreti gösteren Hama sakinlerine karşı başlatılan operasyonlarda çok sayıda ölü ve yaralı olduğunu öğrendik. Bu tür operasyonlar ve şiddet çözüm değil, çözümsüzlük getirmektedir. Suriye yönetimi bu gerçeği artık idrak etmelidir. Mevcut gelişmeler, Suriye yönetiminin meselenin barışçı yollardan çözümü konusundaki niyetini ve samimiyetini sorguya açmaktadır.”*⁵⁸⁰ ifadelerini kullanmıştır. Erdoğan bir vakıf merkezinin düzenlediği iftar yemeğinde Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun Şam’a gideceğini belirterek “*Artık burada da sabrın son anlarına geldik. Bunun için de, bu süreç içinde salı günü Dışişleri Bakanımı Suriye’ye gönderiyorum. Kendileriyle gerekli olan görüşmeleri yapacaklar, mesajlarımız kararlı bir şekilde iletilecek. Sonraki süreç verilecek cevap ve uygulamaya göre şekillenecek*” ifadesini kullanmıştır.⁵⁸¹ Suriye rejimi tarafından ise Suriye Cumhurbaşkanlığı Siyasi ve Basın Danışmanı Büseyna Şaban ise Erdoğan’ın açıklamaları üzerine “*Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu, kararlı bir mesaj iletmek amacıyla Suriye’ye geliyorsa; silahlı terör gruplarının sivil vatandaşlara, askerlere ve polislere yönelik vahşice katletme eylemlerini hala kınamayan Türkiye’nin tutumuyla ilgili Suriye’den daha kararlı bir cevap duyacak.*” açıklamasında bulunmuştur.⁵⁸² Dolayısıyla Suriye yönetiminin de Türkiye’nin meseleye yaklaşımından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’nin rejim güçlerinin müdahalelerini eleştirmesi, Mahir Esed’in görevi bırakması gerektiği yönündeki açıklaması, İran’ın Türkiye üzerinden rejim güçlerine askeri destek sağlamasının engellenmesi ve sınırdaki muhalif güçlerin Türkiye’ye geçişine müsaade edilmesine rejim karşı çıkmaktadır. Suriye rejimi, Türkiye’nin bu girişimlerinin muhaliflerin yönetimi devirme konusunda kendilerine cesaret verdiğini belirtmiştir.

Suriye rejimi Türkiye’nin muhalif gruplara askeri ve lojistik destek sağladığı iddialarında da bulunmuştur. Ancak bu iddialara rağmen Türkiye’nin AB ile ABD tarafından uygulamaya konulan yaptırım kararlarına destek vermemiş olduğu, Şam

⁵⁸⁰ Suriye’de Meydana Gelen Gelişmeler Hk., **Türkiye Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/aciklamano_178_-31-temmuz-2011_-suriye_de-meydana-gelen-gelistmeler-hk_tr.mfa (Erişim tarihi: 11.11.2018)

⁵⁸¹ Erdoğan, Davutoğlu’nu Şam’a gönderiyor, **Habertürk**, 08.08.2011, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/656181-erdogan-davutoglunu-sama-gonderiyor> (Erişim tarihi: 11.11.2018).

⁵⁸² Davutoğlu’nun Şam ziyareti: Beklentiler ve restleşmeler, **T24**, 08.08.2018, <http://t24.com.tr/haber/davutoglunun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler,161173> (Erişim tarihi: 11.11.2018)

üzerindeki ekonomik ve diplomatik baskıların etkisiz kalmasına üstü kapalı bir şekilde izin verdiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Suriye toprakları üzerinden Ortadoğu pazarına gönderilen Türk mallarının transferine Şam'ın izin verdiği de belirtilmektedir. Kısacası karşılıklı restleşmelere rağmen ekonomik iş birliğinin sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak Davutoğlu'nun Ağustos 2011 tarihindeki ziyaretiyle birlikte rejimin tutumunu sürdürmesi halinde iş birliği halinin sürdürülmeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁸³ Davutoğlu özgürlük alanlarını genişletilmesi, serbest seçimlerin yapılması, Kürt kimliğinin tanınması gibi tavsiyeleri içeren 14 maddelik bir öneri paketi ile Şam'a gitmiştir. Buna göre ilk aşamada Hama ile Humus gibi yerlerden rejim güçleri çekilecek, bazı reformlar başlayacak ve seçim tarihi ilan edilecekti. Türkiye, Esed rejimi ile vardığı bu mutabakatı GK'nin 5 daimî üyesine de bildirmiştir.⁵⁸⁴

Söz konusu ziyareti yakından takip eden dünya basını, toplantıyı daha çok Şam'ın Türkiye'ye meydan okuması olarak görmüştür. New York Times bir haberinde, Suriye rejimine karşı daha fazla yaptırımın uygulanmasına Türk yetkililerin karşı çıktığını yazmıştır. Ancak buna rağmen rejimin Türk tarafının operasyonlara son verme çağrısını reddettiğini ve Esed'in Türk önerilerine uyacağına dair bir emarenin olmadığına işaret etmiştir.⁵⁸⁵ Ayrıca Türk Dışişleri Bakanının Şam'da olduğu saatlerde Suriye tanklarının Türk sınırına yakın bir köyde operasyon yaptığı öne sürülmüştür.⁵⁸⁶ 6 saati aşan Davutoğlu-Esed görüşmesinde reform sürecinin önemi ve sivil halka karşı güç kullanılmaması gerektiği vurgulanmış, konuyla ilgili Cumhurbaşkanı Gül ile Başbakan Erdoğan'ın mesajları iletilmiştir. ABD başta olmak üzere ziyaret öncesi diğer ülkeler de Esed'a mesaj yollamak istediğini belirtse de Davutoğlu sadece Türkiye'nin mesajını iletmek üzere Şam'a geldiğini belirtmiştir. Bu ziyarette Türkiye'nin Esed rejiminin barışçıl ve demokratik bir şekilde iktidarı bırakmaya razı olmasını sağlayacak siyasi ve hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmesi gerektiği, iktidarı bırakmaması durumunda Türkiye'nin rejime yönelik daha somut adımlar atabileceğinin söylendiği iddia

⁵⁸³ Veysel Ayhan, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Şam Ziyareti: Beklentiler ve Restleşmeler, **ORSAM**, 07.08.2011, <http://orsam.org.tr/tr/disisleri-bakani-davutoglu-nun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler/> (Erişim tarihi: 11.11.2018)

⁵⁸⁴ Öztıp, s.403

⁵⁸⁵ Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader, **New York Times**, 9 Ağustos 2011, <https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

⁵⁸⁶ 6 saatlik kritik görüşmeden ilk detaylar” **Hürriyet**, 09.08.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

edilmiştir.⁵⁸⁷ Ancak toplantı sonrasında Davutoğlu, Şam'daki görüşmede Suriye'de akan kanın durması ve ileriki dönemde halkın talepleri doğrultusunda başlatılabilecek siyasi reform sürecinin konuşulduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili açıklamasında: *"Detaylarla tek tek konular üzerinde durduk. Çok dostane açık görüşlü bir toplantı gerçekleştirdik. Ümit ederiz ki önümüzdeki günlerde bu akan kanın durmasını sağlayacak adımlar atılır"* ifadelerini kullanmıştır.⁵⁸⁸ Ancak bu görüşmede söz verilen hususlarda yerine getirilmemiştir. Davutoğlu konuyla ilgili çok sonradan yapacağı açıklamada: *"10 ay uğraştık. Son gidişimde (8 Ağustos 2011) büyük risk alarak gittim. O fotoğraf karesini hatırlarsanız yüzüne bakmadan konuştum. Çünkü oraya gittiğim saatlerde Humus'ta, Hama'da Sayın Başbakan'ın ve benim aleyhime sloganlar atılıyordu. O son görüşmede halkın sesine kulak vermesi ve 8. Maddeyi değiştirmesi gerektiğini anlattım. Başbaşa geçirdiğimiz 3 saatte, 'Seçimde size destek vereceğiz yeter ki, askeri çek, siyasi sürecin önünü aç' dedim. Reformları içeren 14 maddelik metni hemen bir hafta sonra açıklasın istedim. 2 hafta sonra açıklamaya söz verdi. Mutabık kalınca ben o zamanki Şam Büyükelçimiz Ömer Önhon'u çağırdım. O da yardımcısı Buteyna Şaban'ı. İkisine 14 maddeyi yazdırdık. O metin devletin arşivindedir."* ifadelerini kullanmıştır. Kendisinin gidişinden sonra da Başbakan Erdoğan'ın Devlet Başkanı Esed'i arayarak *"Ramazan günü bırak halk sokağa çıksın, en kötü plastik mermi kullan"* ifadesini kullandığını söylemiştir.⁵⁸⁹ Ancak ziyaret sonrasında Şam'dan gelen açıklamalar, Esed rejiminin Davutoğlu'ndan farklı biçimde konuya yaklaştığını göstermiştir. Suriye rejimi meseleyi terörle mücadele kapsamına sokmaya çalışırken, Türk tarafı halkın demokratik olarak siyasal sürece katılımı şeklinde değerlendirmiştir. Davutoğlu'nun Suriye ziyareti ardından rejim güçleri Hama'dan çekilse de başka bölgelerde sivillerin ölümüne neden olacak şekilde müdahalelerde bulunması Ankara-Şam hattının tamamen kopmasının habercisi olmuştur. Söz konusu operasyonlardan sonra Erdoğan'ın Esed'i arayarak: *"Biz operasyonların durmasını beklerken halka karşı saldırılar artıyor. Siz ne yapıyorsunuz?"*

⁵⁸⁷ Suriye ile mutabık kaldığımız konular oldu", **Yeni Şafak**, 09.08.2011, <https://www.yenisafak.com/dunya/suriye-ile-mutabik-kaldigimiz-konular-oldu-334583> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

⁵⁸⁸ Veysel Ayhan, Davutoğlu-Esed Görüşmesi Sonrası: Gerginlikten Çatışmaya, **ORSAM**, 10.08.2011, <http://orsam.org.tr/davutoglu-Esed-gorusmesi-sonrasi-gerginlikten-catismaya/> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

⁵⁸⁹ Erdoğan Esed'a ne dedi? **Mynet**, 26.05.2013, <https://www.mynet.com/erdogan-Eseda-ne-dedi-110100698483> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

diye tepki gösterdiği iddia edilmiştir.⁵⁹⁰ Bununla birlikte Davutoğlu'nun da mevkidaşını arayarak, *"Hama'daki operasyonlar durdu. Ancak tanklar şehir dışında bekliyor. Operasyonlar diğer şehirlere kaydırıldı. Bizi kandırdığınızı mı sanıyorsunuz? Bizi değil kendinizi kandırıyorsunuz. Her şeyin farkındayız."* dediği öne sürülmüştür. Bu arada Suriye güçlerinin Humus'ta teravih namazı sonrasında göstericilerin üzerine ateş açtığı ve 12 kişinin öldüğü belirtilirken, Lazkiye kentinde ise rejim güçlerinin müdahalesi sonucu ölü sayısının 34'e ulaştığı ifade edilmiştir. Tabii bu arada da dışarıdan da Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu sertleştirmesi gerektiği yönünde telkinler de iyice artmıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, ABD'nin Esed'a tek başına gitme demesinin tek başına etkili olmayabileceğini, bunu Türkiye, Kral Abdullah ve diğer insanlar söylerse, Esed rejiminin bunu görmezden gelemeyeceğini açıklamıştır.⁵⁹¹

Ağustos 2011'de Suriye rejimi operasyonlarını hızlandırması üzerine Arap Ligi de Suriye rejimini kınamıştır. Arap Ligi hala reform için fırsatın devam ettiğini söyleyerek Esed'e gerekli siyasi düzenlemeleri yapma çağrısında bulunmuştur.⁵⁹² Ancak Suriye rejimi şifahen Arap Ligini dinlemiş gibi gözüke de operasyonlarını sürdürmüştür. Bunun üzerine 22 üye ülke Kahire'deki toplantıda akan kan durana ve bir barış anlaşması yapılana dek Suriye'nin Arap Ligi'ne üyeliğinin askıya alındığı açıklanmıştır. Söz konusu karara Lübnan, Yemen ve Suriye karşı çıkmıştır. Irak ise çekimser kalmıştır. Ayrıca tüm üyelere Şam'dan Büyükelçilerini çekme çağrısında da bulunulmuştur. Arap Ligi, muhalefet kanadına da çağrıda bulunmuş ve geçiş sürecinde tek bir vizyon altında Arap Ligi merkezinde toplanmalarını talep etmiştir.⁵⁹³ Yapılan bu çağrılara cevap vermeyen rejim, muhaliflerle aynı masaya oturmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Arap Ligi, Suriye'ye karşı ekonomik yaptırımlar uygulayacağını ilan etmiştir. Bu kapsamda üst düzey rejim yetkililerine seyahat yasağı konulması; Suriye rejiminin Arap ülkelerindeki

⁵⁹⁰ Başbakan Erdoğan'dan Esed'a Telefon, **Haberler.com**, 17.08.2011, <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-esed-i-aradi-siz-ne-2936413-haber/> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

⁵⁹¹ Erdoğan Esed'le telefonda konuştu, **Habervaktim.com**, 17.08.2011, <https://www.habervaktim.com/haber/197570/erdogan-esedle-telefonda-konustu.html> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

⁵⁹² Syria steps up assaults on protesters, drawing first Arab League condemnation **Washington Post**, 7 Ağustos 2011, https://www.washingtonpost.com/world/syria-launches-new-attack-against-protesters-in-east-arab-league-condemns-assault/2011/08/07/gIQAmmKS0I_story.html (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁹³ Syria suspended from Arab League, **The Guardian**, 12 November 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

malvarlıkları dondurulması; Suriye Merkez Bankası ile işlemlere kısıt getirilmesi ve ticari alışverişin sonlandırılması gibi önlemleri içeren yaptırım paketi 19 üye tarafından yürürlüğe konulmuştur. Yapılan ekonomik yaptırımların Suriye’de rejim değişikliği gayesinin olmadığı, bir barış sürecinin oluşturulması yönünde baskı oluşturma amacı taşıdığı belirtilmiştir.⁵⁹⁴

18 Ağustos tarihinde toplanan Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Şam Büyükelçisini Ankara’ya çağırarak brifing vermesini istemiştir. MGK’da Suriye’de yaşanan gelişmeler üzerine rejime yönelik başvurulabilecek yaptırım seçenekleri görüşülmüştür. Görüşmede Suriye halkını değil, Esed’i hedef alan yaptırımların neler olabileceği değerlendirilmiştir. Türkiye daha sonra Suriye halkı ile Baas rejimini ayırıştıran bir dil kullanmaya özen gösterecek, Suriye ise 1990’lı yıllarda izlediği Türkiye karşıtı siyasetine dönüş yapacaktır. 21 Eylül 2011’de Erdoğan’ın ABD Başkanı Obama ile Washington’daki görüşmesinden sonra yaptığı açıklaması ise iplerin resmen koptuğunun ilanı olmuştur. Erdoğan başta dostça uyarılarda bulunulmasına rağmen Suriye rejiminin tüm beklentilerini hiçe saydığını belirtmiştir. Bu nedenle Erdoğan, Başkan Obama ile Suriye halkının zarar görmeyeceği şekilde Şam’a yönelik baskı ve yaptırımların uygulanması için ortak çalışacaklarını açıklamıştır. Erdoğan, Obama ile görüşükten sonra Suriye ile görüşmelerin kesildiğini, bu noktaya gelmek istemediklerini ancak Şam yönetimi siyasetinin kendilerini bu yönde karar almaya ittiğini söylemiştir. Türkiye’nin Suriye’deki diplomatik misyonlarına karşı yapılan saldırılar, Suriye’de rejim güçlerinin katliamlarına devam etmesi ve uluslararası toplumun rejime yönelik sert tepkileri üzerine Davutoğlu, Suriye rejimine karşı 9 maddelik bir yaptırım paketi açıklamıştır.⁵⁹⁵ 30 Ağustos itibarıyla açıklanan bu 9 maddelik yaptırımlar şu şekildedir:

- ✓ “Suriye’de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
- ✓ Suriye’de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddet ve hukuk dışı yöntemlere başvurdıklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere

⁵⁹⁴ Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions, **New York Times**, 27.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html> (Erişim tarihi: 09.11.2018)

⁵⁹⁵ İmiş, ss.280-282

seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı iş adamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,

- ✓ Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması,
- ✓ Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi,
- ✓ Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
- ✓ Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının dondurulması,
- ✓ Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,
- ✓ Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması,
- ✓ Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.”⁵⁹⁶

Türkiye yaptırımlarının daha çok ekonomik olduğu görülmektedir. Ancak Suriye'nin dış ticaretinde önemli bir yeri olan Rusya, Çin ile İran gibi ülkelerin ağırlığı dikkate alındığında Ankara yaptırımlarının sembolik olduğu ve sadece “ilkesel tutum” temelinde değerlendirilebilecek bir politika olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin rejim değişikliği yönünde açık bir tutum sergilemesi üzerine geri dönüşü çok zor olan bir yola girilmiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye, rejimin değişmesi adına kararlı ve geri adım atmayacak şekilde tutumunu sertleştirecektir.⁵⁹⁷

Arap Ligi Suriye'deki durumun düzeltilmesi adına bir plan ortaya koymuş ve bu plan 19 Aralık 2011 tarihinde Suriye tarafından kabul edilmiştir. Suriye Dışişleri Bakanı Muallim bu planı imzaladığında BM tarafından yapılan açıklamaya göre 5,000 kişiden fazla Suriyeli hayatını kaybetmiştir. Söz konusu planın imzalandığı günde de rejim güçlerinin 41 kişiyi öldürdüğü ve bunlardan sadece 8'inin ÖSO mensubu olduğu ifade

⁵⁹⁶ Türkiye'den Suriye'ye yeni yaptırımlar, **Hürriyet**, 30.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-yeni-yaptirimlar-19358356> (Erişim tarihi: 14.11.2018)

⁵⁹⁷ Miş, ss.282-283

edilmiştir.⁵⁹⁸ Rejim güçlerini denetlemeye yönelik olarak oluşturulan Arap Ligi misyonu, rejimin sivillere karşı katliam politikasının devam etmesi üzerine bu misyonunu sonlandırılmıştır. Bunun üzerine Suriye rejimi, Arap Ligi'ni Suriye'ye dış müdahale yapılması için baskı yapmakla suçlamıştır. Bu arada BM Genel Kurulu'nda Esed'in görevi bırakmasını öngören Arap Ligi planı 137 olumlu, 12 olumsuz ve 17 çekimser oy ile kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁹

2 Şubat 2012 tarihinde ise GK'de rejim karşıtı göstericilere karşı katliamları durdurması için rejime baskı sağlanmasını öngören tasarı kabul edilememiştir. Daha sonra da GK önüne gelen birçok öneri Rus ve Çin vetosu nedeniyle kabul edilmeyecektir. Bunun üzerine Rusya ile Çin vetoları nedeniyle kurulan Uluslararası Suriye Halkının Dostları Grubu muhalefet gruplarından müteşekkil Suriye Ulusal Konseyi, Suriyelilerin meşru temsilcisi olarak tanınacaktır.⁶⁰⁰ Bu arada rejim içerisinde de çatlaklar oluşmaya başlamış, Başbakan Riyad Hijab Suriye'den ayrıldığını ve Esed karşıtı muhalefetin bir araya getirilmesi amacıyla toplanılacak olan Suudi Arabistan'a gideceğini açıklamıştır. Rejim yönetiminden ve güçlerinden bu şekilde yavaş yavaş kopmaların yaşandığı görülecektir.⁶⁰¹

Türkiye - Suriye gerilimi tırmandıran bir diğer önemli olay, 22 Haziran 2012'de Malatya Erhaç Havalimanından kalkan F-4 tipi silahsız bir uçağın ihtarsız bir biçimde Suriye rejimi tarafından düşürülmesidir. Mezkûr olay akabinde arama kurtarma çalışmaları başlamış ve uçakta bulunan 2 Türk pilot Akdeniz'in 1260 metre derinliğinde bulunmuştur.⁶⁰² Türkiye BM ile NATO marjında girişimlerde bulunmuş ve NATO'nun

⁵⁹⁸ Syria signs Arab League plan, minister says, **CNN World**, 20 December 2011, <https://edition.cnn.com/2011/12/19/world/meast/syria-unrest/index.html> (Erişim tarihi: 14.11.2018)

⁵⁹⁹ Arab League suspends Syria mission-Nabil el-Arabi, **BBC World**, 28 January 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16774171> (Erişim tarihi: 14.11.2018)

⁶⁰⁰ 'Friends' of Syria recognise SNC, **Al Jazeera**, 1 April 2012, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/04/20124113351659274.html> (Erişim tarihi: 14.11.2018)

⁶⁰¹ Syrian rebels buoyed as prime minister becomes defector, **Washington Post**, 6 Ağustos 2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/syrian-prime-minister-riyad-al-hijab-defects-to-jordan/2012/08/06/a7663224-dfb5-11e1-a421-8bf0f0e5aa11_story.html?noredirect=on&utm_term=.4ec919e7f43f (Erişim tarihi: 14.11.2018)

⁶⁰² Uçaklar Bulundu Pilotlar Şehit, **Milliyet**, 05.07.2012, <http://www.milliyet.com.tr/ucak-bulundu-pilotlar-sehit-gundem-1562878/> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

kuruluş sözleşmesinin 4. maddesi çerçevesinde toplanmasını talep etmiştir.⁶⁰³ Sonradan uçağın uluslararası sularda vurulduğu anlaşılmış ve Türkiye Suriye rejimine uluslararası hukuk çerçevesinde cevap verme hakkını saklı tuttuğu yönünde diplomatik bir nota vermiştir.⁶⁰⁴ Daha sonra Türkiye angajman kurallarını değiştirmiş ve sınırı boyunca askeri sevkiyat yapmıştır. Başbakan Erdoğan yaptığı açıklamada “TSK'nın angajman kuralları artık yeni aşamaya göre değiştirilmiştir. Suriye'den sınırımıza yaklaşan her askeri unsur tehdit olarak değerlendirilecek ve askeri hedef olarak muamele görecektir.” açıklamasında bulunmuştur. Türkiye'nin konuyu NATO gündemine getirmesinin yanı sıra angajman kurallarını da değiştirmesi Suriye meselesinde yeni bir dönemece girildiğini göstermektedir.⁶⁰⁵ Nitekim Suriye'deki çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve istikrarını her geçen gün daha fazla tehdit eder hale gelmiştir. 3 Kasım 2012'de Şanlıurfa Akçakale ilçesine Suriye'den atılan top sonucu 3'ü çocuk 5 kişi hayatını kaybetmiştir. Türk ordusu da mütekabiliyet ilkesi gereği Suriye'deki hedeflere cevap vermiştir.⁶⁰⁶ Basında çıkan iddiaya göre Türk ordusunun verdiği bu cevap neticesinde 34 Suriyeli asker ölmüştür.⁶⁰⁷

Golan Tepelerine isabet eden bir havan mermisi üzerine İsrail güçlerince de Suriye'ye bir uyarı atışının yapıldığı bildirilmiştir. 1973'ten beri İsrail ilk kez Suriye güçlerine karşı kuvvet kullanmıştır.⁶⁰⁸ 2013 yılında Suriye savaşı açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise ABD Savunma Bakanı Hagel'in Suriye rejiminin kimyasal siyah

⁶⁰³ Söz konusu madde şu şekildedir: “Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır.” https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17265.htm? (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶⁰⁴ Turkey calls for emergency NATO meeting over Syria downing of jet, **The Washington Post**, 24.06.2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-calls-for-emergency-nato-meeting-over-syria-downing-of-jet/2012/06/24/gJQAYm2rzV_story.html?utm_term=.4d4133abbc95 (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶⁰⁵ Turkey threatens Syria with military retaliation over downed jet, **The Guardian**, 26 June 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/26/turkey-threatens-syria-retaliation> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶⁰⁶ Turkey strikes Syrian targets after cross-border bomb kills five, **The Guardian**, 3 October 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/03/turkey-syrian-mortar-bomb> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶⁰⁷ İşte ölen Suriyeli asker sayısı **Habertürk**, 05.10.2012, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/782370-iste-olen-suriyeli-asker-sayisi> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶⁰⁸ Israel fires warning shots into Syria for first time in 40 years, **The Telegraph**, 11 Kasım 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9670854/Israel-fires-warning-shots-into-Syria-for-first-time-in-40-years.html> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

kullandığına dair açıklamasıdır. Washington yönetiminin yanında Fransa, İngiltere ile İsrail’de rejimin muhalif güçlere karşı kimyasal silah kullandığını açıklamıştır.⁶⁰⁹ Bu gelişme üzerine Avrupa Birliği, muhalif güçlere yönelik uygulanan silah ambargosunun kaldırıldığını ilan etmiştir. ABD Başkanı Obama ise Suriye’de rejimin muhalif güçlere karşı kullandığı kimyasal silah nedeniyle kırmızı çizgiyi aştığını açıklamıştır. Bu aşamadan sonra Batı ülkeleri muhalif güçlere silah yardımlarını artırma kararı almıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Suriye rejimi tarafından kimyasal silahın kullanılması sonucunda 1429 kişinin öldürüldüğünü ve bunların 426’sının çocuk olduğunu açıklamıştır. BM soruşturması sonucu açıklanan rapora göre Suriye’de sarin gazının kullanıldığı yönünde açık ve kanıtlayıcı bulguların elde edildiği belirtilmiştir. Bu esnada ABD’nin Suriye’ye askeri müdahalesinin an meselesi olduğu konuşulmaya başlanmıştır. Ancak 14 Eylül 2013 tarihinde ABD ile Rusya, Suriye’de bulunan kimyasal silahların elimine edilmesi yönünde anlaşmıştır. Askeri müdahale söylentisi de yapılan bu antlaşmayla ortadan kalkmıştır. ABD-Rusya antlaşmasından sonra 27 Eylül 2013 tarihinde GK, Suriye’nin kimyasal silahlarının ortadan kaldırılmasına yönelik Suriye’nin de uyacağını açıkladığı kararı kabul etmiştir. Akabinde BM öncülüğünde rejim ve muhalefetin de katılımıyla 22 Ocak 2014 tarihinde başlayan Cenevre Konferansı başlamıştır.

Bu arada BM İnsan Hakları Komiseri Navi Pillay, BM soruşturması neticesinde Suriye hükümetinde görev alan üst düzey yetkililerin savaş suçu işlediğine dair birçok kanıtın elde edildiğini duyurmuştur. Bununla birlikte Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü 5 Şubat 2014 tarihi itibarıyla rejimin kimyasal silahlarını elimine etme taahhüdünün sadece %11’i yerine getirdiğini açıklamıştır.⁶¹⁰

ABD Savunma Bakanlığı da açıklama yaparak Rusya’nın Lazkiye’ye bir üst kuracağını açıklamıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin, bu üssün Suriye hükümetinin DEAŞ’e karşı mücadelesini desteklemek amacıyla kurulacağını söylemiştir. Putin ayrıca

⁶⁰⁹ Defence Secretary Hagel Says Syria Has Used Chemical Weapons, **ABCNEWS**, 25.03.2013, <https://abcnews.go.com/Politics/defense-secretary-hagel-syria-chemical-weapons/story?id=19041540> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

⁶¹⁰ Syrian Civil War Fast Facts, **CNN Library**, 3 May 2018, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

Suriye'ye olan desteklerini devam ettirmemiş olsalardı, şimdi Suriye'deki durumun Libya'dan daha kötü olacağını ve daha fazla mülteci sorunuyla karşılaşılacağını ifade etmiştir.⁶¹¹

ABD de Suriye'nin kuzeyinde bulunan PKK/YPG unsurlarına DEAŞ ile mücadele amacıyla silah ve lojistik destek verdiğini açıklamıştır. Bu destek Türkiye-ABD ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Bu arada Aralık 2016'da Rusya ile Türkiye, rejim güçlerinin muhalif güçlere karşı üstünlük sağladığı Halep'te insani dramı engellemek için bölgede bulunan sivil ve muhalif grupların şehirden çıkarılması için mutabakata vardıklarını açıklamıştır. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon: *"BM, Halep'te çok sayıda sivilin hükümet yanlısı güçler tarafından hava saldırıları ya da infaz yöntemiyle öldürüldüğüne ilişkin güvenilir raporlar aldı. Hava saldırılarının ardından caddelerde yanan insan bedenlerinin yer aldığı şok edici görüntüler gördük"* açıklamasında bulunmuştur. Bu anlamda Türkiye-Rusya antlaşmasının oluşabilecek büyük bir sivil kaybı engellediği söylenebilir.⁶¹²

Bu arada Ekim 2017'de Suriye rejimi Han Şeyhun bölgesinde 87 sivilin hayatını kaybedeceği bir kimyasal saldırı düzenlemiştir. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü yapılan soruşturma sonucunda sarin gazının uçaktan bir bomba ile atıldığını ve saldırının arkasında Suriye rejiminin olduğunu açıklamıştır.⁶¹³ Bu saldırı üzerine Başkan Trump'ın emriyle ABD Savunma Bakanlığı, 59 Tomahawk füzesiyle Suriye rejimine ait Şayrat Hava Üssü'nün vurulduğunu duyurmuştur. Fakat söz konusu müdahale uluslararası hukuk bağlamında tartışmalara neden olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin: *"Bu uluslararası hukukun ihlali. Bu saldırı Musul'da ölen sivilleri unutturmak için. Saldırı Rusya-ABD ilişkilerine büyük zarar verdi"* ifadelerini kullanmıştır. Rusya ile beraber İran'da saldırıyı kınamış, Irak ile Çin durumun daha kötüleşmemesi adına siyasi çözüme vurgu yapan açıklamalarda bulunmuştur. Suudi Arabistan, Avustralya, İsrail,

⁶¹¹ Russia trying to set up base in Syria, US says, **CNN World**, 15 Eylül 2015, <https://edition.cnn.com/2015/09/15/middleeast/syria-russia-military-buildup/index.html> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

⁶¹² Son dakika haberi: Halep'te ateşkes sağlandı! Türkiye arabuluculuk yaptı, **Hürriyet**, 13.12.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-halepte-ateskes-saglandi-iddiasi-40305942> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

⁶¹³ BM: Han Şeyhun'daki kimyasal saldırı Esed güçlerince düzenlendi, **BBC Türkçe**, 27 Ekim 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41772196> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

Gürcistan, Güney Kore, Katar ile İngiltere de ABD'nin yaptığı müdahaleyi desteklediğini açıklamıştır. Türkiye'den ise Başbakan Binali Yıldırım ABD'nin Humus'taki rejim üssüne yaptığı füze saldırısını olumlu karşıladıklarını, cevabın bununla sınırlı kalmaması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca Yıldırım, Suriye'nin kuzeyinde savaştan kaçan Suriyelilerin güvenlik altına alınması için mutlaka bir güvenli bölgenin kurulması gerektiğini belirtmiştir.⁶¹⁴

Suriye rejiminin gerçekleştirdiği kimyasal saldırılarla alakalı çeşitli istatistiklerin paylaşıldığını ifade etmekte fayda vardır. Suriye İnsan Hakları Ağı'nın yayımladığı bir raporda 2017 yılı içerisinde rejim güçlerinin 11 kez kimyasal silah kullandığını bildirilmiştir.⁶¹⁵ Bununla beraber İnsan Hakları İzleme Örgütü 7 farklı kaynağa dayandırdığı bilgiye göre 2017 yılında Suriye rejiminin teyit edilmiş 84 adet kimyasal saldırısı mevcuttur.⁶¹⁶ Bu uluslararası örgütlerin raporlarının yanında BM Suriye Bağımsız Soruşturma Komisyonu, Suriye rejiminin kimyasal saldırılarına dair açık bulguların olduğunu bildirmiştir. Bu komisyonun 8 Ağustos 2017 tarihinde açıkladığı raporun sonuç bölümünde (84. md): *“Hükümet güçleri en az 4 farklı seferde illegal kimyasal silahlar kullanmıştır. Suriye Hava Kuvvetleri tarafından Han Şeyhun'da kullanılan sarin gazı kullanılması neticesinde çoğunun çocuk ve kadınların oluşturduğu düzilenerce sivil hayatını kaybetti. Yine hükümet güçlerinin gerçekleştirdiği hava harekâtı neticesinde sarin gazından ötürü etkilenen sivilleri tedavi eden birçok tıbbi tesis yok edildi. Bununla birlikte İdlib, Hama ve Doğu Guta bölgelerinde Suriye güçleri klorin kullandı.”* ifadeleri kullanılmıştır.⁶¹⁷ Dolayısıyla BM raporlarına ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının raporlarına göre Suriye rejiminin uluslararası insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal ettiği sonucunda varmak mümkün gözükmektedir. Suriye rejimi ise söz

⁶¹⁴ ABD'den Suriye'ye 59 füzeyle saldırı, **Habertürk**, 07.04.2017, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1453179-son-dakika-abdden-suriyeye-59-fuzeyle-saldiri> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

⁶¹⁵ Statistics of 2017, Syrian Network For Human Rights, <http://sn4hr.org>, (Erişim tarihi: 16.11.2018).

⁶¹⁶ Söz konusu bilgisini kendi kaynaklarının yanında Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü ve bu örgütün Suriye Araştırma Heyeti, BM Suriye Bağımsız Soruşturma Komisyonu, Birleşmiş Milletler Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kimyasal Silah Kullanımına İlişkin İddiaları Soruşturma Misyonu, Uluslararası Af Örgütü ve Bellingcat isimli araştırma sitesine dayandırdığını belirtmiştir. “Data used in Human Rights Watch's reporting on chemical weapons attacks in Syria”, **HRW**, April 30, 2018 <https://www.hrw.org/news/2018/04/04/syriayear-chemical-weapons-attacks-persist>

⁶¹⁷ Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, **United Nations Human Rights Council**, <https://t.co/yturJDb87t> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2018)

konusu saldırıların muhalifler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir.⁶¹⁸ Ancak Suriye rejimi muhaliflerin bu kimyasal silahları gerçekleştirdiğine dair herhangi bir kanıt ortaya koyamamıştır. Ek olarak Suriye rejimi, yapılan operasyonların terörizme karşı mücadele kapsamında ve tüm ülkenin özgürlüğe kavuşması için yapıldığını açıklamıştır.⁶¹⁹

Son olarak Suriye rejimi hava kuvvetleri tarafından muhaliflerin elindeki Doğu Guta'ya gerçekleştirilen saldırı neticesinde 370 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır. BM Suriye İnsani Yardım Koordinatörü Panos Moutzis, 390.000 sivilin bölgede sıkışmış olduğunu ve su, yiyecek ve elektrik tedarikinin de bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca Moutzis, nüfusun yarısının çocuk olduğuna ve Suriye rejiminin yardım konvoylarına müsaade etmediğine işaret etmiştir. Moutzis, Doğu Guta'daki durumun bu şekilde devam ederse 2 milyon insanın Türk sınırına yığılacağını ve GK'nin ateşkese olan ihtiyacı artık görmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶²⁰ Doğu Guta'ya gerçekleştirilen rejimin saldırısının kimyasal silah yoluyla gerçekleştirildiği söylenmiş, bunun üzerine ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'deki rejim noktalarına hava saldırılarında bulunmuştur. Bu ülkeler müdahalelerini rejimin kimyasal silah deposunu ortadan kaldırmak ve sivillere karşı Esed'in daha fazla kimyasal silah kullanmasını engellemek amacıyla gerçekleştirildiğini açıklamıştır.⁶²¹

4.2. Suriye Krizinde Davet ile Müdahale Sorunu

Uluslararası hukuktaki devletle müdahale olgusu aslında yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca devletler birbirlerinin güvenliği sağlamaya yönelik yardımlaşma antlaşmaları imzalamış ve ülkelerindeki iç meselelerde diğer ülkelerden yardım talep etmiştir.⁶²² Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla beraber davetle müdahale konusu önceki

⁶¹⁸ Fatih Muslu, Suriye İç Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği, **SETA Analiz**, Haziran 2018, Sayı: 236, ss.10-14

⁶¹⁹ Army's General Command Declares Full Victory in Eastern Gouta, **Syrian Arab News Agency**, 31 Mart 2018, <https://sana.sy/en/?p=132487>, (Erişim tarihi: 1 Nisan 2018)

⁶²⁰ U.N. Syria aid chief says Security Council must see need for ceasefire, **Reuters**, 22 February 2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aid/u-n-syria-aid-chief-says-security-council-must-see-need-for-ceasefire-idUSKCN1G62BQ> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

⁶²¹ Syria air strikes: Were they legal? **BBC World**, 14.05.2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43766556> (Erişim tarihi: 16.11.2018)

⁶²² George Nolte, Intervention by Invitation, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1702> (Erişim tarihi: 18.11.2018)

dönemlere nazaran daha net bir hüviyete kavuşturulmuştur. BM Antlaşmasının 2/7. maddesine göre bir devletin başka bir devletin ulusal yetkisine giren konularda yorum yapması, görüşmesi, incelemesi, araştırması, karışması ve hatta tavsiyeler dahi vermesi yasaklanmıştır.⁶²³ BM Genel Kurul'un "1965 tarih ve 2131 sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışılmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi" ile "1970 tarihli Devletler Arasında Dostça İlişkiler Bildirisi" hiçbir devletin başka bir egemen devletin iç ve dış işlerine karışmayacağı ve müdahalede bulunamayacağından bahsetmektedir. Ayrıca doğrudan da olsa dolaylı da olsa karışmaların hukuken egemenliğin ihlali kapsamında değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Devletler kimi zamanlar iç işleri ile ilgili bir konunun başka bir devlet tarafından yorumlanmasını dahi karışma olarak nitelendirebilmektedir.⁶²⁴

Uluslararası hukukta karışmayı yasal hale getiren durumlardan birisi de davetle müdahaledir. Davetle müdahale devletlerin bir antlaşma veya çağrısı üzerine yapılabilir. Genellikle de bu iç çatışma/savaş durumlarında devletlerin bir diğer devletten askeri güç talep etmesiyle olmaktadır. Davetle müdahalede çağrılan devletin askeri veya teknik desteğinin alınması mümkündür. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için müdahil olan devletin meşru ve yasal hükümetin çağrısı üzerine harekete geçmiş olması gerekmektedir. Ayrıca ev sahibi devletin meşru hükümetince imza edilen antlaşmayla da müdahil devletin ev sahibi devletine müdahil olması söz konusu olabilir. Ancak davet edilen devletin antlaşmanın öngördüğü koşullara uygun olarak hareket etmesi gerekecektir. Davet edilen devletin antlaşmanın dışına çıkması halinde, kuvvet kullanma yasağına ve içişlerine karışmazlık ilkesine aykırı davranmış olacaktır.⁶²⁵ Çünkü müdahil devletin ev sahibi devleti tarafından antlaşmada belirlenen sınırlar dairesinde hareket etmesi de bizatihi ev sahibi devletinin egemenlik hakkının bir sonucudur.⁶²⁶ BM Genel Kurulu'nun

⁶²³ Maddenin orijinali şu şekildedir: "İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engelleyemez." UN Charter, 26 July 1945 <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>

⁶²⁴ Keskin, s.103

⁶²⁵ Saadat Rüstemova Demirci, Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, Fatma Taşdemir (Ed.) **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss.139-140

⁶²⁶ David Wippman, Treaty-Based Intervention: Who Can Say No? **The University of Chicago Law Review**, Vol: 62, 1995, s.610

3314 sayılı Saldırının Tanımına İlişkin Karar'ın 3 (e) maddesindeki “*Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmasının sona ermesinden sonra da sürdürülmesi*” durumu saldırı kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. 2/7. maddenin resmi bir açıklaması olarak görülebilecek bu karardan anlaşılan devletlerarası anlaşmanın öngördüğü kurallara uygun olarak yapılmayan müdahalenin içişlerine karışma olarak değerlendirileceğidir. Ayrıca bu karara göre ev sahibi devlet, müdahil devlet tarafından amacını aşan ve “saldırı” çerçevesinde değerlendirilen bu eylemine karşı meşru müdafaa hakkına başvurabilecektir.⁶²⁷

Davetle müdahale sadece BM Antlaşmasında öngörülen bir durum değildir. Devlet uygulamaları neticesinde teamül kuralı haline gelen bir haktır. Ancak BM Antlaşmasıyla çerçevesi daha da netleşen davetle müdahale, kuvvet kullanma yasağından bahseden 2/4. maddesinin bir istisnası olarak değerlendirilmiştir. Davetle müdahale doktrini UAD'ın Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası'nda da gündeme gelmiştir. DKC kendi topraklarında bulunan ve kontrol edemediği Uganda karşıtı unsurlara karşı Uganda devletine müdahalede bulunması için davette bulunmuştur. Ancak DKC, müdahale eden Uganda güçlerinin kendi topraklarında gereğinden fazla askeri faaliyette bulunmasından rahatsızlık duyarak verdiği rızayı geri çekmiştir. Krize evirilen sorun daha sonra UAD'ın önüne getirilmiştir. UAD verdiği kararda DKC'nin verdiği rızaya kadar Uganda'nın faaliyetlerinin hukuken bir sakınca barındırmadığı kararını vermiştir. Ancak UAD, rızanın geri çekilmesinden sonraki askeri faaliyetlerin hukuka uygun olmadığına ve kuvvet kullanma yasağının ihlalini teşkil ettiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla DKC, kendi topraklarından Uganda'ya karşı yaşanan saldırıları engelleyememesi üzerine Uganda güçlerini ülkesine davet etmiş ancak Uganda, askeri faaliyetlerini genişleterek DKC'nin haklarını ihlal etmiştir. Yani bu mahkeme kararıyla da teyit edildiği üzere davetle müdahale, 2/4. maddenin bir istisnasıdır.⁶²⁸ Aynı şekilde UAD'ın Nikaragua kararında da mahkeme, meşru hükümet tarafından verilecek olan

⁶²⁷ Definition of Aggression, General Assembly Resolution, 3314 (XXIX), 14 December 1974, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶²⁸ Democratic Republic of the Congo v. Uganda, Judgment, **I.C.J. Reports** 2005, ss.5-6

davetin kabul edilebileceği ancak muhalif güçler tarafından verilecek olan davetin hukuka uygun kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir.⁶²⁹ Ancak UAD davetin meşruiyetini kaybettiği belirtilen bir hükümet tarafından verilir verilmeyeceği konusunda bir yorum yapmaktan kaçınmıştır.

Uluslararası hukukçular arasında da meşruiyetini kaybettiği söylenen hükümetin davetle müdahale kapsamında başka bir devleti ülkesine davet edip edemeyeceği büyük bir tartışma konusudur. Özellikle davet edilemeyeceğini savunan uluslararası hukukçular bu konuyla alakalı bir kriter belirlemiştir. Buna göre iç savaş seviyesini (*full-fledge civil war*) aşmış bir ülkede meşruiyetini kaybetmiş olan hükümetin davetle müdahale kapsamında başka bir devleti ülkesine davet edemeyeceği savunulmaktadır.⁶³⁰ Ancak bu görüş kimi yazar tarafından kabul edilmemektedir. Bununla ilgili iç savaş halini yaşayan Mali’de, toprakların önemli bir bölümünü ele geçiren isyancılara karşı Fransız güçlerinin Mali geçici hükümetine verdiği destek örnek olarak gösterilmektedir. GK’nin de desteğini alan Fransızlar, Mali’de isyancı güçlere karşı operasyon düzenlemiştir. Uluslararası toplum da Fransızların Mali’ye müdahalede bulunmasını illegal olarak nitelendirmemiştir. Dolayısıyla iç savaş karşısında hükümete kesinlikle desteğin verilmeyeceğini söylemenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.⁶³¹ Ayrıca iç savaş eşiğini aşan bir devlete müdahale edilmeyeceği düşüncesinin devlet uygulamasında da yeri olmadığı belirtilmiştir.

Diğer görüşü savunan kesim ise iç savaş eşiğini aşan bir ülkede gerek hükümete gerekse isyancılara hiçbir desteğin verilmemesi ve tarafsız kalınması gerektiğini öne sürmektedir. Buna göre yönetimden memnun olmayan halkın self determinasyon hakkı için yönetime karşı isyan başlatması ve ülkenin önemli bir bölümünü ele geçirmesi söz konusu olabilir. Bu durumda ev sahibi hükümetinin üçüncü bir devleti müdahale etmek üzere ülkesine davet etmesi o halkın self determinasyonunu engelleyecek şekilde siyasi tercihini yapmasını engellemekle eş değer olacaktır. Çünkü self determinasyon hakkı,

⁶²⁹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. **I.C.J. Reports** 1986, p.246

⁶³⁰ Christopher J. Le Mon, Unilateral Intervention By Invitation In Civil Wars: The Effective Control Test Tested, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol: 35, 2003, ss.741-793

⁶³¹ Laura Visser, Russia’s Intervention in Syria, *Ejil:Talk!*, November 25, 2015 <https://www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

uluslararası hukukun toplumlara verdiği en temel haklardan birisidir. Dolayısıyla bu hakkın başka bir devletin davet edilerek engellenmesi uluslararası hukuka aykırıdır. Davet edilen devletin talep gelse bile işlerine karışmayla aynı anlama gelebilecek bu tür müdahaleleri yapmaktan imtina etmesi gerektiği savunulmaktadır. Diğer bir deyişle bu uluslararası hukukun halkların yönetime karşı çıkma hakkını korunması olarak da nitelendirilmektedir.

Dünyanın en önde gelen hukukçuları içinde barındırdığı ifade edilen Cenevre merkezli Uluslararası Hukuk Enstitüsü 1975 yılında konuyla alakalı yayınlamış olduğu “İç Savaşlara Müdahale Etmeme İlkesi” (*The Principle of Non-Intervention in Civil Wars*) isimli kararında üçüncü devletlerin uluslararası olmayan çatışmalar olarak nitelenen iç savaşlara müdahale etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ek olarak kararda hükümetin başka bir devleti illegal şekilde davetle müdahaleye çağırması karşısında isyancı gruplara verilecek karşı desteği müdahale edilmeme şartının istisnası olarak göstermiştir. Ancak bu görüşe de diğer görüş sahipleri karşı çıkmıştır. Hatta iç savaşı yaşayan Irak’ın Daş’e karşı mücadelesinde Batı’dan destek istemesi örnek olarak gösterilmiştir. Bu düşünceye göre eğer iç savaşı yaşayan hükümetlere davetle müdahale kapsamında destek verilmeyecekse, iç savaş halini yaşayan Irak’a da terör örgütü DAESH’e karşı mücadelesinde destek verilmemesi gerekecektir. Diğer görüş sahipleri buna cevap verecek iç savaş ortamına geçildiğinde tüm taraflara desteğin kesilmesinin gerektiği belirtilse de teröre karşı mücadelenin bunun istisnası olduğunu belirtmiştir. Yani burada halkların başarısız hükümetlere karşı isyanıyla teröre karşı mücadelenin birbirine karıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla halkların kendi hükümetlerinin kötü politikalarına karşı isyanı söz konusu olursa ve dışarıdan bir devlet gelerek o halkın kendi kaderini tayin hakkını kuvvet kullanarak bastırmaya çalışırsa bunun kuvvet kullanma yasağına aykırı olabileceği ifade edilmektedir.⁶³² Buna karşı görüş beyan eden Akande ve Vermeer, iç savaş ortamında self determinasyon hakkının uygulanmasının problematik bir konu olduğu belirtmektedir. Buna göre silahlanan her grubun self determinasyon

⁶³² Raphael Van Steenberghe, “The Alleged Prohibition on Intervening in Civil Wars Is Still Alive after the Airstrikes against Islamic State in Iraq: A Response to Dapo Akande and Zachary Vermeer”, *Ejil:Talks!*, February 12, 2015 <https://www.ejiltalk.org/the-alleged-prohibition-on-intervening-in-civil-wars-is-still-alive-after-the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-a-response-to-dapo-akande-and-zachary-vermeer/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

hakkı için savaşıp savaşmadığını tespit etmek çok zor ve muallak bir konudur. Kısacası bu yazarlara göre bu muallaklık karşısında ev sahibi devletin hükümetleri uluslararası hukuka göre toprakları içerisindeki kuralları belirleme konusunda yetki sahibi olma vasıflarını devam ettirecektir.⁶³³

Davetle müdahalenin iç savaş ortamı da dahil her durumda mümkün olduğunu savunan kesim konuya devlet merkezli bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yani davetle müdahale bir ülkenin iç işlerini ilgilendiren bir konudur. Ülkedeki istikrarsızlığın daha büyük sıkıntılara sebebiyet vermesi yerine, dışarıdan destek alınarak ülke içerisinde suhuletin sağlanması daha tercih edilebilir bir durumdur. İç savaş halindeki ülkelerde davetle müdahale doktrininin işletilmemesi gerektiğini savunanlar ise meseleye uluslararası hukukun halklara vermiş olduğu en temel hak olan self determinasyon hakkı bağlamında yaklaşmaktadır. Bunlara göre davetle müdahale ile hiçbir devlet bir ülke içerisindeki iç savaşa müdahil olamaz. Halkların kendi kaderini tayini yoluna engel koyulacak her girişim iç işlerine karışmazlık ilkesinin ihlalidir. Terör örgütlerine karşı mücadele istisna tutulmak koşuluyla halk hareketlerine karşı tarafsız kalınmasının daha doğru olacağı, her iki tarafa da eşit şekilde yaklaşılmasının gerekeceği belirtilmektedir.

İç savaş eşiğini aşan ülkelere davetle destek kapsamında yardımın yapılıp yapılamayacağı konusunda literatürde ciddi tartışmalar ve değerlendirmeler mevcuttur. Bu tartışmalara biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Bir ülkede yaşanan iç savaştan ötürü toprakların önemli bir bölümünün kaybedilmesi halinde etkili kontrol standardı (*Effective Control Standard*) uygulanmaktadır. Le Mond, bu etki kontrolünde öngörülen belirli sınıflandırmaların olduğunu belirtmiştir. Bu sınıflandırmaları ise baş kaldır (rebellion), ayaklanma (insurgency) ve savaş hali (belligerency) olarak ayırmıştır. Le Mon, bu sınıflandırmayı BM Antlaşması imzalanmadan evvelki uygulamaları da dikkate alarak açıklamaya çalışmıştır. Buna göre ilk başlarda gerçekleşen baş kaldırıda (rebellion) devlet, ülkesinin önemli bir bölümüne hâkimdir ve bu durumda çatışma durumu tamamen devletin iç

⁶³³ Dapo Akande & Zachary Vermeer, The Airstrikes against Islamic State in Iraq and the Alleged Prohibition on Military Assistance to Governments in Civil Wars, *Ejil:Talks!*, February 2, 2015, <https://www.ejiltalk.org/the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-and-the-alleged-prohibition-on-military-assistance-to-governments-in-civil-wars/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

hukuku doğrultusunda çözümlenecektir. Haliyle üçüncü devletler çatışmada uluslararası alanda tanınan hükümete yardımlarını yapmakla mükelleftirler. Baş kaldırı durumundakilere ise yardım edilmesi yasaktır. Söz konusu başkaldırı artık hükümetin meşruiyetine yönelik bir tepki olarak ayaklanma (*insurgency*) durumuna dönüşürse tepkisiz kalınmalıdır. Diğer deyişle bu tür bir durumda iç savaşın sonucunu etkileme gayesiyle diğer ülkelerin iki tarafa da destek vermekten imtina etmesi beklenmektedir. Meşru olarak nitelendirilebilecek muhalif güçlerin ülkenin önemli bir bölümünü ele geçirmesi söz konusu olursa hükümetin meşruiyeti sorgulanabilir. Bu aşamada savaş haline (*belligerency*) varılmış olacaktır. Bu durumda üçüncü ülkelerin iç savaşı daha kötü hale getirmemesi için meşruiyeti tartışmalı olduğu değerlendirilen hükümete ve ülkenin önemli bir bölümünü kontrol eden muhalif güçlere destek vermekten kaçınması gerekmektedir.⁶³⁴ Bu esnada kolektif güvenlik sisteminin devreye girerek çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapması gerekebilir.

Bir görüşe göre mücadelenin her iki tarafı da dışarıdan üçüncü ülkeleri müdahale için davet edebilir. Ancak bu tür bir davet tartışmalıdır. Davetle müdahale çerçevesinde meşru bir davetin sadece temsili bir hükümet tarafından yapılabileceği belirtilmektedir. Devleti temsil etmeye yetkili hükümetin belirlenmesinde ise etkin denetim ölçütü, demokratik meşruiyet ilkesi ve negatif eşitlik ilkesinin dikkate alınacağını altını çizmiştir. Ancak isyancılara davetle müdahale kapsamında bir desteğin verilmesine olumsuz yaklaşılmaktadır. Çünkü muhalif güçlerin ülkenin önemli bir kısmına sahip olması durumunda dahi davete yetkili olmadığı kabul edilmektedir.⁶³⁵

Yukarıdaki etraflı değerlendirmelerimiz ışığında Suriye’de yaşanan iç savaşa davetle müdahale doktrininin nasıl uygulanacağı incelenebilir. İç savaşta davetle müdahale doktrinini yasaklayan düşünceye göre değerlendirilirse Suriye rejimi, 2015 yılı rakamlarına göre ülkenin yaklaşık olarak %83’ünde kontrolünü kaybetmiştir.⁶³⁶ Suriye’de olaylar başladıktan sonra genellikle halk gösterilerinin yönetimin politikalarına

⁶³⁴ Le Mon, ss.746-747

⁶³⁵ Marko Milanovic, What Exactly Internalizes as Internal Conflict? *Ejil: Talk!*, 7 Mayıs 2010, <https://www.ejiltalk.org/what-exactly-internationalizes-an-internal-armed-conflict/> (Erişim tarihi: 20.11.2018)

⁶³⁶ Syrian Government No Longer Controls 83% of the Country, *IHS Jane’s Intelligence Review*, Aug. 24, 2015, <http://www.janes.com/article/53771/syrian-government-no-longer-controls-83-of-the-country> (Erişim tarihi: 20.11.2018)

karşı ve barışçıl bir şekilde gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Ancak Suriye rejimi, bu olayları halk talebi olarak değil, bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmiştir. Suriye rejimi her ne kadar gösterileri şiddet yoluyla bastırma yoluna gitse de halk gösterileri ülkenin her bir yanına yayılmış ve dış baskıların da etkisiyle rejim birtakım reformlar yapacağını ilan etmek zorunda kalmıştır. Fakat halk gösterilerde bulunmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Suriye rejimi, şiddetin dozunu artırmış ve çok sayıda sivil halkın hayatını kaybetmesine neden olan müdahalelerde bulunmuştur. Askerin de desteğini alan halk, Suriye rejimine karşı silahlı bir ayaklanma başlatmıştır. Muhaliflerin silahlı ayaklanmasından sonra gerek rejime gerekse muhalif gruplara sağlanan dış destekler, Suriye iç savaşına giden yolu açmıştır. 2012 tarihinde de UKÖ, Suriye’de tam ölçekli bir iç savaşın yaşandığını ilan etmiştir.⁶³⁷ İç savaşta davetle müdahale doktrininin uygulanamayacağını savunan düşünceye göre Suriye rejimine doğrudan veya dolaylı şekilde yardımlar yapılamayacaktır.⁶³⁸ Ancak bu düşünce Suriye özelinde uygulanmamış, İran ile Rusya hukuken meşru olarak nitelendirdikleri Suriye rejiminin davetine dayandırdıkları desteklerini her geçen gün artırmıştır. Özellikle Suriye rejiminin sivil halka karşı saldırılarını artırması üzerine başta Avrupa olmak üzere Batılı ülkeler muhalif güçlere desteğini artıracağını açıklamıştır.

Uluslararası olmayan silahlı çatışmaların yaşandığı Suriye’de hangi taraf desteklenirse desteklensin en çok dikkat edilmesi gereken husus uluslararası insancıl hukukuna uygun davranmaktadır. Bu kapsamda ileriki kısımlarda bahsedilecek olan Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. Maddesi ve Cenevre Sözleşmelerine Ek II Protokol’ün rolü ve önemi büyüktür. Ancak Suriye rejiminin davetle müdahale kapsamında çağırdığı ülkelerin sorumluluğunun ne olabileceği tartışma yaratan bir konudur. Özellikle Suriye rejiminin kontrol altına alamadığı bölgelerde davetle müdahale kapsamında çağırmış olduğu ülkelerin gerçekleştirdiği operasyonlar sonucunda insancıl hukukun ihlallerinden kimin sorumlu olabileceği tartışılmaktadır.

⁶³⁷ Red Cross declares Syria conflict a civil war, **Al Jazeera**, 16 July 2012, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/07/2012716231913738.html> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶³⁸ Fatma Taşdemir, Suriye İç Savaşı’na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk, Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss.173-174

Buna ilişkin değerlendirme yapabilmek için bir BM düzenlemesi mevcuttur. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun 2001’de hazırladığı “*Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilleri Dolayısıyla Devletin Sorumluluğu*” isimli taslak maddeleri bu anlamda yol göstericidir. Taslak maddelerinin 9. maddesinde: “*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup, resmî otoritelerin yokluğunda ya da yetersizliği hâlinde, kamu gücü yetkilerini kullanıyorsa ve koşullar bu yetkilerin kullanılmasını gerektiriyorsa, uluslararası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir.*” ibaresi geçmektedir. Dolayısıyla bu düzenlemeden davet eden taraf olarak Suriye rejiminin Rusya ile İran güçlerinin gerçekleştirmiş olduğu hukuka aykırı fiillerden sorumluluğunun oluşacağı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hizbullah başta olmak üzere çeşitli Şii grupların da Suriye rejiminin yanında savaştığı bilinmektedir. Bu grupların hukuka aykırı eylemlerinden kaynaklanan hukuk ihlallerinin sorumluluklarına ilişkin yine Taslak Maddelerinin 8. maddesine bakılabilir. Bu maddede: “*bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devletin talimatları, emri ya da denetimi altında ise, uluslararası hukuka göre devletin fiili kabul edilir.*” ibaresi geçmektedir. Dolayısıyla buradan anlaşılan davet edilmiş güçlerin denetimi ev sahibi devletin denetimi altında olmak zorundadır.⁶³⁹ Ancak Suriye rejimi açısından bunu söylemek zordur. Rejimin ev sahibi bir yönetim olarak davet ettiği DDA’ların denetimine sahip olmadığı, bu aktörlerin rejimden değil, kendi liderlerinden emir aldığı belirtilmektedir. Ancak ifade edilmelidir ki bu düzenlemenin iç savaş harici durumlar için kurgulandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla iç savaş ortamında da olacakları peşinen kabul eden ve bu DDA’ları davetle müdahale çerçevesinde Suriye’ye davet eden Suriye rejiminin Hizbullah başta olmak üzere tüm kendisini destekleyen tüm DDA’ların fiillerinden dolayı sorumluluğunun oluşacağı söylenebilir. Çünkü devletler başka bir devleti veya DDA’ların uluslararası hukuku çiğneyecek biçimde davet etmesi mümkün değildir. Böyle bir durum söz konusu olursa, diğer deyişle uluslararası insancıl hukuk kuralları ihlal edilirse bu daveti bilerek ve isteyerek yapan davetçi tarafın sorumluluğunun oluşabileceği rahatlıkla ifade edilebilir.⁶⁴⁰

⁶³⁹ Erkiner, Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri- Responsibility of States - Responsabilité de l’État”, *Academia*, <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁴⁰ Gökhan Albayrak, Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği, *Kırıkkale Üniversitesi Açık Erişim* ss.9-10 http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Uluslararası olmayan silahlı çatışmalar konusunda GK'nin bir uygulama birliği içinde olduğunu da söylemek zor gözükmektedir. Örneğin Suriye'de daha ağır bir iç savaş yaşanıyor olmasına rağmen neden Libya iç savaşında olduğu gibi uluslararası toplum Suriye'ye müdahale edemediği tartışılmaktadır. 2011 yılında uluslararası toplum Kaddafi rejimi tarafından yapıldığı söylenen katliamlara karşı birlikte hareket etmiş ve GK, 1970 sayılı kararı almıştır. Hatta alınan bu kararla Libya'da işlenen suçlar UCM'ye sevk edilmiştir.⁶⁴¹ Ek olarak GK, 1973 sayılı kararıyla sivillere karşı saldırıların durdurulması amacıyla Libya'da NATO'nun kontrolü ele aldığı uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Akabinde Fransa, Almanya, Avusturalya, İngiltere, Gambiya, İtalya, Ürdün, Malta, Katar, Senegal, İspanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD muhalifleri, yani Geçici Ulusal Konsey'i Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanımıştır.⁶⁴² Söz konusu tanıma kararı Kaddafi'nin Libya'da halkına karşı işlediği suçlardan ötürü meşruiyetini kaybetmesi nedeniyle alındığı açıklanmıştır. GK 1973 sayılı kararıyla muhalifler ile iş birliği içinde hareket edileceğini ilan etmiş ve gerçekleştirilen NATO harekâtı neticesinde Kaddafi rejimi devrilmiştir. Ancak ifade edilmelidir ki müdahale kararının alındığı 1973 sayılı kararın lafzından muhaliflere destek olunarak sivil halkın ve sivil bölgelerin korunmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak kararda verilen yetki aşılmış ve Kaddafi rejimi devrilmiştir.⁶⁴³ Dolayısıyla gerçekleştirilen müdahalenin rejimin devrilmesine neden olması uluslararası hukuk açısından bir aykırılık yaratmıştır. Her ne kadar Suriye'de de bir iç savaş yaşansa da Libya'da Batılı ülkelerin GK kararını ihlal ederek müdahaleyi Kaddafi'yi devirmeye kadar götürmesi Rusya ve Çin'de Batılı ülkelere karşı bir güvensizlik yaratmıştır. Halbuki Libya'da verilen GK kararının

⁶⁴¹ S/RES/1970 (2011), *Security Council*, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁴² Bu arada ülkelerin Libya muhalefetini Libya halkının temsilcisi olarak tanıması siyasi bir işlemdir ve sadece siyasi bir etkisi vardır. Her devlet alacağı siyasi kararlar arzu ettiği şekilde tanıma işlemini gerçekleştirebilir. Dolayısıyla Libya muhalefetinin Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanınması Kaddafi rejiminin uluslararası hukuk açısından hükümet olma vasfında bir değişiklik yaratmayacaktır. Örneğin İngiltere her ne kadar Libya'daki Kaddafi'nin Büyükelçisini muhatap almaya devam etmiştir. Ancak Libya Büyükelçisinin sınır dışı edilme nedeni de Libya muhalifleri meşru olarak kabul etmesinden kaynaklanmamaktadır. Libya'daki İngiltere Büyükelçiliğine verilen zarara tepki olarak Libya Büyükelçisi sınır dışı edilmiştir. Dapo Akande, Which Entity is the Government of Libya and Why does it Matter?, *Ejil: Talk!*, 16.06.2011, <https://www.ejiltalk.org/which-entity-is-the-government-of-libya-and-why-does-it-matter/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁴³ S/RES/1973 (2011) on Libya, *Security Council*, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

anlamına uygun şekilde, müdahale sadece sivillere saldıran güçlere karşı gerçekleştirilmiş olsa ve Kaddafi rejimi devrilmeseydi, Rusya ve Çin Suriye konusunda her gelen karar tasarısını veto etmeyebilecekti. Hatta Suriye rejiminin bunun baskısı altında olarak sivillere karşı keyfi müdahalelerde de bulunması mümkün olmayabilecekti. Ancak bu söz konusu olmamış, arkasına Rusya ve İran'ın güçlü desteğini alan Suriye rejimi, ayırım gözetmeyen saldırılarda bulunarak insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal etmiştir. Bunun üzerine Rusya, İran ve Çin gibi ülkeler dahil edilmezse, Suriye'de genel olarak uluslararası toplum Suriye rejiminin halkına karşı gerçekleştirdiği saldırılardan ötürü meşruiyetini kaybettiği yönünde beyanatlarda bulunmuş ve Suriye muhalefetini Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanımıştır.⁶⁴⁴

İç savaş eşliğini aşan Suriye'de Rusya, bu ülkedeki müdahalelerini meşru olarak nitelendirdiği Suriye rejiminin daveti üzerine yaptığını açıklamıştır. Ancak Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna topraklarına davetsiz bir şekilde girerek bu ülkelerin toprak bütünlüğü hilafına girişimlerde bulunması dikkate alınırsa fiil ve söylemlerinde tutarlılığın bulunmadığı görülmektedir. Uygulamalarındaki bu farklılık Rusya'nın, uluslararası hukuku kendi siyasi ve güvenlik çıkarlarına uygun bir şekilde yorumladığını göstermektedir. Rusya'nın pragmatik nedenlerle farklı söylemlerde bulunduğu ifade edilse de genel olarak devlet uygulamalarına bakıldığında davetle müdahale kapsamında Rusya'nın Suriye rejiminin daveti üzerine Suriye'de askeri müdahalelerde bulunmasının uluslararası hukuka göre uygunluk kazandığı söylenmektedir. Rusya'nın davetle müdahale kapsamında Suriye adına Suriye rejiminin davetiyle Rusya'da bulunmasında herhangi bir sakınca bulunmadığı söylene de müdahalelerinde başvurduğu yol ve yöntemlerin hukuka uygun olduğunu söylemek çok zordur.⁶⁴⁵ İç savaş halini yaşayan bir ülkede dışarıdan müdahalelerin yapılmaması gerektiği, aksi taktirde bunun kötü yönetim nedeniyle hükümetine isyan eden halkın self determinasyon hakkına aykırı bir girişim

⁶⁴⁴ Suriye muhalefetinin temsilcisi olan Suriye Ulusal Konseyi, Türkiye'nin de katılım sağladığı Tunus'taki "Suriye'nin Dostları" toplantısında Şubat 2012'de bir araya gelen 69 ülkenin temsilcileri, yayınladıkları ortak bildiride, Suriye halkının meşru bir temsilcisi olarak kabul ettiklerini açıklamıştır. Ancak Libya'da olduğu gibi bu tanıma da siyasi bir işlemdir. Suriye rejiminin uluslararası alanda hükümet olma vasfında bir değişiklik yaratmamıştır. Nitekim BM başta olmak üzere birçok uluslararası örgütte Suriye'yi rejim yetkilileri temsil etmektedir.

⁶⁴⁵ Samuel Mercier, The Legality of Russian Airstrikes in Syria and 'Intervention by Invitation', 29 April 2015, *E-International Relations Students*, <https://www.e-ir.info/2016/04/29/the-legality-of-russian-airstrikes-in-syria-and-intervention-by-invitation/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

olacağını değerlendiren kesimin görüşüne değinilmişti. BM ve uluslararası insan hakları kuruluşlarına göre insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal ettiği ifade edilen Rus hava saldırılarının Deaş hedeflerinden daha çok ılımlı muhaliflere karşı gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. İç savaşın yasaklanması gerektiğini savunan kesimin bakış açısıyla değerlendirilirse Rusya sadece iç savaşa dahil olarak hukuka aykırı bir eylemde bulunmamış, aynı zamanda iç savaş içerisinde Suriye halkının ılımlı muhalif gruplar yoluyla kendi kaderini ve yönetimini tayin etmek üzere başlattığı mücadeleyi engelleyerek uluslararası hukuku ihlal etmiştir.⁶⁴⁶

Rusya veya İran gibi tarafların Suriye iç savaşında Suriye rejimi lehine gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler nedeniyle ne tür bir sorumluluğun oluşabileceği tartışılabilir. Her ne kadar davetle müdahale kapsamında davet edilen tarafın işlediği fiillerden ötürü davet edenin sorumluluğunun oluşabileceği söylene de bu davet edilen tarafın her istediği suçu işleyebileceği anlamına gelmemektedir. Yani Rusya ve İran'ın Suriye rejimine yardım edebileceği savunulsa bile bu Suriye'de yaptıkları eylemler nedeniyle insancıl hukuka sıkı sıkı bağlı oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Bu bağlamda ele alındığında BM Suriye Uluslararası Bağımsız İnceleme Komisyonu, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre Rusya yaptığı operasyonlar neticesinde uluslararası insancıl hukuku ihlal etmiştir. Aynı şekilde İran'a bağlı milislerin Halep başta olmak üzere ciddi insancıl hukuk ihlallerinde bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁴⁷ Yaşanan ihlaller uluslararası hukuka göre emredici kurallara (*peremptory rule of general international law*) aykırı olan eylemlerdir. Bu husus BM Taslak Maddelerinin 26. Maddesinde de düzenlenmiştir. Bu maddede: “*Bu bab'ın hiçbir hükmü, uluslararası hukukun emredici bir kuralından kaynaklanan bir yükümlülüğe aykırı herhangi bir devlet fiilinin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz.*” ibaresi geçmektedir. Dolayısıyla iç savaş ortamında Suriye rejiminin daveti kabul edilse bile daveti kabul eden Rusya ve İran'a Suriye'de emredici kurallara aykırı davranma hakkı vermediği ve işledikleri insancıl hukuk

⁶⁴⁶ ABD'li diplomat: "Rus operasyonları ılımlı muhalifleri vuruyor", **CNN Türk**, 05.11.2015, <https://www.cnnturk.com/dunya/abdli-diplomat-rus-operasyonlari-ilimli-muhalifleri-vuruyor> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁴⁷ Activists urge U.N. to cite Russia, Iran war crimes in Syria, **Reuters**, 12 January 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aleppo-crimes/activists-urge-u-n-to-cite-russia-iran-war-crimes-in-syria-idUSKBN14W1MN> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

ihlallerinden ötürü sorumluluklarının oluşacağı söylenebilir.⁶⁴⁸ Bu anlamda Suriye'deki Rusya ve İran müdahaleleri ciddi bir biçimde eleştirilmektedir. Mercier, Rus müdahalelerinin Suriye rejiminin daveti üzerine yapılması hukuken kabul edilse de müdahalelerin kendisinin hukuka uygun olmadığını ifade etmektedir. Mercier ayrıca Suriye rejimine davetle yardıma gelen Rusya ve İran'ın müdahalelerini “davetle meşru müdahale” yerine Suriye'ye “davetle sivil nüfusa karşı saldırı” tanımlamasının daha doğru olacağı ifade edilmektedir.⁶⁴⁹

Yine iç savaş ortamında desteğin kesilmesi gerektiğini savunan görüşe göre iç savaş durumunda hükümete verilen desteğin kesilmesi veya en azından iç savaşa girmeden evvelki seviyede tutulması gerekmektedir. Ek olarak iç savaş durumunda bulunan ülkedeki hükümete destek verilmeye devam edilmesi durumunda muhaliflere yönelik nasıl bir yaklaşımda bulunulması gerektiği konusu da irdelenmiştir. Buna göre hükümete verilen desteğe karşı saldırıya uğrayan, kötü politikalar nedeniyle hükümetine isyan eden ve kendi kaderini tayin etmek isteyen halka da orantılı ve amacına uygun desteğin verilebileceği ifade edilmektedir. Bu da hukuken meşru müdafaa hakkı çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla ilgili İngiltere teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. 1986 yılında İngiltere bir açıklamasında “karşı müdahale doktrini”ni (*counterintervention doctrine*) ortaya atmıştır. Buna göre bir ülkede hükümet ile muhalif yanlıları arasında bir iç savaş vuku bulursa insani gerekçeler hariç tutulmak üzere taraflara destek verilemeyeceğini, ancak bir taraf lehine dengeyi bozacak şekilde verilecek desteğin, diğer tarafa verilecek desteği meşrulaştırdığı ve bunun genel olarak kabul gördüğü ifade edilmiştir. Bu İngiliz argümanı birçok yazarca da kabul edilmiştir.⁶⁵⁰ Bunun yanında 1975 yılında Uluslararası Hukuk Enstitüsünün (Institut de Droit International) “İç Savaşlara Karışmamazlık Prensipleri” (*The Principle of Non-Intervention in Civil Wars*) raporunda üçüncü tarafların iç savaşta taraflara yardım etmemesi gerektiği belirtilmiş, bu yardımın yapılması durumunda BM Antlaşması ve

⁶⁴⁸ Erkiner, Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri- Responsibility of States - Responsabilité de l'État, *Academia*, <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁴⁹ Mercier, The Legality of Russian Airstrikes in Syria and 'Intervention by Invitation', *E-International Relations Students*, <https://www.e-ir.info/2016/04/29/the-legality-of-russian-airstrikes-in-syria-and-intervention-by-invitation/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁵⁰ Joseph Klingler, Counterintervention on Behalf of the Syrian Opposition? An Illustration of the Need for Greater Clarity in the Law, *Harvard University International Law Journal*, Volume: 55, Number: 2, Summer 2014, ss.483-499

diğer uluslararası hukuk antlaşmalarına uygun olarak diğer tarafa orantılı yardımın edilebileceği belirtilmiştir. Tabii ki buradan anlaşılan diğer tarafı dengede tutabilecek bir önlemin alınması, bu önleme orantılı ve amacına uygun bir şekilde başvurulması gerektiğidir.⁶⁵¹ Karşı müdahale doktrinde artık ülkede halk adına konuşmak için meşruiyetini yitirmiş olan hükümete yönelik illegal yardımların devam etmesi durumunda muhaliflere de orantılı destek sağlanarak hükümete destek sağlayan üçüncü ülkelerin verdiği desteğin dengelenmesi ve bu sayede halkın kendi tercihini yapmasına yardımcı olunması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak karşı müdahale doktrini çerçevesinde yapılan yardımların da amacını aşması ve orantısız olması durumunda bunun da hukuken sakıncalı olacağı belirtilmektedir.⁶⁵²

Suriye'deki muhaliflere desteğin verilmesi ancak bu düzlemde mümkün olarak değerlendirilirken, muhalif güçlerin iç savaş eşiğinin aşılmış olduğu Suriye'de dışarıdan yardım almadan Rusya ve İran'dan yoğun destek alan Suriye rejimi güçlerine karşı mücadeleyi kaybedeceğine işaret edilmektedir. Bu nedenle iç savaş eşiğinin aşılması akabinde muhalif güçlere verilecek olan orantılı desteğin meşrulaşacağı söylenebilir.⁶⁵³ Fakat muhaliflere yönelik dengeleme amaçlı karşı müdahale doktrini çerçevesinde verilecek desteğin devlet uygulamalarıyla (*opinio juris*) sabit bir kural haline gelmediği de belirtilmektedir.

İç savaşlarda hiçbir tarafın desteklenemeyeceği görüşünü savunan kesime göre bir değerlendirme yapılırsa, meşruiyetini kaybeden, halkına karşı ayırt etmeksizin saldırılarda bulunan ve orantısız bir şekilde dışarıdan destek alan Suriye rejiminin saldırılarına karşı ılımlı muhalif güçlere sivil halkı koruması için destek verilebilir. Buradaki asıl amaç halkın meşru taleplerinin yerine getirilmesine yardımcı olmaktır. Ancak hiçbir ülke suiistimale açık olan bu doktrine dayanarak Suriye'deki muhalefete destek verdiğini ilan etmemiştir.⁶⁵⁴ Peki, iç savaş durumunda olan Suriye'de Suriye rejiminin davetle müdahale kapsamında hakkı olmadığı söylenmesine rağmen çağırdığı devletlere karşı mütekabiliyet esasına dayanarak Suriye muhalefetinin de yardım

⁶⁵¹ The Principle of Non-Intervention in Civil Wars, Institut De Droit International, **Session of Wiesbaden**, 1945, s.3

⁶⁵² Klingler, ss. 501-503

⁶⁵³ Klingler, ss. 506-507

⁶⁵⁴ Taşdemir, Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, ss.174-175

çağrısına diğer devletler cevap verebilir mi? Verilebilecekse de iç savaş durumunda olan Suriye'deki muhalefet ne derecede bu çağrıya cevap verebilecek kadar bütünlüklü bir yapıya sahiptir? Bu sorular Suriye'de davetle müdahale doktrininin uygulanmasını daha da karmaşıklamaktadır.

Suriye Ulusal Konseyi'nin kurulması akabinde Suriye'de Şam'ın kırsal bölgelerine kadar olan yerleri ele geçiren muhaliflerin ilk aşamada daha bütünlüklü bir yapıya sahip olduğu ancak iç savaşın ilerlemesiyle birlikte diğer devletlerin muhalefet içerisinde çıkarlarına da uyumlu olacak şekilde farklı fraksiyonları desteklemesiyle bu bütünlüklü yapıdan hızla uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla bütünlüklü yapıya haiz olmayan ve tartışmalı grupları içerisinde barındırdığı ifade edilen muhalif grupların davetiyle Suriye'ye müdahalede bulunmak hem hukuken hem de fiilen tartışmalı görünmektedir. Rejimin davetle müdahalesine de aynı şekilde mukabele etmek gerçekleştirdiği ağır insancıl hukuk ihlalleri dikkate alındığında tartışmalı görünmektedir.⁶⁵⁵ Tabii iç savaş eşliğini aşan ülkelere destek verilmemesi gerektiği fikrinden yola çıkarak yaptığımız bu değerlendirmemizde yazarların görüş ayrılığı içerisinde olduğunu da unutmamakta fayda vardır. Her halükârda öncelikli olarak dikkate alınması gereken uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuksa iki tarafa da yardım edilmemesinin daha isabetli olabileceği rahatlıkla ifade edilebilir. Suriye rejimine desteğin hukuken sağlanabileceği savunulsa dahi Cenevre Sözleşmelerinin ortak 1. maddesi gereği insancıl hukuku ihlal eden tarafa yardımda bulunamaz. Bu madde tüm devletlerin uymak zorunda olduğu bir teamül kuralıdır.⁶⁵⁶

Türkiye'nin iç savaş başlaması akabinde Suriye rejimi ile iş birliği içerisinde hareket etmeye çalıştığı ve çatışmaların sonlanabilmesi adına yoğun bir çaba içerisinde girdiğini ifade etmiştik. Ancak Türkiye sınırında yoğunlaşan sığınmacı akınları ve Batı baskısıyla Esed rejimi ile ipleri koparmasıyla Türkiye, muhaliflere destek vermeye başlamıştır. Türkiye, sınırının bir diğer ucunda yaşanan rejim saldırılarına karşı özellikle

⁶⁵⁵ Dapo Akande & Zachary Vermeer, The Airstrikes against Islamic State in Iraq and the Alleged Prohibition on Military Assistance to Governments in Civil Wars, *Ejil: Talk!*, 2 February 2015, <https://www.ejiltalk.org/the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-and-the-alleged-prohibition-on-military-assistance-to-governments-in-civil-wars/> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

⁶⁵⁶ Laura Visser, Russia's Intervention in Syria, *Ejil: Talk!* 25 November 2015, <https://www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

rejim ordusundan ayrılan Albay Riyad Esed öncülüğündeki muhaliflerin Türkiye’de organize olmasına ses çıkarmamıştır. Sığınmacı akınına uğrayan Türkiye, Esed rejiminin saldırıda bulunan güçlerine müdahalede bulunmayı o esnada sakıncalı değerlendirdiğinden saldırılarda bulunan Esed güçleriyle mücadele içindeki ılımlı muhaliflere destek vermeyi daha makul karşıladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte GK’nin rejime karşı önlemler almada yetersiz kalması üzerine sivilleri korumaya yönelik silahlanan muhalif güçlere destek sağlanması yönünde çeşitli çağrılarda bulunulmuştur. Hatırlanacağı üzere iç savaş ortamında hiçbir tarafa destek verilmemesi kaidesini uygulayan AB ülkeleri, bu kapsamda rejim ile muhalif güçlere silah ambargosu uygulamıştır. Ancak Rusya ve İran’ın Suriye rejimine artan desteği ve yaşanan büyük sivil kayıplar, AB ülkelerini Ağustos 2013 itibariyle muhalif güçlere uygulanan ambargoyu kaydırmaya zorlamıştır.

Türkiye ise Suriye rejimi ile olan ilişkileri kesmesi sonrasında muhalif güçlerle daha yakın bir ilişkiye girdiği görülmektedir. Türkiye’nin muhalif güçlere verdiği destekle saldırıya uğrayan halkın bu güçler marifetiyle koruma altında olmasını ve sınırlarına istikrarsızlığın ulaşmamasını hedeflediği değerlendirilmektedir. Nitekim söz konusu rejim saldırıları sadece insani krizin oluşmasına neden olmamış, aynı zamanda Türkiye’nin güvenliğini de ciddi anlamda riske sokmuştur. Türkiye’nin sığınmacıları içerisinde rejim yanlısı, muhalif veya terör örgütünden olup olmadığına dikkat etmeksizin sınırda bekleyen sığınmacı akınına tamamen insani mülahazalarla büyük bir risk alınarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak Türkiye’nin bu tür bir siyaseti izlemesi de eleştirilmiş ve bu tutumunun Türkiye’ye göçü teşvik ettiği savunulmuştur. Ayrıca Türk hükümetinin ayırım gözetmeksizin aldığı sığınmacıların Türk ulusal güvenliğini riske atma ihtimali de değerlendirilmiştir.⁶⁵⁷ Ancak Suriye rejimi ile diyalog kanalları kesilen Türkiye, 2011 yılında muhaliflere verdiği desteği Suriye rejimini yıkmak için değil, bölgede yaşanan insani krizin engellenmesi amacına dayandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye, bu gruplara silah desteği vermekten imtina ettiği görülmektedir. Bu durum

⁶⁵⁷ Gelenlerin %90’ı dönmeyecek, eğer istersem onları gönderirim diyemezsiniz! **Birgün**, 12.05.2016, <https://www.birgun.net/haber/gelenlerin-90-i-donmeyecek-eger-istersem-onlari-gonderirim-diyemezsiniz-112041> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

Türkiye'ye sığınan muhalif güçlerin liderlerinden Riyad Al Esed'in ifadelerinden de anlaşılmaktadır.⁶⁵⁸

2012 yılının başlarında da CIA'nin, Suudi Arabistan ile Katar'ın muhalif güçlere askeri desteğini iletmede yardımcı olduğu öne sürülmüştür. Ancak bu silahların aşırı grupların eline geçtiği yönünde endişelerin olduğu ve muhalif gruplar içerisindeki hizipleşmelerin daha bu dönemde başladığı söylenmiştir. Bu arada ılımlı muhalefetin Esat sonrasında liderliği ele alabilecek kadar gücünün olup olmadığı da sorgulanmaya ve aşırı grupların olası bir hâkimiyetinin açacağı büyük sorunlar konuşulmaya başlanmıştır. Bu askeri yardımların daha koordineli olabilmesi için ABD'li yetkililer Türkiye ile çalışmaya gayret edildiğini ifade etmiştir.⁶⁵⁹

İç savaşın artık hâkim olduğu Suriye'de rejim güçlerine yapılan Rusya, İran ve Hizbullah destekleri karşısında hem Türk tarafının hem de Batılı ülkelerin yaptığı yardımların hem orantılı hem de sivilleri korumaya yönelik yapıldığını kanıtlaması gerekecektir. Bu sayede Suriye rejiminin saldırılarına karşı halkın korunması için orantılı olarak yapılan yardımların meşrulaşabileceği değerlendirilmektedir. Suriye'nin çatışmaların iç savaş eşiğini geçtiğinin bilincinde olan Rus Dışişleri Bakanı Lavrov da Suriye rejimine olan desteklerinin yapılan antlaşma çerçevesinde sağlandığı, Suriye'de Esed'ı destekleme amacı taşımadığı ve Suriye'yi dış tehditlerden korumak için yapıldığını söyleyerek savunmuştur.⁶⁶⁰ Ayrıca Suriye'de SSCB döneminden kalan

⁶⁵⁸ In Slap at Syria, Turkey Shelters Anti-Assad Fighters, **New York Times**, 27 October 2011, <https://www.nytimes.com/2011/10/28/world/europe/turkey-is-sheltering-antigovernment-syrian-militia.html> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

⁶⁵⁹ Rebel Arms Flow Is Said to Benefit Jihadists in Syria, **New York Times**, 14 October 2012, <https://www.nytimes.com/2012/10/15/world/middleeast/jihadists-receiving-most-arms-sent-to-syrian-rebels.html> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

⁶⁶⁰ Uluslararası alanda meşruiyetini kaybettiği ifade edilen Suriye rejiminin Suriye istikrara kavuşmasına müteakip yeni bir geçiş süreci ile Suriye halkının iradesini yansıtan bir yeni hükümetle değişmesi gerektiği artık GK tarafından da kabul görmüştür. Bu kapsamda GK, 18 Aralık 2015 tarihli ve 2254 sayılı kararı almıştır. Buna göre BM yardımıyla Suriye'de müteber, kapsayıcı ve mezhepçi olmayan bir yönetimin kurulması için yeni anayasa çalışmalarına başlanılması; oluşturulacak yeni anayasaya uygun olarak 18 ay içerisinde BM gözetiminde oy vermeye ehil Suriye diasporasındaki Suriyelilerin de dahil olacağı bir seçimin gerçekleştirilmesi; bu seçimin yüksek uluslararası şeffaflık ve hesap verilebilirlik kaideleri doğrultusunda yapılmasının hedeflendiği bildirilmiştir. S/RES/2254 (2015), *UN Security Council*, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2254.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2018)

taahhütlerin yerine getirildiğini ve bu desteğin uluslararası hukuka uygun biçimde yapıldığını öne sürmüştür.⁶⁶¹

Mart 2012’de Türkiye, Şam Büyükelçiliğini kapatmış ve Suriye’nin Dostları Grubunun ikinci toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye tarafını tamamen belli ettiği bu tutumuyla muhalefete yönelik desteğini artırmaya başlamıştır. Türkiye’nin Suriye muhalefetine örgütlenmesine ses çıkarmaması nedeniyle Suriye rejimiyle siyasi olarak sahip olduğu gergin ilişkiler, Haziran 2012’de Suriye’nin Türk savaş uçağını düşürmesiyle askeri alana yansımıştır. Bununla birlikte Türkiye açısından iç savaş ilerledikçe Suriye sınırı daha tehlikeli bir hal almaya başlamış ve Ekim 2012 tarihinde Akçakale’ye 3’ü çocuk 5 sivilin hayatını kaybetmesine neden olan bir havan topu saldırısı gerçekleştirilmiştir. Türkiye bu saldırıya deklare ettiği angajman kuralları gereği cevap vermiştir.⁶⁶² Ancak bu aşamadan sonra da Türkiye’nin muhalefete yönelik koşulsuz bir destek içinde olduğunu söylemek çok zor görünmektedir. Yani Suriye rejimi ile köprüleri atan Ankara’nın, muhalefete Türkiye’de özgürlük hakkı tanısa da ÖSO’ya tam destek verdiği konusu muamma olarak karşımızda durmaktadır. Hatta ÖSO’nun üst düzey komutanları hareket alanlarının kısıtlı olduğu, silah temininde bulunulmadığı, ekipman, eğitim ve operasyonel anlamında desteğe ihtiyaçlarının olduğunu söyleyerek sitemlerde bulunmuştur. Türkiye’nin yaptığımız incelemeler sonucunda özellikle 2012 ve 2013 yıllarında Özgür Suriye Ordusuna iddia edildiği gibi yoğun bir silah desteği verdiğini kanıtlayan bir bulguya veya bilgiye rastlanılamamıştır.⁶⁶³ Ancak Millî İstihbarat Teşkilâtı ve diğer ilgili kurumların muhalefeti çeşitli eğitimlerden geçirdiği ve faaliyetlerinin koordinasyonunda yardımcı olduğu ifade edilmektedir. İran’ın yanında Hizbullah’ın da rejime sahada ne kadar destek olduğu hatırdta tutulursa Türkiye’nin sağladığı desteğin bu ülkelerin verdiği desteğe nazaran kayda değer olmadığı anlaşılabacaktır. Kısaca Türkiye’nin muhaliflere yardımı, muhalif güçlerin davetine dayanmamaktadır. Türkiye muhalif gruplara olan desteği de dahil olmak üzere faaliyetlerini meşru müdafaa hakkına

⁶⁶¹ Russia supplying arms to Syria under old contracts: Lavrov, **Reuters**, 5 November 2012 <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia-arms/russia-supplying-arms-to-syria-under-old-contracts-lavrov-idUSBRE8A40DS20121105> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

⁶⁶² Turkey Strikes Back After Syrian Shelling Kills 5 Civilians, **CNBC**, 3 October 2012, <https://www.cnbc.com/id/49278831> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

⁶⁶³ Bayram Balcı, Turkey’s Relations with the Syrian Opposition, *Carnegie Endowment for International Peace*, 13 April 2012, <https://carnegieendowment.org/2012/04/13/turkey-s-relations-with-syrian-opposition-pub-47841> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

dayandırmaktadır. Bu da daha çok bölgedeki çatışmaların Türk sınırını tehdit etmesi ve sığınmacı sayısının hızla artmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin muhalif güçlere tam ve koşulsuz bir destek içine girmeyişinin altında yatan sebeplerin incelenmesinde fayda vardır. Çok farklı fraksiyonlara bölünen ve tek ses haline gelemeyen muhalif güçlerin bu durumu haliyle Batı ülkeleri ve Türkiye tarafından sorgulanmaya başlanmış ve Esed sonrasında oluşabilecek düzen konusunda kafa karışıklıkları belirmiştir.⁶⁶⁴ Temmuz 2012 itibarıyla 100'ü aşkın ülke, Suriye Ulusal Konseyi'ni Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanıma kararı almıştır. Ancak bu tanımlamalar devletlere göre değişiklikler göstermiş, kimin muhalefet adına konuştuğu netliğe kavuşturulamamıştır.

Türkiye'nin muhalifleri Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmasının ise siyasi ilke tutum temelinde açıklanacak bir işlem olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Türkiye, muhalifleri Suriye halkının meşru temsilcisi olarak ilan etmiş olmasına rağmen Türk topraklarına düşen havan topları ile ilgili olarak diplomatik notasını Suriye'nin İstanbul Başkonsolosluğu üzerinden Esed rejimine sunmuştur. Türkiye açısından da bu tanımanın hukuki değil, siyasi bir tanıma olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶⁵ Dolayısıyla buradan Türkiye'nin geçiş sürecine kadar muhatap alacağı yönetimin rejim olacağı sonucuna varılmaktadır. Ancak bu Türkiye'nin rejimi meşru olarak tanıdığı anlamına gelmemektedir. 2254 sayılı GK kararında öngörülen serbest seçim yoluyla uygulanacak geçiş sürecinde iş başına gelecek hükümete kadar rejim ile gerçekleştirilen sınırlı ve zaruri bir işlem olarak görmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin Suriye rejimi ile olan münasebetlerini kurucu değil, açıklayıcı bir işlem olarak görmek mümkündür.⁶⁶⁶

İç savaştan bu yana İran, Rusya ve Hizbullah gibi taraflar Suriye rejimine yönelik orantısız desteğini hızlandırmıştır. Haliyle güçlenen rejim karşısında Suriye muhalefetine başarısızlığa uğraması kaçınılmaz bir son gibi görünmektedir. Daha önce

⁶⁶⁴ Klingler, ss.520-521

⁶⁶⁵ Stefan Talmon, Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People, **Chinese Journal of International Law**, 2013, ss.225-232

⁶⁶⁶ Abdullah Kıran, Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, Yıl: 2017, ss. 923-945

de ifade edildiği üzere dış müdahalelerle muhalif grupların iyice hizipleşmesi sonucunda muhalefetin kim olduğu konusunda kafa karışıklıkları oluşmaya başlamıştır. İç savaş vuku bulduğundan bu yana üçüncü devletlerin muhalif güçlere olan desteği süreklilik ve istikrar arz etmemiştir. DEAŞ terörü ortaya çıktıktan sonra da ABD öncülüğündeki koalisyon tarafından DEAŞ terörüne odaklanıldığını açıklanmış, Suriye rejimi artık bir hedef olmaktan çıkarılmıştır. Türkiye de bu arada DEAŞ terörüne karşı pasif kalmakla suçlanmış, Ahrur Şam örgütünü desteklediği ve daha çok Suriye rejiminin düşmesine odaklandığı iddia edilmiştir. 2015 yılı itibariyle muhalif grupların maddi sebeplerden ve silahsızlıktan dolayı dağılmaya başladığı ifade edilmiştir. ABD'nin muhaliflere yönelik başlattığını iddia ettiği eğit-donat programının ise sadece DEAŞ ile mücadeleyi öngördüğü, rejime karşı bir program olmadığını belirtmiştir. Muhalefet yetkilileri, muhalif güçlerin desteksizlik ve bölünmelerden ötürü yavaş yavaş İdlip ve Halep'i kontrol eden El Nusra ve Ahrur Şam'a kaydığı ifade edilmiştir.⁶⁶⁷ Bununla birlikte ÖSO komutanı Albay Riyad Esed, ABD öncülüğünde başlatılan eğit ve donat programının ılımlı muhalifler için değil, PKK'nın Suriye kolu olan PYD için tatbik edildiğini açıklamıştır. Ek olarak 500 milyon dolarlık olduğu belirtilen proje kapsamında 54 muhalif askerin eğitildiği, buna karşın Kobani, Haseke ve Afrin'de ABD'li eğitmenlerce 8 binden fazla PKK/YPG militanının eğitilerek profesyonelleştirildiğini iddia etmiştir.⁶⁶⁸ İç savaşın başlamasıyla birlikte kendisini güçlendirmeye çalışan muhalifler, sadece Suriye rejiminin değil, DEAŞ ve YPG'nin de öncelikli hedefi olmuştur. PKK/YPG güçlerinin rejim güçleriyle gerginlik yaşadığı öne sürülse de Halep örneğinde görüldüğü gibi 2016 yılında Azez koridor hattının muhaliflerden alınmasında PKK/YPG'nin Suriye rejimine destek sağladığı bilinmektedir. YPG'nin genel olarak rejim ile pragmatik bir iş birliği içerisine girdiği ve muhalif bir grup olarak nitelendirilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir.⁶⁶⁹ PKK/YPG güçlerinin rejimden çok muhalif güçlerle savaş içerisinde

⁶⁶⁷ Syrian Rebels Say US Train And Equip Program Lacks Clarity, Support, **International Business Times**, 05.07.2015, <https://www.ibtimes.com/syrian-rebels-say-us-train-equip-program-lacks-clarity-support-1910907> (Erişim tarihi: 16.12.2018)

⁶⁶⁸ Eski ÖSO komutanı: ABD, eğit-donat programında ılımlı muhalifleri değil, PYD'lileri eğitti, **T24**, 03.09.2016, <http://t24.com.tr/haber/eski-oso-komutani-abd-egit-donat-programinda-ilimli-muhalifleri-degil-pyd-lileri-egitti.358151> (Erişim tarihi: 16.12.2018)

⁶⁶⁹ Andrew J. Tabler, The Syrian Opposition and the PYD, Patrick Clawson (Ed.), **Syrian Kurds as a U.S. Ally**, The Washington Institute for Near East Policy, 2016, ss.1-60

olduğu ve muhalif bölgelerinden kazanımlar elde ettiği bilinmektedir.⁶⁷⁰ DEAŞ de yükselmesiyle muhaliflerden önemli bölgeler ele geçirmiş ve ÖSO dağılarak ciddi bir şekilde güç kaybetmiştir.⁶⁷¹

Netice olarak Türkiye muhaliflerin daveti üzerine değil meşru müdafaa hakkına dayanarak müdahalelerini gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu meşru müdafaa eylemlerinin meşruiyetini destekleyici mahiyette olan ve ilk olarak 1998 yılında imzalanan "Adana Mutabakatı" da bu anlamda önemlidir. Söz konusu mutabakat yeni haliyle 21 Aralık 2010 tarihinde "*Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Antlaşması*" ismiyle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Suriye Dışişleri Bakanı Walid Mouallem tarafından Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca her iki tarafın sınırları içerisinde bulunan terör örgütleri ile mensuplarına ve vuku bulabilecek terör eylemlerine karşı etkin güvenlik önlemlerini alması (Madde 4); tarafların PKK/KONTRA-GEL terör örgütü ile uzantı/yan oluşumlarına karşı topraklarında kamp, eğitim merkezi ve diğer tesisleri kurmalarına, militan toplama ve silah, patlayıcı madde lojistik destek ve terörizmin finansmanı teminine, terörizmin finansmanı kapsamında kaçakçılık ve ticaret yapmalarına, eğitim ve propaganda faaliyetlerinde bulunmalarına, yasadışı sınır geçişi yapmalarına, diğer tarafa ve üçüncü ülkelere militan, silah ve patlayıcı madde aktarmalarına, görsel ve yazılı basın faaliyetlerinde bulunmalarına, bu faaliyetler için kaynak ve araç bulmalarına ve uygun ortam yaratmalarına engel olunması; (Madde 5/a) PKK/KONTRA-GEL terör örgütü mensuplarının yasal ya da yasal olmayan ikametine, şekli ve amacı ne olursa olsun, ticari, siyasi, askeri ve medya ile ilgili herhangi bir faaliyette bulunmasına, bu faaliyetlerine hiçbir şekilde kolaylık sağlanmaması ve engellenmesi adına tüm tedbirlerin alınmasına; (Madde 5/b) bu terör örgütü mensuplarının iki ülkenin de herhangi birinin topraklarını, diğer Tarafa ya da üçüncü bir ülkenin topraklarına geçiş maksadıyla kullanmalarına izin vermemesine ve bunu engellemek için tüm tedbirleri almasına; (Madde 5/c) Taraf ülkelerin güvenlik, istikrar ve çıkarlarını ihlal etmeye çalışan PKK/KONTRA-GEL terör

⁶⁷⁰ Syrian Kurdish Council Condemns PYD's Parading of Bodies of Killed FSA Fighters, **National Coalition of Syrian Revolution and Opposition Forces**, 29 April 2016, <http://en.etilaf.org/all-news/news/syrian-kurdish-council-condemns-pyd-s-parading-of-bodies-of-killed-fsa-fighters.html> (Erişim tarihi: 14.12.2018)

⁶⁷¹ Talmon, ss.239-241

örgütü ve uzantılarıyla diğer terörist grupların üyeleri ve işbirlikçileri, bir Taraftan diğer Tarafa kaçanlar da dahil tutuklanarak talep eden Tarafın vatandaşıysa o Tarafa teslim edilmesine; (Madde 8) Ek olarak bu terör örgütlerinin faaliyetlerinin sürekli izlenmesine ve gerektiğinde ortak operasyonların yapılmasına; (Madde 6 ve 7) Söz konusu terör örgütleri ile ilgili bilgi, belge ve istihbarat değişimi konularında da iş birliğinin yapılmasına; (Madde 11) Bu antlaşmanın sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla da mekanizmalar ve çalışma gruplarının kurulmasına karar verilmiştir. (Madde 13, 14 ve 15)⁶⁷²

Söz konusu Adana Mutabakatının birçok maddesi zaten 1970 yılında 2625 sayılı karar ile BM Genel Kurulu’nun almış olduğu “*Devletler Arası Dostluk İlişkileri ve İşbirliği ile İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Beyannamesi*” başta olmak üzere birçok uluslararası hukuk belgesinde de geçen ve devletlerin uymakla mükellef olduğu ifade edilen teamül hukuku kurallarıdır. Normalde de bir devletin terör örgütlerini topraklarında barındırmaması veya bir diğer devlete karşı saldırmak üzere topraklarını kullandırmaması öngörülmektedir. Mevzubahis mutabakat iki ülke arasında bu konudaki ihtiyacın altını çizen ve detaylandıran bir mutabakattır. Adana Mutabakatının özellikle Rusya tarafından Türk müdahalelerinin meşruiyetinin savunulmasında öne sürülebilecek bir antlaşma olarak lanse etmesinin nedeninin Türkiye ile Suriye rejimin diyaloga girmesi yönündeki çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca antlaşmanın bağlayıcılığı konusunda hem Türkiye’den gelen açıklamalar hem de Suriye rejiminden gelen açıklamalara bakılınca geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Ancak iki tarafta mutabakatın ihlal edildiğine inanmaktadır. Suriye rejimi terörist olarak değerlendirdiği muhalif güçlerin Türkiye tarafından desteklendiği için bu mutabakatın ihlal edildiğini söylemektedir.⁶⁷³ Türkiye açısından bakılırsa iç savaş patlak vermeden önce Suriye rejimini ikna turlarına başlamış ancak pragmatik bir şekilde davranan Esed yönetimi muhaliflere karşı avantaj elde edebilmek için Suriye’nin belirli bölgelerini PKK/YPG’ye bırakmıştır. Daha Mart 2011 tarihinde, yani Irak’taki bir PKK kampında bulunan

⁶⁷² Kanun Tasarısı, Sayı: 463, 09.02.2011, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf> (Erişim tarihi: 14.12.2018)

⁶⁷³ Esed rejiminden 'Adana Mutabakatı' açıklaması, **TIMETURK**, 26.1.2019, <https://www.timeturk.com/esed-rejiminden-adana-mutabakati-aciklamasi/haber-1030577> (Erişim tarihi: 22.12.2019)

PKK/PYD eş başkanı Salih Müslim, Suriye rejiminin ülkenin kuzeyinde hakimiyetinin tam olduğu bir zamanda Suriye'ye dönmüştür. Müslim'in Suriye'nin kuzeyinde PKK'nın Suriye'deki askeri varlığını güçlendirebilmek için çalışmalara başladığı bir sır değildir. Dolayısıyla Suriye rejiminin iç savaşta kazanım elde edebilmek amacıyla Türkiye'ye karşı en başından Adana Mutabakatını ihlal etmeyi göze aldığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca Türkiye tarafı doğrudan Suriye rejimini muhatap almaktan imtina ettiği anlaşılmakla beraber Adana Mutabakatına bağlı olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuştur. Yine Türkiye açısından bakılırsa Suriye'de Adana Mutabakatının maddelerini uygulayabilecek gücü olmadığı anlaşılan Suriye rejiminin acizliği büyük bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim Suriye rejiminin güç kazanması ile birlikte bölgede hâkim olması da Türkiye'nin Suriye rejimi ile işbirliği içine gireceği anlamına gelmeyeceği ve buna tereddütle yaklaşacağı değerlendirilmektedir. Bu konuya ileriki bölümlerde değinilecektir. Ancak her halükârda Adana Mutabakatı, Türkiye'ye yönelik saldırı gerçekleştiren ve gerçekleştirme tehdidi devam eden Suriye'deki terör örgütlerine karşı Türk müdahalelerinin meşruiyetini daha da güçlendiren bir belge olma özelliğini korumaktadır.

4.3.Suriye'deki Türk Müdahaleleri

4.3.1. Şah Fırat Operasyonu

Türkiye, DEAŞ'ın Süleyman Şah Saygı Karakolu'na saldırı yapmak üzere hazırlıkta bulunduğu istihbaratını elde etmiş ve bunun üzerine birtakım önlemler almaya girişmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) 2 Ekim 2014 tarih ve 1071 sayılı Kararı ile kabul edilen Hükümet tezkeresinde de Türkiye'nin güney kara sınırları boyunca ulusal güvenliğine dönük risk ve tehditlerin önemli oranda arttığı belirtilmiştir. Ek olarak uluslararası hukuk uyarınca Türk toprağı olarak kabul edilen Süleyman Şah Saygı

Karakolu'na dönük güvenlik riskinin de arttığı açıkça belirtilmiş, Anayasanın 92. maddesi⁶⁷⁴ uyarınca TBMM'den talep edilen tezkere kabul edilmiştir.⁶⁷⁵

Suriye'nin iç savaş hali ve bölgedeki otorite boşluğu gerçekçi bazı önlemlerin alınmasını gerektirmiştir. Bölgedeki tehdidin ağırlaşması üzerine, Türk Silahlı Kuvvetleri ve MİT'ten oluşan 175 kişilik bir tim Süleyman Şah Türbesine operasyon düzenlemiştir. Yaklaşık olarak 9 saat süren operasyonda Süleyman Şah Saygı Karakolu'nda görevli 38 asker ile Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın naaşı buradan alınarak güvenli bir bölgeye nakledilmiştir. Türkiye yapılmış olan müdahale ile ilgili olarak Suriye rejimine nota verildiğini belirtmiş, PYD/YPG ile iş birliği yapıldığı iddialarını yalanlamıştır. Rejimin yanında BM dâhil birçok tarafa bilgi verilmiştir. Dönemin Başbakanı Davutoğlu: *"Türkiye'nin Şah Fırat Operasyonu'yla bizim toprağımız olan bir mekândan kutsal emanetlerimizi alıp, başka bir Suriye toprağında daha önce olduğu gibi tekrar oraya yerleştirmemiz, uluslararası hakkımızın kullanılması anlamına gelir. Hiçbir şekilde bunun tartışılacak tarafı yoktur. Biz bu konuda BM'ye, bütün taraflara bildirimde bulunduk. Türkiye kendi toprağı olarak gördüğü yeni yeri şu anda Eşme'de inşa edilen türbe ve bulunduğu çevre artık Türk toprağıdır. Bunun tartışılır tarafı yoktur."* ifadelerini kullanmış ve Suriye Ulusal Koalisyonu'na da bilgi verdiklerini açıklamıştır.⁶⁷⁶ Söz konusu Türbe taşınarak Suriye toprağında bulunan Eşme Köyüne nakledilmiştir. Suriye'de naaşın nakledildiği bölge

⁶⁷⁴ 92 Madde: "Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir." Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (Erişim tarihi: 14.12.2018)

⁶⁷⁵ Türk Silahlı Kuvvetlerinin Gerektiği Takdirde Sınır Ötesi Harekât Ve Müdahalede Bulunmak Üzere Yabancı Ülkelere Gönderilmesi Ve Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması, Bu Kuvvetlerin Hükümetin Belirleyeceği Esaslara Göre Kullanılması İle Risk Ve Tehditlerin Giderilmesi İçin Her Türlü Tedbirin Alınması Ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin Anayasanın 92'nci Maddesi Uyarınca Hükümete Bir Yıl Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar, Karar No. 1071, Karar Tarihi: 02.10.2014, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1071.html (Erişim tarihi: 18.12.2018)

⁶⁷⁶ Aydın, Tarihi, İletişim Başkanlığı, Şubat 2015, http://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/subat_web_1.pdf (Erişim tarihi: 18.12.2018)

Türk birliklerince kontrol altına alınmış ve bayrak göndere çekilmiştir. Yapılan müdahale sonucunda bir asker şehit olmuştur.⁶⁷⁷

Gerçekleştirilen bu operasyon öncesinde DEAŞ, Süleyman Şah türbesine ve TSK'ya yönelik çok sayıda tehditte bulunmuştur. Nitekim DEAŞ'ın türbelere karşı kullanmış olduğu saldırgan yöntemler dikkate alınırca türbenin güvende olması pek mümkün gözükmediği rahatlıkla ifade edilebilir. Bölgede bulunan DEAŞ mensuplarının artan faaliyetleri sadece türbe için değil, orada bulunan askerler için de tehdit oluşturmıştır. Ancak bu operasyonla ilgili birçok eleştiri yapılmıştır. Türk medyasında söz konusu operasyonun neden tehdit oluşmadan önce yapılamadığı eleştirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin söz konusu müdahale ile toprak kaybettiği eleştirileri de gelmiştir. Fakat 1939 ile 1975 yıllarında çeşitli sebeplerle türbenin taşındığı ve bu tür nakil işlemlerinin olağan bir işlem olarak gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Haliyle Suriye'nin bir bölgesinden Türkiye topraklarına daha yakın ve güvende bulunan bir Suriye toprağına taşınmasını toprak kaybı olarak nitelemek pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin PYD ile iş birliği içerisinde hareket ederek Şah Fırat Operasyonunu gerçekleştirdiği iddia edilmiş ancak söz konusu iddia Türk makamlarınca yalanlanmıştır. Ek olarak Türkiye'de başlatılan "Kürt Açılımı" nedeniyle Türkiye'nin PKK/PYD ile bir çatışmaya girmeksizin operasyonu yürütmeye çalıştığı belirtilmiştir.⁶⁷⁸ Hatta olası çatışma durumunu engelleme adına PKK/PYD'ye operasyonun yapılacağı bildirilmiştir.⁶⁷⁹ DEAŞ'ın bölgedeki Türk varlığına yönelik tehdidi ve eylemleri, Türk toprağı olan Caber Kalesi ve çevresinin saldırıya uğrama ihtimalini artırmıştır. Haliyle durumun daha da kötüleşmesi ve ileride daha sıcak bir çatışmaya girilmemesi adına operasyonun gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Basın Açıklaması, **Türk Silahlı Kuvvetleri**, 22 Şubat 2015, http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_02.html (Erişim tarihi: 19.12.2018)

⁶⁷⁸ Kürt Açılımı Şah Fırat Operasyonu'nun başlatıldığı tarih olan 22 Şubat 2015 tarihinden tam 5 ay sonra 22 Temmuz 2015 tarihinde PKK'lılar tarafından 2 Polis'in Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde şehit etmesinden sonra sona ermiştir.

⁶⁷⁹ Veysel Kurt, "Türkiye'nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu", **SETA Perspektif**, Sayı: 91, Mart 2015, s.3

⁶⁸⁰ "Bu süreç içerisinde PYD'nin silahlı grubu olan YPG'nin Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı Kobani, Amude ve Afrin'de rejimin geri çekilmesiyle bir hâkimiyet kurarak özeklik ilan etmesi Türkiye tarafında Suriye'nin toprak bütünlüğünü bozma girişimi olarak görülmüş ve Kürt meselesi için başlatılan çözüm süreci de bu durumdan etkilenmiştir", Kurt, s.3

Süleyman Şah Türbesi'nin hukuki çerçevesini 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ve 5 Ağustos 1956 tarihli Halep Protokolü çizmektedir. Ankara Antlaşması'nın 9. maddesinde: “*Osmanlı sülalesinin kurucusu Sultan Osman'ın dedesi Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk mezarı ismiyle belirli türbesi müstemilatı ile Türkiye'nin malı olacak ve Türkiye oraya muhafızlar koyacak ve Türk bayrağı çekecektir.*” ifadesi kullanılmıştır.⁶⁸¹ Aynı şekilde 1956 Halep protokolünde Süleyman Şah Türbesinin bulunduğu toprağın Türk mülkiyetinde olduğu belirtilmektedir. Nitekim 2013 yılında Suriye İstanbul Başkonsolosluğu'nun 1956 Halep Protokolüne bağlı kalınacağı konusundaki bildirimi de bu durumu teyit etmektedir. Ancak Suriye rejimi tarafından sorguya açılan kısım Türkiye'nin müdahale şeklinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığıdır.⁶⁸²

Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada: “*Türk Dışişleri Bakanlığı, Süleyman Şah mezarını başka bir mekâna taşıma operasyonundan bir gün önce Suriye'nin İstanbul'daki Konsolosluğuna resmi bir şekilde bildirdi. Fakat Türk otoriteleri 1921 yılında Türkiye ile o dönemin işgalci Fransız otoriteleri arasında imzalanan anlaşmanın öngördüğü gibi bu konuda Suriye'nin onayı beklenmedi*” ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca “Süleyman Şah Türbesinin Rakka kırsalında terör örgütü IŞİD'in yoğun olarak bulundukları bir bölgede olduğu” ifade edilen açıklamada, “IŞİD'in bölgede bulunan tüm mezarlar, türbeler ve kiliselerin yanı sıra çok sayıda mescit ve camiye de yıkımlarına rağmen Süleyman Şah türbesine hiçbir şekilde saldırmadığı” belirtilmiştir. Açıklamada ayrıca, “Türkiye'nin Süleyman Şah türbesine ilişkin anlaşmanın hükümlerini ihlal etmesinin yol açacağı sonuçlardan Türk otoritelerinin sorumlu olacağının” altı çizilmiştir.⁶⁸³

⁶⁸¹ Orijinal metninde geçen 9 madde şu şekildedir: “*Le tombeau de Suleiman Chah, le grand pere du Sultan Osman, fondateur de la dynastie ottomane (tombeau connu sous le nom de Turc-Mezari) Situe a Djaber-Kalessi restera, avec ses dependances, la propriete de la Turquie, qui pourra y maintenir des gardiens et y hisser la drapeau turco.*” Kurucu Anlaşmalar, 1921 Ankara Antlaşması, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Kurucu_Anlaşmalar/1921-ankara-anlasmasi.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2018)

⁶⁸² USAK Başkanı Özdem Sanberk: Şah Fırat ile 1921 Ankara Antlaşması ve 1956 Halep Protokolü'nün Tanındığı Hak Kullanıldı, **USAK RÖPORTAJ**, 05.03.2015

⁶⁸³ Türkiye operasyonu Suriye'ye 1 gün önce bildirdi, **Basın İlan Kurumu**, 22 Şubat 2015, <http://www.bik.gov.tr/turkiye-operasyonu-suriyeye-1-gun-once-bildirdi/> (Erişim tarihi: 19.12.2018)

Suriye rejimin karşı çıktığı hususlar dikkate alındığında şu değerlendirmeleri yapmak mümkün gözükmemektedir: Türkiye müdahalede bulunacağını öncesinde Suriye rejimi, ÖSO ve BM'yi bilgilendirmiştir. Ayrıca Türkiye kendisini iç savaş hali bulunan Suriye'de kendi anakarasından uzakta bulunan Süleyman Şah türbesi güvenliğinin ani bir şekilde (*imminency*) tehdit edilip edilmediğinin değerlendirmesini yapmak mecburiyetinde hissettiği görülmektedir. Haliyle Türkiye'nin Türk toprağı olan bu bölgenin güvenliğini sağlayabilecek otoritelerin (rejim veya muhalif güçler) kabiliyet ve imkânlarını da dikkate alması gerekecektir. Türkiye ise yaptığı değerlendirme sonucunda türbenin güvende olmayacağı sonucuna varmıştır. Nitekim Türkiye'nin bu değerlendirmesinin doğruluğı, Suriye rejimi tarafından yapılan "Süleyman Şah Türbesinin Rakka kırsalında terör örgütü DEAŞ'ın yoğun olarak bulundukları bir bölgede olduğu" yönündeki açıklamasıyla da teyit edilmektedir.⁶⁸⁴ Türkiye yaptığı operasyonda Suriye'nin topraklarındaki egemenliğine karşı bir itirazının da olmadığı görülmektedir.⁶⁸⁵ Ek olarak Suriye rejiminin bölgede kontrolü olmadığı gibi kendi açıklamasında ifade edildiğı gibi bölge DEAŞ tarafından tehdit edilmektedir. Bu tehdide rağmen Suriye rejiminin Süleyman Şah bölgesinin DEAŞ tarafından saldırıya uğramadığını söyleyerek operasyona karşı çıkması Türkiye'nin güvenlik endişesini gidermekten uzaktır. Her bir devlet topraklarına yönelik oluşabilecek saldırıları gerçekçi bir şekilde değerlendirme ve buna göre önlemler alma hakkına sahiptir.

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz hususlar ışığında Şah Fırat Operasyonu hakkında ilave olarak şunlar söylenebilir:

- ✓ Süleyman Şah'ın naaşının bulunduğu bölge olan Caber Kalesi Türkiye'ye sınırı olmayan bir Türk toprağıdır. Suriye rejiminin açıklamalarıyla desteklendiğı üzere bölge bir terör örgütünün kontrolündedir. 2001 BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 53. oturumunda kabul edilen Devletlerin Sorumluluğı Maddeler Taslağı'nın 25. Maddesi ışığında "*Eylem bir devlet için ağır ve yakın bir tehlikeye karşı temel bir çıkarı korumada tek yol ise*" zaruriyet doktrini çerçevesinde mağdur adayı olan devletin önlemler alabileceğı belirtilmiştir. Türkiye de Caber Kalesi

⁶⁸⁴ Suriye'den flaş 'Süleyman Şah' açıklaması, **Hürriyet**, 22.02.2015, <http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-sah-firat-tepkisi-gundem-2017633/> (Erişim tarihi: 25.12.2018)

⁶⁸⁵ Sanberk: "Şah Fırat ile 1921 Ankara Anlaşması ve 1956 Halep Protokolü'nün Tanındığı Hak Kullanıldı", **USAK Röportaj**, 05.03.2015

çevresindeki ani tehlike karşısında ilgili olabilecek tüm taraflara bildirerek sınırlı olan müdahalesini gerçekleştirmiştir.

- ✓ Suriye rejiminin “*onayımız beklenmeden operasyon yapıldı*” gerekçesinin ise makul olmadığı değerlendirilmektedir. Suriye rejiminin bölgeyi en azından kısmi olarak kontrol altına alma ihtimali bile olsa Türkiye’nin operasyonu yapmaması değerlendirilebilirdi. Ancak derhal ön alıcı bir şekilde müdahale edilmemesi durumunda vaziyetin ağırlaşacağı ve Türkiye’nin çok daha fazla kaybına yol açabilecek bir durumun yaşanabileceği net bir şekilde görülmekteydi. Nitekim DEAŞ Türkiye’yi video yoluyla tehdit ederek: “*Sizden olmayan şirktedir ve onu terk edin. Türkiye devleti Müslüman değildir. İslam toprağı olan Halep’teki bu kabirde bulunan askerler için 3 gün mühlet veriyoruz. Biz bunu şirk kabul ediyoruz ve aksi taktirde kabri yerle bir ederiz*” açıklaması yapılmıştır.⁶⁸⁶ Suriye rejiminin veya muhalefet gruplarının iç savaş ortamında bölgenin güvenliğini garanti edebilecek durumunun olmadığı açıktır. Türkiye’nin kendisine saldırı geleceğine yönelik kesin ve elle tutulur bir kanıtı da bulunduğundan bölgeye ön alıcı (*pre-emptive*) şekilde müdahale edebilecektir.⁶⁸⁷ Nitekim Şah Fırat Operasyonunun Suriye’nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik bir eylem olmadığı ve meşru müdafaa hakkına dayanan geçici bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin önceden naaşın yerini zaruri durumlarda değiştirdiğinin uygulamaları mevcuttur. Ancak bölge güvenlik altına alınırsa, kabrin tekrar Ceber Kalesine taşınması müzakere edilebileceği düşünülmektedir.
- ✓ Şah Fırat Operasyonu Suriye rejimine karşı değil, terör örgütü DEAŞ’ın saldırı tehdidinde bulunduğu Türk toprağını korumak için gerçekleştirilmiştir. Operasyonun temel amacı naaşın daha güvenli bir yere taşınmasıdır. Nitekim söz konusu operasyon GK’nin 7. bölüm çerçevesinde önlemler almasını gerektirecek kadar büyük bir operasyon değildir. Gerekse dahi GK veya Suriye’nin bölgenin güvenliğini sağlamaya yönelik cevabının beklenemeyeceği söylenebilir. Çünkü yerinde ve zamanında müdahil olunmaması durumunda daha büyük zararların oluşmamasını

⁶⁸⁶ IŞİD, 'Süleyman Şah' tehdidini 15 Mart'ta yapmış, **Hürriyet**, 24.03.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-suleyman-sah-tehdidini-15-martta-yapmis-26066897> (Erişim tarihi. 25.12.2018)

⁶⁸⁷ Davis R. Rabinson, **Striking First: Preemption and Prevention in International Conflict**, By Doyle Michael W. Princeton, Oxford: Princeton University Press, (2008), s.398

kimse garanti edemeyecektir. Bu tür aciliyet ve açık delillerin bulunması halinde devletlerin meşru müdafaa haklarını kullanmasında bir sakınca yoktur. Durumun aciliyetini gösteren en temel ölçüt ise Suriye rejiminin veya muhalif güçlerin bölgeyi korumaktan aciz oluşu ve DEAŞ terör örgütünün bölgeye hâkimiyetini engelleyememesidir.⁶⁸⁸

- ✓ Olası bir tehdit durumunda kuvvet kullanma hakkı olmasına rağmen Türkiye'nin, naaşı herhangi bir çatışmaya girmeden en hızlı şekilde güvenli bölgeye getirdiği dikkate alınırsa müdahalenin barışçıl bir şekilde icra edildiği söylenebilir.

4.3.2. Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH)

Söz konusu harekât Türkiye tarafından Özgür Suriye Ordusu desteğiyle yürütülmüştür. Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH) 3 Eylül 2015 tarihli ve 1098 sayılı TBMM'nin Hükümete Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesini öngören Anayasanın 92. maddesinin verdiği yetki uyarınca gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁹ Ayrıca FKH'ye yetki veren tezkerenin GK'nin 2170 (2014), 2178 (2014), 1373 (2001)⁶⁹⁰ sayılı kararlarına atıfta bulunduğu görülmüştür.⁶⁹¹ Ancak söz konusu yetkilendirme daha

⁶⁸⁸ Kuran ve Gür, s.62

⁶⁸⁹ Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Terör Tehdidi Ve Her Türlü Güvenlik Riskine Karşı Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Gerekli Her Türlü Tedbiri Almak, Irak Ve Suriye'deki Tüm Terörist Örgütlerden Ülkemize Yönelebilecek Saldırıları Bertaraf Etmek Ve Kitlesel Göç Gibi Diğer Muhtemel Risklere Karşı Ulusal Güvenliğimizin İdame Ettirilmesini Sağlamak İçin Hudut, Şümül, Miktar Ve Zamanı Hükümetçe Takdir Ve Tayin Olunacak Şekilde, Gerektiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi, Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması Ve Bu Kuvvetlerin Hükümetin Belirleyeceği Esaslara Göre Kullanılması İle Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Gerekli Düzenlemelerin Yapılması İçin Türkiye Büyük Millet Meclisinin 02.10.2014 Tarihli Ve 1071 Sayılı Kararıyla Hükümete Verilen Bir Yıllık İzin Süresinin Anayasa'nın 92'nci Maddesi Uyarınca 02.10.2015 Tarihinden İtibaren Bir Yıl Daha Uzatılmasına Dair Karar, Karar No: 1098, Karar Tarihi: 03.09.2015, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/09/20150908-1.htm> (Erişim tarihi 21.08.2018)

⁶⁹⁰ 1373 Sayılı GK kararı: 11 Eylül sonrasında alınan teröre karşı eylem kararı.

⁶⁹¹ Bahsedilen GK 2170 ve 2178 kararlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) *GK 2170 Sayılı Kararı (2014)*: Bu karar Irak ve Suriye'de bulunan DEAŞ ve El-Nusra (veya diğer El Kaide bağlantılı) örgütlerin ağır insan hakları ihlallerini kınamaktadır. Bununla birlikte kararda Irak ile Suriye'deki söz konusu terör örgütlerinin maddi kaynaklarını ve bu terör örgütlerine mensup kişilere gerekli yaptırımları devletlerden yapılmasını talep etmektedir. <https://www.un.org/press/en/2014/sc11520.doc.htm> (Erişim tarihi: 21.08.2018)

2) *GK 2178 Sayılı Kararı (2014)*: Bu karar ise Irak ile Suriye'de bulunan terör örgütlerine "yabancı savaşçı" katılımını engellemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda terörist grupların tüm hareketlerini devletlerin sınır kontrolleri sıkılaştırma, seyahat dokümanlarının sıkı kontrolü veya kimlikte sahteciliğin önüne geçmek gibi etkin önlemlerin alınması öngörülmüştür. YTS'lerin (ilk kez bu kararla bu terim kullanılmış ve hukukileştirilmiştir) finansal desteklerinin engellenmesi, verilecek desteklere mâni olunması ve dönen YTS'lere yönelik rehabilitasyon ve reintegrasyon stratejilerinin oluşturulması gerekliliğine de işaret edilmiştir. Ayrıca terörle mücadele edilirken insancıl hukuka, kişi hak ve özgürlüklerine bağlı kalmanın

sonradan yenilenerek 1 Ekim 2016 tarihinde tekrar bir yetkilendirme verilmiştir. Daha önceki TBMM kararlarında bireysel meşru müdafaa hakkının kullanılabileceği öngörülmemişken, bu kararda DEAŞ ve diğer terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik artan silahlı eylemleri ve bombalı intihar eylemlerine vurgu yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bireysel meşru müdafaa hakkının doğduğu ifade edilmiştir.⁶⁹²

DEAŞ terörünün yanında YPG/PKK terör örgütünün de yönetilemeyen bölgelerde ciddi olarak güç kazanması FKH'nin yapılmasını zaruri kılmıştır. 30 Kasım 2016 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı sonucunda yayınlanan bildiriye göre FKH'nin amacı: "Türkiye'nin hudut güvenliğinin tesisini sağlamak, Türk topraklarına karşı gerçekleştirilen saldırıları önlemek ve DEAŞ ile diğer terör örgütlerini tamamen bölgeden temizlemek"tir. Bununla birlikte Suriye'nin toprak bütünlüğü esas olmak üzere Suriye halkının ve bölgedeki Türk vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla PKK/PYD-YPG unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.⁶⁹³ Yapılan operasyon sonucunda Cerablus, Azez, El Bab ve Dabık şehirleri DEAŞ'ın elinden kurtarılarak, 243 yerleşim yerini kapsayan 2.015 km2 bir alan kontrol altına alınmıştır. Söz konusu operasyon ile birlikte DEAŞ tarafından devlet tarzında yönetilmeye çalışılan alanlar ele geçirilmiş ve Türk sınırıyla DEAŞ'ın fiziksel olarak teması ortadan kaldırılmıştır. Buna ilaveten YPG'nin elinde olan bazı Cerablus köyleri de ÖSO tarafından alınmıştır. Nitekim TSK tarafından yapılan açıklamada 462'si YPG mensubu olmak üzere 3 bin 522 teröristin etkisiz hale getirildiği açıklanmıştır.⁶⁹⁴ Operasyonla:

- ✓ Suriye'nin kuzeyinde oluşturulacak 40 km. genişliğinde ve 90 km. uzunluğunda oluşturulacak güvenli bölge ile Türkiye'ye yönelik sığınmacı akınına neden olan sebeplerin önemli derecede engellendiği,

öneminin altı çizilmiş ve terör örgütlerinin silahsızlandırılması ve teknolojik her türlü olanaklara erişiminin engel olunması gerektiği ifade edilmiştir. [https://undocs.org/S/RES/2178\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2178(2014)) (Erişim tarihi: 21.08.2018)

⁶⁹² Süleyman Sırrı Terzioğlu, Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 134, 2018 ss.587-638

⁶⁹³ 30 Kasım 2016 tarihli MGK toplantısına ilişkin tutanak "30 Kasım 2016 Tarihli Toplantı", **T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği**, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> (Erişim tarihi 21.08.2018)

⁶⁹⁴ TSK: 98 PKK/PYD'li etkisiz hâle getirildi, **Al Jazeera**, 10 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsk-98-pkkpydli-etkisiz-hale-getirildi> (Erişim tarihi 21.08.2018)

- ✓ YPG/PKK tarafından iki kantonun (Kobani ve Afrin) birleştirilerek özerk bir bölge yaratılmasının önüne geçildiği,
- ✓ Suriye'nin toprak bütünlüğünün bozulması ve terörizmin bölgede yayılmasının engellendiği,
- ✓ Ortadoğu ile Arap dünyası ile bağının kesilmesinin engellendiği

görülmüştür.⁶⁹⁵

Buna ilaveten de hem DEAŞ hem de PKK/PYD-YPG'nin saldırılar için üs kullandığı bazı bölgelerdeki militanlar etkisiz hale getirilmiş ve sığınmacılar için güvenli bir bölge oluşturulmuştur. FKH'ye 1500'den fazla TSK personeli ve 2000 ÖSO mensubu katılım sağlamıştır. Harekât esnasında ise 69 TSK personelinin ve 300'den fazla ÖSO mensubunun şehit olduğu açıklanmıştır. Dolayısıyla operasyon gerçekleştirilen bölgelere bakıldığında sadece Türkiye'nin değil, uluslararası toplumun da güvenliğini tehdit eden bölgeler olduğu rahatlıkla anlaşılabacaktır. Örneğin operasyon yapılan El Bab, sadece bölgeye açılan kapı değil, şehirler arasında geçişi rahatlatan stratejik bir noktadır. DEAŞ için lojistik bir merkez olan El Bab'a, PKK/PYD-YPG'nin de büyük önem atfettiği görülmektedir. Bunun en büyük nedeni şehrin, PKK/YPG'nin bölgede kurmayı hedeflediği otonom devletin son halkası oluşmasıdır.

23 Şubat 2017 tarihi itibarı ile TSK ve ÖSO El Bab'da ilçe merkezinin kontrolünü sağlamayı başarmıştır.⁶⁹⁶ El Bab'da yönetim boşluğu oluşmaması için bir jandarma ve polis gücü oluşturulmuştur. Oluşturulan bu güçler FKH bölgesinde güvenliğini sağlamaya başlamıştır. Operasyonla birlikte sadece bölge teröristlerden temizlenmemiş, aynı zamanda yerel aktörlerin söz sahibi olduğu bir güvenlik gücü oluşturulmuştur. Ancak Türkiye'nin hukuken Suriye topraklarında bir güvenlik gücü oluşturma gibi bir yetkisinin olup olmadığı konusu tartışmalara neden olmuştur. Bununla ilgili dönemin Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak: *"Fakat oraların mülki idare amiri gibi değil. Orada her birinde yerel meclisler var, o yerel meclisler güçlendirildi, bu yerel meclisler söz sahibi. Bu yerel meclislerle beraber yapılacak işleri koordine ediliyor. Dolayısıyla biz hiçbir şeyi*

⁶⁹⁵ Fatma Taşdemir, Adem Özer, Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2017, s.55

⁶⁹⁶ İlk Günden Bugüne Fırat Kalkanı Harekâtı, **TRDiplomacy**, <http://trdiplomacy.com/tr/haber/ilk-guenden-buguene-firat-kalkani-harekati> 62 (Erişim tarihi: 21.12.2018)

hiçbir yere dayatmıyoruz. El Bab'ın en yüksek hâkim tepesi Akil Tepe'de bir jandarma üssü inşa ediyoruz AFAD olarak. Üssümüz tamamlanmak üzere. Dolayısıyla El Bab'ın da güvenliğini yine kendi jandarma ve polisleriyle sağlamak ve inşa ettiğimiz üs vasıtasıyla da bölgenin, El Bab'ın genel güvenliğini sağlamak durumundayız. Bölgenin stabil hale gelmesi için gayretler devam ediyor. Ancak bölgenin stabil hale gelmesi, benim şahsi fikrim Afrin bölgesinin teröristlerden, terör unsurlarından temizlenmesi gerekir." açıklamasını yapmıştır.⁶⁹⁷ Söz konusu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Türkiye'nin kendisine yönelmesi muhtemel eleştirilerin farkında olduğu, bölgede kendi güvenlik güçleri marifetiyle bir hâkimiyet kurmamaya özen gösterdiği görülmektedir. TSK'nın da burada bir nevi koordinatörlük görevi üstlenmiş ve halkın kendi ayakları üzerinde durabileceği sürdürülebilir bir sistem oluşturmaya çalışmıştır.

Zamanlaması açısından (*ratione temporis*) geç olduğu öne sürülen Türk müdahalelerinin hemen icra edilmemesinde bazı mücbir sebeplerin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce 15 Temmuz darbe girişiminin varlığı ve orduda FETÖ iltisaklı askerlerin tasfiyesi önemli faktörlerdendir. Nitekim operasyon darbe girişiminden yaklaşık olarak 1,5 ay sonra icra edilmiştir. Dolayısıyla mücbir sebebin varlığına rağmen hareketin gecikmemesi adına yeterli gayretin gösterildiği görülmektedir. Bu sebebin yanında 24 Kasım 20015 tarihinde TSK'ne ait F-16C savaş uçağının sınır ihlali sonucu Rus Sukhoi Su-24 Fencer savaş uçağını düşürmesinden kaynaklanan Türkiye-Rusya gerginliği, FETÖ lideri Fettullah Gülen'in iade edilmemesinden ve PKK/YPG'ye yönelik ABD desteğinden kaynaklanan Türkiye-ABD gerginliği, Türkiye'nin DEAŞ'ın temizleme konusunda tek başına inisiyatif almak istememesi operasyonun gecikmesinde etkili sebepler olarak gösterilebilir. Ayrıca MİT tırları hadisesi ve genel seçimler FKH'nin derhal yapılamamasında etkili olan faktörlerdendir.⁶⁹⁸

Suriye krizinin başlamasından altı yıl sonra icra edilen bu operasyon, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca TSK'nın icra ettiği en kapsamlı sınır ötesi operasyonlarından biri olma özelliğini taşımaktadır. FKH ile birlikte sınırın bir diğer ucundaki terör tehlikesi

⁶⁹⁷ Türkiye, niçin El Bab'ta jandarma üssü kurmak ister? **KRD News**, <http://m.krdnews.net/news/orta-dogu/turkiye-nicin-el-babta-jandarma-ussu-kurmak-ister> (Erişim tarihi: 21.12.2018)

⁶⁹⁸ Taşdemir ve Özer, s. 56

azaltılmış ve insani durumun düzeltilmesine katkı sağlanmıştır. FKH bölgesinde icra edilen operasyon sonrasında Türk Savunma Bakanının yaptığı açıklamaya göre 260.000 Suriyeli yerlerine geri dönüş yapmıştır.⁶⁹⁹ Buna ilaveten Cerablus ve Çobanbey'in alınması ile DEAŞ-Türk sınır hattı kesilmiş, özellikle Cerablus-Azez hattındaki yerlerin DEAŞ'tan alınmasıyla sığınmacıların geri dönüşü mümkün olmuştur. El Bab şehrinin batısında Afrin, doğusunda Rakka ve güneyinde Halep şehirleri bulunmaktadır. Bu şehirlerin geçiş noktası olan El Bab'ın alınmasıyla PKK/YPG'nin koridor kurması engellenmiştir. Ancak Münbiç'te PKK yöneticilerinin aktif oluşuna yönelik Türkiye'nin rahatsızlığı devam etmektedir. PKK/PYD yöneticilerinin Esed ile görüşerek taktiksel bir ittifak içine girmeleri, hatta Münbiç kentine özerklik verilmesi halinde kenti rejime teslim edeceklerine yönelik söylemleri Ankara'nın tepkisine neden olmaktadır.⁷⁰⁰

Türkiye FKH'yı başlattıktan sonra Suriye rejimi, Rusya'nın da desteğiyle Halep'i ele geçirmiştir. Suriye rejimi şehri ele geçirirken, insani dramların yaşanmaması adına Türkiye, Rusya ile iş birliği yaparak şehirdeki muhaliflerin ve sivil nüfusun tahliyesini sağlamıştır.⁷⁰¹ Bu sayede Türkiye kendisine yönelebilecek bir sığınmacı akınını engellemiştir.

Bu arada Suriye'deki çatışmaların bitirilmesi için 23-24 Ocak 2017 tarihinde Astana'da Türkiye, İran, ABD, Esed rejimi ve Suriye muhalefетinin katılımıyla toplantı düzenlenmiştir. Suriye'de serbest seçimlerinin yapılmasını öngören GK'nin 2254 sayılı kararına uygun olarak taraflar arasında müzakere süreci yeniden açılmış ve yine 2236 (2016) sayılı GK kararı doğrultusunda ateşkesin güçlendirilmesi kararı alınmıştır. Türkiye, Rusya ve İran ateşkesi gözlemek amacıyla üçlü görev gücü de oluşturmuştur.⁷⁰² 23 Şubat-3 Mart 2017 tarihlerinde Esed rejimi ile muhalifler arasında

⁶⁹⁹ Thousands of Syrians return to 'Euphrates Shield' operation area – Turkey, **TRTWORLD**, 1 November 2018, <https://www.trtworld.com/turkey/thousands-of-syrians-return-to-euphrates-shield-operation-area-turkey-21291> (Erişim tarihi: 21.12.2018)

⁷⁰⁰ Terör örgütü PKK/PYD'den Esed'a: "Münbiç'e özerklik ver, kenti teslim edelim!", **Habertürk**, 22.12.2018, <https://www.haberturk.com/teror-orgutu-pkkpyd-den-Esed-a-munbic-e-ozerklik-ver-kenti-teslim-edelim--2269039> (Erişim tarihi: 21.12.2018)

⁷⁰¹ Son dakika haberi: Halep'te ateşkes sağlandı! Türkiye arabuluculuk yaptı, **Hürriyet**, 13.12.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-halepte-ateskes-saglandi-iddiasi-40305942> (Erişim tarihi: 28.12.2018)

⁷⁰² Astana bildirgesinin tam metni, **Al Jazeera**, 24.01.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni> (Erişim tarihi: 28.12.2018)

devam eden Cenevre görüşmelerinde, Suriye’de tam yetkili bir geçiş yönetiminin kurulması ve bu yönetimin anayasasının hazırlanması konuları görüşülmüştür. Ancak bu görüşmelerden de bir sonuç elde edilememiştir.⁷⁰³ Ek olarak Suriye’deki kötüleşen durumun düzeltilmesi ve işlenen suçların cezasız kalmaması amacıyla meselenin Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne intikali GK’de Rusya ve Çin vetosu nedeniyle engellenmiştir.⁷⁰⁴

FKH devam ederken, DEAŞ ile Mücadele Küresel Koalisyonu da hava harekâtlarıyla DEAŞ hedeflerini vurmaya devam etmiştir. Suriye rejimi her ne kadar Rusya ve İran’dan resmen yardım talep etse de bu DEAŞ tehlikesini durdurmaya yetmemiş ve DEAŞ ilerlemeye devam etmiştir. Suriye rejimine destek için havalandan Rus uçakları DEAŞ gibi terör örgütü mensuplarından çok ılımlı muhalif güçleri vurmuştur. İran’ın da güçlü desteğini alan Suriye rejimi, karada da muhaliflere karşı üstünlük kurmaya başlamıştır. Fakat Suriye rejiminin saldırılarına karşı gerekli desteği alamayan Suriye muhalefeti, gün geçtikçe zayıflamaya başlamıştır. İlimli muhaliflerin gücünün azaldığı ve kendi içinde bölünmeye başladığı bir zamanda ABD öncülüğündeki koalisyonun PKK/YPG yönetimindeki Suriye Demokratik Güçlerine (SDG) destek vermeye başlamasıyla Suriye devrimi idealinden fiilen vazgeçilmiş ve Suriye rejimi bir hedef olmaktan çıkarılmıştır.⁷⁰⁵

FKH devam ederken önemli bir gelişme yaşanmış ve Mart 2018’de Suriye rejimine ait Su-22 savaş uçakları tarafından Hama’nın Latamne beldesinde birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir kimyasal saldırı gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen saldırıda sarin ve klor gazının kullanıldığı BM Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) misyonu tarafından tespit edilmiştir.⁷⁰⁶ Hâlbuki ABD ile Rusya iş birliğinde 2014 yılı ortasına kadar Suriye rejiminin stoğunda bulunduğunu ifade ettiği silahların imhası öngörülmüştü. Ancak KSYÖ müfettişlerinin incelemeleri sonucunda Suriye’nin kimyasal silahları konusunda deklare ettiklerinde “*eksikliklerin, tutarsızlıkların ve*

⁷⁰³ Taşdemir ve Özer, s. 57

⁷⁰⁴ Terzioğlu, ss.590-595

⁷⁰⁵ Terzioğlu, ss.592-594

⁷⁰⁶ OPCW Releases First Report by Investigation and Identification Team, **OPCW Official Website**, <https://www.opcw.org/media-centre/news/2020/04/opcw-releases-first-report-investigation-and-identification-team> (Erişim tarihi: 04.04.2020)

çelişkilerin” olduğu ifade edilmiştir. Yine Nisan 2017’de Han Şeyhun’da yapılan bir Sârin gazı saldırısı gerçekleştirilmiş ve yine çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. KSYÖ-BM ortak komisyonu yaptığı araştırma neticesinde saldırının arkasında Suriye rejiminin olduğunu ve ellerinde kanıtların bulunduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine bazı Batılı ülkeler, Suriye rejiminin kimyasal silahları barındırdığı öne sürülen hava kuvvetleri üssüne saldırıda bulunmuştur. Suriye rejimi ise yaşanan kimyasal saldırının kendileri tarafından yapıldığına dair iddiaların uydurma olduğunu açıklamıştır.⁷⁰⁷

Irak ve Suriye’deki terör örgütlerine karşı GK’nin tüm üyelere gerekli önlemleri alma çağrısını içeren 2170 ve 2178 sayılı GK kararlarının yanında Türkiye’nin DEAŞ saldırıları neticesinde mağdur olan ülkeler arasında saydığı 2249 (2015) sayılı karar Türkiye’nin meşru müdafaa hakkını destekleyen önemli belgeler arasında sayılabilir. Bu GK kararlarından bu örgütlere karşı silahlı eylemler de dâhil tüm önlemlerin alınacağı anlaşılsa da Türkiye için durum farklıdır. Türkiye, topraklarında egemenlik hakkını kullanamayan bir ülkede üstlenen DEAŞ ve PKK/PYD-YPG örgütlerinin silahlı saldırı seviyesine varan saldırılarına muhatap olmuş ve çok sayıda insanını kaybetmiştir.⁷⁰⁸ Dolayısıyla meşru müdafaa hakkına başvurduğunu ifade eden Türkiye FKH’ye yaşanan terör saldırıları üzerine başvurduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰⁹ Ayrıca operasyonun Suriye rejimine karşı gerçekleştirildiğini söylemek de mümkün gözükmemektedir.⁷¹⁰ Terör örgütlerinin bölgedeki istikrarsızlaştırıcı faaliyetleri ve yarattığı ani tehdit, FKH’nin gerçekleştirilmesinde en temel gerekçeleri oluşturmuştur.⁷¹¹

⁷⁰⁷ How chemical weapons have helped bring Assad close to victory, **BBC World**, 15.10.2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45586903> (Erişim tarihi: 28.12.2018)

⁷⁰⁸ Williams, ss. 623-625

⁷⁰⁹ İbrahim Kaya, Turkey and the Coalition against ISIL: Some Legal Observations, **SAM**, <https://sam.gov.tr/turkey-and-the-coalition-against-isis-some-legal-observations/> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

⁷¹⁰ 2018 yılında 52 kişinin hayatını kaybettiği ve 146 kişinin yaralandığı Reyhanlı saldırılarının faili MİT operasyonu ile yakalanmış ve zanlı Suriye İstihbaratından talimat aldığını itiraf etmiştir. FKH dönemi sonrasında alınan bu itiraf önceden kesinleşmiş olsaydı silahlı saldırı seviyesinde değerlendirilerek oradaki terör örgütlerinin yanında rejime karşı da önlemlerin alınıp alınmayacağı önemli bir tartışma konusu olabilirdi. “Reyhanlı katliamının planlayıcısı yakalandı... MİT Lazkiye’den çıkarıp getirdi”, **Hürriyet**, 13.09.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/reyhanli-katliaminin-planlayicisi-yakalandi-mit-lazkiyeden-cikarip-getirdi-40954511> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

⁷¹¹ Micheal N. Schmitt, The Syrian Intervention: Assessing the Possible International Law Justifications, **U.S. Naval War College**, International Law Studies, Volume: 89, 2013, s.747

Türkiye'nin DEAŞ terör örgütüne uğradığı saldırılar dikkate alındığında (*Şekil 2*) meşru müdafaa hakkının kullanılması için gereken silahlı saldırı eşiğinin çoktan aşıldığı şüpheye mahal bırakmayacak derecede açık durmaktadır. Bununla beraber terör örgütlerinin devletleşme çabasına girmesi de tehdidin daimi bir yapıya bürünme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. PKK/PYD-YPG Suriye'nin kuzeyinde otonom bir yapı kurma amacıyla olduğu açık bir şekilde belirtmiş ve devletvari bir yapılanma kurmak istenmiştir. Suriye'nin bölünmesine neden olabilecek bu tür bir girişim Türkiye tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu arada PKK/YPG'de Türkiye topraklarında terör saldırılarına devam etmiştir. Özellikle PKK lideri Bahoz Erdal'ın liderlik ettiği ifade edilen TAK (*Teyrêbazê Azadiya Kurdistan*) Türkiye'de birçok eylemlerde bulunmuştur. Her ne kadar TAK PKK'dan ayrı olarak kendisini ifade etse de sadece Türkiye değil, AB, ABD, İngiltere ve Avusturalya⁷¹² başta olmak üzere birçok ülke ve uluslararası kuruluş TAK'ı resmen PKK'nın bir uzantısı olarak tanımaktadır.⁷¹³ Bu taktiksel isimsel değişiklikleri PKK'nın sık olarak kullanmış olduğu yöntemlerdendir.

Tablo 6: PKK/TAK Tarafından Gerçekleştirilen Saldırıları

Olay Yeri	Tarih	Kayıp
Kuşadası	16 Temmuz 2005	5 ölü, 20 Yaralı
İstanbul-Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul Temsilciliği	5 Nisan 2006	-
Marmaris- Otel	28 Nisan 2006	2 ölü
Antalya	28 Ağustos 2006	4 ölü, çok sayıda yaralı
Ankara-Anafartalar Çarşısı	22 Mayıs 2007	9 ölü, 100'den fazla yaralı
İstanbul-Küçükçekmece	22 Haziran 2010	4 asker, 1 sivil ölü
Ankara-Kızılay	20 Eylül 2011	3 ölü 34 yaralı

⁷¹² Kurdistan Workers' Party (PKK), Australian National Security, <https://www.nationalsecurity.gov.au/listedterroristorganisations/pages/kurdistanworkerspartyppk.aspx> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

⁷¹³ World Report 2012: Turkey, Human Rights Watch, <http://web.archive.org/web/20161011054625/https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/turkey> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

İstanbul-Taksim	31 Ekim 2010	32 yaralı
İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı	23 Aralık 2015	1 ölü ve 1 yaralı
Ankara-Kızılay	17 Şubat 2016	28 ölü
Ankara-Kızılay	13 Mart 2016	37 ölü
Bursa-Ulu Camii	27 Nisan 2016	-
İstanbul-Fatih	7 Nisan 2016	11 ölü, 36 yaralı
İstanbul-Bahçelievler	6 Ekim 2016	10 yaralı
Adana	24 Kasım 2016	2 ölü, 33 yaralı
İstanbul-Beşiktaş	10 Aralık 2016	44 ölü, 166 yaralı
Kayseri-Melikgazi	17 Aralık 2016	14 ölü, 56 yaralı
İzmir-Bayraklı	5 Ocak 2017	2 ölü, 7 yaralı
İzmir-Aliğa	11 Ekim 2017	4 ölü 2 yaralı

Kaynak: Türkiye'de son dönemde çok sayıda saldırıyı üstlenen TAK kimdir? **BBC Türkçe**, 20 Aralık 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38299763> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

Ek olarak bölgedeki tehdidin devam eden mahiyeti dikkate alınırca Türk topraklarındaki saldırıların kümülatif olarak değerlendirilmesinde herhangi bir sakınca görünmemektedir.⁷¹⁴ Kümülatif etki teorisinin uluslararası toplumca benimsenmiş ve teamül kuralı olmuş bir teori olmadığı doğrudur. Fakat uluslararası toplumun benimsememesinde İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarındaki eylemlerini bu teoriye isnat etmesinin önemli bir rolü vardır. Bilindiği üzere ABD'nin desteğiyle İsrail, Filistin'den gelen saldırıları 51. maddede öngörülen silahlı saldırı seviyesine sokabilmek amacıyla irili ufaklı da olsa tüm saldırıların toplamını dikkate alarak bir değerlendirmede bulunmak istemiştir. Ancak İsrail'in savunduğu bu yaklaşımı, BM ve uluslararası toplum nezdinde kabul görmemiştir. Nitekim İsrail, Filistin'de işgalci bir güçtür. Haliyle işgalci bir güç olarak işgal ettiği ülke unsurlarından kendisine yönelen saldırıları meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirmesi mümkün değildir. Nitekim UAD'ın *Duvar*

⁷¹⁴ Garwood-Gowers, s.7

Davası'nda da mesele ele alınmış ve işgalci güç olarak İsrail'in meşru müdafaa hakkına izafe ederek duvar inşasını gerçekleştirmesinin hukuki dayanağının olmadığı hükmü verilmiştir. Türkiye açısından ise tehdit mahiyetinin farklı olduğu görülmektedir. Kümülatif etki çerçevesinde meşru müdafaa hakkı kullanılacaksa en azından Carolina şartlarının karşılanması önemli olacağı düşünülmektedir. Orantılılığın yanında meşru müdafaa hakkının kullanılması için tehdidin sürekliliği ve anılığı çok önemli unsurlardır.⁷¹⁵

PKK'nın terör eylemleri incelendiğinde ise her bir küçük saldırılarının toplamı bir yana, bu terör örgütünün saldırıları içerisinde tekil olarak silahlı saldırı kapsamında değerlendirilmeye açık saldırılarının bulunduğu müşahade edilmektedir. Dolayısıyla PKK/YPG ve DEAŞ tehlikesinin süreklilik arz etmesi ve bu terör örgütlerinin Suriye'de yönetilemeyen alanları kontrol etmesi bu tehlikenin sürekliliğine katkı sağlamaktadır.⁷¹⁶ FKH bu kapsamda değerlendirilirse yönetilemeyen alanlardan sıçrama tehlikesi olan istikrarsızlığın engellenmesi ve iki terör örgütünün de Suriye'de kurduğu bölgesel hakimiyetin kırılması açısından katalizör işlevi gördüğü söylenebilir.

Konuyla alakalı olarak daha önce de değindiğimiz UAD'ın 19 Aralık 2005 tarihli *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası* haricinde görüş belirten Hâkim Bruno Simma'nın açıklaması önemlidir. Simma görüşünde eğer bir devlet kendi topraklarının bir bölümünde veya tamamında hâkimiyet kuramıyorsa ve bu bölgelerden komşu devlete silahlı saldırı gerçekleştiriliyorsa bu topraklarını kontrol edemeyen devlete atfedilemese de mağdur devlet 51. madde çerçevesinde meşru müdafaa hakkını kullanabileceğini ifade etmiştir.⁷¹⁷ Dolayısıyla sadece Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından değil mezkur terör örgütlerinin bölgedeki halka yaşattığı soykırıma varan katliamlar sonucu yaşanan insani krizler de Türkiye'nin FKH müdahalesinin aciliyetini ortaya koymuştur.⁷¹⁸ DEAŞ'ın yaptığı insanlık dışı eylemlere ek olarak PKK/PYD-YPG'nin sivil nüfusa karşı gerçekleştirdiği saldırılar, demografiyi değiştirme girişimleri ve Suriye'nin kuzeyindeki

⁷¹⁵ Arend ve Beck, s.165

⁷¹⁶ Taşdemir ve Özer, ss.60-61

⁷¹⁷ Separate opinion of Judge Kooijmans, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, **ICJ Report**, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf> s.150

⁷¹⁸ Rabasa and. Peters, ss.1-2

devletleşme çabaları Türkiye'ye FKH'yi başlatmasına neden olmuştur. FKH sonrasında ise çok sayıda sivil nüfus yaşadıkları yerlere dönme fırsatı bulmuştur.

Tablo 7: Fırat Kalkanı Harekâtı Öncesi ve Sonrasındaki Nüfus Değişimi

Bölge	Fırat Kalkanı Öncesi	Mart 2017
<i>El-Bab</i>	12 Bin	106 Bin
<i>Cerablus</i>	7 Bin	36 Bin
<i>Kabasin</i>	11 Bin	30 Bin
<i>Mare İlçesi</i>	7 Bin	27 Bin
<i>Suran Beldesi</i>	5 Bin	25 Bin
<i>Çobanbey</i>	4 Bin	20 Bin
<i>Dabık</i>	4 Bin	12 Bin

Kaynak: İlk Günden Bugüne Fırat Kalkanı Harekâtı, **TRDiplomacy**, <http://trdiplomacy.com/tr/haber/ilk-gunden-buguene-firat-kalkani-harekati> 62 (Erişim tarihi: 01.01.2019)

Suriye rejimi ise FKH'ye tepki göstermiştir. Konuyu BM'ye de ileten Suriye rejimi, Türkiye'nin Suriye topraklarından askerlerini çekmesini talep etmiştir.⁷¹⁹ Her ne kadar Suriye rejimi Türkiye'nin geri çekilmesini talep etse de bölgede güvenliği sağlayabilecek herhangi bir çözüm önerisi de sunmamıştır.

Başarısız olmayan ancak topraklarındaki terörü yok etmede aciz kalan devletler içerisindeki terör örgütlerine yönelik orantılı ve amacına uygun şekilde müdahalede bulunulabileceği konusunda olumlu bir temayülün olduğunu belirtmiştik.⁷²⁰ Tam olarak başarısız olmasa da devletlerin acizyetinden dolayı yaşanabilecek telafisi mümkün olmayan ani tehditlere karşı önlem alma hakkı devletlere tanınırken, topraklarını korumada aciz olan Suriye rejiminin egemenlik hakları olduğu iddiasıyla Türkiye'nin terör örgütlerine karşı müdahalelerini engellemeye çalışması makul bir gerekçe olarak addedilemeyecektir. Türkiye'nin açıklamalarından da FKH'ye son çare olarak başvurulduğu anlaşılmaktadır. Meşru müdafaa hakkının meşruiyetinin zayıflamasına neden olabilecek bir zarar karşılık eylemi de FKH'de görülmemektedir. Söz konusu operasyonda Suriye rejimi hedef alınmamış, DEAŞ ve PKK/PYD-YPG unsurları hedef alınmıştır. Suriye rejimini değiştirmeye yönelik olmadığı görülen bu operasyonun zarar karşılık kapsamında değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Türkiye,

⁷¹⁹ Suriye'den BM'ye Fırat Kalkanı çağrısı, **Dünya Bülteni**, 10 Mart 2017 <https://www.dunya.com/gundem/suriyeden-bm-ye-firat-kalkani-cagrisi-haberi-353247> (Erişim tarihi: 01.01.2019)

⁷²⁰ Dinstein, ss.215-216 ve Deeks, ss.498-500

Suriye'nin ülkesel bütünlüğüne olan bağlılığını müteaddit kereler ifade etmiş ve bunun Türkiye açısından bir ulusal güvenlik olduğu ifade edilmiştir.⁷²¹

Bununla beraber mültecilere bakma sorumluluğu uluslararası bir sorumluluk olmasına rağmen Türkiye, 2018 rakamına göre Suriyeli sığınmacılar için 40 milyar dolarlık bir kaynak ayırmıştır. Uluslararası toplum ise yük paylaşımı konusunda yeteri kadar işbirliğinde bulunmamaktadır. Haliyle Türkiye'nin kendisini doğrudan etkileyen acil insani kriz karşısında FKH'yi başlatarak bölgede sürdürülebilir yaşam koşullarını oluşturmayı ve insani krize neden olan sebepleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. FKH bölgesindeki halkın güvenliği sağlanarak bölgedeki hayatın normalleşmesine katkı sağlanmıştır.⁷²² Hali hazırda FKH bölgesinde istikrarın devam etmesi de operasyonun başarılı olduğunu göstermektedir.

Son olarak FKH ile beraber DEAŞ'ın ciddi şekilde kan kaybettiği ifade edilse de özellikle PKK/YPG terörüne karşı bu operasyonun yeterli olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Özellikle ABD başta olmak üzere bazı koalisyon ülkelerinin bu terör örgütüne vermiş olduğu illegal destek ve örgütün aldığı destekle demografiyi değiştirerek devletleşme çabasına girmesi Türkiye'yi bir diğer operasyonu yapmaya zorlamıştır.

4.3.3. Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH)

20 Ocak 2018 tarihinde TSK tarafından Afrin bölgesinde ÖSO desteğiyle icra edilen harekât, yine Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 92. maddesinde belirtilen ve TSK'nın yabancı ülkeye yollanmasına ilişkin izne dayanan 23 Eylül 2017 tarihli TBMM tarafından kabul edilen tezkereye dayanarak gerçekleştirilmiştir.⁷²³ Söz konusu harekât

⁷²¹ Taşdemir ve Özer, ss.65-66

⁷²² Mızrak, Türkiye'nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti, s.124

⁷²³ Türkiye'nin Millî Güvenliğine Yönelik Ayrılıkçı Hareketler, Terör Tehdidi Ve Her Türlü Güvenlik Riskine Karşı Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Gerekli Her Türlü Tedbiri Almak, Irak Ve Suriye'deki Tüm Terör Örgütlerinden Ülkemize Bundan Sonra Da Yönelebilecek Saldırıları Bertaraf Etmek Ve Kitlesel Göç Gibi Diğer Muhtemel Risklere Karşı Millî Güvenliğimizin İdame Ettirilmesini Sağlamak, Türkiye'nin Güney Kara Sınırlarına Mücavir Bölgelerde Yaşanan Ve Hiçbir Meşruiyeti Olmayan Tek Taraflı Bölücü Girişimler Ve Bunlarla İlgili Olabilecek Gelişmeler İstikametinde Türkiye'nin Menfaatlerini Etkili Bir Şekilde Korumak Ve Kollamak, Gelişmelerin Seyrine Göre İleride Telafisi Güç Bir Durumla Karşılaşmamak İçin Süratli Ve Dinamik Bir Politika İzlenmesine Yardımcı Olmak Üzere Hudut, Şümul, Miktar Ve Zamanı Hükûmetçe Takdir Ve Tayin Olunacak Şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Gerektiği Takdirde Sınır Ötesi Harekât Ve Müdahalede Bulunmak Üzere Yabancı Ülkelere Gönderilmesi Ve Aynı Amaçlara Matuf Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması, Bu Kuvvetlerin Hükûmetin Belirleyeceği Esaslara Göre Kullanılması İle Risk Ve Tehditlerin Giderilebilmesi İçin Her

58 gün sürmüştür. TSK tarafından yapılan açıklamada harekât alanındaki dini ve kültürel yapılar, tarihi eserler ve arkeolojik kalıntılar ile kamu yararına faaliyet gösteren tesislerin varlığı dikkate alınarak operasyonun gerçekleştirildiği, PKK/PYD-YPG ve DEAŞ hedeflerine ait toplam 782 hedefin imha edildiği açıklanmıştır. Ayrıca açıklamada operasyonla 1.931 PKK/PYD-YPG ile DEAŞ terör örgütü mensubunun etkisiz hale getirildiği ifade edilmiştir. ZDH sonucu 32 Türk askerinin ve 116 ÖSO mensubunun şehit olduğu, 183 askerin ise yaralandığı açıklanmıştır.⁷²⁴

2012 yılında Suriye rejimi Afrin'den çekilmiş ve yönetim boşluğunu fırsat bilen PKK/PYD tarafından burası işgal edilmiştir. 2014 yılında ise örgüt bölgede sözde özerklik ilan etmiş ve Afrin, PYD/PKK'nın en fazla güçlendiği yerlerden birisi haline gelmiştir. Ayrıca PKK'ya en fazla katılımın sağlandığı bölgenin Afrin olduğu belirtilmiştir. 500 bin nüfusa sahip Afrin ve çevresinde PKK/PYD'ya önemli derecede gelir sağlayan kenevir tarlaları ve uyuşturucu laboratuvarlarının bulunduğu, uyuşturucu ve silah ticareti açısından merkez bölgelerden birisi olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte PYD/PKK açısından stratejik bir öneme haiz olan Afrin, Türkiye'ye sızma girişimlerinin ve terör saldırılarının kullanıldığı üstlerden birisi olagelmıştır. ABD'nin de yoğun desteğini kazanan PKK/PYD, Suriye'nin neredeyse üçte birini ele geçirmiş ve Türkiye-Suriye sınırının ise %65'ine hâkim olmuştur. İlan ettiği sözde özerk bölgelerle Irak Bölgesel Kürt Yönetimine benzer bir yapılanma kurmayı hedefleyen PKK/PYD, Suriye'nin toprak bütünlüğünü alenen bozma girişiminde bulunmuştur. PKK/PYD'nin bölgedeki halkı zorla silah altına aldığı, kendisine muhalif gördüğü kişileri kaçırdığı, sürgün ettiği ve infaz ettiği BM Suriye Uluslararası Bağımsız İnceleme Komisyonu ve Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşların raporlarında bildirilmektedir.⁷²⁵ Muhalif

Türlü Tedbirin Alınması Ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Hükûmet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2/10/2014 Tarihli Ve 1071 Sayılı Kararı İle Hükûmete Verilen Ve Son Olarak 1/10/2016 Tarihli Ve 1128 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı İle 30/10/2017 Tarihine Kadar Uzatılan İzin Süresinin Anayasa'nın 92'nci Maddesi Gereğince Bir Yıl Daha Uzatılmasına Dair Başbakanlık Tezkeresi (3/1185) Münasebetiyle, TBMM Karar tarihi: 23.09.2013, Birleşim: 121, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=61462 (Erişim tarihi: 02.01.2019)

⁷²⁴ Basın Faaliyetleri, **TSK**, https://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BN_38 (Erişim tarihi: 02.01.2019)

⁷²⁵ Tüm Yönleriyle Türkiye'nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**, http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuemyoenleriyle-tuerkiyenin-afrin-operasyonu_894 (Erişim tarihi: 02.01.2019)

Kürtlere de baskılar uygulayan örgütün, Arap ve Türkmen nüfusun göç etmesi için taciz ve saldırılarda bulunduğu tespit edilmiştir.⁷²⁶

Bununla beraber ZDH başlar başlamaz eş zamanlı olarak bölgeye insani yardımlar gönderilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği bilgiye göre ZDH başlar başlamaz Afrin bölgesine 630 milyon değerinde 40 bin kamyon insani yardım gönderildiği, 30'a aşkın noktada yiyecek, battaniye ve su gibi ihtiyaçların karşılanmaya çalışıldığı açıklanmıştır.⁷²⁷ Özellikle suyu kesilen Afrin'e Devlet Su İşleri'nden gelen teknik personel yardımıyla tekrar temiz su sağlanmıştır. Bölgedeki halkın temiz su ihtiyacının karşılanması halkın hayatını kolaylaştırmıştır.⁷²⁸

Bu operasyonun zamanlaması ise (*ratione temporis*) beklenenden biraz daha geç olmasının nedeni FKH'de bahsettiğimiz hususların yanında müttefik ülke ABD'nin PKK/PYD-YPG'ye verdiği desteği sonlandırma beklentisi etkili olmuştur. ZDH'nın yer bakımından ise (*ratione loci*) FKH'nin aksine sınırları belli olmuş ve operasyon Afrin'de gerçekleştirilmiştir.

Türkiye 22 Ocak 2018 tarihinde GK'ye yollamış olduğu mektupta ZDH'yi düzenleme gerekçesini hukuken BM Antlaşmasının 51. Maddesine dayandırmıştır. Söz konusu mektupta Suriye'deki savaşın 7. yılına girdiği ve etkisinin Suriye sınırlarını aştığı belirtilerek, Türk ulusal güvenliğinin DEAŞ ve PKK/YPG tarafından tehdit edildiğine işaret edilmiştir. Ayrıca mektupta FKH'den de söz edilmiş ve bu operasyon kapsamında 2,015 km²'nin DEAŞ'ten temizlendiği ve yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların güvenli ve gönüllü bir şekilde evlerine döndüğü ifade edilmiştir. Ancak yine yaşanan tehlikenin sonlanmadığı PKK/YPG kontrolü altındaki Afrin'den Hatay ve Kilis'e roket saldırılarının düzenlendiği, bunun sonucunda birçok sivil ve askerin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Hatta yaşanan bu saldırılardan sonra da

⁷²⁶ A/HRC/34/CRP.3, Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, **the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic**, 21 July 2016- 28 February 2017, s.19-20

⁷²⁷ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Basın Bilgilendirme Toplantısı, **Dışişleri Bakanlığı**, 12.04.2018, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanligi-sozcusu-hami-aksoyun-basin-bilgilendirme-toplantisi_-12_04_2018.tr.mfa (Erişim tarihi: 02.01.2019)

⁷²⁸ İmzalar Afrin'e İçme Suyu Temini İçin Atıldı", **Devlet Su İşleri**, <http://bolge06.dsi.gov.tr/haberler/2018/07/05/i-mzalar-afrin-e-i-%C3%A7me-suyu-temini-i-%C3%A7in-at%C4%B1ld%C4%B1> (Erişim tarihi: 02.01.2019)

PKK/YPG tarafından Afrin bölgesinden yapılan tacizlerin sürdüğü ifade edilmiştir. Bu operasyonun sınır güvenliğinin sağlanması ve Afrin'deki terör unsurlarının etkisiz hale getirilmesi amacıyla yapıldığı belirtilerek sadece terör unsurlarının hedef alındığının altı çizilmiştir. Mektupta 51. maddenin yanında terörle mücadeleden bahseden GK'nin 1373 (2001), 1624 (2005), 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı kararlarına da atıfta bulunulmuştur. Ayrıca Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına olan bağlılık vurgulanmış; GK'nin 2254 sayılı kararına dayanılarak Suriye'de siyasi geçiş sürecinin sağlanması için gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerindeki çözüm çabalarına destek verileceği belirtilmiştir.⁷²⁹

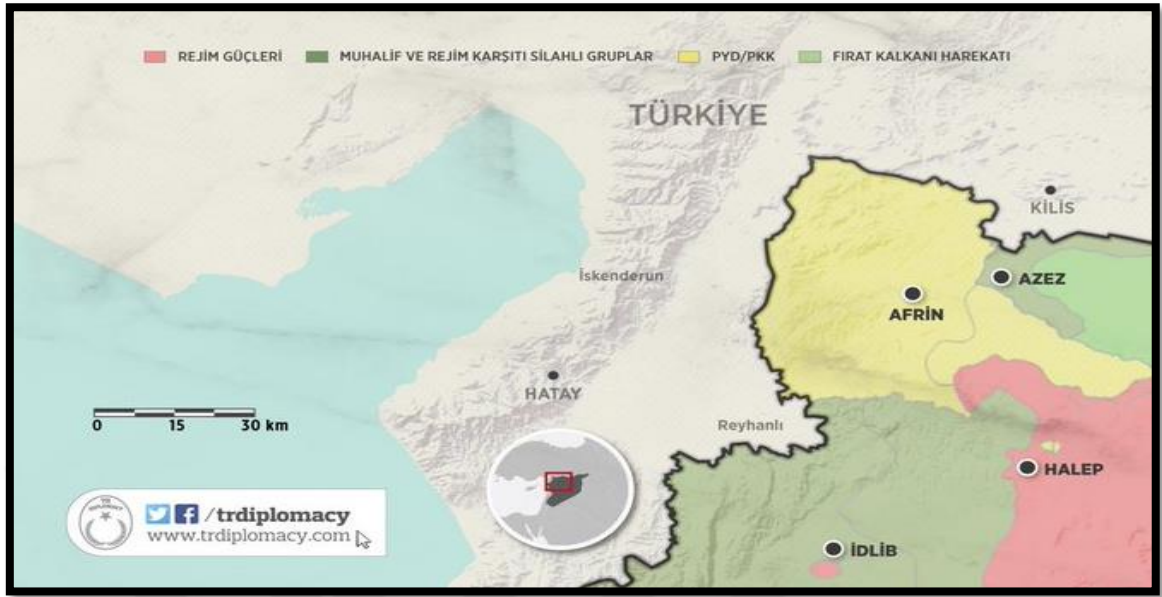
Afrin operasyonu gerçekleştirildikten sonra Türk yardım kuruluşlarının bölgedeki halka insani yardım ulaştırılması yönündeki yoğun faaliyetlerine rağmen, ÖSO'ya bağlı bazı grupların Afrin'de yağma girişiminde bulunduğu tespit edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın olanları doğrulayarak *“Biz bu haberleri ciddiye alıyoruz. Bu olayları araştırıyoruz. Görünen o ki bu olaylar yaşanmış. Bazı gruplar komutanları tarafından verilen emirlere muhtemelen uymadılar. Biz bunu çok ciddi bir şekilde inceliyoruz çünkü Afrin operasyonundaki asıl amacımız en başından bu yana Afrin'de yaşayan insanlara emniyet ve güvenlik sağlamak oldu”* ifadelerini kullanmıştır.⁷³⁰ ÖSO'da söz konusu yağma girişimlerini doğrulamış ve yağma suçuna karışanlara yaptırım uygulandığını açıklamıştır.⁷³¹ Operasyon sırasında bu tür münferit olayların yaşanmasının mümkün olduğu ifade edilse de söz konusu yağma olaylarına karışanların cezalandırılması Türkiye'nin sorumluluğu altındadır. Nitekim akabinde sorumluların cezalandırıldığı ve gerekli önlemlerin alındığı ifade edilse de bu tür olaylara mahal verilmemesi operasyonun meşruiyeti açısından çok önemlidir.

⁷²⁹ S/2018/53, Turkey's Letter to Security Council, 22 January 2018, <https://undocs.org/en/S/2018/53> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷³⁰ After the battle: Aid, gunfire and looting in Syria's Afrin, **Reuters**, 19 Mart 2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-afrin-town/after-the-battle-aid-gunfire-and-looting-in-syrias-afrin-idUSKBN1GV2LG> (Erişim tarihi: 02.01.2019)

⁷³¹ ÖSO'dan Afrin'de yağma suçu işleyenlere yaptırım, **TRT Haber**, 19 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/osodan-afrinde-yagma-sucu-isleyenlere-yaptirim-356083.html> (Erişim tarihi: 02.01.2019)

Şekil 4: Zeytin Dalı Harekâtı Öncesinde Suriye’deki Hâkimiyet Alanları

Kaynak: Tüm Yönleriyle Türkiye’nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**, <http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuem-yoenleriyle-tuerkiyenin-afrin-operasyonu> 894 (Erişim tarihi: 02.01.2019)

2012 yılından ZDH’ye kadar Afrin, PKK/PYD’nin Türkiye’ye sızma merkezi işlevini görmüştür. Türkiye’ye operasyon öncesinde Afrin’den çok sayıda terör saldırıları gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, Afrin’den Türkiye’ye 700 taciz atışının yapıldığını ve Afrin’de devletvari bir yapının kurulduğunu belirtmiştir.⁷³² Türk Dışişleri Bakanlığı’nın BBC’ye verdiği bilgi de Afrin’den Türkiye’ye gelen taciz sayısının 700 olduğu ve direk olarak Türkiye’yi hedef alan saldırının ise 90 olduğu ifade edilmiştir. BBC Reality Check ise Afrin’den Türkiye’ye karşı 1 Ocak 2017-20 Ocak 2018 tarihleri arasında yapılan saldırı rakamının 26 olduğu açıklamıştır. 700 rakamının ise taciz ateşleri şeklinde olabileceği belirtilmiştir.⁷³³ Bu saldırılar içerisinde Hatay’a gerçekleştirilen 10 saldırı sonucunda 2 Türk askeri şehit olmuş, Kilis’e gerçekleştirilen 2 saldırıda ise 1 asker yaralanmıştır. Türk tarafından gelen açıklamalarda PKK/PYD tarafından yapılan terör saldırılarının önemli bir kısmı Afrin üzerinden militanlarca yapıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca 40’tan fazla teröristin Afrin’de patlayıcı ve silah eğitimi aldığı, akabinde Amanoslar üzerinden Türkiye’ye sızdığı açıklanmıştır. 2015-2016

⁷³² Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın, CNN International’a konuştu, **NTV**, 24.01.2018, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-cnn-internationala-konustu.jmBj9aNN9UyRmKZ0WdX5XQ> (Erişim tarihi: 03.01.2018)

⁷³³ Reality Check: How many attacks did Turkey face from Afrin? **BBC World**, 20 March 2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43262839> (Erişim tarihi: 03.01.2019)

yıllarında PYD/PKK tarafından yapılan saldırıların Türkiye’de arttığı yıllar olmuş, bu saldırılar neticesinde ise yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir.⁷³⁴

ZDH’ye yapılan eleştirilerde PYD/YPG tarafından Türk topraklarına gerçekleştirilen saldırıların sınırlı olduğu ve 51. maddede öngörüldüğü kadar silahlı saldırı seviyesinde olmadığı öne sürülmüştür. Bu nedenle Türkiye’nin müdahalesinin orantısız olduğu, hukuken Suriye rejiminden izin alınması gerektiği ve Suriye egemenliğinin ihlal edildiği öne sürülmüştür.⁷³⁵ Ancak bu yapılan değerlendirmelerde YPG’nin PKK’ya bağlı bir militan grubu olduğu gerçeği göz ardı edilmiş ve PKK ile YPG ayrı bir örgütmüş gibi gösterilmiştir. Buna ek olarak PKK/YPG’nin DEAŞ’e karşı mücadelesi kahramanlaştırılmış ve Türkiye’nin PKK/YPG’ye karşı müdahaleleri, DEAŞ terörünü bitirmeye çalışan bir örgüte karşı yapılan müdahale gibi lanse edilmiştir. İronik bir biçimde Avrupa ve ABD’den daha çok Türkiye’de terör saldırılarında bulunmuş DEAŞ terör örgütü, Batılı ülkelerin PKK/YPG’ye verdiği desteğin gerekçesini oluşturmuştur. Türkiye’nin sert tepkisine ve kendisi ile işbirliği yapılması yönündeki çağrılarına rağmen bu ülkeler ısrarla bu örgüte verdiği desteği sürdürmüştür.

Öncelikle Türkiye’deki silahlı saldırılarının silahlı saldırı seviyesine vardığı konusunda ortak bir mutabakat bulunan PKK’nın, yine organik olarak kendisine bağlı Suriye milislerinin gerçekleştirdiği saldırıların silahlı saldırı seviyesinde olmadığını iddia etmek teknik olarak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca DEAŞ’e karşı mücadelede kahraman rolüne soyunan ve bunu fırsat olarak değerlendirmesini iyi bilen PKK/PYD-YPG’nin, DDA’lıktan Suriye topraklarında devletleşen bir aktöre dönüştüğünü görmeksizin ZDH’nin Suriye egemenliğini ihlal ettiğini söylemek sahadaki gerçekliğe uygun değildir. Nitekim Suriye’nin bölünmesi Türkiye’nin hem jeostratejik hem de sosyo-kültürel açıdan büyük zararlar görmesine neden olacak, ulusal güvenliği ve çıkarları esaslı bir şekilde zarar görecektir. Bu gerçeğin görülmediği gibi Batı’daki bazı uzman çevrelerin, ilginç bir şekilde daha önce meşruiyetini sorguladıkları ve insan haklarını ağır şekilde ihlal ettiğini ifade ettiği Suriye rejiminin egemenlik haklarını

⁷³⁴ Tüm Yönleriyle Türkiye’nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**

⁷³⁵ Stefan Talmon, Difficulties in Assessing the illegality of the Turkish intervention in Syria, *GPIL-German Practice in International Law*, 26.01.2018, <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/> (Erişim tarihi: 03.01.2019)

savunmaya kalkması çok ilginç bir görüntü ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla PKK/YPG'nin Türkiye'ye karşı gerçekleştirdiği saldırılar silahlı saldırı seviyesinde değildir demek, teröre karşı mücadelede gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle Suriye'de gün geçtikçe önemli oranda güç kazanan PKK/YPG'nin ileride daha büyük sorunlara neden olmaması için ZDH gerçekleştirilmiş ve büyüyen tehlikenin önü alınmıştır.

Velev ki PKK/YPG'nin Türkiye'ye yönelik saldırıları silahlı saldırı seviyesinde olmasın. Yine de geniş olarak literatürde terör örgütlerinin yarattığı kanıtlanabilir ani tehditlere karşı orantılı olarak meşru müdafaa hakkına başvurabileceği kabul edilmektedir. Bununla ilgili Petrol Platformları Davası'nda ayrı olarak görüş bildiren Hâkim Simma, 51. madde çerçevesinde belirtildiği kadar saldırı eşiği aşılmaya da gereklilik, orantılılık ve anilik ölçüsünde devletlerin kendilerini müdafaa edebileceğini ifade etmiştir.⁷³⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin karşılaşmış olduğu silahlı saldırıların (Tablo 2) ve tehdidinin 51. madde çerçevesinde değerlendirilmesi mümkünken, 51. maddeye başvuracak ağırlıkta bir saldırı olmasa da saldırı tehdidi karşısında bazı önlemleri almaya hakkı olduğu savunulabilir. Nitekim Türkiye'nin PKK/PYD tehdidinin aniliğine yönelik elinde esaslı kanıtlar mevcuttur. Bu sebeple ZDH'nin sadece silahlı saldırı değil devam eden saldırı tehdidi üzerine gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber PKK ve PYD'nin aynı örgüt olduğu konusunda çok sayıda açıklamalar mevcuttur. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi lideri Mesut Barzani 2016 yılında konuyla ilgili olarak "*PYD ve PKK tam olarak aynı şeydir*" ifadesini kullanmıştır.⁷³⁷ Eski Savunma Bakanı Ashton Carter⁷³⁸ ve CIA'nin⁷³⁹ de teyit ettiği üzere PYD/YPG, PKK'nın Suriye koludur. Ayrıca PYD'nin açık bir şekilde PKK'nın silahlı mücadeleye başlama yıl dönümünü kutlaması, PKK'nın kullandığı tüm simgesel ve söylemsel propaganda

⁷³⁶ Seperate opinion of Judge Simma, Case Concerning Oil Platforms, **ICJ Report**, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/90/090-20031106-JUD-01-10-EN.pdf> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷³⁷ IKBY Başkanı Mesut Barzani: PYD ve PKK tam olarak aynı şeydir, **Anadolu Ajansı**, 23.03.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikby-baskani-mesut-barzani-pyd-ve-pkk-tam-olarak-ayni-seydir/542438> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷³⁸ PKK: US Defense Sec. Ashton Carter confirms ties with PYD, YPG, PKK TERROR Groups, 2:20 Dak. Great Britain: Youtube- TheYoung Europeans, 2018

⁷³⁹ Syria, **The World Fact Book**, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

araçlarına açık bir şekilde başvurması da önemli bir diğer ayrıntıdır.⁷⁴⁰ PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kardeşi Osman Öcalan da 2003 yılında PYD'yi kurduğunu iddia etmiştir.⁷⁴¹ Ek olarak Suriye rejimi 2004 yılında PYD'ye karşı operasyon başlattığında Kuzey Irak'a kaçan ve PYD'nin 4 kurucusu olan Şilan Kobani (Meysa Baqi), Zekeriya (Zekeriya İbrahim), Fuat (Hikmet Tokmak), Cemil (Nebo Ali) ve Ciwan (Hacı Cuma Ali) PKK liderliğindeki isimlerden sadece bazılarıdır. SDG'den daha sonra kopan Talal Silo vermiş olduğu bir demeçte de PKK Kandil ekibinden Halil Tefdem, Hacı Ahmet Hudro ve Mahmut Berhudan gibi isimlerin Afrin'deki yönetimini üstlendiği, son sözü de her zaman Bahoz Erdal'ın söylediğini ifade etmiştir. Kısaca PYD'nin PKK'nın bir kolu olduğu konusunda elle tutulur kanıtlar mevcuttur.⁷⁴²

Bu gerçeğe rağmen ABD, kendi desteği ile irili ufaklı diğer gruplarla birleştirerek Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adında bir oluşum kurmuş ancak YPG bu oluşumdaki başat unsur olmuştur. Amerikalı askeri yetkililer, Türkiye'nin tepkisini çekmemek ve bu örgüte meşruiyet kazandırmak için PKK/YPG'nin ismini değiştirerek SDG'ye dönüştürüldüklerini itiraf etmiştir.⁷⁴³ Bununla beraber PKK'nın da isim değişikliğine gitmesi yeni bir durum değildir. PKK 2003 yılında Suriye, Irak ve İran'da yerel Kürt halkını daha iyi angaje edebilmek; ABD, AB ile diğer uluslararası kuruluşların kendisini terör örgütü olarak ilan etmesinin yükünü çekmemek için kendisine bağlı ve farklı isimlerde oluşumlar kurmuştur. Bu doğrultuda PKK, Suriye'deki yapılanmasının ismini PYD (Demokratik Birlik Partisi) ve onun silahlı gücü olarak YPG (Halk Koruma Birlikleri) olarak değiştirmiştir.

PKK/YPG ile mücadelede ise Türkiye'nin Suriye rejimiyle iş birliği içine girmesi pek mümkün gözükmemektedir. Suriye rejimi meşruiyeti sorgulanan bir taraf olması bir

⁷⁴⁰ Al-Qamishli: PYD celebrates beginning of PKK's armed struggle, **Kurdwatch**, 26 August 2012, <http://www.kurdwatch.org/?aid=2618&z=en&cure=245> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁴¹ Osman Öcalan: PKK ve PYD'nin aklı olsaydı, Barzani'nin peşinden giderdi, **Hürriyet**, 08.11.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/osman-ocalan-pkk-ve-pydnin-akli-olsaydi-barzaninin-pesinden-giderdi-25074456> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁴² Ragıp Soylu, Archives, testimonies confirm PYD/YPG's organic link with PKK terror organization, *Daily Sabah*, 19 February 2016, <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/02/20/archives-testimonies-confirm-pydypgs-organic-link-with-pkk-terror-organization> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁴³ U.S. general told Syria's YPG: 'You have got to change your brand', **Reuters**, 22 July, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-ypg/u-s-general-told-syrias-ypg-you-have-got-to-change-your-brand-idUSKBN1A62SS> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

yana Türkiye-Suriye rejimi arasında bir güven ilişkisi bulunmamaktadır. Bu güven ilişkisinin zayıf olmasında ise birçok etmen söz konusudur. Örneğin Suriye’de isyan hareketleri başladığında PKK/PYD-YPG pragmatik davranarak muhalif güçlere katılım sağlamamış ve Suriye rejim güçleri de Suriye’nin kuzeyini PKK/PYD-YPG’ye terk etmiştir. Bu hamlesiyle Esed rejiminin Kürtleri muhaliflerin safından uzak tutmayı ve kendisine karşı oluşturulan gruplar arasında birliği engellemeyi amaçlamıştır. Ayrıca Suriye rejimi nadiren PKK/PYD-YPG ile gerginlikler yaşamış ve çatışmalar geçirmiştir. Dolayısıyla rejim PKK/PYD-YPG’nin bölgedeki hâkimiyetine zımni olarak onay vermiştir.

Türkiye gerçekleştirdiği operasyonlar sayesinde Suriye rejiminin toprak bütünlüğünün bozulmasını engellediği gibi Suriye rejimin de PKK/YPG’ye karşı masada elinin daha güçlü olmasını sağlamıştır. FKH ile ZDH’nin yanında 9 Ekim 2019 tarihinde başlattığı Barış Pınarı Harekatı’yla Türkiye, PKK/YPG’nin etkisinin önemli ölçüde kırmıştır. Bundan istifade eden Suriye rejimi, masada istediği tarzda bir antlaşmayı PKK/YPG’ye dayatmaya çalışmıştır. Ayrıca Suriye rejimi, PKK/YPG’dan kendilerine Suriye’nin kuzeyinde bir statü vermeksizin rejim ordusuna katılmasını talep etmiştir. fakat Suriye rejiminin kullanmış olduğu üsluptan da rahatsız olduklarını belirten PKK/YPG’li taraflar, rejim önerisini reddetmiştir.⁷⁴⁴

Birçok uluslararası kuruluşun raporlarına göre PKK/YPG, Suriye’deki Kürtleri kendi bayrağı altında tutmayı ve muhalefet edenlerin ise infaz dâhil birçok uygulamaya tabi tuttuğu belirtilmektedir. 2014 İnsan Hakları İzleme Örgütü açıkladığı raporunda PKK/YPG hapishanelerinde birçok Kürt muhalifin işkence gördüğünü veya suikast yoluyla öldürüldüğünü belirtmiştir. İşkence edilerek öldürülen Kawa Halid Hüseyin ile suikasta kurban giden Nasrettin Birhek gibi Kürt muhalifler bunlardan birkaçıdır. Öldürme olayları dışında bir diğer Kürt muhalif lider İbrahim Biro da PK/YPG tarafından ölüm tehdidiyle bölgeden sürülmüştür. Yine Kürt muhaliflere ait birçok yer PKK/PYD-YPG tarafından harabeye çevrilmiştir. PKK/YPG’nin hakimiyetine aldığı bölgelerde

⁷⁴⁴ Son dakika... Anlaşamadılar! Rejim teröristleri yalnız bıraktı, **Milliyet**, 31 Mart 2019, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-anlasamadilar-rejim-teroristleri-yalniz-birakti-6068883/1> (Erişim tarihi: 20.02.2020)

vergi adıyla halktan para topladığı ve haraç istediği de belirtilmektedir.⁷⁴⁵ Bu tür uygulamalara dayanamayan çok sayıda sığınmacı, yaşadıkları yeri terk etmiş ve Türkiye'ye sığınmıştır. Bu sığınan kişi sayısının ise 350-400 bin arasında değiştiği ifade edilmektedir. Bu da PKK/PYD-YPG'nin Suriyeli Kürtlere özgürlük tanımadığını ve baskılar uyguladığını göstermektedir. Konuyla ilgili olarak ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey'de açıklamada bulunmuştur. Jeffrey: “*Sığınmacıların içinde 350 bin Kürt de bulunuyor. Bu Kürtlerin bir kısmı IŞİD'den kaçarken, dürüst olmak gerekirse diğer bir kısmı ise YPG'den dolayı Kuzey Suriye'den kaçtı. Şimdi bölgeye geri dönmek istiyorlar*” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁴⁶ Dolayısıyla gerçekleştirilen ZDH ile beraber PKK/YPG'nin insan haklarına ve insancıl hukuka aykırı eylemlerinin de önüne geçilmiştir.

Suriye devrimi düşüncesi ve fikrine ait olmayan PKK/YPG'nin Suriye muhalefeti karşısında Suriye rejimi güç kazandığında rejime de açıkça destek vermekten imtina etmediği görülmüştür. Örneğin PKK/PYD Erbil ve Halep'te Suriye rejimini protesto eden Kürt göstericilere saldırmış, tehdit olarak gördükleri Kürt Gelecek Hareketi (*Kurdish Future Movement*) lideri Mashaal Tamo'nun Suriye rejimi tarafından gerçekleştirildiği ifade edilen suikastında rol oynamıştır. PKK tarafından infaz edilen birçok muhalif Kürdün öldürülme gerekçesi sorulduğunda ise PYD lideri Salih Müslim “hain” oldukları cevabını vermiş ve yapılan infazları savunmuştur.⁷⁴⁷ Ayrıca YPG'nin birçok köyü zorla boşalttırdığı, DEAŞ'ten boşalan yerlere eski sahiplerinin dönmesini engellediği raporlanmıştır. Keyfi tutuklamalar, gözaltılar ve adil olmayan uygulamalar bu örgüt açısından olağan bir süreç olmuş ve çocuk savaşçıları kullandığı uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından tespit edilmiştir.⁷⁴⁸ İnsan Hakları Örgütü, PKK/PYD-YPG'nin kız çocukları da dahil olmak üzere söz vermiş olmasına rağmen kontrol altında tuttuğu ailelerin 13-17 yaş arasında değişen çocuklarını alıkoyduğunu ve silahlandığını açıklamıştır. BM'de elde edilen verilere göre bu örgütün silah altına aldığı çocuk

⁷⁴⁵ Kyle W. Orton, The Error of Arming the Syrian Kurds, **New York Times**, 6 June 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/06/opinion/syria-kurds-isis-raqqqa.html> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁴⁶ James Jeffrey: Türkiye'den güvence aldık, **Rudaw**, 15.11.2019, <https://www.rudaw.net/turkish/world/151120191> (Erişim tarihi: 19.11.2019)

⁷⁴⁷ Turkey's henchmen in Syrian Kurdistan are responsible for the unrest here”, **Kurdwatch**, 8 November 2011, <http://www.kurdwatch.org/html/en/interview6.html> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁴⁸ Mehmet Cığır, Suriye İç Savaşı ve Devlet Dışı Aktör Olarak PYD'nin Etkisi, Fatma Taşdemir (Ed.) **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss.197-200

sayısının rahatsız edici şekilde arttığı ve uluslararası hukuka göre bunun savaş suçu teşkil ettiği deklare edilmiştir. ABD’ye de çağrıda bulunan İnsan Hakları Örgütü, terör örgütünün elinde olan çocukların bırakılması için baskıda bulunmasını istemiştir.⁷⁴⁹ 16 Mayıs 2018 tarihinde BM tarafından yayınlanan “Çocuklar ve Silahlı Çatışma” isimli raporda PKK’nın bir kolu olarak belirtilen YPG’nin 2017 yılından bu yana 224 çocuğu silah altına aldığı belirlendiği ve bu haliyle PKK/YPG tarafından silah altına alınan çocuk sayısının 5 kat arttığı ifade edilmiştir.⁷⁵⁰ PKK/YPG’nin bu illegal faaliyetlerinde ise Afrin önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur.

PKK/YPG’nin Afrin üzerinden Türkiye’ye gerçekleştirdiği sızmaların, Türkiye içerisinde terör eylemlerini daha da kolaylaştıracağı ve Türk sınırının bu anlamda daimî olarak tehlike altında olacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla burada meşru müdafaa hakkına başvurulması için gereken “ani tehdidin” mevcut olduğu görülmektedir. Özellikle Fırat nehrinin batı tarafında PKK/PYD-YPG tarafından kontrol edilen alanların temizlenmesi ve Türkiye’nin güvenliğine karşı oluşabilecek ani tehdidin engellenmesi ZDH ile sağlanmak istenmiştir.⁷⁵¹ PKK’nın Türkiye’ye sızmasında katalizör işlevi gören Afrin, örgütün hem ideolojik hem de silahlı eğitimi açısından önemli bir merkez olagelmıştır. Afrin’de sadece PKK’nın değil, MLKP ile DHKP-C gibi örgütlerinde bulunduğu ifade edilmektedir.

ZDH de Afrin’den Amanos’a kadar dağlık bölgedeki PKK’nın kullanmış olduğu hattı kesmeyi, Türkiye’nin güvenliğini hedef alan ve Suriye’nin kuzeyinde oluşturmak istenen PKK kuşağını bitirme amacını taşımıştır.⁷⁵² Ek olarak ZDH, PKK/YPG’nin bölge demografisini değiştirmeye yönelik çabalarının engellenmesi ve baskı sonucu yerlerinden edilen insanların yerlerine dönmesinde de etkili bir operasyon olmuştur.⁷⁵³ Savunma

⁷⁴⁹ Syria: Armed Group Recruiting Children in Camps, **Human Rights Watch**, 3 Ağustos 2018, <https://www.hrw.org/news/2018/08/03/syria-armed-group-recruiting-children-camps> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁵⁰ UN A/72/865 – S/2018/465, Children and Armed Conflict, 16 May 2018, <http://undocs.org/s/2018/465> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁵¹ Murat Yeşiltaş, Turkey’s Strategic Reasoning behind Operation Olive Branch, **SETA Perspective** No: 34, January 2018, ss.1-2

⁷⁵² Ufuk Ulutaş, Afrin-Amanos Hattı, **SETA**, 19 Ocak 2018, <http://www.setav.org/afrin-amos-hatti/> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁵³ Ancak ZDH sonrasında DEAŞ’e karşı Cerablus-Azez hattının güvenliğini sağlama operasyonlarını tehlikeye sokan Memic bölgesi, Türkiye’ye için bir tehdit olmaya devam etmektedir. Memic bölgesinde varlığını devam ettiren PKK/YPG, ABD’den aldığı silah desteğiyle kendini güçlendirmiştir.

Bakanı Hulusi Akar, FKH ile ZDH sonucunda Afrin'e toplam 400 bin Suriyelinin geri dönüş yaptığını açıklamıştır.⁷⁵⁴ ZDH ile beraber Afrin, sığınmacılar için de güvenli bir bölge haline gelmiştir.

Bununla beraber Türkiye'nin İdlib bölgesi için düşünülen çatışmasızlık bölgesinin partner ülkelerden biri olması, Türkiye-Rusya-İran'ın oluşturduğu üçlü mekanizmadaki Türkiye'nin aktif rolü, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve Türkiye'nin ABD ile anlaşmazlığından stratejik bir kazanım sağlama beklentisi Rusya'nın ZDH'ye olumlu yaklaşmasını sağlamıştır.⁷⁵⁵ Hatta Rus tarafı, ABD'nin krizi başlatan taraf olduğunu ve PKK/PYD'ye kontrolsüz bir biçimde yaptığı silah sevkiyatının Türkiye'yi ZDH'yi yapmaya zorladığını açıklamıştır.⁷⁵⁶

Ayrıca ZDH bölgesinde PKK/YPG işgali altında bulunan 8 askeri kampın ve 2 hava üssünün bulunduğu ve bu üslerin PKK/YPG mensuplarının eğitiminde kullanıldığı ifade edilmiştir. ABD'nin ise bu kamplardaki eğitimleri sağlayan taraflardan birisi olduğu belirtilmektedir. ABD'nin PKK/YPG'ye verdiği destekle bu örgütü konvansiyonel bir orduya dönüştürmeyi, Akdeniz'e ulaşan bir terör koridoru oluşturarak hem kukla bir devlet meydana getirmeyi hem de İran'a karşı herhangi bir savaşta kullanılabilecek bir gücü ortaya çıkarmayı hedeflediği öne sürülmektedir.⁷⁵⁷ Bununla beraber PKK/PYD'nin işgal ettiği bölgede enerji havzalarındaki petrol ve gazın Akdeniz'e taşınmasında önemli bir enerji koridoru oluşturma hedefinin olduğu da anlaşılmaktadır. Diğer deyişle PKK/YPG, Afrin üzerinden yayılmak suretiyle kendi kontrolünde işgal alanı oluşturarak Akdeniz'e erişebilecek bir hat tesis etmeyi hedeflemiştir. PKK/YPG bu hedefini Afrin, Cezire ve Ayn el Arap (Kobani) kantonlarını birleştirerek gerçekleştirmeyi istemiştir. Tercihen devletleşmeyi, mümkün olmazsa en azından özerk bir devlet kurmayı arzulayan PKK/YPG,12 Kasım 2013 tarihinde Afrin, Cezire ve Ayn el-Arap (Kobani)

⁷⁵⁴ Son Dakika: Bakan Akar: Yaptığımız hareketler sonucu 400 binden fazla Suriyeli Afrin'e döndü, **Haberler.com** <https://www.haberler.com/son-dakika-bakan-akar-suriye-de-teror-koridoru-12642088-haberi/> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁷⁵⁵ Yeşiltaş, Turkey's Strategic Reasoning behind Operation Olive Branch, s.3

⁷⁵⁶ "Rusya Afrin harekâtı için ABD'yi suçladı", **Hürriyet**, 21.01.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-afrin-harekati-icin-abdyi-sucladi-40716940> (Erişim tarihi: 06.01.2019)

⁷⁵⁷ Can Acun, Bünyamin Keskin, PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG, **SETA Yayınları** 61, s.18

kantonlarından oluşan bölgelerde özerklik ilanında bulunulmuştur. Hatta sözde yönetimi Yasama Konseyi (Meclis), Yürütme Konseyi (Hükümet) ve Adalet Komisyonu (Yargı) olmak üzere üçe ayırmışlardır.

PKK/YPG'nin söz konusu devletleşme çabalarında yol katetmesi sadece Suriye'nin değil Türkiye'nin de ulusal güvenliğini ve bütünlüğünü riske atmıştır.⁷⁵⁸ Bunun üzerine Türkiye, FKH'yi gerçekleştirmiş ancak bu hareket PKK/YPG faaliyetlerinin kısıtlanmasında gayet sınırlı kalmıştır. ZDH ile de bu tehlikeli durum önemli ölçüde azaltılmıştır. Özellikle Türkiye'nin tüm güney sınırlarının çevrelenmesiyle Arap Dünyası ve Suriye Türkmenleriyle de irtibatının kesilmesi gibi sonradan telafisi olmayacak olası jeopolitik kayıpların önü alınmıştır. Ayrıca ZDH ile Türkiye'nin güneyden teröre açık hale gelmesinin de önü alınmış ve konvansiyonel bir ordulaşma içinde olan terör örgütü dağıtılarak Suriye'nin bölünmesi engellenmiştir. Ek olarak bu operasyonla beraber PKK/PYD-YPG'nin Amanos dağlarından Türkiye'ye sızma tehlikesinin de önüne geçildiği söylenebilir. Ancak Fırat'ın doğusunda tehlikenin tamamen sona erdiğini söylemek çok zordur.⁷⁵⁹

Türk sınırı boyunca koridor oluşturmak isteyen PKK/YPG'nin Türkiye'ye karşı gerçekleştirdiği saldırıların silahlı saldırı kapsamında ele alınıp alınmayacağı da uluslararası kamuoyunda tartışılan hususlardan birisi olmuştur. Ancak gerek ABD gerekse birçok Batı ülkesinin de teyit ettiği üzere YPG, PKK'ya organik olarak bağlı bir örgüttür. PKK örneğinde görüldüğü üzere terör örgütleri uluslararası alanda meşruiyet kazanabilmek için sıklıkla isim değişikliklerine gidebilmektedir. Suriye olaylarından önce de PKK ve türevi olan yapılanmaları Türk topraklarında çok sayıda terör saldırıları gerçekleştirilmiştir.⁷⁶⁰ Bu sebeple PKK'nın YPG'den ayrı bir yapı olarak ele alınması teknik olarak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla PKK ve türevlerinin gerçekleştirmiş olduğu saldırıları bir bütün olarak ele almak gerekecektir.

⁷⁵⁸ Acun, Keskin, a.g.m, s.18

⁷⁵⁹ Tüm Yönleriyle Türkiye'nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**..

⁷⁶⁰ Anne Peters, The Turkish Operation in Afrin (Syria) and the Silence of the Lambs, *Ejil: Talk!* 30 January 2018, <https://www.ejiltalk.org/the-turkish-operation-in-afrin-syria-and-the-silence-of-the-lambs/> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

Suriye rejiminin ise ZDH'ye karşı tepkisi tek kelime ile “işgal” olmuştur. ZDH'ye yönelik direkt olarak kınamanın sadece Suriye rejiminden ve Mısır'dan geldiği görülmektedir.⁷⁶¹ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de Afrin operasyonunu kınayan bir açıklama yayınlamıştır.⁷⁶² Mısır, operasyonu Suriye'nin egemenliğine karşı bir girişim olarak niteleyerek kınamıştır. İran ise hareketin Suriye'nin kuzeyindeki krizin daha da artmaması için sonlanması gerektiğini açıklamıştır.⁷⁶³ Fransa ise çatışmanın sonlandırılması ve bölgeye insani yardımın ulaştırılması gerektiğini belirtmiştir. NATO ise Türkiye'nin istikrarsız bir bölgede yer aldığını, terörden acı çektiğini ve kendini savunma hakkı olduğunu ön plana çıkarırken, orantılı ve ölçülü hareket etmesinin önemli olacağını açıklamıştır. ABD ise harekâtın DEAŞ'e karşı mücadeleyi sekteye uğratabileceğini söylemiş ve düşmanlıklara son verilmesi çağrısında bulunmuştur.⁷⁶⁴ Bununla birlikte Türkiye'nin Afrin'de tarihi alanları bombaladığına dair bir haber CNN tarafından ortaya atılmış ve birçok haber sitesi CNN'in bu haberini referans olarak yayınlamıştır.⁷⁶⁵ Ancak bu iddialar daha sonra TSK tarafından reddedilmiştir. TSK yaptığı açıklamasında hareketin başlangıcından bu yana hiçbir dini ve kültürel yapı, tarihi eser ve arkeolojik kalıntı ile kamu yararına faaliyet gösteren tesisin hedef alınmadığını açıklamıştır.⁷⁶⁶

Suriye'nin diğer devletlere karşı topraklarını terör örgütleri tarafından kullanılmasına müsaade etmemesi yükümlülüğünü yerine getirmesi Suriye rejiminin topraklarındaki etki gücü dikkate alındığında mümkün gözükmemektedir. Ek olarak

⁷⁶¹ Esed rejiminden Zeytin Dalı Harekâtı'na şaka gibi tepki, **Türkiye Gazetesi**, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/fotogaleri/Esed-rejiminden-zeytin-dali-harekati-na-saka-gibi-tepki-6259.aspx> (Erişim tarihi: 09.01.2018)

⁷⁶² The Republic of Cyprus condemns the illegal Turkish invasion in Afrin in north-western Syria. **Ministry of Foreign Affairs of Cyprus**, 22 January 2018, <http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/All/031830C1F69F8D76C225821D004171E4?OpenDocument> (Erişim tarihi: 09.01.2018)

⁷⁶³ Iran Closely Monitoring Turkey's Operation in Syria's Afrin, **Ministry of Foreign Affairs of Iran**, 21.02.2018, <http://en.mfa.ir/index.aspx?siteid=3&fkeyid=&siteid=3&pageid=36409&newsview=496861> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁶⁴ Zeytin Dalı Harekâtı'na yönelik dış tepkiler, **Doğruhaber**, 22.01.2018, <https://dogruhaber.com.tr/haber/278552-zeytin-dali-harekatina-yonelik-dis-tepkiler/> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁶⁵ Afrin past, present and future being destroyed, **CNN**, <https://edition.cnn.com/videos/world/2018/03/09/afrin-destruction-syria-gorani-pkg.cnn> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁶⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Basın Bilgi Notu, **TSK**, http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BN_42 (Erişim tarihi: 09.01.2019)

Suriye rejiminin topraklarında sivil-askeri ayırım yapmaksızın saldırılarda bulunarak kontrol yöntemini benimsemesi Türk topraklarına sivillerin sığınmasıyla sonuçlanmaktadır. Suriye rejiminin en ağır şekilde insancıl hukuku ihlal ettiği BM ve diğer uluslararası insan hakları kuruluşlarının raporlarında tespit edilmiştir. Dolayısıyla insancıl hukukun işleneceğini bile bile iç savaşın aktörlerinden birisi olan rejime bu toprakların terk edilmesi Ankara için tercih edilen bir durum olmamıştır.⁷⁶⁷

Suriye rejiminin Suriye topraklarındaki kontrolünü kaybetmesi ile birlikte tekrar kontrolü sağlayabilmek adına PKK/YPG ile taktiksel olarak görüşme ve iş birliği içerisine girmesi uluslararası hukuka açıkça aykırıdır. Bu Suriye rejiminin PKK ve türevlerine karşı mücadele edeceğini taahhüt ettiği Adana Mutabakatı başta olmak üzere birçok uluslararası antlaşmaya aykırı bir durum yaratmaktadır. Görüşme içerisine girilen örgüt sadece Türkiye'nin değil, Suriye'nin toprak bütünlüğünü de bozmak isteyen bir örgüttür.⁷⁶⁸

14 Eylül 2005 tarihli ve 1624 sayılı GK kararında terör eylemleri gerçekleştirildiğine ilişkin inandırıcı ve belirgin bilgiler bulunan unsurların kendilerine sığınacak bir bölge oluşturmaya müsaade edilmemesi ve teröristlerin yakalanarak adalete teslim edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁷⁶⁹ Bu bağlamda sığınacak bir bölge oluşturulmasının engellenmesi bir tarafa Suriye rejiminin topraklarında terör örgütlerinin faaliyetlerini engelleyemeyecek kadar aciz duruma düşmesi, Türkiye'yi güvenlik açısından ciddi bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Kısacası Suriye'deki dinamiklerin karmaşıklığı karşısında Türkiye, ulusal güvenliği açısından Afrin gibi kritik bir bölgede

⁷⁶⁷ Esed rejimi, terör örgütü YPG ile masaya oturdu! **Habertürk**, 27.07.2018, <https://www.haberturk.com/Esed-rejimi-teror-orgutu-ypg-ile-masaya-oturdu-2078323> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

⁷⁶⁸ Türk İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı rapora göre Suriye'den rejim baskısıyla Irak'a kaçan ve Gare'de bir PKK kampında bulunan PKK/PYD eş başkanı Salih Müslim, Mart 2011 tarihinde Suriye'ye dönmüştür. Mart 2011 tarihi Suriye iç savaşının henüz çıkmadığı ve Suriye rejiminin ülkenin kuzeyinde hala varlığının bulunduğu döneme denk gelmesi dikkat çekmektedir. PKK/KCK ile olan bağlarını da açık bir şekilde dile getiren Salih Müslim'in 2011 yılında Kurdwatch isimli organizasyona verdiği mülakatta Suriye'deki Kürt sorununun çözümü için Apo'nun (Abdullah Öcalan) felsefesini ve ideolojisini uygulamaya koyduklarını ifade etmiştir. Bununla beraber aynı mülakatta PYD üyelerinin PKK'ya ait Gare Kampında eğitildiğini belirtmiştir. İçişleri Bakanlığı, **PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG**, Ankara, 2017, s.16

⁷⁶⁹ S/RES/1624 (2015), Security Council, 14 September 2005, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1624%20%282005%29 (Erişim tarihi: 09.01.2019)

yer alan PKK/YPG terör örgütünün pozisyonunu sağlamlaştırması karşısında son çare olarak ZDH'ye başvurduğu anlaşılmaktadır.

ZDH kapsamında PKK/YPG ve DEAŞ'e karşı operasyon icra edilirken, ABD başta olmak üzere bazı ülkeler DEAŞ'e karşı mücadele ettiği iddiasıyla PKK/YPG'yi desteklemeye devam etmiştir. PKK ile bağı görmezden gelinerek verilen bu destekler, Türk kamuoyunda eleştirilmiş ve bu ülkelerin iyi terörist-kötü terörist ayrımı yaptığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla beraber DEAŞ'e karşı mücadelede kahramanlaştırılan PKK/YPG, Kürt halkının da özgürlüğü için savaşıyan bir örgütmüş gibi lanse edilmiştir. Ancak terör yöntemlerini kullanan ve Türkiye'de çoğu Kürt 40 binden daha fazla insanın ölümüne neden olan PKK'yı bölgedeki Kürt halkının temsilcisi gibi göstermenin, orta ve uzun vadede bölgede çok ciddi sorunlara sebebiyet vereceği rahatlıkla söylenebilir. Bu gerekçeyle sahada DEAŞ ile mücadelede PKK/YPG'nin partner olarak yer almaması gerektiği Türkiye tarafından her platformda dile getirilmektedir.

PKK'yı terör örgütü olarak kabul eden ve PKK/YPG'yi desteklemenin sorunlu bir yaklaşım olduğunun farkında olan ABD, Türkiye'nin de tepkisini çekmemek için PKK/PYD'nin adını SDF olarak değiştirmiştir.⁷⁷⁰ Ancak bu girişim de Türkiye tarafından reddedilmiş ve ABD'nin SDG adı altında PKK/YPG'yi silahlandırmasının kendi ulusal güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü açıklamıştır.⁷⁷¹ Bunun üzerine tehdidin büyümesinin engellenmesi, daha sonradan gerçekleştirilebilecek olan müdahalenin daha büyük kayıplara neden olmasının engellenmesi için ZDH gerçekleştirilmiştir. Aksi takdirde Türkiye'nin güvenlik açısından bu operasyonu daha da geciktirmesi hukuken bahsettiğimiz zamanlama (*ratione temporis*) kaidesi açısından sorunlu hale getirebilirdi.⁷⁷²

⁷⁷⁰ US urged PKK/PYD to change name for legitimacy, **Anadolu Agency**, 22.07.2017, <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-urged-pkk-pyd-to-change-name-for-legitimacy/866915?amp=1> (Erişim tarihi: 10.01.2019)

⁷⁷¹ US decision to arm Kurds in Syria poses threat to Turkey, says Ankara, **The Guardian**, 10 May 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/10/ankara-calls-us-arming-of-kurds-fighting-isis-in-syria-a-threat-to-turkey> (Erişim tarihi: 10.01.2019)

⁷⁷² Lokman B. Çetinkaya, Turkey's Military Operations in Syria, **EJIL: Talk!** 20 February 2018, <https://www.ejiltalk.org/turkeys-military-operations-in-syria/> (Erişim tarihi: 10.01.2019)

ZDH operasyonu icra edilirken, 24 Şubat 2018 tarihinde GK 2401 sayılı kararı almıştır. Bu kararda Suriye’de 30 günlüğüne ateşkes çağrısı yapılmış; insani yardımın engelsiz ve sürdürülebilir bir şekilde ulaştırılabilmesi, kritik şekilde yaralı ve hasta olanlara servis götürülebilmesi ve tahliye edilmesi talep edilmiştir. 5,6 milyon insanın acilen insani yardıma ihtiyaç duyduğu, bunlardan 2.9 milyonunun ise erişilmesi zor ve kuşatılmış bölgelerde yer aldığı ifade edilmiştir. Söz konusu kararda ayrıca ateşkesin GK tarafından terör örgütü olarak ilan edilen DEAŞ, El Kaide, El Nusra ve diğer radikal grupları içermediğinin altı çizilmiştir. Ayrıca düşmanlıkların durdurulması adına çabaların koordine edilmesi; tarafların kuşatılmış ve zor erişilen yerlerde insani yardıma ihtiyaç duyan insanlara güvenli, engelsiz ve sürekli erişime izin vermesi istenmiştir. Tüm tarafların tıbbi tesisleri, okulları ve diğer sivil mekanları silahtan arındırması ve nüfusun yoğun olduğu bölgelerde askeri faaliyette bulunmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Söz konusu kararda tüm taraflardan özellikle Doğu Guta, Yarmouk, Foua ve Kefraya başta olmak üzere nüfusun yoğun olduğu yerlerdeki kuşatmalarını derhal sonlandırması ve tıbbi yardım da dâhil olmak üzere insani yardımların geçişine izin vermesi talep edilmiştir. Sivillerin hayatta kalması için zaruri olan yiyecek ve tıbbi malzemeden mahrum bırakılmasına son verilmesi; yerlerinden ayrılmak isteyen tüm sivillerin tahliye edilmelerinin sağlanması ve sivillerin açlıktan ölmesinin engellenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun aksi yönünde yapılacak olan tüm eylemlerin uluslararası insancıl hukuku tarafından yasaklandığı hatırlatılmıştır. Bunun için Suriye’de taraflardan tüm bölgelere güvenli ve engelsiz erişim imkânı tanıyan ateşkes ve ateşkes anlaşmalarını imzalaması istenmiştir.⁷⁷³

Söz konusu kararın ZDH’ye denk gelmesi hasebiyle bu harekâtın ateşkes kapsamında durdurulup durdurulamayacağı konusunda çeşitli tartışmalar çıkmıştır. ABD Dışişleri Sözcüsü Heather Nauert, Türkiye’nin Afrin’de gerçekleştirdiği ZDH’nin de ateşkes kapsamında olup olmadığıyla ilgili soruya: “*Türkiye bu mutabakatı iyice okumalı. Karar, 30 gün boyunca Suriye’nin her tarafında ateşkesi öngörüyor. Türkiye’ye, BMGK’nin aldığı ateşkes kararını yeniden okumalarını tavsiye ederiz.*” şeklinde

⁷⁷³ S/RES/2401 (2018) UN Security Council, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2401> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

açıklamada bulunmuştur.⁷⁷⁴ ABD'nin yanında Fransa ile Almanya'da ateşkesin Afrin'i de kapsadığını savunmuş ve Türkiye'ye bu konudaki görüşlerini ilettiklerini ifade etmiştir.⁷⁷⁵ Bunun üzerine konuyla ilgili Türkiye Dışışleri Bakanlığı bir açıklama yapmıştır. Açıklamada 2401 sayılı kararın odak noktasının Suriye rejiminin bir hafta içinde yüzlerce sivil katletmesi, hastane ve okul gibi sivil tesislerin tahrip olmasına yol açan saldırılarını durdurması olduğu bildirilmiştir. Bununla beraber kararın Suriye rejiminin uyguladığı kuşatma siyasetinin açlığa mahkûm ettiği sivillere erişim imkanını da sağlama amacı taşıdığı belirtilmiştir. Karardan Doğu Guta başta olmak üzere Suriye'de kötüleşen insani durum karşısında, acil insani yardım erişimi ve tıbbi amaçlı tahliyelere imkân tanınması amacıyla çatışmaların gecikmeksizin durdurulması ve 30 günlük insani ateşkesin ilan edilmesi talebinde bulunulduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Afrin'in gündeme getirilmesine ise Dışışleri Bakanlığı, 2041 sayılı kararda insani durumun endişe yarattığı yerler arasında Afrin'in zikredilmediğine işaret etmiştir. Afrin'de cereyan edenin aslında, kararda kastedildiği şekliyle sivil-terörist ayrımı gözetmeyen bir çatışmanın olmadığı, Suriye'nin bütünlüğü ve Türkiye'nin milli güvenliğini hedef alan terör örgütlerine karşı yürütülen bir mücadelenin olduğu belirtilmiştir. Ek olarak Türkiye Dışışleri Bakanlığı, Türkiye'nin Suriye'deki çatışmanın taraflarından birisi olmadığını vurgularken, ZDH kapsamında terör örgütlerine karşı BM Antlaşmasının 51. maddesinde ifadesini bulan meşru müdafaa hakkının kullanıldığını ifade etmiştir. ABD'nin kararın Türkiye tarafından iyi şekilde okunması gerektiği konusunda ise Dışışleri Bakanlığı tepki göstererek, ABD'nin bu ifadelerinin her türlü temelden yoksun olduğu, kararın odak noktasının iyi anlaşılmadığı ve bu odağı çarpıtmak istendiğine işaret etmiştir. Söz konusu açıklamada ek olarak: *“Kararı amaç ve hedeflerini çarpıtmadan hayata geçirmek ilgili tüm taraflar için öncelik teşkil etmelidir. Masum halkın korunması saikiyle alındığı varsayılan kararın, teröristlerin korunmasına yönelik şekilde çarpık ve çifte standartlı yorumlanmasından özenle kaçınılmalıdır. Bu çerçevede, ABD'nin de teröristlere destek veren açıklamalar yapmak yerine rejimin masum sivil*

⁷⁷⁴ Son dakika: ABD'den Suriye'de ateşkes açıklaması: Türkiye BM kararını iyi okumalı, **Hürriyet**, 27.02.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abdden-suriyede-ateskes-aciklamasi-turkiye-bm-kararini-iyi-okumali-40755875> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁷⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes uzlaşması Afrin'i kapsıyor mu; kararda ne yazıyor, Türkiye ne diyor?, **T24**, 02 Mart 2018, <https://t24.com.tr/haber/bm-guvenlik-konseyinin-ateskes-uzlasmasi-afrini-kapsiyor-mu-kararda-ne-yaziyor-turkiye-ne-diyor,572184> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

insanlara saldırılarını durdurmaya odaklanmasını tavsiye ederiz.” ifadeleri kullanılmıştır.⁷⁷⁶

ABD’nin açıklamalarına dönemin Hükümet Sözcüsü olan Bekir Bozdağ da *“Karara iyi baktık. Afrin o kararda yok. Biz kararı iyi okuduk, onların okumasında fayda vardır. Terör örgütü DEAŞ ve bunlarla mücadele, kapsam dışında. Bölgede sadece PKK/KCK/YPG/PYD’ye karşı bir mücadele yürütülmemektedir. DEAŞ da bunun içinde. Samimi olmak gerekir. Terör örgütleri arasında ABD’nin odaklandığı terör örgütü DEAŞ. Bizimki de DEAŞ.”* ifadelerini kullanmıştır.⁷⁷⁷

Söz konusu kararı incelediğimizde yaşanan insani drama odaklanıldığı ve insani yardımın erişmediği bölgelere ulaşılmasının temel hedef olarak belirlendiği görülmektedir. Kararın lafzen değil, amacının ne olduğunun yorumlanması gerekmektedir. Türkiye’nin Suriye’deki çatışmalarda bir taraf olmadığı, DEAŞ’ın yanında PKK/PYD’ye karşı da meşru müdafaa hakkını kullandığı görülmektedir. Nitekim ABD’nin kararda taraflara ateşkes çağrısının yapıldığını iddia ederek PKK/YPG terör örgütünü meşru bir tarafmış gibi göstermesi ve Türkiye’den mücadelesini durdurmasını talep etmesi GK yoluyla zımnen teröre destek vermekle eşdeğer bir durum yaratmaktadır. Nitekim PKK/YPG insancıl hukuka uygun olarak her zaman mücadele edilmesi gereken bir terör örgütüdür. DEAŞ ile birlikte PKK/PYD’nin Türkiye’de gerçekleştirmiş olduğu terör saldırılarına karşı mağdur devlet olarak Türkiye gereken önlemleri almaya hakkı bulunmaktadır. Türkiye’yi ZDH’deki müdahalesi için suçlamak terör örgütlerine yönelik mücadeleyi GK yoluyla sınırlamak anlamına gelir –ki kararın lafzından bu anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla bu kararla BM’nin terörle mücadeleyi engelleme amacının olduğu sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir.

⁷⁷⁶ SC-19, 28 Şubat 2018, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü’nün Suriye’de insani duruma ilişkin 2401 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı bağlamında Türkiye’ye yaptığı atif hakkındaki soruya cevabı, **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, 28 Şubat 2018, http://www.mfa.gov.tr/sc_-19_-abd-db-sozcusunun-suriyede-insani-duruma-iliskin-turkiyeye-yaptigi-atif-hk-sc.tr.mfa (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁷⁷ Başbakan Yardımcısı Bozdağ: Ateşkes kararında sayılan yerler arasında Afrin yok, **TRT Haber**, 01 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-yardimcisi-bozdag-ateskes-kararinda-sayilan-yerler-arasinda-afrin-yok-353194.html> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

Türkiye'nin bu harekâtta temel amaçlarından birisi de bölgedeki DEAŞ unsurlarının temizlenmesidir. Ancak Türkiye, DEAŞ tehdidi olmasaydı bile sadece PKK/PYD'ye karşı da müdahalede bulunma hakkına sahip olabilecekti. Çünkü Türkiye'nin 1984 yılından bu yana kendisine silahlı saldırılar gerçekleştiren bir terör örgütünün devletleşme tehlikesine karşı her türlü önlemi almaya hakkı vardır. Nitekim söz konusu GK kararında Doğu Guta'daki insani trajediye dikkat çekilmiş ve Afrin şehri insani durumun endişe yarattığı bölgelerden birisi olarak sayılmamıştır.⁷⁷⁸ Ayrıca Türkiye'nin Afrin bölgesine gerçekleştirdiği eylemi sadece askeri operasyon olarak da değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Türkiye bölgede kontrolü sağlaması akabinde mukim bulunan halka gerek Kızılay gerekse diğer STK'lar aracılığıyla derhal insani yardım faaliyetlerinde bulunulmuş ve Afrin'e geri dönüşlerin yolu açılmıştır.⁷⁷⁹ Bu da haliyle ZDH'nin BM kararında belirtilen bölgesel istikrarın ve insani durumun düzeltilmesi hedefine de öncelikli olarak hizmet ettiği düşünülmektedir.

Söz konusu kararın temel amacının Afrin olmadığı net olmakla birlikte zorlama bir yorum yaparak ABD başta olmak üzere bazı Avrupalı ülkelerinin yorumladığı şekliyle Afrin'nin de ateşkes kapsamında ele alındığını düşünelim. ZDH, 20 Ocak 2018'de başlatılmıştır. Ancak mevzubahis GK kararı ise 24 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır. Yani bu karar alındığında TSK operasyonu yürütmekteydi. Dolayısıyla Türk sınırının bir diğer ucunda bulunan Afrin'de hakimiyet sahibi olan PKK/PYD'lilere karşı Türkiye'nin ZDH'yi durdurması halinde Türk askeri çok riskli bir pozisyonda kalabilirdi. Çünkü o esnada Türkiye ile Suriye'nin ulusal güvenliğini ve bütünlüğünü bozma gayreti taşıyan bir terör örgütünün Türk güvenlik personeline saldırmamasını kimse garanti edemeyecektir. Diğer taraftan GK kararı kapsamında bir tarafmış gibi terör örgütünden ateşkes kararına uymasını beklemek de uluslararası hukuka uygun bir işlem değildir. Bölgedeki güvenlik boşluğunun doldurulabilmesi gerek Türkiye için gerekse diğer ülkeler için çok önemlidir.

⁷⁷⁸ Cemalettin Karataş, "BM Güvenlik Konseyi (GK) 2401 (2018) Kararı ve Afrin Harekâtı", *Academia*, https://www.academia.edu/36079956/BM_G%C3%9CVENL%C4%B0K_KONSEY%C4%B0_GK_2401_2018_KARARI_VE_AFR%C4%B0N_HAREKATI (Erişim tarihi: 14.02.2019)

⁷⁷⁹ Afrin'in Merkezinde İnsani Yardım Operasyonu Başladı, **Türk Kızılayı**, 20.03.2018, <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/4119> (Erişim tarihi: 14.02.2019)

Bununla beraber mezkûr karar sonrasında Fransa'nın gerçekleştirilen ZDH dolayısıyla GK'yi acil olarak toplantıya çağırdığı iddia edilmiştir. Ancak daha sonradan toplantının acil bir toplantı olmadığı ortaya çıkmış, Fransa'nın daimî Büyükelçisi François Delattre toplantıda Türkiye'ye karşı herhangi bir GK açıklaması ya da Türkiye'nin askeri operasyonunu kesmesi yönünde bir çağrı gelmediğini açıklamıştır.⁷⁸⁰ Dolayısıyla GK toplantısında Türkiye'nin gerçekleştirdiği ZDH'ye yönelik herhangi bir kınama gelmemiştir.⁷⁸¹ Fransız Büyükelçisi söz konusu toplantı akabinde “*Fransa, Türkiye'nin güvenlik ve sınırları hakkındaki endişelerini anlıyor ve Türkiye'ye Suriye'deki oldukça değişken durum konusunda itidal çağrısı yapıyor. Müttefikler arasındaki birliği korumak hayati önem taşıyor.*” açıklamasında bulunmuştur.⁷⁸²

4.4.ABD'nin Uluslararası Alanda Terör Örgütü Olarak Kabul Edilen PKK/PYG/YPG'ye Verdiği Destek ve Bunun Hukuki Sonuçları

Müttefik bazı ülkelerin PKK/YPG'ye vermiş oldukları destekten ötürü ne kadar Türkiye'nin ulusal güvenliğini riske attığını önceki bölümlerde de ifade etmiştik. ABD'nin PKK/YPG'ye sağladığı desteğin uluslararası hukuka göre karşılığının ne olduğu ve ne tür bir sorumluluk altına girdiğinin incelenmesi, Suriye'deki Türk müdahalelerinin önemli gerekçelerinden birisidir. Bu nedenle hem uluslararası hukuk hem de ABD iç hukukuna göre PKK/YPG'ye sağlanan desteğin değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

Öncelikle ABD'nin PKK/YPG'yi desteklemesi PKK ve YPG'yi ayrı olarak görmesinden ileri gelmediği ve resmi belgelerinde de bu örgütlerin aynı örgüt olduğunun sabit olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim PKK ve YPG'nin aynı örgüt olduğu konusunda birçok ABD'li yetkilinin resmi açıklaması mevcuttur.⁷⁸³ PKK/YPG'ye sadece ABD ve koalisyonu mensup ülkelerin değil, İsrail devlet yetkililerinin de alenen destek

⁷⁸⁰ Fransa'nın BMGK mesajı yanlış anlama, **Hürriyet**, 23.01.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bmgk-sonrasi-aciklama-fransadan-geldi-40718669> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁸¹ BM Güvenlik Konseyi Afrin'i görüştü, **Deutsche Welle Türkçe**, 23.01.2018, <https://www.dw.com/tr/bm-g%C3%BCvenlik-konseyi-afrini-g%C3%B6r%C5%9F%C3%BCa-42265604> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁸² BMGK'nın ardından Afrin için 'itidal' çağrısı! **Habertürk**, 23.01.2018, <https://www.haberturk.com/bmgk-nin-ardindan-afrin-icin-itidal-cagrisi-1807668#> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁸³ ABD'den Afrin için "PKK" itirafı, **Sabah**, 26.01.2018, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/26/abdden-afrin-icin-pkk-itirafi> (Erişim tarihi: 03.01.2019)

verdiği görülmektedir. Hatta İsrail Adalet Bakanı Ayelet Shaked, Türk operasyonlarının Kürtlere karşı şiddet içerdiğini iddia ederek, PKK'nın bir Kürt devleti kurması gerektiğini açıklamıştır.⁷⁸⁴ İsrail Başbakan Yardımcısı Tzipi Hotovely de yardım içeriğinden bahsetmemekle birlikte ABD ile beraber PKK/PYD'ye de farklı düzeylerde yardım ettikleri açıklamasında bulunmuştur.⁷⁸⁵

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak 8. maddesinde belirtilen ve bir şahsın veya bir grubun devletin talimatı veya kontrolü altında bir eylem gerçekleştirmesi durumunda o devletin davranışı olarak kabul edileceği ifade edilmiştir. Bosna Soykırımı Davasında verdiği mütalaada UAD, bunun bir teamül kuralı olduğu yönünde karar vermiştir.⁷⁸⁶ Benzer biçimde ABD de PKK/YPG'yi DEAŞ'e karşı mücadele altında silahlandırmış, bu örgüt ile koordinasyon içerisinde hareket etmiş ve yönlendirmesini de alenen yapmıştır. ABD otoriteleri, kendi dışışleri ve güvenlik mekanizmalarının YPG'nin PKK'ya bağlı bir oluşum olduğuna dair raporları ve Türkiye'nin müteaddit kereler yaptığı uyarılara rağmen bu desteğine devam etmiştir. Bu sebeple YPG'ye verilen desteğin Türkiye'de silahlı saldırı seviyesine varan eylemlerde bulunan PKK'ya verilmiş bir destek anlamına geleceği söylenebilir. Nitekim daha sonra ABD destekli PKK/YPG'nin Türkiye sınırına tüneller kazdığı ve bu tünellerin çimentosunun da Fransa'dan Lafarge şirketinden alındığı ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁷ Konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Prof. Dr. Gülnur Aybet, operasyon bölgelerinde Türkiye'ye uzanan 465 tünelin PKK/YPG tarafından kazıldığının tespit edildiğini ve bu tünellerin kapatıldığını açıklamıştır.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ İsrail Adalet Bakanının açıklamaları https://twitter.com/Ayelet_Shaked/status/1182018896653512704 (Erişim tarihi: 19.11.2019)

⁷⁸⁵ Israel aiding Syria's Kurds, advocating for them with U.S.: official, **Reuters**, 6 November 2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-aiding-syrias-kurds-advocating-for-them-with-us-official-idUSKBN1XG2AP> (Erişim tarihi: 19.11.2019)

⁷⁸⁶ Chertoff, ve diğerleri, s.18 ve Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosn. & Herz. v.Serb. & Montenegro), **ICJ Report**, 2007, Article 4, s.163

⁷⁸⁷ Tünellerin çimentosu Fransa'dan, **Akşam Gazetesi**, 10 Şubat 2018, <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/dunya/tunellerin-cimentosu-fransadan/41612/> (Erişim tarihi: 19.11.2019)

⁷⁸⁸ Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Prof. Dr. Gülnur Aybet ten Batı ya zor soru: Peki neden ülkemizin içine doğru tüneller kazıyorlar?, **Star Gazetesi**, 9 Aralık 2019, <https://www.star.com.tr/guncel/cumhurbaskanligi-basdanismani-prof-dr-gulnur-aybetten-batiya-zor-soru-pek-neden-ulkemizin-icine-dogru-tuneller-kaziyorlar-haber-1499324> (Erişim tarihi: 22.05.2020)

Konuyla ilgili Türkiye, ABD’yi düzenli şekilde bilgilendirmiş ve PKK/YPG’ye destek verilmemesini talep etmiştir. Ancak buna rağmen ABD, bu örgüte 4 bin 750 tır silah yardımında bulunmuştur. Türkiye’nin sert tepkisi üzerine ABD, PKK/YPG’ye verdiği silahların sonradan toplanacağı sözünü vermiştir. Hatta ABD, Rakka operasyonu ve DEAŞ’ın yenilmesi ile PKK/YPG’ye verilen desteğin sonlanacağını iddia etmiştir. Ancak ABD verilen sözleri tutmadığı gibi PKK/PYD-YPG’ye silah vermeye devam etmiştir. Ek olarak PKK/YPG militanlarına ABD tarafından askeri eğitim de sağlanmaya başlanmıştır. PKK/YPG militanlarından müteşekkil 30 bin kişilik sözde sınır muhafız birliğinin oluşturulacağını açıklayan ABD, bu birliğin Türkiye-Irak sınırına yerleştireceğini açıklamıştır.⁷⁸⁹ ABD’nin Ocak 2018’e kadar PKK/YPG’ye verdiği destek incelendiğinde kronolojik olarak şu tabloyu çıkarmak mümkün gözükmektedir:

Tablo 8: ABD’nin Terör Örgütü PKK/PYD’ye Verdiği Desteğin Kronolojisi

Tarih	Verilen Destek
19 Ekim 2014	ABD, Ayn el-Arab’ı (Kobani) sözde DEAŞ’tan kurtarma operasyonu kapsamında örgüte 24 ton silah ve ilaç sağlamıştır.
10 Ekim 2015	En büyük bileşeni PKK olan Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adlı çatı örgüt ilan edilmiştir. ABD SDG’ye 48 saat içerisinde 50 ton silah ve mühimmat göndermiştir.
Kasım 2015	Bir ay içinde 50 tondan fazla cephane iletilmiştir.
Aralık 2015	Üçüncü toplu sevkiyat yapıldı
Kasım 2016	Silah sevkiyatına devam edildi.
Aralık 2016	Bir ay içinde 75 ton silah ve mühimmat sağlandı.
Ocak 2017	Örgüte ilk defa ağır silah ve zırhlı araç teslimatı yapıldı
Mart 2017	Çok sayıda 4 X 4 Oshkosh M-ATV zırhlı personel taşıyıcı dâhil yeni bir sevkiyat yapılmıştır.
Nisan 2017	Sözde “Rakka’yı DEAŞ’tan kurtarma” operasyonu için örgüt, tank ve ağır silahlarla donatılmaya başlanmıştır.
Mayıs 2017	Isı güdümlü füzeler, havan mermileri, makineli tüfekler, ağır otomatik silahlar, tanklar ve zırhlı araçlar verildi.
Haziran 2017	Geniş kapsamlı bir silah sevkiyatı yapıldı.

⁷⁸⁹ Tüm Yönleriyle Türkiye’nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**, <http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuem-yoenleriyle-tuerkiyenin-afrin-operasyonu> 894 (Erişim tarihi: 22.05.2020)

Temmuz 2017	909 tır dolusu ağır silah ve zırhlı araçla birlikte askeri helikopter de gönderildi.
Ağustos 2017	170'den fazla tır dolusu zırhlı Hummer araçlar, ağır silahlar ve pikaplar iletildi.
Eylül 2017	320 tır zırhlı araç ve silah sevkiyatı yapıldı.
Ekim 2017	120 tır dolusu silah ve zırhlı araç gönderildi.
Aralık 2017	20 günde içinde büyük kısmı 'TOW' olarak bilinen BGM-71 tanksavar sisteminden oluşan 3 sevkiyat yapıldı. Terör örgütünün elindeki tanksavar sayısı 200'ü geçti.
Ocak 2018	Son sevkiyatlar ile Türkiye'nin olası operasyonuna karşı kullanılmak üzere terör örgütüne MANPADS verildi.

Kaynak: Tüm Yönleriyle Türkiye'nin Afrin Operasyonu, **TRDiplomacy**, <http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuem-yoenleriyle-tuerkiyenin-afrin-operasyonu> 894 (Erişim tarihi: 22.05.2020)

Devletlerin teröre vermiş olduğu destekten ötürü girdiği sorumlulukla alakalı olarak önceki bölümlerde etraflı değerlendirmeler yapılmıştı. Daniel L. Byman, aktif ve pasif olarak yaptığı sınıflandırmada devletlerin verdiği desteğin türüne göre bir değerlendirmede bulunmuştu. Buna göre aktif olarak sağlanan desteğin doğrudan kontrol, iş birliği, koordinasyon ve taktiksel iş birlikleri yoluyla verilebileceğine işaret etmişti.⁷⁹⁰ ABD'nin direkt kontrolünde cereyan eden askeri desteğin bu terör örgütünü yönlendirmedeki gücü, verdiği askeri eğitimi ve örgütlemesi dikkate alınırsa ABD'nin PKK/YPG'yi aktif olarak desteklediği sonucuna bizi götürmektedir.⁷⁹¹

PKK/YPG'nin uluslararası insancıl hukuka aykırı eylemlerinin olduğu BM başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından belgelenmiştir. Bu durumda Suriye'de savaşın bir tarafı olarak PKK/YPG'nin 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin

⁷⁹⁰ Byman, The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism, ss.3-4

⁷⁹¹ Sadece ABD değil, Fransa, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin de PKK/YPG'ye açık bir şekilde destek verdiği ifade edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin bir girişimi olmasa da Türk müdahaleleri sonucunda şehit olan askerler başta olmak üzere bu terör örgülerinden ötürü mağdur olan aileler, sivil toplum kuruluşlarının da desteğiyle PKK/YPG'ye destek sağlayan Avrupa ülkelerine karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) dava açmaları söz konusu olabilecektir. Bu hususta özellikle PKK/YPG'yi eğiten ve yönlendiren Alman görevlilerinin bilfiil yer aldığını gösteren delillerin olduğu belirtilmektedir. Terörün her türlüsüne karşı mücadele etme yükümünü ihlal eden bu ülkelerin bir yargı süreciyle karşılaşmalarının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Alaeddin Yalçınkaya, "ABD Yönetimine Karşı Terör Suçu Davaları", *Turkish News*, 12.02.2018, <https://www.turkishnews.com/tr/content/2018/02/13/abd-yonetimine-karsi-teror-sucu-davalari/> (Erişim tarihi: 19.11.2019)

ortak 3. maddesine⁷⁹² göre değerlendirildiğinde işlemiş olduğu savaş suçlarından ötürü sorumluluğunun bulunduğu belirtilebilir.⁷⁹³ Haliyle ABD'nin insancıl hukuka aykırı eylemlerde bulunan bir terör örgütüne bilerek desteğine devam etmesi kendisini hukuken sakıncalı bir duruma sokmaktadır. Ek olarak YPG, Türkiye'de silahlı saldırı seviyesinde terör saldırılarında bulunan PKK'nın Suriye'deki askeri koludur. Nitekim ABD Ulusal İstihbarat Direktörlüğü'nün "2019 Dünya Çapında Tehdit Değerlendirmeleri" isimli raporunda YPG için "PKK'nın Suriye'deki milisleri" ifadesi kullanılmıştır.⁷⁹⁴

ABD öncülüğündeki koalisyonun PKK/YPG ile iş birliği yapması sadece uluslararası hukuk açısından değil, ABD iç hukuku açısından da suç teşkil ettiği görülmektedir. Ulusal Savunma Yetki Yasası (*The National Defence Authorization Act*) gereği Suriye muhalefetine desteklenecek olan gruplar için 2015 itibariyle çeşitli kriterler ortaya konmuştur. Bu bağlamda Suriye muhalefetine uygun şekilde onaylanmış unsurlarının desteklenebileceği belirtilmiştir.⁷⁹⁵ Bir terör örgütü olarak PKK/PYD'nin Suriye muhalefetine uygun bir unsuru olmadığı kesindir. Yeri geldiğinde Suriye rejim ile pragmatik iş birliğine giren, ılımlı muhaliflere ve sivillere karşı saldırılarda bulunan PKK/PYD'nin Suriye muhalefetine uygun şekilde onaylanmış bir unsuru olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Ek olarak ABD Vatanseverlik Yasası (*The U.S. Patriot Act*) gereği terör örgütlerine maddi destek ve kaynak sağlamanın yasaklandığı bildirilmiştir.⁷⁹⁶ Söz konusu yasanın 18 başlığının 2339A ve 2339B bölümlerinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından terör örgütü olarak kabul edilen örgütlere yardım etmenin suç teşkil ettiği belirtilmiştir.⁷⁹⁷

⁷⁹² Ortak 3 madde uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışmalar olarak tanımlanan çatışma durumlarında, sivillerin korunmasına yönelik olarak uygulanan ve dört Cenevre Sözleşmesinde bulunan bir maddedir. Konuyla alakalı olarak 5 bölümde etraflı değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

⁷⁹³ Non-international armed conflict, ICRC, <https://casebook.icrc.org/glossary/non-international-armed-conflict> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

⁷⁹⁴ Worldwide Threat Assessment Of The US Intelligence Community, **The Senate**, 29 January 2019, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/os-dcoats-012919.pdf> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

⁷⁹⁵ İfadenin orijinali şu şekilde geçmektedir: "A description of the means by which assistance provided to appropriately vetted elements of the Syrian opposition and other appropriately vetted Syrian groups and individuals." **U.S. Congress**, One Hundred Fourteenth Congress of the United States of America, s.1356, <https://www.congress.gov/114/bills/s1356/BILLS-114s1356enr.pdf> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

⁷⁹⁶ Hasan Yücel, US Support to YPG: Violation of US National Law, **The New Turkey**, 15 February 2018, <https://thenewturkey.org/us-support-to-ypg-violation-of-us-national-law> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

⁷⁹⁷ Uniting And Strengthening America By Providing Appropriate Tools Required To Intercept And Obstruct Terrorism (USA Patriot Act) Act Of 2001, Public Law 107-56—OCT. 26, **U.S. Congress**, 2001, ss.377-378

ABD Yüksek Mahkemesi de “*Holder v. Humanitarian Law Project*” isimli kararında PKK’nın ABD tarafından terör örgütü kabul edildiği ve bir terör örgütü olarak ciddi bir tehdit oluşturduğunun altı çizilmiştir. Yüksek Mahkeme ilgili kararında PKK’nın eli kanlı bir terör örgütü olduğundan ve yapacağı faaliyetlerin engellenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Bunun yanında bu terör örgütüne yapılacak desteğin, teröre karşı uluslararası çabaları sekteye uğratacağı ve ismen ifade edilmese de Türkiye’ye atıfta bulunularak ABD’nin bu terör örgütleriyle mücadele içinde bulunan müttefikleriyle arasını bozacağını belirtmiştir. Mahkeme kararında PKK gibi DDA’ya uluslararası insancıl hukuk ile ilgili eğitimin dahi verilmesinin mümkün olmadığı, PKK’nın bunu terörizmi daha da artırmanın, tehdit etmenin, manipülasyonun ve karışıklığı artırmanın bir aracı olarak kullanabileceğini ifade etmiştir.⁷⁹⁸ Bu münasebetle ABD yönetimi’nin PKK/PYD’ye vermiş olduğu destekle iç hukukunu da çiğnediği rahatlıkla söylenebilir.

Terör örgütlerine destek verilemeyeceği uluslararası hukukun bir teamül kuralıdır. Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere bu teamül kuralı BM Genel Kurulu’nun 2625 sayılı Dostça İlişkiler Bildirisinde de ifadesini bulan, “*Her Devletin, başka bir Devletin toprağına saldırı amacını taşıyan, ücretli askerler de dâhil olmak üzere, düzensiz güçler ya da silahlı grupları örgütlemek veya örgütlenmelerini teşvik etmekten kaçınma yükümlülüğü vardır.*” ibaresince de desteklenmiştir. Bu maddenin bir teamül kuralı olduğu UAD’ın Demokratik Kongo ile Uganda arasında görülen “*Silahlı Faaliyetler Davasında*”da da teyit edilmiştir.⁷⁹⁹ Bu gerekçeyle ABD’nin terör örgütü PKK/PYD ile taktiksel bir iş birliğine gitmesi, bu örgüte yüklü miktarda silahlar vermesi ve askeri eğitim sağlaması nedeniyle uluslararası hukuku ihlal etmiştir. Türkiye’nin ulusal güvenlik endişelerini dikkate almayan ABD, önceden YPG’lilere verilen silahların toplanacağı ve Münbiç başta olmak üzere militanların bölgeden geri çekileceği taahhüdünde bulunmuştur. Ayrıca DEAŞ sonrasında da PKK/YPG’nin demografiyi değiştirme çabalarına kesinlikle müsaade etmeyecekleri sözünü vermiştir. Ancak fiiliyatta bu sözler tutulmamış, her ne kadar ABD Türkiye’ye başından beri Fırat’ın

⁷⁹⁸ Supreme Court of The United States, Holder V. Humanitarian Law Project, **The Supreme Court**, October 2009, ss.4-5 <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/561/08-1498/index.pdf> (Erişim tarihi: 09.02.2019) 9

⁷⁹⁹ Case Concerning Armed Activities On The Territory Of The Congo, ... p.162

batısına PKK/YPG'nin geçmeyeceği sözünü verse de Aralık 2015'te Teşrin Barajını ele geçiren örgüt Fırat'ın batısını ele geçirmeye başlamıştır.

Ek olarak ABD PKK/YPG'nin DEAŞ'ten kurtarılan bölgelerde kalıcı olmayacağı taahhüdünü de vermiş ancak yine örgüt, Tel Abyad'tan başlayarak bölgeye yerleşmiş, bölgedeki Arap ve Türkmenleri yerinden etmek için çaba göstermiştir. DEAŞ'ten ele geçirilen topraklarda sadece Araplar ve Türkmenler değil, kendileri gibi düşünmeyen ve muhalif olan ne kadar Kürt varsa tehdit etmiş, suikastlarda bulunmuş ve sınır dışı etmiştir. ABD'nin Suriye muhalefetine uygun şekilde onaylanmış unsurlarının desteklenebileceği Ulusal Savunma Yetki Yasasında belirtilmişti. Ancak terör örgütü olduğu aşikâr olan PKK/YPG, ABD tarafından rejime muhalif bir örgüt olarak gösterilmeye çalışılmış, hatta Cenevre görüşmelerinde bulunmasını talep etmiştir.⁸⁰⁰ Bununla beraber ABD, PKK/YPG'yi de dahil ettiği muhalif gruplara eşit yardım ettiğini belirtse de en güçlü yardımı PKK/YPG'ye yapmıştır. Hatta daha sonra ortaya çıkan görüntülerde ABD askerlerinin operasyonlara YPG arması ile katıldığı ortaya çıkmıştır.⁸⁰¹

Türkiye ABD'nin NATO müttefiki olan bir ülkedir. NATO müttefiki olan Türkiye'nin topraklarında PKK/PYD'nin gerçekleştirmiş olduğu saldırıları dikkate almaksızın ABD'nin PKK/YPG ile iş birliği içerisine girmesi, NATO antlaşmasının da ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim NATO müttefiklerinin ülkesel bütünlükleri, siyasi bağımsızlıkları ve güvenliklerinin tehlikeye düşmesi durumunda birbirleri ile danışma yükümü bulunmaktadır. Gerek uluslararası hukukta gerekse ABD iç hukukunda PKK'nın bir terör örgütü olduğu kabul edilirken, ABD yönetiminin bu örgüt ile iş birliği yapmaya devam etmesi Türkiye'ye karşı 2/4. maddenin ihlali anlamına gelmektedir.⁸⁰² Buna ilaveten ABD'nin direkt olarak PKK/YPG'yi kontrol ettiğini ifade etmek mümkün gözükmesine de Nikaragua'daki konralara finansal, lojistik ve askeri destek sağlaması nedeniyle hüküm giydiği Nikaragua Davası neticesinde ABD'nin isyancılara sağlamış

⁸⁰⁰ PYD Cenevre görüşmelerine katılacak mı? **NTV Haber**, 12.03.2016, <https://www.ntv.com.tr/dunya/pyd-cenevre-gorusmelerine-katilacak-mi,0o5FV9Pyf0q1YWVRYAmmzg> (Erişim tarihi: 10.02.2019)

⁸⁰¹ ABD verdiği hiçbir sözü tutmadı, **Yeni Şafak**, 17 Ağustos 2016, <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-verdigi-hicbir-sozu-tutmadı-2512715> (Erişim tarihi: 10.02.2019)

⁸⁰² The North Atlantic Treaty, **NATO**, 4 April 1949, https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019)

olduğu desteğin bir benzerini ve hatta daha yoğun halini görmek mümkündür.⁸⁰³ Dolayısıyla konunun UAD'a taşınması durumunda Nikaragua Davasında elde edilen neticeye benzer bir sonuç elde etmek ihtimal dahilindedir.

ABD'nin Suriye'deki askeri müdahaleleri de tartışmaya açılmıştır. ABD, Suriye'ye gerçekleştirdiği müdahaleleri Acizlik veya İsteksizlik doktrini haricinde hukuki bir çerçeveye sokamamış, Irak'ın daveti üzerine Suriye topraklarında DEAŞ'e karşı savaştığını iddia etmiştir. ABD Suriye topraklarında bulunmasının hukuki gerekçesini tam olarak ortaya koyamadığından, kendi askeri yerine olabildiğince PKK/YPG'li unsurları bölgedeki operasyonlarda kullanmıştır. Bu sayede hukuken tartışmaya açık noktayı hafifletmeyi amaçlamıştır.⁸⁰⁴ ABD desteğiyle ve Suriye rejiminin rızasıyla PKK/YPG, DEAŞ'in yarattığı kaostan olabildiğince istifade etmiş, dünyanın birçok yerinde terör saldırıları düzenleyen bir terör örgütüne karşı etkin bir savaş yürüten meşru bir varlık olarak kendisini tanıtmıştır. PKK/PYD güçleri artık o kadar fazla güç kazanmıştır ki çoğunluğun Arap ve Türkmen olduğu Tel Abyad, Rakka ve Haseke⁸⁰⁵ gibi yerlerde hâkimiyet kurmuş ve bu bölgeleri PYD yönetimine dâhil etmek istemiştir. Hatta ele geçirdiği yerlerde Arap köylerine Kürtçe isimler vermiş ve tabelaları bile Kürtçe olarak değiştirmiştir. Örneğin Resulayn ilçesine bağlı 271 köyün 160'ı Arap köyü olmasına rağmen, PKK/YPG bu ilçe için "Serê Kaniyê" isminde ısrar etmiştir.⁸⁰⁶ Ancak bölgedeki Arap toplumu PKK/YPG'nin dayattığı bu isim değişikliğine şiddetle karşı çıkmıştır.⁸⁰⁷

DEAŞ'ten kurtarılan bölgelere Arapların dönmesinin özellikle engellendiği rapor edilmiştir.⁸⁰⁸ PKK/PYD bu bölgeleri ele alırken de ABD kuvvetlerinin aktif desteğini

⁸⁰³ Tal Becker, **Terrorism and the State**, Portland: Hart Publishing, 2006, ss. 245–249

⁸⁰⁴ Byman, s.22

⁸⁰⁵ 1960'lı yıllarda Suriye rejiminin Arap Kemerli politikası sonucunda Haseke'ye Arapların daha sonradan yerleştirildiğini ifade eden PKK/YPG, buradaki Arapların gitmesi gerektiğini savunmaktadır. Oytun Orhan, Tel Abyad'ın PYD/YPG Tarafından Ele Geçirilmesinin Olası Sonuçları, **ORSAM**, 18.06.2015, <https://orsam.org.tr/tr/tel-abyad-in-pyd-ypg-tarafindan-ele-gecirilmesinin-olasi-sonuclari/> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

⁸⁰⁶ Halil Atilla Sivrikaya, Arap Baharı'nın Suriye Sahasında Arap Diline Olan Yansımaları: PYD/YPG Örneği, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Kasım 2019, Cilt: 8, Sayı: 2, ss.329-357

⁸⁰⁷ Kürtlerin Suriye nüfusunun %6'sından daha azını temsil ettiği belirtilmektedir. (CIA)

⁸⁰⁸ During Mosul Offensive, Kurdish Fighters Clear Arab Village, Demolish Homes, **Wall Street Journals**, 14.11.2016, <https://www.wsj.com/articles/in-mosul-offensive-kurdish-fighters-clear-arab-village-demolish-homes-1479121371> (Erişim tarihi: 12.02.2019)

arkasına almıştır.⁸⁰⁹ Kontrol ettiği bölgelerde PKK/YPG, kendi ideolojisine yakın bir şekilde Kürtleştirme çalışmalarına girmiş ve okullardaki müfredata “Kürtçe”, “Kürt Tarihi” ve “Zerdüştlük” konularını eklemiştir. Ayrıca örgüt, ABD’nin sağlamış olduğu mali destekle Afrin’de Türkiye Cumhuriyeti’ni hedef alan söylemleri Kürtçe kitaplara dahil etmiş ve kitap içeriğine Türkiye topraklarını da içeren bir Kürdistan haritası koymuştur. Kitaplarda PKK/YPG’li teröristlerin kahraman olarak gösterildiği ve çocuklara bunların bir kahraman gibi anlatıldığı da görülmüştür.⁸¹⁰ Dolayısıyla Türkiye’nin FKH ve ZDH ile gerçekleştirdiği operasyonla önemli bir tehlikenin oluşmasının engellendiği ifade edilebilir.

*Şekil 5: Afrin’de Okutulan Bir İlkokul Kitabı*⁸¹¹

Kaynak: Halil Atilla Sivrikaya, Arap Baharı’nın Suriye Sahasında Arap Diline Olan Yansımaları: PYD/YPG Örneği, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Kasım 2019, s.350

PKK/YPG’ye verilen bu desteğin UAD’a taşınması durumunda ABD’nin PKK/YPG’ya verdiği destekteki asıl amacın DEAŞ tehdidini bitirmek olduğu ve Türkiye’ye karşı verilen bir destek olmadığı savunmasıyla karşılaşılabılır. Bununla beraber ABD’nin uluslararası güvenliği ciddi anlamda tehdit eden DEAŞ’i bitirmek amacıyla PKK/PYD’ye destek verdiğini belirtmesi ve bölgenin etkin bir gücü olan PKK/PYD’yi desteklememesi durumunda DEAŞ terörünün daha ciddi tehdit oluşturacağını iddia etmesi de mümkündür. Öncelikle teröre karşı mücadeleyi içeren uluslararası belgelerde terörün her türlüşüne karşı mücadelenin önemi vurgulanmakta ve

⁸⁰⁹ Stephen Gowans, The Myth of the Kurdish YPG’s Moral Excellence, *Baraka Books*, 22 July 2017, <https://www.barakabooks.com/the-myth-of-the-kurdish-ypgs-moral-excellence-stephen-gowans/> (Erişim tarihi: 12.02.2019)

⁸¹⁰ İşte Afrin’deki okullarda okutulan ders kitapları, **CNN Türk**, 11.12.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-afrindeki-okullarda-okutulan-ders-kitapları?page=1> (Erişim tarihi: 12.02.2019)

⁸¹¹ Halil Atilla Sivrikaya, Arap Baharı’nın Suriye Sahasında Arap Diline Olan Yansımaları: PYD/YPG Örneği, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Kasım 2019, s.350

terör örgütlerine karşı tüm uluslararası toplumun işbirliği içinde hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca tüm devletlerin bir terör örgütünü yüceltecek veya fiillerini kolaylaştıracak tutum ve davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Bu durumda PKK/PYD'nin pozitif bir imaj çizilerek faaliyetlerine yardım edilmesinin uluslararası hukuka aykırı olacağı söylenebilir.

Bununla beraber ABD, PKK/PYD'nin kontrol ettiği bölgede devletleşmesine yardım edebilecek ölçüde verdiği ağır silah ve lojistik desteğin yanında, daha önceden de ifade edildiği gibi alenen PKK/PYD'yi SDG (*Suriye Demokratik Güçleri*) adı altında yeniden isimlendirerek, bir terör örgütünü meşrulaştırma girişiminde bulunmuştur. Daha sonra ABD'li bir askeri yetkili bunu Türkiye'nin tepkisinden çekindikleri için yaptıklarını ve PKK/YPG ismi yerine SDG adında isimlendirerek bu örgütü askeri ve diplomatik olarak etkili bir unsur haline getirmeyi hedeflediklerini söylemiştir.

Teröre destek veren ülkelere karşı ne tür önlemlerin alınacağı literatürde tartışılan bir konudur. Uygulanacak yaptırımlarla alakalı olarak belirlenen net kurallar bulunmamaktadır.⁸¹² Ancak Türkiye'nin PKK/YPG'ye verdiği destek nedeniyle ABD'ye karşı diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımları değerlendirmeye hakkı bulunmaktaydı. Hatta Türkiye tarafından, kantonlar kurarak devletleşme sürecine girmeden evvel PKK/YPG militanlarını silahlandıran Amerikan güçlerine müdahil olması da seçenekler arasına alınabilirdi. Ancak bu tür bir yaptırım iki müttefik ülkenin askerini karşı karşıya getireceğinden pek tercih edilen bir durum olmamıştır. Ek olarak önceden ifade edildiği üzere ABD'nin terör örgütü PKK/PYD'ye verdiği desteğin UAD'a sevk edilmesi de mümkündü. Nikaragua kararında da UAD, ABD'nin gerillalara insani yardım kisvesi altında verdiği askeri desteği Nikaragua'nın içişlerine karışılması ve kuvvet kullanma yasağının delinmesi olarak nitelendirmiştir. Halbuki ABD, PKK/PYD'ye verdiği silah desteğini saklama gereğini bile duymamış ve alenen sağlamıştır. Bu desteğini aleni biçimde sağlasa da ABD tarafı bu seferde verdiği desteğin -Nikaragua'da hükümeti devirme amacı taşımasına rağmen- Türkiye'nin hükümetini devirme ve ulusal güvenliğini tehlikeye sokma amacı taşımadığını ve terör örgütü olan DEAŞ'e karşı mücadele için

⁸¹² Paul Wilkinson, State-Sponsored International Terrorism: The Problems of Response, **The World Today**, Vol: 40, No: 7, July 1984, ss.295-296

verdiğini öne sürebilir. Bu durum karşısında ise ABD'nin PKK/PYD'ye verdiği destekle Türkiye'nin egemenlik haklarını doğrudan olmasa da dolaylı yollardan bilerek ve isteyerek ihlal ettiği söylenebilir.

BM Genel Kurulunun 3314 sayılı “Saldırganlığın Tanımı” kararının 3/g. maddesinde bir devletin silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin diğer devlete karşı silahlı kuvvet fiillerini icra eden gruplara desteğinin saldırı fiilini taşıyacağı ifade edilmiştir. Bu cihetle de PKK/YPG'nin ABD desteğiyle yürüttüğü/yürüteceği eylemlerden dolayı Türkiye'ye karşı BM Antlaşmasının 2/4. maddesi gereği sorumluluğunun oluşacağı sonucuna varılabilir.⁸¹³

4.5. Türkiye'nin Muhalif Güçlere Desteği ve Suriye Krizinde Üçüncü Tarafların Müdahaleleri

Suriye iç savaşı başladığından sonra taraflar genel olarak, Esed rejimi, Suriye Ulusal Konseyi ve onun askeri kanadı olan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Kürt Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve onun askeri kanadı Halkları Koruma Birimi (YPG), DEAŞ, El Nusra Cephesi ve diğer radikal selefi gruplar gösterilebilir. Ek olarak Hizbullah başta olmak üzere DDA olarak Suriye rejimine destek veren Şii gruplar da mevcuttur.⁸¹⁴ Bu tarafların birbirleri ile savaşında karmaşık bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ılımlı muhalif olarak ifade edilen ÖSO'nun savaş ilerledikçe kendi içinde hizipleşmeye başlaması iç savaş açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sayede Suriye rejimi aldığı güçlü destekle de Suriyeli muhaliflere karşı üstünlük sağlamaya başlamıştır.

Suriyeli muhaliflere desteğini ilan eden birçok taraf bulunmaktadır. Bu taraflardan birisi de AB'dir. Ancak ifade edilmelidir ki AB, ilk aşamada iç savaş eşini aşan ülkede tüm taraflara silah desteğinin sağlanması gerektiği düşüncesine uygun davranarak, 9 Mayıs 2011 tarihinde tüm Suriye'de geçerli olacak şekilde silah ambargosu uygulamıştır.⁸¹⁵ “Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu” kısmında da işaret edildiği

⁸¹³ A/RES/29/3314, *UN General Assembly*, 14 December 1974, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (Erişim tarihi: 18.02.2019)

⁸¹⁴ Fatma Taşdemir, Suriye İç Savaşına Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk, Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss.160-161

⁸¹⁵ EU Council Regulation No: 442/2011 of 9 May 2011, Concerning restrictive measures in view of the situation in Syria, **Official Journal of the European Union**, 10.05.2011, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:121:0001:0010:EN:PDF> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

üzere AB'nin iç savaş eşiğini aşan Suriye'de taraflara destek sağlamayarak, hukuken sorumlu olmaktan kaçındığı anlaşılmaktadır. Ancak Rusya, İran ve Hizbullah gibi tarafların Suriye rejimine desteğini artan bir şekilde devam ettirmesi ve Suriye rejiminin de sivillere karşı saldırısını devam etmesi üzerine AB tutum değiştirmiştir. 27 Mayıs 2013 tarihinde aldığı bir kararla AB, muhaliflere yönelik silah ambargosunu kaldırdığını ilan etmiştir. Söz konusu kararda sivillerin korunması amacıyla Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınan Suriye Ulusal Konseyi'ne gerekli askeri desteğin mütakabiliyet esası gereği verileceği bildirilmiştir.⁸¹⁶ AB'nin bu kararı almasında mülteci akınını hissetmeye başlamasının etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹⁷

Rusya ise iç savaş durumuna geçen taraflara silahlı desteğin verilemeyeceği, verilse dahi -en azından- iç savaş durumuna geçmeden evvelki seviyede tutulması gerekeceği kaidesine katılmadığını Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov açıklamasıyla deklare edilmiştir. Lavrov, *“Uluslararası hukuk hükümet-dışı aktörlere silah sağlanmasına izin vermez; müsaade etmez. Bu uluslararası hukukun ihlalidir.”* açıklamasında bulunmuştur.⁸¹⁸ Buna karşı çıkan Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius ise 11 Mart 2013 tarihindeki konuşmasında Rusya ile İran'dan gelen ağır silahlarla donatılmış Suriye ordusu ile muhalefet arasında uçurumun oluştuğunu, hatta AB kararını dahi beklemeden İngiltere ile birlikte muhalifleri silahlandırabileceklerini açıklamıştır.⁸¹⁹ Almanya ise muhalifleri silahlandırmaktan ziyade daha çok ambargonun hafifletilmesi önerisinde bulunmuştur. Ancak İngiltere ile Fransa bu talebe de olumsuz yaklaşmıştır. Bu anlamda AB içerisinde de bütüncül bir yaklaşımın olduğunu ifade etmek zordur.⁸²⁰

⁸¹⁶ EU Council Decision 2013/109/CFSP of 28 February 2013 amending Decision 2012/739/CFSP concerning restrictive measures against Syria, **Official Journal of the European Union**, 01.03.2013, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:058:0008:0008:EN:PDF> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁸¹⁷ Taşdemir, Suriye İç Savaşına Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk, ss.160-161

⁸¹⁸ “Arming Syrian rebels a breach of international law, Russia says”, **France 24**, 13.03.2013, <https://www.france24.com/en/20130313-russia-foreign-minister-arm-syria-rebels-breach-international-law> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁸¹⁹ France and UK ready to arm Syrian rebels, **France 24**, 14.03.2013, <https://www.france24.com/en/20130314-syria-france-uk-ready-arm-syrian-rebels-eu-embargo-fabius-cameron-assad> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁸²⁰ AB'nin Suriye Çıkması, **SETA**, 16 Nisan 2013, <https://www.setav.org/abnin-suriye-cikmazi/> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

AB dışındaki ülkelere bakıldığında ise genel olarak muhalif güçlere silah ve öldürücü malzeme verilmesinden kaçındıklarını ya da vermediklerini iddia ettikleri görülmüştür. Suriye rejiminin artan saldırılarına karşı muhalif güçlerin kabiliyetini artırmak amacıyla ABD başta olmak üzere, Suudi Arabistan, Katar, Libya, Ürdün, Birleşik Arap Emirliği (BAE) gibi devletler insani, askeri ve finansal destekler sağlamıştır. Ancak bu desteklerin Suriye Ulusal Koalisyonu içerisindeki farklı fraksiyonlara gitmesi bütüncül bir muhalif gücünün oluşmasını engelleyen hususlardan birisi olarak değerlendirilmiştir.

2015 yılında ABD ise ılımlı muhaliflere yönelik olarak Eğit ve Donat (*Train & Equip*) programı başlatmıştır. Bu programla Suriye halkının rejim saldırılarından korunması, ABD müttefikleri ile Suriye halkına karşı yapılacak terör saldırılarının engellenmesi ve Suriye'deki çatışmanın müzakere yoluyla çözümünün zorlanması hedeflenmiştir. Ancak 500 milyon tutarında olduğu ifade edilen bu programa 9 Ocak 2015 tarihi itibarıyla son verilmiştir. Başarısız olduğu belirtilen bu program kapsamında ılımlı muhaliflerden ziyade DEAŞ'e karşı mücadelede daha etkin olduğu iddia edilen PKK/PYD-YPG'ye destek sağlanmıştır. ABD açısından bir diğer politika değişikliği ise DEAŞ terörü ile birlikte Esed rejiminin esas hedef olarak çıkarılmasıdır.

Rusya, İran ve Hizbullah gibi taraflar ise Esed rejimini ayakta tutabilmek amacıyla teknik, finansal, askeri ve siyasi olarak önemli destekler sağlamıştır. Hatta Rusya, İran, Irak ve rejim Suriye topraklarındaki faaliyetlerinin koordinasyonu amacıyla Bağdat'ta bir ortak haber alma merkezi kurmuştur.⁸²¹ 30 Eylül 2015 tarihinde ise Rusya, DEAŞ ve El-Nusra hedeflerine karşı hava operasyonlarına başlamıştır. Rusya, hukuken meşru hükümet olarak gördüğü Esed rejiminin daveti üzerine Suriye topraklarında terörle mücadele operasyonları yürüttüğünü açıklamıştır. Suriye'deki askeri varlığını hızla artıran Rusya, bu kapsamda Suriye'ye gelişmiş ağır silahlar, tanklar, hava savunma sistemleri, askeri danışmanlar ve eğitmenler yollamış ve PKK/YPG dâhil bazı DDA'lara silah temininde bulunmuştur. İran ise Suriye rejimine eğitim, danışmanlık, istihbarat, silah desteği gibi tüm alanlarda destekler sağlamıştır.

⁸²¹ Iraq says Russia, Iran, Syria cooperating on security issues in Baghdad, **Reuters**, 27.09.2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-russia/iraq-says-russia-iran-syria-cooperating-on-security-issues-in-baghdad-idUSKCN0RQ0RY20150927> (Erişim tarihi: 16.01.2019)

Türkiye'nin ise muhalif güçlere ev sahipliği yapsa da tam bir destek sağlamadığı ve şüpheli yaklaştığı belirtilmektedir. Muhalif güçlere sınırlı desteğinin sebebi olarak ise Türkiye'nin Pakistanlaşma kaygıları gösterilmektedir.⁸²² Bununla beraber Türkiye müdahalelerini muhaliflerin davetiyle değil, meşru müdafaa hakkına dayanarak gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Dolayısıyla müdahalelerin Suriye topraklarında mukim bulunan DDA'ların saldırısı üzerine yapıldığını vurgulanması çok önemlidir. Nitekim Türk tarafının resmi tezleri de buna dayanmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği üzere ilk aşamada rejimi ikna etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunan Türkiye açısından meselenin isyansız ve kansız bir biçimde çözümü o esnada önceliklendirilen bir dış politika hedefi olmuştur. Ancak Suriye rejiminin kendisini dinleyeceği konusunda emin görünen Türkiye, görüşmelerin bir türlü fayda sağlamadığını görünce rejim ile ilişkileri iyice bozulmaya başlamıştır. Ayrıca sınıra yığılan mültecilerin sayısı da yükseldikçe Ankara'daki gerginlik daha da artmıştır.⁸²³ 2013 yılı itibarıyla Türkiye'ye sığınan mülteci sayısının 350.000'i aştığı AFAD tarafından açıklanmıştır. Bu rakama kayıtsız Suriyelilerde dahi edilirse sayının 500.000'e kadar çıktığı belirtilmiştir. Her ne kadar Türkiye sığınmacılara yönelik açık kapı politikası güdeceğini açıklasa da sayının bu kadar hızlı artacağını tahayyül edilmediği düşünülmektedir.

Suriye rejiminin ve ona destek veren ülkelerin sivillere karşı saldırılarını yoğunlaştırması sonucunda göç akınına maruz kalmak istemeyen Türkiye, sivillerin korunması amacıyla Suriye rejimine karşı mücadele eden Suriyeli muhalif güçlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. İlk aşamada Türkiye, Suriye'ye girmeyi tercih etmemiş ve savaşın bir tarafı olarak değerlendirilebilecek ÖSO'ya destek vererek Suriye rejiminin vatandaşlarına karşı saldırılarını dengelemeye çalışmıştır. Ancak buna rağmen Ankara'nın muhaliflere tam destek verdiğini söylemek zordur. Birtakım askeri ekipman ve eğitim gibi destekler sağlandığı belirtilse de bunun istikrarlı bir destek olmadığı ifade

⁸²² Taşdemir, Suriye İç Savaşına Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk, ss.161-163

⁸²³ Türkiye süreci sabırla yönetmesine rağmen rejim ile iletişimi tamamen koparması eleştirilmektedir. Örnek olarak Obama döneminde Suriye'ye askeri müdahale yapılacağı söylentisi varken dahi, ABD Dışişleri Bakanının Suriye Dışişleri Bakanı ile görüşmeye devam etmesi gösterilebilir.

edilmektedir.⁸²⁴ Buradan Türkiye'nin ılımlı muhalif güçleri desteklese de tümüne tam bir güven duymadığı, bunda da muhalif saflarına katılan aşırı grupların etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁸²⁵ Hatta Türkiye aşırı grupların güçlenmesi üzerine DEAŞ mensubu olduğu belirtilen bir grubu 2013 yılında bombalamış ve yüzlercesini etkisiz hale getirmiştir.⁸²⁶ Bu nedenle Türkiye, DEAŞ'e karşı ilk operasyon gerçekleştiren ülkelerdendir. Bununla beraber 2013 yılında 52 kişinin hayatını kaybettiği ve 146 kişinin de yaralandığı Reyhanlı saldırısını her ne kadar DEAŞ üstlense de daha sonra MİT'in operasyonu ile yakalanan fail, Suriye İstihbaratı tarafından yönlendirildiğini itiraf etmiştir. Bu da Türkiye'nin Suriye sınırındaki meşru müdafaaya dayanan eylemlerinde Suriye rejimi ile iş birliği içinde hareket etmesinin çok zor olduğunu göstermiştir.

Türkiye gündemini meşgul eden bir diğer konu ise Türkiye'nin radikal gruplara silah verdiğinin iddia edildiği "MİT Tırları" davasıdır. Bu olayın patlak vermiş olduğu vakitlerde tırların yönelmiş olduğu bölgedeki gelişmelere göz atmakta fayda vardır. Olayın cereyan ettiği vakitlerde Azez, Çobanbey ve Öncüpınar sınır kapıları hattında ÖSO, Türkmen Sultan Muhammet Fatih Tugayları ile Liva Tevhit grubunun DEAŞ ile çatışma halinde bulunduğu görülmektedir.⁸²⁷ Fakat söz konusu çatışmalar sonucunda özellikle Türkmen yoğunluklu nüfusa sahip Çobanbey kasabasında DEAŞ'e karşı mücadelenin kaybedildiği ve buranın DEAŞ'in eline geçtiği Türkmen Meclis Başkan Yardımcısı Tarık Sulo Yardımcı tarafından bizzat açıklanmıştır.⁸²⁸ Mevzubahis işgal akabinde 12 bin nüfuslu Çobanbey'den çoğu Türkmen olan sığınmacı, Türkiye sınırına doğru kaçmaya başlamıştır. Sığınmacılar için birtakım önlemler alınmış ve okullar kapalı olduğundan bölgedeki okullara ve yurtlara geçici olarak yerleştirilmiştir.⁸²⁹ İşgali neticesinde DEAŞ, esir almış olduğu 23 Türkmen'i Çobanbey kent meydanında infaz

⁸²⁴ Erdogan, Syrian Rebels' Leading Ally, Hesitates, **New York Times**, 17.10.2013, <https://www.nytimes.com/2013/10/18/world/middleeast/erdogan-syria-rebels-leading-ally-hesitates-31-months-in.html> (Erişim tarihi: 17.01.2019)

⁸²⁵ Balci, Turkey's Relations with the Syrian Opposition, 13 April 2012

⁸²⁶ Davutoğlu: Türkiye yüzlerce IŞİD'liyi öldürdü, **Haber 7**, 29.10.2014, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1215445-davutoglu-turkiye-yuzlerce-isisliyi-oldurdu> (Erişim tarihi: 17.01.2019)

⁸²⁷ Çatışma görüntüleri... IŞİD ile Özgür Suriye Ordusu Arasındaki Çatışma, 1:41 Dak. Türkiye: Youtube-Yusuf Tuna, 2014

⁸²⁸ ÖSO yorgun, IŞİD vahşi, tehlike büyüyor... **Rudaw**, 07.06.2015, <https://rudaw.net/turkish/interview/07062015#sthash.2G4AKQiX.dpuf> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

⁸²⁹ Suriye'de Türkmen köyleri boşalıyor, **Al Jazeera Turk**, 1 Şubat 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-turkmen-koyleri-bosaliyor> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

etmiştir.⁸³⁰ Bununla beraber DEAŞ işgali yaşandıktan sonra Türkiye tarafına bir havan düşmüş ve buna karşı mütekabiliyet esaslı uyarınca 29 Ocak 2014 tarihinde TSK DEAŞ hedeflerini vurmuştur. Çobanbey’de TSK’nın müdahalesine daha fazla dayanamayan DEAŞ mensupları şehri terk etmiş ve Azez ile Kilis’teki sınır kapıları tekrar muhaliflerin eline geçmiştir. Şehir DEAŞ’ten temizlendikten sonra Türkmenler de yaşadıkları yerlere dönüş yapmaya başlamıştır.⁸³¹

MİT Tırları’nın nereye gittiği konusunda kamuoyunda birtakım spekülasyonlar yapılmış ve tartışmalar yaşanmıştır. Türk hükümeti söz konusu tırların ÖSO ve Türkmenlere gittiğini açıklamıştır. Bu açıklama ışığında bir değerlendirme yapılırsa, DEAŞ’ın ağır saldırısı altında olan sivillerin korunması amacıyla Türkmen güçlere ve ÖSO’ya verilecek olan desteğin hukuka uygunluk kazanacağı söylenebilir. Çünkü Suriye’deki otorite boşluğu söz konusudur ve Türkiye de bu otorite boşluğunun yarattığı istikrarsızlıktan doğrudan etkilenmektedir. Nitekim o dönemde sadece Türkmenler değil, bölgedeki tüm halka yapılan saldırılar neticesinde Türk sınırına gelen sığınmacıların sayısı hızla artmıştır. Bunun üzerine Türkiye’nin Suriye’deki yönetilemeyen alanlardan gelen risklere ve terör saldırılarına karşı Suriye topraklarına girmemeyi tercih ettiği ve ılımlı olarak gördüğü muhalif güçlere destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu yolla bölgedeki Suriyelilerin DEAŞ’e karşı meşru müdafaasına yardım ederek, sınırını güvenlik altına almayı hedeflediği söylenebilir.

Türkiye’nin Tır krizi nedeniyle uluslararası hukuka göre sorumluluğunun oluştuğu iddiası ise uluslararası gündemde pek yer almamıştır. Daha çok iç kamuoyunda tartışılan bu konuyla alakalı olarak sadece Halkın Kurtuluş Partisi Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Başsavcısına bir ihbar yazısı yollamıştır. Söz konusu ihbar yazısında Cumhurbaşkanı Erdoğan, dönemin Başbakanı Davutoğlu ve İçişleri Bakanı Efkân Ala ile MİT müsteşarı Hakan Fidan’ın “savaş suçu” işlediği iddia edilmiştir. Bu söz konusu ihbar yazısında Ak Parti Siirt Milletvekili Yasin Aktay’ın “*MİT’in silah Tırları ÖSO’ya gidiyordu*” ifadesi kullanılmış ve bunun bir insani yardım olmadığı ifade edilmiştir. Buna

⁸³⁰ Meydanda Türkmen katliamı, **Takvim**, 28.07.2014, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2014/07/28/meydanda-turkmen-katliami> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

⁸³¹ TSK İŞİD’i vurdu sınır rahatladı, **Haber7**, 30.01.2014, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1122305-tsk-isidi-vurdu-sinir-rahatladi> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

ilaveten MİT tırları haberini yapan gazetecilerin tehdit edildiği, savcı ve jandarma personelinin de tutuklandığı ve hapse atıldığı anlatılmıştır. Ek olarak savaş ilanı olmadan başka bir komşu ülkeye gönderilen silahların DEAŞ, El Kaide, El-Nusra gibi terör örgütlerine taşındığı ve masum Suriye halkının bu silahlarla öldürüldüğü iddia edilmiştir. Ayrıca iç hukuk mekanizmasının devlet gücü kullanılarak ortadan kaldırıldığı öne sürülmüştür. Ayrıca Cenevre Sözleşmeleri ile Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'ye dikkat çekilerek bu suç faillerinin cezasız kalmasına son vermek ve böylece bu tür suçları önlenmesi konusunda kararlı olmak vurgusu çerçevesinde mahkemeye başvurulduğu ifade edilmiştir.⁸³²

Her şey'den önce Türkiye'nin UCM'ye taraf olmaması nedeniyle bu mahkemenin görevsizliği bulunmaktadır. Türkiye'nin taraf olduğu varsayılsa bile başka ülkeye silah gönderme suçunun veya terörizmin UCM'nin Roma Statüsüyle belirlenen görev konularından birisini oluşturmadığı görülecektir. Yine Roma Statüsünde bu suçunda var olduğu farz edilse bile Türkiye'yi suçlayan ihbar metninde Türkiye'nin teröristleri desteklediğine dair iddia makamlarınca bir delil sunulmamıştır. Halkın Kurtuluş Partisi tarafından ortaya konan metinde ÖSO'ya destek verildiği ifadesinden de ÖSO'nun bir terör örgütü olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ifade edilmelidir ki içindeki tartışmalı gruplara rağmen MİT Tırları olayı vuku bulduğunda ÖSO, Suriye'nin önemli bir bölümünde hala etkindir. Muhalif güçlere silahlı desteğin verildiği kabul edilse de Türkiye'nin sadece tehdit üzerine muhaliflere destek vermediği, kendisine yönelik gerçekleşen saldırılardan sonra harekete geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla yönetim boşluğu nedeniyle Suriyeli halkın korunamaması ve terör örgütlerine karşı halkın kendisini müdafaa edebilmesi için muhaliflerin ılımlı unsurlarına verilecek silah desteği bir sakınca barındırmayacaktır. Nitekim Çobanbey örneğinde görüldüğü gibi buraların DEAŞ tarafından ele geçirilmesi ve oradaki halkın Türk sınırına kaçması Türkiye'yi muhalif güçlere desteğe zorlamıştır. Bu sadece herhangi bir devletin bir diğer devlet içerisindeki zulme uğrayan halka verdiği destek olarak görülmemeli, Türkiye'nin kendi ulusal güvenliğini ve istikrarını da doğrudan etkileyen bir durum karşısında almış olduğu bir önlem olarak da değerlendirilmelidir.

⁸³² Mit Tırları, **Halkın Kurtuluş Partisi**, www.kurtuluspartisi.org/tag/mit-tirlari/ (Erişim tarihi: 24.01.2019)

Halkın Kurtuluş Partisi'nin diğer ciddi iddiası ise iç hukuk yollarının devlet eliyle ortadan kaldırılmasıdır. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı incelemede tırların MİT'e ait olduğunun ve devlet güvenliğini ilgilendirdiğinin MİT Tırlarını soruşturan savcılara tebliğ edildiği öğrenilmiştir. Bu tür bir durumla karşılaşılması halinde cumhuriyet savcılarının takip etmesi gereken usul ve esaslar bellidir. Buna göre cumhuriyet savcıları “*Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu*”nun 26. maddesine⁸³³ göre söz konusu tırlar hakkında soruşturma yapabilmesi için dönemin Başbakanlık makamından izin alması gerektiği ve aksi bir işlem yapamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Ancak bunun uygulanmadığı, savcılar tarafından başlatılan usulsüz soruşturma sonucunda MİT Tırlarının durdurularak içinde bulunan MİT personeline silah çekildiği, yere yatırıldığı ve gözaltına alındığı görülmüştür. Ek olarak soruşturmayı yapan savcının da olay mahallinde kendi telefonuyla görüntü aldığı, tırlara ait ifşa etme kastıyla görüntü çektiği ve numune aldığı tespit edilmiş; özünde devlet sırrı olan ve kanuna göre suça konu olmayan aramayla Türkiye Cumhuriyeti'nin terör örgütüne destek verdiği izlenimini yaratmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Anayasa Mahkemesi, MİT Tırlarının şikâyetle konu ihbar ses kaydında geçmemesine rağmen sonradan arama kararına mezkûr savcılarca ‘*El Kaide terör örgütü ve silah ve mühimmat*’ ifadelerinin eklenmesiyle bu izlenimin oluşturulmaya çalışıldığını belirlemiştir. Bununla beraber mevzubahis cumhuriyet savcılarının olayın vuku bulduğu zamanda nöbetçi olmamasına rağmen iş bölümü ve çalışma esaslarına aykırı olarak hareket ettiği, söz konusu tırların MİT Tırları olduğunun kendilerine bildirilmiş olmasına rağmen tırları görüntü almak suretiyle aramada ısrarcı olduğu belirtilmiştir.⁸³⁴ Söz konusu devlet sırrını ortaya çıkarmaya yönelik arama ısrarıyla birlikte cumhuriyet savcılarının MİT Kanunu'nun 26. maddesine aykırı hareket ettiği anlaşılmıştır. Bu cihetle usulsüz bir biçimde MİT Tırlarının aranması ve MİT personeline karşı suçlu gibi muamele yapılmasıyla savcılarının yetkisini açık bir şekilde aştığı görülmektedir. Dolayısıyla Halkın

⁸³³ Kanun maddesinin orijinali şu şekildedir: “MİT mensuplarının veya belirli bir görevi ifa etmek üzere kamu görevlileri arasından Cumhurbaşkanı (...) (3) tarafından görevlendirilenlerin; görevlerini yerine getirirken, görevin niteliğinden doğan veya görevin ifası sırasında işledikleri iddia olunan suçlardan dolayı ya da 5271 sayılı Kanunun 250 nci maddesinin birinci fıkrasına göre kurulan ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçları işledikleri iddiasıyla haklarında soruşturma yapılması Cumhurbaşkanının iznine bağlıdır” Devlet İstihbarat Hizmetleri Ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu, **Millî İstihbarat Teşkilatı**, https://www.mit.gov.tr/text_site/2937.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2019)

⁸³⁴ Süleyman Bağrıyanık ve Diğerlerinin Başvurusu, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi**, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3903/2015-9756.pdf> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

Kurtuluş Partisi tarafından şikâyet metninde ifadesini bulan ve Türkiye'nin iç hukuk yollarını devlet gücü kullanarak bertaraf ettiği iddiasının gerçekte bağdaşmadığı anlaşılmaktadır.

Ek olarak iddia makamı Cenevre Sözleşmeleri ile Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'sine dayanarak isnat ettiği suçlamalarda bir kanıt da ortaya koymamıştır. Türkiye sınırının bir diğer ucunda bulunan ve Türk sınırına binlerce insanın sığınmasına neden olan aşırı örgütlere destek vermesinin somut bir gerekçesinin olmayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Suriye topraklarına girmeme adına otorite boşluğu karşısında ılımlı muhalif gruplara desteğin verilebileceği, ılımlı muhalif gruplar yoluyla güvenli bir bölgenin oluşturulmasına yardım edebileceği düşünülmektedir.

Türkiye'ye yöneltilen eleştirilerden birisi de YTS'lerin yeterince engellenmemesidir. Türkiye'nin 911 km2 sınıra sahip olduğu Suriye'den yoğun bir şekilde gelen Suriyeli sığınmacıları teker teker kontrol ederek ve içlerinden radikal grup üyelerini ayıklanması içerisinde birçok zorluğu barındıran bir süreçtir. Nitekim Türkiye'nin sınır geçişleri ile ilgili YTS'lere karşı aldığı önlemlerden bahsetmiştik. Hal böyleyken Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliği açısından da tehlike yaratabilecek olan radikal gruplara destek vermenin ve Türk sınırından geçirerek Suriye'ye yollamanın Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından tamir edilemeyecek zararlar oluşturacağı açıktır. Nitekim Türkiye, desteklediği yönünde suçlamalara maruz kaldığı bu aşırı gruplar tarafından en çok saldırıya uğrayan ve vatandaşını kaybeden devletlerden birisidir. (Şekil 2) Dolayısıyla Türkiye'nin sivillere karşı savaş suçları işlediği belirtilen DEAŞ, PKK/YPG ve diğer radikal grupların saldırılarına karşı sivil halkın korunması ve göç akınının bu sayede engellenmesi için ılımlı muhalif gruplara destek vermesinde herhangi bir sakınca bulunmadığı sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir. Türkiye açısından bu desteği sadece artık uluslararası bir sorumluluk olan Suriye'deki sivilleri koruma sorumluluğu olarak görmemek gerekmektedir. Bunu aynı zamanda Suriyeli sivillerin güvenliğinin artık Türk ulusal güvenliğini de doğrudan ilgilendiren bir yapıya bürünmesinin sonucu olarak da görmek mümkündür. Ek olarak meşru müdafaa amaçlı olarak verildiği anlaşılan bu desteğin hem Türkiye'nin ulusal güvenliğini hem de

Suriye'nin ulusal bütünlüğünü bozma yönünde yapılan girişimlere karşı da önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

4.6.Türkiye'nin Rus SU-24 Uçağını Düşürmesi ve Olayın Hukuki Analizi

24 Kasım 2015 tarihinde Türk Hava Kuvvetlerine ait olan F-16C savaş uçağı Suriye sınırında Rus Sukhoi Su-24 Fencer savaş uçağını düşürmesi Türkiye ile Rusya arasında ciddi bir krize neden olmuştur. Türkiye Rus uçağının düşürülmesi sürecine kadar sınırında yaşamış olduğu bir dizi olayın incelenmesinde fayda vardır. Bu olaylar kısaca değinildikten sonra Rus uçağının düşürülmesi olayının incelemesine geçilecektir.

Türkiye 22 Haziran 2012 tarihinde Malatya Erhaç Havalimanından kalkan RF-4 Türk askeri keşif uçağının Lazkiye'nin 13 mil açığında uluslararası hava sahasında test ve eğitim görevini ifa ederken rejim tarafından uyarı yapılmaksızın vurulmuş ve uçak Suriye karasularına düşmüştür.⁸³⁵ Kürecik'te radar performansını test etmeye görevli silahsız keşif uçağı ilk test uçuşunda 5 dakika kadar Suriye hava sahasını ihlal ettiğini fark etmiş ve bunu anlar anlamaz geri çekilmiştir. Bu ihlal süresince rejim tarafından uçağa bir müdahalede bulunulmamıştır. Ancak ikinci test uçuşunda 12 mil olan Suriye karasularının 1 mil ilerisinde uluslararası hava sahasındayken uçak vurularak düşürülmüştür.

1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 87/1. maddesinin “b” bendi ile 1958 Cenevre Deniz Sözleşmesinin 2. maddesi uyarınca bütün devletlerin sahili bulunup bulunmadığına bakılmaksızın açık denizlerde uçuş serbestisinin bulunduğu kabul edilmektedir.⁸³⁶ Bu gerekçeyle uluslararası hava sahasında bulunan silahsız Türk savaş uçağının düşürülmesi uluslararası hukuk açısından aykırı bir eylem oluşturmuştur. Söz konusu olayda Suriye, Türk uçağının İsrail'in kullandığı güzergahı kullandığını iddia etmiş ve Türk uçağı olduğunu bilmediklerini açıklamıştır. Ancak Suriye rejiminin radyo iletişiminden jetin hangi ülkeye ait olduğunu bilindiği ortaya çıkmıştır.

⁸³⁵ Turkish F-4 warplane 'shot down' near Syrian border, **BBC World**, 22 June 2012, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18554246> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

⁸³⁶ United Nations Convention on the Law of the Sea”, **UN Treaty Series**, 10 December 1982 https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2019)

Meşru savunmanın yalnız “*silahlı saldırı*” durumunda mümkün olduğu dikkate alındığında, uçağın havadan istihbarat yaptığı düşünülse dahi, bunun bir silahlı saldırı olmadığı ve yakın tehdit koşulunun oluşmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü F-4 tipi olan Türk uçağının silahsız ve tanıtma sisteminin açık olduğu açıklanmıştır. O vakit Türk uçağının ihlalinin olduğunu kabul edilse dahi yapılageliş kuralının öngördüğü yakın tehdit koşulu oluşmamıştır ve Suriye rejiminin eylemi meşru müdafaa kapsamında ele alınamayacaktır. Ek olarak düşürme eyleminin Suriye karasularında değil de uluslararası hava sahasında gerçekleşmesi Suriye rejimini hukuki anlamda daha da zor bir pozisyona sokmaktadır. Yaşadığı tehdit algılaması da dikkate alındığında Suriye rejiminin Türk uçağının kimliğini iddia ettiği gibi bilmesi ve bu uçak tekrar hava sahasını ihlal etmiş olsa düşürme eyleminin Suriye rejimi açısından hukuka aykırılığının ortadan kalkıp kalkmadığı değerlendirilebilirdi. Ancak bu süreçte Suriye rejiminin Türk uçağını uyarma adına gerekli gayreti göstermesi ve son çare olarak kuvvet kullanmaya başvurması gerekmektedir.⁸³⁷

Türkiye ise mezkûr olay akabinde Türk uçağının hiçbir uyarı verilmeksizin düşürüldüğünü ve bu eylemin düşmanca bir eylem olduğunu bildirerek angajman kurallarını değiştirdiğini açıklamıştır. Bu kapsamda MY 228-3(a) numaralı angajman kuralları kaldırılarak Mart 2013’te Başbakanlık Genelgesiyle yeni angajman kuralları ilan edilmiştir. Daha önceki uygulamada Türk hava sahası yabancı bir devletin hava aracı tarafından ihlal edilmesi durumunda ilk aşamada uyarılması, uyarıya uymayan aracın hava sahasından çıkarılması, yine uymaması halinde düşürülmesi kuralı uygulanırdı. Ancak yeni angajman kuralları gereğince güney-güneydoğu sınırından gelebilecek her türlü tehdide karşı hava, deniz ve karadan derhal müdahale edileceği karara bağlanmıştır.⁸³⁸ Bu angajman kuralları çerçevesinde de 16.09.2013 tarihinde Suriye’ye ait bir MI 17 helikopteri Hatay Yayladağı Güveççi bölgesinde iki km kadar Türkiye hududunu ihlal etmesi nedeniyle uyarılmış ve ihlalin devam etmesi üzerine Malatya’dan havalanan F-16 savaş uçakları tarafından vurulmuştur.⁸³⁹ Aynı şekilde 23 Mart 2014

⁸³⁷ Funda Keskin Ata, Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi, **Ortadoğu Analiz** Cilt: 5, Sayı: 44, 2012, ss.26-27

⁸³⁸ M. Ezgi Eren, Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2017, ss. 91-114

⁸³⁹ Esed'a misilleme, **Sabah**, 17.09.2013, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/09/17/Eseda-misilleme> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

tarihinde Suriye'ye ait iki MIG-23 uçağı Türk hava sahasına yaklaştığına ilişkin on deniz mili mesafesinden 4 kez ikaz edilmiştir. Yapılan ikazlar neticesinde uçaklardan birisi uzaklaşırken, diğeri 1,5 km ihlal yapmış, havada devriye uçuşu yapan iki adet F-16 uçağı tarafından vurulmuştur. Söz konusu uçağın karakolun üzerinde uçuş yaptığı ve vurularak düşürüldüğü kaydedilmiştir.⁸⁴⁰ 16 Ekim 2015 tarihinde de yine bu angajman kuralları gereğince milliyeti belli olmayan bir insansız hava aracı üç kez ikaz edilmiş, ikazlara rağmen hareketine devam etmesi üzerine düşürülmüştür.⁸⁴¹

Bu angajman kurallarının da ilan edildiği dönem içerisinde Rus uçakları 3 Ekim 2015 tarihinde Yayladağı/Hatay bölgesinin güneyinde hava sahasını ihlal ettiği Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. 4 Ekim 2015 tarihinde bir diğer Rus uçağı tekrar Türk hava sahasını ihlal etmiştir. Her iki ihlalde de Rus Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı tarafından çağırılarak kuvvetle protesto edilmiştir. Rusya ihlalle ilgili bir açıklama yapmamış, daha sonra “navigasyon hatası” sonucu ihlalin gerçekleştiğini açıklamıştır. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu ihlalin gerçekleşmesi sonrasında “*Kim olursa olsun angajman kurallarımız bellidir.*” açıklamasını yapmıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ise Türkiye'nin hava sahasını ihlal eden jetleri vurmaya hakkı olduğunu açıklamıştır.⁸⁴² Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu konuyla ilgili Ankara Milletvekili Murat Emir tarafından verilen soru önergesine cevap vererek, konuyla ilgili Rusya Federasyonu'nun Ankara Büyükelçisinin Bakanlığa davet ettiklerini ifade etmiştir. Görüşmede Rus Büyükelçisine Rus uçaklarının ihlallerini, Türk uçaklarının uyarılarını dikkate almamasını ve Türk sınırının taciz edilmesini şiddetle protesto ettiklerini ve bu tür olayların bir daha tekrar etmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasının beklendiği iletilmiştir. Ayrıca Çavuşoğlu, Türkiye'nin Suriye sınırında uyguladığı angajman kuralları gereği gelecekte yaşanabilecek hadiselerde tüm sorumluluğun Rus tarafına ait olacağını müteaddit kereler ve kuvvetli ifadelerle bildirildiğini açıklayacaktır. Ek olarak iki ülkenin askeri makamları arasında 15 Ekim 2015 tarihinde bir toplantı

⁸⁴⁰ Sınır ihlali yapan Suriye uçağı düşürüldü, **Milliyet**, 23.03.2014, <http://www.milliyet.com.tr/sinirda-savas-ucagi-dustu/gundem/detay/1855930/default.htm> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴¹ TSK: Suriye sınırında İHA düşürüldü, **BBC Türkçe**, 16 Ekim 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151016_tsk_hava_araci (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴² Rusya Büyükelçisi ikinci kez Dışişleri Bakanlığı'na çağrıldı, **BBC Türkçe**, 6 Ekim 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151006_rusya_ikinci_ihlal (Erişim tarihi: 31.01.2019)

gerçekleştirildiği ve bu vesileyle de gerekli ikazların Rus makamlarına yapıldığı ifade edilmiştir.

3-4 Ekim tarihlerinde de NATO, ihlallerin kendi hava sahasında yapıldığını açıklayarak Rusya'yı uyarmıştır. Rusya ise ihlallerin kazaen yapıldığını, kasıt taşımadığını ve tekrarlanmayacağını teminatını vermiştir.⁸⁴³ Ancak bu söz yerine getirilmemiş ve 24 Kasım 2015 tarihinde üçüncü kez Türk sınırını ihlal eden Rus uçağı düşürülmüştür. Düşen savaş uçağının bazı parçaları Hatay Yayladağı ilçesi Dutlubahçe köyünde iki Türk vatandaşının yaralanmasına neden olmuştur. Düşen uçağın Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgeyi bombaladığı ve bu bölgeden rejim güçlerinin püskürtüldüğü ifade edilmiştir.⁸⁴⁴ Nitekim Rus uçağı düşürülmeden evvel Türk Dışişleri Bakanlığı Rus Büyükelçisini tekrar bakanlığa çağırmıştır. Büyükelçiye Suriye rejiminin kara operasyonuna destek veren Rus uçaklarının sivil Türkmen köylerini bombalanmasının terörle mücadeleyle ilgisinin olmadığı ve bunun ciddi sonuçları olabileceği iletilmiştir. Söz konusu saldırılar neticesinde çok sayıda Türkmen'in hayatını kaybettiği veya çadır kentlere sığındığı belirtilmiştir. Yaşanan saldırılar neticesinde bölgeye insani yardım ulaştırılmış, AFAD ekipleri bölgeye sevk edilmiş ve çadır kent kurulmuştur. Hatta Türkiye, Bayır Bucak Türkmenlerine karşı gerçekleştirilen Rus hava saldırılarının sonlanması için BM'ye başvurmuştur. Ancak Türkiye'nin diplomatik çabalarına rağmen Suriye rejimi ve Rusya saldırılarına devam etmiştir. Bu saldırılardaki en büyük amacın ise Akdeniz'e açılan stratejik kapılardan birisi olan Türkmen Dağı'nın ele geçirilmesi olduğu belirtilmiştir.⁸⁴⁵

Türkmenlere karşı da yoğun baskı ve saldırıların akabinde gelişen ve düşürülen Rus uçağının esasında ilk aşamada milliyetinin tam olarak anlaşılamadığı ve emin olunamadığı belirtilmiştir. Nitekim TSK yaptığı açıklamada 24 Kasım 2015 tarihinde

⁸⁴³ Ahmet Hamdi Topal, Milletlerarası Hukuka Göre Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi, **SAM - Panel** "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güncel Gelişmeler/Uluslararası Hukuk Perspektifi", Konuşma Metni, https://www.academia.edu/19697444/Milletleraras%C4%B1_Hukuka_G%C3%B6re_Rus_Sava%C5%9F_U%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_D%C3%BCr%C5%9F%C3%BCr%C3%BClmesi (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴⁴ Düşen Uçağın Parçaları Türkiye'de 2 Kişiyi Yaraladı! **SonDakika**, <https://www.sondakika.com/haber/haber-dusen-ucagin-parcalari-turkiye-de-2-kisiyi-7904085/> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴⁵ Ankara, Türkmenler için BM'ye başvurdu, **Ru Net**, 24.11.2015, <https://123ru.net/mix/37157404/> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

09.20 civarında Hatay Yayladağı bölgesinde Türk Hava Sahasını ihlal eden milliyeti bilinmeyen bir uçağın beş dakika içerisinde 10 kez ikaz edilmiş olmasına rağmen Türk hava sahasını ihlal ettiği ve ilgili angajman kuralları çerçevesinde 24 Kasım 2015 tarihinde saat 09.24'te bölgede hava devriye görevine bulunan iki F-16 uçağı tarafından düşürüldüğü açıklanmıştır.⁸⁴⁶ Olay neticesinde uçak Bayırbucak bölgesine düşmüş, uçaktaki 2 pilotlardan birisi Suriye Türkmen ordusuna bağlı 10. Tümen tarafından ölü olarak ele geçirilmiş, diğeri ise Lazkiye'deki Rus üssüne ulaştırılmıştır. Pilotları aramaya çıkan bir Rus helikopteri de muhalifler tarafından düşürülmüş ve bir Rus askeri vurulmuştur.⁸⁴⁷

Rusya Savunma Bakanlığı uçağın Türk hava sahasını ihlal etmediğini iddia ederken, ABD öncülüğündeki DEAŞ'e karşı yapılan Doğal Kararlılık Operasyonu'nun Sözcüsü Albay Steve Warren, Rus uçağının sınır ihlaline karşı 10 kez uyarıldığını teyit etmiştir. NATO'da ellerindeki verilere göre Rus uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiğini gösterdiğini açıklamıştır.⁸⁴⁸ Uçağın uyuğunun anlaşılacağı konusu da iki ülke arasında tartışma yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın *"Rus uçağı olduğunu bilseydik farklı davranırdık."* sözlerine Rusya Devlet Başkanı Putin *"Bilinmemesi mümkün değil, sinyalleri gidiyor. Bizim uçakların nerelerde faaliyet gösterdiğini ABD öncülüğündeki koalisyonla paylaşıyoruz. Türkiye de bu koalisyonun üyesi noktasından hareket ettik. Dolayısıyla bilmemeleri mümkün değil"* açıklamasında bulunmuştur.⁸⁴⁹ Ancak söz konusu anlaşmanın ABD ile Rusya'nın *"Havada Çatışmanın Önlenmesi"* protokolü kapsamında ve Rusya ile ABD uçakları başta olmak üzere uluslararası koalisyon uçaklarının karşı karşıya gelmesinin önlenmesi amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁵⁰

⁸⁴⁶ TSK Basın Açıklaması, 24 Kasım 2015, No: BA-97 / 15, TSK http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_97.html (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴⁷ One Dead as Russian Mi-8 Helicopter Attacked During Rescue Mission in Syria, **Sputnik**, 24.11.2015, <http://sputniknews.com/world/20151124/1030686711/su24-rescue-syria-russia.html> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴⁸ U.S. says Turkish shootdown of Russian jet was 'at the border', **Reuters**, 24 November 2015, <http://uk.reuters.com/article/2015/11/24/uk-mideast-crisis-syria-turkey-coalition-idUKKBN0TD1Z720151124> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁴⁹ Putin'den 'Rus uçağı olduğunu bilmiyorduk' diyen Erdoğan'a yanıt, **Radikal**, 26.11.2015, <http://www.radikal.com.tr/dunya/putinden-rus-ucagi-oldugunu-bilmiyorduk-diyen-erdogana-yanit-1481090/> (Erişim tarihi: 31.01.2019)

⁸⁵⁰ U.S. Agrees With Russia on Rules in Syrian Sky **The New York Times**, 20 October 2015, <https://www.nytimes.com/2015/10/21/world/middleeast/us-and-russia-agree-to-regulate-all-flights-over-syria.html> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

Dolayısıyla Türk sınırının ihlal edilmesinin gerekçesinin bu olamayacağı ve bu tür söylemlerle Türk tarafının savunma pozisyonuna sokulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Rusya'nın uçak krizi esnasında söylemlerinin çok duygusal ve sert olduğu görülmektedir. Hatta bu söylemler savaş sebebi (*casus belli*) seviyesine dahi vardırılmıştır.⁸⁵¹ Uçağının düşürülmesinden sonra Rusya, Türkiye'ye turizm, ticaret ve inşaat başta olmak üzere çeşitli ekonomik yaptırımlara gireceğini açıklamıştır. Türkiye'nin Suriye'de yapacağı güvenlik operasyonlarını da engellemek isteyen Rusya, Suriye'ye üst düzey hava savunma sistemi olan S-400 füzelerini yerleştirmiş ve Suriye hava sahasını Türk uçaklarına kapatmıştır.⁸⁵²

Türkiye, Rus uçağını düşürmesinden sonra uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan ülkesel bütünlüğün ve egemenliğin ihlal edilemeyeceği kaidesi üzerinden hareket etmiştir. Bu BM Antlaşmasının 2/4. maddesinde ifadesini bulan, devletlerin ülkesel bütünlüğüne karşı kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklayan bir kuraldır. Bu UAD'ın birçok kararında da teyit edilen ve buyruk kural (*jus cogens*) olarak kabul edilen bir ilkedir. Burada basit bir sınır ihlalinin silahlı saldırı olarak addedilemeyeceği akıllara gelebilir. Ancak söz konusu ihlallerin sürekli tekrarlanması, bölgedeki olağanüstü durum ve Türkiye'nin ilan ettiği angajman kurallarının tümü dikkate alınırsa Türkiye'nin son çare olarak uçaklara müdahalede bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim Türk tarafı daha sonra basına uçak iletişiminin kayıtlarını sunmuştur. Kayıtlarda Türk pilotu defalarca Rus pilotunu uyardığı ancak pilotun iletişime kapalı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Rusya tarafından uçağın Suriye hava sahası içerisinde bulunduğunu ve sınırdan bir kilometre uzaklıkta düşürüldüğünü iddia etmesinin de hukuken bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü Rusya'nın bahsettiği mesafeler jetler ile birkaç saniyede katedilebilecek mesafelerdir. Zaten Rus uçağı uçuş esnasında bir daha ihlalde bulunmayacağını kanıtlayamamış ve Türk uçağına müdahalede bulunmaktan başka çare bırakmamıştır.

⁸⁵¹ Medvedev: Uçağımızın düşürülmesi savaş sebebiydi **BBC Türkçe**, 09.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151209_rusya_medvedev (Erişim tarihi: 01.02.2019)

⁸⁵² Eren, s.106

Rusya daha sonra GK'nin 2249 sayılı kararı doğrultusunda DEAŞ'e karşı önlemler aldığından bahsetmiştir. Rusya'nın dayanak gösterdiği bu GK kararı, DEAŞ kontrolü altındaki topraklar için geçerlidir. Ancak Rusya'nın hava saldırılarında bulunduğu bu bölgeler DEAŞ'in değil, Türkmenlerin yaşamını sürdürdüğü bölgelerdir. Hatta iddia edilenin aksine bu Türkmen bölgelerinden DEAŞ terörü nedeniyle Türk sınırına sığınan binlerce Türkmen'in olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Türkmen bölgelerinde DEAŞ varlığının bulunup bulunmadığına dair bir açıklama da Rusya tarafından gelmemiştir. Söz konusu bölgelerdeki Türkmen güçleri DEAŞ ile çatışma halindedir. Haliyle Rusya'nın Türk sınırını bombalayarak neden olduğu sığınmacı akınını hukukten terörle mücadele kapsamında değerlendirmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Rusya'nın açıklamaları incelendiğinde ılımlı muhaliflerin de terörist olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Ancak yerel Türkmen unsurlar ve ÖSO gibi DEAŞ'e karşı çatışan gruplar BM'in terör listesinde değildir.

Rusya, bölgede DEAŞ'e karşı operasyonlar yürüttüğünü ve Türkiye'nin terörizme destek verdiğini iddia etmiştir. Fakat Türkiye'nin DEAŞ'i desteklediğine dair iddialarında somut bir belge de ortaya koyamamıştır. Sadece Rusya Savunma Bakanlığı, Türkiye'nin DEAŞ petrolünü satın aldığı ve bu petrolün Zaho-Silopi hattından Türkiye'ye geçtiği iddiasını ortaya atarak birtakım görüntüleri basın mensuplarıyla paylaşmıştır. Ancak daha sonra IKYB, Rusya'nın uydudan çekerek DEAŞ petrolünün Türkiye'ye gittiğini öne sürdüğü tankerlerin kendisine ait olduğunu ve bu tankerlerin Kürdistan bölgesinden Türkiye'deki Ceyhan Limanı'na petrol taşıdığını açıklamıştır.⁸⁵³

Bu arada Rusya'nın Türkiye'ye tedarik ettiği enerjiyi keserek Türkiye'yi cezalandırabileceği yönünde çeşitli spekülasyonlar ortaya atılmıştır. Ancak Rusya'nın enerjiyi Türkiye'ye karşı bir siyasi araç olarak kullanmasının güvenilirliğine ciddi zararlar vereceği ve bu riski alamayacağı ifade edilmiştir. Medyada çıkan bu haberlerden sonra Rusya, Türkiye ile yaptığı antlaşmalara bağlı kalacağını açıklamıştır. Yine Möntrö Sözleşmesi'nin 21. maddesine göre Türkiye yakın bir savaş tehlikesini görmesi halinde, Türk boğazlarındaki gemi geçişi sadece kendisinin izni doğrultusunda yapılabilecektir.

⁸⁵³ IKBY, Rusya'nın petrol iddiasını yalanladı, **Dünya**, 03.12.2015, <https://www.dunya.com/dunya/ikby-rusya039nin-petrol-iddiasini-yananladi-haberi-300300> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

Haliyle savaş tehlikesi görmesi veya tehdit edildiğini varsayması durumunda Türkiye, Rus gemilerinin boğazlardaki geçişini durdurması gündeme gelebilecektir. Şüphesiz bu tür bir yaptırımın Rus çıkarları açısından çok olumsuz sonuçlara neden olacağı söylenebilir.⁸⁵⁴ Ancak Türk tarafı da bu tür bir girişimde bulunmamış ve Rus gemileri Möntrö Sözleşmesi'ne uygun biçimde boğazlardan geçişine devam etmiştir.

Söz konusu olayda Rus tarafının ısrarlı bir şekilde uyarılması, Rusya ve Suriye rejiminin bölgedeki sivilleri vurmak suretiyle Türkiye'ye yönelik bir sığınmacı akınına neden olması ve Rus savaş uçaklarının Türkiye'nin ilan ettiği angajman kurallarını dikkate almayarak ihlallerde bulunmaya devam etmesi önemli hususlardır. 1944 Chicago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 1. maddesinde ifadesini bulduğu üzere devletler hava sahası üzerinde tam bir yetkiye sahiptir. Bu yetkiye sahip olan Türkiye'nin gerçekleşen sınır ihlallerine karşı ısrarlı ve sert uyarıları Rusya tarafından dinlenmemiştir. Ayrıca bölgede Türkmenlere karşı gerçekleştirilen saldırılar karşısında Türkiye, Rusya'yı Ankara'daki Rus Büyükelçisi kanalıyla sert bir dille uarmış ve bundan sonraki süreçte Türkiye'nin olacaklardan sorumlu olmayacağı açık bir şekilde dile getirilmiştir. Ancak Rus tarafına bu konudaki rahatsızlık müteaddit kereler dile getirilmesine rağmen, Türkiye'nin uyarılarına itibar edilmemiştir.⁸⁵⁵ Nitekim düşürülen uçak 10 kez uyarılmış, kayıtları kamuoyu ile paylaşılmıştır. Angajman kuralları gereği izinsiz biçimde giren yabancı askeri uçağa karşı zorlayıcı önlemlere başvurulabileceği, engellenebileceği ve inmeye zorlanabileceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla düşürülen ve sınır ihlali yapan mütecaviz Rus uçağının verilen makul emre uyması gerekmektedir. Uymadığından meşru müdafaanın olmazsa olmaz şartı olan “*gereklilik ve orantılılık*” şartlarına uygun olarak Rus uçağına uyarı ateşi açılmıştır.⁸⁵⁶

Uçağın Rus uçağı olup olmadığının Türkiye'nin müdahalesine nasıl bir etkide bulunacağı ise sorgulanan bir diğer konudur. Eğer sınır ülkesi istikrarlı bir ülkeyse ve

⁸⁵⁴ İbrahim Kaya, 5 Soru: Rus Uçağının Düşürülmesi ve Uluslararası Hukuk, SETA, 26 Kasım 2015, <https://www.setav.org/5-soru-rus-ucagin-dusurulmesi-ve-uluslararasi-hukuk/> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

⁸⁵⁵ Gökhan Albayrak, Rus SU-24 Uçağının Türkiye Tarafından Düşürülmesi Olayının Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi, Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss.104-105

⁸⁵⁶ Tom Ruys, ‘**Armed Attack**’ and Article 51 of the UN Charter”, New York: Cambridge University Press, 2010, ss.191-192

sınır ihlali yapan uçağın niyetinin en asgari biçimde saldırganlık olmadığı anlaşılırsa, bu uçağın silahlı güç kullanılarak engellenmesi uygun karşılanmamaktadır. En azından o uçağın zorlama yoluyla sınır ülkesinden çıkarılması ya da çıkmaması durumunda o uçağın inmeye zorlanması gerekmektedir. Fakat Türkiye'nin Rusya'ya ciddi uyarıları, Rus uçaklarının tekrar eden sınır ihlalleri, bölgedeki kriz ortamı ve son olarak Türkiye'nin ilan ettiği angajman kuralları hesaba katılırsa, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına başvurusu için gereken “aciliyet” ve “gereklik” unsurlarının karşılandığı ifade edilebilir.⁸⁵⁷ Bu sebeple Türkiye'nin Rusya ile anlaşarak sorunu UAD'a sevk etmesi halinde elinin hukuken güçlü olacağı rahatlıkla ifade edilebilir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁷ Albayrak, s.108

⁸⁵⁸ Alaeddin Yalçınkaya, Rusya ile İlişkilerde Hukuk, Siyaset ve Milletlerarası Adalet Divanı, *Önce Vatan Gazetesi*, 01.12.2015, <https://www.oncevatan.com.tr/rusya-ile-iliskilerde-hukuk-siyaset-ve-milletlerarasi-adalet-divani-makale,34382.html> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

BEŞİNCİ BÖLÜM: IRAK İLE SURİYE’DE İŞLENEN SAVAŞ SUÇLARI VE ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK

5.1. Türkiye’nin Suriye’de Yapmış Olduğu Müdahalelerin Koruma Sorumluluğu (R2P) Doktrini Çerçevesinde Alınması Gereken Önlemlere Sağladığı Katkılar

Koruma sorumluluğu (R2P) konusuyla ilgili birinci bölümde etraflı değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmelerimizde uluslararası toplumun insani müdahale kavramını kurumsallaştırılma yönünde gayretlerinin olduğuna işaret etmiştik. Ayrıca bir devletin egemenlik haklarını korumasında bir beis görülmediğini ancak bu ülkenin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları veya etnik temizliğe varan uygulamalardan koruyamaması halinde, sorumluluğun uluslararası topluma geçebileceği belirtilmişti.⁸⁵⁹ Kısaca 2005 Dünya Zirvesinde de belirtilen hususlara göz atmak gerekirse Koruma Sorumluluğunda;

- 1) Devletlerin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlikten koruma yönünde öncelikli olarak sorumluluğunun bulunduğu,
- 2) Devletlerin bu sorumluluğunu yerine getirmesi için uluslararası toplumun yardım etme yükümlülüğünün olduğu,
- 3) Uluslararası toplumun bu tür suçlardan insanların korunması amacıyla uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanması gerektiği belirtilmiş, eğer bir devlet vatandaşlarını koruyamazsa veya bu suçların faili durumunda olursa GK aracılığıyla kolektif güç kullanımı da dâhil olmak üzere uluslararası toplumun sert önlemleri almasının gerekeceği

ifade edilmiştir.⁸⁶⁰ Ancak “Koruma Sorumluluğu” altında uygulanmaya çalışılan bu doktrinde uygulanacak yol ve yöntemlerin GK uhdesinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle GK daimî üyelerinin siyasi çıkarlarına bağlı olarak alınan GK kararları nedeniyle koruma sorumluluğu doktrininin amacına uygun şekilde uygulanamadığını da ifade etmekte fayda vardır. NATO üyesi bazı ülkelerin, Libya müdahalesinde koruma sorumluluğunu suiistimal ederek Libya’daki müdahalelerini Kaddafi rejimini devirmeye kadar götürmesi şüphesiz bu kavramın muğlak ve sağlam olmayan durumunu daha da

⁸⁵⁹ Gözen Ercan, s.43

⁸⁶⁰ An Introduction to the Responsibility to Protect, International Coalition for the Responsibility to Protect, **ICISS**, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/about-rtop/learn-about-rtop#ICISS> (Erişim tarihi: 22.02.2019)

zayıflatmıştır. Bu doktrinin Libya'dan daha fazla insani dramın yaşandığı Suriye'de uygulamaya konulamaması da sorunun önemli bir boyutunu oluşturmuştur.⁸⁶¹ GK'nin Suriye'de güvenli bölge, insani koridor veya diğer sivilileri koruma önlemleri gibi R2P'ye ilişkin inisiyatifler alamamasında Rusya ve Çin vetolarının etkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Suriye'de işlenen savaş suçlarının GK tarafından önlenememesi, yine GK eliyle R2P düşüncesinin zarar görmesine neden olmuştur.⁸⁶²

Koruma sorumluluğuna ilişkin Türkiye temsilcisi, BM Genel Kurul'unda düzenlenen 2005 BM Dünya Zirvesinde bir açıklama yapmıştır. AB ile paralel bir yaklaşım sergileyen Türkiye, R2P'nin insani kaygılar ve ulusal egemenlik ilkesi arasında hassas bir denge kurduğunu vurgulamıştır. Önleyici diplomasi ile arabuluculuğun önemli bir rolünün olması gerektiğine işaret eden açıklamada Türkiye, R2P'nin uluslararası toplumun en geniş konsensüsüne dayanarak oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Ek olarak insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve soykırım suçu gibi meselelerde R2P'nin, GK daimî üyelerinin veto gücü ipoteğinden de kurtarılmasının umut edildiği belirtilmiştir. R2P'de mülteciler veya sığınmacıları da kapsayan bir yaklaşımın geliştirilebileceği ve uluslararası hukuka göre uluslararası toplumun görevi olan mültecilerle ilgilenme sorumluluğunun yük paylaşımı esası perspektifinden ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁶³

Türkiye ise Suriye krizinin en başından beri Suriyeli sığınmacılar için açık kapı politikası uygulamış ve Suriye'ye yönelik politikasını normatif bir çerçevede yürüteceğini ifade etmiştir. Bu normatif değerler vurgusu aslında kriz öncesinde de TDP'nin önemli köşe taşlarından birisidir. Öyle ki Türkiye kriz öncesinde Suriye dahil Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını bölgedeki ekonomik iş birliğini öne alan, karşılıklı olarak bağımlılığı artıran ve en önemlisi de tarihsel ve kültürel ortak değerleri temel alan bir yaklaşımla sürdürmeyi hedeflemiştir. Türkiye, MENA (*Middle East and North Africa*) bölgesinde Suriye rejimiyle olan ilişkilerini de onların siyasi hassasiyetlerine temas

⁸⁶¹ Murray, ss.222-227

⁸⁶² Micheal Ignatieff, Libya, Syria and R2P, *The Gareth Evans Lecture*, New York, 12 September 2013, <http://policyoptions.irpp.org/wp-content/uploads/sites/2/assets/po/vive-montreal-libre/ignatieff.pdf> (Erişim tarihi: 24.02.2019)

⁸⁶³ Statement of Turkey – Informal Interactive Dialogue on R2P, **ICISS**, 6 September 2016, [http://www.responsibilitytoprotect.org/Turkey%20\(transcription\).pdf](http://www.responsibilitytoprotect.org/Turkey%20(transcription).pdf) (Erişim tarihi: 20.02.2019)

etmeksizin ve daha çok ikili ekonomik ilişkileri öne alan bir yöntemle yürütmeye çalışmıştır. Bu sebeple Türkiye bölge sorunlarında daha çok arabulucu rolüyle ön plana çıkmış ve tarafsız bir ülke olarak gösterilmiştir.⁸⁶⁴ Suriye’de yaşanan olaylar neticesinde Türkiye, Suriye rejimiyle iş birliği içerisinde sorunu çözmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Daha sonra Türkiye, Suriye rejimi ile görüşmeleri sonlandırmış ve halkına karşı saldıran Esed yönetimine karşı etik bir tutum sergileyeceğini açıklamıştır.⁸⁶⁵ Ancak ilk zamanlarda Suriye’de rejim ile görüşmelerde gösterdiği gayretli çizgisini ilerletmediği ve ilişkilerini erken kestiği yönünde Türkiye’ye eleştiriler yapılmıştır. Ayrıca Türkiye’nin Suriye rejimi ile bir sulh içerisinde bulunmasının bölgedeki Türk çıkarları açısından çok daha makul olabileceği, akabinde belirlediği Esed’siz Suriye politikasının gerçekçi olmadığı ve vazgeçmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü Türkiye’nin Suriye rejimi üzerinde etkisinin daha kuvvetli ve bölgedeki terör tehditlerine karşı mücadelelerde daha belirleyici olabileceği belirtilmiştir.⁸⁶⁶ Ayrıca ilişkilerin tamamen kesilmesiyle beraber Suriye rejiminin Rusya ve İran etkisine terk edildiği de öne sürülmüştür. Ancak Türkiye, Esed yönetiminin işbaşından gitmesi gerektiğini çünkü halkına karşı işlediği savaş suçları nedeniyle artık meşruiyetinin kalmadığını açıklamıştır.

Türkiye’nin Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte Suriye rejimi nezdinde birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye, kriz öncesindeki yakın ilişkisine de güvenerek Esed yönetimiyle bir dizi temaslarda bulunmuştur. Yapılan görüşmelerde Esed yönetimine Suriye’deki gidişatın tehlikeli bir boyuta vardığı ve sıklıkla reform yapması gerektiği yönünde ikazların yapıldığı belirtilmiştir. Bu ikazlar yapılırken de Türkiye’nin Suriye lideri Esed’e güçlü bir destek vereceği de söylenmiştir. Her ne kadar Türkiye kendisini de doğrudan etkileyecek olan bu sorunu çözebileceğine inandığı anlaşılsa da Esed’in kendisini dinlememesi karşısında sesini yükseltmeye başlamıştır. Türkiye ile Esed yönetiminin arasının gün geçtikçe gerilmesinde, Suriye ordusunun sivil halka karşı saldırılarını artırması ve Türk sınırına sığınan Suriyeli sivilin sayısının hızlıca artmasının önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bir

⁸⁶⁴ Ahmet Davutoğlu, Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma, **Stratejik Araştırmalar Merkezi**, No:3, Ağustos 2012, s.5

⁸⁶⁵ Ziya Öniş, Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest, **Insight Turkey**, Vol: 14, No:3, 2012, s.46

⁸⁶⁶ Alaeddin Yalçınkaya, Suriye’nin Geleceği, *Uluslararası Politika Akademisi*, 12.09.2013, <http://politikaakademisi.org/2013/09/12/suriyenin-gelecegi/> (Erişim tarihi: 24.02.2019)

yandan da Batı'dan ısrarlı bir şekilde gelen 'rejimle ilişkini kes' talepleri de Ankara üzerinde büyük bir baskıya dönüşmeye başlamıştır.⁸⁶⁷ Türkiye bu duruma cevabını Suriye muhalefetine Antalya'da yapmasını istediği konferansa ve ÖSO'nun Türkiye'de yapılmasına rıza vererek göstermeye başlamıştır. Ancak bu aşamada da Türkiye'nin Suriye rejimi ile ilişkilerini kesmediği ve görüşmelere devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye rejimi lideri Esed ile bir dizi görüşmelerde bulunmuş ve Ağustos 2011'de Esed 14 maddelik yol haritası oluşturma konusunda mutabık kalmıştır. Ancak rejim bu yol haritasını da uygulamamıştır. Akabinde Türkiye, İstanbul'da Suriye Ulusal Konseyi'nin kurulmasına izin vermiş, Suriye'nin siyasi ve askeri muhalefetine ev sahipliğini yapmaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra Türkiye, Suriye'deki temel politikasını Beşar Esed'in iktidarı terk etmesi üzerine odaklamıştır. Sivil halka karşı yapılan saldırılar karşısında Arap Ligi de Esed'e karşı yaptırımlara girişmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Arap Ligi ile irtibat halinde kalmış ve BM'yi rejimin saldırılarına son vermesi, askerlerini şehirlerden ve yerleşim yerlerinden çekmesi, tüm siyasi tutukluları serbest bırakması, Arap gözlemcileri ve uluslararası basının ülkede serbestçe faaliyet göstermesine izin vermesi gibi birtakım şartları içeren Arap Ligi'nin yol haritasını kabul etmeye davet etmiştir.⁸⁶⁸ Ancak bu yol haritası da uygulanmamış ve Suriye'deki çatışmalar artarak devam etmiştir. Türkiye de iç savaştan kaçan Suriyeli sığınmacılara yönelik açık kapı politikasını sürdürmüştür. Türkiye'nin sınırda yaşanan güvenlik tehditlerine rağmen sığınmacıları bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmemesi, Suriyeli halkın koruma sorumluluğuna (R2P) sağlanan bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Yine de Türkiye Suriye'den kaynaklanan ve vatandaşlarının ölümü ile sonuçlanan ani tehditlere karşı önlemler almak istemiştir. Bu doğrultuda NATO, 2012'de yaşanan sınır olayları neticesinde Ocak 2013 tarihinde Patriot füze sistemlerini Ankara'nın talebiyle yerleştirmiştir. Bu arada Türkiye, Suriye rejiminin vatandaşlarına karşı işlediği savaş suçlarından ötürü Suriye'de geleceğinin olamayacağını her fırsatta dile getirmiştir. Özellikle sığınmacı akınının baskısını hisseden Türkiye, Suriye krizinin çözümü ve

⁸⁶⁷ Öniş, s.54

⁸⁶⁸ Volkan Seysana, Çiğdem Çelik, R2P and Turkish Foreign Policy: Libya and Syria in Perspective, 7 **Global Resp. Protect** 376 (2015), ss. 376-397

Suriye halkının can güvenliğinin sağlanması için R2P konusundaki vurgusunu sıklıkla yapmıştır. Suriye’de uluslararası toplumun kolektif bir irade sergilemesi adına R2P’ye atıflarda bulunan Türkiye, bu kapsamda BM de uluslararası bir tepkinin ortaya konulması için çaba göstermiştir. Dönemin Dışışleri Bakanı Davutoğlu açık bir şekilde BM Genel Kurulunun 67. oturumuna hitap ederken Suriye halkını koruma sorumluluğunun uluslararası toplumun temel bir vazifesi olduğunu belirtmiştir. Davutoğlu, Suriye’deki durumun R2P kapsamında ele alınabileceğine işaret etmiş ve yaşanan katliamların BM raporlarına göre insanlığa karşı suç teşkil ettiğinin altını çizmiştir. Ek olarak R2P kapsamında uluslararası toplumun harekete geçmemesinin Suriye rejimine cesaret verdiğini de vurgulamıştır.⁸⁶⁹

Türkiye’nin de desteklediği “*Suriye’nin Dostları*” konferansı Suriye rejiminin işlediği savaş suçlarına karşı çıkmak ve rejimin artık Suriye devletinin meşru bir temsilcisi olmadığını ifade etmek için kurulmuştur. İç savaş ölçeğine geçen Suriye’de, rejimin vatandaşlarına karşı savaş suçları işlemesi üzerine artık meşruiyetini yitirdiği şeklindeki söylemler yoğunlaşmış ve Suriye’de iç işlerine karışmazlık ilkesinin bir istisnası olarak R2P’ye başvurulmasının gerektiği savunulmuştur. Bu kapsamda Suriye rejiminin halkına karşı işlediği savaş suçlarının engellenmesi amacıyla R2P kapsamında ne tür önlemler alınabileceği tartışılmıştır. R2P düşüncesine göre egemenlik sorumluluk içeren bir haktır. Bu egemenlik hakkını devlet, bu hakkın sahibi olan halkın istikrarı ve refahı için kullanması gerekmektedir. Nitekim dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2005 Dünya Zirvesi’nde R2P’nin devletlerin egemenliğini tehdit etmediğini, aksine desteklediğini vurgulamıştır.

R2P kapsamında mağdur olan toplumların nasıl korunacağı konusunda muğlaklıkların bulunduğu doğru olmakla birlikte egemenliğin temel unsuru olan toplumların korunması hususunda önemli bir farkındalığın oluştuğunu da belirtmekte fayda görülmektedir.⁸⁷⁰ Bir hükümetin kendi halkına karşı sorumlulukları iç hukuk yollarıyla tanımlandığı ifade edilse de özellikle 2. Dünya Savaşıyla beraber insan hakları

⁸⁶⁹Şeysana ve Çelik, ss. 391-393

⁸⁷⁰ Hannes Peltonen, Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Cummunal Crime Prevention and International Law, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Volume 7, No 28, (Winter 2011), ss. 59-81

iç hukukun üstünde tutulmaya başlanmış ve uluslararası hukukun önemli bir konusu olmayı başarmıştır. İçişlerine karışmazlık ilkesinin (*non-intervention principle*) rejim tarafından insan hakları hilafına suiistimal edilmesini de bu kapsamda ele almak gerekmektedir. R2P'nin öngördüğü şartların Suriye'de olduğu ancak uluslararası toplumun harekete geçmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Ancak yine de Suriye'de insani güvenliğin sağlanması adına Türkiye dahil tüm uluslararası topluma görevler düşmektedir.

İç savaşı çıktığından bu yana Türkiye, Suriye'de ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından ciddi bir yük üstlenmeye başlamıştır. Bu nedenle Suriye halkının güvenliği, Suriye'nin ülkesel istikrarı ve toprak bütünlüğü Türkiye'yi de ilgilendiren temel bir konu haline gelmiştir.⁸⁷¹ Özellikle Suriye'nin kuzeyindeki yönetilemeyen alanlarda Suriye halkının yaşadığı acıların sonlanması ve bu acıların sebebi olan güvenlik tehditlerinin azaltılması Türkiye'nin en önemli müdahale gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Suriye'nin kuzeyindeki halkın savaş suçlarına varan uygulamalara maruz kalması ve Türkiye'deki sığınmacı akınının hızlı bir şekilde artması Türkiye'yi Suriye'nin yönetilemeyen alanlarındaki illegal DDA'lara karşı müdahalelere zorlamıştır. Türkiye'nin bu müdahalelere başvurmasında GK'nin kendisinden beklenen gerekli önlemleri alamaması etkili olmuştur. Suriye halkının çektiği acılara ek olarak Suriye'nin kuzeyinde PKK/PYD'nin devletleşme çabaları karşısında Suriye'nin bölünme tehlikesi de ortaya çıkmıştır. Suriye'nin ülkesel bütünlüğünün korunmasını milli bir hedef haline getirdiğini ilan eden Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG'nin güçlenmesini engellemiştir. Dolayısıyla buradan R2P'nin egemenliğe karşı müdahale etmek için bahane olarak kullanılabileceği yönündeki endişe ve eleştirilerinin, Türkiye açısından geçerli olmayacağı anlaşılmaktadır.⁸⁷²

Bununla beraber Suriye'nin kuzeyindeki yönetilemeyen alanlarda otonom bölge kurma çabalarına giren PKK/PYD ile Suriye rejiminin pragmatik bir iş birliğine girdiği ifade edilmiştir. Türkiye açısından bu tür bir iş birliği, Suriye rejiminin terörle

⁸⁷¹ Cenal Çakmak, Turkey and the Responsibility to Protect (R2P) in Syria, **Bilgesam Analysis**, Middle East, No: 1123, 21 March 2014, ss.1-3

⁸⁷² Alexander J. Bellamy, Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq, **Ethics & International Affairs**, Cilt: 19, Sayı: 2, Yıl: 2005, ss.31-40

mücadelede güvenilir bir partner olup olmayacağı konusunda soru işaretlerine yol açmıştır.⁸⁷³ Bununla beraber Türkiye'ye gelen sığınmacıların önemli bir kısmının PKK/YPG'nin kontrol altında bulundurduğu bölgelerden geldiği ifade edilmektedir. Bir habere göre PKK/YPG kontrolüne giren bölgelerdeki 400 bin Kürt kökenli Suriyelinin Kuzey Irak'a, 350 bininin ise Türkiye'ye sığındığı belirtilmiştir.⁸⁷⁴ Bu nedenle terör örgütü PKK/YPG'nin BM ve uluslararası insan hakları kuruluşlarınca da teyit edilen insancıl hukuk ihlallerinin Türkiye'ye sadece güvenlik tehdidi olarak değil, sosyo-ekonomik olarak da yansımalarının olduğu müşahade edilmektedir. Bu sebeple GK'nin almış olduğu 2254 sayılı kararda öngörülen Suriye serbest seçimlerinin yapılması çok önemlidir. Karara uygun biçimde işbaşına geçecek hükümetin talebine veya GK'nin uygun önlemler almasına kadar Türkiye'nin insani güvenliği tehdit eden ve kendisini de doğrudan etkileyen unsurlara karşı önlemler alabileceğini ifade etmemiz mümkün görünmektedir.

Nisan 2018 rakamlarına göre Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ, Suriyeli mültecilere yönelik olarak Türkiye'nin tek başına harcadığı miktarın 31 milyar dolardan fazla olduğunu açıklamıştır.⁸⁷⁵ Suriye krizinin patlak verdiği Mart 2011 itibariyle başlanan harcamalar kapsamında Türkiye'ye sığınan ve "geçici koruma" statüsünde

⁸⁷³ Adana Mutabakatını uygulayan Suriye rejimi, iç savaş öncesinde PKK/PYD'ye Suriye'deki önemli bölgeleri terk etmeye başlamıştır. Özellikle su ve enerji deposu olarak nitelendirilen Tişkin, Menbiç ve Tabka şehirlerinin yanı sıra ülkenin en zengin petrol yataklarının olduğu Deir ez Zor'da PKK/PYD'nin kontrolüne bırakılmıştır. PKK/PYD açmış olduğu okullar vasıtasıyla da ideolojik endoktrinasyon faaliyetleri yürüterek, zorla militan eğitimi verme uygulamalarına girişmiştir. ABD başta olmak üzere birçok dış güçten de para ve silah desteği sağlamıştır. Bu yolla Suriye rejiminin daha iç savaş başlamadan PKK/PYD'yi yanında tutmanın yollarını aradığı anlaşılmaktadır. Türkiye, bu esnada Suriye rejimi ile ikna görüşmelerini yürütmektedir. Suriye rejiminin PKK/PYD'ye verdiği rıza, Suriye muhalefetini desteklemeye başlayan Türkiye'ye karşı bir hamle olarak yorumlanmıştır. Buna göre rejim, Türkiye'nin dikkatini kendi üzerinden çekerek Türk sınırına yakın bölgelere yerleşen PKK/PYD unsurlarına yönelmeyi amaçlamıştır. Ekim 2011 tarihinde de Suriye hapishanelerinde bulunan PKK/PYD'li unsurların serbest bırakıldığı ifade edilmiştir. Suriye rejiminin ordusu bu bölgelerden çekilmesiyle PKK/PYD bu bölgelerde silahsız bir şekilde kontrolünü sağlamıştır. Türkiye ve Irak'tan gelen militanlarla beraber, PYD'nin silahlı kolu olan Halk Savunma Birlikleri (YPG) kurularak güçlendirilmiştir. Daha sonra PKK/PYD kontrolü altına aldığı bölgeleri Afrin, Cezire ve Kobani kantonlarına ayıracak ve Öcalan'ın "demokratik konfederalizm" fikrini pratiğe geçirmeye çalışacaktır.

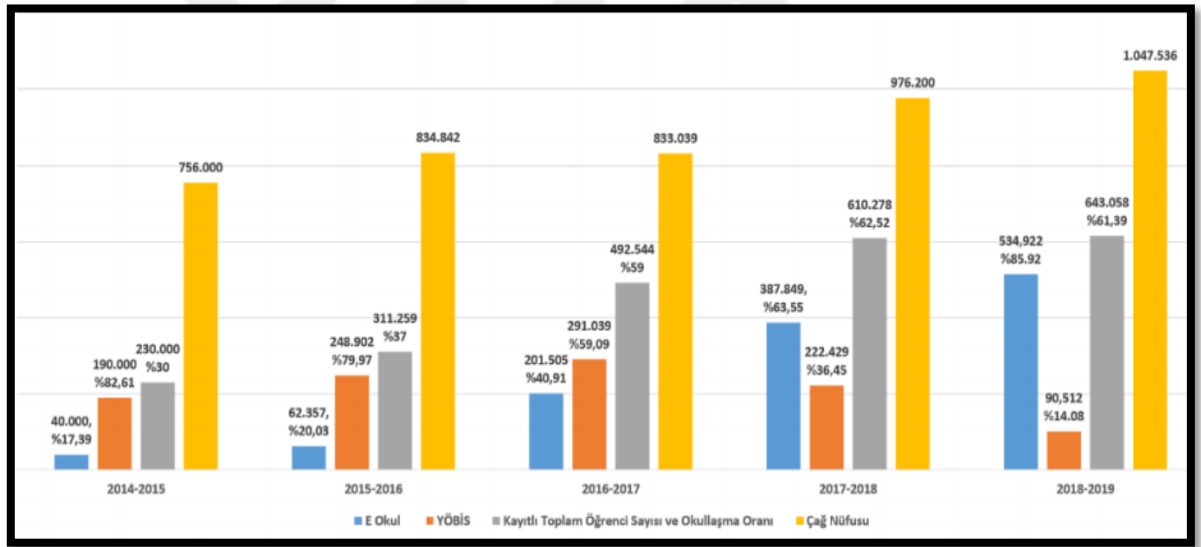
Buğra Sarı, "Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, Mayıs 2019, ss. 107-123

⁸⁷⁴ 750 bin Kürt YPG'den kaçtı, **Yeni Şafak**, 14 Ekim 2019, <https://www.yenisafak.com/dunya/750-bin-kurt-ypgden-kacti-3510272> (Erişim tarihi: 18.11.2019)

⁸⁷⁵ Akdağ: Suriyelilere 31 milyar \$ harcadık, **Hürriyet**, 25.04.2018, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/akdag-suriyelilere-31-milyar-harcadik-40817022> (Erişim tarihi: 22.09.2019)

bulunan Suriyelilere sağlık, eğitim ve gıda gibi alanlarda yardım ve imkanlar sağlanmıştır. AFAD, Kızılay ve YTB gibi kamu kurumlarının yanında Türk Sivil Toplum Kuruluşları da Suriyeli sığınmacılara yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin önemli bir bölümü Türkiye-Suriye sınırına yakın bölgelerden gelmiştir. Ek olarak okul çağındaki sığınmacı çocukların diğer ülkelere göre Türkiye'de eğitime erişiminin çok daha iyi bir durumda olduğunu belirtilmekte fayda vardır.⁸⁷⁶ Bu kapsamda eğitimine devam edemeyen 508.846 çocuk 2018 rakamlarına göre AFAD ve Milli eğitim bakanlığı koordinesinde eğitimlerine devam etme fırsatı elde etmiştir. Ek olarak AFAD, mülteci merkezlerinde yabancı dil, bilgisayar ve halı dokuma gibi çeşitli meslek edindirme kursları düzenlemiştir.⁸⁷⁷ Söz konusu mesleki eğitimlerden 222.869 sığınmacının faydalandığı belirtilmektedir.⁸⁷⁸

Şekil 6: Yıllara Göre Türkiye'de İlk ve Orta Eğitime Erişimi Sağlanan Suriyeli Öğrenci Sayısı

Kaynak: Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, **Milli Eğitim Bakanlığı**, <http://hbogm.meb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

Ek olarak yükseköğrenim konusunda da Bakanlar Kurulunun 2016/93377 sayılı kararı çok önemlidir. Buna göre YTB bütçesinden karşılanmak üzere, yükseköğrenim

⁸⁷⁶ Türkiye, Suriyeli çocukların okullaşmasında dünya ortalamasını geçti, **Anadolu Ajansı**, 03.05.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-suriyeli-cocuklarin-okullasmasinda-dunya-ortalamasini-gecti/1468778#> (Erişim tarihi: 22.09.2019)

⁸⁷⁷ Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler, **Göç İdaresi Genel Müdürlüğü**, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560 (Erişim tarihi: 22.02.2019)

⁸⁷⁸ Suriye Rapor/Sınır Hattı ve İç Saha, **Kızılay**, Ankara, 2018, ss.1-40

hakkı kazanan Suriyeli sığınmacılardan katkı payı ücretinin alınmaması karara bağlanmıştır.⁸⁷⁹ Söz konusu kısmi burs kapsamında başarılı olarak üniversiteye yerleşen binlerce Suriyeli sığınmacı bu imkandan istifade etmiştir. Verilen ücretsiz yükseköğretim hakkının yanında YTB tarafından “*Türkiye Bursları*” kapsamında ihtiyaç sahibi ve çok başarılı olan Suriyeli öğrencilere burslandırmalar da yapılmaktadır. Türkiye Bursları kapsamında çok ve zor aşamalı evreler neticesinde başarılı bulunan ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine aylık bursun dışında üniversite katkı payı, genel sağlık sigortası, yurt ve Türkçe eğitimi sağlanmaktadır. Türkiye Bursları programıyla dünyanın her bölgesinden burslandırılan öğrenciler arasında en fazla payı Suriye uyruklu öğrenciler almaktadır. Yine burslandırma yapılan ülkeler arasında karşılaştırma yapılırsa Suriye uyruklu öğrenciler en başarılı öğrenciler arasında yer almaktadır.⁸⁸⁰ Buna ilaveten YTB, sadece ulusal kaynaklardan değil uluslararası kuruluşlardan sağlamış olduğu fonlar aracılığıyla da başarılı Suriyeli öğrencileri burslandırmakta ve üniversitelere yerleştirmektedir. Bununla beraber YTB, Suriye’ye yönelik yerinde burslandırma faaliyetleri de yürütmektedir. Bu burslar FKH ve ZDH bölgelerinde ihdas edilen çeşitli fakülteler ve meslek yüksek okullarda (MYO) eğitim gören öğrencilere sağlanmaktadır. Suriye’deki operasyon bölgelerinden olan Cerablus’ta 1 meslek yüksekokulu, 4 lise, 12 ortaokul ve 98 ilkokul olmak üzere toplamda 114 okul ve 1 halk eğitim merkezinin açıldığı belirtilmektedir. Gaziantep Üniversitesi Cerablus MYO 1 Ekim 2018 itibariyle eğitim hayatına başlamıştır. Söz konusu MYO’da ilk ve acil yardım, büro yönetimi, ilahiyat ve özel güvenlik gibi bölümler ihdas edilmiştir.⁸⁸¹ Ayrıca Gaziantep Üniversitesine bağlı Cerablus Meslek Yüksekokulu’nun yanında El Bab’ta İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Afrin’de Eğitim Fakültesi ve Azez’de İslam İlimler Fakültesi kurulmuştur. YTB ile yapılan görüşmeye göre bu üniversitelerde okuyan gençlere yerinde burslandırmalar yapılmaktadır. Şüphesiz bu sağlanan YTB bursları sayesinde Suriye’nin yeniden inşa sürecinde yetişmiş insan gücünün sağlanması yoluyla önemli bir yatırım

⁸⁷⁹ 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılında Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenim Ücretlerinin Tespitine Dair, Bakanlar Kurulu Kararı, 2016/9377, **Resmî Gazete**, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161022-2.pdf> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

⁸⁸⁰ Türkiye Bursları, **Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Bakanlığı**, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

⁸⁸¹ Murat Aslan, “Yeniden Yapılandırma: Türkiye’nin Suriye’deki Modeli”, **SETA Rapor**, Ankara 2019, ss.1-48

yapılmakta ve önemli bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütülmektedir. BM'nin Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile Doğu Timor gibi ülkelerde giriştiği yeniden inşa sürecinde karşılaşılan temel sorunlardan birisi de yetişmiş insan gücünün azlığı olmuştur. Bu vesileyle Türkiye, yetişmiş insan gücünün teminine katkı sağlayarak komşu Suriye'nin R2P kapsamında girişilecek yeniden inşa sürecinde şimdiden önemli bir katkı sağladığı söylenebilir.⁸⁸²

Bununla beraber 2019 rakamlarına göre Suriyelilere yönelik Kızılay desteğiyle 2.851.083.013,52 TL tutarında insani yardımın yapıldığı bildirilmiştir. Sadece insani yardım değil, toplum merkezleri ile de Suriyelilerin sosyal uyumuna yönelik birçok faaliyette bulunmaktadır.⁸⁸³ Bununla ilgili Kızılay, "Suriye İnsani Yardım Operasyonu" başlığı altında hazırlamış olduğu raporda aşağıda verilen özet tabloda faaliyetlerini özetlemiştir:

Şekil 7: Kızılay Toplum Merkezleri Aracılığıyla Suriyelilere Yönelik Yapılan Faaliyetler (2019)

⁸⁸² Baransel Mızrak, Suriye'nin Yeniden İnşa Sürecinde Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak YTB'nin Rolü, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara, 2020), ss.123-132

⁸⁸³ Suriye İnsani Yardım Operasyonu, Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Haziran 2019, ss.1-26

Kaynak: Suriye İnsani Yardım Operasyonu, **Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü**, Haziran 2019, ss.1-26

Bu toplum merkezleri vasıtasıyla sığınmacıların sosyal entegrasyonları ve sağlık hizmetlerine erişiminin yanında çocukların okullaşmaları adına da ilerlemeler kaydedilmiştir. Ek olarak AFAD'ın kurduğu barınma merkezlerinde ihtiyaç duyan Suriyeliler için fiziksel, sosyal ve psikolojik yardımlarda bulunulmaya devam edilmektedir.⁸⁸⁴

Bununla beraber TİKA da Suriye'nin yeniden inşası için kalkınma yardımlarında bulunmaktadır. TİKA 2018 Kalkınma Yardımları Raporu'ndaki rakama göre Türkiye'nin resmi kalkınma yardım tutarının 6,7 milyar dolarını Suriyelilere yönelik yardımlar oluşturmaktadır. TİKA raporunda Suriye'ye yönelik yardımların iç savaş sonrasında sığınmacıların kendi kendine yeten bireyler olarak ülkelerine dönmesi ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılanması amacıyla bütüncül bir yaklaşım sergilenerek gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Söz konusu yardımlar AFAD ve Kızılay başta olmak üzere çeşitli partnerler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. 2018 rakamlarına göre Türkiye'nin sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Suriye'ye yönelik 573,7 milyon dolar yardım yapmıştır.⁸⁸⁵

Tablo 9: Yıllara Göre Suriye'ye Yönelik Gerçekleştirilen Kalkınma Yardımları (Dolar)

Yıl	Yardım
2008	4.11
2009	4,62
2010	9,52
2011	162,03
2012	1.019,93
2013	1,638,50
2014	2.291,51
2015	2.694,02
2016	5.851,23
2017	7.246,78
2018	6.698,51

Kaynak: Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018, **Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)**, Ankara, 2019, s.117

⁸⁸⁴ Suriye Raporları, T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetmi Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

⁸⁸⁵ Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018, **Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)**, Ankara, 2019, s.117

FKH ve ZDH sırasında Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirilen acil insani yardımın artırıldığı görülmektedir. Söz konusu yardımlar merkezi planlama dahilinde valilikler, belediyeler, AFAD ve Kızılay gibi kurumlar öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber altyapı çalışmalarına da büyük önem verildiği görülmüştür. Suriye'nin kuzeyinin normalde de yetersiz olan altyapısı 2011'den bu yana süren çatışmalar nedeniyle ciddi bir tahribata uğramıştır. Türkiye'nin operasyon bölgelerindeki kanalizasyon sistemi, hastane, okul gibi zaruri ihtiyaçların yanında, halkın eğitim ve sağlık ihtiyaçlarını karşılayan ancak tahrip olan binaların yapımı da AFAD ve TİKA koordinasyonunda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalara ilk olarak Cerablus'ta başlanmış ve enkaz kaldırma çalışmalarına girilmiştir. Daha sonra 305 ton asfalt ilk olarak Azez'e sonra diğer yerleşim yerlerine döşenmiştir. Gaziantep Valiliği tarafından ise 3 bin metrekare alandan 600 ton enkazın kaldırıldığı, 12 bin 500 metrekare kilit taşı döşemesinin ve 2 bin 700 metre uzunluğunda asfalt çalışmasının yapıldığı ifade edilmektedir. Bölge halkının yardım ve sağlık ihtiyaçlarının giderilmesi için kurulan sahra hastanesine kilit taşı döşemesinin yapıldığı ve bunun hizmet kalitesini artırdığı belirtilmektedir. El-Bab ve Azez'e komşu olan valilik ve il özel idarelerinin personel, araç ve kaynak tahsisi yapmaları bölgedeki faaliyetleri önemli bir aşamaya getirmiştir. Suriyelilere yönelik sağlık hizmetlerinde de önemli bir yol katedilmiştir. Kasım 2018 itibarıyla 953.466 ameliyatın gerçekleştirildiği, 25 milyon 919.750 hastanın ayakta tedavinin gerçekleştirildiği ve 1 milyon 143.393 hastanın hastanede tedavi edildiği belirtilmektedir. Söz konusu sağlık hizmetleri Türkiye tarafından karşılanmıştır. Kadın ve cinsiyet ayrımcılığına karşı da göç idaresi bünyesinde psikolog ve PDR uzmanları istihdam edilmiştir. Bu uzmanlar bilhassa genç kız çocuklarına erken evlilik ve çok eşlilik konularında farkındalık eğitimi vermiştir. Bununla beraber Kızılay Şubat 2015'te sınırın bir diğer tarafına bir sahra hastanesi kurmuş ve hastanenin maliyeti 420 bin TL tutmuştur. Ancak Suriye rejim güçlerinin gerçekleştirdiği bir operasyon esnasında hastane büyük zarar görmüştür. Bölgedeki İdlip İl Sağlık Kurulunun talebi üzerine 2 milyon 230 bin 600 TL maliyetli bir sahra hastanesi kurularak hizmete açılmıştır. Hastane için ihtiyaç duyulan kaynak aktarımı ise Türk Kızılay'ı tarafından gerçekleştirilmiştir. Cerablus Hastanesi de bu anlamda örnek olarak gösterilebilecek hastanelerden birisidir. 26 Eylül 2016 tarihinde hizmete açılan bu hastanenin günlük 1.400 civarında hastayı muayene ettiği ifade edilmektedir. Söz konusu

hastanenin Ağustos 2018'e kadar 96.500'ü acil 600 bin hastanın muayenesini yaptığı, 6 bin 350 ameliyat ve 5 bin 20 doğum gerçekleştirdiği ifade edilmektedir.⁸⁸⁶

Bununla beraber Türkiye, terör örgütlerinin kontrolü altında olan El Bab ile Afrin gibi şehirlerde AFAD, Kızılay ve İHH İnsani Yardım Vakfı başta olmak üzere kurum ve kuruluşları aracılığıyla insani yardım kampanyası başlatmış ve ihtiyaç sahibi insanlara yardımlar götürmüştür. Aralık 2018 verilerine göre sadece Kızılay tarafından, iç savaşın başlamasından bu yana savaş mağduru sivillere 42 bin TIR'ı aşkın insani yardım ulaştırıldığı açıklanmıştır.⁸⁸⁷ Bahsi geçen faaliyetler Türkiye'nin Suriye'ye geri dönüşlerin daha sağlıklı bir şekilde sağlanması ve Suriyelilerin sürdürülebilir bir yaşam koşullarına sahip olması hedeflerine uygun olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin yanında Ürdün ve Lübnan'da Suriyelilerin korunması adına önemli çabalar göstermiştir. Ancak bu ülkelerde yaşayan sığınmacıların daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmeleri için de yeteri kadar dayanışma gösterildiğini ve yük paylaşımında bulunulduğunu söylemek zordur.⁸⁸⁸ Örneğin AB, Türkiye'ye Suriyeli sığınmacıların zaruri ihtiyaçları için 6 milyar avroluk bir kaynak sözünü vermiş ancak bu vaadini tam olarak yerine getirmemiştir. Hatta Avrupa ülkeleri deyim yerindeyse iltica eden Suriyelileri almamak için kendi aralarında büyük gerginlikler yaşamış ve sınırlarına tel örgüler kurmuştur. Avrupa'da iç siyaset malzemesi olarak kullanılan mülteciler düşmanlaştırılmış ve onlara yönelik ırkçı saldırılarda artışlar yaşanmıştır. Sadece mülteciler değil, Avrupa başta olmak üzere Batı ülkelerinde yaşayan Müslüman toplum da bu artan popülizmden nasibini almıştır. Popülizm Avrupa'da öylesine artmıştır ki savaştan kaçarak Avrupa'ya sığınmak isteyen mülteci tekneleri Akdeniz'in soğuk sularına terkedilmiştir. Akdeniz'de bunun sonucunda çok sayıda mülteci hayatını kaybetmiştir. Esasında kendi sınırlarına gelene kadar mülteci sorununun dahi tam olarak farkında olmayan Avrupa ülkeleri, mülteciler kapılarına dayanınca panik havasıyla

⁸⁸⁶ Aslan, ss.1-48

⁸⁸⁷ Türkiye, 8 yılda Suriye'ye 42 bin TIR insani yardım gönderdi, **Habertürk**, 03.12.2018, <https://www.haberturk.com/turkiye-8-yilda-suriye-ye-42-bin-tir-insani-yardim-gonderdi-2245621> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

⁸⁸⁸ 'Türkiye, Ürdün ve Lübnan mülteciler konusunda yalnız', **BBC Türkçe**, 5 Aralık 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141205_suriye_multeci_zengin_ulkeler_turkiye (Erişim tarihi: 23.02.2019)

hukuken sakıncalı olduğu yönündeki eleştirilere rağmen Türkiye ile mülteci anlaşması yapmanın yollarını aramıştır.

Türkiye ise Avrupa başta olmak üzere uluslararası toplumu Suriye rejiminin işlediği savaş suçlarına karşı harekete geçmeye ve insani dramın önlenmesi için ortak hareket etmeye davet etmiştir. Ek olarak Türkiye yasa dışı göçe neden olan sebepleri de ortadan kaldırmayı, Suriye’de sivillerin saldırılardan korunabileceği güvenli bölgenin kurulmasını, adil bir mülteci yükü paylaşımının yapılmasını ve insani yardım konusunda daha aktif olunması gibi sürdürülebilir çözüm yollarının denenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁸⁹ Türkiye’nin sağlamış olduğu yardımların yanında, gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahalelerle de kontrol altında tuttuğu bölgelerde istikrarlı bir durum oluşturmayı hedeflemesinin R2P açısından önemli yansımaları olduğu görülmektedir. Her şeyden önce devletleşme çabası içinde olan DEAŞ ve PKK/PYD gibi terör örgütlerinin kontrolündeki bölgeler güvenli hale getirilmiştir. 2019 yılında Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun yaptığı açıklamaya göre Fırat Kalkanı ile Zeytin Dalı Harekâtı sonucunda 365.000 mülteci güvenli bir şekilde ve gönüllü olarak bölgedeki evlerine dönmüştür.⁸⁹⁰ Dolayısıyla buradaki insani güvenlik önemli ölçüde sağlanmış ve yeniden inşa faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturulmuştur. Bu istikrar ortamını sürekli kılmak için de Türkiye, yerel unsurlardan müteşekkil bir polis gücü oluşturmuştur. Bu inisiyatifiyle Türkiye’nin güvenlik anlamında bölgenin kendi ayakları üzerinde durabilmesini ve kendi güvenliğini sağlayabilmesini amaçladığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin bu girişimiyle orta ve uzun vadede Suriye’de asker bulundurmamayı ve kendisine yönelecek egemenlik ihlali suçlamalarını da engellemeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin Suriye halkının korunması amacıyla sorumluluklarını fazlasıyla yerine getirdiği ifade edilse de Esed yönetiminin görevi bırakması yönünde çağrıda bulunması ve muhaliflere destek vermesi nedeniyle krizin şiddetlenmesine katkıda bulunduğu yönünde eleştiriler söz konusudur. Öyle ki Eylül 2011 itibariyle rejimin artık

⁸⁸⁹ Çavuşoğlu: Suriyeliler geri dönmeye başladı, **Sözcü**, 26 Ekim 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cavusoglu-suriyeliler-geri-donmeye-basladi-5413209/> (Erişim tarihi: 23.11.2019)

⁸⁹⁰ 3 liderden ortak açıklama! **TGRT Haber**, 14.02.2019, <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/3-liderden-ortak-aciklama-2629529> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

gitmesinin tek amaç olarak benimsenmesi ve muhalefetin desteklenmesinin R2P konusunda aykırılıklara sebebiyet verdiği iddia edilmektedir. Ancak iç savaş ölçeğine geçen Suriye’de halka yönelik bastırma girişimleri neticesinde insani durumun ağırlaşmasına kadar Türkiye’nin Suriye rejiminin arkadaşında durmaya çalıştığı, bunun için büyük çabalar gösterdiği ve Suriye rejimini ikna etme adına kayda değer çabalar gösterdiği görülmektedir. İç savaş ölçeğine geçen ülkelerde taraflara desteğin kesilmesi gerektiği düşüncesine göre Suriye’de tüm taraflara yönelik silah desteğinin kesilmesi gerekti. Ancak Suriye rejimine verilen destekler artan bir şekilde devam etmiştir. Bu destekler Suriye rejiminin halkına karşı saldırılarını daha da çok artırmıştır. Bunu dengeleme adına ABD, AB ülkeleri, Türkiye’nin yanında birçok ülke muhalefete desteğini artırma kararı almıştır. Suriye rejiminin halkına karşı saldırmasının engellenmesi ve Suriyeli sivillerin kendilerini savunması adına bu desteğin verildiği savunulabilir ancak R2P kapsamında her türlü silah desteğinin kesilmesi zaruridir. Nitekim R2P’nin temel amacı meşru müdafaa değil, insani durumun düzeltilmesidir. Dolayısıyla insani durumun kötüleşmesini engelleme amacıyla dahi olsa muhaliflere Suriye halkının kendisini savunması için verilen askeri destek R2P kapsamında değerlendirilemeyecektir. Çünkü Türkiye’nin müdahaledeki temel gerekçesi meşru müdafaa hakkıdır. Bu durumda müdahalelerin dayanak noktası olarak R2P’nin gösterilmesi mümkün gözükmemektedir. Haliyle Türkiye’nin eylemlerini R2P ile bağdaştırmak pek mümkün gözükmemekle beraber, R2P kapsamında alınması gereken önlemlere katkı sağladığı söylenebilir.⁸⁹¹ Bu bağlamda özet olarak iç çatışmaların patlak vermesiyle beraber meselenin çözümü adına Türkiye’nin Suriye rejimi nezdinde başlattığı ilk siyasi girişimlerini ‘reaksiyon sorumluluğu’; insani krizin Türkiye’nin ulusal güvenliğini de ilgilendiren bir mahiyete bürünmesiyle beraber müdahaleler yoluyla alınan savunma önlemlerini ‘önleyici sorumluluk’; Türkiye’nin sağlık, eğitim, barınma ve gıda başta olmak üzere insani durumu daha iyi hale getirmeyi amaçlayan faaliyetlerini de ‘yeniden inşa sorumluluğu’ kapsamında ele almak mümkün gözükmemektedir.⁸⁹²

⁸⁹¹ GK, Suriye krizinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği yönünde kararlar almasına rağmen R2P kapsamında gerekli önlemleri alamamıştır. Diğer deyişle bu krizin yoğunluğuna ve öncelik sırasına göre reaksiyon sorumluluğu, önleme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu kapsamında önlemler alınması şart görünmekteydi. Ancak GK daimî üyelerinden kaynaklı problemler nedeniyle R2P çerçevesinde Suriye’de insani krizi sonlandırabilecek bir karar alınamamıştır.

⁸⁹² Şeysana ve Çelik, ss. 391-395

5.2. Türkiye'nin Muhalif Güçlere Sağladığı Destek ve Bunun Hukuki Sorumluluğuna İlişkin Öne Sürülen Hususların Tahlili

Bununla alakalı olarak ilk aşamada uluslararası hukuka göre bir devlete veya DDA'ya verilen desteğin ve bu destek sonucu işlenen suçların devletlere isnat edilebilirlik durumunu incelemek yerinde olacaktır. Isnat edilebilirlikle ilgili UAD ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin almış olduğu kararlar mevcuttur. İlgili mahkeme kararlarında değinilen hususlar incelenerek Türkiye'nin muhalif güçlere vermiş olduğu desteğe ilişkin çıkarımda bulunulmaya çalışılacaktır.

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak 4. maddesine göre: *“Uluslararası hukuka göre bir organ ister yasamaya, ister yürütmeye, yargıya ilişkin işlevleri ister başkaca işlevleri yerine getiriyor olsun, bunun devlet organizasyonu içindeki durumu, ister merkezi idare içinde ister bir yerel idare niteliğinde olsun, bütün devlet organlarının davranışları devletin bir fiili olarak kabul edilir”* ibresi geçmektedir. Maddedeki “organ” kelimesinden devletin teşkilatı içinde yer alan herhangi bir kişi veya kurumun kastedildiği anlaşılmaktadır. Burada devletin egemenliğine dayanarak organları yoluyla yapmış olduğu fiiller nedeniyle oluşan sorumluluğundan bahsedilmektedir. Haliyle söz konusu sorumluluk uluslararası bir yükümlülükle bağdaşmayan bir eylem sonucunda meydana gelmelidir. Bu arada fıkra da geçen “başkaca” kelimesinden sadece yasama, yürütme veya yargı organlarının işlevlerinin değil, tüm organların davranışlarının devletin fiili olarak kabul edilebileceği anlaşılmaktadır. Konumuz açısından önemli olan husus devletin organizasyonuna dahil olmayan kişi veya birimler tarafından yapılan davranışların devlete isnat edilebilirlik durumudur.⁸⁹³ Bununla ilgili yine Taslak 5. maddesinde: *“Dördüncü madde kapsamında devlet organı olmayan, fakat bu devletin hukuku tarafından kamu gücü yetkilerini kullanmak için yetkilendirilmiş bir kişinin ya da bir birimin davranışı, olayda bu kişi ya da birim bu nitelikte davrandığı sürece, uluslararası hukuka göre bir devlet fiili olarak kabul edilir.”* İfadesi geçmektedir. Buradan devletin herhangi bir organı yoluyla değil de bu organları dışındaki

⁸⁹³ A/56/49, UN General Assembly, Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, General Assembly, Yearbook of the International Law Commission, 2001

eylemlerinden de sorumluluğunun oluşmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹⁴ Konuyla ilgili örnek davalar üzerinden gitmek daha isabetli olacaktır.

Mahkemelerin kontrol derecesine göre uluslararası hukuka aykırı eylemin bir devlete isnat edilebilirliği konusunda çeşitli testleri mevcuttur. UAD tarafından bakılan *Nikaragua Davası*, *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası* ve *Bosna Soykırım Davası*; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (YUCM) baktığı *Tadic Davası* bu kapsamda ele alabileceğimiz davalardandır. Örneğin UAD bakmış olduğu *Nikaragua Davasında Tamamen Bağlılık (total dependence)* ile “Etkili Kontrol” (*effective control*) standardını, *Tadic Davasında* YUCM ise “Genel Kontrol” (*overall control*) standardını ortaya koymuştur.⁸⁹⁵

Nikaragua davasında UAD tamamen bağlılık testi uygulayarak ABD'nin desteğini alan ve Nikaragua hükümetine karşı savaşan kontraların ABD hükümetinin bir organı gibi harekât etmediği sonucuna varmıştır. Bununla beraber UAD, ABD desteğinin kontralar için çok önemli olduğunu kabul etmiş ancak tam bir bağlılığın olmadığı sonucuna varmıştır. Burada mahkeme tamamen bağlılık testine göre devletin her alanda grubun faaliyetlerine hâkim olması ve yönetmesi gerektiği kanaatine vararak ABD'nin kontralar üzerinde böyle bir hakimiyetinin olmadığı kararını vermiştir. Dolayısıyla UAD Nikaragua'nın, ABD'nin kontraların yaptığı tüm eylemlerden sorumlu olacağı iddiasını reddetmiştir. Her ne kadar UAD kontralar üzerinde tam bir ABD hakimiyetinin olmadığı kararını verse de kontralara verilen destek, kontraların bu ABD desteğine olan bağımlılığı ve ABD talimatı ile kontraların yönlendirilmesini dikkate alarak kontraların işlediği insan hakları hukuku ve insancıl hukuktan kaynaklanan suçlardan dolayı ABD'nin sorumlu olacağı neticesine varmıştır. Ayrıca UAD, Nikaragua devletine karşı kontraların mücadelesine destek verdiği için ABD'nin Nikaragua'ya karşı devletlerin içişlerine karışmazlık ilkesini ihlal ettiğine hükmetmiştir.⁸⁹⁶ BM Antlaşmasının 2/7. maddesini

⁸⁹⁴ Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Tespit Ettiği Isnat Kuralları, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**– HAD, Cilt: 13, 2007, ss.145-180

⁸⁹⁵ Elena Laura Alvarez Ortega, The Attribution of International Responsibility to a State for Conduct of Private Individuals within the Territory of Another State, (**Bitirme Tezi**, Universitet Pompeu Fabra, Barselona 2015), ss.1-2

⁸⁹⁶ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, **I.C.J. Reports** (1986), para.102-114

dikkate alan UAD, ABD'nin diğer Latin Amerika ülkelerinin kolektif meşru müdafası için kontralara yardım ettiği iddiasına ise kolektif meşru müdafası yapılan ülkelerin silahlı bir saldırıya uğramadığı cevabını vererek reddetmiştir. Yani meşru müdafaa hakkına başvurabilmesi için saldırıya uğranılması gerektiği bu kararla teyit edilmiştir.

UAD'ın bir diğer davası ise “Silahlı Faaliyetler Davası”dır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) kendi ülkesinden Uganda'ya saldırılarda bulunan isyancı gruplara karşı Uganda'ya kendi topraklarında önlem alma yetkisi verse de Uganda güçlerinin DKC topraklarındaki faaliyetlerini genişletmesi üzerine verdiği rızayı geri çekerek, Uganda'yı UAD'a şikâyet etmiştir. UAD verdiği kararda Uganda'nın işgalci güç olarak belirli bir Kongo toprağında düzensiz birliklere askeri, lojistik, ekonomik ve finansal desteğinin söz konusu olduğuna ve bu nedenle uluslararası hukuku ihlal ettiğine hükmetmiştir. Uganda ise DKC'ye karşı müdahalesini meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirerek, DKC'yi Uganda karşıtı isyancılara askeri ve lojistik destek vermekle suçlamıştır. Ancak bu suçlamalar DKC tarafından reddedilmiştir. UAD ise yaptığı değerlendirmede DKC'nin Uganda'ya karşı isyancı grupları desteklediğine dair ibraz ettiği kanıtları makul bulmamıştır. Ayrıca UAD verilen kanıtları 1974 tarihli ve 3314 sayılı Saldırının Tanımına İlişkin Genel Kurul Kararının 3 (g). maddesindeki “*Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması*” maddesi bakımından yetersiz görmüştür.⁸⁹⁷

Diğer taraftan UAD, DKC'nin iddia ettiği gibi DKC topraklarında suç işlediği belirtilen grupların Uganda tarafından oluşturulduğuna dair bir kanıtın bulunmadığını ancak Uganda'nın da teyit ettiği üzere bu gruplara askeri ve eğitim desteği verdiğini belirtmiştir. Ek olarak DKC'de suç işlediği belirtilen güçlerin Taslak 4. maddesi gereği Uganda'nın bir organı olmadığından işlenen tüm suçların Uganda'ya isnat edilemeyeceği; 5. maddesi gereği ise kamu gücü yetkilerini kullanma bakımından DKC'deki güçlerin Uganda tarafından yetkilendirildiği yönünde kanıtın da

⁸⁹⁷ Saldırının (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, *BM Enformasyon Merkezi*, Ankara, s.2

bulunmadığına hükmetmiştir. Ancak UAD bu davada diğer davalarda olduğu gibi bir test öne sürmeyi tercih etmemiştir. Ayrıca DKC’de suç işleyenleri Uganda devletinin bir organı olarak görmemiş olsa da DKC içerisinde konuşlanan bu güçlere vermiş olduğu destekten ötürü Uganda’nın sorumluluğunun oluştuğu; kuvvet kullanma yasağı ile içişlerine karışmazlık ilkesini ihlal ettiği; verilen bu destek sonucu DKC’nin egemenlik ve toprak bütünlüğünün ihlal edildiği kararını vermiştir.⁸⁹⁸(2/4. ve 2/7. maddelerin ihlali)

Bahsedilebilecek bir diğer dava da Bosna Soykırım Davası’dır. Söz konusu davanın taraf ülkeleri Bosna Hersek ve Sırbistan Karadağ’dır. Bu davada UAD, Müslüman Boşnak halkına karşı soykırım suçunu işleyenlerin, o dönemde Federal Yugoslavya Cumhuriyeti’nin (FYC) iç hukukuna göre kendisine bağlı organlar olup olmadığını incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda UAD, soykırım suçunun Bosna Hersek içerisinde bulunan ayrılıkçı Bosna Sırp kumandası altında işlendiği sonucuna varmış, eylemin FYC’ye atfedilemeyeceği kararını vermiştir. Yani UAD bunu bir nevi iç çatışma sonucu işlenmiş bir soykırım olarak değerlendirmiş ve FYC’nin değil, Bosna Hersek içerisindeki Bosnalı Sırp’ların sorumlu tutulabileceğine hükmetmiştir.⁸⁹⁹ Nitekim o dönemde FYC ordusunun birçok eyleme aktif iştirakinin keşfedilmiş olmasına ve bunların delillerinin olmasına rağmen UAD, FYC’nin Srebrenitza soykırımına iştirak ettiğinin sabit olmadığı kararını vermiştir. Bosnalı Sırp’lar Bosnalı Müslümanlara karşı soykırım suçunu işlerken FYC’den maddi ve askeri anlamda güçlü bir destek almıştır. Ancak yine de UAD, bunun Bosnalı Sırp’ları FYC’nin *de jure* organı haline getirmediğini ve General Mladic başta olmak üzere soykırım suçunu işleyen görevlilerin FYC adına değil, Bosna Sırp Cumhuriyeti adına hareket ettiği kararını vermiştir. Hatta UAD, soykırım suçunu işleyenler FYC’nin organı olsalardı bile yine de FYC’nin doğrudan sorumlu tutulamayacağını söylemiştir. Bu kararını da Taslak 6. maddesinde ifadesini bulan: *“Bir başka devlet tarafından devletin emrine verilmiş bir organın davranışı, bu organın, emri altında bulunduğu ve devletin kamu gücü yetkilerini kullanırken ki kadarıyla, davranışı, uluslararası hukuka göre, emri altına verildiği devletin fiili kabul*

⁸⁹⁸ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, **I.C.J Reports** (2005), Paragraflar: 24, 35, 121, 130, 134, 155, 160 ve 165

⁸⁹⁹ Stefan Talmon, The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist, **University of Oxford, Legal Research Papers Series**, Paper No 16/2009, ss. 493-517

edilir” ibaresine dayandırmıştır. Yani burada UAD, FYC iç hukukuna bağlı olan güçlerini Bosna Sırp Cumhuriyeti’nin emrine verse bile soykırım fiili doğrudan FYC’ye değil, Bosna Sırp Cumhuriyeti’ne isnat edilecekti yorumunda bulunmuştur.⁹⁰⁰

Bununla beraber UAD, FYC’nin Bosnalı Sırpların her operasyonuna destek verdiğinin altını çizmiştir. Buna göre FYC’nin emri ya da etkili kontrolü altında işlendiği belirtilen soykırım fiili nedeniyle FYC’nin uluslararası hukuku ihlal ettiğini bildirmiştir. Ek olarak UAD, FYC’nin Soykırım Sözleşmesi’nin III. maddesinin b. paragrafı gereği soykırım önleme ve soykırım faillerini cezalandırma yükümlülüğünü yerine getirmediğinden bu maddeyi ihlal ettiği kararını vermiştir.

Buna ek olarak Bosna Hersek tarafı, Bosnalı Sırp güçlerin ve akrepler adında suç işleyen paramiliter grupların FYC’nin *de facto* organları olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek, işlenen suçların FYC’ye atfedilir olması gerektiğini savunmuştur. Bunu değerlendiren UAD, Nikaragua Davasını referans almış ve grupların işlediği cürümlerden dolayı doğrudan bir atıfta bulunabilmek için grubun eylemlerini tamamıyla bir devletin kontrolü altında gerçekleştirmesi ve ülkenin o grubu devlet organı olarak addetmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak yine de UAD, suç işleyen Bosnalı Sırplar ve akrepler adındaki paramiliter grubu FYC’nin *de jure* ya da *de facto* organı olarak saymasa da Taslak 8. maddesi gereği bu kişilerin ve grupların işlediği suçları FYC’nin talimatı, emri ve denetimi altında yaptığı iddiasını da incelemiştir. Bununla ilgili Nikaragua Davasına atıfta bulunan UAD, tamamıyla bağılılık (*total dependence*) sonucu işlenen suçlardan ötürü oluşacak sorumluluk ile bir devletin bir gruba yardımı sonucu (*effective control*) oluşacak sorumluluğun farklı olacağına işaret etmiştir.⁹⁰¹ Bu kapsamda UAD, Taslak 16. maddesinde yer alan: “*Bir başka devletin uluslararası haksız fiiline yardım eden devlet, böyle davrandığı için şu halde uluslararası bakımdan sorumludur: a) Söz konusu devlet uluslararası haksız fiil koşullarının bilincinde hareket ediyorsa; ve b) fiil bu devlet tarafından yapılsaydı dahi uluslararası bakımdan haksız olacak idiyse*”

⁹⁰⁰ Erkiner, ss.156-159

⁹⁰¹ Alvarez Ortega, ss.13-15

ibaresi gereği destekçi konumundaki FYC'nin, bu desteği ve hareketsizliği ölçüsünde sorumluluğunun oluşabileceği kararı verilmiştir.⁹⁰²

Bir diğer önemli dava ise Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (YUCM) bakmış olduğu ve Yugoslavya devletinin Bosnalı Sırplar üzerinde Genel Kontrol (*overall control*) sahibi olduğuna hükmettiği Tadic Davası'dır. Söz konusu davada YUCM, çatışmanın uluslararası mahiyette olduğunu ifade ederek, Bosnalı Sırpların eylemlerinin FYC'ye atfedilebileceği kararını vermiştir.⁹⁰³ İlk olarak UIH'i dikkate alan YUCM, legal savaşçı olma kriterlerini incelemiş ve 3. Cenevre Sözleşmesinin 4. maddesine göre DDA'nın, çatışmanın bir tarafı olup olamayacağını dava dosyasında konu etmiştir. Yani YUCM burada UIH'in öneminin altı çizirken, etkili olma kriteri inceleyerek sadece bir devlette resmi göreve sahip olmak değil, insancıl hukuk açısından da ağır suç işleyen failler üzerinde *de facto* olarak gücü olan tarafların da sorumluluğun oluşabileceğine işaret etmiştir. YUCM, ilk bakışta (*prima facie*) iç çatışma düzeyinde olan durumu uluslararası bir silahlı çatışma haline getiren yabancı devletin bir silahlı güç üzerindeki gücünün ölçeğini ve etkisini incelemeye almıştır. YUCM davayı incelerken Nikaragua Davası'ndaki Etkili Kontrol (*effective control*) standardının da uygulanmasını uygun görmemiş, UIH'e göre bir değerlendirme yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Diğer taraftan ise YUCM, UIH'de bir grubun *de facto* olarak bir devletin kontrolü altında işlemiş olduğu suçlardan ötürü sorumluluğunun neler olabileceğini belirleyebilecek bir kuralın bulunmadığına da işaret ederek, Nikaragua Kararında UAD'ın kasti olarak hangi kurallar bütününe meseleye uygulanabileceği konusunda da kaçındığını iddia etmiştir. UIH'in ilgili maddeleri doğrultusunda testini oluşturan YUCM, bunu "Kanıtlanabilir Bağlantı Testi" (*Demonstrable Link Test*) olarak tayin etmiştir. Yani mahkeme burada devletin sorumluluğundan ziyade 'bireysel cezai sorumluluk' konusuna odaklanmıştır. Ancak Soykırım Davasında da UAD, tamamıyla bağlılık (*strict control*) standardını öne sürerek şahısların *de facto* organları olarak işleyeceği suçlardan ötürü oluşacak sorumluluğu farklı bir konu dahilinde ele almış, bunun ancak etkili kontrol standardı

⁹⁰² Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, **I.C.J. Reports** 2007, paragraf: 237, 241, 376, 386, 391, 392, 394, 422

⁹⁰³ Ceren Zeynep Pirim, Devletlere Atfedilemeyen Silahlı Saldırlara Karşı Meşru Müdafaa: Uluslararası Hukukta Sınır Ötesi Operasyonun Hukukî Zeminini, **TAAD**, Yıl: 11, Sayı: 40 (Ekim 2019), s.260

kapsamında ele alınabileceği hükmünü vermiştir. Yani UAD, YUCM'nin doğrudan sorumluluk oluşabileceği yönündeki kararına katılmamış, Nikaragua kararında olduğu gibi doğrudan değil de devletin DDA'ya destek ve direktif verdiği ölçüde sorumluluğunun oluşabileceği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla UAD Soykırım Davasında, YUCM'nin Genel Kontrol Testi'nin (*Overall Test*) Nikaragua Davasında belirlediği Etkili Kontrol (*Effective Control*) testi yerini alamayacağını değerlendirmektedir. Bu davasında UAD, YUCM'ni Genel Kontrol Testi'nde bir grubun işlediği cürümün bir devlete atfedilmesinde kriterleri daha düşük seviyede tuttuğu için eleştirmiştir.⁹⁰⁴

Fakat diğer yandan da YUCM, UAD'ın Nikaragua kararındaki devletin sorumluluğuna yaptığı atıftan dolayı bireysel cezai sorumlulukların görmezden gelindiği ve faillerin bu yolla uluslararası sorumluluktan kaçtığını ifade etmiştir.⁹⁰⁵ YUCM, bireylerin veya organize olmayan grupların yapmış olduğu suçların devletlere atfedilmesinde bu tür engeller koymanın doğru olmayacağını vurgulayarak, bu sayede devletin desteklediği bireylerin yapmış olduğu suçları kendi üstünden atabilmek için iç düzenlemelerini yapmak suretiyle bu kişilerle kendi devlet organıyla bağının olmadığını kanıtlamaya çalışacağını ve bu yolla kendi devletinin sorumlu olmasını engelleyebileceğini belirtmiştir. Ek olarak YUCM'ye göre bu yolla devletler istedikleri uygun olmayan politikalarını bireyler eliyle yaptırabilecek ve herhangi bir sorumluluk altına girmeyecektir. YUCM tarafından belirlenen 'Genel Kontrol Standardı' kapsamında sorumluluğun oluşabilmesi için finansal ve askeri desteğin ötesine geçilmesi gerekmektedir. Buna göre devletin birey ve düzensiz örgütlerin askeri faaliyetlerinin koordinasyon ve planlamasına da destek olmasının gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca

⁹⁰⁴ Prosecutor v Tadić case (IT- 94-1-A), **Appeals Chamber of ICTY**, Judgment of 15 July 1999, paragraflar: 69, 70, 87, 95, 96, 97, 98, 103, 104, 106, 112, 156

⁹⁰⁵ YUCM testinde devletin gruplara direk talimat vermesinin gerekmeyeceği konusunu UAD'ın Tahran Rehinelere Davasını örneklendirerek açıklamaktadır. Mahkeme İran'ın her ne kadar başta alakası olmasa da sonradan Tahran'daki ABD Büyükelçiliği personelinin rehine alınmasını engellememesi nedeniyle sorumluluğunun oluştuğuna karar vermiştir. Alvarez Ortega, s.24

Taslak 9. maddesine⁹⁰⁶ atıfta bulunan YUCM, bir devletin destek olduğu örgüte herhangi bir talimat vermese de sorumluluğunun oluşabileceğini öne sürmektedir.⁹⁰⁷

Yukarıda kısaca bahsetmiş olduğumuz dava sonuçlarından mahkemelerin ortaya koymuş olduğu kontrol testlerinin birbiriyle uyuşmayabildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin FKH ile ZDH kapsamındaki operasyonlarında muhalif güçlere vermiş olduğu destek söz konusu kontrol testleri de dikkate alındığında incelenmesi gereken yeni bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Her şeyden evvel Türkiye'nin Suriye'deki müdahalelerinin muhaliflerin daveti üzerine yapılmış müdahaleler olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Son ana kadar süreci rejim ile iş birliği içinde yürütmeye çalıştığı anlaşılan Türkiye, çabalarının işe yaramadığını görmeye başladıkça muhaliflere de desteğini artırmaya başlamıştır. Ancak bu desteği tam kontrol standardı kapsamında ele alarak, Türkiye'nin doğrudan bir kontrolünün olduğunu söylemek çok zor gözükmemektedir. Nitekim daha önceden de Türkiye'nin muhaliflere yönelik çekincelerinin olduğunu ve tam bir destek verdiğini söylemenin zor olduğunu ifade etmiştik. Bu desteğin daha çok Suriyeli muhaliflerin saldırıya uğrayan Suriye halkını müdafaa edebilmesi ve Suriye'nin kuzeyini bu anlamda daha güvenli hale getirebilmesi için verilen bir destek olarak görülebilir. Çünkü söz konusu saldırılar neticesinde yaşanan insani krizin Türkiye'ye doğrudan etkileri olmaktadır.

Türkiye'nin ÖSO'ya bağlı bazı gruplarla FKH ile ZDH'yi iş birliği içinde yürütmesini ayrıca ele almak gerekmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin muhalif güçlere verdiği destekle bölgedeki hem saldırı ve tehditleri hem de insani krize neden olan unsurları engelleme amacı taşıdığı öne sürülse de muhalif güçlerin yetersizliği gün geçtikçe ortaya çıkmıştır. Özellikle DEAŞ ve PKK/YPG tehdidine karşı muhalif güçlerin yeterli bir varlık gösteremediği anlaşılmıştır. Bu kapsamda Türkiye, desteklediği muhalif güçlerle beraber gerçekleştirdiği operasyonlarla Suriye'nin yönetilemeyen alanlarındaki terör örgütlerinin hakimiyetini durdurabilmiştir. Operasyonlardan sonra da Türkiye,

⁹⁰⁶ Söz konusu madde şu şekildedir: “Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şayet bu kişi ya da grup, resmî otoritelerin yokluğunda ya da yetersizliği hâlinde, kamu gücü yetkilerini kullanıyorsa ve koşullar bu yetkilerin kullanılmasını gerektiriyorsa, uluslararası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir.” Hakkı Hakan Erkiner, Tercüme- Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri- Responsibility of States- Responsabilité de l'État, **Academia**, <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner>

⁹⁰⁷ Tadic Davası, para. 116-123, 137,131 ve 141

kontrol altında tuttuğu bölgelerde eğittiği ÖSO güçlerinin güvenliği sağlamasını amaçlamıştır.

Bahsedilen standartlar arasında bir DDA'nın yapmış olduğu fiillerin bir devlete atfedilmesinde standardı en düşük tutan YUCM'dir. ÖSO'ya bağlı güçlere verilen desteğin ilk aşamalarda muhaliflere verilen desteğe göre daha doğrudan oluşu dikkate alınırsa YUCM'nin genel kontrol testine göre UIH'in dikkate alınması gerektiği hususuna bir atıfta bulunmak mümkün gözükmemektedir.

Bu münasebetle GK'nin 2254 sayılı kararında öngörülen serbest seçimlerinin tatbik edilmesi veya GK müdahalesine kadar Türkiye'nin, kontrol altında bulundurduğu bölgelerde ÖSO'nun yapacağı insan hakları hukuku ve insancıl hukuk ihlallerinden sorumluluğunun oluşabileceği ifade edilebilir. Söz konusu desteğin bir dava konusu olması durumunda Taslak 8. maddesinin “devletin yönlendirmesi ya da denetimi altında iken davranış” başlığı altında belirtilen, “*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devletin tâlimatları, emri ya da denetimi altında ise, uluslararası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir*” ibaresi altında değerlendirilme ihtimalinin olduğu düşünülmektedir.⁹⁰⁸ Türkiye'nin verdiği destekten ötürü oluşabilecek sorumluluğunu daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için Suriye iç savaşı başlamasından bu yana verilen desteğin mahiyeti ve amacının incelenmesi gerekmektedir. Şimdi Türkiye'nin muhalif güçlere vermiş olduğu desteğin arka planından ve gerekçelerinden bahsedilebilir.

2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşında kurbanların sayısı ile ilgili muhtelif rakamlar bulunmaktadır. Genel itibariyle Türkiye'ye muhalif olmasıyla bilinen Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin açıkladığı 2018 rakamlarına göre 560.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakamın içerisinde hayatını kaybedenlerin 104.000'i rejim hapishanelerinde işkence görerek ölenlerden oluşmaktadır. Ölenler içerisinde ise sadece 367.965 kişinin ölümünün belgelenebildiği açıklanmıştır.⁹⁰⁹ İç savaş süresince gerek rejim gerekse muhalif kanatta savaş suçlarının işlendiği ifade edilmiştir. Muhalif gruplar

⁹⁰⁸ Erkiner, Tercüme- Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri, s.2

⁹⁰⁹ Syria: 560,000 killed in seven yrs of war”, **Syrian Observatory for Human Rights (SOHR)**, 12.12.2018, <http://www.syriahr.com/en/?p=108829> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

savaşın ilk aşamasında oluşturmayı hedeflediği bütünlüklü yapıdan hızla uzaklaşmış, içlerinde hizipleşmeler yaşanmıştır. Hâlbuki muhalifler yer yer önemli başarılar göstererek 2012 baharında Halep'in kuzeyi, Hama, Dara, İdlib ve Humus gibi şehirlerin önemli bölümlerinde etkili bir kontrol kurmayı başarmıştı. Ancak zamanla ÖSO'nun içerisindeki bölünmelerle birlikte bu gruba mensup kişilerden radikal gruplara kayanların olduğu görülmüştür.⁹¹⁰

DEAŞ ve El Kaide bağlantılı gruplar da Suriye iç savaşı boyunca muhalif güçlerden önemli bölgeler ele geçirmiştir. Bu gruplar uluslararası düzeni reddetmişler, nihai aşamada halifeliği ihdas etme ve belirledikleri İslam yorumunu güç yoluyla benimsetme hedefi taşımışlardır. Diğer Suriyeli muhalif gruplar ise kendi aralarında siyasi ve ideolojik olarak ayrılmış, coğrafi olarak veya beslendikleri kaynaklara göre de aralarında örgütlenmişlerdir. Bu gruplar Suriye rejimi, DEAŞ ve PKK/YPG ile mücadeleyi ana hedef olarak belirlemiştir. Ancak muhalif güçler arasında radikal grupların da olduğu ve aralarında ayrım yapmanın gün geçtikçe zorlaştığı ifade edilmiştir. Tek ses bir muhalif güç oluşturmak bir yana söz konusu gruplar kendi arasında dahi istikrarlı bir liderlik oluşturamamış, bağlı bulundukları grupları yerel şartlar, askeri imkânlar, gelişmiş silah ve para kaynağı durumuna göre sıklıkla değiştirmiştir. Hatta muhalefet içerisinde yer alan ideolojik ve radikal olmayan grupların da gerek kişisel gerekse aile bağları nedeniyle de radikal gruplara taktiksel işbirliklerine gittiğinin görüldüğü de öne sürülmektedir. Haliyle 2018 sonu itibariyle ılımlı ve terörist unsurların ayrımını yapmak analitik olarak zorlaşmaya başlamıştır.⁹¹¹ Suriyeli muhaliflerin savaş suçu işlediklerine dair BM ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yanında yine çeşitli insan hakları örgütlerinin raporları bulunmaktadır.⁹¹² Türkiye'nin ise 2011 yılından itibaren muhalif güçlere destek verdiği ifade edilmektedir. Ancak Suriye muhalefetine bütüncül yapısı bozuldukça Türkiye ılımlı muhalif güçlere çekimser biçimde verdiği desteğini

⁹¹⁰ Louise Arimatsu ve Mohbuba Choudhury, The Legal Classification of the Armed Conflicts in Syria, Yemen and Libya, **Chatnam House**, International Law PP 2015/01, March 2014, ss.10-11

⁹¹¹ Joost Hiltermann, The Syrian Conflict and International Support for Rebel Groups, *International Crisis Group*, 28.09.2018, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/syrian-conflict-and-international-support-rebel-groups> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

⁹¹² Suriyeli muhalifler de savaş suçu işliyor, **BBC Türkçe**, 18.09.2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/09/120917_opposition_torture (Erişim tarihi: 26.02.2019)

iyice azalacaktır. Ancak ZDH ile beraber Türkiye öncülüğünde, muhalif güçler tekrar yapılandırılacaktır.

Bu arada ÖSO'nun mücadelesini Türkiye merkezli olarak yürüttüğü algısının da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Aralarında etkili bir liderliğin olmadığı, hatta Suriye Ulusal Konseyi ile bağlı çalışması hedeflenen ÖSO'nun sahada ayrı bir varlık olarak operasyonlarını yürüttüğü görülmüştür. Sahada da her bir ÖSO grubu, bulunduğu Humus, Hama, İdlib, Dara ve Şam gibi yerlerde yerel askeri konseyler kurmuş, Türkiye'deki liderlik yerine bu konseyler aracılığıyla operasyon kararları almıştır. Dolayısıyla Türkiye kontrolünde bir ÖSO'nun bulunduğu ve iç savaştan bu yana ÖSO'nun tüm eylemleri nedeniyle Türkiye'nin sorumluluğunun oluşabileceği sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir.⁹¹³ Ayrıca güçsüzleşen ve tek ses haline gelemeyen Suriye muhalefeti ve yine savaş suçlarını yoğun bir şekilde işlediği belgelenen Suriye rejimiyle iş birliğinin hukukten sakıncalar doğurması hasebiyle Türkiye Suriye'de operasyonlar gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Yani Türkiye'nin bu desteğini bir nevi varlığını koruma (*self-preservation*) ve esaslı şekilde ulusal güvenliğinin/çıkarlarının tehlikeye girmesi karşısında alınan bir eylem olarak görmek mümkün gözükmemektedir.⁹¹⁴ Türkiye'nin bu kapsamda kendisini doğrudan etkileyen tehlikelere karşı bölgedeki güvenliği kendi güvenlik güçleri ve desteklediği yerel unsurlarla sağlama yolunu seçtiği görülmektedir. Yani Türkiye'nin muhalif güçlere vermiş olduğu desteğin özünde meşru müdafaa hakkı bulunmaktadır.

Türkiye'nin muhaliflerle sahada ilk kez aktif olarak iş birliği yapma süreci FKH ile başlamıştır. Türkiye FKH ile beraber sınırın bir diğer ucunda bulunan Azez ile Cerablus arasındaki bölümden güneydeki El Bab kentine kadar 2 bin kilometrelik bir alanı desteklediği muhalif güçlerin desteğiyle DEAŞ'ten almıştır. Burada Türkiye 4.000'e yakın muhalif gücünü bölgedeki güvenliği sağlaması için yetiştirmiştir. FKH ile Suriye'de DEAŞ varlığı önemli ölçüde elimine edilse de PKK/YPG'nın saldırılarına karşı da güvenliğin sağlanması hasıl olmuştur. Bunun için daha düzenli bir muhalif gücünün tesis edilmesi amaçlanmış ve 30 Aralık 2017 tarihinde Türkiye'nin desteğiyle Suriye

⁹¹³ Arimatsu ve Choudhury, ss.10-11

⁹¹⁴ Kaya, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, s.185

Ulusal Ordusu kurulmuştur. 2011 ile 2014 yılları arasında göreceli olarak güçlü olan ÖSO'nun 2016 yılına kadar bir gerileme dönemi yaşadığı ancak bu tarihten sonra Türkiye desteğiyle tekrar güçlenmeye başladığı görülecektir. 15 bin savaşıyı içerisinde barındıran Suriye Ulusal Ordusu'nun 30 alt gruptan oluştuğu ifade edilmektedir. Türkiye, Suriye Ulusal Ordusu kurulduktan sonra ilk operasyonunu ZDH ile gerçekleştirmiştir. FKH ve ZDH bölgelerinde suhuletin sağlandığı ve bu muhalif güçlerin güvenliği sağlamada önemli bir işlev gördüğü belirtilmektedir.⁹¹⁵

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Taslağı'nda belirtilen zaruriyet doktrinine başvurulabilmesi için soruna katkı sağlamama şartı vardır. Bu açıdan da Türkiye'nin de sorumluluğunu yerine getirdiği belirtilebilir. Çünkü Suriye krizinden en büyük zarar gören komşu ülkelerden birisi olarak Türkiye, yeri geldiğinde rejimle iş birliği içinde krizi önleme yönünde çaba göstermiştir. Ancak Türkiye'nin Suriye rejimini ikna çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suriye'den kaynaklı saldırı ve tehditlere rağmen Türkiye'nin 22 Şubat 2015 tarihine kadar Suriye topraklarına girmeyi tercih etmediği görülmüştür. Suriye iç savaşının patlak vermesinden 5 yıl sonra Türkiye, yaşanan saldırı ve tehditlerle beraber artık bunun sürdürülebilir bir politika olmayacağını anlamıştır. GK'nin de uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden Suriye krizi karşısında hareketsiz kalması üzerine Türkiye son çare olarak müdahalelere başvurmuştur. Daha sonra Türkiye, muhalif güçlerle birlikte Suriye'nin yönetilemeyen alanlarında terör örgütlerine karşı operasyonlar gerçekleştirmiştir. Terör örgütlerinin hakimiyetinin bulunduğu bölgelerde muhalif güçlerin yardımıyla sağlanan kontrolle beraber Türkiye'nin güneyi Suriyeliler için güvenli hale getirilmiş ve insani krize neden olan sebepler büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ek olarak FKH ve ZDH sonrasında Türkiye'de gerçekleşen terör saldırıları kayda değer biçimde azalmıştır. Ancak Türkiye'ye yönelik tehditlerin tamamen bittiğini söylemek zordur.

Rusya ve İran'ın yoğun desteğini almaya devam eden Suriye rejimi, vatandaşlarına karşı saldırısını sürdürmesi üzerine "karşı müdahale doktrini" (*counterintervention doctrine*) çerçevesinde AB ülkelerinin muhalif güçler üzerindeki

⁹¹⁵ Özgür Suriye Ordusu nedir: 2011'den 2018'e örgütün yaşadığı dönüşüm, **BBC Türkçe**, 30 Ocak 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

silah ambargosunu kaldırdığından bahsetmiştik. Türkiye'nin ise yaşanan saldırılar neticesinde sadece sınır güvenliği tehlikeye girmemiş, güneyinde bir insani kriz de yaşanmıştır. İç savaşta hiçbir tarafa yardım edilemeyeceği düşüncesine göre bir taraf lehine yapılacak yardım, halkın kendi kaderini tayin etmesini engelliyorsa muhalif güçlere verilecek orantılı destek hukuka uygunluk kazanabilecektir. Türkiye'nin muhalif güçlere yardımlarının da bu kapsamda değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Türkiye'nin yardımı kendisini doğrudan etkileyen bir krize karşı almış olduğu geçici ve sınırlı bir önlem olarak değerlendirilebilir. Nitekim söz konusu destek Suriye halkının korunmasına yönelik, sınırlı ve terör örgütlerinin bölge hakimiyetini engellemeye yöneliktir. Çünkü Suriye'nin yönetilemeyen ve teröre maruz kalan bölgelerin güvenliğinin sağlanması artık Türkiye'nin ulusal güvenliğini de ilgilendiren bir mahiyete bürünmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin eğittiği ve güçlendirmeye çalıştığı bazı muhalif güçlere desteğinin Suriye rejimine alternatif bir güç oluşturma amacı taşıdığını söylemek zor görünmektedir. Türkiye'nin ılımlı muhalif gruplara verdiği desteğin özünde meşru müdafaa hakkı bulunmaktadır. Muhaliflere verilen bu destekle beraber Suriye'nin yönetilemeyen alanlarının yine bizzat Suriyeliler tarafından güvenliğinin sağlanarak sivilinlerin koruma altına alınması ve bu sayede Türk topraklarına yönelen saldırı ve tehditlerin de sürdürülebilir bir şekilde engellenmesi amaçlanmıştır.

Peki Suriye'nin yönetilemeyen alanlarındaki güvenliği sağlama yükümlülüğü Türkiye'nin bir görevi midir? Sadece Suriye krizi özelinde değil, genel olarak da uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi halinde gerekli önlemler GK tarafından alınır. Devletler bireysel olarak BM Antlaşmasının 51. maddesine göre sadece kendilerine yönelecek saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkına başvurabilirler. Bu devletler meşru müdafaa hakkına GK gerekli önlemleri alıncaya dek orantılı ve amacına uygun bir şekilde kullanabilir. Ancak GK, Suriye krizinin sonlanmasına yönelik gerekli önlemleri alamamaktadır. Ayrıca Cenevre Sözleşmelerinin ortak 1. maddesine göre uluslararası insancıl hukuku ihlal eden tarafa destek verilemeyecektir. Bu kural tüm devletleri bağlayan bir teamül kuraldır. Suriye rejiminin işlemiş olduğu ağır insancıl hukuk ihlalleri ve savaş suçları, rejimle yapılacak bir iş birliğini tartışmalı hale getirmektedir. Nitekim Suriye rejimiyle bir iş birliği yapılması gerektiği savunulsa bile rejimin bölgedeki etkisizliği ve terör örgütlerinin Suriye'nin kuzeyinde devletleşme yolunda önemli bir yol

katetmesi Türk müdahalelerinin aciliyetini artırmıştır. Suriye'nin bölünme tehlikesine karşı Türkiye'nin müdahalelerine destek veren muhaliflerin almış olduğu bu karar, Suriye'nin ülkesel bütünlüğü açısından da önemli bir karar olmuştur. Bununla beraber Türkiye maddi ve manevi büyük bir risk alarak çok sayıda sığınmacıyı ayırım yapmaksızın kabul etmiştir. Söz konusu sığınmacı akınından sonra Türkiye, dünyanın en fazla mülteciyi barındıran ülkesi haline gelmiştir.⁹¹⁶ Bu gerekçeyle insani yardımların rahatlıkla sağlanması ve bölgedeki insani krizin derhal durdurulması amacıyla Türkiye'nin muhalif güçlerle gerçekleştirdiği müdahaleler, UAD'ın Nikaragua kararına göre meşru bir zemin kazanmaktadır.⁹¹⁷ Ayrıca Türkiye'nin FKH ile ZDH müdahaleleri sonucunda 'müdahale edilen bölgeleri öncekinden daha iyi hale getirme' görevinin yerine getirildiği savunulabilir.

Bununla birlikte BM Genel Kurulu tarafından 2 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen “*Silah Ticaret Antlaşması*” Suriye krizi açısından önemli bir gelişmedir. Bu antlaşma devletlere silah transferlerini değerlendirirken savaş suçları veya uluslararası insancıl hukukun ihlal edilmesi gibi riskleri de dikkate almasını şart koşmaktadır.⁹¹⁸ Yani antlaşmaya göre uluslararası insancıl hukuku ihlal eden ve savaş suçu işleyen bir tarafa, o taraf kabul etse bile silah transferi yapılamayacaktır. Söz konusu antlaşmaya Türkiye taraf olurken, Rusya ile Çin çekimser kalmış, İran, Kuzey Kore ve Suriye ise antlaşmayı reddetmiştir. Suriye reddetme sebebi olarak ise antlaşmanın DDA'ların dahil edilmemesini göstermiştir. Rusya'da aynı şekilde DDA'ların eklenmemesini eleştirmiştir.⁹¹⁹ Ancak DDA'ların antlaşmaya eklenmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilse de bir devlet herhangi bir DDA'ya uluslararası insancıl hukuku ihlal edeceğini bilerek silah transferini yapması mümkün değildir. (Cenevre Sözleşmeleri ortak

⁹¹⁶ Natasha Harrington, International Legal Consequences of the Conflict in Syria, *the Emergency Nutrition Network (ENN)*, <https://www.enonline.net/fex/48/legalconsequences> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

⁹¹⁷ UAD kararının orijinali şu şekildedir: “*There can be no doubt that the provision of strictly humanitarian aid to persons or forces in another country, whatever their political affiliations or objectives, cannot be regarded as unlawful intervention, or as in any other way contrary to international law*” Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) **ICJ Report** 1986, para. 242

⁹¹⁸ 2013 Arms Trade Treaty, ICISS, Advisory Service On International Humanitarian Law

⁹¹⁹ Overwhelming Majority of States in General Assembly Say ‘Yes’ to Arms Trade Treaty to Stave off Irresponsible Transfers that Perpetuate Conflict, Human Suffering **UN Official Website**, 2 Nisan 2013 <https://www.un.org/press/en/2013/ga11354.doc.htm> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

1. madde) Bu tüm devletlerin uymakla mükellef olduğu bir teamül kuralıdır.⁹²⁰ Dolayısıyla rejime ve muhalefet içerisinde ihlallerde bulunduğu kanıtlanan gruplara uluslararası insancıl hukuku ihlal edeceğinin farkında ve bilincinde olarak silah sevkiyatında bulunmak uluslararası hukuka aykırıdır.

2019 sonu itibariyle Türkiye, güvenlik ihtiyacına cevap verebilecek bir “Güvenli Bölge” mekanizması üzerinde çalışmaktadır. Muhalif güçlerin de etkili olacağı bu güvenli bölgenin gerek Türkiye’nin güvenlik ihtiyacına gerekse Suriye’nin bütünlüğü ve istikrarına önemli katkısının olacağı değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşen ABD Başkanı Trump, Türkiye’nin DEAŞ kalıntılarını yok edebileceğini söylemesi üzerine Suriye’den askerlerini çekme talimatı vermiştir. Bunun üzerine PKK/PYD panik havasıyla Suriye rejimi ile iş birliği içerisine girmeye çalışmış ve Suriye’nin egemenliğinin Türkiye tarafından ihlal edileceği propagandasını yapmaya başlamıştır. Suriye rejimi ise Türkiye baskısı altında olduğunu bildiği için PKK/YPG’ye istediği tarzda bir mutabakatı benimsetmeye çalışmış ve acele etmemiştir.⁹²¹ Türkiye’nin Mümbiç’e gerçekleştirmeyi düşündüğü operasyonla birlikte Suriye’nin kuzeyinde bulunan terör unsurlarının temizlenmesi sürecinde nihayete gelinebileceği değerlendirilmektedir. Ancak ABD’nin çekilmesiyle oluşacak boşlukta tesis edilmesi planlanan güvenli bölgenin kimin kontrolünde olacağı hususu tartışmalı mahiyetini korumaktadır. Türkiye kendi askerinin güvenli bölgeyi korumasını talep ederken, diğer taraflar bu duruma pek sıcak bakmamaktadır.⁹²² Türkiye’nin ÖSO’nun ılımlı unsurlarının desteğini alarak bu süreci yönetmeye çalışması ve bölgedeki güvenliğin sağlanması adına çeşitli eğitimler vermesi, 2254 sayılı GK kararında öngörülen serbest seçimlerle işbaşına gelebilecek olan yeni Suriye hükümetinin vereceği rızaya kadar devam edebilir. Bu sürece kadar daha önce de ifade ettiğimiz gibi Türkiye’nin desteklediği ÖSO unsurlarının tüm eylemlerinden sorumluluğu bulunacaktır. Yeni meşru hükümetin kurulması ile beraber ÖSO gruplarının geleceği konusunda kurulan hükümetle iş birliği içerisinde

⁹²⁰ David Bosco, The Syrian Rebels and International Law, *Foreign Policy*, 17.06.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/06/17/the-syrian-rebels-and-international-law/> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

⁹²¹ PKK ile Esed rejimi arasında kesinlikle koordinasyon var, **Hürriyet**, 05.01.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pkk-ile-esed-rejimi-arasinda-kesinlikle-koordinasyon-var-41073813> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹²² Çavuşoğlu: Suriye sınırındaki güvenli bölgenin kontrolü Türkiye’de olmalı, **Sputnik Türkiye**, 25.02.2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201902251037862921-cavusoglu-bm-suriye-guvenli-bolge-aciklamasi/> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

hareket edilmesi ve her türlü yardımın sağlanması uluslararası hukukun bir gereğidir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi Esed rejimi işbaşından gitmeden Türkiye'nin Suriye'den çekilmesinin bir diğer yolu ise GK'dir. GK kendi içerisindeki siyasi ayrılıkları bir kenara bırakarak inisiyatif alıp bölgede güvenliğin sağlanması yönünde tatmin edici bir karar alırsa yine Türkiye'nin bölgeden çekilmesi gündeme gelebilir. Ayrıca Türkiye'nin bu süreç içerisinde ÖSO'ya sağladığı destek daha önce mahkemelerin incelediğimiz kontrol standartları içerisinde tam kontrol standardı kapsamında değerlendirilemeye de etkili kontrol standardı başlığı altında değerlendirilebilir.

Türkiye ve Türkiye'nin desteğini alan ÖSO grupları tarafından insancıl hukuk ihlallerinin yapıldığına yönelik çeşitli iddialar mevcuttur. Türkiye hakkında genellikle olumsuz yayınlar yapmasıyla bilinen Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, Türkiye ve ÖSO'nun operasyonu ile birlikte birçok Afrin'li Kürt'ün yerinden edildiği, özel mülküne başkalarının yerleştirildiği ve demografik yapının değiştirilmeye çalışıldığı; hırsızlık, cinayet, yağma, haraç, mala el koyma ve tutuklamalar gibi uygulamalarda bulunduğu iddia edilmiştir. Ayrıca Türkiye ve ÖSO'nun sivililerin geri dönüşüne izin vermediği ve Suriye rejimi ile Türkiye-ÖSO arasında kalan bu insanların yollarda soğuktan dolayı büyük zorluklar yaşadığı öne sürülmüştür. Yerlerinden edilen kişilerin yerlerine Suriye'nin merkezinden, güneyinden ve Doğu Guta'dan kaçıp gelen kişilerin yerleştirildiği iddia edilmiştir. Harekâta katılan ÖSO mensuplarının işlediği suçlara karşı TSK'nın hiçbir caydırıcı cevap vermediği de iddialar arasındadır.⁹²³ Ayrıca BM Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu da ÖSO'nun YPG veya Suriye rejimi sempaticilerini hedef aldığı ve hapishanelerde insani olmayan koşullarda tuttuğu yönünde bilgilerin kendilerine geldiğini açıklamıştır. ÖSO mensuplarının sivililerin mallarını yağmaladığı ve TSK'nın bu kişileri engellemediği de ileri sürülmüştür.⁹²⁴ Özellikle PKK'ya yakın çevreler tarafından Afrin'in Türkiye tarafından kontrol edilmeden önce ÖSO'nun küçük çapta kimyasal silah kullanımında bulunduğu ve ölmüş olan PKK/PYD militanlarının cesetlerine saygısızlıkların yapıldığı iddia etmiştir. Bununla birlikte ele geçirilen yerlerde ve özellikle zeytin tarlalarının %75'lik bir oranının

⁹²³ Afrin, 6 months of olive bleeding, **Syrian Observatory for Human Rights**, 21.09.2018, <http://www.syriahr.com/en/?p=103038> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹²⁴ Raporda Zeytin Dalı Harekâtı öncesinde PKK/YPG'nin Azez'de bir hastaneye saldırı düzenlediğini ve 11 hastanın yaralandığı, 1'in de öldüğü ifade edilmiştir.

ÖSO'nun farklı fraksiyonları tarafından gasp edildiği ve özel mülklerinin bu şekilde dağıtılmasının uluslararası hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin bu yolla Arap-Kürt çatışması yaratmayı hedeflediği, Kürt muhalifleri susturmaya çalıştığı öne sürülmüştür. Afrin harekâtında ayrıca sivillere yönelik saldırıların olduğu iddia edilerek Türkiye ve ÖSO'nun savaş suçu işlediği öne sürülmüştür.⁹²⁵

Afrin operasyonu sonrasında Türkiye ve ÖSO'nun Afrin şehrinin sivil altyapısını hedef aldığı ve özellikle barajın kontrolünü ele geçirilmesiyle Afrinlilere temiz su tedarikini durdurduğu ileri sürülmüştür. UNICEF de yayınladığı bir raporda Afrin'de su tedarikinin kesintiye uğradığı ve 250.000 kişinin su kaynaklı hastalıklara yakalanma riski altında olduğunu açıklamıştır.⁹²⁶ Mesele ile ilgili olarak Türkiye'nin kendisinin de taraf olduğu 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin 3. bölümünde ifadesini bulan “*Himaye Gören Şahısların Statüsü ve Onlara Yapılacak Muamele*” kısmındaki 33. maddesini ihlal ettiği ifade edilmiştir.⁹²⁷ Söz konusu maddede “*Himaye gören hiçbir şahıs, bizzat işlemediği bir cürümden dolayı tecziye edilemez. Kollektif cezaların tatbiki keza diğer bilcümle tehdit ve tedhiş tedbirlerinin ittihazı memnudur. Yağma memnudur. Himaye gören şahıslara ve mallarına karşı misilleme (reprisal) tedbirleri memnudur.*” ibaresi geçmektedir.⁹²⁸ Ayrıca ZDH esnasında TSK'nin gerçekleştirdiği harekâtlar neticesinde 11 sivilin de hayatını kaybettiği öne sürülmüştür. Yine 22 Şubat 2018 tarihinde Suriye'de, PKK/YPG terör örgütü mensuplarına ait olduğu belirtilen bir konvoyun örgüte silah ile mühimmat taşıdığı söylenmiş ve bu konvoyu TSK tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu, söz konusu konvoyu yaptığı hava saldırısı neticesinde bir şoförün öldüğü ve 12 kişinin yaralandığı açıklanmıştır. Hem de komisyon, Türk Savunma Bakanlığı'nın görüntülerine rağmen Türk tarafının bahsettiği gibi konvoyun PKK/YPG'ye silah veya mühimmat taşıyıp

⁹²⁵ Afrin Harekâtı'ndan olduğu iddiasıyla paylaşılan 26 yanlış görüntü, **Teyit.org**, 09.03.2018, <https://teyit.org/guncellendi-afrin-harekatindan-oldugu-iddiasıyla-paylasilan-26-yanlis-goruntu/> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹²⁶ Briefing note on the situation of children in Afrin and Eastern Ghouta, Syria, **UNICEF**, 16 March 2018, <https://www.unicef.org/press-releases/briefing-situation-children-afrin-ghouta-syria> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹²⁷ Turkey May Be Violating International Law in its Afrin Offensive, **Albawaba News**, <https://www.albawaba.com/news/turkey-may-be-violating-international-law-its-afrin-offensive-1104952> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹²⁸ 12 Ağustos 1949 Tarihli, Cenevre Sözleşmeleri Ve Ek Protokolleri, ICRC, ...

taşımadığının teyit edilemediğini belirtmiştir. Mezkur raporda ZDH sonlarına doğru da Türkiye ve ÖSO operasyonları esnasında Turandah köyünde içlerinde bir yaşlı kadının ve çocuğun da bulunduğu en az 5 sivilin hayatını kaybettiğini belirtilmiştir. Afrin’de yine Türk hava kuvvetleri ile ÖSO’nun eylemleri neticesinde Al-Mahmoudiyah bölgesinde insanların yerlerini terk ettiği, saldırılar sonucunda en az 20 sivilin öldüğü belirtilmiştir. Söz konusu raporda ÖSO bağlantılı grupların keyfi ve uzun tutuklamalarda bulundukları ve bu insanlara şiddet uygulandığı ifade edilmiştir. Özellikle PKK/YPG ve rejim destekçisi olduğundan şüphe edilen kişilerin hedef olarak seçildiği belirtilmiştir. Gözaltına alınan bu kişilerin insani olmayan uygulamalara tutulduğu hususunda da bilgilerin geldiği söylenmiştir. Son olarak söz konusu grupların yaptığı insancıl hukuka aykırı eylemler ve savaş suçlarının Türk ordusunun etkili komutası altında işlendiği kanıtlanırsa, bu konuda bilgi sahibi olan Türk komutanların ihlallerden ötürü sorumluluğunun oluşabileceği belirtilmiştir.⁹²⁹ ABD Dışışleri Bakanlığı da 2018 yılı İnsan Hakları raporunda Afrin’de ÖSO’nun insanları yerinden etmesine yönelik Türkiye’nin herhangi bir önlem almadığı, keyfi tutuklama, kaçırma gibi olayların olduğu ve yağmaları engellemediğini öne sürmüştür. Ayrıca Türk hava saldırıları sonucunda Afrin’de 20 sivilin hayatını kaybettiği ve Türkiye’nin harekâtı gerçekleştirmeden evvel gerekli önlemleri almadığı iddia edilmiştir. ABD’nin bu açıklamasına Türk Dışışleri bir açıklama ile cevap vermiştir. Söz konusu açıklamada ABD’nin ithamlarının reddedildiği ve ZDH’nın sivillere herhangi bir zarar gelmemesi adına büyük bir hassasiyetle yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Öncelikle ifade edilen iddiaların tümü kanıtlanmaya muhtaç ve ciddi iddialardır. Nitekim araştırmalarımıza göre harekât başlangıcında yaşanan bazı münferit olaylar haricinde ifade edilen hiçbir iddia doğrulanamamıştır. Afrin başta olmak üzere harekât bölgesinde istikrarlı durumun hâkim olduğu bilinmekte, nadirde olsa FKH ve ZDH bölgesinde ve özellikle sivillerin yoğun olduğu alanlarda PKK/YPG’nin eylemlerde bulunmaya çalıştığı görülmektedir.⁹³⁰ Türkiye’nin ve onun desteğini alan ÖSO’nun Afrinlileri yerinden ettiği iddiasının önemle üzerinde durulması gerekmektedir.

⁹²⁹ A/HRC/39/65, on Syria, **Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic**, 9 August 2018, ss.7-9

⁹³⁰ Bu eylemlerde PKK/YPG’nin FKH ve ZDH bölgelerinde özellikle intihar saldırısında bulunmak üzere sivilleri tehdit ve şantaj yoluyla ikna etmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Öncelikle Türkiye’de PKK/PYD ve DEAŞ kontrolü nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan binlerce Afrin’li bulunmaktadır. ABD tarafından da teyit edildiği üzere sadece Kürt kökenli olup, PKK/YPG baskısıyla Türkiye’ye sığınanların sayısının 300.000 ile 350.000 arasında olduğu ifade edilmektedir. Afrin bölgesinin rejim tarafından PKK/PYD’ye teslim edilmesinden sonra bölgede PKK/PYD’nin kontrolünü iyice sağlamlaştırma adına yerli halka baskı yaptığı ve yerlerinden ettiği bilinmekte, Türkiye’ye sığınan Afrinlilerin sayısının çok yüksek olması da bunu göstermektedir. Nitekim Afrin’den kaçan sığınmacıların Kürt oluşu da önemli bir detaydır. Nisan 2018’de dönemin Başbakanı Binali Yıldırım Türkiye’ye sığınan Afrinlilerin sayısının 350.000 olduğunu açıklamıştır. Afrinliler PKK/YPG tarafından ne tür baskılara maruz kaldıklarını bizzat kendileri anlatmaktadır.⁹³¹ PKK/YPG tarafından bölgedeki ailelerden çocukların zorla koparılmaya çalışılması, özellikle Kürt ailelerin Türkiye’ye sığınmasındaki en önemli sebeplerden birisini oluşturduğu görülmektedir. Nitekim PKK/YPG’nin çocuk asker yetiştirme konusunda sivilinin bozuk olduğu BM ve uluslararası insan hakları kuruluşlarınca da belgelenmiştir.⁹³² 11 muhalif Kürt parti ve grubunun oluşturduğu ifade edilen Suriye Ulusal Kürt Konseyi, PKK/YPG’nin Afrin’e dönmek isteyen sivillere izin vermediği, baskılara rağmen Afrin halkının terör örgütünü dinlemediği ve Abdullah Öcalan’ın posterlerini asmadığını açıklamıştır.⁹³³ Ayrıca dünya kamuoyu tarafından yakından takip edilen FKH ve ZDH’de Türkiye’nin ÖSO güçleri tarafından Kürtleri yerinden ederek insancıl hukuku ihlal etmesine izin vermesi çok zor bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Ancak yine de böylesine büyük operasyonlar yapılırken istenmeyen olayların yaşanmasının da mümkün olduğu; bu tür olayların yaşanmaması adına gerekli önlemlerin Türkiye tarafından titizlikle alınmasının kritik bir önemde olduğu ifade edilebilir.

YPG/PKK Suriye’de kadınları intihar saldırısına zorluyor, **TRT Haber**, 06.09.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/pkppyd-suriyede-kadinlari-intihar-saldirisina-zorluyor-429904.html> (Erişim tarihi: 28.11.2019)

⁹³¹ Türkiye’ye sığınan Afrinliler, YPG/PKK zulmünü anlattı, **TRT Haber**, 08.04.2018, https://www.trthaber.com/m/?news=turkiyeye-siginan-afrinliler-ypgpkk-zulmunu-anlatti&news_id=354330&category_id=1 (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹³² Fatma Sümer, The Child Soldiers of the PYD/YPG, **SETA Analysis**, October 2018, No:45, 2018, ss.10-12

⁹³³“Afrin’e gitmek isteyen sivillere YPG/PKK engeli”, **TRT Haber**, 25.04.2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afrine-gitmek-isteyen-sivillere-ypgpkk-engeli-362513.html> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

Türkiye'ye muhalif olmasıyla bilinen Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR), Türkiye'nin Afrin'de bir hastaneyi vurarak 16 sivil öldürdüğünü iddia etmiştir. Bunun üzerine TSK, İHA görüntülerini paylaşarak hastanenin vurulmadığını göstermiştir.⁹³⁴ Nitekim PKK/YPG terör örgütü kaynakları da hastanenin bir gün öncesinde boşaltıldığını açıklamıştır. Bununla beraber SOHR, Türkiye'nin hava saldırısı sonucu 18 sivilin öldüğünü ve 45 kişinin de yaralandığını açıklamıştır. Söz konusu açıklamada herhangi bir kanıtlayıcı belge veya video ortaya konulmamıştır. Aynı durum Afrin'de yerinden edildiği iddia edilen insanlar içinde geçerlidir. Bununla beraber tarihi Ayn Dara Tapınağı'nın Türk jetleri tarafından vurulduğu iddia edilmiştir. Ancak Türk tarafı tapınağın harabesinde hava saldırısı sonucu oluşması gereken herhangi bir izin (krater vb.) bulunmadığını, bölgenin PKK/YPG tarafından propaganda amaçlı olarak zarara uğratılmış olabileceğini açıklamıştır.⁹³⁵

Bununla birlikte sosyal medyada ÖSO ile gerçekleştirilen ZDH'ye yönelik olarak dezenformasyonun çok yoğun bir şekilde yapılmaya çalışıldığı görülmüştür. TSK ve ÖSO'nun gerçekleştirdiği operasyonda insancıl hukukun ihlal edildiğini kanıtlamak amacıyla öne sürülen fotoğrafların sonradan Afrin'e ait olmadığı ortaya çıkmıştır.⁹³⁶ Ayrıca TSK, Afrin'de çekilen ve insan hakları ihlallerinin yapıldığının iddia edildiği bazı görüntülerin sivillere ait olmadığını açıklamıştır. Söz konusu açıklamada hem PKK/PYD'nin hem de DEAŞ'ın ZDH sırasında mensuplarına sivil kıyafet giydirdiğinin tespit edildiği ifade edilmiştir.⁹³⁷ Türkiye'nin insancıl hukuku ihlal ettiği iddiasıyla sosyal medyada paylaşılan fotoğrafların özellikle hassas içeriklere sahip olanlardan seçildiği görülmüş ve sonradan bunların Afrin'e ait olmadığı anlaşılmıştır.⁹³⁸

⁹³⁴ İHA Görüntüleri, 0:59 Dak. Türkiye: Youtube-Türk Silahlı Kuvvetleri, 2018

⁹³⁵ Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin (SOHR) Zeytin Dalı Harekatı'na İlişkin Karalama Kampanyası, **TRDiplomacy**, http://trdiplomacy.com/haber/suriye-insan-haklari-goezlemevinin-sohr-zeytin-dali-harekatina-iliskin-karalama-kampanyasi_1075 (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹³⁶ Terör yandaşlarından sosyal medyada üç yalan daha, **Sabah**, 23.01.2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/01/23/teror-orgutu-yandaslarindan-3-yalan-fotograf-daha> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹³⁷ Zeytin Dalı Harekatı, 23 Şubat 2018, **Türk Silahlı Kuvvetleri Resmi Web Sitesi**, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/560> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹³⁸ Afrin Harekatı'ndan olduğu iddiasıyla paylaşılan 26 yanlış görüntü, **Teyit.org**, 09.03.2018, <https://teyit.org/guncellendi-afrin-harekatindan-oldugu-iddiasıyla-paylasilan-26-yanlis-goruntu/> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

Türkiye ve ÖSO'nun ZDH esnasında Afrin'de su kesintisine neden olduğu konusu da incelenmesi gereken önemli bir diğer iddiadır. Afrin'e operasyon gerçekleştirilmesi ve bölgenin güvenli hale kavuşturulmasının hemen akabinde Devlet Su İşleri (DSİ) Afrin'e teknik ekip yollamış ve su ihtiyacı konusunda tespitte bulunmuştur. Akabinde bedelinin 3.998.276,88 TL olduğu ifade edilen ve Afrin'in pompa istasyonlarına ait çeşitli teçhizatın alımı ve montajını kapsayan sözleşme için imzalar atılmıştır. DSİ açıklamasında: *“DSİ 6. Bölge Müdürlüğü görev sınırları dahilinde tahrip edilerek atıl duruma gelen halihazır mevcut olan pompa istasyonlarının, tahrip olan pompa, motor, elektrik kumanda panoları ve teçhizatı, jeneratör ve mekanik teçhizatın temin edilerek yeniden çalışır hale getirilmesi amacıyla “Suriye görev gücü kapsamında terörden arındırılan bölgelerde kuyu açılması ve açtırılması, motopomp ve baraka montajı yapılması, yaptırılması işi kapsamında Suriye-Afrin ve Yöresi Pompa İstasyonlarına ait Elektrik Teçhizatın satın alınması, montajının yaptırılması ve işletme-bakım onarım kursu verilmesi sağlanacaktır. Sözleşme kapsamında alınan malzemeler Afrin İlçesi, Raco, Bülbül, Sharran, Arapuşağı ve Mirkan Şirvan İkiyayırı YAS İçmesuyu Temininde kullanılacak olup, söz konusu projenin 60 günde tamamlanması hedeflenmektedir”* açıklaması yapılmıştır.⁹³⁹

Bununla beraber suyunun kesildiği iddia edilen Meydanki Barajı'nın sadece Afrin'e değil Azez ve çevresine de su sağladığı bilinmektedir. Ancak PKK/PYD, bölgeyi ele geçirdikten sonra Azez'in suyunu kesmiş ve 6 yıl boyunca bölgeye su tedariki sağlanamamıştır. Haliyle PKK/PYD kontrolündeki bölgelerde su meselesi, Türk operasyonlarından dolayı gündeme alınırken, 6 yıldır su sorunu yaşayan Azez halkının su sorununun neden şimdiye kadar konuşulmadığı akıllarda soru işaretleri oluşturmuştur. 6 yıl boyunca su tedarikinin sağlanamadığı Azez ve çevresine temiz suyun sağlanması ile Afrin bölgesine akıtılan suda azalmaların meydana gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir.⁹⁴⁰ Ancak bu azalma sorunu da bir süre sonra hemen giderilmiş, Türkiye tarafından Afrin'e akıtılan su zamanla arttırılmıştır. Daha sonra barajın öncekine göre

⁹³⁹ İmzalar Afrin'e İçme Suyu Temini İçin Atıldı, **DSİ**, 05.07.2018, <http://bolge06.dsi.gov.tr/haberler/2018/07/05/i-mzalar-afrin-e-i-%C3%A7me-suyu-temini-i-%C3%A7in-at%C4%B1d%C4%B1> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹⁴⁰ Meydanki Barajı 6 yıl sonra Azez'e su sağlayacak, **TRT Haber**, 23 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/meydanki-baraji-6-yil-sonra-azeze-su-saglayacak-356737.html> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

doluluk oranının daha da arttığı açıklanmıştır.⁹⁴¹ Sadece içme suyu olarak değil, Meydanki Barajına sağlanan su ile beraber 30 bin hektar tarım arazisinin de suya kavuştuğu kaydedilmiştir.⁹⁴² Kısacası Türkiye'nin ve ÖSO'nun operasyon bölgesinde altyapıya zarar verdiği yönünde iddialar öne sürülse de somut bir örnek verilememiş, bölgenin susuz bırakıldığı iddialarının ise doğru olmadığı anlaşılmıştır. Aksine ZDH operasyonu ile birlikte Türkiye'nin Afrin'de çok önemli altyapı yatırımlarında bulunduğu görülmektedir. 2019 yılına kadar Türkiye tarafından:

- ZDH'den sonra 80 bin ton insani yardımın yapıldığı,
- Hatay ile Afrin kent merkezine uzanan 35 kilometre yolun asfaltlanarak açıldığı,
- Cinderes ile Afrin kent merkezinin de asfalt yolla birbirine bağlandığı ve Afrin'i 4 büyük beldeye bağlayan 180 kilometrelik yolların onarıldığı ve bakımının yapıldığı,
- Afrin halkının su ihtiyacı için Meydanki Barajından kent ve köylere giden şebekeler DSI ve Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından yenilendiği, ilçe genelinde toplam 110 kilometrelik su şebesinin yenilendiği,
- Afrin Cinderes bölgesindeki Muhammediye Çadır Kampı'na inşa edilen Mülteci Sağlığı Kliniğinin günde 100 hastaya baktığı; doktor, hemşire ve ebe olmak üzere toplam 10 personelin görevlendirildiği,
- STK'ların desteğiyle Afrin'deki 1 büyük hastane ve 4 sağlık merkezinin onarıldığı ve bunlara cihaz ve personel desteğinin sağlandığı,
- Fiziki ve teknolojik şartlarının iyileştirildiği Afrin Hastanesinde 30 bin hastanın muayene edildiği ve sağlık taramasından geçildiği, hastalara ilaçların ücretsiz olarak verildiği,
- Hastanenin 60 olan yatak sayısının 100'e çıkarılmaya çalışıldığı, 80 sağlık personelinin çalıştığı ve 4 adet diyaliz cihazının bulundurulduğu,
- Mobil sağlık tarama faaliyetleriyle 2 bin Afrinlinin genel sağlık ve göz taramalarının yapıldığı,

⁹⁴¹ Afrin Barajı yüzde 100 doldu, **Habertürk**, 02.03.2019, <https://www.haberturk.com/kilis-haberleri/67265038-afrin-baraji-yuzde-100-doldu> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹⁴² 30 bin hektara can suyu, **Yenişafak**, 27 Ocak 2019, <https://www.yenisafak.com/dunya/30-bin-hektara-can-suyu-3443323> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

- 20'ye yakın okulda bakım ve onarım çalışmalarının sürdüğü, 5 okulun yenilenerek hizmete açıldığı,
- Kamu ve STK'lar tarafından kurulan aşevlerinden 100 bin kişiye yetecek şekilde yemek ve 200 bine yakın ekmek dağıtımının yapıldığı,
- PKK/YPG tarafından zarar verilen ve kapatılan camilerden 100'ünün onarıldığı, 25'inde ise çalışmaların devam ettiği,
- Afrin ve beldelerine 2 futbol sahası ile 2 halı sahasının yapıldığı

belirtilmiştir.⁹⁴³ Bununla beraber hayatın normal akışında devam ettiği Afrin'e Türk iş insanlarının ziyaretlerde bulunduğu ve 'inşaat, gıda ve tarım' alanları başta olmak üzere yatırımlarda bulunmak üzere çalışmalara başladığı ifade edilmiştir.⁹⁴⁴ Söz konusu yatırımların bölgede yaşayan insanlar için çok iyi imkân ve fırsatlar yaratması beklenmektedir. Türk yatırımları konusundaki en büyük eleştiri sosyal hayatın ve iş piyasasının Türkiye'ye fazlaca bağlı olma ihtimalidir.⁹⁴⁵

Türkiye'nin ÖSO'nun desteğinde gerçekleştirdiği müdahaleler sonucunda FKH ve ZDH bölgelerinde yerel halkı dahil ederek oluşmasına destek verdiği yönetim modeli ile halkın bakışını müspet ölçüde etkileyebilmeye çalıştığı görülmektedir. Bu da FKH ile ZDH bölgelerindeki terör örgütlerine karşı daha etkin bir mücadele yürütebilmesi için yerel desteğin almasının ne kadar hayati önemde olduğunu göstermektedir. Gerek suyun ve elektriğin kesilmesi gerekse halkın zorla göç ettirilmesi gibi uygulamaların Türkiye'yi hukuken büyük bir çıkmaza sürükleyebileceği ve bunu yapması için hiçbir gerekçesinin bulunmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle halkın beklentilerini dikkate almak suretiyle müdahale edilen her bölgenin kendine has özelliklerini ve demografik yapısını gözeterek sivil idarelerin kurulması ve yerel meclislerin oluşturulmasının desteklediği görülmektedir. Nitekim başta Suriyeli Kürtler olmak üzere sivil halkın zarar görmemesinin ve desteğinin

⁹⁴³ Türkiye'nin yatırımları Afrin halkının yaralarını sardı, **TRT Haber**, 17 Kasım 2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyenin-yatirimlari-afrin-halkinin-yaralarini-sardi-441635.html> (Erişim tarihi: 28.11.2019)

⁹⁴⁴ 27 İşadami Yatırım için Afrin'e Gitti, **Antakya Toplumcu Halk Gazetesi**, 21.05.2019, <https://www.antakyagazetesi.com/27-isadami-yatirim-icin-afrine-gitti/> (Erişim tarihi: 28.11.2019)

⁹⁴⁵ From Afrin to Jarabulus: A small replica of Turkey in the North, **enab baladi**, 29.08.2018, <https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/from-afrin-to-jarabulus-a-small-replica-of-turkey-in-the-north/> (Erişim tarihi: 28.11.2019)

alınmasının terörle mücadelenin sürdürülebilirliği açısından olmazsa olmaz bir şart olduğu düşünülmektedir.

Rus medya organı Sputniğin haberinde Türkiye'nin, ZDH bölgesinin ayakta durabilmesi için yeni bir güvelik yapılanması kurduğu, ÖSO güçlerini şehir merkezlerinden çıkardığı ve şehir içlerinde yerel halktan müteşekkil polis güçlerini yerleştirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca haberde ÖSO güçlerinin daha çok şehir dışında, kendi kampları içerisinde veya daha çok cephe hatlarında görevli olduğu belirtilmiştir. Bilhassa FKH bölgesinin su kaynakları ve elektrik imkânları açısından zayıf olduğu ve Türkiye'nin kendi imkânları ile normal yaşamın ve temel hizmetlerin aksamadan sürdürülmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunduğunun altı çizilmiştir. Türk Sağlık Bakanlığı'nın sağlık hizmetleri konusunda danışmanlık verdiği; hastaneler, organize sanayi bölgelerinin dahi inşa edildiği ve yolların yapıldığı belirtilmektedir. Su dağıtımı konusunda ise Türkiye'nin DSİ deneyiminden faydalanılarak bölgede proje ve yatırımların devam ettiği ifade edilmektedir.⁹⁴⁶ Özellikle Türkiye'ye karşı eleştirilerin daha çok Afrin özelinde geldiği görülürken, Azez-Cerablus hattı ve El Bab bölgelerinde çok olumsuz yorumlara rast gelinmemiştir. Türkiye'nin alt yapının sağlamlaşması için El Bab'a hastane kurduğu, Türk üniversitelerine bağlı fakülteler açtığı ve bölgenin kendi kendisine yetebilmesi için bürokratik ve hukuki kapasitesinin geliştirilmesi için çabaladığı belirtilmiştir. Ek olarak Azez-Cerablus hattında Türkiye tarafından eğitilen 7000 polis gücünün görev aldığı ifade edilmiştir. Söz konusu bölgelerin güvenliğinin sağlanmasında ÖSO güçlerinin önemli bir başarı sağladığı bildirilmektedir.

Türkiye açısından en büyük sınamayı oluşturan konu ise "İdlib" meselesidir. 3 milyondan fazla insanın yaşadığı İdlib'te yaşanabilecek olan bir insani kriz, Türkiye'yi doğrudan etkileyeceğinden gerekli bazı önlemlerin alınması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Rusya ve Suriye rejimi tarafından İdlib'e bir askeri operasyonun yapılacağı yönünde açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu tür Rus ve rejim saldırıları neticesinde sivil nüfusun büyük zararlar gördüğü bilinmektedir. Ayrıca İdlib'te diğer bölgelerden gelen radikal grupların varlığı söz konusudur. Gerçekleştirilecek olan saldırılarda sivillerin kitlesel

⁹⁴⁶ Türkiye'nin Afrin operasyonu sahada ve diplomaside neleri değiştirdi?, **Sputnik Türkiye**, 21.01.2019, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201901211037211812-turkiyenin-afrin-operasyonu-sahada-ve-diplomaside-neleri-degistirdi/> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

olarak Türk sınırına yığılması söz konusu olduğu gibi, olası mülteci yığını durumunda Ankara'nın uluslararası toplumdan yeterli desteği alamayacağı açıktır. Bu gerekçeyle Türkiye'nin olabildiğince diğer ülkelerle diyalogunu devam ettirdiği görülmektedir. Türkiye görüşmelerinde Suriye rejimi, Rusya ve İran'ın İdlib'teki krizi ele alma biçimlerinin sivillerin yaşadıkları yerleri terk etmesine neden olmasını engellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Rusya ile anlaşmasına uygun olarak İdlib'te bulunan radikal grupları elimine etmenin yollarını aramaktadır. Çünkü alan küçüldükçe İdlib'e sıkışan radikal grupların olası Rus ve rejim saldırılarında sivil halkın arasına kaynarak Türkiye'ye girme tehlikesi var ki bu Türkiye'nin hali hazırdaki imkân ve güvenlik ortamında kaldırabileceği bir risk değildir. BM'den de Türkiye'nin bu endişelerini doğrulayan açıklamalar gelmiştir. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, Doğu Guta'da yaşanan insani krizin benzerinin İdlib'te olması halinde 6 kat daha kötü sonuçlar doğurabileceği ve 2 milyon 300 bin kişinin bu durumdan etkilenebileceği uyarısında bulunmuştur.⁹⁴⁷ Dolayısıyla yaşanacak askeri operasyon karşısında sivillerin Türkiye'ye sığınmaktan başka çaresi bulunmamaktadır. Sadece radikal unsurların değil, ılımlı unsurlarında bu saldırılar sonucunda zarar görmesi Türkiye'nin operasyon alanına giren Afrin, Azez, Cerablus gibi bölgeleri de doğrudan etkileyecek ve DEAŞ ile PKK/PYD'ye karşı mücadelesi zarar görecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin yeni bir insani krizin oluşma tehlikesinin bulunduğu İdlib içerisinde varlığını devam ettiren radikal yapıların zayıflatılması amacıyla ılımlı muhalifleri desteklemeye devam ettiği, bir yandan da Suriye krizinin siyasal bir çözüme kavuşması adına Astana ve Cenevre süreçleri kapsamında çabalar gösterdiği görülmektedir.

İdlib'te özellikle Rusya ile iş birliğinin yakın bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı ve İdlib bölgesinden Türkiye'ye yönelik tehlikelerin engellemesi için çabalandığı anlaşılmaktadır.⁹⁴⁸ Bu süreç içerisinde Türkiye'nin de desteğiyle 30 Aralık 2017 tarihinde Suriye Ulusal Ordusunun kurulduğu ilan edilmiştir. ÖSO'nun ılımlı muhalif grupları daha düzgün bir yapıya kavuşturularak söz konusu yapılanmanın kurulduğu görülmektedir. FKH ve ZDH ikilisi bu silahlı birliklerin desteğiyle yürütülmüştür. Türkiye'nin

⁹⁴⁷ BM: İdlib, Doğu Guta gibi olursa 2,3 milyon kişi etkilenir, **Akşam**, 17 Mayıs 2018, <https://www.aksam.com.tr/dunya/bm-idlib-dogu-guta-gibi-olursa-23-milyon-kisi-etkilenir/haber-736144> (Erişim tarihi: 14.03.2019)

⁹⁴⁸ Can Acun, Bilal Salaymeh, Suriye Krizinde Yeni Safha İdlib, **SETA**, Sayı: 255, Ağustos 2018, ss. 8-9

diplomatik ve askeri olarak sahada daha aktif olmaya çalışmasıyla birlikte bu projeye verilen önem daha da artmış, muhalif gruplar da aldıkları destekle daha düzgün ve bütünlüklü bir yapılanma kurmayı hedeflemişlerdir. Ancak bu grubun İdlib’te çok büyük bir etkinliğinin olmadığı da ifade edilmektedir. Türkiye’nin Rusya ile yürütmüş olduğu müzakerelerde bu grubun diğer radikal gruplara nazaran daha aktif bir rol üstlenmesinin hedeflendiği ve Türkiye’nin de bu gruba garantör olduğu belirtilmektedir.⁹⁴⁹

İdlib içerisinde ise Heyet Tahrir-el Şam (HTŞ) diğer ismiyle Şam Kurtuluş Heyeti isimli terör örgütü, HTŞ’nin El Kaide’den ayrılışını doğru bulmayan ve Huraşiddin adında kurulan terör örgütü, Türkistan İslam Partisi ve Ahrar’uş Şam ile Nureddin Zengi Hareketi tarafından kurulan Cephe Tahrir Suriye isimli örgüt arasında karmaşık bir düzlemde ilerleyen mücadeleler vardır. Rusya, İran ve Türkiye önderliğinde yürütülen Astana sürecinde “İdlib çatışmayı azaltma bölgeleri” ortaya konulmuştur. Bu antlaşma kapsamında Türkiye’nin 12 gözlem noktası kurması karara bağlanmıştır.⁹⁵⁰ Bu süreç içerisinde Türkiye sınırının diğer ucunda kendisini bekleyen tehlikenin farkında olduğu için İdlib içerisindeki aşırı unsurların elimine edilmesi ve ikna edilmesi için çaba göstermiş, HTŞ içerisinde kısmen başarı sağlamıştır. Ancak Türkiye’nin İdlib’teki tüm grupları ikna ettiğini söylemek zordur. Ayrıca HTŞ’nin sağlanan başarıya rağmen hala ciddi bir tehdit olmayı sürdürdüğü belirtilmektedir. Türkiye cebren dahi olsa bu tür örgütleri dağıtmayı kendisine hedef olarak belirlemiştir.⁹⁵¹ Türkiye’nin bu girişimlerine karşı bazı unsurlar direniş göstermiş, hatta sınırda Türkiye’ye ait bir askeri araç hedef alınmıştır. Bu aşamadan sonra da TSK, İdlib bölgesinde 8 Ekim 2017 tarihinden itibaren keşif faaliyetlerine başladığını ilan etmiştir.⁹⁵²

Türkiye’nin 12 gözlem noktasına ilaveten Rusya 10, İran ise 7 gözetim noktası inşa etmiştir. Ancak İdlib’te Suriyeli muhaliflerin Rusya, Suriye rejimi ve İran’ın saldırılarına maruz kalmaya devam ettiği görülmüştür. Bu taraflar saldırı düzenlenen

⁹⁴⁹ Acun ve Salaymeh, ss.12-13

⁹⁵⁰ Turkey and Russia ‘Broker Ceasefire for All Syria’, **The Telegraph**, 28 Aralık 2016. <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/28/turkey-russia-broker-ceasefire-deal-syria/> (Erişim tarihi: 15.03.2019)

⁹⁵¹ Acun, Salaymeh, ss.15-16

⁹⁵² TSK Unsurları İdlib’de Keşif Faaliyetlerine Başladı, **Anadolu Ajansı**, 9 Ekim 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/tsk-unsurlari-idlibde-kesif-faaliyetlerine-basladi/930661> (Erişim tarihi: 15.03.2019)

grupların aşırı örgütler olduğunu iddia etmektedir. Bu yüzden Astana Sürecine tam bir riayetin olduğunu söylemek zor görünmektedir. Rusya GK'nin 2254 sayılı kararını öne sürerek Nusra ve uzantılarının terör örgütü olduğu ve ateşkesten hariç tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Rusya ile Suriye rejimi HTŞ'ın varlığı nedeniyle İdlib'e hava saldırılarında bulunmaya hala devam etmektedir. Kısacası Türkiye, İdlib konusunda önemli bir sınamayla karşı karşıyadır. Türkiye'nin üstlendiği radikal grupları elimine edilmesi görevinin kolay değildir. Bu ılımlı ve radikal grupların ayrımının yapılması, radikal grupların içerisinde barındırdığı insan gücünün ikna edilerek silah bırakılması gibi bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla bu görevin zamana yayılması gerekmektedir. Ancak zaman daraldıkça Türkiye'nin üzerinde kurulan baskı da artmaktadır. Hatta Rusya başta olmak üzere Türkiye sürekli bölgedeki terör örgütlerinin elimine edilmesinde henüz başarılı olamadığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Sivil nüfusun daha fazla zarar görmemesi ve insani durumun kötüleşmemesi adına Türkiye'nin askeri önlemlerinin önemli olduğu, bunun Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından da zaruri olduğu görülmektedir.⁹⁵³ Türkiye'nin ılımlı muhalif güçleri destekleyerek sivil halkın korunması amacıyla İdlib'te gerçekleştirdiği askeri eylemler meşru müdafaa hakkıyla da iç içe geçmiş ve yaşadığı terör tehdidi bu hakkın kullanmasının aciliyetini ortaya koymuştur. Haliyle GK, Suriye'de barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, kendisine yönelen tehdide ve insani krize karşı Türkiye, muhaliflerin uygun unsurlarıyla alacağı önlemlerin sakıncalı olmayacağı değerlendirilmektedir.⁹⁵⁴ İdlib'te yaşanabilecek olası insani trajedilerin sadece Türkiye'ye değil, Avrupa başta olmak üzere birçok ülkeye etkisinin olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası toplumun desteğini almasının mümkün ve çok önemli olduğu düşünülmektedir.

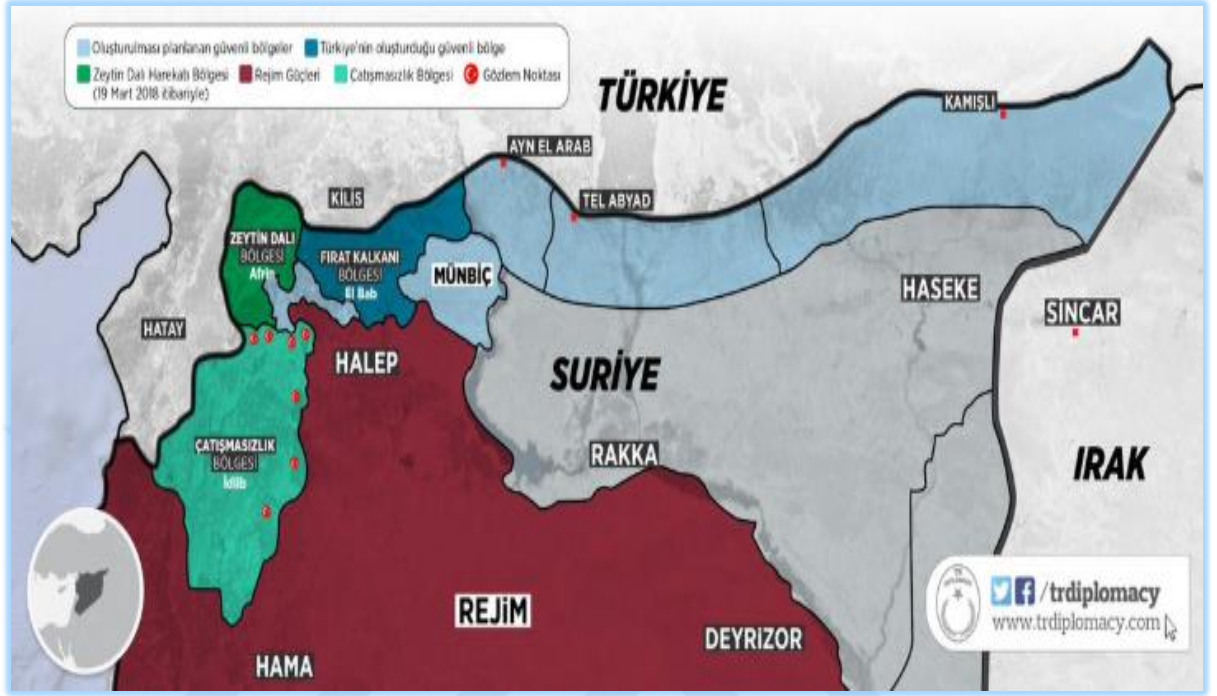
Bunula birlikte Türkiye'nin bölgede güvenliği sağlayabilecek seviyeye geldikten sonra muhalif güçlere verdiği desteği geri çekmesi tartışılabilir. Ancak Türkiye desteğini geri çekerse Rusya ve İran gibi tarafların Suriye rejimine desteğini sürdürmemesini kimse garanti edemeyecektir. Rusya ve İran desteğini alan rejimin önceden yaptığı gibi insancıl hukuk kurallarını hiçe sayarak bu bölgelere tekrar saldırması halinde, önceden olduğu gibi yine bir insani kriz ortamıyla karşılaşılması söz konusu olabilir. Haliyle bu tür bir

⁹⁵³ Hehir, ss.34-36

⁹⁵⁴ Murray, ss.222-227

yeni krizi Türkiye'nin kaldırması sosyo-ekonomik durumu dikkate alındığında mümkün değildir. Türkiye'nin desteklediği ılımlı muhaliflere desteğini keserek iç savaşın taraflarından olan ve meşruiyetini kaybettiği ifade edilen Suriye rejimi ile iş birliği içinde bu bölgeleri Esed'e devretmesi de Türkiye'yi hem hukuken hem de siyaseten sakıncalı bir pozisyona sokacaktır. Çünkü Cenevre Sözleşmelerinin ortak 1. maddesine göre tüm devletlerin uluslararası insancıl hukuku uygulaması ve uygulanması için gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Dolayısıyla insancıl hukuku ihlal eden tarafa desteğin verilmemesi uluslararası hukukun âmir kurallarındandır. 2254 sayılı GK kararına uygun olarak Suriye'de serbest seçimlerin yapılması için çaba göstermek Türkiye açısından en makul seçenek olarak görünmektedir. Bu seçimlerin sonucu şüphesiz sadece Suriye için değil, bölgedeki istikrar için de önemli bir adım teşkil edecektir. GK kararının uygulanmasına dek Türkiye, Suriyeli muhaliflerle gerçekleştirdiği operasyonlar yoluyla Suriye halkının rejim ve diğer terör örgütlerinin saldırısından korunabileceği bir güvenli bölge oluşturmayı hedeflemektedir. Ancak sadece kendisinin değil, uluslararası toplumun da bu konuda öncü bir rol oynamasını isteyen Türkiye olumlu bir geri dönüş alamamıştır. ABD ve AB ülkeleri kurulacak olan güvenli bölgenin Türkiye kontrolünde olmasına sıcak bakmamaktadır. Bu gerekçeyle Türkiye durumun aciliyetini de öngörerek, ZDH bölgesinde Suriye halkının yaşadığı yerleri terk etmesini gerektirecek güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bölge güvenliğini ise muhalif yerel unsurlar marifetiyle sağlamaya çalışmaktadır.

Şekil 8: Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Türkiye'nin Oluşturmayı Planladığı Güvenli Bölge

Kaynak: Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Türkiye'nin Oluşturmayı Planladığı Güvenli Bölge, **TRDiplomacy**, http://trdiplomacy.com/haber/zeytin-dali-harekati-sonrasi-tuerkiyenin-olusturmaya-planladigi-guevenli-boelge_1073 (Erişim tarihi: 20.03.2019)

5.3.Devlet Dışı Aktörlerin Suriye ve Irak'ta İşledikleri Savaş Suçları Nedeniyle Hukuki Sorumlulukları

Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk DDA'lara yönelik daha korumacı davrandığı ve devletlere adil davranmadığı yönünde eleştirilmektedir. Özellikle Suriye ve Irak'ta DEAŞ ve PKK/YPG vb. terör örgütlerinin işlediği suçlarla beraber bu eleştirinin dozu iyice artmıştır. Bu nedenle uluslararası kamuoyunda uluslararası insan hakları hukukunun ve uluslararası insancıl hukukun revize edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁹⁵⁵ Her ne kadar insan hakları örgütleri sadece devletlerin yapmış olduğu insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin gündeme alındığı yönünde eleştirilerde bulunsalar da Suriye ve Irak'ta DEAŞ, El-Nusra ve PKK/YPG gibi terör örgütlerinin yaptığı ihlaller neticesinde sadece devletlerin değil, DDA'ların da sorumlu olacağı kabul görmeye başlamıştır. Esasında bu tartışmaların Suriye krizini öncesine dayandığı görülmektedir. Örneğin 1999 yılında Uluslararası Hukuk

⁹⁵⁵ Shruti Bedi, International Human Rights Law: Responsibility of Non-State Actors for Acts of Terrorism, *Journal of the Indian Law Institute*, Vol: 56, No: 3, July – September 2014, ss.386-397

Enstitüsü'nün Berlin'deki oturumunda kabul edilen “*Devlet Dışı Aktörlerin Taraf Olarak Yer Aldığı Silahlı Çatışmalarda Temel İnsan Haklarının Ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulanması*” isimli belgede legal statüsü ne olursa olsun DDA’ların da temel insan hakları ve uluslararası insancıl hukuka bağlı oldukları ifade edilmiştir.⁹⁵⁶

GK’de almış olduğu 2170 sayılı karar ile Suriye ve Irak’taki DEAŞ, El-Nusra ve diğer El Kaide bağlantılı grupların tüm şiddet ve terör eylemlerini sonlandırmalarını ve derhal silahlarını bırakmalarını talep etmiştir. Bu terör örgütlerinin etnik ve dini kimliğe dayalı olarak sivillere karşı gerçekleştirdikleri saldırıların insanlığa karşı suç teşkil ettiği ve faillerinin derhal adalete teslim edilmesinin gerektiği bildirilmiştir.⁹⁵⁷ Şüphesiz bu karar GK’nin DDA’ların da insan hakları ve UİH ihlallerine karşı sorumlu olacağına yönelik en önemli örnek kararlarından biridir.⁹⁵⁸ Burada devlet egemenliği merkezli bir insan hakları bakışından birey merkezli bir insan hakları bakışına geçişin de bir sonucu olarak devlet olsun, terör örgütü veya isyancı bir grup olsun DDA’ların da insancıl hukuka tabi olacağı konusunda bir teamül kuralının oluştuğu ifade edilebilir. Bununla ilgili Sierra Leone Özel Mahkemesi’nde sadece devletin uluslararası anlaşmalara taraf olabildiği belirtilse de DDA’ların da uluslararası insancıl hukuka sıkı sıkıya bağlı olduğu belirtilmiştir.⁹⁵⁹

İç savaş ölçeğine geçen ve diğer devletlerce bir taraf olarak kabul edilen muhalif gruplarının uluslararası insancıl hukuka göre belirli yükümlülükleri mevcuttur. Nitekim Suriye’de ÖSO yayınladığı tüzük ile uluslararası insancıl hukuka uygun davranacağını ve bundan doğacak sorumlulukları kabul ettiğini ilan etmiştir.⁹⁶⁰ Ancak sadece tanınanların değil tanınmayan muhalif grupların da uluslararası insancıl hukuka bağlı oldukları belirtilmektedir. Konuyla alakalı olarak 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3.

⁹⁵⁶ The Application of International Humanitarian Law and Fundamental Human Rights, in Armed Conflicts in which Non-State Entities are Parties, **Justitia Et Pace Institut De Droit International**, Session of Berlin – 1999, http://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1999_ber_03_en.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2019)

⁹⁵⁷ S/RES/2170 (2014), *UN Security Council*, 15 August 2014 <https://www.un.org/press/en/2014/sc11520.doc.htm> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

⁹⁵⁸ Bedi, s.390

⁹⁵⁹ Prosecutor v. Sam Hinga Norman, **Special Court For Sierra Leone** (Case No. SCSL-2004-14-AR72(E)), 22 Paragraf, s.14

⁹⁶⁰ Code of Conduct of the Free Syrian Army, **ICRC Official Website**, <https://casebook.icrc.org/case-study/syria-code-conduct-free-syrian-army> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

maddesi bize yol göstermektedir.⁹⁶¹ Bu maddede geçen “ *tarafların her biri*” ifadesi çok önemlidir.⁹⁶² Uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda başvurulacak olan bu sözleşme kurulurken esasında taraftan kasıt olarak belirtilenin devlet olmasına rağmen ortak 3. maddenin DDA’lara da uygulanabileceği yönünde bir temayül oluştuğunu ifade etmekte fayda vardır.⁹⁶³ 1977 tarihli II. Ek Protokol ise bir diğer önemli belgedir. Ortak 3. maddeyi değiştirmeden kabul eden bu protokol de sivillerin, çocukların, din ve sağlık personelinin korunması gerekliliği hususlarına ilave vurgular yapılmaktadır. Ek olarak bu protokolle tutuklanan ve alıkonulan kişilere uygulanması gereken prosedürle alakalı daha net bir görüntü oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu protokolün 1. maddesinde Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin mevcut uygulama alanı değiştirilmeksizin sözleşmeye akit tarafın ülkesindeki silahlı kuvvetler, muhalif silahlı kuvvetler veya sorumlu komuta altında olan, devamlılık arz eden ve planlı askeri operasyonlar yapmalarına ve protokolün uygulanmasına imkân verecek şekilde akit taraf ülkesinin bir toprağında kontrolü elinde bulunduran örgütlü silahlı gruplara yönelik II. Ek Protokol’ün uygulanabileceği ifade edilmiştir.⁹⁶⁴ Ancak “devamlılık arz etmeyen” veya “planlı operasyon yapmayan” DDA’lar için bu protokolün kapsam dışı kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla DDA’lar içerisinde de bir ayırımın yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

⁹⁶¹ Andrew Clapham, **Human Rights Obligations of Non-State Actors in Conflict Situations**, Oxford University Press, 2006, 492-493

⁹⁶² *Cenevre Sözleşmeleri Ortak 3. Madde*: “Milletlerarası mahiyette olmayan bir silahlı anlaşmazlığın Yüksek Akit Taraflarından birinin toprakları üzerinde çıkması halinde, anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri, en az olarak, aşağıdaki hükümleri uygulamakla mükellef olacaktır:

1. Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler, silahlarını terkedenler ve hastalık, yaralılık, mevkufukluk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve akide, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiçbir tefrik yapılmadan insani surette muamele görecektir. Bu sebeple, yukarıda bahis konusu kimselere: aşağıdaki muamelelerin yapılması, nerede ve ne zaman olursa olsun, memnudur ve memnu kalacaktır:
 - a. Hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz her nevi katil, sakatlama, vahşice muamele, işkence ve eziyet,
 - b. Rehine almak,
 - c. Şahısların izzeti nefislerine tecavüz, bilhassa hakaretamiz ve haysiyet kırıcı muameleler,
 - d. Medeni milletlerce elzem olarak tanınan adli teminatı haiz nizami bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkûmiyet kararları ile idam cezalarının infazı.
2. Yaralı ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir. Milletlerarası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız insani bir teşkilat, anlaşmazlık halinde taraflara hizmetlerini arzedeceklerdir. Anlaşmazlık halindeki taraflar, bundan başka; hususi anlaşmalar yolu ile işbu Sözleşmenin diğer hükümlerinin tamamı veya bir kısmını yürürlüğe getirmeye çalışacaklardır. Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukuki durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir.” 12 Ağustos 1949 Tarihli, ICRC...

⁹⁶³ Annyssa Bellal & Stuart Casey-Maslen, Enhancing Compliance with International Law by Armed Non-State Actors, **3 Goettingen J. Int’L L.** 175, 2011, ss. 175-197

⁹⁶⁴ Clapham, s. 494-495, ve 12 Ağustos 1949 Tarihli, Cenevre Sözleşmeleri Ve Ek Protokolleri, ICRC...

Ayrıca ortak 3. maddenin öngördüğü tüm taraflar ibaresi ile birlikte düşünüldüğünde II. Protokol'ün kafa karıştırdığı görülmektedir.⁹⁶⁵ Haliyle söz konusu II. Protokol'ün 1. maddesi kapsamında ele alınmayacak olan DDA'lar konusunda ne tür bir yolun izleneceği muğlak görünmektedir. Örneğin bir Rus görüşüne göre II. Protokol'ün 1. maddesi öngördüğü bu şarta uygun olmayan kötü niyetli (terör örgütü gibi) DDA'lara UİH'in uygulanmasını güçleştirmektedir.⁹⁶⁶ Ayrıca II. Protokol'e başvurabilmek için ortak 3. maddenin uygulama alanından daha geniş bir eşiğin aşılması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre muhalif grupların söz konusu protokolü uygulama yönünde iradelerinin olması şarttır.⁹⁶⁷ Haliyle II. Protokol'ün öngördüğü şekliyle organize olmayan diğer DDA'ların sorumluluğu konusunda bir zorluğun yaratıldığı şeklinde eleştiriler gelmiştir.

2006 Bütün Bireylerin Cebren Kaybolmalarının Engellenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*)⁹⁶⁸ 3. maddesi de önemlidir. Aynı sözleşmenin 2. maddesine atıfta bulunan bu maddede tutuklamalar, kaçırmalar veya diğer özgürlüğü ihlal eden; devlet yetkisi, desteği ve rızası dışında eylemlerde bulunan kişi veya grupların bu sözleşme uyarınca taraf devletler tarafından soruşturulması ve adalet önüne çıkarılması gerektiği bildirilmiştir.⁹⁶⁹

GK almış olduğu 1214 sayılı kararında Afganistan'da 1998 yılında Taliban ve diğer fraksiyonların işlediği insancıl hukuk ihlalleri üzerine, tüm tarafların uluslararası insancıl hukuka göre ve bireysel olarak sorumlu oldukları ifade edilmiştir.⁹⁷⁰ Aynı şekilde

⁹⁶⁵II. Protokol'ün 1. Maddesi şu şekildedir: “bir Yüksek Akit tarafın ülkesinde kendi silahlı kuvvetleriyle muhalif silahlı kuvvetler veya sorumlu komuta altında olan, devamlılık arz eden ve planlı askeri operasyonlar yapmalarına ve bu Protokolü uygulamalarına imkân verecek şekilde bu Yüksek Akit tarafın ülkesinin ait bir kısmı üzerinde kontrolü elinde bulunduran diğer örgütlü silahlı gruplar arasında cereyan eden tüm silahlı çatışmalarda uygulanır.” 12 Ağustos 1949 Tarihli, ICRC...

⁹⁶⁶ Bakhtiyar Tuzmukhamedov, International Humanitarian Law &(and) Non-State Actors, **102 Am. Soc'y Int'l L. Proc.** 441 (2008), ss.441-442

⁹⁶⁷ Clapham, ss.497-498

⁹⁶⁸ Türkiye ile ABD söz konusu sözleşmeye taraf değildir. Ancak bu sözleşme insancıl hukukun tüm taraflar için bağlayıcı olacağı değerlendirilmekte ve oluşabilecek ihlallerin engellenmesine dair hali hazırda oluşmuş teamülü güçlendiren bir sözleşme olduğu ifade edilmektedir.

⁹⁶⁹ International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, *UN Treaty Collection*, 20 December 2006, New York, https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/Ch_IV_16.pdf (Erişim tarihi: 20.04.2019)

⁹⁷⁰ S/RES/1214 (1998), *UN Security Council*, 8 December 1998 <https://www.refworld.org/docid/582081e77.html> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

1998 yılında Guinea Bissau’da yaşanan iç savaş sonucu yaşanan insani krizle alakalı olarak hükümet güçleri ve askeri cuntaya uluslararası insancıl hukuka riayet etmesi ve insani yardıma ihtiyaç duyan kimselere gerekli yardımın ulaştırılmasının engellenmemesi çağrısında bulunulmuştur. Dolayısıyla insani yardıma muhtaç olan sivillere götürülecek olan yardımın engellenmemesi gerektiği de BM kararlarındaki yerini bulmuştur.⁹⁷¹ Kısacası devlet olsun DDA olsun tüm tarafların uluslararası insancıl hukuka göre sorumluluğu vardır. Her türlü DDA’nın uluslararası insancıl hukuka göre sorumluluğunun olduğuna dair alınan karar ve görüşlere hiçbir devletin karşı çıkmadığı hesaba katılırsa bunun bir yapılageliş kuralı haline geldiği ifade edilebilir.⁹⁷²

Konumuzla ilgili olarak tartışmaya açılabilir bir diğer önemli husus ise ortak 3. madde çerçevesinde DDA’ların da insancıl hukuka göre sorumlu olacağı kaidesinden hareketle, yine bir DDA olan terör örgütlerinin de sorumlu olacağını ifade etmenin onlara bir meşruiyet kazandırıp kazandırmayacağıdır. Bununla alakalı olarak terör örgütü statüsünde bulunan DDA’ların uluslararası insan hakları hukukuna ve uluslararası insancıl hukukuna bağlı yetkisiz entite oldukları söylenebilir. “Yetkisiz Sorumlu” olarak da ifade edeceğimiz terör örgütleri, hukuk kişiliği hiçbir şekilde bulunmayan, etkisiz hale getirilmesi gereken ve işledikleri suçlar yönüyle de en kısa sürede yargı önüne çıkarılması gereken unsurlardır. Herhangi bir hukuki vasıf addedilemeyecek olan ve insan hakları sözleşmelerine taraf olması doğal olarak mümkün olmayan bu DDA’ların uluslararası insancıl hukuka uygun bir şekilde davranmasını beklemek bazen çok olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Bu beklenti içerisinde olmak terör örgütlerine meşruiyet kazandırabileceği gibi, bu beklenti içine girenlerin terör destekçisi durumuna düşme riski de bulunmaktadır. Bu gerekçeyle iyi terörist kötü terörist ayrımında bulunmaksızın Suriye ve Irak topraklarında DEAŞ, El Nusra ve PKK/YPG gibi terör örgütlerine gerekli alanın sağlanmaması, bu örgütlerin etkisiz hale getirilerek sivil halkla erişiminin oluşmaması adına çalışmak kolektif güvenlik sisteminin sorumluluğudur. Bu süreç içerisinde işlenen savaş suçlarından ve insancıl hukuk ihlallerinden ötürü bu terör örgütlerinin yargılanması da tabiatıyla gerekecektir.

⁹⁷¹ S/RES/1216 (1998), UN Security Council, 21 December 1998, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%201216.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

⁹⁷² Clapham, s.500

Uluslararası olmayan çatışma grubuna girecek olan karışıklıklarda ortak 3. maddeye başvurulması halinde bu tür terör örgütlerinin meşruiyet kazanmaması amacıyla aynı maddede Uluslararası Kızılhaç Örgütü gibi bağımsız kuruluşlarca yapılacak olan belirlemelerin önemli olacağı ifade edilmiştir.⁹⁷³ Ortak 3. maddeye atfın ulusal mahkemeler tarafından da yapıldığı görülmüştür. ABD Yüksek Mahkemesi ABD ile El Kaide arasında yaşanan çatışmada ortak 3. maddeye başvurulabileceğine hükmetmiştir. Dolayısıyla ABD mahkemesi, terör örgütü mensuplarına yönelik de uluslararası insancıl hukukun uygulanmasının gerektiğini teyit etmiştir.⁹⁷⁴ Ortak 3. maddede belirtildiği üzere uluslararası tarafsız bir sivil toplum kuruluşunun terör örgütleri gibi DDA'ların işlemiş olduğu suçlardaki rolünü belirlemesi çok önemlidir. Bu anlamda Suriye'de İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi sivil toplum kuruluşlarının yaşanan çatışmalarda DDA'ların insancıl hukuka riayet etmesi gerektiği yönünde istikrarlı çağrıları ve raporları mevcuttur.⁹⁷⁵

9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin 1. maddesinde belirtilen, “*Sözleşmeciler Devletler, ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder*” ibaresinin yanında 4. maddedeki “*Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır.*” ifadesi önemlidir.⁹⁷⁶ Bir DDA'nın terör örgütü olup olmadığına bakılmaksızın bu madde gereği işlediği suçlar nedeniyle hukuken DDA mensuplarının bireysel olarak sorumlu tutulması emredilmektedir. Bu madde yapısı itibarıyla herkesin uymak zorunda olduğu, yani ‘*Erga Omnes*’ bir kuraldır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 1991 yılındaki Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmalarına dayandırdığı yorumunda da bu tür suçların bir devlet politikası

⁹⁷³ Söz konusu madde’de geçen ifade: ‘*An impartial humanitarian body, such as the International Committee of the Red Cross, may offer its services to the Parties to the conflict.*’ ve Clapham, s.496

⁹⁷⁴ Hamdan v. Rumsfeld 548 U.S. (2006), s.66

⁹⁷⁵ Bedi, s.391

⁹⁷⁶ Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, **Ombudsman**, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

olmak zorunda olmadığı ve DDA'ların da insanlığa karşı suçlardan hüküm giyebileceği kararını vermiştir.

İnsan hakları örgütlerinin raporlarına yansıyan ve Suriye'de DEAŞ, El Nusra ile PKK/YPG'nin çocuk asker alma uygulamalarının yasaklanması insan hakları antlaşmalarında da yerini bulmuştur.⁹⁷⁷ İmza edilen Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılımına İlişkin Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek Seçmeli Protokol'ünün (*Optional Protocol To The Convention On The Rights Of The Child On The Involvement Of Children in Armed Conflict*) bazı maddeleri şu şekildedir:

- 1) Taraf devletler 18 yaşını doldurmamış silahlı kuvvetler üyelerinin çatışmaya doğrudan dahil olmaması adına mümkün olan tüm önlemleri alır.
- 2) Tüm taraf devletler 18 yaşını doldurmamış kişilerin zorunlu olarak silahlı kuvvetlere alınmamasını sağlar.
- 3) Bu protokol uyarınca herhangi bir tarafın yasal statüsü söz konusu maddenin uygulanmasını etkilemez.⁹⁷⁸

Dolayısıyla Suriye'de tüm taraf devletlerin bu hususta gerekli özeni göstermesi ve çocukların silahlandırılmasını engellemesi gerekmektedir. Ancak Suriye'de çocukları silahlandırma uygulaması hala devam etmektedir. Tüm bu DDA'lar sorumlu olabileceği gibi, sözleşme gereği bu DDA'lara destek olan devletlerin de sorumluluğu oluşabilecektir.

23 Ekim 2009 tarihinde Afrika'da ülke içerisinde yer değiştirmiş kişilerin hukuki bir statüye sahip olmaları gerektiğine işaret eden tek uluslararası belge Afrika Birliği'nin 2009 yılında imzaladığı *Kampala Sözleşmesi*'dir. Bu sözleşmede tüm DDA'ların hukuken sorumluluklarının bulunduğu ifade edilmiştir. (Madde 2/e) Bu sözleşme yerinden edilmelerle sonuçlanan eylemlerde bulunan ve bu suça iştirak eden DDA'ların; yerinden edilmelerle sonuçlanan eylemlerinin vuku bulduğu yerlerde ekonomik ve doğal kaynakların keşfi ve sömürüsüne dâhil olan DDA'ların hesap verilebilirliğinin sağlanması gerektiği hükmü konulmuştur. (Madde 3/h-i) Antlaşmadan DDA'lar içerisine

⁹⁷⁷ Bedi, s.392

⁹⁷⁸ A/RES/54/263, *General Assembly Resolution Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, the High Commissioner for Human Rights <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

terör örgütlerinin de dâhil edilebileceği anlaşılmaktadır. (Madde 1/n)⁹⁷⁹ Dolayısıyla söz konusu sözleşmeye göre terör örgütleri yaptıkları her türlü insan hakları hukukuna ve insancıl hukuka aykırı eylemlerden ötürü sorumlu tutulacaktır.

Cenevre Sözleşmelerine Ek II. Protokol’de karşı taraf olarak muhalif silahlı gruplar veya belirli bir toprak parçasında kontrol sağlayan ve operasyon yürütebilen organize gruplarda bu protokolün uygulanacağı ifade edilmişti. Burada organize olan gruplar lafzından DEAŞ ve PKK/YPG gibi terör gruplarının da bu kapsamda ele alınabileceği anlaşılmaktadır. Burada II Ek Protokol’ün ortak 3. maddenin koruma önlemlerini genişlettiği ifade edilebilir. Örneğin II. Protokol’ün 4 (2). maddesi ortak 3. maddede bildirilen yasaklı eylemlerin ne olduğunu detaylandırmıştır. Buna göre kölelik, köle ticareti, toplu cezalandırma, yağma, tecavüz, zorla fuhuş ve terör saldırıları bu yasak kapsamı altındadır. Bununla birlikte Ek II. Protokol’ün 5 (1). maddesinde tutukluluk halinin fiziki şartları hakkında bazı koşullar öne sürülmektedir. Mezkûr maddede savaşımayan sivillerde olduğu gibi tutuklananların sağlığının korunması, su ve yemek tedarikinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla beraber tutuklu olanların ibadet özgürlüğünün sağlanması gerektiği ve yaralıların tedavi görmelerinin sağlanmasının şart olduğunun altı çizilmiştir. Yine 5 (1). ve 5 (2). maddelerde tutukluların silahlı çatışmalardan korunması gerektiği bildirilmektedir. 6. maddede ise silahlı çatışmalarda yargılama ve cezalandırma usulleri hakkında ipucu verilmektedir.⁹⁸⁰ Bununla ilgili El Salvador ile Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında yaşanan mücadele sonucunda alınan kararlar yol göstericidir. Buna göre El Salvador’da insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin gözetilmesi amacını taşıyan ONUSAL’a⁹⁸¹ 6. maddeye dayanarak bağımsız yargılama hakkını gözetleme görevi tevdi edilmiş ve muhaliflerin devletlerdeki gibi yargılama kapasitesi olmasa da yargılanmanın sağlanması gerektiğinin

⁹⁷⁹ African Union Convention for the Protection And Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention), **African Union Official Website**, <https://au.int/en/treaties/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

⁹⁸⁰ Emily Chertoff ve diğerleri, State Responsibility For Non-State Actors That Detain In The Course Of A NIAC, **A Report of the Center for Global Legal Challenges**, Yale Law School, 2015, ss.16-17

⁹⁸¹ 1980’lerin sonu, 1990’ların başında BMGK tarafından yetkilendirilen ve konuşlandırılmış BM barışı koruma misyonudur.

altı çizilmiştir. Bununla ilgili UKÖ, muhaliflerin işlediği insancıl hukukuna ait suçlarının yargılanması için devlet kanallarına başvurması gerektiğini dile getirmiştir.⁹⁸²

Buna karşın El Salvador'daki uygulamanın aynısının Suriye'de de tatbikinin pek mümkün olmadığı görünmektedir. Çünkü değerlendirilen ülkenin kendine has özelliklerini ve bu ülkede yaşanan çatışmaların mahiyetini de dikkate almak gerekmektedir. Örneğin savaş suçlarının yargılanması için muhaliflerin El Salvador'daki yargı makamlarına başvurması makul karşılsansa da Suriye'deki yargı mekanizmasının doğrudan siyasi erklerin kontrolünde olduğu görülmektedir. Hatta Suriye Anayasasına göre Cumhurbaşkanı en üst yargı merci olan Yargı Konseyinin başındaki isimdir. (133. madde) Konseyin üyeleri de Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmektedir. Haliyle Suriye'de rejimin uhdesinde yapılacak bir yargılamanın tarafsızlık ve bağımsızlık açısından güvenilir olmayacağı açıktır.⁹⁸³ Ek olarak BM tarafından Suriye rejimi hapishanelerinde insanlığa karşı suçların işlendiğine dair bulgular tespit edilmiştir.⁹⁸⁴ Dolayısıyla Suriye'de tam anlamıyla adalet ihtiyacını karşılayacak bir yargılamanın yapılması pek mümkün gözükmemektedir.

Suriye'deki DDA'ların ise yargılama yapıp yapamayacağı da tartışılmaktadır. Ancak DDA'ların bir yargılama yetkisi konusunda UIH tutumu net değildir. Dolayısıyla Suriye'de yargılamanın muhalefet tarafından yapılıp yapılamayacağı konusunda bize yol gösterecek hukuki bir düzenleme mevcut değildir. Ancak DDA'ların bu tür bir yargılamaya girişmesi durumunda UIH, dikkat edilmesi gereken hususları incelemiştir.⁹⁸⁵

⁹⁸² Liesbeth Zegveld, **The Accountability of Armed Opposition Groups in International Law**, Cambridge: Cambridge Press, 2002, ss.72-73

⁹⁸³ Dalar, ss.8-9

⁹⁸⁴ A/HRC/31, Out of Sight, Out of Mind: Deaths in Detention in the Syrian Arab Republic, *UN Human Rights Council*, 3 February 2016, <https://www.refworld.org/docid/56b9f4c24.html> (Erişim tarihi: 06.04.2019)

⁹⁸⁵ Uluslararası insancıl hukukun uygulanması gereken Suriye'de, savaşın eşitliği ilkesi (*the principle of the equality of belligerents*) DDA'ların gözetimine alma işlemlerinde hangi hususları uygulaması gerektiğine dair yol gösterici olabilir. Ortak 3. maddeden yorumlanan ve artık bir teamül kuralı olduğu kabul edilen bu prensip, hükümet veya muhalif güçlerin her yönden eşit olduğu konusunda bir yorum getirmemektedir. Bu prensip sadece hükümet ve muhalif güçlerin, insancıl hukuk kapsamındaki hak ve görevleri açısından eşit olduklarını ifade etmektedir. ÖSO'da söz konusu prensibi oluşturduğu tüzük (*code of conduct*) ile kabul ettiğini teyit etmiştir. Fatma Taşdemir ve Erdinç Özdemir, Uluslararası İnsancıl Hukukta İdari Gözetim ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2018, ss.68-69 ve Code of Conduct of the Free Syrian Army, **ICRC Official Website**, <https://casebook.icrc.org/case-study/syria-code-conduct-free-syrian-army> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

Bununla beraber DDA olarak terör örgütlerinin tutuklama gibi eylemlerde ne tür insanlık dışı muamelelerde bulunduğu ortadadır. Dolayısıyla yargılama ve tutuklama konularında Suriye ve Irak örnekleri iyi örnekler değildir. Nitekim DEAŞ, PKK/YPG ve diğer aşırı grupların tutuklulara karşı iyi muamelelerde bulunmadığına yönelik insan hakları kuruluşlarının raporları bulunmaktadır. Bu nedenle DDA'lerin uluslararası insancıl hukuka uygun davranmasını sağlamak amacıyla öngörülen belirli hususlar terör örgütleri için mümkün gözükmemektedir.

Meşru DDA'lerin devletler gibi insan hakları antlaşmalarına taraf olması mümkün olmayabilir ancak resmi süreçlere dâhil edilmesi mümkündür. Suriye meselesinde de muhalif kanadın Suriye krizinin sonlandırılmasına yönelik toplantılara dâhil edilmesi de bunun bir örneğidir. Bir diğer husus ise bireysel olarak uluslararası hukuktan ve UİH'den kaynaklanan kurallara uyulması amacıyla eğitimin verilmesi Suriye muhalefetine ılımlı unsurları için mümkün olabilir.⁹⁸⁶ Ancak bahsi geçen durumlar ÖSO'ya mensup ılımlı muhalifler için mümkün görülürken koalisyon güçlerinin desteklediği PKK/YPG gibi gruplar için mümkün olmayacaktır.⁹⁸⁷

BM Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu 27 Şubat – 24 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu 34 oturumda GK'nin dikkatini çekmek amacıyla bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda DEAŞ ile PKK/YPG'nin yanında El Nusra cephesinin de gerçekleştirmiş olduğu insancıl hukuka aykırı eylemlerden söz edilmiştir. Söz konusu BM raporuna göre PKK/YPG'nin uluslararası insancıl hukuka göre sorumluluğunu oluşturulabileceği cürümler şu şekilde özetlenebilir:

- **Sivil nüfusun yerinden edilmesi:** Omurgasını YPG'nin oluşturduğu Suriye Demokratik Güçlerinin (SDG) sivilleri zorla yerinden edilmesiyle sonuçlanan saldırılarda bulunduğu belirtilmiştir. PKK/YPG tarafından yerinden edilenlerin önemli bir kısmının yerlerine geri dönmelerine müsaade edilmediği, çadırlarda yaşadığı ve birçoğunun kötü insani koşullarda hayatlarını sürdürmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bir yolunu bulup tekrar evlerine dönmeyi başaran ailelerin

⁹⁸⁶ Annyssa Bellal & Stuart Casey-Maslen, Enhancing Compliance with International Law by Armed Non-State Actors, **3 Goettingen J. Int' L.** 175, 2011, ss. 175-197

⁹⁸⁷ Hollanda'dan 'YPG' açıklaması, **Anadolu Ajansı**, 28.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandadan-ypg-aciklamasi/1267208> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

evlerini PKK/YPG militanlarınca yağmalanmış bir şekilde bulduğu rapor edilmiştir. ABD öncülüğündeki koalisyon desteğinde DEAŞ'a karşı gerçekleştirilen Membreç operasyonunda yerlerinden edilen sivil sayısının en az 3.000 olduğu açıklanmıştır. Ek olarak PKK/YPG saldırıları sonucu çocukların olumsuz bir biçimde etkilendiği belirtilmiştir. Yerinden edilen insanlara dönüşlerinde zorluklar çıkarıldığı ve gerekli yardımın yapılmadığı da eklenenler arasındadır. Örneğin DEAŞ kontrolündeyken ele geçirilen Heisha köyündeki görgü tanıkları, PKK/YPG militanlarının evlerini gezerek yer sahiplerini terk etmeleri için tehdit ettiği ifade edilmiştir.

- **Yağma ve Evlerin Tahrip Edilmesi:** PKK/YPG'nin yerlerini terk etmek zorunda bıraktığı insanların ardında bıraktıkları mallarına el koyduğu ve yağmaladığı ifade edilmiştir. Özellikle DEAŞ veya diğer silahlı gruplardan olduğuna ya da sempati duyduğuna kanat getirilen kişilerin ailelerinin kolektif bir biçimde saldırılara uğradığı ve kolektif cezalandırmanın uluslararası insancıl hukuk ile bağdaşmadığı belirtilmiştir. Örneğin 6 Kasım 2016'da DEAŞ'ın kontrolü altında olan Rakka'daki bir köye giren SDG'nin, tüm insanların yerlerini derhal terk etmesini istediği, bu insanların çok kötü durumda olduğu ve en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları raporlanmıştır. Yine Haseki'de PKK/YPG'liler DEAŞ mensubu oldukları iddiasıyla birçok Arap sivilin evine saldırmış ve yıkmıştır. Örneğin Al-Bo Banna köyündeki evlerin PKK/YPG militanlarınca yağmalandığı ve köydeki zeytin ağaçlarının yakacak olarak kullanılmak üzere kesildiği raporlanmıştır. Ek olarak görgü tanıklarının anlattıklarına göre PKK/YPG'nin ele geçirdiği bölgelerdeki şahsi eşyalara el koyduğu ve evleri yağmaladıktan sonra yaktığı ifade edilmiştir.
- **Zorla Askere Alma:** Söz konusu BM raporunda PKK/YPG'nin erkeklere ve 13-17 yaşlarında değişen çok sayıda küçük çocuğa zorla askerlik yaptırdığı ifade edilmiştir.⁹⁸⁸ Örneğin YPG'nin polis kolu olan Asayiş tarafından 17 yaşındaki bir çocuk DEAŞ'ı desteklediği ve YPG'ye katılmadığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Tutuklanan çocuğun ifadelerine göre gözleri bağlanmış bir şekilde kendisine fiziksel ve psikolojik işkenceler uygulanmıştır. Yerel ahaliye ve özellikle YPG'ye

⁹⁸⁸ Iffat Idris, "International humanitarian law and human rights violations in Syria", GSDRC, The K4D helpdesk service, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/598453b2e5274a1704000078/127-IHL-and-HR-violations-in-Syria.pdf> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

katılmayanlara DEAŞ suçlamalarının yapıldığı ve sivillerin tutuklanarak götürüldüğü yerlerin insani olmayan koşullara sahip olduğu belirtilmiştir.

PKK/YPG'nin yanında ağır insancıl hukuk ihlalleri yapan DEAŞ'ın eylemleri şu şekilde sıralanabilir:

- **Sivillere Karşı Doğrudan Ve Ayrım Gözetmeyen Saldırıları:** Uluslararası Af Örgütü dâhil birçok kuruluş tarafından, DEAŞ'ın sivillere karşı ayırım gözetmeyen saldırılarda bulunduğu ve bunun sonucunda birçok insanın hayatını kaybettiğini bildirilmiştir.
- **İntihar Eylemleri:** DEAŞ'ın sıklıkla kullandığı bir diğer eylem ise intihar saldırılarıdır. Bu saldırılar genellikle sivillerin veya askeri hedeflerin bulunduğu yerlerde gerçekleştirilmiş ve siviller başta olmak üzere çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Komisyon raporuna göre bu tür intihar eylemleri savaş suçu teşkil etmektedir. Örneğin 7 Ocak 2017 tarihinde DEAŞ, bir tankeri Azez'de patlatması sonucu 48 kişi hayatını kaybetmiş, 60 kişi de yaralanmıştır. Söz konusu patlamanın çarşı ve Şer'i Mahkemenin yakınında meydana geldiği, ÖSO mensubu 6 kişinin de hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Patlamanın yaşandığı bölgede sivillerin kalabalık bir halde bulunduğu ifade edilmiştir. Bir görgü tanığının aktarmış olduğu bilgiye göre patlama neticesinde kadın ve çocuk dâhil birçok kişi feci bir biçimde hayatını kaybetmiştir.
- **Kimyasal Silah Kullanımı:** Yaşanan birçok olayda DEAŞ'ın kimyasal silah kullandığına dair kuvvetli şüphelerin olduğu ifade edilmektedir. Örneğin Eylül 2016 tarihinde Halep'in bir bölgesinde DEAŞ tarafından yapıldığı belirtilen saldırı sonucunda bölgedeki sivillerde hardal etmeni adında bir kimyasal maddenin semptomlarına rast gelinmiştir. Mayıs 2016'da yine Halep'te gerçekleştirilen bir saldırı sonucunda sivillerde klorin gazı semptomları tespit edilmiştir.
- **İnfazlar, Toplu Cezalandırmalar ve Tutuklamalar:** BM raporuna göre DEAŞ, kurallarını ihlal ettiğini düşündüğü kişilere karşı verdiği cezaların cinsiyet ve cinsel temelli olduğu ifade edilmiştir. 2016 Temmuz itibarıyla elde edilen bilgilere göre DEAŞ kontrolünde bulunan Rakka'da çok sayıda kadın ve çocuğun infaz edildiği öğrenilmiştir. Örneğin sigara içtiği iddiasıyla Iraklı 15-16 yaşındaki

bir çocuk, kuralları ihlal ettiği gerekçesiyle DEAŞ tarafından tutuklanmıştır. Akabinde ayı çocuk eşcinsellikle suçlanmış ve ceza olarak bir binadan aşağı atılarak halkın gözü önünde infaz edilmiştir. Görüşülen bir diğer kişi Ramazan ayında sigara içtiği ve sakalı olmadığı gerekçesiyle 10 kez kırbaç cezasına çarptırılmıştır. Aynı şekilde Rakka'dan 40 km uzaklıktaki bir şehirde bir kadın bir erkekle cinsel ilişki yaşadığı iddiasıyla elleri arkadan bağlanarak çukura konulmuş ve taşlanarak infaz edilmiştir. Kadının babası ve çocuğuna infaz zorla izlettirilmiştir. Ek olarak kadınlar DEAŞ'ın koymuş olduğu elbise kurallarını ihlal etmesi durumunda cezalandırılmıştır. Rapora göre kadınlara yanında erkek ile gezme zorunluluğu koşulduğu gibi pazarlarda peçelerini az açmalarına dahi müsaade edilmemektedir. Rakka'da bir kadının çorap giymemesi nedeniyle hakarete uğradığı ve tutuklandığı belirtilmiştir. Bir diğer örnek ise bir gelinin pelerinin çok kısa olduğu gerekçesiyle tutuklanmasıdır. Tutukluluğu devam eden kadının eşi, kadının tecavüze uğramış olduğunu iddia ederek kadından boşanmıştır. Kadının bir hafta DEAŞ hapisanesinde tutuklu kaldığı bildirilmiştir.

- **Sivilleri Kalkan Olarak Kullanma:** YPG militanlarının 2014 Ocak'tan beri DEAŞ kontrolünde olan Membic'e ABD ve koalisyon desteği ile girmesi sonrasında en az 500 sivilin DEAŞ tarafından Cerablus'a çekilme süresince yanlarında götürüldükleri ve olası saldırılarda bu sivillerin kalkan olarak kullanıldıkları bildirilmiştir. Söz konusu eylemin UIH'e göre suç teşkil ettiği ifade edilmiştir.
- **Kültürel Varlıkların Tahrip Edilmesi:** Dünya mirası listesindeki eski bir Roma kenti olan Palmyra, rejim güçleri ile DEAŞ arasındaki çatışmalar sırasında büyük zararlar görmüştür. Mayıs 2015 itibariyle DEAŞ Bel tapınağı dâhil şehrin birçok arkeolojik hazinelerini harabeye çevirmiştir. Aynı şekilde küp şeklindeki bir antik Roma anıtı olan Tetrapylon (dört kapı) DEAŞ tarafından yıkılmıştır. Dinamit yoluyla yıkıldığı sanılan yapıtın, ampitياتrosu da zarara uğramıştır.

BM Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu'nun Mart 2017 tarihli raporuna göre UIH aykırı eylemlerde bulunan bir diğer devlet dışı örgüt ise terör örgütü El-Nusra'dır. El-Nusra terör örgütü mensupları İdlib'te bir kadını evlilik dışı ilişkiye girdiği iddiasıyla taşıyarak infaz etmiştir. Söz konusu kadının evli olmayan bir erkek ile

yakalandığı ve cenazesinin ailesi tarafından kabul edilmediği de raporda belirtilmiştir. Yakalanan erkek ise tutuklanmasına müteakip silahla infaz edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu terör örgütünün 18 yaşından küçük çocukları da silah altına aldığı ifade edilmektedir. Bu tür durumlarla genelde eğitimin sağlanamadığı bölgelerde karşılaşıldığı ifade edilmiştir. Ekonomik olarak zorda olan ailelerin durumunu fırsat olarak gören bu terör örgütünün, aileleri ikna etmeye çalışarak çocukları silah altına almaya çalıştığı raporda vurgulanmıştır.⁹⁸⁹

Bununla beraber DEAŞ ve PKK/YPG'nin sivil varlığını umursamaksızın Suriye ve Irak'ta mayınlar döşemesi, tuzak bombalar ve benzeri silahlar kullanmasının 2 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler "Bazı Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi"ne (*Convention on Certain Conventional Weapons*) aykırı olduğunu belirtmekte fayda vardır.⁹⁹⁰ Söz konusu sözleşmenin 3/3 (c). maddesinde mayınların veya tuzak bombaların kullanılmasını yasaklamıştır. Bu madde esasında Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin de bir gereğidir. Ayrım gözetmeksizin sivil nüfusa verilebilecek her türlü zararı UİH yasaklamaktadır.⁹⁹¹ Bu gerekçeyle bu uygulamadan ve yaşanabilecek kayıplardan ötürü bu terör örgütlerinin sorumluluğunun oluşacağı rahatlıkla söylenebilir.

Mezkûr terör örgütlerinin gerçekleştirmiş olduğu UİH ihlallerinin sorumluluk doğurucu olduğu belirgin bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte UİH ihlali durumunda terör örgütlerine yönelik uygulanması gereken net kurallar bütünü olmamasından dolayı kimince bu eylemler ihlal olarak nitelendirilmemekte, daha çok istismar/taciz olarak tanımlanmaktadır. DEAŞ ve El – Nusra'nın eylemlerinin nitelendirilmesinde bu tanımlamalara rastlanılmazken, PKK/YPG ile ÖSO'nun aşırı ve düzensiz fraksiyonlarının gerçekleştirmiş olduğu UİH ihlallerinde bu tür tanımlamalara

⁹⁸⁹ A/HRC/34/CRP.3, Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, **Human Right Council**, 21 July 2016- 28 February 2017, s.4

⁹⁹⁰ 2. Convention On Prohibitions Or Restrictions On The Use Of Certain Conventional Weapons, **UN Treaty Series**, No. 22495
<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDGS/Volume%20II/Chapter%20XXVI/XXVI-2.en.pdf> (Erişim tarihi: 21.04.2019)

⁹⁹¹ Gardam, ss.127-128

rastlanılmaktadır. Söz konusu DDA'lara yönelik eleştirilerin değişkenlik göstermesinin tabii ki hukuki değil siyasi bir tanımlamadan kaynaklandığı değerlendirilmektedir.⁹⁹²

BM Genel Kurulu 1 Eylül 2014 tarihinde Irak topraklarında DEAŞ ve diğer bağlantılı aşırı grupların insan hakları hukuku ve UİH kapsamındaki ihlallerine yönelik bir karar almıştır. Bu gruplar tarafından işlenen infazlara ve sivillere yönelik saldırılara değinerek özellikle Musul ve çevresindeki Hristiyan ve Yezidiler başta olmak üzere diğer gruplara karşı işlenen etnik ve dini temele dayanan suçlar en sert biçimde kınanmıştır. Ayrıca kararda ihlallerin dramatik boyutlara ulaştığı da ifade edilmiştir. Sistematiik bir biçimde insan haklarının ve insancıl hukukun ihlal edildiğı belirtilerek söz konusu terör örgütlerinin işlediğı suçlar savaş suçu, insanlığa karşı suç ve din-etnisiteye dayanan ayrımcı şiddet kapsamında ele alınmıştır. Kadın ile çocuklara yönelik işlenen suçlara da söz konusu kararda değinilmiş ve kınanmıştır. Söz konusu suçları işleyenlerin yargı önüne çıkarılması gerektiğı belirtilmiş ve Irak hükümetine çağrıda bulunulmuştur.⁹⁹³

Bununla birlikte Suriye rejimiyle birlikte hareket eden Hizbullah ve diğer grupların yanında Irak'taki İran destekli olan ve Bağdat hükümetinin etkin kontrolünde olmayan grupların sorumluluğuna dair de bir değerlendirme yapmak gerekebilir. Gerek Suriye gerekse Irak'taki DDA'ların yaptığı eylemlerin insan hakları hukuku ve UİH çerçevesinde ele alınabilmesi için çatışmanın uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaya dönüştüğü tespitinin yapılmış olması şart görünmektedir. Suriye'de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın yaşandığı tespitini ilk kez Uluslararası Kızılhaç Örgütü (UKÖ) yapmıştır. Tabii bu eşiğin hangi kriterlere göre ölçüldüğü konusunda açık bir kural bulunmamaktadır. 13 Haziran 2013 tarihinde BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğince yapılan açıklamaya göre Mart 2011 ve Haziran 2013 tarihleri arasında Suriye'deki iç çatışmalar sonucunda 93.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla Haziran 2012'den Haziran 2013'e ölüm oranının aylık bazda 5.000/kişi olduğu açıklanmıştır.⁹⁹⁴ Çatışma ile kayıplardaki yoğunluk ve süreklilik dikkate alınırsa

⁹⁹² Annyssa Bella Obligations of Armed Non-State Actors: An Exploration of the Practice of the UN Human Rights Council, **Universite De Geneve**, Geneva Academy Of International Humanitarian Law and Human Rights, December 2016, ss. 4 -5

⁹⁹³ A/HRC/RES/S-22/1, *UN General Assembly*, 3 September 2014

⁹⁹⁴ Şener Çelik, Suriye İç Savaşı'nda Silahlı Çatışma Hukuku İhlalleri, **İstanbul Üniversitesi Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, Ekim/ 2014, ss.37-65

Suriye’de uluslararası olmayan bir iç çatışma yaşandığı tespitinin yapıldığı Temmuz 2012 tarihli UKÖ açıklaması temel alınabilecektir.⁹⁹⁵ Bu gerekçeyle Hizbullah ve diğer bağlı grupların eylemlerini de uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda uygulanan kurallar bağlamında ele almak gerekecektir.

Suriye rejime destek amacıyla Suriye’ye giren Hizbullah ve diğer İran destekli Şii gruplarının iç savaşa dâhil olmasının Suriye’deki iç savaşa mezhepçi bir boyut kattığı görülmüştür. Bununla beraber bu grupların desteğiyle rejim, muhaliflere karşı zamanla önemli bir avantaj elde etmiştir. Davet eden taraf olarak Suriye rejiminin Hizbullah’ın insan hakları hukuku ve UİH’e aykırı eylemlerinden ötürü sorumluluğunun oluştuğu ve işlenecek suçlardan ortaklığının (*complicity*) oluşabileceği ifade edilebilir. Konuyla alakalı olarak BM Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Taslak (*Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) 9. maddesinde ifadesini bulan “*Resmi yetkililerin yokluğu veya yetersizliğinde uygulanan eylemler*” başlığı bize yol göstermektedir. Söz konusu maddede: “*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup, resmî otoritelerin yokluğunda ya da yetersizliği hâlinde, kamu gücü yetkilerini kullanıyorsa ve koşullar bu yetkilerin kullanılmasını gerektiriyorsa, uluslararası hukuka göre devletin fîli olarak kabul edilir.*” ifadeleri kullanılmıştır.⁹⁹⁶ Burada devlet otoritesinin bir isyan, işgal veya devrim sonucu dağılmış olması ya da etkisizleşmesi durumunun temel alındığı anlaşılmaktadır. Yani DDA’nın davetçi devletin topraklarındaki davranışı kamu gücü yetkileri mahiyetindedir. Haliyle davetçi taraf olarak Suriye rejiminin Hizbullah ve diğer iltisaklı Şii grupların işlemiş olduğu cürümlerden ötürü sorumluluğunun oluştuğu sonucu çıkmaktadır.⁹⁹⁷ Nitekim BM İnsan Hakları Konseyi rejim ve rejime destek veren Hizbullah gibi unsurların sistematik, yaygın ve ağır biçimde insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinde bulunduğunu ifade ederek

⁹⁹⁵ Syria in civil war, Red Cross says, **BBC World**, 15 July 2012, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362> (Erişim tarihi: 21.04.2019)

⁹⁹⁶ Orijinal metni şu şekildedir: “*The conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact exercising elements of the governmental authority in the absence or default of the official authorities and in circumstances such as to call for the exercise of those elements of authority.*” Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001, s.3, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (Erişim tarihi: 21.04.2019)

⁹⁹⁷ Mohamad Ghazi Janaby, The Legal Status Of Hezbollah In The Syrian Conflict: An International Humanitarian Law Perspective, **Arizona Journal of International & Comparative Law**, Vol: 33, No: 2, 2016, ss.383-421

kınamıştır.⁹⁹⁸ Ancak hükümetlerin meşru bir merci olması halinde çağırdığı devlet ve DDA'lardan ötürü sorumluluğunun oluşabileceği öngörülürken, Suriye'de davet edilen devlet ve DDA'lerin sorumluluğu oluşmayacak mıdır? Suriye'de uluslararası olmayan bir iç çatışma yaşandığından Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi gereği DDA dahil tüm taraflar yaşanan insancıl hukuk ihlallerden ötürü sorumlu tutulacağı rahatlıkla söylenebilir.

İran'a bağlı olarak Suriye'de savaşıyan güçlerin sayısı ile ilgili ise muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Bununla alakalı olarak İnsamer'e göre Suriye'de İran tarafından yönlendirilen 60'ı aşkın yabancı ve yerel milislerin bulunduğu ifade edilmektedir. Bunların toplamının ise 120 bini aştığı öne sürülmektedir. Bununla ilgili aşağıdaki tabloyu vermek mümkündür:

Tablo 10: Suriye'de Savaşıyan İran'a Bağlı Güçler (2020)

İran Devrim Muhafızlarına Bağlı Milisler (15-20 bin)	Farklı Ülkelerden Gelenler (50 bin)	Iraklı Şii Milisler (15-20 bin)	İran'a Bağlı Yerel Şii Milisler (8-12 bin)	İran'a Bağlı Olmayan Şii Milisler (12-15 bin)
Kudüs Güçleri (8-10 bin)	Lübnan Hizbullahına Bağlı Rıdvan Bölüğü (10 bin)	Ebu'l Fadi Abbas Tıgayları (4500)	Muhammed Bakır Tugayları (1500-2000)	Vatan Savunma Birliği (8-10 bin)
Besic Milisleri (2 bin)	Afgan Fatımiyun Tugayları (10-13 bin)	Bedir Tugayları	İmam Mehdi Ordusu	Bustan Grubu (1000)
Devrim Muhafızlarına Bağlı Horasan	Pakistan Zeynebiyun Tugayları (1000)	Esedullah Galip	Aşair Tugayı	İran Yanlısı Filistin Grupları

⁹⁹⁸ A/HRC/RES/30/10, UN General Assembly, 13 October 2015, <https://undocs.org/A/HRC/RES/30/10> (Erişim tarihi: 23.04.2019)

İslam Öncü Hareketi				
	Yemenli Milisler (750)	Sadr Milisleri	Muhtar Sekafi (4500)	Suveyda Dürzi Grupları
	İmam Hüseyin Tugayı (1500)	Asaib'u Ehl'ul Hakk	Şemhed Mihrab Savaşçıları (500)	
	Bakıyetullah Tugayı (400)	Zülfikar Tugayı	Abbas Taburu	
	Yev'mul Me'vut Tugayı (1000)	İmam Hasan El-Muctabi	Fua Taburu	
	El- Vadu Sadık (1000)	İmam Ali Tugayları	Zehra Taburu	
		Irak Hizbullahı (1500)		

Kaynak: Suriye’de Savaşan İran’a Bağlı Güçler, **İNSAMER**, 29 Ocak 2020, https://insamer.com/tr/suriyede-irana-bagli-gucler_2656.html (Erişim tarihi: 23.04.2019)

Terör örgütlerinin güç kazanmaması ve engellenmesi adına tüm taraf devletlerin itina ile iş birliği içinde olması ve hiçbir terör örgütüne destek vermemesi gerekmektedir. Aksi taktirde önceki bölümde işaret ettiğimiz gibi Cenevre Sözleşmelerine aykırı davrandığı açık ve sabit olan DDA’lerin herhangi birine verilecek olan destek, Cenevre Sözleşmelerinin ortak 1. maddesinde ifadesini bulan “*Yüksek Akit Taraflar işbu Sözleşmeye her halükârda riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt ederler*” ibaresine aykırılık teşkil etmiş olacaktır. Söz konusu maddenin artık tüm devletlerin uyması gereken bir teamül kuralına dönüştüğü kabul edilmektedir.⁹⁹⁹ Burada sadece DDA’lere açık bir şekilde verilen destekler için değil, ortak 1. maddede belirtilen “ettirmeyi taahhüt ederler” ifadesinden bir devletin diğer devleti veya DDA’yı Cenevre Sözleşmelerine aykırı

⁹⁹⁹ 12 Ağustos 1949 Tarihli, Cenevre Sözleşmeleri Ve Ek Protokolleri, ICRC, ...

hareket etmesini teşvik etmeme ve engelleme yükümünün de olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰⁰ Nitekim UAD Duvar Davasında da bu konuya vurgu yapılmış, *Erga Omnes* karakteri taşıdığı için Cenevre Sözleşmelerine taraf olsun veya olmasın tüm devletlerin UİH kapsamında yükümlülükleri ihlal etmeme ve ettirmeme sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰¹ Bu gerekçeyle uluslararası insancıl hukuku ihlal ettiği sabit olan bir DDA'ya karşı tüm devletlerin gerekli önlemleri alması uluslararası hukukun amir kurallarındandır.

5.4.Suriye’de Yaşanan Olaylar Karşısında Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi

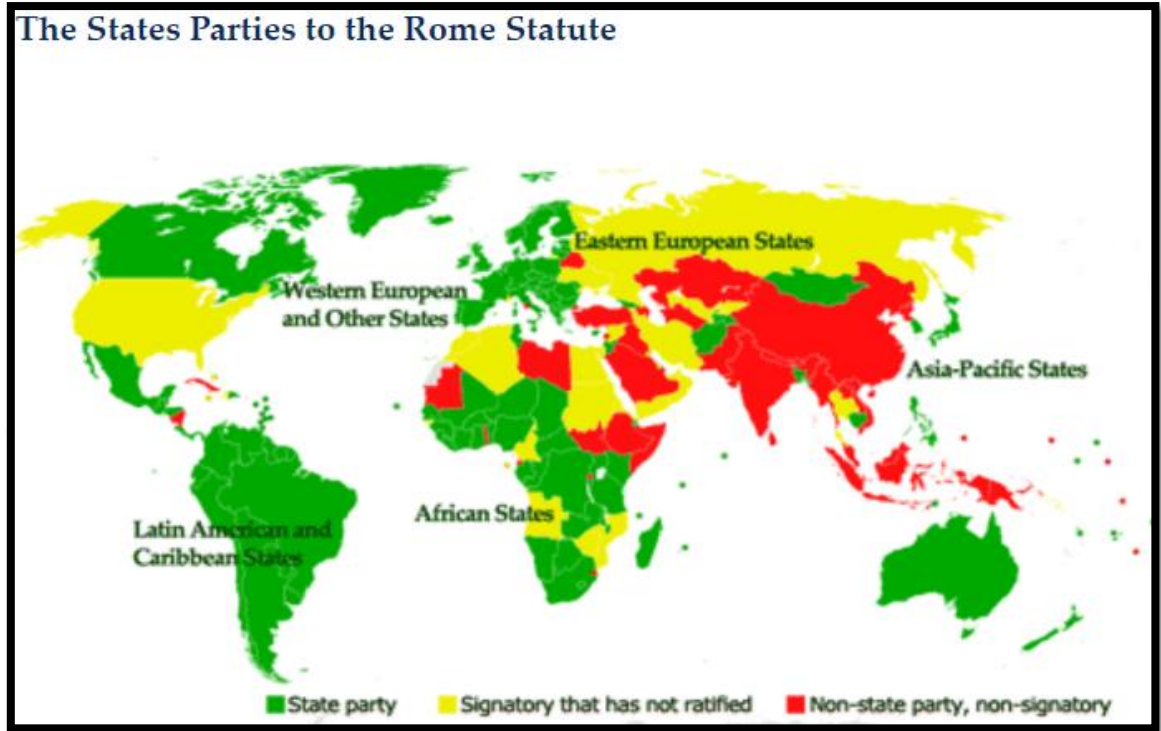
Çatışmaların süreklilik kazandığı dünyada ağır insanlık suçlarının yargılanabilmesi için kurulan geçici (*ad hoc*) mahkemeler yerine çok taraflı, sözleşmeye dayalı ve sürekli bir mahkemenin kurulması uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına gerekli görülmüştür. Devletlerin etkisinden bağımsız bir yargı müessesesi olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (UCM) kuruluşu gerek barış ve güvenliğin sağlanması gerekse uluslararası hukukun gelişimi ve insan haklarının dünya çapında korunmasının sağlanması açısından önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin 15 Haziran-17 Temmuz 1998 tarihinde Roma’da toplanan diplomatik konferanstaki görüşmeler akabinde kurulmasına karar verilmiş ve kabul edilen Roma Tüzüğü imzalanarak devletlerin onayına sunulmuştur.¹⁰⁰² Söz konusu statüye 120 devlet onay verirken ABD, İsrail, Çin, Libya, Irak, Katar ve Yemen aleyhte oy kullanmış, 21 devlet ise çekimser kalmıştır. Yürürlüğe girmesi için en az 60 devletin onaylaması gereken UCM statüsü 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Söz konusu statüye Türkiye taraf olmamıştır.

¹⁰⁰⁰ Chertoff, Domínguez, Manfredi, and Tzeng, s.29

¹⁰⁰¹ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 2004, p.158

¹⁰⁰² Mehmet Dalar, Suriye’deki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu, **Kırıkkale Üniversitesi II. Ortadoğu Sempozyumu**, Kırıkkale, 4-7 Mayıs 2016, s.4

Şekil 9: Roma Tüzüğüne Taraf Olan/Olmayan ve İmzalayan Ancak Onaylamayan Ülkeler

Kaynak: The States Parties to the Rome Statute, ICC, <https://www.icc-cpi.int/> (Erişim tarihi: 12.05.2019)

12.05.2019 tarihi itibarıyla Roma Tüzüğü'ne 122 taraf ülke bulunmaktadır. Taraf ülkelerin 33'ü Afrika, 18'i Asya-Pasifik, 18'i Doğu Avrupa, 28'i Latin Amerika ve Karayip ülkeleri ve 25'i Batı Avrupa ve diğer ülkelerden oluşmaktadır. Suriye, 29 Kasım 2000'de statüyü imzalamış ancak onaylamamıştır. Yine Rusya da statüyü 2000 yılında imzalayan ancak onaylamayan ülkelerdendir. Aynı şekilde İran da statüyü 31 Aralık 2000 yılında imzalamış ancak onaylamamıştır. ABD ise statüyü 2000 yılında imzaladığını ilan etse de 2002 yılında imzasını geri çekmiştir. Ortadoğu'da Ürdün ve Filistin Yönetimi statüye taraftır.¹⁰⁰³ Roma Tüzüğü'nün 5. maddesine göre mahkeme şu konularda görevlidir:

- Soykırım suçu;
- İnsanlığa karşı suçlar;
- Savaş suçları;

¹⁰⁰³ Dalar, s.5

- Saldırı suçu

UCM'nin görev alanında bulunan suçlar arasında bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Yine Roma Tüzüğü'nün 1. maddesinde bu suçlarla alakalı olarak UCM'nin devletlerin ulusal yargı yetkisini “tamamlayıcı” olduğuna işaret edilmiş, mevzu bahis suçların soruşturulması ve cezalandırılmasında isteği ve kapasitesi varsa UCM'nin devreye girmeyeceği belirtilmiştir. Ancak statünün 17. maddesinde ise söz konusu devlet yargılamada ciddiyetten yoksun bir şekilde işlem yapıyorsa; göstermelik olarak hükümler veriyorsa ya da yargılama yapmıyor veya yargılama yapacak bir kapasiteye sahip değilse UCM'nin devreye girebileceği belirtilmiştir. Yine UCM ancak bir devletin statüyü kabul ederek yürürlüğe soktuktan sonraki suçlarıyla ilgili yargı yetkisini kullanabilecektir. (Madde 11/1)

Bununla beraber bir devlet zaman ve yer konusunda istisnai olmak koşuluyla tüzüğe taraf olmasa da mahkemenin yetki alanına giren suçlarda devreye girmesini talep edebilir. Kabul eden devlet mahkeme ile gecikmeksizin ve istisnasız biçimde iş birliğinde bulunmakla mükelleftir. (Madde 12/3) Suçların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği durumlarda ise GK, 7. bölüme uygun olarak suç konusunu mahkemeye sevk edebilir. (Madde 13) UCM tüzüğe taraf olan devletlerin topraklarında işlenen suçlarda (*mülkîlik ilkesi*) yargı yetkisine sahip olduğu gibi tüzüğe taraf olan devletlerden birinin vatandaşı tarafından işlenen suçlarda da yargılamaya yetkilidir. (*şahsîlik ilkesi*) (Madde 8)¹⁰⁰⁴

UCM'nin Roma tüzüğüne uygun olarak gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir. (Madde 25/1) UCM'nin suçun vuku bulduğu tarihte 18 yaşın altında olan bireyler için yargılama yetkisine sahip olmadığı belirtilmiştir. (Madde 26) Ayrıca tüzüğe göre mahkemenin yetki alanına giren suçları zamanaşımına tabi olamayacağı da bildirilmiştir. (Madde 5)¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁴ Figen Tabanlı, Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S.2016/1, s.84

¹⁰⁰⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, ICC, 2011, <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-aee9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatuteng1.pdf> (Erişim tarihi: 12.05.2019)

GK, her ne kadar Suriye krizinin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü ve uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiği yönünde kararlar alsa da Suriye’de yaşanan olayları UCM’ye havale etmemiştir. Gerek BM raporları gerekse uluslararası insan hakları kuruluşlarının insancıl hukukun Suriye’de ağır bir şekilde ihlal edildiği açıklamasına rağmen söz konusu suçlar GK içerisindeki siyasi rekabet nedeniyle UCM önüne getirilememektedir. Bu nedenle UCM, Suriye ve Myanmar örneğinde görüldüğü gibi kendi şartını tanımayan ülkelerde konu olarak yetkisi dahilindeki *jus cogens* kurallarının ihlali karşısında harekete geçememe sorunu yaşamaktadır.

BM Bağımsız Soruşturma Komisyonu, Suriye’de uluslararası insancıl hukukun ağır bir şekilde işlendiği sonucuna varmıştır.¹⁰⁰⁶ İlk olarak komisyon Mart 2012’de şüpheli şahısların ve birimlerin sorumluluğuna dair kapalı bir zarfı BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine teslim etmiş, daha o dönemde rejim ve rejim destekçisi milislerin sorumluluğunun doğduğuna ilişkin bilgi vermiştir. İç savaşın ilerleyen yıllarında bazı muhalif grupların da insancıl hukuka aykırı eylemlerde bulunduğu belirtilmiştir. Hal böyleyken UCM’nin bu krizin neresinde olabileceği son dönemde yaygın bir şekilde tartışılmaktadır. Suriye’de meşru bir hükümetin kurulması akabinde bile ulusal hukuk çerçevesinde olayların sağlıklı bir şekilde yargılanması yargı mercilerinin oluşabilecek kapasite sorunu dikkate alınınca pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla savaş sonrasında Suriye yargı sisteminin kapasite gelişiminin sağlanması için uluslararası toplumun güçlü bir destek vermesi gerekecektir.

Suriye’de UCM yargısının işletilmesi konusunda bir takım çabalar gösterilmiştir. Türkiye dâhil 65 devletin sponsorluğunda Fransa tarafından Suriye’deki olayların UCM’ye sevki için 22 Mayıs 2014 tarihli ve S/2014/348 sayılı karar taslağı GK’ye sunulmuştur. Söz konusu karar taslağında Suriye’deki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği, BM Antlaşmasının 7. bölümü gereği rejim yetkililerinin, rejime yakın milislerin, hükümet dışı silahlı grupların Mart 2011’den itibaren insancıl hukuku ihlal ettiği belirtilmiştir. Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu’nun savaş suçlarına dair raporlarına dayanılarak oluşturulan taslak kararla beraber konunun UCM’ye havalesi gündeme gelmiştir. Ancak söz konusu karar taslağına 15 üyeli GK’nin

¹⁰⁰⁶ Dalar, ss.8-9

13 üyesi olumlu rey verirken, Rusya ile Çin veto etmiştir. Dolayısıyla UCM yargısının başlayabilmesi için GK'nin yetki vermesi gerekliliği şartı da daimi üyelerin vetosu nedeniyle işletilememiştir.¹⁰⁰⁷ Suriye rejimin BM temsilcisi konuyla ilgili yaptığı açıklamada ülkesinde suçları araştıran ve yargıyla paralel çalışan bir araştırma komitesinin kurulduğunu ve savaş suçlarının Suriye'deki yargı organlarınca yargılanacağını savunmuştur. Ek olarak Suriye hükümetinin ulusal yargı yetkisiyle uluslararası yargı organlarının karşı karşıya getirilmesini kabul etmediklerini ifade etmiştir. Suriye rejiminin temsilcisi ülkesindeki suçlarla ilgili komisyon kurulduğunu ve yargı organlarınca yargılama yapılacağını söylese de yapacakları işlemlerin ayrıntılarıyla alakalı olarak BM'nin kendilerinden talep ettiği bilgi ve belgeleri ya vermemiş ya da yetersiz bilgiler vermiştir.¹⁰⁰⁸ Meselenin daha olumsuz yanı uluslararası toplumda Suriye'de insan hakları ve insancıl hukuku ihlal eden tarafların yargılanmasıyla alakalı olarak nasıl bir yol izleneceğine dair bir işaret ve irade de yoktur. UCM'nin bu aşamada yapabileceği sadece Suriye içerisinde bulunan ve savaş suçlarına karışmış kişiler arasında eğer kendi statüsüne taraf bir ülkenin vatandaşı ise onu tespit etmektir. Ancak tamamlayıcılık ilkesi gereği suç işleyen bu kişilerin kendi ulusal hukuk sistemlerinde yargılanması durumunda da UCM'nin bir müdahalede bulunması gereği kalmayacak ancak talep edilirse müdahil olabilecektir.¹⁰⁰⁹

Diğer değinilmesi gereken husus ise Suriye'de kimyasal silahların kullanılması akabinde UCM'nin Suriye'deki yargı yetkisinin tartışmaya açılmasıdır. UCM statüsünde kimyasal silah saldırısının kullanılması nedeniyle oluşabilecek sorumlulukla alakalı bir madde yoktur. Ancak statüde savaş dışı olan sivillere saldırmanın insanlığa karşı bir eylem olduğu ve savaş suçu teşkil edeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. (Md. 7/1-a, Md. 8/2-a (i), Md. 8/2-b (i)) Dolayısıyla kimyasal silahlar yoluyla savaş dışı olan sivillere saldırının UCM statüsüne göre suç teşkil edeceği söylenebilir. Ek olarak Suriye'de UCM yargısının başlatılamamasına neden olan Rusya ve Çin'in Suriye ulusal egemenliğine yaptıkları vurgu ise meselenin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü rejimin suç

¹⁰⁰⁷ Suriye: Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevke veto, **BBC Türkçe**, 22 Mayıs 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140522_suriye_veto (Erişim tarihi: 15.06.2019)

¹⁰⁰⁸ Dalar, ss.13-14

¹⁰⁰⁹ Joshua D. Bauers, Syria, Rebels, and Chemical Weapons: A Demonstration of the Ineffectiveness of the International Criminal Court, **15 Rutgers J. L. & Religion** 328, 2014, ss. 328-351

işleyen üst düzey yöneticilerinin ve askeri yetkililerinin dokunulmazlıkları nedeniyle yargılanamaması gibi bir durumla da karşılaşılabilir. Bu nedenle Suriye’de “egemenlik dokunulmazlığı” (*soverign immunity*) sorununun da ortaya çıkma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Buna ilaveten Suriye krizinde yaşanan cinsel saldırı ve tecavüzlerin boyutunun çok ciddi olduğu belirtilmiştir. Roma statüsü’nün 8/2-e (vi). ve 7/1-g. maddelerine göre suç teşkil eden bu eylemler neticesinde sadece 2013-2015 yılları arasında BM’nin tedavi altına aldığı 38.000 savaş mağdurunun olduğu belirtilmektedir. BM Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu da Suriye rejiminin ve Şebbiha örgütünün cinsel saldırı ve tecavüzü bir silah olarak kullandığını teyit etmiştir.¹⁰¹⁰ Suriye’deki tecavüz suçlarıyla alakalı olarak yürütülen “*Looking Through The Window Darkly*” isimli bir projede 2011-2012 yılları arasında rapor edilen 142 olaydan etkilenen 483 kadın ve kız çocuğu ile yürütülen görüşmeler sonucunda;

- Yaşanan tecavüz olaylarının %62’sinin rejim güçlerince işlendiği,
- %23’ünün rejimle beraber hareket eden Şebbiha örgütüncü işlendiği,
- %2’sinin ise Özgür Suriye Ordusu güçlerince işlendiği

belirtilmiştir.

Suriye rejiminin acil ihtiyacın olduğu bölgelere tıbbi malzemelerin ve insani yardımın sevkini kasti olarak engellemesi ve bilerek bu bölgelere saldırılarını yoğunlaştırması Roma Statüsü’nün 8/2-e (iii). maddesine göre savaş suçu teşkil etmektedir. Buna göre 2012-2016 yılları arasında Darayya’da rejimin, BM yetkililerinin ve insani yardım kuruluşlarının gıda ve tıbbi malzemeler ulaştırmak üzere bölgeye girişine zorluklar yarattığı ve vize vermediği bildirilmiştir. Suriye rejim sadece Darayya’da değil abluka altına aldığı tüm bölgelere girişte kendisinden izin alınmasını şart koşmuştur. BM Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu Suriye rejimi güçlerinin, Kızılay’ın birçok gönüllü ve sağlık personelini teröre destek verdikleri

¹⁰¹⁰ A/HRC/37/CRP.3, **Human Rights Council**, 8 March 2018

iddiasıyla tutukladığını belirtmiştir. Ek olarak Suriye rejiminin Hama ve Halep başta olmak üzere birçok bölgede hastaneleri bombaladığı kayda geçirilmiştir.¹⁰¹¹

Bunun yanında Suriye krizinde yaygın olarak görünen kasti tutuklama, alıkoyma, işkence ve kayıplar Roma Statüsü'nün 7/1-e. maddesine göre de insanlığa karşı suç olarak listelenmiştir. Bu kapsamda Bağımsız Uluslararası Suriye Soruşturma Komisyonu 10 Mart 2011 ile 30 Kasım 2015 tarihleri arasında 621 kişiyle gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda rejim tarafından işlenen insanlığa karşı suçların yanında bazı rejim karşıtı güçlerin ele geçirdiği rejim askerlerine karşı kötü muamele ettiğini ve infazlarda bulunduğunu belirlemiştir. Örnek olarak El – Nusra'nın rejim güçlerini topluca infaz etmesi verilmiştir. El Nusra tarafından savaş suçları, cinayetler ve işkencelerin yapıldığının altı çizilmiş, DEAŞ'ın da rejim güçlerine ve tutukladığı sivillere karşı işkence, cinayet ve yargısız infazlar da bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰¹² Yukarıda bahsedilen suçlar Roma Şartının 7/1-(f). ve 8/2-a(ii)-(iii). ve 8/2-c (ii). maddeleri gereği insanlığa karşı suç teşkil etmektedir.

Mart 2011 ile Haziran 2016'ya kadar en az 12,679 kişinin gözaltında açlık, işkence, suiistimal, dayak ve hastalık nedeniyle hayatını kaybettiği İnsan Hakları İzleme Örgütü'nce açıklanmıştır. Söz konusu işkence ve insanlığa karşı işlenen suçların rejime ait tutuklama merkezlerinde gerçekleştirildiği açıklanmıştır.¹⁰¹³ Ek olarak Ağustos 2016'da “*Syrian Network for Human Rights*” adındaki bir STK raporunda 75.000 zorla kaybetmelerin %96'sının rejim güçlerince yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁰¹⁴ Bu kapsamda UCM'ye yetki verilmesi halinde başta Esed olmak üzere sorumlu olan rejim yetkililerinin yanında DEAŞ ve diğer suç örgütlerinin bireysel olarak işlenen savaş suçlarından ve insanlığa karşı suçlardan ötürü Roma Statüsü'nün 25. ve 27. maddeleri gereği sorumlu tutulması tartışmaya açılabilecektir.¹⁰¹⁵ Özellikle savaşın ilerleyen yıllarında bazı muhalif grupların da bu tür suçlara karıştığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu muhalif grupların

¹⁰¹¹ Seema Kassab, Justice in Syria: Individual Criminal Liability for Highest Officials in the Assad Regime, **Michigan Journal of International Law**, Volume: 39, Issue: 2, 2018, ss.283-300

¹⁰¹² A/HRC/31/CRP.1,3 *Human Rights Council*, February 2016

¹⁰¹³ Kassab, ss.285-286

¹⁰¹⁴ The Crime of Enforced-Disappearance is most Rampant in Syria, nearly 75,000 Individuals are Forcibly Disappeared, **Syrian Network for Human Rights**, <http://sn4hr.org/blog/2016/08/30/26256/> (Erişim tarihi: 15.06.2019)

¹⁰¹⁵ Nesam McMillan ve David Mickler, From Sudan to Syria: Locating Regime Change in R2P and the ICC, **Global Responsibility to Protect** 5, no. 3 (2013), s.297

da savaş suçlarından ve insanlığa karşı suçlardan ötürü yargılanması değerlendirilebilecektir.¹⁰¹⁶

Bu arada UCM Ön Soruşturma Dairesinin Arakan Müslümanlarının Myanmar'dan zorla sınır dışı edilmelerinin savaş suçu veya insanlığa karşı suç olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair soruşturma başlatması önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. UCM Başsavcısı Fatou Bensouda, Myanmar'dan sürgün edilen Arakanlı Müslümanlara yapılanlarla ilgili tam teşekküllü bir soruşturma yapılması için yeterli kanıt olup olmadığına dair ön tahkikat başlattığını açıklamıştır.¹⁰¹⁷ (7. madde) Bunun gibi Suriye'de de UCM'nin bir girişim başlatmasının mümkün olup olmayacağı konusunda tartışmalar mevcuttur.¹⁰¹⁸ Ancak bunun Myanmar'da askeri güçlerin sistematik bir biçimde Arakanlı Müslümanların yerlerinden edilmesine neden olduğuna dair kanıtların Suriye'dekine göre daha belirgin olduğu ve Myanmar'da olduğu gibi Suriye'de sivillerin sistematik bir biçimde yerlerinden edildiğine dair kanıtların bulunmasının çok daha zor olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Ancak bu durum kimi görüşe göre reddedilmekte, özellikle rejimin sivillere yönelik kasti ve kimyasal saldırılarının da 8. maddede belirtilen suçlar yönüyle UCM'nin yargısına konu olabileceği belirtilmektedir. Suriye rejiminin yanında elde edilen kanıtlar ışığında DEAŞ'ı ve diğer iç savaşın taraflarını bu madde çerçevesinde yargılamanın mümkün olduğu ifade edilmektedir.¹⁰¹⁹ Hatta birçok insan hakları hukukçusu, Suriye rejiminin saldırıları neticesinde Ürdün'e sürülen 28 Suriyeli adına Myanmar'da olduğu gibi bir ön soruşturmanın açılması için başvuruda bulunmuştur. UCM'ye taraf olmayan Myanmar'dan UCM'ye taraf olan Bangladeş'e zorla göç ettirilen insanların soruşturmaya konu olduğu ifade edilerek aynı durumdaki Suriyeli mültecilerin de mahkemeye taraf olan Ürdün'e sürüldüğü, bu nedenle

¹⁰¹⁶ Kassab, s.286

¹⁰¹⁷ Uluslararası Ceza Mahkemesi Rohingya'lar için soruşturma başlattı, **DW Türkçe**, 18.08.2018, <https://www.dw.com/tr/uluslararasi-ceza-mahkemesi-rohingyalar-i%C3%A7in-soru%C5%9Fturma-ba%C5%9Flatt%C4%B1/a-45549048-0> (Erişim tarihi: 15.06.2019)

¹⁰¹⁸ Coman Kenny, Prosecuting Crimes of International Concern: Islamic State at the ICC, **Utrecht Journal of International and European Law** 33, no. 84 (2017), ss. 120–145

¹⁰¹⁹ Matt Killingsworth, Justice, Syria and the International Criminal Court, **Australian Institute of International Affairs**, 13 March 2019, <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/justice-syria-international-criminal-court/> (Erişim tarihi: 15.06.2019)

sorumluların incelenmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰²⁰ Tabii bu tür öneriler doğrudan olarak rejimin, DEAŞ'ın veya diğer sorumlu tarafların yargılanacağı sonucuna bizi ulaştırmasa da gelecekte yapılabilecek olası bir yargılama durumunda bu tür soruşturmanın en azından UCM'ye durum incelemesi açısından bir ön hazırlık mahiyeti teşkil edecektir.

Her ne kadar Suriye taraf bir ülke olmasa da UCM Başsavcısı Fatou Bensouda, UCM Statüsüne taraf olan ülkelerin vatandaşları tarafından Suriye'de işlenen suçların incelendiği ve DEAŞ mensubu olan kişilerin vatandaşı olduğu taraf devletlerden bilgiler istediklerini açıklamıştır. Ancak Bensouda, DEAŞ saflarında savaşanların önemli kademelerindekilerin Suriye ve Irak vatandaşı olduğunu ve bu devletlerin de UCM'ye taraf olmadığını hatırlatmıştır.¹⁰²¹ Söz konusu olursa taraf devletlerin vatandaşı olan ve suç işleyen terör örgütlerine mensup kişilerin yargılanmasının¹⁰²² UCM yoluyla yapılmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.¹⁰²³

Bu arada ABD Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığına dair kanıtların olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine ABD müdahalesi gündeme taşınsa da Suriye'nin kimyasal silah sözleşmesine taraf olma kararı sonrasında müdahale ertelenmiştir. Ancak sonrasında da rejimin kimyasal silah kullandığı tespit edilmiştir. Hali hazırda Suriye rejimin kimyasal silah üretmesini engelleyecek etkili bir mekanizma bulunmamaktadır.¹⁰²⁴ Suriye rejiminin kimyasal saldırılarının ise UCM'nin yargı yetkisi dahilinde olan "saldırı suçu" kapsamında ele alınma ihtimali bulunmaktadır. (Madde 5)

Suriye'de geçici ve özel bir mahkemenin kurulması gerektiği yönünde çeşitli öneriler de mevcuttur. Yugoslavya ve Ruanda'da olduğu gibi geçici bir (*ad hoc*)

¹⁰²⁰ Groundbreaking case filed against the Assad regime at the ICC, **TRT World**, 7 Mart 2019, <https://www.trtworld.com/middle-east/groundbreaking-case-filed-against-the-assad-regime-at-the-icc-24734> (Erişim tarihi: 15.06.2019)

¹⁰²¹ The International Criminal Court on Trial - A Conversation With Fatou Bensouda, **Foreign Affairs**, January/February 2017, <https://www.foreignaffairs.com/interviews/2016-12-12/international-criminal-court-trial> (Erişim tarihi: 15.06.2019)

¹⁰²² UCM'nin terör olaylarını soruşturma gibi bir yetkisi olmamakla birlikte, Roma Şartının 8. maddesinde yer alan 'Çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi' ibaresi de dikkate alınarak bir işlem başlatılabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim DEAŞ ve El Nusra gibi örgütlerin bu kapsama alınabilecek savaş suçlarını işlediği gerek BM gerekse diğer insan hakları kuruluşlarınca tespiti yapılmıştır. UCM yargısına girmesi durumunda Roma Şartının 25/3-b, 25/3-d, 25/3-e maddeleri kapsamında yargılamanın yapılabileceği ifade edilmektedir. Kenny, s.138-139

¹⁰²³ Kenny, ss.125-126

¹⁰²⁴ Bauers, ss.344-345

mahkemenin kurulması bu mahkemenin BM Antlaşmasının 7. bölümü gereği GK iradesine dayanması gibi bir engel ortaya çıkaracaktır. Şimdilik Rus ve Çin vetosu gereği geçici mahkemenin kurulması UCM örneğinde görüldüğü üzere hali hazırda mümkün gözükmemektedir.¹⁰²⁵ Ancak bu tür geçici bir mahkemenin kurulması da etkinlik, zaman ve verimlilik açısından UCM varken mantıklı bir seçenek gibi görünmemektedir.¹⁰²⁶ Olası yargılama yönünde bir yetkinin UCM'ye verilmesi durumunda;

- Suriye rejiminin daveti üzerine Suriye iç savaşına dahil olan Şebbiha milislerinin ve diğer Şii örgütlerin işlenen ve kanıtlanan savaş suçları nedeniyle Şam yönetiminin Taslak 9. maddesi gereği işlenen suçlardan sorumlu tutulabileceği,
- Rejime karşı savaşan muhalif güçlerin kanıtlanan savaş suçlarından ötürü sorumluluğunun oluşabileceği,
- Uluslararası insancıl hukuku ihlal eden tarafa yardım edilmemesi gerektiğinden hareketle (Cenevre Sözleşmeleri ortak 1. madde) Suriye rejimine sağlanan askeri, ekonomik, istihbari ve teknik destekten ve direk koordinasyon halinde sivil halka karşı işlenen ve kanıtlanan savaş suçlarından ötürü Rusya ve İran'ın sorumluluğunun gündeme gelebileceği,
- DEAŞ, El Kaide bağlantılı selefi ve cihatçı örgütlerin de hem BM hem de uluslararası insan hakları kuruluşlarca belgelenen savaş suçlarından ötürü yargılanmasının gerekeceği,
- PKK/YPG'ye karşı rejimin açık bir önlemi olmadığı ve eylemlerine rıza gösterdiği dikkate alındığında hem rejimin PYD/YPG'nin eylemlerinden, hem de PYD/YPG'nin bireysel olarak işlenen savaş suçlarından ötürü sorumluluğunun oluşabileceği,

¹⁰²⁵ UCM dünya adalet sistemindeki yeri ve öneminin artırılması ve dünya üzerinde işlenen insanlık suçlarının hesap verilebilirliğinin artması için bu mahkemeye taraf ülkelerin sayısının artırılması ve kapasitesinin daha iyi hale getirilmesi son derece önemlidir. GK'nin uhdesinde olan yargılamayı sevk etme hakkının (Madde 13/b) kolektif güvenlik sistemindeki reformasyon süreciyle beraber GK yerine uluslararası toplumun iradesini daha iyi yansıtan BM Genel Kurul tarafından 3/2 veya 4/3 gibi bir oy çokluğu ile sevk edilmesi daha isabetli olabileceği değerlendirilmektedir. Tabii Genel Kurul'un önüne bu tür bir sevkîyatın gelmesinden evvel bir yargı sürecinin varlığının gerektiği düşünülmektedir. Suriye'de olduğu gibi gerek BM ilgili kuruluşları gerekse sivil toplum kuruluşlarınca insanlığa karşı suç işlendiği yönünde yapılacak tespit ve belirlemelerin yine UCM tarafından ön incelemeyle belirlenmesi ve bu mahkemenin Genel Kurul'a yargılamanın yapılabileceği yönünde tavsiye kararını vermesi ile mümkün olabilir. Daha sonra Genel Kurul'un da bu tavsiye kararını uygun görmesiyle sevk kararının uygulanabileceği değerlendirilmektedir. Ancak hali hazırda bu tür bir reformun yapılma ihtimali çok zayıftır.

¹⁰²⁶ Bauers, s.811

- Hizbullah'ın aktif olarak Lübnan siyasetindeki gücü ve Lübnan devletinin onayını almaksızın kendi inisiyatifiyle Suriye'de savaştığı -ki bu tür bir onayı almanın mümkün görünmediği- dikkate alındığında hem Hizbullah örgütünün hem de bu örgütün desteğini alan rejimin işlenen ve kanıtlanan savaş suçlarından ötürü hukuken sorumlu tutulabileceği,

değerlendirilmektedir.¹⁰²⁷ Bu arada Rusya ve İran her ne kadar UCM statüsüne taraf olmasa da Rus askeri personelinin Rus yargısında ya da GK'nin yetki vermesiyle UCM'de yargılanması tartışılabilir. Ancak Rusya istikrarlı bir biçimde bu yönde çıkan karar tasarılarını veto etmektedir. Onaylaması da mümkün gözükmemektedir. 12 Nisan 2017'de Suriye'de kimyasal silah kullanıldığı kanıtlanmasına rağmen Çin'in GK'de çekimser oy verdiğinde bile Rusya veto hakkını kullanmaktan geri durmamıştır.¹⁰²⁸

GK yetkilendirmesi durumunda Türkiye'nin olası bir UCM yargılamasında sorumlu tutulabileceği yönünde iddialar da mevcuttur. Yaptığımız değerlendirmelerde devletin sorumluluğuna ilişkin maddelerinin 8. maddesi altındaki açıklamalar gereği Türkiye'nin desteklediği grupların varsa aykırı bir eylemi sorumluluğun tartışılabilmesine işaret etmiştik. Ancak Türkiye ve onun desteklediği grupların UCM yargısına konu olabilecek bir saldırı gerçekleştirdiğine dair kanıt bulunamamıştır. Gerek FKH gerekse ZDH kapsamında yapılan müdahalelerde desteği alınan ÖSO gruplarının içerisindeki bazı şahısların münferit suçlara karıştığının (bazı ÖSO militanlarının yağma suçu işlemesi vb.) tespit edildiği ancak bu kişiler hakkında işlemin yapıldığından bahsetmiştik. Söz konusu eleştiriler genellikle operasyonların gerçekleştirilmesi esnasında yapılan eleştirilerdir. Operasyon sonrasında öncekinden daha iyi hale getirme yükümlülüğünü yerine getirdiği ancak nadir olarak güvenlik altına alınan yerlerde PKK/YPG'nin çeşitli eylem ve saldırılarda bulunduğu görülmektedir. Müdahaleler esnasında muhalif güçler içerisinde yer alan bazı grupların karıştığı münferit olayların ise ağırlık (*gravity*) yönüyle UCM yargısına konu olması mümkün gözükmemektedir.

¹⁰²⁷ Rusya savaş suçu işliyor, **Yeni Şafak**, 22.02.2019, <https://www.yenisafak.com/dunya/rusya-savas-sucu-isliyor-2421249> (Erişim tarihi: 20.07.2019)

¹⁰²⁸ Ali Emrah Bozbayındır, Suriye'deki savaş suçları ve uluslararası hukuk, **Anadolu Ajansı**, 19.04.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriyedeki-savas-suclari-ve-uluslararasi-hukuk/800420> (Erişim tarihi: 20.07.2019)

DEAŞ ve diğer aşırı gruplara mensup olan Suriye ve Irak vatandaşlarının yargılanması ise Irak ile Suriye UCM'ye taraf olmadığından kapalıdır. Ancak Irak hükümeti söz konusu terör örgütleriyle iltisakı bulunan vatandaşlarının yargılanması için sadece Irak ve Suriye'de işlenen suçlar açısından UCM'nin yargı yetkisini tanıyabilir. Çünkü ekseriyeti Irak ve Suriye vatandaşı olduğu belirtilen DEAŞ veya diğer terör örgütlerine mensup şahısların rakamının ziyadesiyle fazla olduğu ifade edilmektedir. Bunların yargılanması UCM'ye taraf olunmadığından sağlanamaması, bunun yerine sadece UCM'ye taraf devletlerinin terör gruplarına katılan sınırlı sayıda vatandaşları hakkında soruşturmanın açılması Suriyeliler açısından tam anlamıyla adaletin sağlanamaması anlamına gelecektir.¹⁰²⁹

UCM yargısında yaşanabilecek olan zorluklara binaen Evrensel Yargı Yetkisi (*Universal Jurisdiction*) aracılığıyla Suriye'deki suçluların yargılanabileceği önerilmektedir. Kısaca evrensel yargı yetkisine göre her devletin kendi ulusal sınırları haricinde işlenen suçları iç hukuku çerçevesinde yargılayabileceği öngörülmektedir. Kendisi ile bağlantı noktası olmayan bir suçu yargılama imkanına kavuşması nedeniyle devletlerin bu tür ulusal yargılamalarla objektiflik, devlet çıkarları veya şeffaflık açısından soru işaretlerine neden olan kararlar alabileceği ifade edilmektedir.¹⁰³⁰ Ancak kimi yazarlar da Suriye'de yargılama yollarının artık tıkanıldığını, bu nedenle en etkili yargılama yolunun evrensel yargı sisteminden geçtiğini savunmaktadır.¹⁰³¹ Ancak Rusya ve İran gibi ülkeler başta olmak üzere bazı tarafların ulusal mahkemelerin Esed başta olmak üzere diplomatik dokunulmazlığa haiz kişileri nasıl yargılayabileceği konusunu tartışmaya açması söz konusu olabilir.¹⁰³² Bu nedenle Irak ve özellikle Suriye uyruklu suçluların yargılamasının en uygun mercii esasında UCM olsa da bu yola başvurmak kısa ve orta vadede pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla evrensel yargı prensibiyle

¹⁰²⁹ Mark Lattimer, Shabnam Mojtahedi ve Lee Anna Tucker, A Step towards Justice: Current accountability options for crimes under international law committed in Syria, **Ceasefire Centre for Civilian Rights**, April 2015, ss.11-12

¹⁰³⁰ Hilal Cehanpınar, Devletin Evrensel Yargı Yetkisi ve Uluslararası Hukuk, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Erzurum, 2014.), s.34

¹⁰³¹ Alexis Straubus, Prospects for Justice and Accountability in Syria, **Augsburg Honors Review**, Volume 12, Article 7, 2019, s.116

¹⁰³² Ancak Roma Şartına göre suç işleyen devlet görevlileri de UCM yargısına tabi tutulmaktadır. (27. madde)

diğer devletlerin kendi hukuk sistemine göre suçluları yargılaması en kolay ve makul yol olduğu ifade edilebilir.¹⁰³³

Diğer taraftan Suriye’de işlenen suçlarla ilgili UCM’nin yetkilendirilmesi söz konusu olursa UCM yargısını tanımayan devletlerin en azından UCM ile iş birliğini geliştirme yollarını bulmasının da mümkün olabileceği düşünülmektedir. UCM yargısını tanımayan ABD’nin Uganda’da savaş suçları işlediği belirtilen Dominic Ongwen’i, Orta Afrika Cumhuriyetindeki güçleri aracılığıyla yakalayarak UCM yargısına teslim etmesi önemli bir örnektir. Benzer biçimde en azından DEAŞ ve El Nusra gibi terör örgütlerinin yakalanarak UCM yargısına teslim edilmesi Suriye’deki suçların yargılanması açısından önemli bir adım olacaktır. Ancak ifade ettiğimiz hususlar bu tür bir yargılamayı en azından kısa ve orta vadede imkânsız kılmaktadır. Sonuç olarak işlenen suçlarla alakalı olarak başvurulabilecek en makul yargılama seçeneğinin evrensel yargılama yetkisiyle devletlerin iç hukuklarına göre yapacağı yargılamanın olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³⁴

Tabii ki bu yorumlar BM sisteminin yetersiz kaldığı sorunlara yönelik bulunmaya çalışılan zorlama çözüm önerileridir. Nihai aşamada meselenin özü yine kolektif güvenlik sisteminin yeni dünya düzenine uyarlanmasına dönmektedir.

¹⁰³³ Hill Moodrick-Even Khen, Revisiting Universal Jurisdiction: The Application of the Complementary Principle by National Courts and Implications for Ex-Post Justice in the Syrian Civil War, **Emory International Law Review** 30, no. 2, 2015, ss.261-287

¹⁰³⁴ Kenny, ss.127-129

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İllegal devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak olan meşru müdafaa hakkı sadece Türkiye'nin değil, uzun zamandır birçok devletin gerçekleştirdiği müdahalelerle gündeme gelen ve tartışılmalı bir konu olmuştur. Globalleşme ile beraber teknoloji ve iletişim imkanlarını iyi bir şekilde değerlendiren devlet dışı aktörlerin etkinliğini artırması, realist anlamda devlet egemenliğinin sınırlarını tartışmaya açmıştır. Özellikle zayıf veya başarısız devletlerin yönetilemeyen alanlarında bulunan terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği saldırılarda bu alanları aktif bir şekilde kullanması bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Öyle ki yönetilemeyen alanlarda bulunan bu illegal devlet dışı aktörler, diğer ülkelere karşı meşru müdafaa hakkına başvurmayı gerektirecek ölçüde silahlı eylemlerde bulunmaya başlamıştır.

Bununla ilgili BM Güvenlik Konseyi her ne kadar terör örgütlerine karşı üye devletlerin 51. maddeye dayanarak meşru müdafaa hakkına başvurabileceğini öngörmüş olsa da yol ve yöntemleriyle alakalı detay vermekten kaçınmıştır. BM Antlaşması da aynı şekilde devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkı konusunda yeterli düzeyde yol gösterici değildir. Uluslararası hukukun bu bağlayıcı kaynaklarının yol göstermemesi tezde, saldırgan devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkını detaylandıran ve yorumlayan bazı doktrinlerden ve örnek mahkeme kararlarından faydalanılmasını gerekli kılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken ise olabildiğince normatif bir çerçevede konunun değerlendirilmesine dikkat edilmiştir. Çünkü günümüzde artık devletlerin egemenlik haklarına sahip olması sınırları dahilinde istediği inisiyatifleri alabileceği anlamına gelmediği; devletlere bahsedilen bu egemenlik haklarının sadece bir hak değil aynı zamanda bir sorumlulukta içerdiği kabul edilmektedir. Bir diğer ifadeyle devletlerin halkına karşı sorumlu olduğu kabul edilirken, sınırlarını aşan ve aciz kaldığı sorunlar karşısında da diğer devletlere karşı yine egemenlik haklarından kaynaklanan sebeplerden ötürü sorumluluğunun tartışıldığı bir döneme girilmiştir. Ancak gelişmekte olan devletler, ülkelerinde yaşanan insan hakları ihlalleri konularına başka bir devlet veya uluslararası örgütün karışmasını ve hatta eleştirmesini dahi BM Antlaşması'nın 2/7. maddesinde belirtilen iç işleri karışmazlık ilkesine aykırı olarak değerlendirebilmektedir. Bu tür durumlarda her ne kadar BM Güvenlik Konseyi insan hakları ihlallerinden doğan ve sınırı aşan insani krizler karşısında uluslararası toplum adına önlemler alma

sorumluluğu bulunsa da konseyin almış olduğu önlemlerin yetersiz olduğu ve bu önlemlerin de belirli devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği yönünde kuvvetli eleştiriler mevcuttur. Bu bağlamda tezin “Küresel Yönetişim Teorisi”nin günümüzde terörizm veya mülteci meselesi gibi sınırı aşan sorunlara karşı devletlerin tek başına üstesinden gelebileceği bir durumdan çıktığı; devletlerin bu soruna karşı realist perspektifin getirdiği katı egemenlik anlayışıyla bakmasının mümkün olmadığı, terör örgütleri gibi illegal devlet dışı aktörlere karşı mücadelede BM sisteminin yetersiz kaldığı ve bu nedenle uluslararası toplumun iradesini daha iyi yansıtan bir küresel yönetim sisteminin kurulması gerektiğine dair öngörülerini doğruladığı görülmüştür. Bir diğer ifadeyle bu tez çalışmasıyla, (1) Irak ve Suriye’deki yönetilemeyen alanlarda bulunan ve bu devletlerin engellemekte aciz kaldığı terör örgütleri tarafından Türkiye’ye karşı gerçekleştirilen silahlı saldırılar ve bu terör örgütlerine karşı Türkiye’nin müdahalelere başvurması, (2) Irak ve Suriye yönetimlerinin ise bu müdahalelere itiraz ederek egemenliklerinin ihlal edildiğini açıklaması, (3) yaşanan ağır insancıl hukuk ihlalleri karşısında milyonlarca Suriyeli ve Iraklının mülteci durumuna düşmesi ve bunun uluslararası alandaki yansımaları, (4) uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bölgedeki krize yönelik önlem alma sorumluluğu bulunan BM Güvenlik Konseyi’nin, veto yetkisine sahip üye devletlerin mutabakata varamaması nedeniyle harekete geçememesi gibi problemlerin küresel yönetim teorisinin bahsi geçen öngörleriyle benzerlik göstermesi hasebiyle bu teori için önemli bir vaka çalışması (*case study*) mahiyetinde olabileceği varsayımıyla hareket edilmiştir.

Türkiye’nin Suriye ve Irak hükümetlerinin izni olmaksızın bu ülkelerde operasyon yapma yetkisine sahip olup olmadığı, müdahalelerin meşruiyeti bağlamında ilk bakışta (*prime facie*) sorgulanan hususlardan biridir. Çünkü bir devletin toprağında o devletin rızasına dayanmayan müdahalelerin buyruk kurala (*jus cogens*) aykırı olduğu kabul edilmektedir. (BM Antlaşması 2/1. madde) Ancak bunun birtakım istisnaları bulunduğu savunulmaktadır. Örneğin ev sahibi devletin yönetilemeyen alanlarında barınan devlet dışı aktörlerin diğer ülkelere karşı gerçekleştirdiği saldırılar karşısında mağdur devletin meşru müdafaa hakkına başvurmak için teamül kuralı olduğu kabul edilen aciliyet, gereklilik ve orantılılık kriterlerine uygun biçimde kendini müdafaa edebileceği kabul görmektedir. Tabii ki bu tür bir problemle karşılaşılmaması halinde ilk olarak ev sahibi

devletten mütecaviz devlet dışı aktöre karşı müdahil olması talep edilmesi gerekir. Eğer engelleyecek güçte değilse de mağdur devlet ile işbirliği içerisinde sorunu çözmesi beklenir. Her ne kadar ideal olan yöntem işbirliği içinde hareket etmek olsa da söz konusu devletler arasındaki siyasi ilişkilerin seviyesi bunu her zaman mümkün kılmayabilir. Bunun üzerine mağdur devletin kendisine yönelen saldırılar karşısında BM Güvenlik Konseyi'ne başvurması gündeme gelecektir. Eğer BM Güvenlik Konseyi'ndeki çözüm yolları da tıkanırse ne tür bir yolun izleneceği acizlik veya isteksizlik doktrini çerçevesinde tartışmaya açılmaktadır. Bu doktrine göre ev sahibi devleti, kendi yönetemediği topraklarda bulunan devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği saldırıları engelleyememesi durumunda, mağdur devlet ile işbirliği içinde hareket etmesi artık bir seçenek değil, zorunluluk halini alacaktır. İşbirliğinde bulunulamıyor ve BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alamıyorsa, mağdur devletin saldırı ve ani tehditlere karşı uygun yollardan ve orantılı şekilde kendini müdafaa etmesi gerekecektir. Ayrıca eğer ev sahibi devlet mağdur devlete yönelen bu saldırıları iş birliği içerisinde hareket ederek durdurmaya gayret etmez ve mağdur devletin kendisini savunmasını engellerse, bu sefer kendi topraklarından mağdur devlete karşı gerçekleşen saldırılardan ötürü sadece kuvvet kullanma yasağından bahseden BM Antlaşmasının 2/4. maddesini¹⁰³⁵ ihlal etmekle kalmayacak; anlaşmazlıkların barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde çözülmesini öngören aynı antlaşmanın 2/3. maddesine de aykırı hareket etmiş olacaktır. Her ne kadar devlet dışı aktörlerin saldırılarından ötürü ev sahibi devletin doğrudan sorumlu olacağı yönünde bir temayül bulunmasa da durdurmakta aciz kaldığı bu aktörlerin saldırılarına karşı mağdur devlet ile işbirliği yapmaması halinde ev sahibi birincil derecede sorumlu olacağı bu doktrinde öngörülmektedir.¹⁰³⁶ Diğer taraftan da

¹⁰³⁵ Söz konusu madde kuvvet kullanma yasağından bahsetmektedir. Orijinali şu şekildedir: “*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar*” BM Antlaşması, **Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi**, <https://inhak.adalet.gov.tr/> (Erişim tarihi: 15.07.2020)

¹⁰³⁶ Yine bununla ilgili Uluslararası Adalet Divanı'nın 19 Aralık 2005 tarihli “*Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası*” haricinde görüş belirten Hâkim Kooijmans, eğer bir devlet kendi topraklarının bir bölümünde veya tamamında hâkimiyet kuramıyorsa ve bu bölgelerden komşu devlete silahlı saldırı gerçekleştiriliyorsa bu topraklarını kontrol edemeyen devlete atfedilemeyeceği de mağdur devletin 51. madde çerçevesinde meşru müdafaa hakkına başvurabileceği kanaatini dile getirmiştir. “Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo”, Separate Opinion of Judge Kooijmans, **ICJ Report**, p.50, para.30 <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf> (Erişim tarihi: 15.07.2020)

mağdur devletin saldırgan devlet dışı aktöre karşı müdahalesini orantılı bir şekilde gerçekleştirmesi gerekecektir. Orantısızlık durumunda mağdur devletin fiili uluslararası hukukta yasaklanan “zararla karşılık” fiili olarak değerlendirilecektir.

Bununla beraber acizlik veya isteksizlik doktrini uygulamalarının öncesine dayandığı söylenebilir. Türkiye’nin Kuzey Irak’ta gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler de buna verilebilecek en güzel örnektir. BM Güvenlik Konseyi’ne gönderdiği mektuplarda Türkiye, Irak topraklarında PKK’ya karşı yaptığı operasyonları, Bağdat yönetiminin bu terör örgütünün kendisine karşı gerçekleştirdiği saldırılarda aciz kalmasına dayandırmıştır. Irak, Türkiye’nin müdahalelerini düzenli olarak kınasa da BM Güvenlik Konseyi daha çok Türkiye ile Irak’ın ikili görüşmeler yoluyla meseleyi çözmesini tavsiye etmektedir. Bazı Arap devletleri hariç tutulursa genel itibariyle uluslararası toplumun tutumu Türkiye’nin kendi vatandaşlarını korumaya hakkı olduğu ancak operasyonlarını orantılı olarak gerçekleştirmeye dikkat etmesi gerektiği yönündedir. Bununla beraber Suriye’de “DEAŞ’e Karşı Oluşturulan Uluslararası Koalisyon”a dahil olan ülkeler, Suriye rejiminin itirazına rağmen BM Güvenlik Konseyi’ne Suriye’de illegal devlet dışı aktörlere karşı gerçekleştirdiği müdahalelerini hukuken acizlik veya isteksizlik doktrinine dayanarak gerçekleştirdiğini içeren mektuplar iletmıştır. Dolayısıyla bu yollanan mektuplar, acizlik veya isteksizlik doktrininin devlet uygulamalarında yerini almaya başladığını göstermektedir. Bu nedenle bu doktrine dayanarak devletlerin meşru müdafaa hakkının olmazsa olmaz şartları olan aciliyet, gereklilik ve orantılılık kriterlerine uygun biçimde gerçekleştirdiği müdahalelerin hukuki bir zemin kazanmaya başladığı savunulabilir. Bu doktrine dair verilen örnekler ışığında, Türkiye’nin Irak ve Suriye ile işbirliği içerisinde hareket etmesinin tercih edilen bir yaklaşım olacağı ancak işbirliğini yapamaması halinde bunun, yaşanan saldırı ve ani tehditlere (*attacks and imminent threats*) karşı önlem almasını engellemeyeceği söylenebilir. Bu önlemlere ise 51. maddede belirtilen “*Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek*” orantılı bir şekilde başvurulabilecektir.

Acizlik veya isteksizlik doktrinine benzer şekilde devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkının usul ve yöntemlerindeki muğlaklığı gidermek amacıyla öne sürülen “Bethlehem Prensipleri” dikkate alınarak Türkiye’nin müdahaleleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde saldırı olmasa bile somut bir saldırı tehlikesi

mevcutsa ve bu tehlike kanıtlanabiliyorsa mağdur adayı devletin meşru müdafaa hakkına orantılı biçimde başvurmasına olumlu yaklaşıldığı görülmüştür. Yani bu prensiplere göre terör tehdidi ani, başa çıkılmaz ve geri döndürülemez derecede ise mağdur adayı devletin kendisine saldırı yapılmasını beklemeksizin, meşru müdafaa hakkına orantılı bir şekilde başvurabileceği kabul görmektedir.

Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı kapsamında gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerin meşruiyeti bağlamında ele alınan bir diğer doktrin ise zaruriyet doktrindir. Zaruriyet doktrini BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) 2001 yılındaki 53. oturumunda Devletlerin Sorumluluğu Maddeler Taslağı'nda benimsenen ve mahkeme kararlarında atıfta bulunulan bir doktrindir. Bu doktrine göre kuvvet kullanımından kaynaklanan sorumluluğun zorlayıcı sebep, acz ve zaruriyet (gereklik) gibi nedenlerden ötürü ortadan kalkabileceği belirtilmektedir. Fakat zaruriyet halinden yararlanılabilmesi için UHK, birtakım şartlar öne sürmüştür. Bu şartlar arasında devlet egemenliği ve toprak bütünlüğünü bozacak eylemler ile uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun ihlal edilmemesi gösterilebilir. Çalışmada da Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki müdahaleleri neticesinde DEAŞ ve PKK/YPG gibi terör örgütlerinin devletleşme çabalarının nasıl engellendiğine dair detaylı bilgiler verilmiştir. Nitekim Türkiye'ye karşı saldırılarda bulunan ve saldırılarda bulunma tehdidini devam ettiren bu devlet dışı aktörlerin Suriye ve Irak'ta devletleşmeye çalışması, Türkiye tarafından da bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu nedenle yapılan değerlendirmelerde Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin Suriye ile Irak'ın egemenliği ve toprak bütünlüğüne karşı menfi bir etkisinin olmadığı, aksine destekleyici olduğu yanının olduğu kanaati hakim olmuştur. Bu kanaatin elde edilmesinde ise Türkiye'nin Irak ve Suriye'de yönetilemeyen alanlardan kaynaklı olarak karşılaştığı saldırıların ve tehlikenin süreğenliği unsurları etkili olmuştur. Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukunun ihlali konusunda ise tezde BM ve insan hakları kuruluşlarının raporlarına yer verilmiştir. Bu raporlarda müdahaleler esnasında sınırlı bir şekilde yaşanan bazı münferit vakalarla alakalı değerlendirmeler incelenmiştir. Ancak Türkiye BM tarafından yaşandığı belirtilen bu vakaların kendisi ile ilgisi olmadığını ve müdahalelerini çok dikkatli bir şekilde yürüttüğünü savunmuştur. Öne sürülen vakaların yaşandığı varsayımıyla hareket edilirse, BM raporlarındaki ifadelerden bu fiillerde kasıt

(*intention*) unsurunun eksik olduğu, yani “bilerek ve isteyerek” işlenilmediği ve birçoğunun sehven olarak yaşanmış olabileceği kanaatine varılmıştır.¹⁰³⁷ Nitekim bu iddia edilen vakaların daha çok Türkiye’nin eğittiği Özgür Suriye Ordusu mensuplarının işlediği iddia edilen bazı yağma olaylarında görüldüğü ifade edilmektedir. Ancak bu seferde Uluslararası Adalet Divanı’nın Nikaragua Kararı’nda belirtilen etkili kontrol standardı (*effective control standard*) ile Bosna Soykırım Davası’ndaki karara göre bir analiz yapılırsa, Türkiye’nin ÖSO tarafından yapılmış eylemlerden dolayı doğrudan değil, dolaylı bir sorumluluğunun oluşacağı sonucu elde edilmektedir. Haliyle bu fiillerin tümü dikkate alındığında genel olarak müdahalelerin meşruiyetini etkileyecek bir “zararla karşılık” fiilinin oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında değerlendirilen bir diğer doktrin ise koruma sorumluluğu doktrini (R2P). 2005 yılında BM Dünya Zirvesinde ve 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi’nin 1674 sayılı kararıyla kabul edilen bu doktrin, tüm devletlerin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi cürümlerden koruması gerektiğini ve bunun da egemenlikten doğan bir yükümlülük olduğunu öngörmektedir. Eğer devlet bu sorumluluğunu yerine getirmemezse, koruma yetkisinin uluslararası topluma geçeceği belirtilmektedir. Kanada hükümetinin liderliğinde Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*) tarafından ilk kez kullanılan koruma sorumluluğu doktrinindeki temel ilkelerin ve şartların neler olduğu; geliştirme yönündeki BM’nin gösterdiği çabalar ve doktrinin karşılaştığı eleştiriler tezde incelenmiştir. Ancak inceleme sonunda R2P’de önlemler alması gereken otoritenin BM Güvenlik Konseyi olmasından ötürü bu doktrinin Türk müdahalelerinin temel dayanak noktası olamayacağı kanaatine varılmıştır. Çünkü R2P’de esas amaç meşru müdafaa değil, insani durumun düzeltilmesidir. Her ne kadar Türk müdahaleleri yoluyla insani durumun düzeltilmesine de katkı sağlandığı savunulsa da bu müdahalelerindeki temel amacın meşru müdafaa olduğu görülmektedir. Fakat yine de Türkiye’nin Suriye’de aldığı güvenlik önlemleriyle R2P kapsamında öngörülen yeniden inşa faaliyetleri için uygun bir ortamın oluşturulduğu ve insani güvenliğin önemli ölçüde sağlandığı söylenebilir. Yine 51. maddede ifadesini

¹⁰³⁷ Bir fiilin suç olarak addedilmesi için maddi unsurun (*actus reus*) yanında, manevi unsurun (*mens rea*) da varlığı önemlidir. Buradaki manevi unsurdan kasıt bir fiilin suç olduğunu bilerek ve açacağı sonuçları bilerek işlenmesidir.

bulduğu üzere geçtiği üzere “Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek” Türkiye’nin kendisini güvenlik anlamında doğrudan etkilediğinden, söz konusu insani krize yönelik R2P’de öngörülen tedbirlerin kolaylaştırılmasına yönelik önlemler almasında bir sakıncanın bulunmayacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua Kararında da bu tür durumlarda alınacak insani tedbirlerin uygunluğuna ilişkin olumlu bir görüş bildirmiştir.¹⁰³⁸

Tehlikeye ilişkin eldeki kanıtların uluslararası toplumun da tasdik edeceği şekilde somut olması halinde ön alıcı (*pre-emptive*) bir şekilde müdahalede bulunulmasında bir sakıncanın olmadığı ifade edilmişti. Ancak güneyden karşılaştığı tehditlerin ciddiyeti bariz olmasına rağmen Türkiye’nin DEAŞ’ın Türk toprağı sayılan Süleyman Şah Saygı Karakolu’na saldırı yapmak üzere olduğu istihbaratını elde edene kadar müdahalede bulunmayı tercih etmediği görülmektedir. Türkiye’nin bu tutumundan 51. maddeyi geniş yorumlamadığı, dar yorum tekniğine gittiği sonucu çıkmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye saldırı tehdidinin aniliğine rağmen meşru müdafaa hakkına başvurmamış ve kendisine yönelen saldırılardan sonra müdahalelere başvurduğu görülmektedir. Her ne kadar siyasi olarak sorgulanmaya açık olsa da hukuken bu yaklaşımın Türkiye’nin gerçekleştirdiği müdahalelerin meşruiyetine müspet bir etkisinin olacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Fakat Şah Fırat Operasyonundan sonra Türkiye, DEAŞ’e karşı aldığı güvenlik tedbirlerini sıkılaştırmıştır. Bu alınan tedbirlerle beraber DEAŞ iltisaklı yayın organlarında saldırı ve tehdit söyleminin önemli oranda artış gösterdiği müşahade edilmiştir. DEAŞ bu saldırı ve tehdit söylemini fiiliyata dökmüş, 2015 yılı itibariyle Türkiye’de büyük terör eylemlerinde bulunmuştur. 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı’na başlanmadan evvel sadece DEAŞ eylemleri sonucunda açıklanan resmi rakamlara göre Türkiye’de 330 kişi hayatını kaybetmiş ve 1565 kişi yaralanmıştır. (bkz. Şekil 2) Yaşanan bu saldırılar BM Güvenlik Konseyi’nin kararlarına da yansımış ve alınan 2249 sayılı kararda Türkiye’nin DEAŞ terörü nedeniyle mağduriyet yaşayan

¹⁰³⁸ Uluslararası Adalet Divanı’nın Nikaragua Davasında aldığı bu kararın ilgili paragrafının orijinali şu şekildedir: “*There can be no doubt that the provision of strictly humanitarian aid to persons or forces in another country, whatever their political affiliations or objectives, cannot be regarded as unlawful intervention, or as in any other way contrary to international law*” Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) **ICJ Report** 1986, para. 242

lkelerden birisi olduğu teyit edilmiştir. Türkiye'nin yaşadığı bu saldırılar sadece insan kaybına neden olmamış, Türk halkı üzerinde sosyo-ekonomik, toplumsal ve psikolojik olarak da tahribata neden olmuştur. Bu nedenle tezde, Türkiye'de gerçekleştirilen terör saldırıları ve tehditlerinin ölçüsü dikkate alınarak meşru müdafaa hakkına başvurmak için icap eden silahlı saldırıya uğrama şartının karşılandığı neticesine varılmıştır. Bu arada 2249 sayılı kararın yanında BM Güvenlik Konseyi 2014 yılında almış olduğu 2170 ve 2178 sayılı kararlarla da uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bölgedeki terör örgütlerine karşı uluslararası toplumdan gerekli tedbirlerini almasını istediği de vurgulanmıştır. Bu kararlarla birlikte Türkiye dahil tüm uluslararası topluma buradaki terör örgütlerine karşı uluslararası hukuka uygun bir şekilde gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Dolayısıyla bölgedeki terör örgütlerine karşı müdahalede bulunulması için şart olan "gerekliklik ve aciliyet" durumlarının mevcut olduğu bu kararlarla beraber teyit edilmiştir.

Tezdeki Irak zerine yapılan değerlendirmeler Türkiye-Irak arasında yaşanan Beşika krizi üzerinedir. Bu bölümde öncelikle sınır ötesi operasyonlarına yönelik Irak hükümetleriyle akdedilen antlaşmaların ele alınması konu bütünlüğü açısından önemli grlmştir. Çünkü Türkiye'nin operasyon yapma gerekçesi olarak gösterdiği Irak'taki yönetilemeyen alanlar sorununun yeni olmadığı ve bölgedeki mütecaviz devlet dışı aktörlere karşı Türkiye ile Irak'ın 1926'ya kadar uzanan bir işbirliği geleneğinin olduğu görülecektir. Ayrıca PKK terör örgütünün yanında, 2014 yılı itibariyle DEAş terör örgütünün de Irak topraklarında zamanla güçlenmeye başlaması sadece bölgesel değil, uluslararası barış ve güvenliği de tehdit etmeye başlamıştır. Irak bölgede g kaybettikten sonra Türkiye dahil birçok ülkeden yardım talep etmiş, Türkiye de yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir. Bu kapsamda DEAş ile mücadelede Musul Ulusal Muhafız birliğinin çekirdek kadrosunu teşkil edecek birlikler, TSK personeli marifetiyle eğitilmeye başlanmıştır. Ancak Türkiye'nin sadece 1500-2000 aralığında askerinin olduğu ifade edilen Beşika ssnn bulunduğu bu bölgede DEAş, hakimiyetini artırıarak devam ettirdiği ve bu terör rgtnn Türk üssüne karşı sürekli tacizlerde bulunduğu grlmştir. Aralık 2015'te Beşika üssüne karşı DEAş tarafından yapılan saldırı neticesinde biri subay olmak üzere Iraklı iki kişi şehit olmuş ve dört TSK personeli yaralanmıştır. Yaralanan TSK personelleri hemen Türkiye'ye sevk edilmiştir. Irak'ın

bölgede güvenliği sağlayabilecek güvenlik gücünün olmayışı, Türkiye'nin derhal bölgeye koruma gücü sevk etmesine sebebiyet vermiştir. Fakat hali hazırda mezhepsel çatışmalarla uğraşan Irak hükümeti, bu sevkiyat kararı sebebiyle egemenliğinin ihlal edildiğini ilan ederek, derhal koşulsuz ve şartsız bir şekilde Türk askerinin geri çekilmesini talep etmiştir. Türkiye ise bu tepki üzerine takviye güç yollanmasını durdurmuş ve Beşika'daki personelini azaltacağını bildirmiştir. Ancak tezde, Irak hükümetinin Beşika üssünde bulunan TSK personelini zamanında ve güvenli geçişini garanti dahi edecek durumda olmadığına dikkat çekilmiştir. Buna mukabil, Türkiye'de saldırılar gerçekleştiren PKK ve DEAŞ terör örgütlerinin bu bölgedeki güvenlik boşluğunu doldurma ihtimalinin, orada bulunan TSK personeli için ani bir tehdit (*imminent threat*) oluşturduğu savunulmuştur. Bu durumun DEAŞ saldırılarına karşı Türkiye'nin kendisini savunmak üzere askeri güç yollayabilmesini hukuki açıdan meşru kıldığı ancak buna rağmen Türk tarafının ikili ilişkilerin daha fazla bozulmasını engelleme adına güvenlik gücünü yollamayı hemen durdurduğu görülmüştür. Her ne kadar Türkiye'nin asker sevkiyatını durdurması siyaseten tartışmaya açık olsa da yine böyle bir tercihte bulunmasının hukuken elini güçlendirdiği söylenebilir.

Türkiye'nin tüm TSK personelini çekmesi halinde ise bu personele ve Türkiye'ye karşı gerçekleşebilecek saldırılarda Irak tarafının ne tür sorumluluğunun oluşabileceği konusunda çeşitli düzenlemeler mevcuttur. Irak Türkiye'den tüm askeri varlığını çekmesini talep ederek Türkiye'ye yönelik Irak topraklarından yeni bir saldırı gelmeyeceğini de taahhüt etmiş olmaktadır. Dolayısıyla tekrar saldırı vuku bulması durumunda, Irak'ın BM antlaşmasının 2/4. maddesi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1378 sayılı kararları¹⁰³⁹ ile BM Genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 sayılı '*Dostça İlişkiler*' bildirisine göre hukuken aykırı bir fiil işlemiş olacağı ifade edilebilir.¹⁰⁴⁰ Bu tür bir aykırılık durumunda ise esas muhatap Bağdat yönetimi olacak, Türkiye'nin Irak devletine karşı meşru müdafaaya başvurma hakkı doğacaktır. Devlet dışı aktörlere karşı başvurulacak olan meşru müdafa hakkıyla alakalı olarak incelenen doktrin, yaklaşım ve mahkeme kararlarında kanıtlanabilir acil tehditlere karşı mağdur

¹⁰³⁹ Söz konusu kararlarda, üye devletlerin terör örgütlerini topraklarında barındırmaması gerektiği ifade edilmektedir.

¹⁰⁴⁰ Dostça ilişkiler bildirisine göre üye devletlerin topraklarında terör örgütlerini barındırmaması ve diğer ülkelere saldırıda bulunmak üzere topraklarını kullandırması gerektiği vurgulanmaktadır.

adayı devletin kendisine saldırı gelmesini beklemek zorunda olmadığına işaret edilmektedir. Haliyle bu yaklaşımlara göre değerlendirilirse Türkiye'nin Irak'tan gelebilecek potansiyel saldırıları gerçekçi bir şekilde değerlendirerek, gerekli tedbirleri almaya hakkı olduğu ve kendisine saldırı gelmesini beklemek zorunda olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla katı realist bir perspektifin getirdiği salt egemenlik hakkına dayanarak meselelere artık yaklaşamayacağı; günümüz şartlarına uygun biçimde egemenlik hakkının diğer devletlere karşı getirdiği sorumluluğun da dikkate almasının gerekeceği Beşika krizi örneğinde de açık bir şekilde görülmektedir.

Suriye'de ise Şah Fırat Operasyonu, Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı çalışmanın inceleme konusunu oluşturmuştur. Bu kısımda ise her şeyden evvel Türkiye'nin Suriye'de krizin oluşmaması için gereken gayreti gösterip göstermediği müdahalelerin meşruiyeti açısından önemlidir. Bununla ilgili yapılan incelemede Türkiye'nin iyi ilişkiler içerisinde olduğu Şam yönetimini ikna edebileceği kanısıyla Mart 2011 itibarıyla yoğun bir diplomasi trafiği yürüttüğü ancak ikna etmede başarı gösteremediği görülmüştür. Suriye'deki müdahalelerde ele alınması gereken en temel hususlardan bir diğeri de davetle müdahale prensibinin uygulanması sorunudur. Bu kapsamda Suriye'de artık iç savaş eşiğinin aşılması ve rejimin ülkesindeki kontrolün önemli bir bölümünü kaybetmesi nedeniyle, Suriye rejiminin veya muhalif güçlerin davetiyle diğer devletlerin Suriye topraklarında müdahalelerde bulunup bulunamayacağı konusu tartışmaya açılmıştır. İç savaş seviyesine varan ülkelerde hükümet dahil tüm taraflara destek verilmemesi gerektiğini savunan düşünceye göre değerlendirilirse, Suriyeli muhalif güçlere olduğu gibi Suriye rejimine de davetle müdahale kapsamında destek verilmesi mümkün değildir. Bu nedenle taraflara desteğin kesilmesi ve tarafsız kalınması gerekmektedir. Bu fikre göre kendi hükümetini değiştirmek suretiyle kendi kaderini tayin etmek isteyen halkın dışarıdan davet edilen bir devlet aracılığıyla engellenmesi, uluslararası hukukun ağır bir ihlalini teşkil etmektedir. Dolayısıyla davet edilen bir devletin muhalefetin uygun unsurlarına karşı bir müdahalede bulunması içişlerine karışmazlık ilkesinden bahseden BM Antlaşmasının 2/7. maddesine aykırıdır. Yine bu düşünceye göre iç savaş eşiğini aşan bir ülkede hükümete destek verilmeye devam edilecek olursa bu, karşı müdahale doktrini gereği diğer ülkelerin muhalefetin uygun unsurlarına vereceği orantılı desteği meşrulaştıracaktır. Buna karşı çıkan görüş ise

hukuken uluslararası alanda tanınan ve temsil yetkisi olan otoritenin davetle müdahale yapmaya hakkı olduğunu ve muhalif güçlere verilecek olan desteğin devlet uygulamasında yeri olmadığını ifade etmektedir. Bu görüşü savunan yazarlar asıl muhaliflere verilecek desteğin içişlerine karışmazlık ilkesinin ihlali olacağını ve hükümete destek verilerek ülkedeki suhuletin bir an önce sağlanmasına yardım edilmesi gerektiğini söylemektedir. Suriye krizinde ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle Batı'nın iç savaş eşliğini aşan devletlerde savaşan taraflara destek verilmemesi gerektiği prensibine daha fazla eğilim gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin AB, Suriye krizinin patlak vermesiyle Suriye rejimi ve muhalif güçlere ambargo uygulamış ancak Rusya ve İran'ın Suriye rejimine artan desteği nedeniyle özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla muhalif güçlere yönelik uyguladığı ambargoyu kaldırılmıştır.

Tezde davetle müdahale konusundaki bu tartışmalara yer verirken, yine de BM Güvenlik Konseyi'nin ve diğer ülkelerin bu konuda uygulama birliğine sahip olmadığına dikkat çekilmiştir (*opinio juris sive necessitatis*). Ancak literatürdeki hakim yaklaşımlar dikkate alınarak, Suriye krizi özelinde yaptığımız değerlendirmeler sonucunda Suriye rejiminin Rusya ve İran'ı davetle müdahale prensibi çerçevesinde davet etmesinin hukuken mümkün olduğu ancak bu ülkelerin gerçekleştirdiği müdahalelerin uluslararası insancıl hukuka uygun bir şekilde yürütülmediği neticesine varılmıştır. Bu değerlendirmelerimiz olabildiğince BM ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının raporlarına dayanarak yapılmıştır. Bununla beraber Türkiye'nin muhalif güçlere desteğinin davetle müdahale kapsamında ele alınıp alınamayacağı da incelenmiştir. Türkiye'nin muhaliflere sağladığı desteğin davetle müdahale kapsamında verilmediği ve bu desteğin özünde meşru müdafaa hakkının bulunduğu kanaatine varılmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin muhaliflere sağladığı destekle Suriye'nin yönetilemeyen alanlarındaki güvenliğin bizzat Suriyeliler tarafından sağlanmasını ve bu sayede Türkiye'ye yönelebilecek saldırı ve tehditlerin sürdürülebilir bir şekilde engellenmesini amaçladığı değerlendirilmiştir.

Şah Fırat Operasyonu incelenirken ise 1921 tarihli Ankara Antlaşması ve 1956 tarihli Halep Protokolü'ne göre Türk toprağı olduğu teyit edilen Süleyman Şah Saygı Karakolu'na yönelik tehditlerin arttığı ve bu ani tehdit varlığının Suriye rejimi dahil tüm taraflarca da kabul edildiğine vurgu yapılmıştır. Suriye rejimi ise Türkiye'nin Şah Fırat

Operasyonu ile ilgili kendilerine bilgi verdiğini ancak operasyonun kendilerinin vereceği onay beklenmeksizin yapıldığını açıklayarak itirazda bulunmuştur. Ancak Suriye rejiminin ifadelerinden bölgede hakimiyetinin bulunmadığını ve DEAŞ tarafından kontrol altında tutulduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. DEAŞ'ın türbeye ve orada bulunan askerlere karşı tehdit söylemini yoğunlaştırması ve bölgedeki hakimiyetini artırması üzerine Şah Fırat Operasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu tür yaşanan ani tehdit durumları karşısında mağdur aday olan devletin kendisine saldırı gelmesini beklemek zorunda olmadığı başta acizlik veya isteksizlik doktrini, zaruriyet doktrini ve Bethlehem Prensipleri'nde de belirtilmiştir. Ayrıca BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletlerin Sorumluluğu Maddeler Taslağı 25. maddesine göre "Eylem bir devlet için ağır ve yakın bir tehlikeye karşı temel bir çıkarı korumada tek yol ise" zaruriyet doktrini çerçevesinde mağdur aday olan devletin uygun önlemleri alabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Bethlehem Prensipleri'nin 1. maddesinde "*Devletlerin, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilecek yakın ya da fiili silahlı saldırılara karşı nefsi müdafaa hakkı vardır.*" ile 2. maddesinde geçen "*Nefsi müdafaa amacıyla başvurulacak olan silahlı eylem, yakın ya da fiili silahlı saldırıyı ele almak için makul bir şekilde, başka hiçbir etkin yolun bulunmadığı durumlarda ve ancak son çare olarak başvurulabilir.*" ibareleri birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'nin buradaki DEAŞ tehdidine yönelik önlem almasında bir sakınca bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Saldırı tehdidi üzerine gerçekleştirildiği ifade edilen Şah Fırat Operasyonu'ndan farklı olarak Fırat Kalkanı Harekâtı ise DEAŞ ve PKK/YPG'nin Türk topraklarına yönelik saldırıları üzerine gerçekleştirilmiştir. İlk olarak söz konusu saldırıların boyutuna ilişkin veriler sunulmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi Fırat Kalkanı Harekâtı'na başlanmadan evvel sadece DEAŞ eylemleri sonucunda Türkiye'de 330 kişi hayatını kaybetmiş ve 1565 kişi yaralanmıştır. Yine PKK/YPG terör örgütü tarafından Temmuz 2015 - Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen saldırılar sonucunda ise 181 kişi hayatını kaybetmiş ve 465'in üstünde kişi yaralanmıştır. (bkz. Tablo 6) PKK/YPG ise terör eylemlerini "TAK" adı altında gerçekleştirmiştir. DEAŞ'ın yanında PKK/YPG'nin de Suriye'deki yönetim boşluğunu fırsat bilerek oluşturduğu kantonlarla bir devletleşme çabasına girmesi, Türkiye'nin gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Harekâtı'nın en önemli sebeplerinden birisini oluşturmuştur. Netice olarak PKK/YPG ve DEAŞ'ın bu

gerçekleştirdiği saldırıların yanında Suriye'deki yönetilemeyen alanları kontrol etmesinin bu örgütlerin sebep olduğu tehdidin sürekliliğine neden olduğu kanaati dile getirilmiştir. Bu sebepler dairesinde gerçekleştirilen Fırat Kalkanı Harekatı'nın yönetilemeyen alanlardan sıçrama tehlikesi olan istikrarsızlığın engellenmesi ve iki terör örgütünün de Suriye'de kurduğu bölgesel hakimiyetin kırılmasında katalizör işlevi gördüğü söylenebilir.

Söz konusu müdahale sonrasında kontrol edilen bölgelerde yerel unsurlardan müteşekkil bir güvenlik gücünün oluşturulması ve bölgenin kendi kendini yönetebilmesi amacıyla yerel meclislerin güçlendirilmesi gibi Türkiye'nin desteğinde inisiyatifler yürütülmüştür. Türkiye'nin BM ve uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal ettiği ifade edilen Suriye rejimine bölgeyi bırakmak yerine Türkiye'nin bölgenin asli unsuru olan muhalif güçlerden oluşan bir güvenlik gücüne bölgeyi bırakması, Türkiye'nin başka bir ülkenin toprağında kendi güvenlik gücüyle hakimiyet kurmayı tercih etmek istemediği şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye'nin aldığı bu tedbir ise BM Güvenlik Konseyi'nin bölge güvenliğini sağlamak üzere alacağı önlemler veya yine BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 2254 sayılı kararında yapılması öngörülen serbest seçimlere kadar bölgede güvenliği sağlamak üzere alınan mücbir ve geçici bir önlem olarak görüldüğü kanaati hakim olmuştur.

Bununla beraber DEAŞ terörünün önemli ölçüde azaltılmasına rağmen ABD başta olmak üzere bazı müttefik ülkelerin verdiği destekle PKK/YPG, Suriye'nin kuzeyinde önemli bir güç haline gelmiştir. Suriye'nin kuzeyinde bir devlet gibi mekanizmalar kuran PKK/YPG, söylemsel olarak da bölgedeki yönetim boşluğu karşısında bir otonom bölge kurduklarını açıkça ifade etmiştir. Tercihen bir devlet kurmayı, mümkün olmazsa bir otonom bölge kurmayı kendilerine bir hedef haline getiren PKK/YPG'nin Suriye'nin bölünmesine sebep olacak bu tutumu, Türkiye tarafından tehdit olarak görülmüş ve ABD konuyla alakalı bilgilendirilmiştir. Ancak DEAŞ tehdidini önceleyen ve PKK/YPG konusunda Türkiye'nin beklentilerini karşılamayan ABD, PKK/YPG'yi silahlandırmaya devam etmiştir. Bunun üzerine PKK/YPG ve bölgedeki DEAŞ unsurlarına karşı Zeytin Dalı Harekatı gerçekleştirilmiştir. Zeytin Dalı Harekatında insan hakları hukuku ve insancıl hukukun ihlal edildiği yönünde BM tarafından yapılan eleştiri ve raporların tümü

dikkatli bir şekilde ele alınmış ve ağırlık (*gravity*) yönüyle müdahalenin meşruiyetine etkileyebilecek bir zararla karşılık eyleminin olmadığı anlaşılmıştır.

Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin gereklilik ve aciliyetini daha fazla artırdığı gerekçesiyle ABD'nin PKK/YPG'ye belirttiğimiz bu desteğinin ayrı bir başlık altında incelenmesi önemli görülmüştür. Öncelikle ABD yetkililerinin gerek şifahan gerekse resmi raporlarında, PKK ve YPG'nin organik olarak bağının bulunduğu dair birçok değerlendirmesi mevcuttur. Örneğin ABD Ulusal İstihbarat Direktörlüğü, “2019 Dünya Çapında Tehdit Değerlendirmeleri” isimli raporunda YPG için “PKK'nın Suriye'deki milisleri” ifadesini kullanmıştır. Yine dönemin ABD Savunma Bakanı Ashton Carter, PYD/YPG'nin PKK'nın bir kolu olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁴¹ Bu gerçekliğe karşın ABD bu terör örgütüne destek vermeye devam etmiştir. Yapılan incelemede ABD'nin sadece uluslararası hukuku değil kendi iç hukukunu da ihlal ettiği görülmüştür. ABD Ulusal Savunma Yetki Yasası (*The National Defence Authorization Act*) gereği Suriye muhalefetine uygun şekilde onaylanmış unsurlarının desteklenebileceği; ABD Vatanseverlik Yasası'nda (*The U.S. Patriot Act*) ise terör örgütlerine maddi destek ve kaynak sağlamanın yasaklandığı belirtilmiştir. Bu yasaların yanında ABD Yüksek Mahkemesi'nin “*Holder v. Humanitarian Law Project*” isimli kararında PKK'nın eli kanlı bir terör örgütü olduğu; bu terör örgütüne insancıl hukuk eğitiminin dahi verilemeyeceğini; bu verilecek eğitimi dahi terörizmi daha da artırmanın, tehdit etmenin, manipülasyonun ve kasti olarak karışıklığı artırmanın bir aracı olarak kullanabileceği hükmünü vermiştir. İsmen ifade etmese de Türkiye'ye atıfta bulunarak bu örgüte verilebilecek bir desteğin, ABD ile müttefiklerinin arasını bozmayla sonuçlanabileceği belirtilmiştir. ABD'nin iç hukukundan kaynaklanan bu aykırılıkların yanında uluslararası hukuka göre de sorumluluğunun ne olduğu incelenmiştir. ABD'nin PKK/YPG'ye sağladığı destekle BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı kararındaki: “*Her Devletin, başka bir Devletin toprağına saldırı amacını taşıyan, ücretli askerler de dâhil olmak üzere, düzensiz güçler ya da silahlı grupları örgütlemek veya örgütlenmelerini teşvik etmekten kaçınma yükümlülüğü vardır.*” ibaresine aykırı davrandığı

¹⁰⁴¹ “PKK: US Defense Sec. Ashton Carter confirms ties with PYD, YPG, PKK TERROR Groups”, 2:20 Dak. İngiltere: Youtube- TheYoung Europeans, 2018

anlaşılmıştır.¹⁰⁴² Söz konusu karar kuvvet kullanma yasağından söz eden BM Antlaşmasının 2/4. maddesinin bir nevi resmi yorumu niteliğindedir. Yine BM Genel Kurulunun 3314 sayılı “Saldırganlığın Tanımı” kararının 3/g. maddesinde bir devletin silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerilerin diğer devlete karşı silahlı kuvvet fiillerini icra eden gruplara desteğinin saldırı fiilini taşıyacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁴³ Bununla birlikte Uluslararası Adalet Divanı’nın Nikaragua Kararında tayin ettiği “Etkili Kontrol” standardı ile *Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası*’nda verdiği hükümler dikkate alınır, olası bir yargılamada ABD’nin PKK/YPG’ye sağladığı destekten ötürü doğrudan bir sorumluluğunun oluşmayacağı, dolaylı yollardan bilerek ve isteyerek verdiği destekten ötürü Türkiye’ye karşı BM Antlaşmasının 2/4. maddesini ihlal ettiği sonucunun elde edilmesinin ihtimal dahilinde olabileceği değerlendirilmiştir. Örneğin Nikaragua Davasında yargıçlar ABD’nin Nikaragua hükümetini yıkmak için doğrudan konralara destek vermiş olduğuna hükmetmişken, ABD’nin Türk hükümetini yıkmak için PKK/YPG’ye destek sağlamadığı, tamamen DEAŞ ile mücadele kapsamında desteğin verildiği savunmasıyla karşılaşılma olasılığı yüksektir. Ancak bir terör örgütüne diğer ülkelere vereceği zararı bilerek ve isteyerek verilmesinin de BM Antlaşması’nın 2/4. maddesine aykırı bulunduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla ABD’nin PKK/YPG’ye sağladığı askeri ve lojistik desteğin “etkili kontrol standardı” bağlamında ele alınabileceği kanaatine varılmıştır.

24 Kasım 2015 tarihinde TSK’ya ait F-16C savaş uçağının Rus Sukhoi SU-24 Fencer savaş uçağını düşürmesi neticesinde Türkiye ile Rusya arasında yaşanan kriz de ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Söz konusu olay sonrasında karşılıklı olarak iki tarafın birbirlerine yönelttiği iddia ve argümanlar analiz edilmiştir. Öncelikle Türkiye’nin olay öncesinde Rusya’yı havadaki faaliyetleri nedeniyle istikrarlı bir şekilde uyardığı ancak Rus hava kuvvetlerine bağlı uçakların Türk sınırını ihlal etmeye devam ettiği ve bu uçakların gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde Türkmenler başta olmak üzere çok sayıda sivilin Türk sınırına sığındığı görülmüştür. Ayrıca Suriye’den kaynaklanan saldırı ve

¹⁰⁴² Declaration on Principles of International Law Friendly Relations and Cooperation Among States In Accordance with the Charter of the United Nations, **UN Audiovisual Library of International Law**, 2011, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dpilfrscun/dpilfrscun_ph_e.pdf (Erişim 01.10.2020)

¹⁰⁴³ Saldırı’nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, **BM Enformasyon Merkezi**, Ankara, s.2

tehditler üzerine değiştirilen angajman kuralları gereği sınırı ihlal eden Suriye ordusuna ait unsurlara müdahil olunmasına rağmen ihlalde bulunan Rus jetlerine karşı aynı muamelede bulunulmamış ve Türk Dışışleri Bakanlığı'na birkaç kez davet edilen Rus Büyükelçi olayın tekrarlanmaması için ikaz edilmiştir. Rusya ise ihlalleri kabul ederek, Rus uçaklarının ihlalinin navigasyon hatasından kaynaklandığını ve bir daha tekrarlanmayacağı teminatını vermiştir. Rus jetlerinin ihlallerini devam ettirmeleri üzerine Türkiye, sınırını ihlal eden bir Rus jetini düşürmüştür. Rusya ise Türkiye'nin sınır ihlali yaptığı iddialarını reddederek, uçaklarının Suriye hava sahasının 1 km içerisinde bulunduğunu açıklamıştır. Ancak Türkiye açısından bakıldığında ise Rusya'nın bahsettiği 1 kilometrelik mesafe, jetler ile saniyeler içerisinde geçilebilecek bir mesafedir. Haliyle önceleri ihlallerde bulunan Rusya'nın angajman kurallarının ilan edildiği ve krizin hakim olduğu bir bölgede en azından tekrar ihlal yapmama adına gerekli gayreti gösteremediği anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra açıklanan kayıtlarda Türk pilotların düşürülen Rus jetine 10 kez uyarı yaptığı ve Rus pilotun iletişime kapalı olduğu anlaşılmıştır. Meşru müdafaa hakkı çerçevesinde yapılan değerlendirmede tekrar eden Rus uçaklarının ihlalleri, ilan edilen angajman kuralları, bölgedeki kriz ortamı ve buradan Türkiye'ye yönelen tehdit ve saldırılar sebebiyle "aciliyet" ve "gereklilik" şartının; düşürülen ve sınır ihlali yapan Rus uçağının Türk uçakları tarafından verilen makul emre uymaması hasebiyle ise "orantılılık" şartının karşılandığını neticesine varılmıştır.

Türkiye tarafından muhaliflere sağlanan destekten ötürü ne tür bir sorumluluğunun oluşabileceği ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Gerek müdahale hukuku gerekse insan hakları hukuku/insancıl hukuk açısından yaptığımız değerlendirmelerde ilgili uluslararası mahkeme kararlarından da bahsedilmiş ve Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırmış olduğu Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddelerine atıfta bulunulmuştur. Mahkeme kararlarında ise devletin bir devlet dışı aktör üzerindeki etkisi ve kontrolüne göre bir değerlendirme yapılmış ve ona göre sorumluluğunun oluşabileceğine hükmedilmiştir. Mahkemeler bu Taslak Maddelerine izafe ederek aldığı kararlarda genel kontrol (*overall control*), tamamıyla bağlılık (*total dependence*) ve etkili kontrol (*effective control*) gibi standartlar oluşturmuştur. Tezde de bir devlet veya devlet dışı aktöre herhangi bir devletin verdiği destek sonucunda suç işlenirse destekçi devlete

suçların isnat edilebilme durumu mahkeme kararları ve bu standartlar ışığında incelenmiş ve Türkiye'nin muhalif güçlere vermiş olduğu destekle alakalı çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır. Değerlendirme neticesinde Türkiye'nin muhalif güçlere desteğinin Taslak 8. maddesinde “devletin yönlendirmesi ya da denetimi altında iken davranış” başlığı altında belirtilen, “*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şâyet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devletin tâlîmatları, emri ya da denetimi altında ise, uluslararası hukuka göre devletin fîli olarak kabul edilir*” ibaresi altında “etkin kontrol” ile isnat kapsamında değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin Suriye rejimi ile işbirliği içerisinde hareket etmemesi ise eleştirilen bir diğer konudur. Bu eleştiriye yönelten ve devlet merkezli bakış açısında sahip olan yazarlar, esas olanın devlet egemenliği olduğu ve bu yüzden uluslararası alanda Suriye'yi temsil eden Suriye rejiminden izin alınmaksızın Suriye topraklarında hiçbir eylemde bulunulamayacağını savunmaktadır. Bu nedenle Suriye topraklarında teröre karşı gerçekleştirilecek tüm mücadelelerde Suriye rejimiyle işbirliğinde bulunulması gerektiği öne sürülmektedir. Ancak bu duruma karşı çıkan Türkiye, diğer Batılı ülkelerle birlikte Suriye krizinin bir tarafı olan Suriye rejimi ile işbirliğine girmeyi kabul etmemektedir. Bu ülkeler gerekçe olarak ise Suriye rejiminin topraklarında sivil-asker ayrımı yapmaksızın saldırılarda bulunarak insancıl hukuku ağır bir şekilde ihlal etmesini göstermekte ve bu nedenle artık meşruiyetinin kalmadığını öne sürmektedir. Gerçekten de hukuken hükümet olsun veya devlet dışı aktör olsun sivillere karşı işlenen suçlar bağlamında ele alınması halinde Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 1. maddesi gereği uluslararası insancıl hukuku ihlal eden tarafa destek verilmesi veya işbirliği içinde olunması uluslararası hukuka aykırıdır. Bu maddenin yanında yine Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. Maddesi gereği ayırım gözetmeksizin sivil nüfusa saldırılarda bulunan “tüm tarafların” insancıl hukuk ihlallerden ötürü sorumlu tutulacağı ifade edilmektedir. Bu iki maddenin tüm devletlerin uyması gereken bir teamül kuralı olduğu ve emredici kural (*jus cogens*) olarak literatürde geçtiği ifade edilmelidir. Nitekim uluslararası hukuku ihlal edeceğini bilerek bir tarafa verilecek desteğin, Taslak 40. ve 41. maddelerini de ihlale yol açabilecektir. Bu maddeler bir devletin uluslararası hukukun emredici kurallarından kaynaklanan bir yükümlülüğün ihlalinden doğan durumu meşru olarak tanımaması ve bu durumun devamına destek vermemesi gerektiğini bildirilmiştir.

Dolayısıyla Suriye rejimine insancıl hukuku ihlal edeceğini bilerek destek verilmesi ve işbirliği içerisinde bulunulması bu maddelere göre uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir.

Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nde 2254 sayılı kararıyla Suriye'de tüm Suriye halkının iradesini temsil eden bir Suriye hükümetinin kurulması gerektiği Rusya'nın da rıza göstermesiyle kabul edilmiştir. Bu karar hala uygulanmamakla birlikte geçerliliğini korumaktadır. Suriye'de barışın sağlanması için gerçekleştirilen görüşmelerde bu kararın uygulanması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir. Söz konusu karar uygulanmaksızın Türkiye'nin Suriye rejimi ile ilişkilerini tekrar tesis etmesinin şu anki siyasi konjonktürde pek mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Ancak Türkiye'nin 2254 sayılı karara uygun olarak serbest seçimlerin yapılması halinde halkın iradesini yansıtan Suriye hükümetiyle hareket bölgelerinin kaderine yönelik tam bir işbirliği içerisinde çalışması gerekecektir. Diğer taraftan Suriye'nin kuzeyinden kaynaklanan saldırı ve tehditlere karşı BM Güvenlik Konseyi tarafından alınacak güvenlik önlemlerine bağlı olarak Türkiye'nin güvenlik güçlerini Suriye'den çekmesi söz konusu olabilir. Fakat bu konuda da BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri daimi üyelerin uzlaşamaması nedeniyle alamamaktadır. Yakın zamanda alması da beklenmemektedir.

Son olarak Uluslararası Ceza Mahkemesinin görev alanıyla örtüşen ve Suriye'de işlenen suçlardan söz edilmiş ve neden yargılama yapılamadığına dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu mahkeme aracılığıyla bir yargılama yapılmasının hali hazırda mümkün olmadığına işaret edilerek, her bir devletin suç işleyen tarafları evrensel yargı yetkisi kapsamında iç hukukuna göre yargılama yapmasının kısa ve orta vadede en makul çözüm olacağı neticesine varılmıştır. Ek olarak işlenen suçlardan ötürü olası bir yetkilendirme halinde Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Suriye'deki tarafların hangi eylemlerinin yargılamaya konu olabileceğine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin dava gündemine gelebileceğine dair iddialar da değerlendirilmiş, gerek bu mahkemenin görev alanı açısından gerekse "ağırlık" (*gravity*) kriteri açısından bunun mümkün olmadığı tespit edilmiştir.

EKLER

Ek 1- Avrupa’da Gerçekleştirilen Saldırılar

İngiltere /Londra	22 Mart 2017	6 ölü
İngiltere / Manchester	22 Mayıs 2017	8 ölü, 47 yaralı
Toplam		36
Danimarka / Kopenhag	14 Şubat 2015	2 ölü
Danimarka / Kopenhag	2 Eylül 2016	3 yaralı
Toplam		2 ölü
İsveç / Malmö	11 Ekim 2016	Kayıp yok
İsveç / Stockholm	7 Nisan 2017	4 ölü
Toplam		4 ölü
Almanya / Würzburg	18 Temmuz 2016	5 yaralı
Almanya / Ansbach	24 Temmuz 2016	15 yaralı
Almanya / Hamburg	16 Ekim 2016	1 ölü
Almanya / Berlin	19 Aralık 2016	12 ölü
Toplam		13 ölü
Fransa / Tours	20 Aralık 2014	3 yaralı
Fransa / Paris	9 Ocak 2015	4 ölü
Fransa / Saint Quentin-Fallavier	26 Haziran 2015	1 ölü
Fransa / Paris	13 Kasım 2015	132 ölü
Fransa / Paris	7 Ocak 2016	Kayıp yok
Fransa / Magnanville	13 Haziran 2016	2 ölü
Fransa / Nice	14 Temmuz 2016	86 ölü

Fransa / Normansiya	26 Temmuz 2016	1 ölü
Fransa / Paris	3 Şubat 2017	Kayıp yok
Fransa / Paris	20 Nisan 2017	1 ölü
Fransa / Paris Notre Dama Saldırısı	6 Haziran 2017	1 yaralı
Toplam		227 ölü
İspanya / Barselona	17 Ağustos 2017	13 ölü, 100'den fazla yaralı
Toplam		13 ölü

Kaynak: TRDiplomacy

Ek 2-Ortadoğu'da Gerçekleştirilen DEAŞ Saldırıları

Ülke - Şehir	Tarih	Kayıp
Libya / Trablus	27 Ocak 2015	10 ölü
Libya / Zilten (Misrata)	7 Ocak 2016	En az 60 ölü
Mısır / Sina	1 Temmuz 2015	En az 70 ölü
Mısır / Tanta ve İskenderiye	9 Nisan 2017	49 ölü
Kuveyt / Kuveyt	26 Haziran 2015	27 ölü
İran / Tahran	7 Haziran 2017	12 ölü
Yemen / San'a	20 Mart 2015	137 ölü
Yemen / Aden	25 Mart 2016	26 ölü
Yemen / Aden	23 Mayıs 2016	45 ölü
Afganistan / Kabil	23 Temmuz 2016	80 ölü
Afganistan / Kabil	7 Şubat 2017	En az 20 ölü
Afganistan / Kabil	8 Mart 2017	49 ölü
Afganistan / Kabil	31 Mayıs 2017	80 ölü

Pakistan / Belucistan	8 Ağustos 2016	En az 74
Pakistan / Belucistan	24 Ekim 2016	En az 60 ölü
Pakistan / Sind	16 Şubat 2017	En az 83 ölü
Tunus / Tunus	18 Mart 2015	19 ölü
Tunus / Susa	26 Haziran 2015	38 ölü
Tunus / Tunus	24 Kasım 2015	12 ölü
Suriye / Humus	21 Şubat 2016	57 ölü
Suriye / Şam	21 Şubat 2016	83 ölü
Suriye / Kamışlı	27 Temmuz 2016	En az 50 ölü
Suriye / El Bab	24 Şubat 2017	En az 50 ölü
Lübnan / Beyrut	12 Kasım 2015	En az 43 ölü
Irak / Anbar	4 Mart 2013	57 ölü
Irak / Bağdat	19 Mart 2013	60 ölü
Irak / Bağdat-Kerkük-Musul	15 Nisan 2013	33 ölü
Irak / Diyala	17 Temmuz 2015	130'dan fazla ölü
Irak / Babil	25 Mart 2016	En az 31 ölü
Irak / Bağdat	3 Temmuz 2016	324 ölü
Irak / Bağdat	2 Ocak 2017	En az 50 ölü

Kaynak: TRDiplomacy

EK 3- Kuzey Irak'ta Gerçekleştirilen Operasyonlar

<i>Tarih</i>	<i>Operasyon – Hava/Kara – Irak</i>
25 Mayıs 1983	Bu operasyon TSK'nın gerçekleştirdiği ilk operasyondur. 5 bin askerimiz 5 kilometreye kadar ilerledi. Buradaki PKK kampları hedef alındı.
15 Ağustos 1986	Türk savaş uçakları Irak sınırını geçerek PKK sığınaklarını imha etti.

4 Mart 1987	TSK'ya ait jetler Irak topraklarına geçerek PKK'ya ait kamp, deop ve sığınakları bombaladı.
25 Ekim 1991	PKK Hakkari'nin Çukurca ilçesinde üç jandarma karakoluna saldırıda bulundu. 17 asker saldırı sonucu şehit oldu. Bu saldırı sonrasında sınır ötesi operasyon başlatıldı. Sıcak takip şeklinde başlayan bu operasyonda PKK kampları imha edildi.
30 Ağustos 1992	İran'dan Türk topraklarına giren PKK'lı militanlar Alan karakoluna saldırıda bulundu. Çatışma sonucu 43 PKK'lı etkisiz hale getirildi. Sınır ötesinde de devam eden operasyonda daha fazla PKK mensubu öldürüldü.
2 Eylül 1992	TSK'ya bağlı jetler Irak'ın kuzeyinde bulunan Hakurk ve Durji kamplarına operasyon düzenledi.
27 Ekim 1992	TSK'nın Hantur Dağında başlattığı operasyonda 100 PKK militanı etkisiz hale getirildi.
29 Ekim 1992	Türkiye ve Irak arasında stratejik öneme sahip Sinhat Boğazı 90 PKK'lının öldürüldüğü çatışmalar sonucu TSK'nın eline geçti.
31 Ekim 1992	TSK, PKK'nın Kuzey Irak'taki en önemli merkezlerinden olan Haftanın Kampına operasyon düzenleyerek ele geçirdi.
10 Ekim 1993	Kuzey Irak'a yapılan operasyonla 41 PKK'lı etkisiz hale getirildi.
30 Kasım 1993	Diyarbakırdan havalanan 16 Türk jeti Kuzey Irak'ın 10 kilometre kadar ilerleyerek 9 PKK kampını bombaladı. 40'ın üzerinde PKK mensubu etkisiz hale getirildi.
13 Aralık 1993	Irak sınırında bulunan Üzümlü Jandarma Karakoluna baskın yapmak üzere hazırlanan PKK'lı grup etkisiz hale getirildi. Irak'ın kuzeyinde sürdürülen operasyonlarla beraber bu sayı 100'ün üzerine çıktı.
18 Aralık 1993	Irak üzerinden Türkiye'ye sızma girişiminde bulunan PKK konvoyu Türk jetlerinin başarılı operasyonu sonucu engellendi. 200 civarında PKK'lı etkisiz hale getirildi.
20 Aralık 1993	Dağ Komandolarının Kuzey Irak'taki hedeflere yönelik gerçekleştirdiği operasyonda 27 PKK'lı öldürüldü.
28 Ocak 1994	Kuzey Irak'taki önemli PKK'nın önemli üstlerinden Zeli kampı Türk jetlerince hedef alındı. 100'e yakın örgüt mensubu etkisiz hale getirildi.
26 Temmuz 1994	TSK'nın Kuzey Irak'ın Mezi bölgesine yönelik düzenlediği hava harekâtında 70 PKK'lı öldürüldü.

3 Ağustos 1994	TSK'ya jetlerin sınır ötesine yaptığı operasyon sonucu 120'den fazla PKK'lı etkisiz hale getirildi.
21 Mart 1995	TSK'nın gerçekleştirmiş olduğu geniş çaplı operasyon olan Çelik Harekâtına 35 bin askeri personel iştirak etti. İlk günde PKK'nın 23 kişilik mobil timi yakalandı.
22 Mart 1995	Çelik Harekâtı kapsamında 3 bin PKK'lı çembere alındı ve 200'ü öldürüldü. Bu operasyonda 8 asker şehit oldu.
23 Mart 1995	Harekâtın üçüncü gününde Haftanın kampı kuşatıldı ve 89 PKK'lı öldürüldü.
15 Nisan 1995	Çelik Harekâtının 26'cı gününde 11 asker şehit oldu.
19 Nisan 1995	Çelik Harekâtında PKK'nın kullandığı mağaralarda 4 buçuk ton uyuşturucu ele geçirildi.
25 Nisan 1995	TSK'nın sınır ötesi operasyonuna dâhil olan 35 bin personelinin 20 bini geri geldi. Dönen askerler dönemin Başbakanı Tansu Çiller tarafından özel bir törenle karşılandı.
2 Mayıs 1995	Genelkurmay Başkanlığı Çelik harekâtının 43. Gününde 2 trilyon 800 milyara mal olan harekât sonucu 555 PKK'lı'nın etkisiz hale getirildiğini açıkladı.
9 Temmuz 1995	Sıcak çatışmanın sona erdiği Kuzey Irak'ta Kanimasi, Mergasor ve Barzan bölgesinde kontrolü ele geçiren Türk askeri birlikleri operasyonlarda toplam 127 PKK'lıyı öldürdü.
14 Haziran 1996	Irak'ın kuzeyinde sürdürülen ve 'Tokat Operasyonu' olarak adlandırılan operasyonda 90 PKK'lı öldürüldü, altı askerimiz şehit oldu.
21 Temmuz 1996	Türk Hava Kuvvetleri, PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki en büyük kamplarından Bote'yi vurdu.
25 Temmuz 1996	Irak'ın kuzeyindeki Sinat, Avagöze, Birkiavdal, Elagiş ve Haftanın bölgelerindeki PKK kampları bombalandı.
8 Ekim 1996	Kuzey Irak sınırında yapılan operasyonlarda, 118 PKK'lı öldürüldü, 11 güvenlik personeli şehit oldu.
30 Aralık 1996	Irak'ın kuzeyindeki Sinath bölgesine operasyon başlatıldı.
1 Ocak 1997	Sinath bölgesine düzenlenen operasyonda ölü ele geçirilen PKK'lı sayısı 72'ye yükseldi.
14 Mayıs 1997	TSK, Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin isteği üzerine Kuzey Irak'a girdi.

15 Mayıs 1997	Çekiç Harekâtı'nın ilk gününde Sarıkavaklar'da 30 PKK'lı ele geçirildi.
28 Mayıs 1997	Sınırötesi operasyonda öldürülen PKK'lı sayısı 1817'ye ulaştı
13 Haziran 1997	Çekiç Harekâtı'na katılan bazı zırhlı birlikler çekilmeye başladı.
20 Eylül 1997	Olağanüstü Hal Bölge Valisi Aydın Arslan, son 95 ayda yapılan operasyonlarda 4546 PKK'lı'nın öldürüldüğünü açıkladı.
Şafak Harekâtı	
25 Eylül 1997	TSK Kuzey Irak'taki hedeflere yönelik yeni bir harekat başlattı
1 Ekim 1997	Irak'ın kuzeyinde öldürülen PKK'lı sayısı 361 olarak açıklandı.
13 Ekim 1997	Irak'ın kuzeyinde yürütülen Şafak Harekâtı'nın birinci aşaması sona erdi. Görevini tamamlayan birliklerden ilki yurda döndü. Öldürülen PKK'lı sayısı 816'ya ulaştı. Aynı harekatta üç subay, 24 erbaş ve er, dört Geçici Köy Korucusu olmak üzere 31 güvenlik görevlisi hayatını kaybetti.
5 Aralık 1997	Irak'ın kuzeyinde bazı kamplara yerleşerek kış mevsimini geçirmeye hazırlanan PKK üyelerine karşı 'Süpürme Harekâtı' başlatıldı.
13 Nisan 1998	PKK'nın iki numarası Şemdin Sakık ile kardeşi Arif Sakık, Genelkurmay Başkanlığı Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın düzenlediği 'Yarasa Operasyonu' ile yakalanıp, Türkiye'ye getirdi. 20 Mayıs 1999'da Sakık ile kardeşi, idam cezasına çarptırıldı.
29 Nisan 1998	TSK, 39 bin 500 personelle operasyon başlattı. üç günde 77 PKK'lı öldürüldü.
16 Şubat 1999	PKK lideri Abdullah Öcalan, Kenya'nın Başkenti Nairobi'den, güvenlik güçlerince düzenlenen operasyonla yakalanarak, Türkiye'ye getirildi.
Sınır Ötesi Operasyonlar	
1 Aralık 2007	Sınır ötesindeki hedeflere nokta operasyonlar başlatıldı. Genelkurmay, Irak sınırları içinde 50-60 kişilik PKK'lı gruba müdahale edildiğini duyurdu.
16 Aralık 2007	Sınır ötesi ikinci operasyon yapıldı. Genelkurmay, düzenlenen hava harekatında Kandil Dağı'nın bombalandığını açıkladı.
17-18 Aralık 2007	Türkiye-Irak sınırını geçmeye çalışan PKK üyelerine müdahale edildi. Bölgede konuşlu kara birlikleriyle sıcak takip yapıldı. Operasyon, Şemdinli Yeşilova bölgesinde sınırdan birkaç kilometre derinlikte gerçekleştirildi.
22 Aralık 2007	Türk savaş uçakları, Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine yönelik operasyonda Amediye çevresindeki kampları hedef aldı. Operasyonda hedef, Kandil'den sonra en büyük PKK kampının bulunduğu Zap ile Cemço bölgeleri oldu. Operasyonda ayrıca Amediye bölgesindeki Metina, Hakurk, Zap ve Haftanın kampları vuruldu.
26 Aralık 2007	Zap bölgesine savaş uçaklarıyla operasyon düzenlendi. Sekiz mağaranın vurulduğu harekatta, büyük bir PKK'lı grup etkisiz hale getirildi.

15 Ocak 2008	Kuzey Irak'taki Zap-Şivi, Avaşin-Basyan ve Hakurk bölgelerinde tespit edilen PKK'ya ait hedefler vuruldu. Genelkurmay, hava operasyonunda PKK'ya ait 60 hedefin tam isabet vurulduğunu açıkladı.
4 Şubat 2008	Genelkurmay, Türk savaş uçaklarının Irak'ın kuzeyindeki Avaşin-Basyan ve Hakurk bölgelerindeki 70 PKK hedefini vurduğunu bildirdi.
21 Şubat 2008	Sabah saatlerinde Kuzey Irak'ta belirlenen hedefler karada konuşlu uzun menzilli silahlar ve Hava Kuvvetleri'ne mensup uçaklar ile vuruldu. Akşam saatlerinde ise bölgeye kara harekatı başlatıldı. Bir hafta süren kara harekatına çok sayıda birlik katıldı. Harekat boyunca yüzlerce PKK'lının öldürüldüğü açıklandı.
17 Ağustos 2011	Temmuz ve Ağustos aylarında özellikle Diyarbakır, Siirt, Şırnak ve Hakkari'de PKK'nın saldırılarının artması üzerine Türk savaş uçakları başta Kandil ve Kato Dağı çevresindeki PKK kamplarını vurdu. O tarihten bu yana hava kuvvetleri aldığı istihbaratlar doğrultusunda bölgede belirlenen hedefleri vurmaya devam ediyor.
19 Ekim 2011	PKK'nın Hakkari'de gerçekleştirdiği saldırı sonrası sıcak takibe başlayan TSK birlikleri Kuzey Irak'ın dört kilometre içine girerek örgüt üyeleriyle sıcak çatışmaya girdi. Karadaki birlikler savaş uçaklarıyla da destekleniyor.

Kaynaklar: Al Jazeera/ Yeni Şafak/ CNN Turk

KAYNAKÇA

A/HRC/31 UN Human Rights Council, *Out of Sight, Out of Mind: Deaths in Detention in the Syrian Arab Republic*, February 2016

A/HRC/34 UN Human Right Council, 10 March 2017, *Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic*, 21 July 2016- 28 February 2017

A/HRC/34 UN Human Rights Council *Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic*, 21 July 2016- 28 February 2017, Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic

A/HRC/37 UN Human Rights Council, *"I lost my dignity": Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic*, 8 March 2018

A/HRC/RES/30/10 UN Human Rights Council, *The grave and deteriorating human rights and humanitarian situation in the Syrian Arab Republic* 13 October 2015

A/HRC/RES/S-22/1 UN Human Rights Council, *The human rights situation in Iraq in the light of abuses committed by the so-called Islamic State in Iraq and the Levant and associated groups*, 3 September 2014

A/RES/2131(XX), UN General Assembly, *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty*, 21 December 1965

A/RES/29/3314, UN General Assembly, *Definition of Aggression*, 14 December 1974

A/RES/54/263, UN General Assembly, *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, 25 May 2000

ABCNEWS, Defence Secretary Hagel Says Syria Has Used Chemical Weapons, 25.03.2013, <https://abcnews.go.com/Politics/defense-secretary-hagel-syria-chemical-weapons/story?id=19041540>

Acun, C. ve B. Keskin, PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG, *SETA Analiz*, 2016, ss.18-22.

Acun, C. ve B. Salaymeh, Suriye Krizinde Yeni Safha İdlib, *SETA Analiz*, Sayı: 255, 2018, ss. 8-9.

Adams, S. "Libya and the Responsibility to Protect: Results and Prospects", *Global Policy*, 28 Mart 2014, <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/28/03/2014/libya-and-responsibility-protect-results-andprospects> (Erişim: 01.12.2017)

African Union Convention for the Protection And Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention), *African Union*, October 23, 2009

Agius, M. "The Invocation of Necessity in International Law", *Netherlands International Law Review*, Volume 56, Issue 2, 2009, ss. 95-135

Ahmed, D. I. "Defending Weak States Against the 'Unwilling or Unable' Doctrine of Self-Defense" *Journal of International Law & International Relations*, 9.1, April 2013, ss.1-46

Akande, D. "Which Entity is the Government of Libya and Why does it Matter?", *Ejil: Talk!*, 16.06.2011, <https://www.ejiltalk.org/which-entity-is-the-government-of-libya-and-why-does-it-matter/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Akande, D. ve Z. Vermeer, "The Airstrikes against Islamic State in Iraq and the Alleged Prohibition on Military Assistance to Governments in Civil Wars", *Ejil: Talk!*, 2 February 2015, <https://www.ejiltalk.org/the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-and-the-alleged-prohibition-on-military-assistance-to-governments-in-civil-wars/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Aksar, Y. (2015) "Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II", Ankara: Seçkin Yayınları

Akşam Gazetesi, Tünellerin çimentosu Fransa'dan, 10 Şubat 2018, <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/dunya/tunellerin-cimentosu-fransadan/41612/>

Akşam, Binlerce kişi sınırda, 10 Haziran 2011, <https://www.aksam.com.tr/guncel/binlerce-kisi-sinirda--46758h/haber-46758>

Akşam, BM: İdlib, Doğu Guta gibi olursa 2,3 milyon kişi etkilenir, 17 Mayıs 2018, <https://www.aksam.com.tr/dunya/bm-idlib-dogu-guta-gibi-olursa-23-milyon-kisi-etkilenir/haber-736144>

Akutav, S. S. ve D. Ateş, "Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 3, Yıl: 2013, ss.109-146.

Al Jazeera Centre for Studies, The Kurdish Question: New Dynamics & Future Prospects, <http://studies.aljazeera.net/en/events/2017/12/kurdish-question-dynamics-future-prospects-171227082220982.html>

Al Jazeera Türk, PKK nasıl kuruldu ve güçlendi? 26 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/son-buyuk-zafer-kutul-amare>

Al Jazeera Türk, Suriye'de silahlı muhalafet, 10 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet>

Al Jazeera Türk, Suriye'de Türkmen köyleri boşalıyor, 1 Şubat 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-turkmen-koyleri-bosaliyor>

Al Jazeera Türk, Sünni Lidere Tutuklama Emri, 19 Aralık 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-lidere-tutuklama-emri>

Al Jazeera, TSK: 98 PKK/PYD'li etkisiz hâle getirildi, 10 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsk-98-pkkpydli-etkisiz-hale-getirildi>

Al Jazeera, Friends' of Syria recognise SNC, 1 April 2012, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/04/20124113351659274.html>

Al Jazeera, Red Cross declares Syria conflict a civil war, 16 July 2012, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/07/2012716231913738.html>

Al Jazeera, Battle for Mosul: Who controls what, 16 Jul 2017
<https://www.aljazeera.com/news/2017/7/16/battle-for-mosul-who-controls-what>

Albawaba News, Turkey May Be Violating International Law in its Afrin Offensive, 19 Mar 2018, <https://www.albawaba.com/news/turkey-may-be-violating-international-law-its-afrin-offensive-1104952>

Albayrak, G. (2016) “Rus SU-24 Uçağının Türkiye Tarafından Düşürülmesi Olayının Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi”, Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk, Fatma Taşdemir (Ed.), Ankara: Nobel Yayınları.

Albayrak, G. “Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği”, *Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*.
http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf
(Erişim tarihi: 02.12.2018)

Alder, M. C. (2013) “*The Inherent Right of Self-Defence in International Law*”, Australia: Springer.

Ali, S. F. “International Law Human Rights and the Iraq War”, *Pakistan Horizon, Pakistan Institute of International Affairs*, Vol: 62, No: 2/3. 2009. ss. 63-75.

Allison, R. (2013) “*Russia, the West, and Military Intervention*”, Oxford: Oxford University Press

An Examination of the Legal Issues Surrounding the Migration ‘Deal’ Between the European Union and Turkey, Edinburgh Peace and Justice Centre, 2016, Edinburgh.

An Introduction to the Responsibility to Protect, (2001)
<http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/about-rtop/learn-about-rtop#ICISS>
(Erişim tarihi: 22.02.2019)

Anadolu Agency, US urged PKK/PYD to change name for legitimacy, 22.07.2017,
<https://www.aa.com.tr/en/americas/us-urged-pkk-pyd-to-change-name-for-legitimacy/866915?amp=1>

Anadolu Ajansı, Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı İbadi'nin talebi nedeniyle kuruldu, 12.12.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-basika-kampi-ibadinin-talebi-nedeniyle-kuruldu/489706>

Anadolu Ajansı, Hollanda'dan 'YPG' açıklaması, 28.09.2018,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandadan-ypg-aciklamasi/1267208>

Anadolu Ajansı, İKBY Başkanı Mesut Barzani: PYD ve PKK tam olarak aynı şeydir, 23.03.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikby-baskani-mesut-barzani-pyd-ve-pkk-tam-olarak-ayni-seydir/542438>

Anadolu Ajansı, TSK Unsurları İdlib’de Keşif Faaliyetlerine Başladı, 9 Ekim 2017,
<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/tsk-unsurlari-idlibde-kesif-faaliyetlerine-basladi/930661>

Anadolu Ajansı, Türkiye, Suriyeli çocukların okullaşmasında dünya ortalamasını geçti, 03.05.2019,
<https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-suriyeli-cocuklarin-okullasmasinda-dunya-ortalamasini-gecti/1468778#>

Annan, K. “A. A More Secure World: Our Shared Responsibility”. (2004). *United Nations Foundation*. UN.

Antakya Toplumcu Halk Gazetesi, 27 İşadamları Yatırım için Afrin’e Gitti, 21.05.2019, <https://www.antakyagazetesi.com/27-isadami-yatirim-icin-afrine-gitti/>

Anthony D’A. “International Law and Political Reality”. (2007) *Kluwer Law International*. Netherlands. 1995. ss.245-247.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, *I.C.J. Reports* 2007.

Arab League suspends Syria mission-Nabil el-Arabi, *BBC World*, 28 January 2012.

Arend Anthony C. ve R. J. Beck, (1993) “*International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*”, London: Routledge.

Arimatsu, L. ve M. Schmitt, (6 October 2014). “The Legal Basis for the War against Isis Remains Contentious”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/oct/06/legal-basis-war-isis-syria-islamic-state> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

Arimatsu, L. ve Z. Choudhury, “The Legal Classification of the Armed Conflicts in Syria, Yemen and Libya”, *Chatnam House*, International Law PP 2015/01, March 2014, ss.10-11.

Armaoğlu, F. (2007) “*20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*”, İstanbul: Alkım Yayınları.

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, *I.C.J Reports* (2005).

Arsava, A. F. “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, Yıl: 2011, ss.101-124.

Artokça, İ. (2015) Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu ve Afrika Kıtasındaki Uygulamaları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi, S.B.E.

Aslan, M. “Yeniden Yapılandırma: Türkiye’nin Suriye’deki Modeli”, *SETA Rapor*, Ankara 2019, ss.1-48.

Ata, F. K. “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi”, *Ortadoğu Analiz* Cilt: 5, Sayı: 44, 2012, ss.26-27.

Ata, F. K. “Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış”, *Mülkiye Dergisi*, 38(3), 2014, s.83.

Aydın, M. (2001) “*Danzing Sorunu ve Polonya Koridoru*”, Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.409-410.

Ayhan, V. (2011) “Davutoğlu-Esed Görüşmesi Sonrası: Gerginlikten Çatışmaya”, *ORSAM*, <http://orsam.org.tr/davutoglu-Esed-gorusmesi-sonrasi-gerginlikten-catismaya/> (Erişim tarihi: 12.11.2018)

Ayhan, V. (2011) “Dışışleri Bakanı Davutoğlu’nun Şam Ziyareti: Beklentiler ve Restleşmeler”, ORSAM, <http://orsam.org.tr/tr/disisleri-bakani-davutoglu-nun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler/> (Erişim tarihi: 11.11.2018)

Ayın Tarihi, Şubat 2015, http://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/subat_web_1.pdf

Badescu, C. G. (2011) “*Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights*”, New York: Routledge.

Bagheri, S. “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: XVIII, Sayı: 3-4, 2014, ss.899-921

Balcı, B.(2012) “Turkey’s Relations with the Syrian Opposition”, *Carnegie Endowment or International Peace*, <https://carnegieendowment.org/2012/04/13/turkey-s-relations-with-syrian-opposition-pub-47841> (Erişim tarihi: 12.12.2018)

Ban Ki-moon’s Speeches, “Climate Summit Press Conferance including Comments on Syria”, *UN News Centre*, 23 September 2014.

Bannon, A. L. “The UN World Summit and the Question of Unilateralism”, *The Yale Law Journal*, Vol: 115, No: 5, 2006, ss.1157-1165.

Baraka Books, The Myth of the Kurdish YPG’s Moral Excellence, Stephen Gowans, 22 July 2017, <https://www.barakabooks.com/the-myth-of-the-kurdish-ypgs-moral-excellence-stephen-gowans/>

Baram, A. (2016) “Saddam’s ISIS”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2016-04-08/saddams-isis> (Erişim tarihi: 09.08.2018)

Basın Faaliyetleri, TSK, https://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BN_38

Basın İlan Kurumu, 2011-2017... Suriye’de 6 yılda neler oldu? 3 Şubat 2017, , <http://www.bik.gov.tr/2011-2017-suriyede-6-yilda-neler-oldu/>

Bassil, Y. “The 2003 Iraq War: Operations, Causes, and Consequences”, *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Volume: 4, Issue: 5, Nov. – Dec. 2012, ss. 29-47.

Başeren, S. H. “İnsan Hakları ve Terörizm- İnsan Hakları ve Güvenlik içinde”, *Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Yayın No.1, 2001, ss. 195-224.

Başika/Zelikan Eğitim Kampının Bulunduğu Bölgeye Yapılan Saldırı Hk. *Türkiye Dışışleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/no_-310_-16-aralik-2015_-basika_zelikan-egitim-kampinin-bulundugu-bolgeye-yapilan-saldiri-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Bauers, J. D. “Syria, Rebels, and Chemical Weapons: A Demonstration of the Ineffectiveness of the International Criminal Court”, *15 Rutgers J. L. & Religion* 328, 2014, ss. 328-351.

BBC News Türkçe, BM Genel Kurulu'nun en önemli Kudüs kararları, 21 Aralık 2017 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42440136>

BBC News Türkçe, Brezilya başkanlık seçimlerini kazanan aşırı sağcı Jair Bolsonaro hangi politikaları savunuyor? 29 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46013775>

BBC News Türkçe, Işid Libya'da nasıl güçlendi? 19 Şubat 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150218_isid_libya_derna

BBC Türkçe, 24 saatte 35 binden fazla Arakan Müslümanı Bangladeş'e kaçtı, 5 Eylül 2017 <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41160284>

BBC Türkçe, BM: Han Şeyhun'daki kimyasal saldırı Esed güçlerince düzenlendi, 27 Ekim 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41772196>

BBC Türkçe, Medvedev: Uçağımızın düşürülmesi savaş sebebiydi, 09.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151209_rusya_medvedev

BBC Türkçe, Rusya Büyükelçisi ikinci kez Dışişleri Bakanlığı'na çağrıldı, 6 Ekim 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151006_rusya_ikinci_ihlal

BBC Türkçe, Suriye: Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevke veto, 22 Mayıs 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140522_suriye_veto

BBC Türkçe, TSK: Suriye sınırında İHA düşürüldü, 16 Ekim 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151016_tsk_hava_araci

BBC Türkçe, Türkiye, Ürdün ve Lübnan mülteciler konusunda yalnız, 5 Aralık 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141205_suriye_multeci_zengin_ulkeler_turkiye

BBC Türkçe, Türkiye'de son dönemde çok sayıda saldırıyı üstlenen TAK kimdir? 20 Aralık 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38299763>

BBC Türkçe, Yıldırım: Başika'da Türk varlığı devam edecek, 6 Ekim 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37568785>

BBC World, How chemical weapons have helped bring Assad close to victory, 15.10.2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45586903>

BBC World, Reality Check: How many attacks did Turkey face from Afrin? 20 March 2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43262839>

BBC World, Syria air strikes: Were they legal? 14.05.2018, , <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43766556>

BBC World, Syria in civil war, Red Cross says, 15 July 2012, , <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362>

BBC World, Turkey must end Iraq Raid – Bush, 28 February 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7268345.stm>

BBC World, Turkey urges PKK to end struggle, 1 March 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7272184.stm>

BBC World, Turkish F-4 warplane 'shot down' near Syrian border, 22 June 2012, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18554246>

Becker, T. (2006) “*Terrorism and the State*”, Oxford and Portland: Hart Publishing, 2006.

Bedi, S. "International Human Rights Law: Responsibility of Non-State Actors for Acts of Terrorism", *Journal of the Indian Law Institute*, Vol: 56, No: 3, July – September 2014, ss.386-397.

Bella, A. "Obligations of Armed Non-State Actors: An Exploration of the Practice of the UN Human Rights Council", *Geneva Academy Of International Humanitarian Law and Human Rights*, December 2016, ss. 4 -5.

Bellal, A. ve S. Casey-Maslen, "Enhancing Compliance with International Law by Armed Non-State Actors", *3 Goettingen J. Int'L L.* 175, 2011, ss. 175-197.

Bellamy, A. J. "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect", *Global Governance*, Vol: 14, No: 2, April-June 2008, ss.389–392.

Bellamy, A. J. "Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq", *Ethics & International Affairs*, Cilt: 19, Sayı: 2, Yıl: 2005, ss.31-40.

Bellamy, A. J. "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention", *Royal Institute of International Affairs*, Vol: 84, No: 4, 2008 ss.615-639.

Benjamin, D. (2004) "Terrorism and International Organizations", *United Nations and Global Security*, http://www.unglobalsecurity.org/pdf/Benjamin_paper_terrorism.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2018)

Bethlehem, D. (2016) "Not By Any Other Name: A response to Jack Goldsmith on Obama's Imminence", *Lawfare*, 7 April 2016, <https://www.lawfareblog.com/not-any-other-name-response-jack-goldsmith-obamas-imminence> (Erişim tarihi: 18.10.2018)

Bethlehem, D. "Principles Relevant to the Scope of a State's right of Self-Defence Against an Imminent or Actual Armed Attack by Non-State Actors", *AJIL* 769, Google Scholar, 2012, s.3.

Birgün, "Gelenlerin %90'ı dönmeyecek, eğer istersem onları gönderirim diyemezsiniz!" 12.05.2016, <https://www.birgun.net/haber/gelenlerin-90-i-donmeyecek-eger-istersem-onlari-gonderirim-diyemezsiniz-112041>

Birleşmiş Milletler Genel Kurulun'un 377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli "Barış İçin Birleşme Kararı", *BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara*.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 82,83, 84, 85 ve 88 Sayılı Kore Kararları, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml>

Blick, PKK-Terrorlager in der Schweiz? 30.09.2018, <https://www.blick.ch/news/schweiz/bundesanwaltschaft-hat-strafverfahren-eroeffnet-pkk-terrorlager-in-der-schweiz-id68415.html>

Bosco, D. "The Syrian Rebels and International Law", *Foreign Policy*, 17.06.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/06/17/the-syrian-rebels-and-international-law/> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

Bowett, D. "Reprisals Involving Recourse to Armed Force", *The American Journal of International Law*, Vol: 66, No: 1, 1972, ss. 1-36.

- Bowett, D.W. (1958) “*Self-Defence In International Law*”, Manchester: Manchester University Press.
- Bowett, D.W. (2009) “*Self-Defence in International Law*”, New Jersey: The Lawbook Exchange LTD.
- Bozbayındır, A. E. (2017) “Suriye'deki savaş suçları ve uluslararası hukuk”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriyedeki-savas-suclari-ve-uluslararasi-hukuk/800420> (Erişim tarihi: 20.07.2019)
- Bozkurt, E. (2007) “*Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*”, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, K. “Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2016, ss.337-408.
- Bölükbaşı, Y. Z. “2002’den Günümüze Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Bölgesel Çalışmalar*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yaz 2016, ss.197-200.
- Briefing note on the situation of children in Afrin and Eastern Ghouta, Syria, *UNICEF*, 16 March 2018.
- Brunnée, J. “The Security Council and Self-Defence Which Way to Global Security”, *University of Toronto Faculty of Law*, <https://www.law.utoronto.ca/documents/brunnee/BrunneeSecurityCouncilSelf-Defence.pdf> (Erişim tarihi: 14.10.2017)
- Brunnee, J. ve S. J. Toope, “Self-Defence Against Non-State Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law?”, *British Institute of International and Comparative Law (ICLQ)*, Vol: 67, April 2018, ss. 263-286.
- Burçak, R. S. (1976) “*Siyasi Tarih Ders Notları*”, Eskişehir: Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, ss.348-350.
- Byers, M. “Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September”, *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 51, Issue 2, ss.401-414.
- Byman, D. L. (2005) “*Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*”, Cambridge: Cambridge Press.
- Byman, D. L. “The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism”, *The Saban Centre of Middle East Policy at the Brookings Institution*, Analysis Paper, No: 16, 2008 ss.2-4.
- C. Augustus M. (2004) “*The New Era of Terrorism: Selected Readings*”, California: Sage Publications.
- Cecanpınar, H. (2014) “Devletin Evrensel yargı Yetkisi ve Uluslararası Hukuk”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Erzurum: Atatürk Üniversitesi S.B.E
- Chachko, E. ve A. Deeks, (2016) “Who is on Board with “Unwilling or Unable?”, *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable> (Erişim tarihi: 26.09.2018)

Chambo, J. A. (2005) “The Principle Of Non-Refoulement In The Context Of Refugee Operation In Tanzania”, *Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi*, Kamerun: Yaounde Katolik Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve İşletme Anabilim Dalı.

Chantal De J. O. “the United Nations and the campaign against terrorism”, *Disarmament Forum* 1, 2004, ss.29-37.

Chertoff, E. L. D. ve diğerleri, (2015) “State Responsibility For Non-State Actors That Detain In The Course Of A NIAC”, *A Report of the Center for Global Legal Challenges*, Yale Law School, New Haven.

Christine, M. H. T. (2008) “State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments”, A. Von Bogdany and R. Wolfrum (Ed.), Volume 13, The Netherlands: Max Planck Yearbook of United Nations Law, ss.423-479.

Çiğer, M. (2016) “Suriye İç Savaşı ve Devlet Dışı Aktör Olarak PYD’nin Etkisi, Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk”, Fatma Taşdemir (Ed.) Ankara: Nobel Yayınları.

Clapham, A. (2006) “Human Rights Obligations of Non-State Actors in Conflict Situations”, Oxford: Oxford University Press.

CNBC, Turkey Strikes Back After Syrian Shelling Kills 5 Civilians, 3 October 2012, <https://www.cnbcm.com/id/49278831>

CNN Library, Syrian Civil War Fast Facts, 3 May 2018, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html>

CNN Türk, ABD’li diplomat: “Rus operasyonları ılımlı muhalifleri vuruyor”, 05.11.2015. <https://www.cnntrk.com/dunya/abdli-diplomat-rus-operasyonlari-ilimli-muhalifleri-vuruyor>

CNN Türk, İşte Afrin’deki okullarda okutulan ders kitapları”, 11.12.2018, <https://www.cnntrk.com/turkiye/iste-afrindeki-okullarda-okutulan-ders-kitaplari?page=1>

CNN World, Russia trying to set up base in Syria, US says, 15 Eylül 2015, <https://edition.cnn.com/2015/09/15/middleeast/syria-russia-military-buildup/index.html>

CNN World, Syria signs Arab League plan, minister says, 20 December 2011, <https://edition.cnn.com/2011/12/19/world/meast/syria-unrest/index.html>

CNN World, World pressure grows on Syria, 24 September 2011, <https://edition.cnn.com/2011/09/23/world/meast/syria-unrest/index.html>

CNN, Afrin past, present and future being destroyed, 9 Mart 2018 <https://edition.cnn.com/videos/world/2018/03/09/afrin-destruction-syria-gorani-pkg.cnn>

Code of Conduct of the Free Syrian Army, *ICRC Official Website*.

Cooper, W. “The Unanticipated Threat of ISIS: Rise, Growth, and Stability”, *Towson University Journal of International Affairs*, Volume: XLIX, Number: 1, 2015, ss.47-54.

Cordesman, A. H. (2002) “Terrorism, Asymmetric Warfare and Weapons of Mass Destruction: Defending the U.S. Homeland”, Washington: Greenwood Publishing Group.

Cumhuriyet, Davutoğlu, ‘Açılım’ı görüştü, 31 Ekim 2009, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/96184/Davutoglu_Acilim_i_gorustu_.html

Cuyckens, H. ve P. De Man, (2012) “*The Responsibility to Prevent*”, Julia Hoffmann ve Andre Nolkaemper (Eds) *Responsibility to Protect: From Principle to Practice*, Amsterdam: Pallas Publications.

Çakmak, C. “Turkey and the Responsibility to Protect (R2P) in Syria”, *Bilgesam Analysis*, Middle East, No: 1123, 21 March 2014, ss.1-3.

Çatışma görüntüleri... IŞİD ile Özgür Suriye Ordusu Arasındaki Çatışma, 1:41 Dak. Türkiye: Youtube- Yusuf Tuna, 2014.

Çelik, Ş. “Suriye İç Savaşı’nda Silahlı Çatışma Hukuku İhlalleri”, *İstanbul Üniversitesi Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, Ekim/ 2014, , ss.37-65.

Çetinkaya, L. B. (2018) “Turkey’s Military Operations in Syria”, *EJIL: Talk!*, <https://www.ejiltalk.org/turkeys-military-operations-in-syria/> (Erişim tarihi: 10.01.2019)

Dalar, M. “Suriye’deki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu”, *Kırıkkale Üniversitesi II. Ortadoğu Sempozyumu*, Kırıkkale, 4-7 Mayıs 2016.

Daskal, J. ve diğerleri, “Strikes in Syria: The International Law Framework”, Just Security, <https://www.justsecurity.org/15479/strikes-syria-international-law-framework-daskal-deeks-goodman/> (Erişim tarihi: 25.09.2018)

Daudet, Y. (1997) “*International Action Against State Terrorism*”, Rosalyn Higgins and Maurice Flory (Eds), *Terrorism and International Law*, London: Routledge.

David K. “The Inherent Right to Self-Defence and Proportionality in Jus Ad Bellum”, *The European Journal of International Law*, Vol.24, No:1, ss. 235-282.

Davutoğlu, A. “Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma”, *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, No:3, Ağustos 2012, s.2.

Declaration on Principles of International Law Friendly Relations and Cooperation Among States In Accordance with the Charter of the United Nations, *UN Audiovisual Library of International Law*, 2011.

Deeks, A. S. “U.S. Airstrikes Against ISIS in Syria? Possible International Legal Theories”, *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/us-airstrikes-against-isis-syria-possible-international-legal-theories> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

Deeks, A. S. “Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defence, *Virginia Journal of International Law*, Volume: 52, Number: 3, ss.483-487.

Definition of Aggression, *United Nations General Assembly*, Resolution 3314 (XXIX), Demirci, S. R. (2016) “Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk”, Fatma Taşdemir (Ed.) Ankara: Nobel Yayınları, 2016.

Demirel, N. “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2013, ss.152-172.

Deng, F. M. ve diğerleri, (1996) “*Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*, *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*”, Washington: Brookings Institution Press.

Deutsche Welle Türkçe, BM Güvenlik Konseyi Afrin'i görüştü, 23.01.2018
<https://www.dw.com/tr/bm-g%C3%BCvenlik-konseyi-afrini-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BC/a-42265604>

Devlet İstihbarat Hizmetleri Ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu, *Millî İstihbarat Teşkilatı*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2937.pdf> (Erişim tarihi: 24.01.2019)

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü'nün Suriye'de insani duruma ilişkin 2401 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı bağlamında Türkiye'ye yaptığı atıf hakkındaki soruya cevabı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 28 Şubat 2018, http://www.mfa.gov.tr/sc_-19_-abd-db-sozcusunun-suriyede-insani-duruma-iliskin-turkiyeye-yaptigi-atif-hk-sc.tr.mfa (Erişim tarihi: 15.01.2019)

Dilek, M. S. "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37 (Bahar 2013), ss.147-150.

Directive 2013/32/EU of The European Parliament and of The Council of 26 June 2013, *Official Journal of the European Union*.

Disdein, Y. (2003) "War, Agression and Self Defence", Cambridge: Cambridge University Press.

Doğan, S. (2016) Yaklaşan Musul Operasyonu ve Türkiye'nin Tutumu, *İNSAMER*, https://insamer.com/tr/yaklasan-musul-operasyonu-ve-turkiyenin-tutumu_378.html#_ftn8 (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Doğruhaber, Zeytin Dalı Harekatı'na yönelik dış tepkiler, 22.01.2018, <https://dogruhaber.com.tr/haber/278552-zeytin-dali-harekatina-yonelik-dis-tepkiler/>

Dolnik, A. "Justice Beyond Questions? Military Responses to International Terrorism and Just War Theory", *Perspectives*, No: 18, 2002, ss.21-39.

Dost, S. ve Z. Korkmaz, "Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, Yıl: 2015, ss.111-157.

Duman, B. (2015) "Irak'ta tartışmalı yeni aktör: Haşdi Şaabi", *Al Jazeera Türk Görüş*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/irakta-tartismali-yeni-aktor-hasdi-saabi> (Erişim: 03.19.2018)

Dünya, IKBY, Rusya'nın petrol iddiasını yalanladı, 03.12.2015, <https://www.dunya.com/dunya/ikby-rusya039nin-petrol-iddiasini-yalanladi-haberi-300300>

DW Türkçe, Kürt petrolü ile 'bağımsızlık' sinyali, 11.07.2015, <https://www.dw.com/tr/k%C3%BCrt-petrol%C3%BC-ile-ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k-sinyali/a-18578389>

DW Türkçe, Türkiye ile Irak arasında gerilim, 05.10.2016, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ile-irak-aras%C4%B1nda-gerilim/a-35963635>

DW Türkçe, Uluslararası Ceza Mahkemesi Rohingyalar için soruşturma başlattı, 18.08.2018 <https://www.dw.com/tr/uluslararası-ceza-mahkemesi-rohingyalar%C3%A7in-soru%C5%9Fturma-ba%C5%9Flatt%C4%B1/a-45549048-0>

Enab Baladi, From Afrin to Jarabulus: A small replica of Turkey in the North, 29.08.2018, <https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/from-afrin-to-jarabulus-a-small-replica-of-turkey-in-the-north/>

Ercan, P. G. “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Volume 11, No: 43, (Güz 2014), , ss.35-52.

Ercan, P. G. “Responsibility to Protect and Inter-State Crises: Why and How R2P Applies to the Case of Gaza”, *The International Journal of Human Rights*, Cilt 19, No.8, 2015, ss.1098-1111.

Erdoğan, Ş. ve E. Deligöz, “Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs, Cilt: 14, Sayı:1, 2015, ss.5-37.

Eren, M. E. “Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2017, ss. 91-114.

Erkiner, H. H. “Devletin Haksız Fiilden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Tespit Ettiği İsnat Kuralları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi – HAD*, Cilt: 13, 2007.

Erkiner, H. H. Tercüme- Devletin Uluslararası Sorumluluğu Maddeleri- Responsibility of States - Responsabilité de l’État, <https://marmara.academia.edu/Hakk%C4%B1HakanErkiner> (Erişim tarihi: 03.11.2017)

Ertuğrul, Ü. E. “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XX, Yıl: 2016, Sayı: 2, ss.441-470.

EU Council Regulation No: 442/2011 of 9 May 2011, Concerning restrictive measures in view of the situation in Syria, *Official Journal of the European Union*, 10.05.2011

Europe’s Crime-Terror Nexus: Links between terrorist and organised groups in the European Union, *European Parliament, Directorate-General For Internal Policies*, Brussels, 2012.

Eurovizyon, Erdoğan: Belçika’yı uyarmıştık! 24 Mart 2016, <http://www.eurovizyon.co.uk/gundem/erdogan-belcika-yi-uyarmistik-h42820.html>

Express, ISIS militants ‘performing MASS EXECUTIONS’ on Iraqi civilians trying to flee Mosul, 9 Nisan 2017, <https://www.express.co.uk/news/world/789684/ISIS-Mosul-battle-mass-executions-civilians-Iraq-war-coalition-forces-jihadis>

Fırat, M. ve Ö. Kürkçüoğlu, (2002) “Irak ve Suriye’yle Sorunlu İlişkiler”, Baskın Oran (Ed) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler, Yorumlar, Cilt: 1, 6 Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Fixal, M. ve D. Smith, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, Vol. 42, No. 2 1998, ss.283-312.

Flemme, M. (2004) “Due Diligence in International Law”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Lund: University of Lund, Faculty of Law.

Focarelli, C. “Common Article 1 of the 1949 Geneva Conventions: A Soap Bubble?”, *The European Journal of International Law*, Vol 21, No: 1, 2010, ss. 125–171.

France 24, Arming Syrian rebels a breach of international law, Russia says, 13.03.2013
<https://www.france24.com/en/20130313-russia-foreign-minister-arm-syria-rebels-breach-international-law>

France 24, France and UK ready to arm Syrian rebels, 14.03.2013,
<https://www.france24.com/en/20130314-syria-france-uk-ready-arm-syrian-rebels-eu-embargo-fabius-cameron-assad>

Franck, T. M. “Terrorism and the Right of Self-Defence”, *The American Journal of International Law*, Vol: 95, No:4, October 2001, ss.839-843

Galatasaray Üniversitesi ve ICRC, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri,
<https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim: 15.07.2018)

Gardam, J. (2004) “*Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*”, Cambridge: Cambridge University Press.

Garwood-Gowers, A. “Self-Defence Against Terrorism in the Post – 9/11 World”, *QUT Law & Justice Journal*, Vol: 4 No: 2, 2004, ss.167-184.

Global Terrorism Index 2016, *Institute for Economics & Peace*, 2016

Goodman, R. (2014) “International Law on Airstrikes Against ISIS in Syria”, *Just Security*,
<https://www.justsecurity.org/14414/international-law-airstrikes-isis-syria/> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

Göksun, Y. ve E. Salihi, “DEAŞ’ın Medya Stratejisi”, *SETA Rapor*, İstanbul, 2018, ss.10-12.

Gray, C. “A Crisis of Legitimacy for the UN Collective Security System?” *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol: 56, No: 1, 2007, ss.157-170.

Greig, D. W. “Self-Defence and the Security Council: What Does Article 51 Require?” *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, No. 2, 1991, ss.366-367.

Guillaume, G. “Terrorism and International Law”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol: 53, No: 3, July 2004, ss. 537-548.

Gündüz, A. (2018) “*Milletlerarası Hukuk*”, İstanbul: Beta Yayınları.

Haber 7, Davutoğlu: Türkiye yüzlerce IŞİD'liyi öldürdü, 29.10.2014.

Haber7, TSK IŞİD'i vurdu sınır rahatladı, 30.01.2014,
<http://www.haber7.com/guncel/haber/1122305-tsk-isidi-vurdu-sinir-rahatladi>

Haberler.com, Başbakan Erdoğan'dan Esed'a Telefon, 17.08.2011
<https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-Esed-i-aradi-siz-ne-2936413-haberi/>

Haberler.com, Davutoğlu: Suriye’de Görmek İstedğimiz Reform, 27 Mayıs 2011.

haberler.com, Son Dakika: Bakan Akar: Yaptığımız hareketler sonucu 400 binden fazla Suriyeli Afrin'e döndü, 21.11.2019, <https://www.haberler.com/son-dakika-bakan-akar-suriye-de-teror-koridoru-12642088-haberi/>

Habertürk, Afrin Barajı yüzde 100 doldu, 02.03.2019 <https://www.haberturk.com/kilis-haberleri/67265038-afrin-baraji-yuzde-100-doldu>

Habertürk, BMGK'nın ardından Afrin için 'itidal' çağrısı! 23.01.2018 <https://www.haberturk.com/bmgk-nin-ardindan-afrin-icin-itidal-cagrisi-1807668#>

Habertürk, Erdoğan, Davutoğlu'nu Şam'a gönderiyor, 08.08.2011, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/656181-erdogan-davutoglunu-sama-gonderiyor>

Habertürk, Esed rejimi, terör örgütü YPG ile masaya oturdu! 27.07.2018, <https://www.haberturk.com/Esed-rejimi-teror-orgutu-ypg-ile-masaya-oturdu-2078323>

Habertürk, İşte ölen Suriyeli asker sayısı, 05.10.2012, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/782370-iste-olen-suriyeli-asker-sayisi>

Habertürk, Terör örgütü PKK/PYD'den Esed'a: "Münbiç'e özerklik ver, kenti teslim edelim! 22.12.2018, <https://www.haberturk.com/teror-orgutu-pkkpyd-den-Esed-a-munbic-e-ozerklik-ver-kenti-teslim-edelim--2269039>

Habertürk, Türkiye, 8 yılda Suriye'ye 42 bin TIR insani yardım gönderdi, 03.12.2018, <https://www.haberturk.com/turkiye-8-yilda-suriye-ye-42-bin-tir-insani-yardim-gonderdi-2245621>

Habertürk. ABD'den Suriye'ye 59 füzeyle saldırı, 07.04.2017. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1453179-son-dakika-abdden-suriyeye-59-fuzeyle-saldiri>

Habervaktim.com, Erdoğan Esed'le telefonda konuştu, 17.08.2011, <https://www.habervaktim.com/haber/197570/erdogan-esedle-telefonda-konustu.html>

Haldun, İ. (1989), "Mukaddime-1", Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, Şark İslam Klasikleri, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Halkın Kurtuluş Partisi Websitesi, Mit Tırları www.kurtuluspartisi.org/tag/mit-tirlari/

Hancılar, Ö. (2004) "Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E.

Hanne C. ve P. De Man, (2012) "The Responsibility to Prevent", Julia Hoffmann ve Andre Nolkaemper (Eds) Responsibility to Protect: From Principle to Practice, Amsterdam: Pallas Publications.

Harrington, N. "International Legal Consequences of the Conflict in Syria", *the Emergency Nutrition Network* (ENN), <https://www.ennonline.net/fex/48/legalconsequences> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

Hassan, B. 'War on Terrorism' – War against Human Rights, <http://www.spokesmanbooks.com/Spokesman/PDF/78Hassan.pdf>

Hehir, A. (2010) "Humanitarian Intervention- An Introduction", UK: Palgrave Macmillan.

Hehir, A. (2012) “*The Responsibility to Protect as Apotheosis of Liberal Teleology*”, Aidan Hehir and Robert Murray (Eds), *Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, UK: Palgrave Macmillian.

Helfront, S. and M. Brill, (2016) “Saddam’s ISIS?” *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2016-01-12/saddams-isis> (Erişim tarihi: 09.08.2018)

Heller, K. J. Do (2014) “Attacks on ISIS in Syria Justify the “Unwilling or Unable” Test?”, *Opinio Juris*, <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (Erişim tarihi: 29.09.2018)

Henckaerts, J. M. ve L. D. Beck, (2005) “*Customary International Humanitarian Law*”, ICRC, New York: Cambridge Press.

Higgins, R. (1997) “*The General International Law of Terrorism*”, Rosalyn Higgins and Maurice Flory (Eds) *Terrorism and International Law*, London: Routledge.

Hiltermann, J. (2018) “The Syrian Conflict and International Support for Rebel Groups”, *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/syrian-conflict-and-international-support-rebel-groups> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

Hinnebusch, R. “The American Invasion of Iraq Causes and Consequences”, *Perceptions*, Spring 2007.

History, ISIS, 10 July 2017, <https://www.history.com/topics/21st-century/isis>

Hoisington, M. (2012) “International Law and Ungoverned Space”, *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Boston Tufts University Fletcher School.

Holder V. Humanitarian Law Project, *Supreme Court of The United States*, October 2009.

Holzschelter, A. “Discourse as Capability: Non-State Actors’ Capital in Global Governance”, *Millennium*, 33 (3), 2005, ss.723-734.

Human Rights Watch World Report: Iraq, January 2016.

Human Rights Watch, Syria: Armed Group Recruiting Children in Camps, 3 Ağustos 2018, <https://www.hrw.org/news/2018/08/03/syria-armed-group-recruiting-children-camps>

Human Rights Watch, U.S.: ‘Hague Invasion Act’ Becomes Law” 3 Ağustos 2002, <https://www.hrw.org/news/2002/08/03/us-hague-invasion-act-becomes-law>

Human Rights Watch, World Report 2012: Turkey, <http://web.archive.org/web/20161011054625/https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/turkey> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

Hükümete Bir Yıl Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar, Tezkere Karar No. 1071, *TBMM*, Karar Tarihi: 02.10.2014.

HürHaber, DEAŞ’tan ABD silahları çıktı, 30.08.2017.

Hürriyet, 6 saatlik kritik görüşmeden ilk detaylar, 09.08.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>

Hürriyet, Dışışleri Sözcüsü Bilgiç: Başika'da Irak'ın bilgisi dâhilinde 2 bin 441 kişi eğitildi, 08.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/disisleri-sozcusu-bilgic-basikada-irakin-bilgisi-dahilinde-2-bin-441-kisi-egitildi-40024320>

Hürriyet, Fransa'nın BMGK mesajı yanlış anlama, 23.01.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bmgk-sonrasi-aciklama-fransadan-geldi-40718669>

Hürriyet, Irak'tan Davutoğlu'na sert tepki, 03.08.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iraktan-davutogluna-sert-tepki-21131035>

Hürriyet, IŞİD, 'Süleyman Şah' tehdidini 15 Mart'ta yapmış, 24.03.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isisd-suleyman-sah-tehdidini-15-martta-yapmis-26066897>

Hürriyet, MİT Lazkiye'den çıkarıp getirdi, 13.09.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/reghanli-katliaminin-planlayicisi-yakalandi-mit-lazkiyeden-cikarip-getirdi-40954511>

Hürriyet, MİT Müsteşarı Şam'da, 29.04.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mit-mustesari-sam-da-17664271>

Hürriyet, Osman Öcalan: PKK ve PYD'nin aklı olsaydı, Barzani'nin peşinden giderdi, 08.11.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/osman-ocalan-pkk-ve-pydnin-akli-olsaydi-barzaninin-pesinden-giderdi-25074456>

Hürriyet, PKK ile Esed rejimi arasında kesinlikle koordinasyon var, 05.01.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pkk-ile-esed-rejimi-arasinda-kesinlikle-koordinasyon-var-41073813>

Hürriyet, Rusya Afrin harekâtı için ABD'yi suçladı, 21.01.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-afrin-harekati-icin-abdyi-sucladi-40716940>

Hürriyet, Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nden istediğini alamadı, 09.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-guvenlik-konseyyinde-turkiye-toplantisi-40024611>

Hürriyet, Son dakika haberi: Halep'te ateşkes sağlandı! Türkiye arabuluculuk yaptı, 13.12.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-halepte-ateskes-saglandi-iddiasi-40305942>

Hürriyet, Son dakika: ABD'den Suriye'de ateşkes açıklaması: Türkiye BM kararını iyi okumalı, 27.02.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abdden-suriyede-ateskes-aciklamasi-turkiye-bm-kararini-iyi-okumali-40755875>

Hürriyet, Türkiye'den Suriye'ye yeni yaptırımlar, 30.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-yeni-yaptirimlar-19358356>

Idris, I. "International humanitarian law and human rights violations in Syria", GSDRC, The K4D helpdesk service, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/598453b2e5274a1704000078/127-IHL-and-HR-violations-in-Syria.pdf> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

Ignatieff, M. (2013) "Libya, Syria and R2P, The Gareth Evans Lecture", *Policy Option*, <http://policyoptions.irpp.org/wp-content/uploads/sites/2/assets/po/vive-montreal-libre/ignatieff.pdf> (Erişim tarihi: 24.02.2019)

IHS Jane's Intelligence Review, Syrian Government No Longer Controls 83% of the Country, Aug. 24, 2015, <http://www.janes.com/article/53771/syrian-government-no-longer-controls-83-of-the-country>

Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, (2017) United Nations Human Rights Council, New York.

Independent, Camp Speicher massacre: Retracing the steps of Isis's worst-ever atrocity, 6 Kasım 2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-speicher-massacre-isis-islamic-state-tikrit-air-academy-iraq-a8040576.html>

Independent, EU bans imports of Syrian oil over crackdown, 2 September 2011, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/eu-bans-imports-of-syrian-oil-over-crackdown-2348154.html>

Independent, EU council president Donald Tusk says the EU's open border system could be about to collapse, 12 November 2015, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-council-president-donald-tusk-says-the-eu-s-open-border-system-could-be-about-to-collapse-a6731821.html>

International Business Times, Syrian Rebels Say US Train And Equip Program Lacks Clarity, Support, 05.07.2015, <https://www.ibtimes.com/syrian-rebels-say-us-train-equip-program-lacks-clarity-support-1910907>

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), The Responsibility to Protect, *International Research Centre*, Ottawa, 2001.

International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, *UN Treaty Collection*, New York, 20 December 2006.

International Humanitarian Law and Terrorism: Questions and Answers, *International Committee of the Red Cross (ICRC)*, 01 Ocak 2011.

International Law Commission, (2015) Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, New York.

Intoccia, G. F. "American Bombing of Libya: An International Legal Analysis", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume: 19, Issue: 2, 1987 ss.177-215.

Irak Temsilciler Meclisi'nin 4 Ekim 2016 Tarihinde Aldığı Karar Hk. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-4-ekim-2016_-irak-temsilciler-meclisi_nin-4-ekim-2016-tarihinde-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Iran Closely Monitoring Turkey's Operation in Syria's Afrin, *Ministry of Foreign Affairs of Iran*, 21.02.2018, <http://en.mfa.ir/index.aspx?siteid=3&fkeyid=&siteid=3&pageid=36409&newsview=496861> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

Islamic State/Da'esh Using Social Media, Extortion to Retain Might after Military Setbacks, Territory Loss, Top Counter-Terrorism Official Tells Security Council, *UNSC*, 8 Şubat 2018.

İHA Görüntüleri, 0:59 Dak. Türkiye: Youtube-Türk Silahlı Kuvvetleri, 2018.

İlk Günden Bugüne Fırat Kalkanı Harekâtı, *TRDiplomacy*.

İmiş, N. (2011) “Suriye 2011 Raporu”, *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, s.2 http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_257_300.pdf (Erişim tarihi: 11.11.2018)

İNSAMER, Suriye’de Savaşan İran’a Bağlı Güçler, 29 Ocak 2020, https://insamer.com/tr/suriyede-irana-bagli-gucler_2656.html (Erişim tarihi: 23.04.2019)

Janaby, M. G. “The Legal Status Of Hezbollah In The Syrian Conflict: An International Humanitarian Law Perspective”, *Arizona Journal of International & Comperative Law*, Vol: 33, No: 2, 2016, ss.383-421

Jones, S. G. (2013) “The Mirage of the Arab Spring”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2012-12-03/mirage-arab-spring> (Erişim tarihi: 03.11.2018)

Jorgensen, M. (2015) “Ungoverned space: US request to join fight in Syria carries legal risks”, *The Sydney Morning Herald*, <https://www.smh.com.au/opinion/ungoverned-space-us-request-to-join-fight-in-syria-carries-legal-risk-20150826-gj7wxm.html> (Erişim tarihi 22.04.2018)

Kantar, S. (2017) “The Myanmar Military’s Legacy of Impunity”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/burma-myanmar/2017-12-14/myanmar-militarys-legacy-impunity>, (Erişim tarihi: 14.12.2017)

Karadağ, U. “Birleşmiş Milletler Antlaşması’na Göre Meşru Müdafaa Hakkı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2016, ss.171-186.

Kardaş, Ş. “Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice”, *Perception, Journal of International Affairs*, June-July 2001, Volume: VI, Number: 2, ss.1-25

Kassab, S. “Justice in Syria: Individual Criminal Liability for Highest Officials in the Assad Regime”, *Michigan Journal of International Law*, Volume: 39, Issue: 2, 2018, ss.283-300

Kaya, İ. (2005) “*Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*”, Ankara: USAK Yayınları.

Kaya, İ. (2015) “5 Soru: Rus Uçağının Düşürülmesi ve Uluslararası Hukuk”, *SETA*, <https://www.setav.org/5-soru-rus-ucagin-dusurulmesi-ve-uluslararasi-hukuk/> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

Kaya, İ. “Turkey and the Coalition against ISIL: Some Legal Observations”, *SAM*, <https://sam.gov.tr/turkey-and-the-coalition-against-isis-some-legal-observations/> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

Kelly, M. J. “Time Warp to 1945-Resurrection of the Reprisal and Anticipatory Self-Defence Doctrines in International Law”, *Journal of Transnational Law & Policy*, Vol: 13, No:1, 2004, ss.1-36.

Kenny, C. “Prosecuting Crimes of International Concern: Islamic State at the ICC”, *Utrecht Journal of International and European Law* 33, no. 84 (2017), ss. 120–145.

- Keskin, F. (1998) “*Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*”, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 4.
- Keskin, F. “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, No:21, 2009, s.91.
- Keskin, F. “Turkey’s Trans-Border Operations in Northern Iraq: Before and After the Invasion of Iraq”, *Research Journal of International Studies*, Issue: 8, November, 2008, s.68.
- Khen, H. M. “Revisiting Universal Jurisdiction: The Application of the Complementary Principle by National Courts and Implications for Ex-Post Justice in the Syrian Civil War”, *Emory International Law Review* 30, no. 2, 2015, ss.261-287.
- Kınacıoğlu, M. “The Principle of Non-Intervention at the United Nations: The Charter Framework and the Legal Debate”, *Center for Strategic Research (SAM), Perceptions*, Summer 2005, ss.15-39.
- Kıran, A. “Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, Yıl: 2017, ss. 923-945.
- Killingsworth, M. (2019) “Justice, Syria and the International Criminal Court”, *Australian Institute of International Affairs*, <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/justice-syria-international-criminal-court/> (Erişim tarihi: 15.06.2019)
- Kissinger, H. (2011), “*Diplomasi*”, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kittrich J. (2008) “*The Right of Individual Self-Defence in Public International Law*”, Berlin: Logos Verlag Berlin GmbH.
- Klingler, J. “Counterintervention on Behalf of the Syrian Opposition? An Illustration of the Need for Greater Clarity in the Law”, *Harvard University International Law Journal*, Volume: 55, Number: 2, Summer 2014, ss.483-499.
- Konstantiniyye Dergisi, 2015, <https://archive.org/search.php?query=subject%3A%22Konstantiniyye%22>
- Konstantiniyye Dergisi, 2015, <https://www.pdfarchive.com/2017/12/10/konstantiniyye1/konstantiniyye1.pdf>
- Kramer, H. H. ve Steve A. Y. “The UN Security Council’s Response to Terrorism: Before and after September 11, 2001”, *Political Science Quarterly*, Vol: 122, No: 3, Fall 2007, ss. 409-432.
- KRD News, Türkiye, niçin El Bab'ta jandarma üssü kurmak ister? 29 Haziran 2017, , <http://m.krdnews.net/news/orta-dogu/turkiye-nicin-el-babta-jandarma-ussu-kurmak-ister>
- Kreß, C. (2015) “The Fine Line Between Collective Self-Defence and Intervention bu Invitation: Reflections on the Use of Force against ‘IS’ in Syria”, *Just Security*, <https://www.justsecurity.org/20118/clauss-kreß-force-isil-syria/> (Erişim tarihi: 30.09.2018)
- Krisch, N. (2001) “*Self Defence and Collective Security*”, Max Planck Gesellschaft Zur Förderung Der Wissenschaften.

Krish, Nico (2004) “*The Rise and Fall of Collective Security: Terrorism, US Hegemony, and the Plight of the Security Council*”, Christian Walter, Silija Vöneky, Volker Röben Frank Schorkopf (Eds), *Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security versus Liberty?* Berlin Heidelberg: Springer -Verlag.

Kuran, S. ve H. Gür, “Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaada “İsteksiz veya Âciz” Doktrini: Suriye ve DAESH Örneği”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, 2017, ss. 57- 88.

Kurdistan Workers' Party (PKK), *Australian National Security*, <https://www.nationalsecurity.gov.au/listedterroristorganisations/pages/kurdistanworkerspartyppk.aspx> (Erişim tarihi: 31.12.2018)

Kurdwatch, Al-Qamishli: PYD celebrates beginning of PKK's armed struggle, 26 August 2012. <http://www.kurdwatch.org/?aid=2618&z=en&cure=245>

Kurdwatch, Turkey's henchmen in Syrian Kurdistan are responsible for the unrest here, 8 November 2011, <http://www.kurdwatch.org/html/en/interview6.html>

Kurt, Veysel “Türkiye’nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu”, *SETA Perspektif*, Sayı: 91, Mart 2015, s.3.

Labonte, M. (2013), “*Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention: Lessons for the Responsibility to Protect*”, New York: Routledge.

Lattimer, M. S. ve L. A. Tucker, “A Step towards Justice: Current accountability options for crimes under international law committed in Syria”, *Ceasefire Centre for Civilian Rights*, April 2015.

Le Mon C. J. “Unilateral Intervention By Invitation In Civil Wars: The Effective Control Test Tested”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol: 35, 2003, ss.741-793.

Lee, S. (2010) “Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980”, Ankara: Dost Kitabevi.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, *International Court of Justice (ICJ) Official Website*, 8 December 2003.

Lewis, M. (2014) “What Does the “Unwilling or Unable” Standart Mean in the Context of Syria?” *Just Security*, <https://www.justsecurity.org/14903/unwilling-unable-standard-context-syria/> (Erişim tarihi: 30.09.2018)

Linnan, D. K. (1991) “Self-Defense, Necessity and U.N. Collective Security: United States and Other Views”, *Duke Journal of Comperative & International Law*, <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1299&context=djcil> (Erişim tarihi: 14.10.2017)

List of massacres in Iraq, *IPFS*, [https://ipfs.io/ipfs/QmXoybizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/List of massacres in Iraq.html](https://ipfs.io/ipfs/QmXoybizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/List%20of%20massacres%20in%20Iraq.html) (Erişim tarihi: 21.08.018)

Mangır, D. Ş. (2012) “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Normlar ve Kuvvet Kullanımı, Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları”, Ankara: BigBank Yayınları.

Maogoto, J. N. “War on the Enemy: Self-Defence and State-Sponsored Terrorism”, *Melbourne Journal of International Law*, Cilt: 4, 2003, ss.406-438.

Martinelli, Alberto “Populism on the Rise: Democracies Under Challenge?” *The Italian Institute for International Political Studies (ISPI)*, Milano, 2016, ss. 9-10.

Martinez, L. M. H. “The Legislative Role of the Security Council in Its Fight against Terrorism: Legal”, *Political and Practical Limits The International and Comperative Law Quarterly*, Vol: 57, No: 2, April 2008, , ss. 335-336.

McCredie, J. A. “The April 14, 1986 Bombing of Libya: Act of Self-Defence or Reprisal”, *Case Western Reserve Journal of International law*, Volume: 19, Issue: 2, ss.215-242.

McMillan, N. ve D. Mickler, “From Sudan to Syria: Locating Regime Change in R2P and the ICC”, *Global Responsibility to Protect* 5, no. 3 (2013).

Mızrak, B. (2015) “Kıbrıs Sorununa İlişkin Türk Tezlerinin Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Analizi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi S.B.E.

Mızrak, B. (2020) “Suriye’nin Yeniden İnşa Sürecinde Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak YTB’nin Rolü”, *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Mızrak, B. “Türkiye’nin Son Dönemde Irak Ülkesinde Yapmış Olduğu Müdahalelerin Hukuki Meşruiyeti”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* Cilt: 5 Sayı: 2, Ekim 2017.

Milanovic, M. (2010) “What Exactly Internalizes as Internal Conflict?”, *Ejil: Talk!*, <https://www.ejiltalk.org/what-exactly-internationalizes-an-internal-armed-conflict/> (Erişim tarihi: 20.11.2018)

Military and Paramilitary Activities in and against Nikaragua (Nikaragua v. United States of America), Meris, Judgement, *I.C.J. Reports* 1986.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim Bakanlığı*, <http://hbogm.meb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 23.02.2019)

Milliyet, Bizde İstikrar Yoksa Türkiye’de de Olmaz, 24.12.2011, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/bizde-istikrar-yoksa-turkiye-de-de-olmaz-1480000/>

Milliyet, Sınır ihlali yapan Suriye uçağı düşürüldü, 23.03.2014, <http://www.milliyet.com.tr/sinirda-savas-ucagi-dustu/gundem/detay/1855930/default.htm>

Milliyet, Son dakika... Anlaşamadılar! Rejim teröristleri yalnız bıraktı, 31 Mart 2019, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-anlasamadilar-rejim-teroristleri-yalniz-birakti-6068883/1>

Milliyet, Uçaklar Bulundu Pilotlar Şehit, 05.07.2012, <http://www.milliyet.com.tr/ucak-bulundu-pilotlar-sehit-gundem-1562878/>

Mori, T. (2018) “*The Right of Self-Defence in the Travaux Préparatoires of the United Nations Charter*”, Tadashi Mori (Ed) *Origins of the Right of Self-Defence in International Law*, Brill/ Nijhoff.

Murat Y. (2016) “Türkiye’nin DEAŞ ile Çok Boyutlu Mücadelesi”, *Anadolu Ajansı*, 24.05.2016, <https://www.timeturk.com/analiz-turkiye-nin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi/haber-151856> (Erişim tarihi: 20.08.2018)

Murray, R. W. (2012) “*Conclusion: The Responsibility to Protect after Libya*”, Aidan Hehir and Robert Murray (Eds), *Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, London: Palgrave Macmillan.

Muslu, F. “Suriye İç Savaşında Esed’in Rolü, Konumu ve Geleceği”, *SETA Analiz*, Haziran 2018, Sayı: 236, ss.10-14.

Mynet, Erdoğan Esed’a ne dedi? 26.05.2013, <https://www.mynet.com/erdogan-Eseda-ne-dedi-110100698483>

National Coalition of Syrian Revolution and Opposition Forces, Syrian Kurdish Council Condemns PYD’s Parading of Bodies of Killed FSA Fighters, 29 April 2016, <http://en.etalaf.org/all-news/news/syrian-kurdish-council-condemns-pyd-s-parading-of-bodies-of-killed-fsa-fighters.html>

Neuman, G. L. “Humanitarian Law and Counterterrorist Force”, *EJIL*, Vol: 14, No: 2, 2003, ss.283-293.

New York Times, Erdogan, Syrian Rebels’ Leading Ally, Hesitates, 17.10.2013, <https://www.nytimes.com/2013/10/18/world/middleeast/erdogan-syria-rebels-leading-ally-hesitates-31-months-in.html>

New York Times, In Slap at Syria, Turkey Shelters Anti-Assad Fighters, 27 October 2011, <https://www.nytimes.com/2011/10/28/world/europe/turkey-is-sheltering-antigovernment-syrian-militia.html>

New York Times, Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions, 27.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html>

New York Times, Rebel Arms Flow Is Said to Benefit Jihadists in Syria, 14 October 2012

New York Times, Turkey Calls for Syrian Reforms on Order of ‘Shock Therapy’, 25 May 2011, <https://www.nytimes.com/2011/05/26/world/europe/26turkey.html>

New York Times, Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader, 9 Ağustos 2011, <https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html>

New York Times, U.S. Invokes Iraq’s Defense in Legal Justification of Syria Strikes, 23 September 2014, <https://www.nytimes.com/2014/09/24/us/politics/us-invokes-defense-of-iraq-in-saying-strikes-on-syria-are-legal.html>

Nolte, G. (2010) “Intervention by Invitation”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1702> (Erişim tarihi 18.11.2018)

Non-international armed conflict, ICRC, <https://casebook.icrc.org/glossary/non-international-armed-conflict> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

NTV Haber, PYD Cenevre görüşmelerine katılacak mı? 12.03.2016, , <https://www.ntv.com.tr/dunya/pyd-cenevre-gorusmelerine-katilacak-mi,0o5FV9Pyf0q1YWVRyAmmzg>

Ohlin, J. D. and L. May, (2016) “Necessity in International Law”, New York. Oxford University Press.

OPCW Releases First Report by Investigation and Identification Team, *OPCW Official Website*.

Oral, Ö. “An Analysis of the Responsibility to Protect: The Arab Perception of the Nato Intervention in Libya as Represented in Al-Jazeera and Asharq Al Awsat”, *Master’s Thesis*, Dokuz Eylül University G.S.S.

Orallı, L. E. “Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu”, *Tesam Akademi Dergisi*, 1/1 Ağustos 2014, ss. 102-127.

Orford, A. (2011) “International Authority and the Responsibility to Protect”, New York: Cambridge.

Orhan, O. (2015) Tel Abyad’ın PYD/YPG Tarafından Ele Geçirilmesinin Olası Sonuçları, ORSAM, <https://orsam.org.tr/tr/tel-abyad-in-pyd-ypg-tarafindan-ele-gecirilmesinin-olasi-sonuclari/> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

Ortega, E. L. A. (2015) “The Attribution of International Responsibility to a State for Conduct of Private Individuals within the Territory of Another State”, *Bitirme Tezi*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

Orton, K. W. (2017) “The Error of Arming the Syrian Kurds”, *New York Times*, 6 June 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/06/opinion/syria-kurds-isis-raqqqa.html>, (Erişim tarihi: 05.01.2019)

Öğür, Berkan Zaman Baykal ve Ali Balcı, PKK, Güvenlik ve İşbirliği, *ORMER (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi)*, Rapor No: 2014/01, s.21.

Öktem, E. “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 3 (5), 2004, , ss.133-147.

Öniş, Z. “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest”, *Insight Turkey*, Vol: 14, No:3, 2012, s.46.

Özar, S. “Yabancı Terörist Savaşçılara İlişkin BM Güvenlik Konseyi Kararlarının (UNSC R.2178) Kavram ve Kapsamı”, *Adalet Dergisi*, Sayı: 52, 2015, ss.2-3.

Özdemir, A. (2008) “Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E.

Özer, H. (2010) “11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E.

Özlük, E. ve D. Özlük, “Nato’yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, 2014, ss.209-225.

Öztop, F. A. (20016) “*Türk Dış Politikası Yapım Sürecinde Karar Birimlerinin Etkileri*”, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Part II- General Protection of Prisoners of Wars, ICRC, 12 August 1949. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/375?OpenDocument>

Pattison, J. (2010) “*Humanitarian Intervention Who Should Intervene?*” New York: Oxford University Press.

Peers, S. (2016) “The Final EU/Turkey Refugee Deal: A Legal Assessment”, *Statewatch*, <http://www.statewatch.org/analyses/no-289-eu-turkey-legal-analysis.pdf>, (Erişim tarihi: 17.11.2017)

Peltonen, H. "Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Cummunal Crime Prevention and International Law", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Volume 7, No 28, Winter 2011, ss. 59-81.

Peters, A. (2018) “The Turkish Operation in Afrin (Syria) and the Silance of the Lambs”, *Ejil: Talk!* <https://www.ejiltalk.org/the-turkish-operation-in-afrin-syria-and-the-silence-of-the-lambs/> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

Pillar, P. (2001) “R. Terrorism and U.S. Foreign Policy”, Washington: Brookings Institution Press.

Pirim, C. Z. “Devletlere Atfedilemeyen Silahlı Saldırlara Karşı Meşru Müdafaa: Uluslararası Hukukta Sınır Ötesi Operasyonun Hukukî Zeminini”, *TAAD*, Yıl: 11, Sayı: 40, 2019, s.260.

Pirinççi, F. “2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak’ta Siyasal Yapılanma”, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Ortadoğu Semineri: Dünden Bugüne Irak, *Fırat Üniversitesi Basımevi*, Cilt: II, 2004.

PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, *İçişleri Bakanlığı*, Ankara, 2017.

PKK: US Defense Sec. Ashton Carter corfirms ties with PYD, YPG, PKK TERROR Groups, 2:20 Dak. Great Britain: Youtube - TheYoung Europeans, 2018.

PM statement responding to FAC report on military operations in Syria, *UK Government Official Website*, 26 November 2015.

Politico, Donald Tusk says EU migration crisis is ‘never-ending’, 13.04.2016, <https://www.politico.eu/article/donald-tusk-says-eu-migration-crisis-is-never-ending/>

Prosecutor v Tadic case (IT- 94-1-A), *Appeals Chamber of ICTY*, Judgment of 15 July 1999

Qureshi, Ahmad (2017), “*Just War and Emerging Challenging in an Age of Terrorism*”, Islamabad: National Books Foundation.

Qureshi, W. A. (2017) “*The Use of Force in Islam*”, Islamabad: National Book Foundation.

Rabasa, A. and J. E. Peters, (2007) “*Understanding Lack of Governance*”, Angel Rabasa, Steven Boraz ve diğ erleri (Eds) Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks. Santa Monica, RAND Corperation.

Rabinson, D. R. (2008) “*Striking First: Preemption and Prevention in International Conflict*”, By Doyle Michael W. Princeton (ed.), Oxford: Princeton University Press.

Radikal, Putin'den 'Rus uçağı olduğunu bilmiyorduk' diyen Erdoğan'a yanıt, 26.11.2015, <http://www.radikal.com.tr/dunya/putinden-rus-ucagi-oldugunu-bilmiyorduk-diyen-erdogana-yanit-1481090/>

Radikal, Türkiye'ye Sığınan Haşimi'ye İdam Cezası, 10.09.2012, <http://www.radikal.com.tr/dunya/turkiyeye-siginan-hasimiye-idam-cezasi-1099787/>

Reçber, S. (2015) “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğı”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi S.B.E.

Reuters, After the battle: Aid, gunfire and looting in Syria's Afrin, 19 Mart 2018 <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-afrin-town/after-the-battle-aid-gunfire-and-looting-in-syrias-afrin-idUSKBN1GV2LG>

Reuters, Iraq says Russia, Iran, Syria cooperating on security issues in Baghdad, 27.09.2015 , <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-russia/iraq-says-russia-iran-syria-cooperating-on-security-issues-in-baghdad-idUSKCN0RQ0RY20150927>

Reuters, Israel aiding Syria's Kurds, advocating for them with U.S.: official, 6 November 2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-aiding-syrias-kurds-advocating-for-them-with-us-official-idUSKBN1XG2AP>

Reuters, N. Syria aid chief says Security Council must see need for ceasefire, 22 February 2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aid/u-n-syria-aid-chief-says-security-council-must-see-need-for-ceasefire-idUSKCN1G62BQ>

Reuters, Russia supplying arms to Syria under old contracts: Lavrov, 5 November 2012, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia-arms/russia-supplying-arms-to-syria-under-old-contracts-lavrov-idUSBRE8A40DS20121105>

Reuters, U.S. general told Syria's YPG: 'You have got to change your brand', 22 July, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-ypg/u-s-general-told-syrias-ypg-you-have-got-to-change-your-brand-idUSKBN1A62SS>

Reuters, U.S. says Turkish shootdown of Russian jet was 'at the border', 24 November 2015, <http://uk.reuters.com/article/2015/11/24/uk-mideast-crisis-syria-turkey-coalition-idUKKBN0TD1Z720151124>

Roman, B. “State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct”, *Yale Human Rights and Development Journal*, Volume: 3, Issue: 1, , ss.1-44.

Rome Statute of the International Criminal Court, 15 Haziran 1998.

Roth, K. “The Law of War in the War on Terror”, *Foreign Affairs*, Vol. 83, 2004, , ss. 2-5.

Rothberg, R. I. (2003) “The Failure and Collapse of Nation-States”, Robert Rothberg (ed.) *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton: Princeton University Press.

Ru Net, Ankara, Türkmenler için BM'ye başvurdu, 24.11.2015, <https://123ru.net/mix/37157404/>

Rudaw, James Jeffrey: Türkiye'den güvence aldık, 15.11.2019, <https://www.rudaw.net/turkish/world/151120191>

Rudaw, ÖSO yorgun, IŞİD vahşi, tehlike büyüyor..., 07.06.2015, <https://rudaw.net/turkish/interview/07062015#sthash.2G4AKQiX.dpuf>

Ruys, T. (2010) “*Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter*”, New York: Cambridge University Press, New York.

Ryngaert, C. (2009) “*State Responsibility, Necessity and Human Rights*”, A. Von Bogdany and R. Wolfrum (ed.) *The Netherlands: Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 13.

S/2015/338; S/2015/683; S/2015/975, Implementation of Security Council Resolution 2178 (2014) by States affected by Foreign Terrorist Fighters, *United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED)*, A Compilation of the three reports.

S/RES//851 (2014), *Security Council*, the UK Letter to Security Council, 26 November 2014.

S/RES/1214 (1998), *Security Council*, The situation in Afghanistan, 8 December 1998.

S/RES/1216 (1998), *Security Council*, The situation in Guinea-Bissau, 21 December 1998.

S/RES/1368 (2001) *Security Council*, Threats to international peace and security caused by terrorist acts, 12 September 2001.

S/RES/1373 (2001) *Security Council*, Threats to international peace and security caused by terrorist acts, 28 September 2001.

S/RES/1373 (2001), *Security Council*, Peacemaking, Peacekeeping and Peacebuilding, 28 September 2001.

S/RES/1540 (2004), *Security Council*, Non-proliferation of weapons of mass destruction, 28 April 2004.

S/RES/1624 (2015), *Security Council*, Threats to international peace and security (Security Council Summit 2005), 14 September 2005.

S/RES/1970 (2011), *Security Council*, on Libya, 26 February 2011.

S/RES/1973 (2011), *Security Council*, on Libya, 17 March 2011.

S/RES/2018/465 ve A/72/865 *Security Council*, Children and Armed Conflict, 16 May 2018.

S/RES/2139 (2014), *Security Council*, Humanitarian aid access to Syria, 22 February 2014.

S/RES/2165 (2014), *Security Council*, Syrian cross-border aid, 14 July 2014.

S/RES/2170 (2014), *UN Security Council*, 15 August 2014.

S/RES/2178 (2014), *Security Council*, States affected by foreign terrorist fighters, 24 September 2014.

S/RES/221 (2015), *Security Council*, Canada's Letter to UNSC, 31 March 2015.

S/RES/2249 (2015), *Security Council*, Prevention and suppression of Daesh terrorist attacks, 20 November 2015.

S/RES/2254 (2015), *Security Council*, the situation in the Syrian Arab Republic, 18 December 2015.

S/RES/2401 (2018), *Security Council*, The situation in the Middle East, 2401.

S/RES/479 (1996), *Security Council*, Turkey Letter to UNSC, 2 July 1996.

S/RES/523 (2015), *Security Council*, Belgium Letter to UNSC, 9 June 2015.

S/RES/563 (2015), *Security Council*, Turkey Letter to UNSC, 24 July 2015.

S/RES/605 (1995), *Security Council*, Turkey's Letter to UNSC, 24 July 1995.

S/RES/693 (2015), *Security Council*, Australia's Letter to UNSC, 9 September 2015.

S/RES/7 (1997), *Security Council*, Turkey Letter to UNSC, 3 January 1997.

S/RES/745 (2015), *Security Council*, France's Letter to UNSC, 9 September 2015.

S/RES/841(1993), *Security Council*, the situation in Haiti, 16 June 1993.

S/RES/946 (2015), *Security Council*, Germany Letter to UNSC, 10 December 2015.

S/RES/963 (2015), *Security Council*, Iraq's Letter to UNSC, 11 December 2015.

Sabah, Dera'da Erdoğan'a destek gösterisi, 15.06.2011, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/06/15/derada-erdogana-destek-gosterisi>

Sabah, Esed'a misilleme, 17.09.2013, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/09/17/Eseda-misilleme>

Sabah, Terör yandaşlarından sosyal medyada üç yalan daha, 23.01.2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/01/23/teror-orgutu-yandaslarindan-3-yalan-fotograf-daha>

Sabah. ABD'den Afrin için "PKK" itirafı, 26.01.2018. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/26/abdden-afrin-icin-pkk-itirafi>

Saraçlı, M. “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: XI, Sayı: 1-2, 2007, ss.1049-1078.

Sarı, B. “Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Mayıs 2019, ss. 107-123.

Saul, B. (2006) “*Defining Terrorism in International Law*”, Oxford: Oxford University Press.

Schmitt, M. N. “The Syrian Intervention: Assessing the Possible International Law Justifications”, *U.S. Naval War College, International Law Studies*, Volume: 89, 2013, s.747.

Semin, A. (2012) “Bağdat-Erbil Arasında Petrol Krizi ve Türkiye”, *Bilgesam Analiz Ortadoğu*, <http://www.bilgesam.org/incele/1116/-bagdat-erbil-arasinda-petrol-krizi-ve-turkiye/#.W4qPROgzY2x> (Erişim tarihi: 01.09.2018)

Semin, A. (2012) “Irak’taki Maliki Krizini Dikkatli Okumak”, *Bilgesam Analiz Ortadoğu*, 20 Haziran 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/1120/-irak%E2%80%99taki-maliki-krizini-dikkatli-okumak/#.W4hPTegzY2x> (Erişim tarihi: 30.08.2018)

Semin, A. (2015) “Beşika Krizi ve Türkiye – Irak İlişkilerinin Geleceği”, *Bilgesam Analiz Ortadoğu*, No: 1275, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160103391275.pdf> (Erişim tarihi: 28.08.2018)

Semin, A. “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”, *Bilgesam, Bilge Strateji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2011, ss.193-194.

Separate Opinion Of Judge Simma, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, *International Court of Justice*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-05-EN.pdf> (Erişim tarihi: 23.09.2018)

Seperate opinion of Judge Kooijmans, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, *International Court of Justice*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2018)

Seperate opinion of Judge Simma, Case Concerning Oil Platforms , *International Court of Justice*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/90/090-20031106-JUD-01-10-EN.pdf> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

SETA (2013). AB’nin Suriye Çıkmazı, 16 Nisan 2013, Ankara.

Sevinç, H. ve U. Öztürk, “Irak’ta Bulunan Yabancı Askeri Unsurlar Bağlamında Başika Krizi”, *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 15, Ekim 2017, ss.572-588.

Seysana, V. ve Ç. Çelik, “R2P and Turkish Foreign Policy: Libya and Syria in Perspective”, *7 Global Resp. Protect* 376 (2015), ss. 376-397.

Shah, S. A. “War on Terrorism: Self Defence, Operation Enduring Freedom, and the Legality of U.S. Drone Attacks in Pakistan”, *Washington Global Studies Law Review*, Volume: 9, Issue: 1, 2010, ss.77-127.

Sinkaya, B. “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *Adam Akademi*, 2011, ss.86-87.

Sivrikaya, H. A. “Arap Baharı’nın Suriye Sahasında Arap Diline Olan Yansımaları: PYD/YPG Örneği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Kasım 2019, ss.329-357.

Sjöstedt, B. “Applying the Unable/Unwilling State Doctrine - Can a State Be Unable to Take Action?” Anne Peters, Christian Marzsén (Eds) *Max Planck Institute, MPIL Research Paper Series*, No:2017-07.

SonDakika, Düşen Uçağın Parçaları Türkiye’de 2 Kişiyi Yaraladı! 24 Kasım 2015, <https://www.sondakika.com/haber/haber-dusen-ucagin-parcalari-turkiye-de-2-kisiyi-7904085/>

Soylu, R. (2016) “Archives, testimonies confirm PYD/YPG's organic link with PKK terror organization”, War On Terror, *Daily Sabah*, <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/02/20/archives-testimonies-confirm-pydypgs-organic-link-with-pkk-terror-organization> (Erişim tarihi: 09.01.2019)

Sparrow, A. (2018) “How UN Humanitarian Aid Has Propped Up Assad”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2018-09-20/how-un-humanitarian-aid-has-propped-up-assad?cid=int-lea&pgtype=hpg> (Erişim tarihi: 27.09.2018)

Sputnik Türkiye, Çavuşoğlu: Suriye sınırındaki güvenli bölgenin kontrolü Türkiye’de olmalı, 25.02.2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201902251037862921-cavusoglu-bm-suriye-guvenli-bolge-aciklamasi/>

Sputnik Türkiye, Türkiye’nin Afrin operasyonu sahada ve diplomaside neleri değiştirdi? 21.01.2019, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201901211037211812-turkiyenin-afrin-operasyonu-sahada-ve-diplomaside-neleri-degistirdi/>

Sputnik, One Dead as Russian Mi-8 Helicopter Attacked During Rescue Mission in Syria, 24.11.2015, <http://sputniknews.com/world/20151124/1030686711/su24-rescue-syria-russia.html>

Stampler, L. (2017) “How ISIS Uses Social Media to Their Advantage”, *TeenVogue*, <https://www.teenvogue.com/story/how-isis-uses-social-media-to-their-advantage> (Erişim tarihi: 15.08.2018)

Stanton, G. (2015) “ISIS is Committing Genocide, Genocide Watch- Alliance Against Genocide”, *Genocide Watch*, <http://genocidewatch.net/2015/10/15/isis-is-committing-genocide-2/> (Erişim tarihi: 21.08.2018)

Star Gazetesi, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Prof. Dr. Gülnur Aybet ten Batı ya zor soru: Peki neden ülkemizin içine doğru tüneller kazıyorlar?”, 9 Aralık 2019, <https://www.star.com.tr/guncel/cumhurbaskanligi-basdanismani-prof-dr-gulnur-aybetten-batiya-zor-soru-pek-neden-ulkemizin-icine-dogr-tuneller-kaziyorlar-haber-1499324>

Statement of Turkey – Informal Interactive Dialogue on R2P, R2P, 6 September 2016, [http://www.responsibilitytoprotect.org/Turkey%20\(transcription\).pdf](http://www.responsibilitytoprotect.org/Turkey%20(transcription).pdf) (Erişim tarihi: 20.02.2019)

Statistics of 2017, *Syrian Network For Human Rights*, <http://sn4hr.org>, (Erişim tarihi: 16.11.2018).

- Steenberghe, R. V. (2015) “The Alleged Prohibition on Intervening in Civil Wars Is Still Alive after the Airstrikes against Islamic State in Iraq: A Response to Dapo Akande and Zachary Vermeer”, *Ejil:Talks!*, <https://www.ejiltalk.org/the-alleged-prohibition-on-intervening-in-civil-wars-is-still-alive-after-the-airstrikes-against-islamic-state-in-iraq-a-response-to-dapo-akande-and-zachary-vermeer/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)
- Straubus, A. “Prospects for Justice and Accountability in Syria”, *Augsburg Honors Review*, Volume 12, Article 7, 2019, , s.116.
- Stromseth, J. E. “The Security Council’s Counter-Terrorism Role: Continuity and Innovation”, *American Society of International Law*, Vol: 97, April 2-5, 2003, ss.40-45
- Suriye İnsani Yardım Operasyonu, *Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü*, Haziran 2019, Ankara.
- Suriye’de Meydana Gelen Gelişmeler Hk. *Türkiye Dışışleri Bakanlığı*, Açıklama No: 178, http://www.mfa.gov.tr/aciklamano_178_-31-temmuz-2011_-suriye-de-meydana-gelen-gelismeler-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 11.11.2018)
- Suriye'den BM'ye Fırat Kalkanı çağrısı, *Dünya Bülteni*, 10 Mart 2017, <https://www.dunya.com/gundem/suriyeden-bmye-firat-kalkani-cagrisi-haberi-353247>
- Suriyeli muhalifler de savaş suçu işliyor, *BBC Türkçe*, 18.09.2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/09/120917_opposition_torture
- Süer, S. S. (2008) “Uluslararası Hukukta Terörizmin Finansmanının Önlenmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E
- Süleyman Bağrıyanık ve Diğerlerinin Başvurusu, Başvuru Numarası: 2015/9756, Karar Tarihi: 16/11/2016, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*
- Sümer, F. “The Child Soldiers of the PYD/YPG”, *SETA Analysis*, October 2018, ss.10-12
- Syrian Network for Human Rights, The Crime of Enforced-Disappearance is most Rampant in Syria, nearly 75,000 Individuals are Forcibly Disappeared, 30 Ağustos 2016, <http://sn4hr.org/blog/2016/08/30/26256/>
- Syrian Observatory for Human Rights (SOHR), Syria: 560,000 killed in seven yrs of war, 12.12.2018, <http://www.syriahr.com/en/?p=108829>
- Syrian Observatory for Human Rights, *Afrin, 6 months of olive bleeding*, 21.09.2018
- Şenbaş, D. (2018) “*Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası*”, London: Transnational Press London.
- Şenol, D. ve diğerleri, “İşid: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, Elâzığ, 2016, ss.277-292
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, Saha Araştırması Sonuçları 2013, Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler, 2019 <http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> 409 558 560 (Erişim tarihi: 22.02.2019)

T24, BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes uzlaşması Afrin'i kapsıyor mu; kararda ne yazıyor, Türkiye ne diyor? 02 Mart 2018 <https://t24.com.tr/haber/bm-guvenlik-konseynin-ateskes-uzlasmasi-afrini-kapsiyor-mu-kararda-ne-yaziyor-turkiye-ne-diyor,572184>

T24, Eski ÖSO komutanı: ABD, eğit-donat programında ılımlı muhalifleri değil, PYD'lileri eğitti, 03.09.2016, <http://t24.com.tr/haber/eski-oso-komutani-abd-egit-donat-programinda-ilimli-muhalifleri-degil-pydlileri-egitti,358151>

T24,Davutoğlu'nun Şam ziyareti: Beklentiler ve restleşmeler, 08.08.2018.

Tabanlı, F. "Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği", *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 2016/1, s.84.

Tabler, A. J. "The Syrian Opposition and the PYD", Patrick Clawson (Ed.), *Syrian Kurds as a U.S. Ally*, *The Washington Institute for Near East Policy*, 2016.

Takvim, Meydanda Türkmen katliamı, 28.07.2014, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2014/07/28/meydanda-turkmen-katliami>

Talmon, S. (2018) "Difficulties in Assessing the illegality of the Turkish intervention in Syria", *GPIL-German Practice in International Law*, <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2018/01/difficulties-assessing-illegality-turkish-intervention-syria/> (Erişim tarihi: 03.01.2019)

Talmon, S. "Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People", *Chinese Journal of International Law*, 2013, ss.225-232.

Talmon, S. "The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist", University of Oxford, *Legal Research Papers Series*, Paper No 16/2009, ss. 493-517.

Tams, C. J. "The Use of Force against Terrorist", *The European Journal of International Law (EJIL)*, Vol: 20 No: 2, 2009, ss.359-397.

Taşdemir, F. (2005), "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi", *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E.

Taşdemir, F. (2006) "*Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*", Ankara: USAK Yayınları.

Taşdemir, F. (2016) "*Suriye İç Savaşı'na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk*", Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk, Fatma Taşdemir (Ed.), Ankara: Nobel Yayınları.

Taşdemir, F. "İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye'nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C: XVI*, Sayı: 1, 2012, s.106.

Taşdemir, F. ve A. Özer, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 4, Sayı: 7, 2017, s.55.

Taşdemir, F. ve E. Özdemir, “Uluslararası İnsancıl Hukukta İdari Gözaltı ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2018, ss.68-69

Taşdemir, H. ve diğerleri, “12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1 No’lu Protokol (I. Ek Protokol)” *Kamu-İş*; C:7, S:2/2003, s.4.

Taylor, A. J. “Thoughts on the Nature and Consequences of Ungoverned Spaces”, *SAIS Review of International Affairs*, 36 (1), 2016, ss.1-9

TBMM Tezkere Karar Tarihi: 03.09.2015, Karar No: 1098, Irak ve Suriye Tezkeresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/09/20150908-1.htm> (Erişim tarihi: 01.01.2019)

TBMM Tezkere Karar tarihi: 23.09.2017, Karar No: 1128, Milletvekili görüşleri hk. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=61462 (Erişim tarihi: 02.01.2019)

Tekin, S. “İnsani Müdahale ve Libya’nın Geleceği”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, SDE Analiz Nisan 2011, s.8.

Teplitz, R. F. “Taking Assassination Attempts Seriously: Did the United States Violate International Law in Forcefully Responding to the Iraq Plot to Kill George Bush”, *Cornell International Law Journal*, Volume: 28, Issue: 3, Article:1, 1995, ss.570-608.

Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, Kanun No: 6415, Kabul Tarihi: 07.02.2013.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 134, 2018, ss.587-638

Teyit.org, Afrin Harekâtı’ndan olduğu iddiasıyla paylaşılan 26 yanlış görüntü, 09.03.2018 <https://teyit.org/guncellendi-afrin-harekatindan-oldugu-iddiasıyla-paylasilan-26-yanlis-goruntu/>

Tezcan, D. “Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt: 49, Sayı:1, 1994, ss.349-363.

TGRT Haber, 3 liderden ortak açıklama! 14.02.2019, <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/3-liderden-ortak-aciklama-2629529>

The Application of International Humanitarian Law and Fundamental Human Rights, in Armed Conflicts in which Non-State Entities are Parties, *Justitia Et Pace Institut De Droit International*, Session of Berlin, 1999, http://www.idiil.org/app/uploads/2017/06/1999_ber_03_en.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2019)

The Financing of the ‘Islamic State’ in Iraq and Syria, Directorate-General for External Policies, *European Parliament’s Committee on Foreign Affairs*, Belgium, 11 September 2017, Belgium, s.9.

The Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), *International Court of Justice (ICJ)*, Judgement of 25 September 1997.

The Guardian, Syria suspended from Arab League, 12 November 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league>

The Guardian, Syria's president, Bashar al-Assad, becomes US target for sanctions, 18 Mayıs 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/may/18/bashar-assad-target-us-sanctions-syria>

The Guardian, Turkey strikes Syrian targets after cross-border bomb kills five, 3 October 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/03/turkey-syrian-mortar-bomb>

The Guardian, Turkey threatens Syria with military retaliation over downed jet, 26 June 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/26/turkey-threatens-syria-retaliation>

The Guardian, US decision to arm Kurds in Syria poses threat to Turkey, says Ankara, 10 May 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/10/ankara-calls-us-arming-of-kurds-fighting-isis-in-syria-a-threat-to-turkey>

The Hill, White House won't commit to asking Congress for Syria strike, 25.08.2014, <https://thehill.com/policy/defense/215905-white-house-wont-commit-to-asking-congress-for-syria-strike>

The Independent, Russia committing war crimes by deliberately bombing civilians and aid workers, says Amnesty International, 21 February 2016, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-civilians-war-crimes-amnesty-international-a6887096.html>

The International Criminal Court on Trial- A Conversation With Fatou Bensouda, *Foreign Affairs*, January/February 2017.

The New York Times, U.S. Agrees With Russia on Rules in Syrian Sky, 20 October 2015, <https://www.nytimes.com/2015/10/21/world/middleeast/us-and-russia-agree-to-regulate-all-flights-over-syria.html>

The Principle of Non-Intervention in Civil Wars, *Institut De Droit International*, Session of Wiesbaden, 1945.

The Republic of Cyprus condemns the illegal Turkish invasion in Afrin in north-western Syria, *the Ministry of Foreign Affairs of Cyprus*, 22 January 2018, <http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/All/031830C1F69F8D76C225821D004171E4?OpenDocument> (Erişim tarihi: 09.01.2018)

The Telegraph, Israel fires warning shots into Syria for first time in 40 years, 11 Kasım 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9670854/Israel-fires-warning-shots-into-Syria-for-first-time-in-40-years.html>

The Telegraph, Syria: leader of rebels warns they might 'turn into terrorists', 09 November 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9668169/Syria-leader-of-rebels-warns-they-might-turn-into-terrorists.html>

The Telegraph, Turkey and Russia 'Broker Ceasefire for All Syria, 28 Aralık 2016, <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/28/turkey-russia-broker-ceasefire-deal-syria/>

The Washington Post, Turkey calls for emergency NATO meeting over Syria downing of jet, 24.06.2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-calls-for-emergency-nato-meeting-over-syria-downing-of-jet/2012/06/24/gJQAYm2rzV_story.html?utm_term=.4d4133abbc95

Tibori-Szabo, K. (2011) “*Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law*”, The Amsterdam: Springer.

Tibori-Szabo, K. (2016) “*The Unwilling or Unable Test and the Law of Self Defence*”, Christophe Paulussen, Tamara Takacs, Vesna Lazic, Ben Van Rompuy (Eds), *Fundamental Rights in International and European Law*, The Hague: Springer.

Timeturk, Erdoğan: Esed ailesi insani davranmıyor, 10.06.2011, <https://www.timeturk.com/tr/2011/06/10/erdogan-Esed-ailesi-insani-davranmiyor.html>

TİMETÜRK-Analiz, Türkiye’nin DEAŞ ile çok boyutlu mücadelesi, 24.05.2016, <https://www.timeturk.com/analiz-turkiye-nin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi/haber-151856>

Tladi, D. “The Nonconsenting Innocent State: The Problem with Bethlehem’s Principles 12”, *The American Journal of International Law*, Vol: 107, No: 3, July, 2013, ss. 570-576

Toluner, S. (1993) “*Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası’ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı*”, Mahmut R. Belik’e Armağan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Topal, A. H. (2004) “*Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi* Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E.

Topal, A. H. “*Milletlerarası Hukuka Göre Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi*”, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Güncel Gelişmeler/Uluslararası Hukuk Perspektifi”, SAM- Panel Konuşma Metni, Dışişleri Bakanlığı, ss.1-8.

Toprak, U. “Kasten Veya Taksirle Kusur Yeteneğinin Ortadan Kaldırılmasının Ya Da Azaltılmasının Alman Hukukuna Göre Ceza Sorumluluğuna Etkisi (Actio Libera in Causa Formülü)”, *TAAD*, Yıl:3, Sayı: 10, Temmuz 2012, ss.741-774.

Trapp, K. N. “Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self – Defence against Non-State Terrorist Actors”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 56, No. 1 2007, s.147

Trapp, K. N. “Holding States Responsible for Terrorism before the International Court of Justice”, *Journal of International Dispute Settlement*, Vol: 3, No: 2, 2012, ss. 279–298

Travalio, G. “Terrorism, International Law and the Use of Military Force”, *18 Wisconsin International Law Journal*, 145, 2000, ss. 97-119

Travalio, G. and J. Altenburg, “Terrorism, State Responsibility, and the Use of Force”, *Chicago Journal of International Law*, Volume: 4, Number: 1, Article: 9, 2003, ss.97-119

TRdiplomacy, Zeytin Dalı Harekatı Sonrası Türkiye'nin Oluşturmayı Planladığı Güvenli Bölge, http://trdiplomacy.com/haber/zeytin-dali-harekatı-sonrası-türkiyenin-olusturmayı-planladığı-güvenli-bölge_1073

TRDiplomacy, Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin (SOHR) Zeytin Dalı Harekatı'na İlişkin Karalama Kampanyası, http://trdiplomacy.com/haber/suriye-insan-haklari-gozlemevinin-sohr-zeytin-dali-harekatina-iliskin-karalama-kampanyasi_1075

TRDiplomacy, Tüm Yönleriyle Türkiye'nin Afrin Operasyonu, http://trdiplomacy.com/tr/haber/tuem-yoenleriyle-tuerkiyenin-afrin-operasyonu_894

TRDiplomacy, Türkiye'nin DEAŞ Terör Örgütü ile Mücadelesi, http://trdiplomacy.com/tr/kategori/deas_15

TRDiplomacy, DEAŞ, http://trdiplomacy.com/tr/kategori/deas_15 (Erişim tarihi: 21.08.2018)

TRT Haber, Başbakan Yardımcısı Bozdağ: Ateşkes kararında sayılan yerler arasında Afrin yok, 01 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-yardimcisi-bozdag-ateskes-kararinda-sayilan-yerler-arasinda-afrin-yok-353194.html>

TRT Haber, Filistin tasarısı BM Genel Kurulu'ndan geçti, 14 Haziran 2018, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/filistin-tasarisi-bm-genel-kurulundan-gecti-369955.html>

TRT Haber, Meydanki Barajı 6 yıl sonra Azez'e su sağlayacak, 23 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/meydanki-baraji-6-yil-sonra-azeze-su-saglayacak-356737.html>

TRT Haber, ÖSO'dan Afrin'de yağma suçu işleyenlere yaptırım, 19 Mart 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/osodan-afrinde-yagma-sucu-isleyenlere-yaptirim-356083.html>

TRT Haber, TRT World, terör örgütü PKK'nın Avrupa'daki faaliyetlerini belgeselle ortaya çıkardı, 22 Şubat 2018, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/trt-world-teror-orgutu-pkknin-avrupadaki-faaliyetlerini-belgeselle-ortaya-cikardi-352176.html>

TRT Haber, Türkiye'nin yatırımları Afrin halkının yaralarını sardı, 17 Kasım 2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyenin-yatirimlari-afrin-halkinin-yaralarini-sardi-441635.html>

TRT Haber, Türkiye'ye sığınan Afrinliler, YPG/PKK zulmünü anlattı, 08.04.2018, https://www.trthaber.com/m/?news=turkiyeye-siginan-afrinliler-ypgpkk-zulmunu-anlatti&news_id=354330&category_id=1

TRT Haber, YPG/PKK Suriye'de kadınları intihar saldırısına zorluyor, 06.09.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/pkppyd-suriyede-kadinlari-intihar-saldirisina-zorluyor-429904.html>

TRT Haber. Afrin'e gitmek isteyen sivillere YPG/PKK engeli, 25.04.2018. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afrine-gitmek-isteyen-sivillere-ypgpkk-engeli-362513.html>

TRT World, Groundbreaking case filed against the Assad regime at the ICC, 7 Mart 2019 , <https://www.trtworld.com/middle-east/groundbreaking-case-filed-against-the-assad-regime-at-the-icc-24734>

TRT World, Thousands of Syrians return to 'Euphrates Shield' operation area – Turkey, 1 November 2018, <https://www.trtworld.com/turkey/thousands-of-syrians-return-to-euphrates-shield-operation-area-turkey-21291>

Tsagourias, N. “Necessity and the Use of Force: A Special Regime”, I.F. Deker ve E. Hey (Eds), *Netherlands Yearbook of International Law*, Volume 41, 2010, ss.11-44.

TSK Basın Açıklaması, 22 Şubat 2015, http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_02.html (Erişim tarihi: 19.12.2018)

TSK Basın Açıklaması, 24 Kasım 2015, No: BA-97 / 15, http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_97.html (Erişim tarihi: 31.01.2019)

Turan, H. “Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt IV / Sayı: 1 / Haziran 2002, ss.123-138

Turan, Y. ve O. Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Şubat 2017, ss. 47-56

Tuzmukhamedov, B. “International Humanitarian Law &(and) Non-State Actors”, *102 Am. Soc’y Int’l L. Proc.* 441 (2008), ss.441-442

Türk Kızılayı. *Afrin’in Merkezinde İnsani Yardım Operasyonu Başladı*, 20.03.2018

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Antlaşmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı, *T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü*, Kanun Tasarısı, Sayı: 463, 09.02.2011.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Türkiye’nin DEAŞ ile Mücadelesi Rapor, Temmuz 2017, Ankara.

Türkiye İle Irak Arasında İmza Edilen Dostluk Ve İyi Komşuluk Andlaşması İle Bu Andlaşmaya Ek Protokol Ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Kanun, *TBMM Kanunlar ve Kararlar*, Sayı: 6705, Resmî Gazete İlanı: 12. 09.1947.

Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018, Ankara.

Türkiye’nin Yabancı Terörist Savaşçılarla Mücadelesi, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa (Erişim tarihi: 18.08.2018)

Türkoğlu, E. “Konstantiniyye Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2017, ss.167-170.

U.S. Department of the Treasury, *Syria Sanction Program*, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/syria.pdf> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

Ulutaş, U. (2018) Afrin-Amanos Hattı, *SETA*, <http://www.setav.org/afrin-amos-hatti/> (Erişim tarihi: 05.01.2019)

Ulutaş, U. ve diğerleri, “Sınırları Aşan Kriz: Suriye”, *SETA Analiz*; Mart 2015, Sayı: 120, İstanbul, 2015, s.8.

UN News, Russia and China veto draft Security Council resolution on Syria, 4 October 2011, <https://news.un.org/en/story/2011/10/390412-russia-and-china-veto-draft-security-council-resolution-syria>

UN News, UN concerned for safety of more than five million displaced in northern Iraq, 9 October 2017, <https://news.un.org/en/story/2017/10/568122-un-concerned-safety-more-five-million-displaced-northern-iraq>

UN Treaty Series, 2. Convention On Prohibitions Or Restrictions On The Use Of Certain Conventional Weapons, No. 22495, <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVI/XXVI-2.en.pdf> (Erişim tarihi: 21.04.2019)

UN Treaty Series, United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

United Nations General Assembly, 2015 World Summit Outcome, Sixtieth Session, 24 October 2005, s.30.

Uniting And Strengthening America By Providing Appropriate Tools Required To Intercept And Obstruct Terrorism (USA Patriot Act) Act Of 2001, Public Law 107–56—OCT. 26, 2001.

Universal Jurisdiction, *International Justice Resource Center*, <https://ijrcenter.org/cases-before-national-courts/domestic-exercise-of-universal-jurisdiction/> (Erişim: 15.07.2018)

Utton, Albert E. Protective Measures and the Torrey Canyon, *Boston Collage Law Review*, Volume 9 Issue 3, ss.613-632.

Ülker, H. “Türk Dış Politikasında Mezhepçilik ve Haşdı şabi Örneği”, *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi (İİJH)*, Cilt 5, Sayı 9, ss.293-309.

Värk, R. “Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force”, *ENC Proceedings*, Volume: 14, 2011, s.75.

Velasques-Ruis, M. A. “The Principle of Distinction And Proportionality Under The Framework Of International Criminal Responsibility”, *Int. Law: Rev. Colomb. Derecho Int.* no.14 Bogotá Jan. /June 2009, ss.16-40

Virginius Affair, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Virginius-affair> (Erişim tarihi: 12.10.2017)

Visser, L. (2015) “Russia’s Intervention in Syria”, *Ejil: Talk!* <https://www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/> (Erişim tarihi: 02.12.2018)

Voice of America, Democratic Decline in Developing Countries, 20 May 2018, <https://editorials.voa.gov/a/democratic-decline-developing-countries/4390291.html>

Waal, A. D. (2007) “No Such Thing as Humanitarian Intervention”, *Harvard International Review*, <http://hir.harvard.edu/article/?a=1482> (Erişim tarihi: 30.11.2017)

Wall Street Journals, During Mosul Offensive, Kurdish Fighters Clear Arab Village, Demolish Homes, 14.11.2016, <https://www.wsj.com/articles/in-mosul-offensive-kurdish-fighters-clear-arab-village-demolish-homes-1479121371>

Washington Post, Syria steps up assaults on protesters, drawing first Arab League condemnation, 7 Ağustos 2011, https://www.washingtonpost.com/world/syria-launches-new-attack-against-protesters-in-east-arab-league-condemns-assault/2011/08/07/gIQAMmKS0I_story.html

Washington Post, Syrian rebels buoyed as prime minister becomes defector, 6 Ağustos 2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syrian-prime-minister-riyad-al-hijab-defects-to-jordan/2012/08/06/a7663224-dfb5-11e1-a421

Weiss, T. G. (2007) “*Humanitarian Intervention: Ideas in Action*”, Cambridge: Polity Press, 2007.

Wilkinson, P. “State-Sponsored International Terrorism: The Problems of Response”, *The World Today*, Vol: 40, No: 7, July 1984, ss.295-296.

Williams, G. D. “Piercing The Shield of Sovereignty: An Assesment of the Legal Status of the ‘Unwilling or Unable’ Test”, *The University of New South Wales Law Journal*, Vol.36 No.2, 2013, ss.619-641.

Williams, P. (2010) “*Here Be Dragons: Dangerous Spaces and International Security*”, Anne L. Clunan and Harold A. Trinkunans (Eds.) *Ungoverned Spaces- Alternatives to State Authority in an Era of Softened Sovereignty*, California: Stanford University Press.

Williamson, M. (2009) “*Terrorism, War and International Law*”, Farnham: Ashgate Publishing Company.

Wippman, D. “Treaty-Based Intervention: Who Can Say No?”, *The University of Chicago Law Review*, Vol: 62, 1995, s.610.

World Bank, Worldwide Governance Indicators, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports> (Erişim tarihi: 01.04.2018)

Worldwide Threat Assessment Of The US Intelligence Community, *US Senate Select Intelligence Committee* ,29 January 2019.

Yahya, M. (2019) “The Middle East’s Lost Decades”, *Foreign Affairs*, , <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2019-10-15/middle-easts-lost-decades> (Erişim tarihi: 13.11.2019)

Yalçinkaya, A. (2013) “Suriye’nin Geleceği”, *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2013/09/12/suriyenin-gelecegi/> (Erişim tarihi: 24.02.2019)

Yalçinkaya, A. (2015) “Rusya ile İlişkilerde Hukuk, Siyaset ve Milletlerarası Adalet Divanı”, *Önce Vatan Gazetesi*, <https://www.oncevatan.com.tr/rusya-ile-iliskilerde-hukuk-siyaset-ve-milletlerarasi-adalet-divani-makale,34382.html> (Erişim tarihi: 01.02.2019)

Yalçınkaya, A. (2018) “ABD Yönetimine Karşı Terör Suçu Davaları”, *Turkish News*, <https://www.turkishnews.com/tr/content/2018/02/13/abd-yonetimine-karsi-teror-sucu-davalari/> (Erişim tarihi: 19.11.2019)

Yeni Şafak, 30 bin hektara can suyu, 27 Ocak 2019, <https://www.yenisafak.com/dunya/30-bin-hektara-can-suyu-3443323>

Yeni Şafak, Haşimi Dönmezse Kriz Çözülür, 9 Mayıs 2012, , <https://www.yenisafak.com/roportaj/hasimi-donmezse-kriz-cozuler-382178>

Yeni Şafak, Rusya savaş suçu işliyor, 22.02.2019, <https://www.yenisafak.com/dunya/rusya-savas-sucu-isliyor-2421249>

Yeni Şafak, Suriye ile mutabık kaldığımız konular oldu, 09.08.2011, <https://www.yenisafak.com/dunya/suriye-ile-mutabik-kaldigimiz-konular-oldu-334583>

Yeni Şafak. ABD verdiği hiçbir sözü tutmadı, 17 Ağustos 2016. <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-verdigi-hicbir-sozu-tutmadi-2512715>

Yeşiltaş, M. “Turkey’s Strategic Reasoning behind Operation Olive Branch”, *SETA Perspective* No: 34, January 2018, ss.1-3.

Yeşiltaş, M. ve diğerleri, “Sınırdaki Düşman: Türkiye’nin Daiş ile Mücadelesi”, *SETA Rapor*, İstanbul, 2016, ss.19-22.

Yeşiltaş, M. ve R. Öncel, “Türkiye’nin DEAŞ ile Mücadelesinde İç Cephe”, *SETA Perspektif*, Sayı: 166, Şubat 2017, ss.1-2 .

Yılmaz, E. A. ve O. Irk, “Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:2, 2015, ss.152-166.

Yoo, J. “Fixing Failed States”, *Berkeley Law Repository*, Californiya, 2011, s.95.

Yoo, J. “International Law and the War in Iraq”, *Berkeley Law Scholarship Repository*, 2003, ss.564-655.

Yücel, H.(2018) “US Support to YPG: Violation of US National Law”, *The New Turkey*, <https://thenewturkey.org/us-support-to-ypg-violation-of-us-national-law> (Erişim tarihi: 09.02.2019)

Zegveld, L. (2002) “*The Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*”, Cambridge: Cambridge Press.

Zeytin Dalı Harekâtı, 23 Şubat 2018, *Türk Silahlı Kuvvetleri Resmî Web Sitesi*, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/560> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılında Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenim Ücretlerinin Tespitine Dair, Bakanlar Kurulu Kararı, *Resmî Gazete*, 2016/9377.

660, 661 ve 670 Sayılı Körfez Krizi Kararları, *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi*, <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Erişim tarihi: 2.11.2017)